પ્રસ્તાવના

સ્વ. સર એલેક્ઝાન્ડર કિન્લોક ફાર્બસ, જેમના ચિરસ્મરણીય સ્મારક રૂપે મુંબાઈમાં શ્રીફાર્બસ ગુજરાતી સભા સને ૧૮૬૫માં સ્થપાઈ છે, તેઓ સને ૧૮૪૬ના નવેમ્બર માસમાં અમદાવાદમાં આસિસ્ટન્ટ જડજ થયા તે સમયથી ગુજરાતના ઇતિહાસનાં તેમ જ પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યનાં હસ્તલિખિત તથા કંઠસ્થ સાધનો અને સામગ્રીઓના સુરક્ષિત સંગ્રહો અને સંશોધન સહિત પ્રકાશનનોયે નવાવતાર થયો, એમ નિઃસંશય કહી શકાશે. સ્વ. ફાર્બસ સાહેબે આરંભમાં સ્વ. કવીશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈની સહાય અને સહાનુભૂતિથી એક પાસથી ગુજરાતના ઇતિહાસ અને પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યના હસ્તલિખિત ગ્રંથોના સંશોધ અને સંગ્રહ કરવા માંડ્યા; તેમ બીજી પાસથી એ સંબંધી અપ્રાપ્ય ગ્રંથોની નકલો કરાવી-ઉતરાવવા માંડી. ઉપરાંત કંઠસ્થ ગદ્યપદ્ય સાહિત્ય પણ જાળવવાના ઉદ્દેશથી ગુજરાત-કચ્છ-કાઠિયાવાડમાં ખૂણેખાચરે ભરાયલા તેમ રાજ્યાશ્રય સેવતા ભાટચારણાદિ કવિઓ, વહીવંચાઓ, વાર્તાકારો અને ગઢવીઓને નોતરી નોતરી તેમનાં કંઠસ્થ સાહિત્યો-વાર્તા, રાસા, રાસડા, પવાડા, છંદો, કવિત્તો દૂહા આદિને વિપુલ પ્રમાણમાં લખાવી-ઉતરાવી લેવાના પ્રબંધો પણ કર્યા. આ મહત્વના અને ઉપયોગી કાર્યમાં તેઓશ્રીએ તન, મન, અને ધનનો કોઈ ઓછો ભોગ નથી આપ્યો. તેઓ બનતું ત્યાં સુધી તો પ્રાચીન હસ્તલિખિત ગ્રંથો ખરીદી લેતા, પણ જ્યાં તેમ બને તેમ ન્હોતું ત્યાં શુદ્ધ લેખનશીલ લહીઆઓને રોકીનેયે ગ્રંથોની નકલ ઉતરાવી લેતા. ગુજરાતમાં પાટણ જેવાં સ્થળોના પ્રાચીન પુસ્તકોના ભંડારો અને સંગ્રહાલયો પોતે જાતે જોઈ આવતા, તેમ દેશી રાજ્યોમાં પ્રવાસ ખેડીને તેમ તે માટે જાતે માણસો રોકીને પણ સંશોધ ચલાવતા, એટલું જ નહીં, પણ બુંદી, કોટા, જેસલમીર જેવાં ઉત્તર હિન્દનાં દૂરદૂરનાં સ્થળોએથી પણ અમલદારી લાગવગથી એવાં સાધનો મેળવાવી, પોતાને ખર્ચે તેની નકલો ઉતરાવી મંગાવતા હતા.

આમ તેઓએ પોતાની હયાતી દરમ્યાન ખરીદી તેમ ઉતરાવીને એકત્રિત કરેલા ગ્રંથો, શિલાલેખોનાં રબીંગો તેમ અક્ષરાંતરો, છાપડાઓ, ટિપ્પણીઓ અને કાગળપત્રો

મુખ્યત્વે ગુજરાતના પ્રાચીન ઇતિહાસનાં સાધનો અને ગૌણ અંશે પ્રાચીન ગુજરાતી
સાહિત્યના ગ્રંથોનો તેમ જ તે કાળના ગુજરાતી સાહિત્યના સર્જનમાં પ્રાથમિક પ્રેરણા
આપતા, અને અભ્યાસમાં સહાયભૂત થતા સંસ્કૃત, હિન્દી, મરાઠી સાહિત્યના ગ્રંથો
આદિનો સંગ્રહ જે ૫૦ પુસ્તકો જેટલો થયો હતો તેની એક સવિસ્તર નામાવલિ
સાંપ્રત સમયના પર્યેષકો, વિવેચકો અને અભ્યાસકોને માર્ગદર્શક તેમ જ ઉપયોગી થઈ
શકે તેવા સ્વરૂપમાં શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભાની શરઅરી હેઠળ તેના જ ખર્ચે
તૈયાર કરવાનું અને છપાવવાનું કામ મને સને ૧૯૧૭ ના ઑક્ટોબરથી સોંપાયું અને તેના
પરિણામ મેં તા૦ ૨૦-૩-૨૩ ને રોજ 'હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલિ
ભાગ ૧ લો' છપાવી પ્રકટ કર્યો છે. એ ગ્રંથની પ્રસ્તાવનામાં શા હેતુથી કેવા ધોરણે
વિદ્વાનોની સૂચના અનુસાર મેં એ પહેલો ભાગ તૈયાર કર્યો હતો, તે સ્પષ્ટ જણાવેલું છે.

સ્વ. ફાર્બસ સાહેબના અવસાન પછી કેટલાક કાળ પર્યંત હસ્તલિખિત ગ્રંથોના
સંશોધ અને સંગ્રહનું કામ અટકી પડયું હતું. પછી સને ૧૯૦૨ થી સ્વ. સાક્ષર શ્રી
મનઃસુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠીએ એ કામ પુનઃ શરૂ કર્યું અને સ્વ. રા. બ. સાક્ષર શ્રી
કમળાશંકર પ્રાણશંકર ત્રિવેદી, સ્વ. સાક્ષર શ્રી સર. રમણભાઇ મહીપતરામ નીલકંઠ અને
સાક્ષર શ્રી દિ. બ. કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવની વખતોવખત સલાહ લેતાં રહીને પ્રાચીન ગુજ-
રાતી સાહિત્યના જૂના હસ્તલિખિત ગ્રંથો સભાને માટે ખરીદવા માંડ્યા. તેઓએ સ્વ.
પંડિત જયેષ્ઠારામ મુકુંદજી જેવાના સંગ્રહો મેળવ્યા હતા. તે પછી સ્વ. સાક્ષર શ્રી
તનસુખરામ મનઃસુખરામ ત્રિપાઠીએ પણ એ કાર્ય એ જ ધાટીએ ચાલુ રાખ્યું.

પરંતુ જૂના ગ્રંથોની ઘેર બેઠે ખરીદી કરવા કરતાં ચોક્કસ પ્રાચીન સાહિત્યરસિક
સંશોધકને રીતસર રોકી તેની દ્વારા ગુજરાતના જૂદાજૂદા ભાગોમાંથી પ્રવાસ અને અંગત
તપાસથી વધુ વ્યવસ્થિત રીતે ખરીદી કરવી, એ વિશેષ ઉપયુક્ત અને અર્થસાધક
થશે, એમ સમજાતાં સ્વ. સાક્ષર શ્રી તનસુખરામ મ. ત્રિપાઠીની સૂચનાથી સુરત
સાહિત્યપરિષદથી પ્રાચીન સાહિત્યના સંશોધક અને જ્ઞાતા તરીકે જાણીતા થયેલા
અનુભવી રા. રા. મણિલાલ બકોરભાઈ વ્યાસને માસિક વેતન, ભથ્થું અને પ્રવાસ-
ખર્ચ આપી ગુજરાતમાં ઠામઠામ ફરી સભા તરફથી પ્રાચીન હસ્તલિખિત ગ્રંથો ખરીદવાને
રોકવામાં આવ્યા. બે વર્ષ પર્યંત સભાએ તેમની દ્વારા એ પ્રવૃત્તિ ચાલુ ચલાવી. દરમ્યાન
ડેક્કન કોલેજ પુનામાં પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યનો જે સંગ્રહ હતો તેની સવિસ્તર યાદિ
કરાવવાની સૂચના થતાં રા. મણિલાલને પુને સભાને ખર્ચે રાખી એક યાદિ ઉતરાવી લીધી.
પણ કમભાગ્યે તેઓ દમના વ્યાધિથી પીડાતા હોવાથી સભાને તેમની સેવાનો લાભ મળતો
અટકયો. અને એ પ્રવૃત્તિ બંધ કરવી પડી. વળી પાછી આ જ ગ્રંથસંશોધનની પ્રવૃત્તિ
કાઠિયાવાડમાં કરવાની સૂચના થતાં સને ૧૯૧૯ ના સપ્ટેમ્બરથી ભાવનગરવાળા સુપ્રસિદ્ધ
પ્રાચીન સાહિત્યરસિક મહેતાજી રા. રા. હેવશંકર વૈકુંઠજી ભટ્ટને માસિક વેતન, ભથ્થું
અને પ્રવાસ ખર્ચ આપી એક વર્ષ માટે રોકયા. પરંતુ વૃદ્ધાવસ્થાને અંગે તેમનો પ્રવાસ
મંદફલવાળો નીવડ્યો, અને એ પ્રવૃત્તિ બંધ કરવી પડી. તે પછીથી જો કે ફુટીછવાઇ
પૂચ્છા આવતાં પ્રાચીન ગ્રંથો ખરીદવામાં આવે છે ખરા, પણ એ સંતોષકારક લેખી
ન શકાય. અસ્તુ.

આ સહુના પરિણામે પ્રાચીન હસ્તલિખિત ગ્રંથોની સંખ્યા અત્યાર સુધીમાં મૂળના ૫૦ થી વધી ૨૬૫ ની થઇ છે.

ઉપર જણાવ્યું છે તેમ પહેલાં મુખ્યત્વે ગુજરાતના ઇતિહાસના ૫૦ ગ્રંથોનો 'હસ્તલિખિત પુસ્તક નામાવલિ ભાગ ૧ લો' સને ૧૯૨૩ માં પ્રકટ થયો. અને એ પ્રવૃત્તિ ગુજરાતના વિદ્વાન વર્ગનો આવકાર પામનારી નીવડી છે, એમ સમજાયું; એટલે શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા તરફથી બાકીનાં પુસ્તકોની પણ સાથે સાથે નામાવલિ એ જ ધોરણે તૈયાર કરી પ્રકટ કરવાનું કાર્ય મને સોંપવામાં આવ્યું અને મેં સને ૧૯૨૪ ના એપ્રીલથી તે છપાવવાનું શરૂ કર્યું; અને આ બીજો ભાગ એ તેનું જ પરિણામ છે.

આ કામ મને સોંપાયું ત્યારે સભા હસ્તક ગ્રંથસંગ્રહ ૨૦૦–૨૨૫ હતો અને તેનો બીજા એક જ ભાગમાં સમાવેશ કરવો, એવી સૂચના મને થઈ હતી. પણ જેમ જેમ એ કાર્ય હકેલાતું ગયું તેમ તેમ લાગતું ગયું કે બીજા એકને બદલે બે ભાગ, એટલે કુલ ત્રણ ભાગમાં આ કામ મૂળના ધોરણે થઈ શકશે. આથી ૫૧ થી ૧૫૦ સુધીના પુસ્તકોનો એક બીજો ભાગ પહેલા ભાગના પૂર જેટલો લગભગ થતાં સમયસર પ્રકટ કરવાનું ઉચિત ધારવામાં આવ્યું છે.

જેમ પહેલો ભાગ મુખ્યત્વે ગુજરાતના ઇતિહાસનાં સાધનોનો છે તેમ આ બીજો ભાગ મુખ્યત્વે પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્ય ગ્રંથોનો છે. ગુજરાતી સાહિત્ય બહુધા પદ્યમય મળતું હોવાથી, આ બીજા ભાગમાં આખ્યાનો, વાર્તાઓ, પદો, ભજનો, કીર્તનો વગેરેના ગ્રંથો ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવા વિશેષ પ્રમાણમાં છે. અને આમાં નરસિંહ મહેતાથી માંડી કવિ શ્રી દયારામ પર્યંતના કવિઓની કૃતિઓનો, કેટલાક અત્યાર સુધીમાં પ્રકાશમાં નહીં આવેલા કવિઓની સારી કૃતિઓનો પણ સમાવેશ થયલો છે. આમાં બ્રાહ્મણી સાહિત્ય સાથે જૈન સાહિત્ય, તેમ ઇતર લોકસાહિત્ય પણ ક્વચિત્ ક્વચિત્ સ્થાન પામેલું છે, એ એક સંતોષ લેવા જોગ બાબત છે.

આ ભાગ તૈયાર કરવામાં પહેલા ભાગનું જ નિયત થયલું ધોરણ કાયમ રાખેલું છે; એટલે તે જ હું અહીં ટાંકું છું:–

"પ્રસ્તુત નામાવલિ રચવામાં ગ્રહણ કરેલા ધોરણ વિષે વિવેચન કરવું એ અત્ર અનુચિત છે. માત્ર એટલો ખુલાસો કરવો જરૂરી છે કે જે મહત્વનાં લાગેલાં અવતરણો મૂળ ગ્રન્થમાંથી ઉતાર્યાં છે તે કેવળ પ્રતિબિંબ હોઇને તેમાં શુદ્ધિ આદિની દૃષ્ટિથી કશો ફેરફાર કર્યો નથી. તેમ બીજું એ જણાવવાનું કે કેટલાંક અવતરણો અને સંક્ષેપો માત્ર વાનગી રૂપે આપેલાં છે અને વિસ્તારભયથી ટૂંકવેલાં છે. એટલે સવિસ્તર માહિતી મેળવવાની ઉત્સુકતા ધરાવનારે તે તે મૂળ ગ્રન્થો જાતે જોઈ લેવા, એ વિશેષ યોગ્ય થઈ પડશે, તેમ રુચિભેદને અંગે પણ કદાચ, નહીં તારવાયેલી વિશેષ માહિતી કે વાનગી પણ સ્વયં અવલોકનથી મળી જાય. ત્રીજું એ કે કેટલાક વિષય કે ગ્રન્થ સંબંધી જે કોઇ જાણવાજોગ માહિતી બીજાં સાધનો દ્વારા આ લેખકના જાણવામાં આવી છે તે પ્રસ્તુત નામાવલિમાં ટાંકી છે. પણ કદાચિત તેમાં કાંઈ સ્ખલન થયું હોય કે વિશેષ જાણવાજોગ બાબતો મર્યાદિત સાધનો અને શક્તિને અંગે આપવી રહી ગઈ હોય તે પણ સંભવિત છે. ટૂંકામાં આપેલી હકીકત પરિપૂર્ણ છે એમ કહેવાનો દાવો કરવાનો નથી."

આ નામાવલિ તૈયાર થઈ ત્યારે સાક્ષર શ્રી તનસુખરામ મ. ત્રિપાઠી વિદેહ થયા હતા, એટલે તેમના વિશાળ જ્ઞાન, ગ્રંથપરિચય, સંશોધનશક્તિ આદિનો લાભ મળી શક્યો નથી, એ ઘણું જ દિલગીર થવા જેવું છે. હજી ત્રીજો ભાગ બાકી હોવાથી, અને તે બીજા ભાગની પેઠે પ્રાચીન સાહિત્યનો મુખ્યત્વે હોવાથી, વિવિધ, સર્વગ્રાહી, ઉપયોગી અનુક્રમણિકાઓ બન્ને ભાગની ભેગી આપવાના હેતુથી હાલ એ કામ મુલતવી રાખવું પડયું છે. છતાં ખપજોગી જ મહત્વની માહિતીઓ સાથે એક ગ્રંથાનુક્રમણિકા તૈયાર કરી પ્રકટ કરેલી છે. સંશોધનનું કાર્ય કઠન હોઇને કેટલીક વખત પૂરતી ચિવટ રાખ્યા છતાં દોષ રહી જાય છે. આવા રહી ગયલા દોષો તેમ કેટલીક પાછળથી મળેલી વિશેષ માહિતીઓનું એક પત્રક તૈયાર કરી આ સાથે સામેલ કરવું યોગ્ય લાગ્યું છે. આશા છે કે પહેલાં એ પત્રક અનુસાર યોગ્ય સુધારાવધારા કરી લીધા પછી જ આ પુસ્તકનો ઉપયોગ કરવામાં આવશે.

છતાપિ કેટલાંક સ્થાનો, કે અપૂરતીઓ રહી ગઈ હશે, અને છે, તે સુજ્ઞો સહન કરી લેશે અને આશા છે કે તે જો મને સવેળા જણાવવાની તસ્દી લેશે તો હવે પછીની આવૃત્તિ તેનો આભાર ઉપયોગ કરવામાં આવશે. સુજ્ઞેષુ કિંબહુના

અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની

તા૦ ૧૩-૫-૨૯ સહાયક મંત્રી શ્રીફાર્બસ ગુજરાતી સભા

મુંબઈ

हस्तलिखित पुस्तकोनी सविस्तर नामावलि

भाग २ जो

अं. ५१ क. ઓખાહરણ–ગુ. કા.–પ્રેમાનંદ–(ર. સં.), (લિ. સં. ૧૮૯૭)પૃ. ૧–૬૬

આરંભ—શ્રી ગણેસાયનમઃ ॥ શ્રી સારદાયનમઃ ॥ શ્રીરામજી ॥ અથ ઓખ્યારણ પ્રેમાનંદકૃત લખુ છે ॥

રાગ રામગ્રી. સંભુસુતને આદે આરાધુજી ॥ મુંન ક્રંમ વચને સેવા સાધુજી॥
ચતુર હસ લોક જેહેને માંનેજી ॥ તેહેના ગુણ સુ લપીએ પાંનેજી॥

અન્ત—વલણ—પુરણ આખ્યાંન ઓખા તણુંઃ ॥ કવુ છે કર જોડ રે॥
વદે વીપ્ર પ્રેમાનંદ ॥ એક વાર બોલો શ્રીરણછોડ રે ॥ ૧૨॥

ઇતિ શ્રી ઓખારંણ સંમપૂરણ સમાપ્તે ॥ શ્રી રસ્તુ ॥ ભટ મોહલાલ હરીરાંમ સંહર અમદાવાદમાં મંડવીની પોલ મધે કલજગની પડકીમં રેહે છ રાંમજીમં સંવત ૧૮૯૭ ના કાતક સુદી ૧૩ વાર સનેઉ સંપૂર્ણ મમ દોસ નહી જે હોય તે લખું છ શ્રીરામજી સત્ય

વિષયાદિ–આ આખ્યાનમાં બાણાસુરની દત્તક પુત્રી ઉષા અને કૃષ્ણના પૌત્ર અનિરૂદ્ધના સંયોગનો અને તે નિમિત્તે બાણાસુર, શિવ અને કૃષ્ણ વચ્ચે ચાલેલા ઘોર રણસંગ્રામનો, અને પછી ઉષા તથા અનિરૂદ્ધના લગ્નનો પ્રસગ વર્ણવેલો છે.

હરિવંશના વિષ્ણુ પર્વના અન્ત ભાગમાં આ આખ્યાન વર્ણવેલું છે. તેમ જ વિષ્ણુપુરાણમાં પણ આ આખ્યાન વર્ણવેલું છે.

કડવાં, અને રાગથી આ ગ્રન્થનો પદબંધ રચાયો છે. કડવાં ૪૧ છે. લિપિ બાલબોધ છે.

વિશેષ–આ આખ્યાન પ્રા. કા. ભાગ ૧ માં છપાયું છે. આ ગ્રન્થની વિવિધ પ્રતિઓ જોવામાં આવે છે; અને તેમાં કડવાંની સંખ્યાનું કોઈ પ્રમાણ નિશ્ચિત નથી. સંખ્યા વધતાં વધતાં ઠેઠ ૧૦૮ સુધી પહોંચેલી છે, અને જૂદા જૂદા કવિઓ તેમ જ લેખકોનો હાથ તેમાં હોવાનાં અનુમાન અને પ્રમાણ પ્રચલિત છે. એક ઓગણત્રીસ કડવાંનુ ઓખાહરણ સંવત ૧૭૨૩ માં પ્રેમાનંદે વડોદરામાં રચેલું મુંબઈના ગુજરાતી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસને પ્રાપ્ત થયનું છે. સામાન્ય રીતે ગુજરાતમાં ઘેરઘેર મીનાક્ષીમાં આ આખ્યાન ગવાય છે.

અં. ૫૧-ખ. મહાલસા આખ્યાન-પ્રેમાનંદ-(ર. સં. ૧૭૨૮), (લિ. સં. ૧૮૯૭) પૃ. ૬૬-૧૧૨.

આરંભ—અથ મંદાલસ્યાનું આખ્યાંન લિખ્યંતે ॥

॥ રાગ અસાવરીઃ ॥ પ્રથમે પ્રણમું ગણપતિ જમ ટલે માહારી દુર્મતિ ॥
કે સ્યકિ સરે મનોરથ અતિ ઘણો રે ॥ ૧ ॥

અન્ત—॥ રાગ ધંન્યાશ્રી ॥

કથા એ છે અટપટી કે મુઈ જીવિ પ્રેમદા ॥
કથા સાંભલે સ્નેહશું તે સુખી હોયે સર્વદા ॥ ૫ ॥
ગાંધ્રવ કન્યા, ક્ષત્રી સ્વાંમીઃ સ્ત્રી રૂપિતું ચરીત્ર ॥
નારદધર્મનો સંવાદ સાંભલતાંઃ પાપી થાયે પવિત્ર ॥ ૬ ॥
પદ ખટ શત એહનાં અનોપમઃ અને એક ઉપરાંત ॥
રાગ પોડશ, દેશિ ઓગણિશઃ પાંત્રીસ કડવાં સિદ્ધાંત ॥ ૭ ॥
જે ગાયે, શીખે સાંભલે નેઃ ભાવ રુદયાશું ધરે ॥
મહિમા સુણતાં મદા(લ)સ્યાનોઃ ભવસાગર સેહેજે તરે ॥ ૮ ॥
સંવત સત્તર અઠાવિસોઃ ચૈત્ર વદિ પંચમી રવૌ ॥
સંતની કૃપાયે કરી ॥ આખ્યાંન એ પુરણ હવું. ॥ ૯ ॥
સંવાદ ધર્મનારદ તણો સાંભલે શ્રોતા સુખ લહે ॥
અભ્યાસ અકલ નેં જ્ઞાનેં કરવો વીપ્ર પ્રેમાનંદ કેહે ॥ ૧૦ ॥
(ઉથલો) વિપ્ર પ્રેમાનંદ કેહે કવિતા છે વૈખરી ॥
આખ્યાંન એ પુરણ હવું શ્રોતાજન બોલો શ્રીહરી ॥ ૧૧ ॥

ઇતિશ્રી પદ્મપુરાણે મંદા(લ)સ્યાની કથા સંપુર્ણં ॥ શ્રી રસ્તુ ॥

વિષયાદિ—આ આખ્યાનમાં ગાંધર્વ કન્યાની પ્રાપ્તિ ક્ષત્રિય રાજા ઋતુધ્વજને થયાનો, અને મરણ પામેલી મદાલસા જીવતી થયાનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. પદ્મપુરાણ તેમ જ માર્કંડેય પુરાણમાં આ આખ્યાન વર્ણવેલું છે. કવિ જો કે, પદ્મપુરાણનો આધાર બતાવે છે, પણ મુખ્યત્વે માર્કંડેયપુરાણનો આધાર તેણે લીધો જણાય છે.

કડવાં અને રાગથી આ ગ્રંથનો પદબંધ રચાયો છે. લિપિ બાળબોધ છે.

વિશેષ—આ આખ્યાન બૃ. કા. દો. ભાગ ૨ જામાં છપાયું છે. પ્રા. કા. માં પ્રકટ થયલા માર્કંડેય પુરાણમાં આ આખ્યાન વિસ્તારીને કવિએ તેની ફરીથી રચના સં. ૧૭૬૫ માં કીધેલી હોવાનો ઉલ્લેખ છે.

અં. ૫૩-ક. નરસિંહ મહેતાની હુંડી-પ્રેમાનંદ-(ર. સં. ૧૭૩૩), (લિ. સં. ૧૮૨૨) પૃ. ૧-૧૦.

આરંભ—શ્રી ગણેશ શાહ નમાહાઃ॥ અથ શ્રી નરશહી મેહેતાની હુડી લખી છે.

શ્રીગુરૂ ગોવિંદજીને ચરણે લાગુજી ॥ ગણપતી શારદા વાણી માગુજી ॥
અંતર ગતમાં ઇચ્છા છે ઘણી ॥ ભાવે ભાખુ હુડી મેહેતા તણી ॥

અન્ત—હુડી ભણતાં હરી મલે કેહે ભટ પ્રેમાનંદ ॥૧૫॥
સંવત ૧૭૩૩ ના વરખે ઉજલ મારી વઇશાખ
વદી પ્રતીપદાએ પદબંધ કીધી અંતરનો અભિલાખ ॥૧૬॥ કડવાં ૭॥

ઇતી શ્રી નરશઈ મેહેતાની હુડી ॥ સંપૂરણ લખી છે ॥ સંવત ૧૮૧૨ના વરખે શુભ માસ પૌશ વદ ૯ વા. રવેઉએ લખવા માંડુ સંપુરણ પૌશ વદ ૧૪ વા. શુકરે સંપુરણ લખા પરમાણે લખું છે. લખનારને દોશ નહિ. લા. ગુલાબચંદ ખુશાલચંદની ચોપડી છે. જો કોઈ અક્ષવે તેને મથે ગ્રીલાર ભાગાનું પાપ ॥ ...દ્રો જં વીધીએ લખું હતું ત પરમણુ લખું છે.

વિષયાદિ—નરસિંહ મેહેતાની હુંડી દ્વારકામાં શ્રીકૃષ્ણે સ્વીકાર્યાનો પ્રસંગ આ આખ્યાનમાં વર્ણવેલો છે. કડવાં, રાગ, ઢાળથી આ ગ્રન્થનો પદબંધ રચાયો છે. કડવાં ૭ છે. લિપિ ગુજરાતી છે.

વિશેષ—આ આખ્યાન બૃ. કા. દો ભાગ ૨ જામાં તથા પ્રા. કા. ત્રિ. અંકમાં છપાયું છે.

અં. ૫૩-ખ. સુરેખાહરણ-વીરજી-(ર. સં. ૧૭૨૦) (લિ. સં ૧૮૧૨) પૃ. ૧૧-૬૧.

આરંભ—શ્રીગંણેશ શાદ નમાહા ॥ શ્રીઆથ આખાન સુરેખા હરણતુ લખુ છે ॥

રાગ કેદારો ॥ પરપચ શમરૂં શંભુસુતને ભાવ ધરીને મન ॥
જેહે તણી કૃપાએ કરીને ઉપજે સુખ પાવંન ॥ ૧ ॥
તેહે તણા પદપકજ વંદી ॥ ગાઉં ગુણ ગોવિંદ ॥
શાર કરો શુધબુધના શવામી ઉપજે મન આનંદ ॥ ૨ ॥
... ...
શ્રી ગરુચરણ કમલપદપંકજ વંદી નામુ શીશ ॥
... ...
વીપર વીરજી ચરણે રાખો, થાજે કરુણાવંત ॥
નમશકાર નરશઈ મહેતાના ॥ પરથમ નામું શીશ શ્રીવત ॥૧૫॥
દાશ કબીરને નમુ ભાવે ॥ મનસુ ચઢશો રીશ ॥
વછનાગર શાગર પરણાસુ ॥ ભાવે ધરી ચરણે
ચડાવુ શીર સ્થાપુ ॥ ૧૬ ॥
સુરદાસ, પાવન પ્રેમાનંદ ચંત ન કરશો ભીન ॥
મીરાંબાઈ, નામદેવનાં નીત વંદી ચરણ થઈ મીન ॥ ૧૭ ॥

અન્ત—

(રાગ ધનાશરી) શોતા જંન શરવ શાભાલો પાચે મ(ન)ની આશ
અવલાનું સવલું કરે જેહને કીશન શરખા સાહે ॥ ૨૯ ॥
ફરી નહી આવે ધરભવારો ॥

કવીજને પુર શકટ ભાગુ કથન તે એ મહીમાએ ॥
એમ શરવની આશ પુરે તે તીભોવનના રાએ ॥ ૩૦ ॥
સંવત ૧૭ વીસ માંહે ગ્રંથ એ પુરણ થાએ
અવલાનું સવલું કરે જેહને કીશન શરખા સાહે ॥ ૩૧ ॥
માહારો ભેદ તાંહાં સઘલો ગયા ॥
વેશાખ સુદ પંચમી પરણ્યા વાર ગરૂ કેહેવાએ ॥ અવલાનું ॥ ૩૨॥
તે દીવસ સંપુરણ થઉ, પરી પુરણ આખાંન ॥
શુદ્ધ અશુદ્ધ જાણુ નહી ॥ ગુણ ગાયા શ્રીભગવાંન ॥ ૩૩ ॥
ગ્રથને શંખા વીશી ॥ પદ બાહારશહ ને તેર ॥
પચીશ કડવાં બાંધીઆં ॥ જુજવો જુજવો રાગ કરી ॥ ૩૪ ॥
બરાણપોહોર મધે ભટ વીરજી નામ
તેહ તણી કરુણા થકી કવી કીધા શ્રીભગવાન ॥ ૩૫ ॥
(વલણ) કીરપા શ્રીભગવાનની મેહે કથા પુરણ વીશતારી ॥
આધારજન કેહે શ્રોતાજંન શહુ ॥ જે જે કીશન
કાંહાં શ્રીહરી ॥ ૩૬ ॥ કડવાં ૨૫ ॥

શપુરણ શુરેખા હરણ લખુ છે જે વાંધીએ લખુ હતું તે વાંધીએ લખુ છે લખનારને દોશ નહી શવત ૧૮૧૨ ના વરખે માહા સુદ ૧૪ વા. શનેઉ લા. શા. ગુલાબચંદ ખુશાલચંદનો ચપડ છે જે કો વાચવા લઈ જાએ જે આલવે તેહને માથે ચીલાડ બાલ્યાનું પાપ લખુ છે.

વિષયાદિ-બલરામની પુત્રી સુરેખાનું હરણ અર્જુનના પુત્ર અભિમન્યુએ પાંડવો બાર વર્ષ વનમાં રહ્યા તે પ્રસંગે કરેલું તેનું વર્ણન છે. આ કથા શ્રીમદ્‌ભાગવતાદિમાં નથી, પરંતુ તેમાં વર્ણવેલા હરણના પ્રસંગોના જેવો જ એક આવો પ્રસંગ કલ્પવામાં આવેલો છે. દ્રૌપદીહરણની પ્રસ્તાવનામાં રા. બા. હરગોવિંદદાસ તેમ જ રા. સા. કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ આદિ આ કાવ્ય વીરજીની કલ્પનાથી રચાયલું હોવાનું અને તેમાં ઉર્દૂ સાહિત્યની છાંટ હોવાનું કહે છે. તે સાવ ખોટું અને આધાર રહિત છે. વીરજીની અગાઉ ખંભાતના કવિ કુંવેરે સં. ૧૭૧૧ માં સુરેખાહરણ લખેલું છે. તેમ એની દંતકથા પ્રેમાનંદના પૂર્વેથી ઉતરી આવેલી છે, અને તેને અનુસરીને જ વીરજીએ અદ્‌ભુત રસભર્યું આ આખ્યાન બાંધેલું છે. કડવાં ૨૫ છે.

વિશેષ-બૃ. કા. દો. ભાગ ૨ જામાં તેમ જ પ્રા. કા. ત્રિ. અંકમાં આ આખ્યાન છપાયું છે. આમાં વીરજીએ પોતાના ગુરુ પ્રેમાનંદ વિષે આરંભમાં સ્પષ્ટ અને અંતમાં 'કવીજને પુર શકટ ભાગુ' એ લીટી દ્વારા મજ્બૂત રીતે ઉલ્લેખ કીધો છે. વળી આધાર ભટ નામના એક ગાયકનો પણ અંતે ઉલ્લેખ છે. આ આધાર ભટને નામે ઘણા કવિઓનાં આખ્યાનો ચઢેલાં છે. ખરી રીતે તે આખ્યાનોનો રચયિતા ન હતો પણ ગાયક હતો, એમ સમજાય છે.

આ ચોપડામાં પાનાંનો એક ક્રમ કોઈ આગલના ચોપડાથી ચાલતો આવેલો હોવાનું જણાય છે. તે અનુસાર પાનાંની સંખ્યા ૫૬ થી ૧૦૬ છે લિપિ ગુજરાતી છે.

અં. ૫૨-ગ. શ્રી ધુલીભદ્રનો નવરસ-જૈનકવિ-(ર. સં.), (લિ. સં.) (પૃ. મૂળનાં ૧૦૭-૧૦૮)

આરંભ—શ્રી ગંણુશ શાય નમાહા ॥ શ્રીગુરભોય્ નમ ॥ શ્રીધુલીભદરનો નવ-રશ લખો ॥

તે ખરો શુખ સંપદા એક શદા ॥ ૧ ॥
અંક કરજે શંઘ ॥ શાશન અંક શીવ ગતી
વંદુ શી વીર જનંદ ॥ જંબુદીપના ભર પતી
પડલી પોરની પરમ ॥ સુખ દીલ મેહ્તો તે થાપીઆ ॥
લખુ લહે સુખ કથા ॥ નાત **નાગરી** શીરોમણી ॥
નવ તેહેને શંતાન શીતાદાઓ સુત હવા વંશ વધારણા ॥

વિશેષ-રાસ અપૂર્ણ છે. તે સાસુવહુના સવાદ રૂપે શરૂ થાય છે. ધુલીભદ્ર પરદેશ જતા તેની વહુની વિરહાવસ્થા વર્ણવવાનો ઉપક્રમ કરેલો છે. બાર માસની વિરહવેદના વર્ણવવાનો આશય હશે, પરંતુ માત્ર આષાઢ માસ સંબંધમાં ત્રણ પંક્તિઓ લખેલી છે. લિપિ ગુજરાતી છે.

અં. ૫૨-ઘ. ચંદ્રહાસાખ્યાન-વિષ્ણુદાસ (ર. સં.), (લિ સં. ૧૮૧૩) પૃ. ૧-૩૨

આરંભ—શ્રી ગણેશાએ નમઃ ॥ શ્રી શારદાએ નમઃ ॥ શ્રી આંખાંન ચંદ્રહાશનુ લખુ છે.

રાગ રાંમગરી ॥ પ્રથમે પ્રણમુ ગવરીનું બાલજી ॥ શંભુજીના શુતશું ઢાલજી ॥
એક જ દંતો દુદ વીલાસજી ॥ મઆ કરો મુઝને દેવ દયાલજી ॥
માહારા શ્રી ગરુને ચરણે નામું **હરીભટને** લાગુ પાએ ॥
તે તણી કીપા થકી પદબંધ પુરણ થાએ, અશ્વમેધ તણી કથા સાંભલે અધ મુકાએ ॥
કરજોડી **વીષ્ણુદાસ** કેહે હરીભગતનો મેહેમાએ ॥

અન્ત—ગાતાં શુણતાં શ્રી હરી પૂરે મનની આશ ॥
બેહુ કરજોડી વીનવે વિષ્ણુ ભગત વીષ્ણુદાસ ॥ કડવાં ૩૦ ॥

શ્રી ચંદ્રાહાશનુ આખાનુ સંપુરણ લખુ છે ॥ જેહેવી પ્રત હુતી તેહેવી લખી છે શ્રી લા. ॥ વા. ॥ જેચંદ હેમાચંદ લખી ૭ લખનાર દોશ નહી કલાણુ મશતુ સંવત ૧૮૧૩ના વરખ પાશ શુદ ૧૩ વા. ભોમે પૂરી કરી ૭.

વિષયાદિ-જૈમુનીકૃત મહાભારતના અશ્વમેધ પર્વમાં તેમ જ માર્કંડેય પુરાણમાં આ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. અનાથ રાજકુમાર ચંદ્રહાસ વિષ્ણુકૃપાથી ઉગરી રાજ્યપાટ પામે છે તે સંબંધી વર્ણન આમાં છે.

કડવાં ૩૦ છે. ઉપરાંત આખ્યાનના રાગની અનુક્રમણિકા પદબંધ આપેલી છે.

વિશેષ—આ આખ્યાન પ્રા. કા. ત્રિ. અંકમાં છપાયું છે. આ આખ્યાનનાં પાનાંની સંખ્યાનો મૂળ ક્રમ જળવાયો નથી. અને નવો જ ક્રમ લહીઆએ નાંખેલો છે. તેની આગળનાં તેમ પાછળનાં બબ્બે પાનાં કોરાં રાખેલાં છે.

અં. ૫૨-ક. હરિશ્ચંદ્રપુરી-વિષ્ણુદાસ-(ર. સં. ૧૬૫૭) (લિ. સં. ૧૮૧૩) પૃ. ૧-૩૩.

આરંભ—શ્રી ગણેશાએનમઃ શ્રી શારદાએનમઃ ।। શ્રી ગરૂભ્યો નમઃ ।।
શ્રી નારાએન શત છે ।। અથ શ્રી હરીચંદ્રપૂરી લખી છે શહી ।।
શ્રી રાગ આશાવરી ।। ગીરજાપતી ગીરજાનંદન ।। ગુણ પ્રથેમે સીવુ
શીર નામી રે ।।
સ્વામી રે શેવકને કીપા કરો રે ।। ૧ ।।
હંશ વાહાની સ્વરસતી ।। શુભ મતી વાંણી વરદાતા ।।
માહારે અધમતી જડ હતી રે આઇ કરો કીપાએ ।।
તમે શેવતાં કલી દેખ શહુ ।। ખાઅણૂ માંહાં
દુર પલાયે ।। ૨ ।।
હરીચંદર રાઝા તણી કથા કહુ ।। ધરમનો ઓહોલાશ ।।
તુ કલાંણી કરે કીપા ।। કરજોડી કેહે વીષ્ણુદાશ ।।

અન્ત—(રાગ પરભાતી)
ઉતમ રાગ કડવાં શતાવીશ ।। પદ બારે શહ છનાણ શહીત ।।
શંવત શોલ ને શતાવંન ઉજલ પખ્ય માગશેર માશનો ।।
મગશેર નખેત્ર હુતુ શાર ।। તથી નવમી ને રવીવાર ।। ૨૩ ।।
શ્રી ગરૂકીપાથી શરવથા ।। બુધમાંનનો બોલી એ કથા ।।
આગેના કરી તો માહામાત્ર ।। તે આગલ હું કહી માત્ર ।। ૨૫ ।।
કાંહાં શશી તારા, શાએર કુપ ।। કાંહાં રંક ને કાંહાં ભુપ
કાંહાં મણી ગુંઝા, ધાબા ને ચીર ।। કાંહાં કંચન ને કાંહાં કરીર ।। ૨૬ ।।
કાંહાં ચંપક ને આવલ, બગને હંસ ।। કાંહાં મુરખ ને કાંહાં વીદાવાંન ।।
તેહ તણો મેહે લઇ આધાર ।। શંખપ માત્ર કેહો વીસ્તાર ।। ૨૭ ।।
વાશ સ્થંભ ખેત્ર સ્વસ્થાંન ।। શ્રી રતનાગર શમીપ નીધાંન ।।
સનાને શાગર પવીત્ર નાંહે ।। કવીની ગનાત મકર કુલ માંહે ।। ૨૯ ।।
વીસ્નવ જંતનો હું કહાવું દાશ ।। માહારો છે ખાંનપુર માંહે વાસ ।।
બેહુ કરજોડી કેહે વીસ્ણુદાશ ।। એક વાર શહુ કહેજો જે જે રામ ।।૩૧।।
।। કડવાં ૨૭ ।।

શ્રી કથા હરીચંદ પૂરી શંમ પૂરંણુ શમપત્ય કીધી છે જેહેવી પ્રત હતી તેહેવું જોઇ ઊતાર છે ॥ લખનારાને દોશ નહી લગાર ॥ જે વાંચો તે ગાલ મો દેશો ॥ શ્રી હરી કથા છે, શ્રી રામતુ નામ લખુ છે એના લખનાર વા. જેચંદ હેમચંદ લખુ છે સંવત ૧૮૧૩ ના વરખ પોશ વદ ૧૩ વા. સોમ આખના શપૂરાંણુ લખાઅ છે શ્રી કાલાણમસ્તુ શભવતુ

વિષયાદિ–રામાયણના અરણ્યકાંડમાં વર્ણવેલો પ્રસંગ આ આખ્યાનમાં ઉતારેલો છે. માર્કંડેયપુરાણમાં પણ આ કથા છે, પ્રેમાનંદે માર્કંડેયપુરાણમાં આ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. કડવાં ૨૭ છે; રાગ ઢાલમાં બાંધેલો છે.

વિશેષ–પ્રા. કા. ત્રિ. અંકમાં છપાયું છે.

અં. ૫૨–ચ. ભગવદ્ગીતા–રામભગત–(ર. સં. ૧૬૬૦), (લિ. સં ૧૮૧૩)–પૃ. ૧–૨૬

આરંભ–શ્રી ગણેશાએ નમઃ ॥ શ્રીભંગવાંત ગીતા લખી છે ॥ શ્રી શારદાએ નમઃ ॥ શ્રી લખ્યમી નાથની ક્રીપા છે ॥ રાગ ॥

આદિ શ્રી ગરૂને નમુ રે ॥ અખ્યપૂરશતુ ધ્યાંન ॥
ભગવાંત ગીતા બોલશુ રે ॥ કેવલ બ્રંહ્મગ્નાંન ॥ ૧ ॥
અરજૂંન કેરે કારણે રે ॥ જગતહિત ઊપજે દાશ ॥
કમ માંહે નીર્કમ કહુ રે ॥ તેહેનો હારદવ લેશ ॥ ૨ ॥
ઊપનીષદનો અરથ છે રે ॥ જોગ શાહાસ્ત્રનું ગનાન ॥

....

રામભગતે ભાવે કરી રે ॥ ચોપાઈબંધ વીસ્તારે ॥ ૫ ॥

અન્તઃ—રહીત કામના મે સ્તુતી કરી ॥ માહારી બુધે વાંણી વસ્તારી ॥ ૨૯
વેદવાંત મંત્ર ગીત(ા)નુ ગ્નાંન ॥ તે ઊપર કીધુ આખ્યાન ॥
શ્રી ગુરૂ ચરંણ ક્રીપાએ કરી ॥ અમ્રીત હરી રસ મુક્યો ભરી ॥૩૦॥
ગ્નાંન પાત્ર કરી પીશે જેહ ॥ ભગત રૂપ નર ભણીએ તેહે ॥
શંવત ૧૭૨૬૬ શોલ શાઠોતરે ॥ આશો માશ પખ્યે ઊજલે ॥૩૧॥
દીન દવાદશી ને રવીવાર ॥ શ્રી કથા હવી શંપૂરણ વીસ્તાર ॥
જોગ શાહાસ્ત્ર બ્રંહ્મ વીદવાએ શન્વાશ જોગ અસ્ટાદશમોઅધ્યાયે ॥૩૨॥

શ્રીભગવંતગીતા શંપૂરંણ લખી છે ॥ જેહવી પ્રત પ્રમંણે ઊતરી છે ગાતા પાતાં હરી કીરતંનામાંહાં શંભારજો ॥ લા. બા. જેચંદ હેમચંદ ચોપડી લખી છે સંવત ૧૮૧૩ ના ફ(ા)ગણુ વદ ૧૧ વા. બુધ લખી રહ્યો છે.

વિષયાદિ–શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના અઢારે અધ્યાય ચોપાઈબંધ લગભગ ભાષાંતર રૂપે જ વર્ણવેલા છે. આ કવિએ તત્ત્વજ્ઞાનના અન્ય ગ્રન્થો લખ્યાનું પ્રસિદ્ધ છે.

વિશેષઃ–આ ગ્રંથ છપાયો નથી.

અં. ૫૨-છ. ઓખાહરણ-પ્રેમાનંદ-(ર. સં.), (લિ. સં.) (અપૂર્ણ) પૃ. ૧-૫૪

આરંભ—શ્રી ગણેશાએ નમાહા ॥ શ્રી શારદાએ નમઃ ॥ શ્રીગરૂભએ નમઃ શ્રી ગોવરધન નાથજી શત છે ॥ આથ શ્રી ઓખાહરણ પ્રમાનદ કરત લખું છે ॥

॥ રાગ ॥ શ્રી ગુરૂ ગોવંદ ચરણે લાગુજી ॥ ગણપતી શારદા વાણી માગુજી ॥
અંતરગતમાં ઇચ્છા છે ઘણી એજી ॥ ભાવે ભાખું કથા હરી નણીજી ॥

અન્ત—કાબરા કાલા ને કલંગા ॥ પંખાલા ઊડે છે અભંગી ॥ ૮ ॥
કુમેદ લીલા ને પચવરણા ॥ પાલા આરબી ગોરા હરણા
પાખરા પવંન વેગી ઘોડા ॥ અસ્વાર બહુ જુવે જોડા ॥ ૯ ॥
...જલ વાદલ જેવા હાથી ॥ ઉપર બેઠા છે કાલ ભાથી
રથ પાલા અશ્વાર અનંત ॥ ....શે મુખ દંત ॥ ૧૦ ॥
પ્રચંડ પીઠ મોટા પહાડ ॥ શલકે જીભ ડલકે હાડ ॥
પૂર પે......

વિષયાદિ-ઉષા અને અનિરૂદ્ધનો સમાગમ અને કૃષ્ણ તથા બાણાસુરનું યુદ્ધ વર્ણવેલું છે. કડવાં ૪૭ છે, રાગ વલણથી ગ્રંથ બાંધેલો છે.

વિશેષ-જૂ. કા. દો. ભાગ ૧ માં છપાયું છે. ગ્રંથ અપૂર્ણ છે. તેનાં પાછલાં પાનાં જર્જરિત થયલાં છે. ગ્રંથ અધૂરો હોવાથી લિપિ સંવત આદિ વિગત આપેલી નથી.

અં. ૫૩-જ. हिंदोलानां पद (नं ४)–कल्याण. पद १ प्रेमानंद-(हिन्दी)
એક પદ ગુજરાતી ભાષાનું મહાદેવનું છે.

અં. ૫૩-ક. રૂક્મિણી હરણ-કાશીસુત-(ર. સં. ૧૬૪૭), (લિ. સં. ૧૭૬૬) પૃ. ૧-૧૩

આરંભ—શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ રૂખમણી હર્ણની કથા ॥
॥ રાગ ધન્યાશી ॥ ગજશીવા જયોરે ધર તુજને નમી ॥
પ્રતીબંધ પ્રારથુ રે અધમતી ઓઘ વમી ॥
મન મધ્યે રહી રે કરયો જ્ઞાનપ્રકાશ ॥
હું બાલક લહેતો નથીરે મુજને તાહારી રે આસ ॥ ૨ ॥
॥ ઢાલ ॥ આસ મુજને તાહારી તું કરે માહારી સાર ॥
અજ્ઞાનથી માંહે પડ્યો તૂ સ્યકી પામૂં પાર ॥

હું વર્ણવના કરૂં તાહારી, મૂહ્ને આપ્ય સત્ય ઉદ્યોત ॥
તૂં આદ્ય અંત્યનિ મધ્ય અવીગત્ય અપીલ આત્મક યોત ॥
× × × ×
શ્રી ભાગવત, હરીવંશમાં, એ કથા વીષ્ણુપુરાંણ ॥
કંહીએક છિ વીસ્તાર, કંહી સંક્ષેપ સુધુ જાંણુ ॥ ૧૩ ॥
દશમ સ્કંધ કથા કોમલ સાંભલી ચીત્ત લીધ ॥
કાંઈ એક લીધી હરીવંશની પ્રતિબંધ પૂરણ કીધ ॥
શુભાશુભ ને અધીક ઓછૂં ન લહુ અક્ષરગત્ય ॥
હૂં મંદધી તુજને સ્તવૂં, મત્ય આપ્ય શ્રીગુણપત્ય ॥ ૧૬ ॥
ઉથલો ॥ ॥ મત્ય આપ્ય શ્રી ગુણપત્ય સ્વાંમી હુ બાલક તાહારો સહુ (હી) ।
કાશીસુત કહે શંભૂસુતની કીપા મુજ ઉપરિ થઈ ॥ ૧૭ ॥
॥ કડવૂં ૧ ॥

અન્ત-(રાગ ધંન્યાશી)

રુકમણીહર્ણ પરીપૂરણ કીધૂં । ઉત્તમ પદ શ્રીનાથે દીધૂં ॥ ૧૧ ॥ રુ૦
સંવત સોલશત્તાલા જાંણ્ય । માગશર સુદ પંચમી પરમાણ ॥૧૨॥ રુ૦
નક્ષત્ર ઉત્તરા ને રવીવાર । રુકમણીહર્ણ કર્યો વીસ્તાર ॥ ૧૩ ॥
શ્રી સ્તંભપુર સાયર છે યાંહિ । કવીતાકુલ બંધારા માંહિ ॥૧૪॥ રુ૦
કાશીસુત કહે કાંઈ ન જાંણૂં (કૃ)ક્ષ્ણ કીપાલ તે રદયામાં આણૂં ॥૧૫॥
॥ કડવાં ૧૨ ॥

ઇતિશ્રી રુકમણીહર્ણ સંપૂર્ણ ॥ સંવત ૧૭૭૬ વર્ષે ચૈત્ર સદ ૯ શને । શંકરપૂરવાસ્તવ્યં લખીતં ભટ પ્રીતમસુત રઘૂરાંમેણ દીયતે ॥
॥ શ્રી ॥ ॥ ૭ ॥ ॥ શ્રી ॥ ॥ ૭ ॥ ॥ શ્રી ॥ ॥ ૭ ॥ ॥ શ્રી ॥
વિજાપોર મધ્ય ભણશાલી કામરાજને આપી, સુભં ભવતુ.
૭ ॥ શ્રી ॥ ॥ ૭ ॥ શ્રી ॥ ૭ ॥ ॥ ૭ ॥ ॥

આ પોથી ભા । કામરાજ રૂપાની છે, ભા । શ્રીપત વમલસી પાસે ઘરણે છે અબા ૧૦૨૫ અંકે અબાસી એક હજાર પંચવીસ માટે ધણીએ પોતે મુકી છે ॥ ॥ ॥

વિષયાદિ-રુકિમણીનું શ્રીકૃષ્ણે હરણ કરેલું તે પ્રસંગ આ ગ્રંથમાં વર્ણવેલો છે, અને તેમ કરતાં હરિવંશ, ભાગવત અને વિષ્ણુપુરાણનો આધાર કવિએ લીધેલો છે.
કડવાં ૧૨ છે. રાગ અને ઉથલાથી પદબંધ કીધેલો છે.

વિશેષ-આ આખ્યાન છપાયું નથી. અન્તમાં "વિજાપોર...ભવતુ" એ અક્ષરો મૂળ પ્રતિના અક્ષરથી જૂદા પડે છે. તેમ "આ પોથી......મુકી છે" એ લીટીઓ ગુજરાતી લિપિમાં લખેલી છે. ગ્રંથ બાલબોધ લિપિમાં લખાયો છે. પ્રતિ જીર્ણ છે અને કોઇક સ્થળે અક્ષરો ચોંટેલા છે.

૨ આ કવિ ખંભાતનો હતો. તેણે હનુમાનચરિત, વિરાટ પર્વ, કર્ણ પર્વ, આરણ્યક પર્વ આદિ લખેલાં છે. 'કાશીસુત 'શેધજી' એમ કેટલાક ગ્રંથોમાં જણાવેલું હોવાથી તેનું નામ શેધજી હોવું જોઇએ, એમ સમજાય છે.

અં. ૫-ખ. સુદામાખ્યાન-ગંગાદાસ-(ર. સં.)-
પૃ. ૧૦ (અપૂર્ણ)

આરંભ-શ્રી ગણેશાએનમે ॥ અથ શ્રી સદામાનું અખ્માન લખૂ છે ॥
શ્રી રાગ કેદારો ॥ શ્રી સંભુના સુતને સ્તવું । ગણપતિ ગુણ કેતા કહૂ ।
વીનવુ ગાવા હરે ગુણ ખંતિ છે રે ॥ ૧ ॥
મન માહે અતિ છે ખંત । ભજવાને કમલાપતિ ।
ગણપત આપો મત, કરૂણા કરી રે ॥

... ...

ત્રુટક ॥ મન અપરાધ ન ધરીએ સ્વામી ! પાએ લાગી પરિ પરિ કહૂં
હવે સરણ સેવકને રાખો । સંભુના સુતને સ્તવૂં.
વિશ્વ તણો જે ઠાકોર કહીએ । સુક સનકાદિક ધ્યાએ રે ॥
ગંગાદાસ સ્વામીને સામા । મલીએ કવણ ઉપાએરે ॥
કાંએ કાએર થાએ રે દારા કાંએ કાએર થાએ ॥
(કડવું ૧૦ કડી ૧૩)

અન્ત-(શ્રી રાગ ગોડી)
વિપ્ર પધારો મંદરિ ભણી । મન માંહે અતિ ચંતા ઘણી ॥ ૩૦ ॥
આવો અવંતી પુરી મઝારી । વેધે સાંમી આવી નારિ ॥ ૩૧ ॥
કંથ તણે મનિ દેખી કોપ । અબલા ઉતમ કરે નિરોપ ॥ ૩૨ ॥
સ્વામી જઇ આવા દારકા । પાતિક સરવે ગઆ પંડિ થકા ॥ ૩૩ ॥
કોહો સ્વામી નાહા ગોમતી । કહો કમ મલીઆ કમલાપતી ॥ ૩૪ ॥
લખમીવરલીલા કહો નાથ । માહારૂ મન સાંભલવા ખ્યાત ॥ ૩૫ ॥
કેહે સદામો સાંભલ નારિ । તે કમ કેહેવાએ વિસ્તારિ ॥ ૩૬ ॥
ભુ-વઇકુંઠ એ છે દ્વારિકા । ચ્યાર રત્ન લહીએ તિહાં સ્યકા ॥ ૩૭ ॥
ચતુરાનન પંચાનન અંકૂર । તેહેને દરસન દૂર્લભ ગોવંદ ॥ ૩૮ ॥
જીહાં વસે છે કમલાપતી । દ્વારિકા વઇકૂંઠ અંતર નથી ॥ ૩૯ ॥
હરિ આપે જે દી દુહો એ । રતિ વિના નવિ પામે કોએ ॥ ૪૦ ॥
તે કહૂં તો જઈ આવીઓ । લાજ વિતિ રહી તજ થીઓ ॥ ૪૧ ॥
માન મેલાવુ જૂઠૂ જોએ । અરજા વિના નવિ પામે કોએ ॥ ૪૨ ॥
જે દીહાડે સુખ સરજૂ હસે । ધરિ બેઠા તે ...... ॥

વિષયાદિ-આ આખ્યાનમાં સુદામાએ કૃષ્ણ પાસે યાચના કીધાનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. દશમસ્કંધ ભાગવતમાં આ પ્રસંગ છે. રાગ ત્રુટક અને વલણથી પદબંધ બંધાયલો છે.

વિશેષ-૧ આ આખ્યાન પ્રસિદ્ધ થયું નથી. અપૂર્ણ હોવાથી તેનો રીતસરનો અંત, રચનસંવત તેમ લિપિસંવત પણ નથી આપેલાં લિપિ ગુજરાતી છે.

૨ કવિએ આખ્યાનનો અંત કવિતા તત્કાળ વૈભવદર્શનમાં આણ્યો નથી પણ કર્મમાર્ગ અને ભક્તિમાર્ગની ઉપયુક્તતામાં આણે છે, એમ છેવટના ભાગથી સમજાય છે. પ્રકટ સુદામાચરિતથી આ બાબતમાં પ્રસ્તુત સુદામાખ્યાન કંઇક વેગળું પડે છે.

અં. ૫૩-ગ. ચંદ્રહાસાખ્યાન-વિષ્ણુદાસ-(ર. સં. ૧૬૩૪), (લિ. સં. ૧૭૧૬ ?), પૃ. ૮-૨૮

આરંભ—(પહેલાં આઠ પાનાં નહી હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

... ... રણીઆત્મ થાય ।
બ્રાહ્મણ તે કીધા બહુ પસાય । પીસ્યા પીજરાં તે વીપ્ર જાય ॥ ૧૦ ॥
યમ યમ મોટો થાએ તંન । ત્યમ ત્યમ અબ્યનીએ પાચિ અંન ।
વસુંધરા બહુ આપિ ધંન । વીષ્ણુભક્ત વીષિ તેહનૂં મંન ॥ ૧૧ ॥
પુત્ર તણૂં પ્રાક્રમ વીશાલ । મન માંહિ રીઝ્યો તે ભૂપાલ ॥
સાત વરસોનો થયો તે બાલ । ગોર કનિ મેહેલ્યો નેસાલ ॥ ૧૨ ॥
... ... ॥ કડવાં ૯ ॥

અન્ત—

રાગ પ્રભાતિ-રામગ્રી રાગે સર્વેદ્યા (થા)। એ...રા એહ અનોપમ કથા ।
રંગે કવા છે રાગ ત્રિવીસ । સંક્ષા ધ્રુપદ કડવાં બત્રીસ ॥ ૨૪ ॥
બુધ્યમાંને બોલ્યો નીર્વાણ । પદ પાંચશેં શણૂં પરમાંણ ॥ ૨૫ ॥
સંવત સોલ ચોત્રીસો સાર । ચૈત્ર માસ ઉત્તમ ગુરુવાર ।૨૬।
કૃષ્ણપક્ષ ને તીથી ત્રાયોદસિ । સુણી કથા માહારે મન્ય વશી ॥૨૭॥
અણુજાંણે કીધો અભ્યાસ । બેહુ કરજોડી કેહે વીષ્ણુદાસ ॥ ૨૮ ॥
... ... ॥ કડવાં ૩૨ ॥
ઇતિ ચંદ્રહાસની કથા સંપૂર્ણ ॥ ॥ શ્રી ॥ ॥ ૭ ॥

વિષયાદિ-અનાથ ચદ્રહાસ વિષ્ણુભક્તિથી અનેક સંકટોમાંથી ઉગરી રાજ્ય કેવી રીતે પામે છે, તે પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે. મહાભારતના અશ્વમેધ પર્વમાં આ આખ્યાન વર્ણવેલું છે

કડવાં અને રાગથી આ આખ્યાન બાંધેલું છે. એમાં ઢાલ, ઉથલો કે વલણ જણાતું નથી. કડવાં બત્રીસ છે.

વિશેષ-૧ આ આખ્યાન છપાયું નથી. પ્રતિ જીર્ણ છે અને કોઈક સ્થલે અક્ષરો ચેંદલા હોવાથી ઉકલવા મુશ્કેલ થઈ પડે છે. આ પોથીમાં રૂકિમણીહરણ તેમજ બાલચરિત્ર જે કલમે લખાયું છે, તે જ કલમે આ આખ્યાન લખેલું જણાય છે, તેથી તેનો લિપિ સંવત ૧૭૧૬ હોવાનું સમજાય છે. પહેલાં આઠ પાનાં નથી, તેમ પહેલાં નવ કડવાં પણ નથી. લિપિ બાલબોધ છે.

૨ કવિ નર્મદાશંકર વિષ્ણુદાસ સં. ૧૭૧૬ ની આસપાસ થઈ ગયાનું જણાવે છે, પણ તે એમની ભૂલ છે. કવિના ઘણાખરા ગ્રંથો સને ૧૬૩૪ અને ૧૬૫૭ સુધીના મળી આવે છે, એમાં કશો શક નથી. એટલે કવિ સ ૧૬૧૦ થી ૧૬૭૫ ની આસપાસ થઈ ગયલો હોવો જોઇએ, એ નિર્વિવાદ છે.

અં. ૫૩-ઘ. બાલચરિત્રની કથા-શિવદાસ-(ર. સં. ૧૬૬૭); (લિ. સં. ૧૭૧૬); પૃ. ૧-૨૪

આરંભ—શ્રીગણેશાય્ નમઃ ॥ ॥ બાલચરીત્રની કથા ॥

॥ રાગ ધંન્યાશી ॥ પ્રથમે ગજમૂંષ વીનવૂં રે સરસ્વતી થાયો રે સાહાય ॥
હરિજનનિ હર્ષે નમૂં રે ગાવા ગોવર્દ્ધનરાય ॥ ૧ ॥

॥ ઢાલ ॥ રાય પરીક્ષત શૂક પ્રત્યે એમ કહે નાંમી શીશ ॥
સ્વામી નોમા સ્કંધ લગે। પ્રીછવ્યો સુજને રૂક્ષધીશ ॥ ૨ ॥
સોમ આદીત્ય વંશ બેહુનો પ્રીછવ્યો વીસ્તાર
સંક્ષેપ માત્રે કહી કથા માંહી શ્રી ક્રષ્ણની નીરધાર ॥ ૩ ॥
દેવકીના ગર્ભ કલા તદા બલદેવ તેહ માંહિ હોય ।
રોહિણીસુત તે ક્યમ થયો કહો કથા મુજને સોય ॥ ૪ ॥
યદુવંશમાં કહો કવણુ અર્થે પ્રગટ્યા ગોવ્યંદ ।
એહ કથા મુજનિ કહો, પ્રભૂ યમ ઉપજે આનંદ ॥ ૫ ॥
... ... (કડવૂં ૧)

॥ રાગ ગોડી ॥ શ્રી શૂક બોલ્યા વાણી ખરી । કહું કારણુ અવતરીઆ હરી ॥ ૧ ॥
કથા કહું ધુરથી એ સાર । દશમસ્કંધ વીધિ વીસ્તાર ॥ ૨ ॥

અન્ત—

ધંન્ય ધંન્ય યે કો સાંભલે કાન્ય । જન સીવદાસ વદે મૂક્ષ વાંણ્ય । ૪૬ ।
માહારો શ્રી ગૂરુ વ્યાસ ભુધર શ્રુતિજ્ઞાત । નીગમ ચ્યાર ધરિ યે હાથ । ૪૭ ।
તે સુક્ષથી કથા,...........ન । સાંભલ્યા ગુણુ શ્રી ભગવાંન । ૪૮ ।
હૂં તેહના ચર્ણુકમલની રેણુ । સકલ કીપા મૂને કીધી તેણ્ય । ૪૯ ।
એ કથા ભાગવત દશમસ્કંધ । બાલચરીત્ર કીધો પદબંધ । ૫૦ ।
સંવત સોલ સડસઠા ધંન્ય । માધ માસ પૂર્ણમાનો દીન । ૫૧ ।

તે દાઢે કથા ગુરુમુક્ષથી લીધી । ની દીન ત્રણ્યમાં પૂરણ કીધી ।૫૨।
પદ પાંચસહે ઉપરિ બાવંન । કડવાં ત્રેવીસ કીધાં પાવન ।૫૩।
કવીકૂલ શુભ જ્ઞાતિ નાગરની । વાસ ત્રંબાવટી ત્રટ સાગરની ।૫૪।
કહે શીવદાસ હું તાહરો બાલ । સદા ભકત્ય આપો ગોપાલ ।૫૫।

॥ કડવાં ૨૩ ॥

ઇતિ શ્રી બાલચરીત્ર સંપૂર્ણ ॥ ॥ સંવત ૧૭૧૬ વર્ષે ચૈત્ર સુદ ૪ સોમે ॥

વિષયાદિ—શ્રી કૃષ્ણનાં વિવિધ બાલચરિતો આ આખ્યાનમાં વર્ણવેલાં છે. શ્રીમદ્ ભાગવતના દશમસ્કંધનો સાર સંક્ષેપમાં આ આખ્યાનમાં કવિએ આપેલો છે.

કડવાં ૨૩ છે. કડવાં, રાગ અને ઉથલો એથી પદબંધ બાંધેલો છે. વચ્ચે વચ્ચે ઉથલો જણાતો નથી.

વિશેષ—આ આખ્યાન છપાયું નથી. પ્રતિ ઘણીજ જીર્ણ છે. વચ્ચે પાનાં ખવાઈ ગયાં છે અને ૨૦ થી ત્રેવીસ પાનાં ચોંટી ગયા છે, તેમ કેટલાંક પાનાંના અક્ષરો કાગળ ચોટયાથી ઉકેલવા મુશ્કેલ છે. લિપિ બાલબોધ છે.

અં. ૫૩–ડ. ધ્રુવચરિત્ર–હરિદાસ–(ર. સં. ૧૬૩૭); (લિ. સં. નથી); પૃ. ૨–૨૪

આરંભ—(પાનું પહેલું નહીં હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

... ...શીમાં કહી રૂક્ષણ્જીને ગત્ય ॥
સ્વામી વંધ્યાચલનિ કરો નીવારણ રાખો અમારાં સત્ય ॥ ૧૯ ॥
અગસ્ત્ય રૂક્ષ માહા મોહોટો તાપસ જોંણે અમરૂ લહલતા
આસંન આપી દેવ બેસાર્યા બોલ્યા સુક્ષથી વક્ષતા । ૨૦ ।
જાઓ દેવ હું કરીશ નીવારણ એતાં સાચી વાત ।
પણ કાશી મેહેલ વીશી વીધ્ય કરચૂં આવ્યાં અશ્રુપાત । ૨૧ ।

× × × ×

॥ ઉથલો ॥ શ્રી શીક્ષ ઉપરિ રૂક્ષણ્જી બેઠા કહે આ તીરથ મોટૂં સહી ।
કર જોડી હરીલસ કહે પછિ રૂક્ષપત્ની બોલ્યા રહી ॥ ૩ ॥

॥ કડવૂં ૧ ॥

અન્ત— ॥ રાગ પંચમ ॥

એહ ચરીત્ર ધ્રુવનૂં સાંભલ્યતાં લઈ વૈકુંઠવાસ ।
નીર્મલ યશ અહ લોક પરલોકે પુનરપી નહી ગર્ભવાસ । ૧૫૬ ।
કર્યો આરંભ કેદારે રે કિહેવા ધ્રુવ આક્ષાન રે
એકાદશી, વૈધૃત, વ્યતીપાતે પૂર્ણમાસી, અમાસ । ક૦
એ યોગે ધ્રુવચરીત્ર કહેતાં પૂરિ શ્રી હરી આસ । ૧૭ । ક૦

સંવત સોલસાડત્રીસા વર્ષે માસ ચૈત્ર તે સાર ।
ધ્રુવજીનૂં આક્ષાંન કરયૂં એકાદશી શનવાર ।૧૮। ક૦
શ્રી ભાગવત કથારસ નીર્મલ શ્રવણે કીધૂં પાંન ।
કાંઈ એક કથા માંહી કાશીખંડની સમરયા શ્રીભગવાંન ।૧૯। ક૦
સ્તંભતીરથ પુર વૈકુંઠ તોલે કવીતાનો ત્યાંહાં વાસ ।
સાંભલતાં સુખ વૈકુંઠ પામીએ કહે લહુઆસુત હરીદાસ ।૨૦। ક૦
વાલંદ વર્ણ કુલિ તે ઉતપંન તેહનો શો અધીકાર ।
કહે હરીદાસ હરી વર્ણન જોઈ રદે વાસો ગુગદાધાર ।૨૧। ક૦
।। કડવાં ૨૨ ।।

ઇતિ શ્રી ધ્રુવચરીત્ર સમાપ્ત.

વિષયાદિ-૧. ધ્રુવે હરિભક્તિથી રાજ્યપાટ મેળવી, અંતે સદેહે મુક્તિ પ્રાપ્ત કીધાનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. શ્રીમદ્ ભાગવત, અને કાશી ખંડનો આધાર આ આખ્યાનમાં કવિએ લીધો છે.

૨. કડવાં ૨૨ છે. કડવાં, રાગ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે. વચ્ચે વચ્ચે ઢયલો જણાતો નથી.

વિશેષ-આ કાવ્ય છપાયું નથી. કવિ વાલંદ જ્ઞાતિનો છે. આ કવિ જાણીતો નથી. પ્રતિ ઘણી જીર્ણ છે અને પહેલા કડવાની ૧૮ કડીઓવાળું પહેલું પાનું નથી. કેટલેક સ્થળે પ્રતિના અક્ષરો ચોંટથી ઉકલતા નથી.

૨. બૃહતકાવ્યદોહન ભાગ ૮ માં હરિદાસ અને વિષ્ણુદાસ એક હોવાનો ઉલ્લે રા. રા. નટવરલાલ ઈચ્છારામ દેસાઈએ વિષ્ણુદાસના ચરિતમાં કીધો છે. પણ ધ્રુવચરિ અને રૂકમાંગદપુરીવાળો હરિદાસ તે વિષ્ણુદાસ નથી, એ નિર્વિવાદ છે. વિષ્ણુદાસ ના બ્રાહ્મણ હતો ત્યારે આ હરિદાસ વાળંદ હતો. ભિન્ન ભિન્ન સ્થળેથી મળતી પ્રતિઓથી છે તેમ બન્ને કવિઓ એક સ્થાનના એક સમયના ખરા પણ બન્ને એક ન ?

૩ સમાલોચક પુસ્તક રા. ૬ અંક ૧૧માં (નવેમ્બર) (પાનું ૭૬૭-૭૦) છછરરાય કેશવલાલ ઓઝાએ સં. ૧૭૭૨ ની પ્રતિથી આ મુદ્દો સિદ્ધ કર્યો છે, પણ ઉપલા મતને ટેકો આપે છે.

અં. ૫૪-ક. સુરેખાહરણ-વીરજી-(ર. સં. ૧૭૨૦), (લિ. સં. ૧૭૬૦), પૃ. ૧-૪૭.

આરંભ—શ્રીગણેશાએ નમાઃ। અથ સુરેખાહરણનું આખ્યાન લખું છે રાગ રામગ્રી :।।

શ્રી ગુરુ ગોવીંદને ચરણે લાગુજીઃ શારદા પાશે વાંણી
શ્રી રણછોડરાઅની કીરપા ગણીઃ ભાવે કહુ કથા સુરેખા ત
ઢાલઃ।। ભાવ કભાવે સાંભલે તેની પુરે આશઃ
ગજાનંદ ગુણ આગલોઃ વીઘંન હર તે પાશઃ ।। ૧ ।।
।। કડવું ૧

... ...એક । આવી નેત્રે જલની ધાર ॥
તાતનું સુખ સાંભરી કુંવર । રૂદંન કરે અપાર ॥ ૭ ॥
ત્યારે કુંઅર કંઠ ગ્રહી રહ્યો । તે બાલ કોમલ સરીર ॥
પીતા મુંને સાંભરે । નેત્ર તે આવ્યાં નીર ॥ ૮ ॥

॥ કડવું ૭ મું ॥

અન્ત—નરનાર પ્રેમે શાંભલે । એ સૂરેખાનૂ હરણ ॥
અવલાનું શવલૂ કરે । જેને પ્રભુ અશરણશરણ ॥
શોતા જંન શહુ શાંભલો । તમ તણી પોચે આશ ॥
અવલાનું શવલું કરે । તેને આપે વૈકુંઠવાશ ॥
કવીજન કેરૂ કષ્ટ ભાગૂં । હરી તણો મહીમાએ ॥
અવલાનું શવલૂં કરે । જેને શ્રી કૃષ્ણ શરખા શાહે ॥
સંવત ૧૭૨૦ મધે ગ્રંથ પૂરણ થાએ ॥ અવલા ॥
વૈશાખ સૂદ પંચમી । દીન વાર ગુરુ કહેવાએ ॥
અવલાનું શવલૂં કરે । જેને કૃષ્ણ શરખા શાહે ॥
યે કથા બોલ્યો શહી **અભીમનનું** યાક્ષાંન ॥
હું સુધ અસુધ જાંણુ નહી । ગુણ કલા શ્રી ભગવાંન ॥
એ **ગ્રંથની શંક્ષા** વીષે । **પદ બારસે ને તેર** ॥
પચીશ કડવાં **બાંધયાં** । જુજુયે રાગે ફેર ॥
બરાનપૂરમાં બેરંપરા મધિ । **વીરજી** ભટ નામ ॥
કથા પુરણ થઈ કીપા શ્રી ભગવાંન ॥

(ઉથલો) હવે કીપા શ્રી ભગવાન રે માટે કથા પુરણ વીસ્તરી ॥
યાધાર ભટ શ્રોતા સહુ સાથ કોહો શ્રી હરી હરી ॥

ઈતી શ્રી સુરેખાહરણ શંપૂર્ણ શંમાપ્ત લક્ષુ છે ॥ શંવત ૧૭૬૦ ના શાવંણ શુદી ૧૧ સોમે ॥ લપીતંગ શા. લપમીદાશ હીરાસુત તાપીદાશે લપી છિ ॥ આતે પંડાયતા નવ્ર શાઝનિ ચોપડી પોતાની છિ ॥ -

વિષયાદિ-બલરામની પુત્રી સુરેખાનું હરણ અર્જુનના પુત્ર અભિમન્યુએ પાંડવો બાર વર્ષ વનમાં રહ્યા તે સમયે કરેલું, તેનુ વર્ણન છે. આ કથા શ્રીમદ્ ભાગવતાદિમાં નથી; પરતુ તેમાં વર્ણવેલા પ્રસગોના જેવા જ એક આવો પ્રસગ દંતકથાઓ તથા આખ્યાનોમાં કલ્પાયેલો છે, તેનુ વીરજીએ અદ્ભુત રસભર્યું આ આખ્યાન બાંધેલું છે. કડવાં ૨૫ છે.

વિશેષ-૧. પ્રૃ. કા દો ભાગ ૨ માં તેમ જ પ્રા. કા. ત્રિ. અંકમાં છપાણુ છે. કડવાં, રાગ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે.

૨. આ પ્રતિનાં પહેલાં આઠ પાનાં મૂળ પ્રતિના લેખકથી ભિન્ન કોઇ બીજા લેખકે લખી આખ્યાનની ત્રુટી પૂરી કરી છે. તેમ આ ત્રુટીનાં પદ છપાયલી તેમ જ બીજી પ્રતિનાં પદ સાથે મળતાં નથી. મૂળ પ્રતિમાં આખ્યાનનાં ચાલુ પાનાં ૧૨૯ થી ૧૬૭ અને મથાળેનાં પાનાં ૯ થી ૪૭ છે. અને તેનાં પદબંધ છપાયલી તેમ જ બીજી પ્રતનાં પદ સાથે મળે છે.

૩. આધાર ભટ નામના એક શ્રોતાનો અતિ ઉલ્લેખ છે. આ આધાર ભટને નામે ઘણા કવિઓનાં આખ્યાનો ચડેલાં હોવાનું જણાયું છે. ખરી રીતે તે આખ્યાનોનો ગાયક હતો, પણ રચનાર નહતો. મૂળ પ્રતિ કવિએ આખ્યાન બાંધ્યા પછી ચાલીસ વર્ષે લખાયલી છે. લિપિ ગુજરાતી છે.

૨. પ્રા. કા.ના પ્રકાશકોએ એવો ટાહ્લો ગબડાવ્યો છે કે (પ્રા. કા. ૧. દ્રૌપદીહરણ) વીરજીએ શામળ ભટ્ટની સ્પર્ધામાં ફારસીનું પોતાનું સર્વ જ્ઞાન દાખવવાને આ આખ્યાનની વસ્તુ કલ્પેલી છે. પણ તે ખરી વાત નથી. વીરજીના સમય પૂર્વથી જ આ આખ્યાનની વસ્તુ દંતકથામાં તેમ જ સં. ૧૭૧૦ માં કવિ ખંભાતના કવિ કુબેરના આખ્યાનમાં જળવાયલી મોજુદ છે તેમ વીરજી અને સામળનો કવનકાળ ઘણો ભિન્ન છે.

અં. ૫૪-ખ. ચંદ્રહાસાખ્યાન-વિષ્ણુદાસ-(ર. સં. ૧૬૩૪); (લિ. સં. ૧૭૬૦) પૃ. ૪૭ થી ૭૨

આરંભ—શ્રી ગણેશાય નમાંઃ શ્રી શારદાયે નમાઃ શ્રી ॥ અથ શ્રી અક્ષાંન ચંદ્રહાસનું લખીતંઃ ॥

રાગ રામગ્રી ॥ પ્રથમિ પ્રણવૂં ગવરીનું બાલજી ॥ શંભૂજીનો સુત છે લાલજી ॥
એકદંતો ને દુંદ વીશાલજી ॥ મઆ કરો મુંનિ દેવ દયાલજી ॥
ચાલ ॥ મઆ મૂજનિ કીજીએ ॥ જશ દીજીએ તાં પ્રૌઢ ॥
હું મંદમતી તૂઝનિ સ્તવૂં ॥ મતી માહારી છે મોઢ ॥ ૨ ॥
સુપકવાહનિ ચઢયો ચાલે ॥ ગ્રહી ફરસી પાંણુ ॥
સૂધ બુધ બેહુ અંગના ॥ શહુકો સ્તવે નીરવાંણુ ॥ ૩ ॥
... ...
માહારા શ્રીગુરૂને ચરણે નમૂં। હરીભટને લાગૂં પાએ ॥
જેહેની કીપાએ કરી। પદબંધ પૂરણુ થાએ ॥ ૭ ॥
અશ્વમેધ તણી કથા ॥ શાંભલે અધમૂંકાએ ॥
કરજોડી વીષ્ણદાશ કેહે ॥ હરી ભગતનો મહીમાએ ॥ ૮ ॥
(ઉથલો) હરીભગતનો મેહેમા કહું । મુંનિ દયા કરો દયાલજી
પ્રથમિ પ્રણવું ગવરીનું બાલજી ॥ ૯ ॥ ॥ કડવું ૧ ॥

અન્ત—પ્રભાતી રાગે શરવથા ॥ પોહોતી એ અન્યોપંમ કથા ॥
રંગે વાંણી રાગ તેત્રીશ ॥ શંખ્યા ઉપર કડવાં એકત્રીશ ॥

સુધમાંને બોલ્યો નીરવાંણુ ॥ પદ પાંચશે ને ચાલીશ પ્રમાંણુ ॥
શંવત ૧૬૩૪ શા શાર ॥ ચઇત્ર માશ ઉતમ ગુરૂવાર ॥
કૃષ્ણ પક્ષ ને તીથી ત્રયોદશી ॥ ગુણ કયા માહારે મંન વશી ।
ગુંણકથા માહારે મંન વશી ॥ અજાંણે કીધો અભ્યાશ ॥
બેહુ કર જોડી કેહે વીષણુદાશ ॥ કડવાં ૩૧ ॥

ઇતિશ્રી આક્ષાંન ચંદ્રહાશનુ સંપુર્ણુ ॥ સંમાસ ॥ શંવત ૧૭૬૦ ના શ્રાવંણુ વદ ૯ શંનઉ વારે લક્ષુ છે ॥ શ્રીં લપીતંગ શા. લષમીદાશ હીરાસુત તાપીદાસે લક્ષુ છે ॥ જેહેવી પ્રત હુતી તેહેવું જોઇનિ લક્ષુ છે લષનારને દોશ નહી ॥ શ્રી કૃષ્ણજી નાંમ સત છે.

વિષયાદિ–જૈમિની ઋષિએ રચેલા મહાભારતના અશ્વમેધ પર્વમાં આ પ્રસંગ સવિસ્તર વર્ણવેલો છે. અનાથ ચંદ્રહાસ વિષ્ણુભક્તિથી અનેક સંકટોમાંથી ઉગરી, રાજ્ય કેમ પામે છે તે પ્રસંગ આ આખ્યાનમાં છે.

કડવાં, રાગ, ચાલ અને ઉથલાથી આ આખ્યાન બાંધેલું છે.

કડવાં એકત્રીસ છે.

વિશેષ–આ આખ્યાન છપાયું નથી. પાનાનો મૂળ ક્રમ ૧૬૭ થી ૧૯૫ છે અને મથાળાની સખ્યા ૪૭ થી ૭૨ છે. લિપિ ગુજરાતી છે.

૩. જુઓ ઉપર અંક ૫૩–ગ, પાનાં ૧૧-૧૨. બન્ને આખ્યાન મળતાં છે. માત્ર ૫૩–ગમાં ૫૯૬ પદ હોવાનું જણાવેલું છે, ત્યારે અહીં ૫૪૦ હોવાનો ઉલ્લેખ છે.

વળી અંક ૫૩–ગ–નો વિશેષ અક ૨ વધુ માહિતી માટે જુઓ.

અં. ૫૪–ગ. શૃગાલપુરી–સુરદાસ–(ર. સં. નથી.), (લિ. સં. ૧૭૬૦), પૃ. ૭૨–૭૯

આરંભ–શ્રીગણેશાય નમાંઃ શ્રી શારદાય નમાંઃ શ્રી રંમજી સત છેઃ ॥ શગાલપુરી લષી છે ॥

રાગ ગોડી ॥ શંમરૂં વણાએક પૂરે આશ ॥ ગવરીવંદન ગુણ લીલવીલાશ ॥ ૧ ॥
ગજવંદન ગરવો ગુંણપત ॥ સુષ સુષ દે રે તેહને શત ॥ ૨ ॥
મુષકવાહંન તાત નરેશ ॥ મહેશ ઉતમ મત આપો ઉપદેશ ॥ ૩ ॥
ચતૂરમુષનો તૂં છે બ્રંહ્મ ॥ ગ્રોહોઢાં છે તેહેનાં આકંમ ॥ ૪ ॥
તેહેની તનયા તૂં શરશ્વતી ॥ તાત તુ મારો પ્રજાપતિ ॥ ૫ ॥
હુ લઘૂ બાલ છોં રે મત ॥ કાંઈ ન જાંણૂ અક્ષર શત ॥ ૬ ॥
ધંનજી ભટને લાગું પાએ ॥ ગાંઉ જુગજીવંન જાદવરાએ ॥ ૭ ॥
હરીભટનો તું રે તંન ॥ નીરમલ લેપ કાંઈ તાહારૂં મંન ॥ ૮ ॥
હરીઆદ માંહે તાહારો વાશ ॥ તાહારી પાશે કવે સૂરદાશ ॥ ૯ ॥

અન્ત—

ધંન્યાશ્રી ॥ દીનાનાથ દયા કરી ॥ શાહેલડી ॥ ભવ દુખ ભાંજે જેહ ॥
શેઠ શગાલ શગાવતી ॥ શાહેલડી રે ॥ ભવ દુખ ભાંજે જેહ ॥
પૂત્ર ચેલૈઓ તેહ ॥ શાહેલડી રે ॥
કાંતી કેરા લોક તે આવ્યા અમારે શાથ ॥ શાહેલડી રે ॥
ચોરાસી ચહુટાં ભલાં ॥ શાહેલડી રે ॥
જે છે કાંતી મુઝાર ॥ તે કેલાશે વાશો વશીઆં ॥ શાહેલડી રે ॥
દીનાનાથ દયા કરીએ રે કથા જે શાંભલે ॥
તેહેને કીધા હોએ મોરાર જંનંમ જંનમના અઘ ટલે ॥
દોયે કર જોડી કેહે સુરદાશ ॥ અંત્રીશ આવ્યા શ્રીવૈકુંઠનાથ ॥

ઇતિ શ્રી શગાલપૂર શંપૂરણ શમાપત ॥ શંવત ૧૭૬૦ ના ભાદરવા શુદ ૪ બુધે લખ્યું છે.

વિષયાદિ–સગાલશા શેઠ અને તેની પત્ની ચગાવતીએ પોતાના પુત્ર ચેલૈયાને ક્ષુધાર્થી અતિથિરૂપે આવેલા વિષ્ણુની યાચનાથી ખાણીયામાં ખાંડયો અને તેમની એકાંત ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈ વિષ્ણુએ ચેલૈયાને સજીવન કીધો, એ પ્રસંગ આ આખ્યાનમાં વર્ણવેલો છે.

કડવાં ૧૨ છે.

વિશેષ–૧. આ આખ્યાન છપાયું નથી. કડવાં અને રાગથી પદબંધ બાંધેલો છે. ઇતિ શ્રી મૂળ પ્રતિના અક્ષરથી ભિન્ન અક્ષરે લાલ શાહીએ લખેલી છે.

પ્રતિનાં ચાલુ પાનાંનો ક્રમ ૧૯૫ થી ૨૦૨ છે.

૨. કવિ ભોજાએ પણ આ જ વિષયનું આખ્યાન લખ્યું છે. વસ્તુ પ્રચલિત છે. આખ્યાન રસમય છે અને કવિએ તે જાળવ્યો અને બઢાવ્યો પણ છે.

અં. ૫૪–ઘ. નરસિંહ મેહેતાની હુંડી–કવિનું નામ નથી– (ર. સં. નથી.); (લિ. સં. નથી.) પૃ. ૨૦૩ થી ૨૦૪.

આરંભ–શ્રી ગણેશાયે નમાંઃ શ્રી શારદાએ નમાંઃ શ્રી ગુરુભ્યો નમાંઃ શ્રી નરશૈઈ મેતાની હુડી લખી છે.

રાગ રાંમગ્રી ॥

શ્રી ગુરૂ ગંણપત ચરણે લાગુંજી ॥ દેવી શારદા વાંણી માગુંજી ॥
અંતરગત માંહાં ઇછયા છે ઘંણીજી ॥ કેહેવા હુડી શ્રીમેહેતા તણીજી ॥ ૨ ॥

અન્ત–બેઠા થૈ એને આપંણુ ચૌટે જેએ સૂં રહીએ વીશવાશ આંણી રે
તીરથ વાશીના મન માંહાંની સારે મેહેતે વારતા જાંણી રે ॥ ૫ ॥
આજે કુતારથ અંમને કીધા તીરથવાશી મલીઆ રે.

કડવૂં ૨ જું.

વિશેષ-૧. આખ્યાન અપૂર્ણ છે. માત્ર એક જ કડવું અને બીજા કડવાની પાંચ જ કડી છે. પાનાં બે છે. અક્ષર આ જ પ્રતિના સં. ૧૭૬૦ માં લખાયલાં અન્ય આખ્યાનોના જેવા મરોડના છે. તેમ છપાયલી હુંડી સાથે સરખાવતા તેનો રચનાર પ્રેમાનંદ જણાય છે.

૨. આ આખ્યાન બૃ. કા. દો. ભાગ ૨ જામાં છપાયલું છે, તેના કરતાં ઉપલી પ્રતિમાં કેટલોક પાઠફેર છે.

અં. ૫૫-ઙ કૃષ્ણજન્મ-કવિનું નામ નથી-(અપૂર્ણ)- પૃષ્ઠ ૨૦૫-૬

આરંભ-શ્રી નાથજી ॥ શ્રીવલભ રાજકુમાર જેઉતી ॥

રાગ કેદારો ॥ વંદૂં શ્રી વીઠલ વર સૂંદરઃ નવ ઘન શાંમ તમાલ ॥
જગતી તલ ઓધાર કરેવા પ્રગટયા પર્મ દઆલ ॥ ૧ ॥
શ્રી પૂરશોતંમ સ્વતંત્ર ક્રીડાઃ લીલા દ્રીજતનુ ધારી ॥
શાત દીવસ્ય ગીરીવર કર ધાર્યોઃ જેણે વાસવવીષ્ટ નીવારી ॥૨॥
તે પ્રગટયાનું કારંણ કહીએઃ જો શ્રોતા મંન આંણો ॥
કરો કીપા કરૂં વીનતી પોતાનો કરી જાણો ॥ ૩ ॥

અન્ત—

ઋણી પેરે નીત નવલી લીલા, ઘોષ નાદ ઝંકાર ॥
અંગ સ્વેદ મકરંદે મોહ્યા મધૂપ્ર તે કરે ગુંજાર ॥ ૧૪ ॥
તે પ્રભુને મંન ઇછિયા ઉપની ॥ જશ થાઓ વીસ્તાર ॥
અધીકારી પાષે તે વાણીઃ નહી કેહેજે ઉચાર ॥ ૧૫ ॥

વિષયાદિ-શ્રીકૃષ્ણના જન્મની કથા વર્ણવેલી છે.

વિશેષ-પહેલા કડવાની માત્ર પદર કડી આપેલી છે કવિનું નામ રચન કે લિપિ-સંવત આપેલો નથી.

અંક ૫૫-ચ સુદામાચરિત્ર-પ્રેમાનંદ-(ર. સં. ૧૭૦૫),- (લિ. સં. ૧૭૫૯) પૃ. ૧-૪ અને ૨૭ થી ૪૦

આરંભઃ-શ્રી ગણેશાએ નમાંઃ ॥ શ્રી ગરૂભ્યો નમાંઃ ॥ અથ સુદામાનુ ચરીત્ર લખુ છેઃ ॥

રાગ રાંમગ્રીઃ શ્રી ગરૂદેવ ને શ્રી ગણપતીઃ શમરૂ અંબા ને સરસ્વતીઃ
પ્રીબલ મતી, વીમલ વાંણી પાંમીએ રે ॥
ઢાલઃ ॥ શુખ શાંમી કેહે શાંભલ રાજાઃ પરીક્ષત પુને પવીત્રઃ
દસમ સ્કંધે અધા હેશીમોઃ કહુ શુદામા ચરીત્રઃ ૧ ॥

શંદીપન રૂસી શદગુર સરખાઃ વીદ્યા કાહાવે આંણંતઃ
તેહેને મઠ ભણવાને જાતાઃ હરખલ શ્રી ભગવંતઃ ॥ ૨ ॥

મધ્ય—

..........કીધો આહાર ॥ ગે ॥
આ ઊદર પાપે ભર્યાં ॥ સુ ॥ છૂટા પશુપંખીના અવતાર ॥ ગે ॥
શંતોષે અંમ્રીત ચાખીએ ॥ સુ ॥ હરીચરિણ શોપો મંન ॥ ગે ॥
ભગ્તીએ નવનીધ આપશે॥સુ॥ એવું જાણી બોલી ઓજંન ॥ ગે ॥
જલે આંખ ભરી અબલા કેહે રૂખીરાએજી ॥ માહારૂં જડ
થયું છે મંન લાગું પાએજી ॥ (કડવું ૭)

અન્ત—

જે સુદામાં ચરીત્રને શાંભળે । તેનાં દલીદ્ર શેહેલાં જાએ ॥
જંન્મ સુખ પાંમે મુખ ગતી મલે માધવરાએ ॥
છે વીરષેત્ર વડોદરૂં ગુજરાત મધિ ગાંમ ॥
ચતુરવંશી ન્યાત બ્રાંમણ । કવી પ્રેમાનંદ નાંમ ॥
શંવત સતર પાંચ વરખિ શ્રાવણ સુદી નીધ્યાંન ॥
તીથી ત્રીતીઆએ ભ્રગુવારે પદ બંધન કીધું આખ્યાંન ॥
ઉદર નીમીત કરી શેવું । ગાંમ નંદરબાર ॥
નંદીપરામાં કથા કીધી । જથા બુધ અનુસાર ॥
વલણ ॥ બુધીમાંને કથા કીધી કરનારે લીલા કરી ॥
ભટ પરંમાનંદ નાંમ બીધ્યા । શ્રોતાજંન બોલો જે હરી ॥

ઈતીશ્રી સુદાંમા ચરીત્ર સંપૂરંણ સુભં ભવતુ ॥ કલ્યાંણ મસ્તુ ॥ જેહવી પ્રત હુતી તેહેવું જોઇને લખું છે ॥ એહેમાં કાંઇ લખનારને દોશ નહી ॥ સવંત ૧૭૫૯ વરષે શ્રાવણ વદી ૧૦ વાર ભૌમ શંપૂરંણ લખુ છિઃ સુદામા ચરીત્ર સંપુર્ણ લક્ષુ છિઃ

વિષયાદિ-સહાધ્યાયી સુદામાએ કૃષ્ણ પાસે યાચના કીધાનો પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે. શ્રીમદ્ ભાગવતના દશમ સ્કંધના એંશીથી બ્યાસીમા અધ્યાયમાં આ કથા છે. કડવાં, રાગ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે. કડવાં ૧૪ છે.

વિશેષ-૧ આખ્યાન બૃ. કા. ભાગ ૧ માં છપાયું છે. સુદામાચરિત્રનો રચનસંવત સામાન્ય રીતે ૧૭૩૮ લેખાય છે, અહીં સંવત ૧૭૦૫ આપેલો છે. કવિ દલપતરામે પણ કાવ્યદોહનમાં ૧૭૦૫નો સંવત જણાવેલો છે, પરંતુ મહીનો, તિથિ અને વાર એનાં એ જણાવેલાં છે. એથી સંવત ખરા ખોટાની તારવણી સંવત ગણનાવિધિ જાણનાર કરી શકે એમ છે.

૨ આ આખ્યાન નંદરબારમાં નંદીપુરામાં રચાયું છે. લખ્યા સંવત ૧૭૫૯ હોવાથી પ્રેમાનંદના જીવનકાલમાં ૫૪ વર્ષ પછી આ આખ્યાન લખાયલું છે.

૩ પ્રતિનાં પહેલાં ચાર પાનાં, મૂળ પ્રતિના કરતાં જૂદાં છે અને બીજા હાથે લખાયલાં છે. મૂળ પ્રતિમાં આખ્યાન કડવા ચોથું અડધેથી લખાયલું છે.

૪ લિપિ ગુજરાતી છે. નોંધવા જોગ બાબત એ છે કે 'ક', 'જ', 'ફ', 'ય' આદિ અક્ષરોનો મરોડ બાલબોધ લિપિના એ અક્ષરોના જેવો છે. તેમ 'મોટૂં' આદિ કેટલાક શબ્દોમાં ઊકાર લખેલો છે.

અં. ૫૫-છ. ભગવદ્‌ગીતા-રામભક્ત-(ર. સં. ૧૬૬૦)-(લિ. સં. ૧૭૫૯)-પૃ. ૪૧ થી ૬૦

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમાંઃ શ્રી કૃષ્ણાય નમાંઃ શ્રી વાસુદેવાય નમાંઃ શ્રી ભગવંતગીતા લખ્યીતં ॥

દુહા ॥ આદે શ્રી ગુરૂ ને નંમૂં ॥ ને આદસ રચનુ ધ્યાંન ॥
શ્રી ભગવંતગીતા બોલસું ॥ કેવલ બ્રંહાગ્નાંન ॥ ૧ ॥
અરજુન કેરે કારણે ॥ જગતહેત ઊપદેશ ॥
કરમ માંહે નીકંમ કહ્યાં ॥ તેહનો હીરદે લેશ ॥ ૨ ॥
સુપનીષદના અર્થ છે ॥ તે ઊપર દ્રીષ્ટાંત ॥
હંશ તજિ જેમ નીરને ॥ મેહનો આણૂં અંત ॥ ૩ ॥
શ્રી નાહાના મીશે કરી ॥ અપેર આપા શાર ॥
શ્રી રામભગ્ત ભાવે કરી ॥ **ચોપૈબંધ વીસ્તાર** ॥ ૪ ॥
નીવત મારેગ ગ્રંથ છિ ॥ તે માંહે સંષેપ ॥
જીધ ભાગ થોડો કરી ॥ કહીશ કથા શમેત ॥ ૫ ॥

॥ ચોપે ॥ હસ્તીનાપૂર આવ્યા વેદવ્યાશ ॥ અએ ધૃતરાષ્ટ્ર કેરે અવાશ ॥
રાયે પૂજા કીધી ઘણી ॥ પૂછી વાત શંગ્રામ જ તણી ॥

અન્ત—

નીકામ મારે ફલ સું લહું ॥ હુ એકલ જીહીવ્યાએ કહી નવ શકું ॥
મુગતી મોક્ષ પદારથનું યે ગ્નાંન ॥ અરજુન પ્રતે વદે ભગવાંન ॥
રામ ભગત કેહે સાંભલો શ્રીહરી ॥ રહીત કાંમના મે સ્તુત કરી ॥
વેદાંત મત ગીતાનું ગ્નાંન ॥ તે ઉપર મેં કહ્યું આક્ષાંન ॥
શ્રી ગુરુચરણ ક્રીપાએ કરી ॥ અમ્રીત રશ સુંકયો છ ભરી ॥
ગ્નાંન પાત્ર કરી પીશે જેહ ॥ મુક્ત રૂપ નર ભણી જે તેહ ॥
સંવત શોલ શાઠોતરે ॥ આશો માસ પખ ગુજલે ॥

દીન દ્વાદશી ને રવીવાર ॥ કથાં હવી પૂરંણ વીસ્તાર ॥
શંન્યાશ જોગ અઢારમો ॥ ભગત કેરો વિસ્તાર ॥

× × × × ×

ગ્નાન ધોષ શંમઝાવીયું ॥ તરવાને સંસાર ॥
અર્જુન મોહ છંડાવીયો ॥ ગાંડીવ ધનુષ લેવાડયું હાથ ॥
પાપીએ પ્રાણુ જ મુકીયા જે જોગણી પામી આહાર ॥
જીતી જયજય જદુપતી ॥ અરજુન જશ વીસ્તાર ॥
દેવતા પુસ્પ વશ્ર કરિ ॥ ભોમનો ઉતારો ભાર ॥
નીવ્રત માટે નાંનો કહ્યો ॥ નંહીતર કરૂં વીસ્તાર ॥
રાંમભગત એમ વીનવે ॥ પ્રભુ માગ્યાનો દાતાર ॥
મોષપદારથ આપીયે ॥ જીરે તરવાને સંશાર ॥ ૨ ॥

ઈતીશ્રી ભગવંત ગીતા સંપુર્ણઃ ॥ શમાપતઃ ॥ સુભં ભવતુઃ ॥ કલ્યાંણુ મસ્તુઃ ॥ લપીત શા લષમીદાશ હીરાસુત તાપીદાશ ચોપડી પોતાની છે.

શ્રીરાંમજી શત છિ ॥ શવત ૧૭૫૯ ના શ્રાવંણ દુતીયું વદ ૧૪ રવીવારઃ ॥

વિષયાદિ–આમાં શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના અઢાર અધ્યાયનો સંક્ષેપમાં સાર વર્ણવેલો છે. દુહા, ચોપાઇમાં પદબધ બાંધેલો છે. અધ્યાય અઢાર ઉપર એક વધુ અધ્યાય ઉપસંહારનો છે.

વિશેષ–૧. આ ગીતા છપાઈ નથી. લિપિસંવતનો ઉલ્લેખ માથાંબાંધેલા બાલબોધ અક્ષરે લખેલો છે, જ્યારે આખો ગ્રંથ ગુજરાતી પરંતુ વચ્ચે વચ્ચે બાલબોધ અક્ષરના મરોડવાળી લિપિમાં લખાયલો છે.

૨. આ કવિ રામભગતના વશિષ્ઠગીતા આદિ તત્વજ્ઞાનના ગ્રંથો પ્રચલિત અને લોકપ્રિય થયલા છે.

અં. ૫૫-જ. અર્જુનગીતા–ધનદાસ–(ર. સં.)–(લિ. સં. ૧૭૫૯)–(પૃ. ૬૧–૬૩)

આરંભઃ–શ્રી ગણેશાય નમાંઃ ॥ શ્રી શારદાય નમાંઃ ॥ શ્રી કૃષ્ણજી શ્રી અરજુંનગીતા લપીતે ॥

રાગ કેદારો ॥ શ્રી ગુરૂપ્રશાદે ગાઇયે ને કીપા શાધુજંન ॥
પરીબ્રંહ્મ માહારો આત્મા ને મંન તે અરર્જુન ॥
અરર્જુન સુંણો ગીતા શાર ॥ ૧ ॥
પછે અરજુને એમ કાહાવયું । શાંભલો વૈકુંઠરાયે ॥
એ શારગીતા કહો રે સ્વામી । ભગતનો મહીમા એ ॥
અરર્જુન૦ ॥ ૨ ॥

... ...

અન્ત—

એહેવો ભક્ત મહીમા શાંભલી । અરજુંન પડ્યો મુડછાં વલી ।
મુડછાં તે વલી પ્રથ્વી પડ્યો । નઈણે તે વેહે જલધાર ॥ અરજુંન૦ ॥૪૬॥
યે ગીતા ને જે અંનુભવે । ગાઐ નર ને નાર ॥
તેહેની ભાંત ભાગી જાંણજે । તે પાંમે પદ નીરધાર ॥ અરજુંન૦ ॥૪૬॥
એ ભક્તમહીમા માહારો । કોણે લહ્યો નહી જાઐ ॥
જેહેનું ભાયેગ હોય તે । ધંનદાશ ગીતા ગાઐ ॥
અરજુંન સુંણો ગીતા શાર ॥ ૪૭ ॥

ઈતીશ્રી અર્જુન ગીતા શંપુરણઃ શંમાપ્ત શંવત ૧૭૫૯ ના ભાદરવા સુદ ૨ બુધિ ॥ ॥શ્રી ॥

વિષયાદિ-૧ આ આખ્યાનમાં કૃષ્ણે કીયા કીયા ભક્તોનાં સકટો કેવી રીતે કાપ્યાં, તેનું વર્ણન કરવા સાથે ભક્તોનો મહીમા અર્જુન આગળ ગાએલો છે. કડી ૪૭ છે.

વિશેષ-આ ગીતા લોકપ્રિય છે; ગુજરાતમાં ઉચ્ચ બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિની સ્રીઓને કંઠાગ્રે રહેલી છે, પણ છપાયલી જણાતી નથી

અં. ૫૫-ઝ.-શિવભીલડી સંવાદ-ભાલણ (ર. સં. નથી)-(લિ. સં. ૧૭૫૯)-પૃ. ૬૩-૬૬

આરંભ-શ્રી ગંણેશાય નમાંઃ શ્રી શારદાયેન્માંઃ । શ્રી ગુરૂભ્યો નમાંઃ ॥ શ્રી ભીલડી શંવાદ લષતં ॥

પ્રથમિ ગંણપત પ્રણુંવું જેહનો જશ પ્રૌઢ ॥
સુરરાયે શેવે શદા તેત્રીશ કોડ ॥
વામગિ ફરસી ધરી કરે મોદીક આહાર ॥
લક્ષ લાભ સુત જેહનિ, સુધ બુધ ઘેર નાર ॥ ૨ ॥
શ્રીશ શેવંતાં શોભીઐ ત્રીલોક વીખ્યાત ॥
માત ભવાંની મયા કરો સીવ શંભૂ તાત ॥ ૩ ॥

અન્ત-શંકર એહેવું શાંભલી મુકા તતખેવ ॥
પુસ્પવીષ્ટી સુરપતી કરે અંત્રીક્ષથી દેવ ॥ ૭૬ ॥
ગીરી કૈલાશે આવીયા સુંમયા ને ઇશ ॥
ગીરીજા કેહે સ્વાંમી રષે મંન ધરતા રીશ ॥ ૭૭ ॥
સીવ ને સકતી એક છે જુઓ મંન વીચારી॥
એહેવું શાંભલી સીવ હસ્યા વરત્યો જેજે કાર ॥ ૭૮ ॥

હરશંવાદ પૂરો થયો જે સીખે જે ગાઐ ॥
સુખ પાંમે સંશાર માંહાં અંતે વૈકુંઠ જાઐ ॥ ૭૯ ॥
યેક મંને જે શાંભલે તેહેની પોહોચે આશ ॥
ભાલણનિ પ્રભુ રાખજો નીત્યે ચરણની પાશ ॥ ૮૦

શંપુર્ણ શમાપત સુભ ભવતુ ॥ કલ્યાંણ મસ્તુ ॥ શ્રી ॥ સ્વત ૧૭૫૯ વરખિ ભાદરવા સુદ ૮ મંગળવાર ॥ શ્લોક એસી છિ ॥ શ્રી રાંમ ॥

વિષયાદિ—વનમાં તપ આદરતા શંકરને પાર્વતીએ ભીલડીનું રૂપ ધરી મોહ-ગ્રસ્ત કીધા, એ પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે. કડી ૮૦ છે.

વિશેષ:-૧ 'અપ્રસિદ્ધ ગુજરાત કાવ્ય' એ શ્રેણીમાં આ સંવાદ પ્રસિદ્ધ થયો છે. ગુજરાતમાં ઘણી સ્ત્રીઓને કંઠાગ્રે પણ છે, એટલો એ વિશેષ લોકપ્રિય છે.

૨. આનું અપર નામ 'હરસંવાદ' છે; 'સંવાદ'થી અનુલક્ષાતું કાવ્ય પ્રેમાનંદસુત વલ્લભનાં કાવ્યોનાં નામની નવીનતાનો આક્ષેપ કરનારાઓએ વિચારણીય છે.

૩. "શંપુર્ણ......રાંમ" આ ભાગ બાલબોધ લિપિમાં કંઇક ગુજરાતી મરોડમાં લખાયલો છે.

અં. ૫૫-હનૂમંત ચરિત્ર-(કાશીસુત) શેધજી-(ર.સં.૧૬૪૭)-(લિ. સં. ૧૭૫૯)-પૃ. ૬૭-૮૨

આરંભઃ-શ્રી ગણેશાય નમાં: શ્રી શારદાય નમાં: શ્રી ગુરૂભ્યો નંમાં:
શ્રી રાંમપ્રશાદ હનૂંમત ચરીત્ર લષીતં ॥
રાગ કેદારો ॥ પ્રથમિ શ્રી ગૂરુનિ ચરણે નમું । સીસ ઇચ્છવા શરણ ॥
દહન કરે સ્વાંમી દેહનૂં રે ॥
સુરનર નાઐક તૂં વીર ॥ રાખે મંન મહારૂં ધીર ॥
રઘુવીર કેહેવા જશ મત્ય આપજે રે ॥
બ્રંહ્મસૂતા શમરી સુધ્ય જશ પદ કરવા શુધ્ય ।
માહાનીધ યોલંગ્યો કેમ હનમંતે રે ॥
ઢાલ ॥ કેહી પેરે સીધૂં અકલ ઓલંગ્યો ગયો જનકસૂતાની શાહે ॥
વીધી પૂરવ વીસ્તારી કહુ એ તુ જ આપે સાએ ॥
જોજન શત વીસ્તાર ઊલંગ્યો એક કપેશ્વરે બાલી ॥
રાક્ષશ કોટાકોટ તંણી તેણે શાક્ષ જડથી ટાલી ॥
તેહતણું પ્રાક્રંમ કેહેવાને તૂં મત્ય દે બ્રંહ્માણી ॥
ભ્રષ્ટ મતી હું કાલો બાલક કીપા કરો કલ્યાંણી ॥
અન્ત—(રાગ પ્રભાતી) એ આક્ષાંન સુંણો જે જન ॥ રક્ષા કરે તેહને શ્રી ગોવ્યંદ ॥
ધંનસુષ પાંમે શ્રી અવીનાશ ॥ જનમ કોટીના છોડે પાશ ॥

શંવત શોલ શડતાલા શોય ॥ માગશર દ્વીતીયા વદ હોયે ॥
નક્ષેત્ર હસ્ત હતો રવીવાર ॥ તે માંહે કીધો વીસ્તાર ॥
પલવટ કુલ બંધારા શાર ॥ રામચંદ્રે દીધો આધાર ॥
તે મે ગ્રંથ કીધો પ્રબંધ ॥ કાસીસુત શેધજી મતી મંદ ॥
॥ કડવાં ૧૮ ॥

શ્રી ॥ ઇતીશ્રી હંનુમંત ચરીત્રઃ ॥ શંપુર્ણ શંમાપ્ત સુભં ભવતુઃ ॥ કલ્યાંણ મસ્તુઃ ॥ શંવત ૧૭૫૯ ના ભાદરવા વદ ૬ સોમે દીને શંપુર્ણ લક્ષુ છિઃ ॥ લપીતં શાઃ લખમીદાશ હીરાસુત તાપીદાશ ચોપડી પોતાની છિ ગ્નાતે પડા યતા શાઝનિ.

વિષયાદિ–૧. રાવણે હરણ કરી લંકામાં સીતાને આણ્યા પછી રામચંદ્રની પ્રેરણાથી હનુમાન તેની શોધે નીકળી, સમુદ્ર ઉલ્લંઘી સીતાની ભાળ કાઢી, રાવણનું બળ પરાક્રમ દાખવી રામચંદ્ર પાસે પાછો આવે છે, એ પ્રસંગ અહીં વર્ણવેલો છે.

કડવાં ૧૮ છે. કડવાં રાગ અને ઢાળથી પદબંધ બાંધેલો છેઃ આમાં વલણ કે ઉથલો નથી.

વિશેષ–૧ આ ચરિત્ર છપાયું નથી. કવિ બંધારા જ્ઞાતિનો પલવટ કુલનો છે. લિપિ જો કે ગુજરાતી છે, પરંતુ ઘણા મરોડ બાલબોધ લિપિના છે.

૨. આ વિષય ઘણા પ્રાચીન કવિઓએ આલેખેલો છે. માંડણ કવિનું હનુમાન-ચરિત પ્રચલિત છે, અને તે પણ બંધારા જ્ઞાતિનો હતો, અને તેનો કવનકાલ પણ લગભગ આની સમીપ જ છે.

૩ આ જ કવિએ રચેલું રૂકમીણીહરણ અપ્રકટ છે. તેમાં કવિએ પોતાની ઓળખ આદિ આપ્યાં છે, તે માટે જુઓ ૫૩–ક. પાનું ૯ અને વિશેષ ૨. પાનું ૧૦ મું.

અં. ૫૪–ટ–અભિમન્યુ આખ્યાન–જન તાપી–(ર. સં. નથી); (લિ. સં. ૧૭૫૯); પૃ. ૮૨–૧૧૨

આરંભઃ–શ્રી ગણેશાય નમાંઃ ॥ શ્રી શારદાય નમાંઃ ॥ શ્રી ગુરુભ્યો નમાંઃ ॥ શ્રી આક્ષાંન અભીમંનનું લક્ષુ છિ ॥

રાગ ગોડી ॥ વીઘંન હરણ વીધ્યા દાતાર ॥ તે પૂછીનિ કરૂં નંમસ્કાર ॥ ૧ ॥
સ્વાંમી તૂં છે ગૂરૂઓ દેવ ॥ હું મંનવાછીત માગૂં પેવ ॥ ૨ ॥
આગે કવી હવા છે બહુ ॥ તુઝ આધારે બોલ્યા શહુ ॥ ૩ ॥
તે માટે વીઘંન હરજો નાથ ॥ બોલુ હરી જરા દેજો હાથ ॥ ૪ ॥
આદ શક્ત માતા ઈસ્વરી ॥ આઈ આપો બુધ કરૂંણા કરી ॥ ૫ ॥
માહારા મંનમાં હાંશ બલી હાંમ ॥ કેહેવા અભીમંનના ગુણઆંમ ॥ ૬ ॥
માહાભારથ બોલું વીસ્તાર ॥ મુઝ મંદથી કેમ લાભે પાર ॥ ૭ ॥'

દ્રોણ પ્રબ માંહે છિ એ કથા ॥ શંખેપ માત્રે કહેસું જથા ॥ ૮ ॥
તે માટે માથે કયો પશાએ ॥ જિમ એ ગ્રંથ સંપૂરણ થાએ ॥ ૯ ॥

... ...

માહા દુવંણી સુત છૂટે ધણી ॥ કહુ કથા માહારા કેમ જ તંણી ॥ ૫૨ ॥
જન તાપી કેહે અબલા અછિ ॥ પૂરવની વાત શંભારી પછિ ॥ ૫૨

અન્ત— કડવું ૧.

(રાગ પ્રભાતી) અરે વીર રેહેજ્ને ક્ષંણુ વાર ॥ આડો પડયો છે એક વીચાર ॥ ૧૬ ॥
એહનો પીતા તાપશ છે જયાંહે ॥ લેઈ મરતગ મોકલવૂં તાંહે ॥ ૧૭॥
નેહીતર શ્રાપ હશે તૂઝ તંણિ ॥ અગ્ની રહીતપણુ મરશો ચેણી ॥૧૮॥
એહેવું કહીનિ શાંમ શરીર ॥ મેહેલ્યૂં પૂંન અજલી ભરી નીર ॥૧૯॥
જો બ્રંહ્મચારી હઊં જાણુ ॥ તો સીસ છેદાજ્ને એ બાંણુ ॥ ૨૦ ॥
એહેવું કહી મન આંણી રીશ ॥ મેહેલ્યૂં બાણુ જઈ છેદ્યૂં સીશ ॥૨૧॥
ક્રીષ્ણિ રમત રચી એક તાંહે ॥ ચાલ્યૂં બાંણુ ગંગા ત્રઠ જ્યાંહે ॥ ૨૨ ॥
જેદ્રથનો પીતાં જાણુ ॥ કરતો... ... ...

વિષયાદિ–૧. મહાભારતના દ્રોણ પર્વનો પ્રસંગ અહીં વર્ણવેલો છે. અર્જુન સંસપ્તો-કોના નાશ અર્થે રણાંગણના બીજા ભાગમાં જતાં દ્રોણ, દુર્યોધનાદિએ કોઠાયુદ્ધનો વ્યૂહ રચી, અભિમન્યુને માર્યાનો પ્રસંગ આખ્યાનમાં છે.

૨. કડવાં ૨૧ આખાં અને બાવીસમાની ૨૨ કડી છે. એક બીજી પ્રતિ સં. ૧૮૪૮ ની છે તે સાથે સરખાવતાં પ્રસ્તુત પ્રતિમાં તેના કરતાં ઓછી કડીઓ કોઇક કોઇક કડવામાં છે.

વિશેષ–૧. આ આખ્યાન છપાયું નથી. કવિ 'જન તાપી' લખે છે. આ કવિ જાણીતો નથી. આ પ્રતિ અપૂર્ણ છે. તેથી એનો અન્તભાગ અહીં વિધિસર નથી. લેખનમરોડ આ પ્રતિનાં બીજા આખ્યાનોના જેવો જ હોવાથી લિપિસંવત ૧૭૫૯ હશે એમ સમજાય છે. પ્રતિ જીર્ણ હોવાથી વચ્ચે વચ્ચે લખાયલાં પાનાં ઉપર નાની નાની કાપ-લીઓ ચોઢી જુદા જુદા મરોડમાં ઘટતા અક્ષરો લખાયલા છે.

૨. આખીએ પ્રતિ અં. ૫૪ સંવત ૧૭૫૯–૬૦ માં લખાયલી હોઇને તેના અક્ષરનો મરોડ નોંધવા જેવો જણાય છે. જો કે લિપિ ગુજરાતી છે ખરી, પરંતુ 'ક,' 'જ,' 'ર,' 'ત,' 'રૂ' આદિ ઘણા અક્ષરો બાલબોધ લિપિના છે. તેને માત્ર માથાં બાંધેલાં છે એટલો જ ફરક છે. એમાં પ્રેમાનંદનું એક આખ્યાન સુદામાચરિત રચાયા પછી તેના જ જીવનકાલમાં એટલે સંવત ૧૭૬૦ માં લખાયલું. તેમ વીરજીનું સુરેખાહરણ પણ રચાયા પછી ચાલીશ વર્ષે પ્રતિબિંબિત થયું છે.

૩. રા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની પાસે સંવત ૧૮૪૮ માં પેટલાદના નાગર બ્રાહ્મણ રા. ઉદેનાથ વૈકુંઠનાથે મુંબાઇમાં એક જૂની પ્રતિ ઉપરથી ઉતારેલી

પ્રસ્તુત આખ્યાનની એક પ્રતિ છે. તેમાં આ આખ્યાનની પ્રશસ્તિ, રચનસંવત, કવિની ઓળખ આદિ નીચે પ્રમાણે આપેલાં છે –

એ કથા સપુરણ કીધી, બુધ સાર સંખેપે લીધી. ૩૭
બાવીસ કડવાં છે નીરધાર, તેહેનાં પદ છસેં ચાર. ૩૮
સંવત સતર આઠ વરખે, સાવણ માસ ઉતમ પખે. ૩૯
તીથી બીજ હતી, ગરૂવાર, સ્વાતી નખેત્ર હીમસતે સાર ૪૦
વૈશાખ પંનર ચૌઉદિા રત લીધા, અરવન માસમાં પુરણ કીધા. ૪૧
એ ગ્રંથ મુજથી શું થાએ? કરતા હરતા શ્રી જદુરાએ. ૪૨
મુજ મંદમતીથી કમ લાભે પાર? કીધું પંડીતને આધાર. ૪૩
નહીંકર એહે બુધ મજને કાંહાં થકી, સક્ષેપ માત્ર પાંમો તાંહાં થકી ૪૪
તે માટે કીધો હાતીબધ, અભીમંન ચરિત્ર કથાસમધ. ૪૫
કવિતા કુળ બંધારા માંહે, હરીયાદ મચે બોલો તાંહે ૪૬
છે ગુજરાત ખંડમાં વાસ, ભ્રગુકચ્છ નરબદાને પાસ, ૪૭
એ આખાંન સાંભલે ગાએ, પાતીક તેહનાં દુર પલાએ. ૪૮
ગાતાં સુખ આપે અવીનાશ, જનમ કોટીનાં છૂટે ગાપ. ૪૯
જન તાપી કહે બોલો જેહે, હરી શરમરણાપણ કીધું તેહે. ૫૦

કડવાં ૨૨

અંક ૫૪–ઠ–પ્રકીર્ણ પદો

પદ ભીમ–(ર. સં. નથી.)–(લિ. સં. નથી.)–પૃ. ૨૦૫

આરંભ–આજ કુતારથ હમને કીધા તીરથવાસી મલીઆ રે.
અન્તઃ–ભીમ ભેણે બીજુ કઈ એ ન આવે । પરમનોણુા રે નાહી તોસે।
કાંહનડભોળા ભોળપણું નવ કીજે ।।

પદ–નરસિંહ મેહેતો–(ર. સં. નથી)–(લિ. સં. નથી,)–પૃ. ૨૦૫

આરંભઃ–રજની વીતી અમ ગેર આવા શુ કીધુ શામલીઆ રે
અન્તઃ–નરશાઈઆચો શામી ભલે મલીયો પેલા માનુનીએ મન મોહોઆ રે

પદ દાણલીલા–નરસિંહ મેહેતો–પૃ. ૨૦૭–૮

આરંભઃ–તુ શોનુ રે માગે દાણ ગોવંદ ગદી રંગ પતલીઆ પાલ।
અન્તઃ–હશત રમતામાં શામજી પધારા ને બીજા મુખ તંબોલ રે
નરશઇઓ કેહે જુગ જુવો દધી માખણનો ચોર ।।
ગોવંદ ગદ રંગ દીપત

પદ-સુરદાસ-(હિંદી) પૃ. ૨૧૦

અંક ૫૫-ક. ધ્રુવાખ્યાન તુલસીસુત વૈકુંઠ-(ર. સં. ૧૬૯૪);
(લિ. સં); પૃ. ૧-૩૫

આરંભ:-શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ અથ શ્રી ધ્રુવજીની કથા લખિ છે ॥

ગંવરિનંદન તુજને વરણુ કિરતન એક કરું અભિનવું
હરીગુણ ગાવા ઇછિ મંન ગાતાં નિરમલ થાએ તંન ॥ ૧ ॥
એકદંત લંબોદર રાએ સુદ બુધ દાતા સેવક થાયે
સોભીત સુંદ સિંદોરે શાર વાહન મુષક મોદકનો આહાર ॥ ૧ ॥
નિરવિઘન નાયક અપાર, આઉધ ફરશિ, ભુજા ચાર
સુર તેત્રીસે આગલ સંચરે, સીધ કારજ શેવકનાં કરે ॥ ૩ ॥
સુધબુધનો વર શેવિએ ગણપતિ ગણુસંકાર
તુ ત્રુઠે સર્વ પામિએ અક્ષર કંથા અપાર ॥ ૪ ॥

ચોપાઈ ॥ અણુજ શુત સુતા વરણુ સીતલ સુંદર રૂપ અભિનિવુ
ભવશાગરની તારણુહાર તેહ તણો ઉત્તમ સણુગાર ॥ ૫ ॥

... ...

કવિતા કેતા કઈ ગીઆ કેતા કરમે ભેદ
સુભ અક્ષર એવા આપજો વાચા અવીચલ વેદ ॥ ૧૧ ॥
અક્ષરસગાઈ નવી લહુ, નવી બહુ વિવીધ વિચાર
તુ ત્રુઠે શર્વ પામિએ અક્ષરકથા અપાર ॥ ૧૨ ॥

અન્ત:-ચોપાઈ

ગવરીનંદન કૃપાએ કરી । વૈકુંઠ મુખ કથા વસતરી ।
વિપ્ર સાથીરત કુંતલપુર ગામ સુત તુલશીનો વૈકુંઠ નામ ॥૨૩॥
કાલાવાલા કીધા જેહ । સરસ્વતીએ ઉપદેશઓ તેહ ॥
ષોટ મ દેશો કવિજના કોયે । લઘુ બુધે હુ બોલ્યો સોએ ॥ ૨૪॥
ચારસો ને ઓગણુસાઠ । પચાશ પુરવ છાયાનો ઠાઠ ॥
કડવુ એક જે શોલ સમંધ । એહે તણો છે કંથા પ્રબંધ ॥ ૨૫ ॥
બાણુ નેત્ર ને બાણ છે જેહ । કથા તણો શરવાલો તેહ ॥
ચતુર હોએ તે જો જો કથી, છે સત્ય કાંએ જુઠ નથી ।
સવંત નારીનો શણગાર આક યંત વેદ ચાર ॥ ૨૬॥
નીરમલ માશ કહિ ... ...

વિષયાદિ:-૧. રાજકુમાર, ધ્રુવ અપર માતાની અવગણનાથી તપ આદરવા વન સંચરે છે અને પ્રભુ પાસેથી વરદાન મેળવી રાજ્યપાટ પ્રાપ્ત કરી અંતે સદેહે વૈકુંઠવાસ

સેવે છે, એ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. શ્રીમદ્‌ભાગવતના ૪ થા સ્કંધના ૮ થી ૧૨ એ અધ્યાયમાં આ કથા આપેલી છે.

૨. ચોપાઈ અને પૂર્વછાયાથી પદબંધ બાંધેલો છે. સોળ કડીનું એક કડવું પણ છે. કુલ પદબંધ **૫૨૫** છે (બાણ=૫+નેત્ર=૨+બાણ=૫+જુઓ અન્તિમ કડી ૨૬) કવિતા સને ૧૬૯૪માં રચાઇ છે (નારીનો શણગાર=૧૬+આંક=૯+વેદ=૪. એટલે ૧૬૯૪)

વિશેષ–૧. આ આખ્યાન બૃ કા ભાગ ૨ મા છપાયું છે. તેમાં પદબંધ સંખ્યા આપેલી નથી. તેમ જ રચનસંવત પણ ભૂલભર્યો છે (જુઓ સરખ નાર તણો શણગાર આદિ અંત ને વેદ વિચાર) કવિના ઓળખ પદમા પણ ફેર છે. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં સુત તુલસીનો વૈકુંઠ એ નામ કવિનું છે, ત્યારે બૃ કા દો ની પ્રતિમાં, 'માધવસુત તુલસી તેહનું નામ' એમ છે. વળી કવિના ગામનું નામ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં કુંતલપુર છે ત્યારે બૃ કા. દો. ની પ્રતિમાં કુહનપુર છે.

૨. પ્રતિ જો કે તુટક છે, પણ માત્ર છેવટની પાંચ કડીઓ જેટલો ભાગ ૧ થી આ ખ્યાન બાલબોધ લિપિમાં લખાયલું છે. પાનું પહેલું જર્જરિત છે.

અંક ૫૫-ખ-થાળ મીઠો-(ર. સં. નથી)-(લિ. સં. નથી.)-પૃ. ૩૭-૩૮

આરંભ:– (પ્રતિ તુટક હોવાથી આરંભ રીતસરનો આપેલો નથી.)

... ... ॥ સુદ ॥
ધારિ ઘેવર બિ તણુા તણુા રે । તમે લેયોને ત્રભોવન ભૂપ ॥૮॥
શિરો શાણુખિ ને શુખડિ રે । માએ કરમોયા કંશાર ।
તલ્યા પાકના ચુરમા રે । માએ બિ ઘીણિયા ધાર ॥ ૯ ॥
જાડિ જલેબિ ને પાજલા રે । માયે પાડ(જ ?)લડી ને બિર ।
પુરિ પાપડ ને પોલિઉ રે । તમે જ(મ)ઓ જદુવિર ॥ ૧૦ ॥

અન્ત:–કુંકુમ ભરિ છે કુંકાવટિ રે । મેતો કિધિ કેશર આડ ।
ચોષા ચાપિને ચોડેઆ રે । કાએ લાલજીને લાડ ॥ ૨૫ ॥
કુંડલ જમણુ કપોલના રે । કાએ મોયા મારા મંન ।
ઓરા લિધા છે ઉરમા રે । મારુ ટાઢૂ થઇઉ તંન ॥ ૨૬ ॥
રમ(ા)ડયા જમાડયા રસ રિતડી રે । પુરિ મંનડા કેરી આશ ।
ત્સા તે પ્રશાદિ થાલિની રે । તે પામ્યા મિઠો દાસ ॥ ૨૭ ॥

ઇતિ મિઠાનો થાલ સંપુર્ણ ॥ લખિવંમ્યા દેવ ... રામ ગોધરા મધ્યે લખિતે

વિષયાદિ–આ થાળમાં ભગવાનને વિવિધ ભોજનસામગ્રીઓ ભક્તે અર્પ્યાનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે.

વિશેષઃ-આ થાળમાં આપેલી ભોજનની વિવિધ સામગ્રીઓ નોંધવા જેગ છે. બૃ. કા. ભા. ૫ માં પાને ૭૮૫ ૭ માં આ થાળ છપાઇ છે. પરંતુ તેમાં અને આમાં પાઠફેર ઘણો છે. પહેલી સાત અને આઠમી કડીની પહેલી પંક્તિ, એટલો ભાગ આ પ્રતિમાં નથી. રચનસંવત તેમ લિપિસંવત પણ ·પેલા ,નથી.

૨ પ્રતિ લીંબડીનો દાદી છે, તે જોતાં ઉચ્ચ વર્ગમાં પણ તેની કવિતા લોકપ્રિય થઈ છે, એ નોંધવા જેગ છે. તે ૧૮૯૫ માં હયાત હતો.

અંક ૫૫-ગ-૧ કીર્તનો પ્રીતમદાસ-(ર. સં. નથી)-(લિ. સં. નથી)-પૃ. ૩૯ ને ૬૮

આરંભઃ-મત મોહનલાલ મારગડો મેલો તો મથુરા જાઔ ।

પાંચ કડી છે. આ કીર્તન પ્રચલિત છેઃ છપાયું છે.

આરંભઃ-સુણુ ગોપ વધુ નીત ઉઠી ઉલીભા સુ લઈ યાવી ।

૭ કડી છે. છપાયું છે.

આરંભઃ-સુણુ વાંસલડી વેરણુ થઈ લાગી તું વ્રજની નારને ।

પાંચ કડી છે, આ કીર્તન છપાયું છે.

આરંભઃ-મારા સમ દૈ કુબજાને કેજો ઓધવ એટલુ ।

પાંચ કડી છે. આ કીર્તન છપાયું છે.

આરંભઃ-સુણુ સાહેલી નીંદ તણે ઘર નવરંગ નોબત વાજે ।

ચાર કડી છે.

આરંભઃ-સુણુ જસોદાજી આવડો લાડકવાયો લાડ ન કીજીએ ।

૭ કડી છે. આ કીર્તન છપાયું છે.

આરંભઃ-સુત વારૂ છુ છલ પીઘ છાદી ને મંદર રે ને ।

ચાર કડી છે.

વિશેષઃ-આ કીર્તનો મૂળ પ્રતિની કલમથી ભિન્ન કલમે લખાયલાં છે. છેલ્લાં ત્રણ કીર્તનોનાં પાનાનો ક્રમ ૪૮ અને ૪૯ જોઇએ. પરંતુ ૪૬ પછી એકદમ ૬૭ નો આંક લહીઆએ નાંખેલો છે. વચ્ચે પાનાં તૂટતાં નથી, એટલે આ તેની ભૂલચૂક હશે.

અંક ૫૫-ગ-૨ પદ નરસિંહ મેહેતો પૃ. ૪૦

આરંભઃ-રાગ પંચમ-સોકલડી ધુતારી રે સઇએર હુ તો સુ કરુ રે ।

ચાર કડી છે.

આરંભઃ-રજની રમીને વાલો ઘરે આવીઆ રે । બલીઆ માસ બારણુ મ ઠેલ ।

...

નરસીઆન(ા) સામી દ(ઘ)ર પધારીઆં રે । સનડો ઘણો ને થોડી રહી રાત ॥

રજની રમીને વાલો ઘરેજ આવીઆ રે ॥ ૮॥

અંક ૫૫-ગ-૩-પદ-બાઈ કલુ-પૃ. ૪૧

આરંભઃ-રાગ પ્રરભાતી ॥

સીદ ગયા તા સ્વામી મારા નીદ્રાલુ નેણા ॥
વાટડી જોતા વાલાના વાધા છે વેણા ॥ ૧ ॥
ચારે પોર રજની વીતી દ્રાયા વલોણા ॥
પાડાની પાડોસણુ જાગસે થાસે વગોણા ॥ નીદ્રાલુ ॥ ૨ ॥
તેલે ને તંબોલે ભીને ગલાલ રે રાતા ॥
મધ્ય રાતે આવે વાલો વાસલી વાતા ॥ નીદ્રાલુ ॥ ૩ ॥
સોકલડી સુસ(પ) ને ધણેરા અમસુ અલેણા ॥
બાઈ કલુ કેહેજો માથે માવાના મેણા ॥
નીદ્રાલુ નેણા હરીને નીદ્રાલુ નેણા ॥ ૪ ॥

આ પદ છપાયું નથી; તેમ આ બાઇનું નામ જાણીતું નથી.

અંક ૫૫-ઘ-હારમાળા નરસિંહ-મેહેતો-પૃ. ૪૧-૪૮

નવ પદ છે. હાર મળતા વિલબ લાગવાથી અને લગભગ નિર્ણિત પ્રભાતસમય થવા આવ્યાથી નરસિંહ મેહેતો પુત્રીને સાસરે જવા કહે છે, એ પદથી આમાં શરૂઆત છે અને પ્રભુને કેદારો ઘરાણે મૂકેલા કેદારો છોડાવવા નરસિંહ મલ્હાર રાગથી વિનતિ કરે છે. તે પદ સુધીનો ભાગ આ પોથીમાં આપેલો છે.

લહીઆએ ૪૭ મા પાનાનો ક્રમ ભૂલથી ૬૭ નાખેલો છે, એ સ્પષ્ટ જણાય છે.

અંક ૫૬-ક-નળાખ્યાન-પ્રેમાનંદ-(ર. સં. ૧૭૭૪)-(લિ. સં. ૧૮૩૯)-પૃ. ૫-૧૧૩

આરંભઃ-(પેહેલાં ચાર પાનાં ફાટયાં હોવાથી રીતસરને આરભ નથી.)

... ... ણુ ॥ તેહેનું હું કરૂં પાણીગ્રહણુ ॥
એમ કરતા વહી ગયા બહુ દીન॥એહેવે આવ્યા તાંહાં નારદમુન॥૧૯॥
॥ વલણુ ॥
નારદ મુની પધારીઆ ॥ શુણુ જુધીસ્ટર ભુપાલ રે
પછે વેણાપાણીએ નળ તણો ॥ કેમ કીધો વેવીશાવ રે ॥ કડવાં॥૨॥

અન્તઃ- ॥ રાગ ધવલ ધંન્યાશી ॥

વૈશંપાએન કેહે ઝંનમેંઝે થયું પૂરંણુ નળ અક્ષાંનઝી ॥
શાંભળે ભણાવે લખાવે પુસ્તક ॥ શરવ તીરથનું ફલ થાએઝી ॥

અસ્ટમા માહાદાંન ઝમ તંણુ ॥ ફળ આપે વૈકુંઠરાએ ઝી ॥
... ...
વીરક્ષેત્ર વડોદરા માંહિ ॥ ગુરૂદેશ ગુઝરાત ઝી ॥
ક્રસ્ણસુત વીપ્ર પ્રેમાનંદ ॥ મેવાડા ચોવીશ ન્યાત ઝી ॥
ગુરૂપ્રતાપે પદબંધ કીધો ॥ કાલાવાલા ભાંખીઝી ॥
આરણીક પરવની મુળ કથામાં ॥ નૈશદ લીલા આખીઝી ॥
મુહુરત કીધૂં શૂરત મધે ॥ થયું પૂરણ નંદરબાર ઝી
કથા નળ દમયંતી ઝીના ॥ શાર માંહે શારજી ॥
શંવત ૧૭૭૪ વરખે ॥ પોશ શૂદ બીજ ભ્રગુવાર જી
દ્રીતીઆ ચંદ્ર દરસંણની વેલા ॥ થયો કથા પુરંણ વીસ્તારજી ॥
વ્રધ ઝોવંન નરનારી બાલક ॥ સ્નેહે કથા સાંભલશે જી ॥
બ્રમહત્યાદીક પાતીક ઝશે ॥ રાધા પરંમપદ લેશે જી ॥

વલણ

રાધાવર પદ પામશે ॥ એ સાંભલતાં પદબંધ રે ॥
શ્રોતા ઝંન શ્રી ક્રશ્ણ જપો ॥ કહે ભટ પ્રેમાનંદ રે ॥

॥ શ્રી કડવાં ૬૫ ॥

"ઈ તી શ્રી રાજા નળનું આક્ષાન" શંપુર્ણ શમાપ્ત ॥ શંવત ૧૮૭૯ના વરખે માહા શુદ ૨ સોમવારને દીવસે કથા શંપુરણ લખી છે, લખતંગ પારડીવાશી પાંઠક ગોપાળજી મંકનજી ઔદીચ શહસ બ્રમણ પ્રત પ્રેમાણે ઊતાર્યું છે ખોટા ખરા અક્ષેર તથા કાનો માત્રા સંભાળીને વાંચજો લખનાર ને દોશ નહી ॥ એ ચોપડો મુંબઈવાશી શાહા દુલભદાશ નંદલાલ દાશનો છે જે કોઈ વાંચવા લઈ જાએ ને ઓલવે તથા ચોરી લઈ જાએ તેને માતા માહાલક્ષ્મી દો(લો)શે ને તેને શીર જગતનું પાપ છે ॥

વિષયાદિ–આમાં નળરાજાની કથા વર્ણવી છે. કડવાં ૬૫ છે, રાગ, વલણ, અને કડવાંથી ગ્રંથનો પદબંધ બાંધેલો છે. મહાભારતના વનપર્વમાં આ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે.

વિશેષ–૧. બૃ. કા. દો. ભાગ ૧માં છપાયું છે. સંવત ૧૭૭૪ માં રચાયાનો ઉલ્લેખ ખાસ નોંધવા જેવો છે. સામાન્ય રીતે નળાખ્યાનનો રચનસંવત પરિચિત છે, પણ કવિ દલપતરામ રચનસંવત ૧૭૪૨ આપે છે અને કવિ નર્મદ તેમજ કવિચરિત્રના લેખક પંડિત ડાહ્યાભાઈ રચનસંવત ૧૭૭૯ આપે છે.

૨. અક્ષરનો મરોડ કંઈ કંઈ બાલબોધ લિપિનો છે ખરો, પણ પ્રત ગુજરાતી લિપિમાં લખાઈ છે. પહેલાં ચાર પાનાં નથી, અને કડવા ૨ જાની ૧૮ કડીઓ નથી. દુલભદાસ નંદલાલદાસ એ શબ્દો બીજી કલમે લખાયલા છે.

૩. બીજી એક નોંધવા જેવી બાબત એ છે કે કડવા ૩૫ મામાં બાહુક રૂપ ધારી નળ ઋતુપર્ણ રાજાની ઘોડારમાં નિત્ય સૂતી વખતે જે આતપે ધૃતિમતા એ શ્લોક બોલે

છે, તેનો ભાવાર્થ આ પ્રતિમાં આપેલો નથી. તેમજ ઉક્ત શ્લોક પણ ગુજરાતી લિપિએ લખેલો છે. જુઓ પાનું ૬૨ મું. બૃ. કા. ભાગ ૧ લામાં તેમજ કવિ દલપતરામના કાવ્યદોહનમાં આ શ્લોકનો જે ભાવાર્થ વસંતતિલકા છંદમાં આપેલો છે તે, આ તેમજ બીજી જૂની પ્રતિઓમાં જણાતો નથી. એટલે એ પાછળનો, અને સમજાયું છે તેમ કવિ દલપતરામનો પોતાનો બનાવેલો છે.

અંક ૫૬-ખ-મોટું અભિમન્યુ આખ્યાન-પ્રેમાનંદ-
(ર. સં. ૧૭૨૭)-(લિ. સં. ૧૮૩૯)-પૃ. ૧૧૫-૧૭૬

આરંભ:-શ્રી ગણેશાએ નમહાં ॥ શ્રી શારદાએ નમહાં ॥ શ્રી ગુરૂભ્યો નમહાં ॥ શ્રી શરસ્વતે નમહાં ॥ ॥ આક્ષાંન શ્રી મોટું અભીમંનનું લખ્યું છે ॥

રાગકેદારો ॥ શંકરસુતનેં રુદેં ધરી ॥ વાંણીદાતા તું વૈખરી ॥
વાઘેશ્વરી વીદ્યા તંમથી જડે રે ॥

ચાલ — જડે વીવીદ્યા મુખે નીરમલી॥ જો શરસ્વતી હોએ તુશ્ટમાંન ॥
પદબંધ કરવા ઇછું છૌં ॥ અભિમંનુ આક્ષાંન ॥
વૈશંપાએન કહે કથા ॥ શાંભલ જંનમેજે રાએ ॥
દ્રોણ પર્વ માંહાં પાવંન કથા છે ॥ શાંભળતાં અઘ જાએ ॥

અન્ત:- વૈશંપાએન બોલીઆ શુણ જંનમે રાજન ॥
અંહી થકી પુરંણ થયું ॥ અભીમંનનું આક્ષાંન ॥

(ધં-પાશી) જુગંમ છંદ, અડતાલીસ કડવાં ॥ પદ એક કડો ત્રણ શવાયા ॥
પાંચ શાખી ને એક કકડો ॥ પંચ દુહા સમાઆ ॥
રાગ શતર ને ચાલ છે ચોતરીશ ॥
બંધ ચોપાઈ તણી શંક્ષા ॥ એક સહસ્ર નેં પાંતરીશ ॥
વડોદરાવાશી ચાતુર વંશી વીપ્ર પ્રેમાનંદ ॥
શંવત ૧૭૨૭ માં ॥ પુરંણ કર્યો પદબંધ ॥
શ્રીકરતા ક્રશ્ણજી ॥ નીમીત માત્ર તે હુંચ ॥
આંશરો શ્રી અવીનાશીનોં ॥ કવીજન જોડે શુંચ ॥
મહીમા મોટો શ્રીક્રશ્ણજીનોં ॥ અભીમંનનું ચરીત્ર ॥
શાંભળતાં માહાપાપ જાએ ॥ ને કાયા થાએ પવિત્ર ॥
જે કો ગાએ ને શાંભલે ॥ તેહેનાં બલે કુકંમ ॥
માહાભારથ દ્રોણ પરવે ॥ અભીમંનનું આક્રંમ ॥

વલણ ॥ આકેમ કથા અભીમંનની ॥ કવી છે પ્રેમે કરી ॥
જન પ્રેમાનંદ ઓચરે ॥ શ્રોતાજંન બોલો હરી ॥
॥ કડવાં ॥ ૫૧ ॥

ઇતીશ્રી મોટું અભીમંન સંપુરંણુ પ્રત પ્રમાણે ઉતાર્યું છે અદકો ઓછો અક્ષેર તથા કાંનો માત્રા શંભાલીને વાંચજો લખનારનેં દોશ નહી એ ચોપડો મુંબઈવાશી શા દુલભદાશ નંદલાલ દાશનો છે જે કોઈ વાંચવા લઈ જાએ ને ઓલવે તથા ચોરે તેનેં માતા ઈશ્વરી દોશે પારડીવાશી પાઠક ગોપાળજી મકનજીએ લખો છે શંવત ૧૮૩૯ નાં વરખે ફાગણ શુદ ૯ બુધે શ્રી રસ્તુ ॥

વિષયાદિ–મહાભારતના યુદ્ધપ્રસંગે અર્જુન સંસપ્તક ગણો સાથે યુદ્ધ કરવા રણાંગણના દૂર ભાગમાં જતાં દ્રોણાદિના આવ્હાનને માન આપી, કોઠાયુદ્ધ લડવા અભિમન્યુ જાય છે અને સાતમે કોઠે એકલવાયો પડતાં મરે છે, એ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. મહાભારતના દ્રોણ પર્વમાં આ કથા આપેલી છે. કડવાં ૪૮ છે; રાગ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ–૧. બૃ. કા. દો. ભાગ ૨ જામાં આ આખ્યાન છપાયું છે; પરંતુ તેમાં જે હિંદી ભાગ છે તે આ પ્રતિમાં નથી. તેમ છપાયલી પ્રતિ કરતાં આ પ્રતિમાં ઘણી તુકો ઓછી છે, જો કે તેથી આખ્યાનની શ્રેણી તૂટતી નથી. ઝુલણા અને સવૈયા છંદ શુદ્ધ માપવાળા જણાય છે.

૨. બૃ. કા. દો. ભાગ ૨ જામાં આ આખ્યાનને અંતે "અગીઆરસેં ચોપાઈ એની જાણજો નિરધાર' એમ છે, ત્યારે અહીં "બંધ ચોપાઈ તણી સંક્ષા એક સહસ ને પાંતરીશ' એમ છે. તેમ તેમાં 'જુગ્મ છંદ એકાવન કડવાં' એમ છે ત્યારે અહીં "જુગમ છંદ અડતાળીસ કડવાં" છે.

૩. કવિ દ્રોણપર્વમાંથી પ્રસ્તુત પ્રસંગ લીધાનું જણાવે છે. પણ અભિમન્યુના પૂર્વજન્મની તેમ જ કૃષ્ણ સાથેના પરંપરાગત વૈરની કથા મહાભારતમાંથી સાંપડતી નથી. તેથી તે આકથા દંતકથાને આધારે કવિએ લીધી છે; એ તેની કલ્પનાનું પરિણામ નથી, પણ તેની પૂર્વે ચાલતી આવેલી દંતકથા તેણે નિરૂપેલી છે.

૪. આને 'મોટું અભિમન્યુ આખ્યાન' એ નામ આપેલું છે, તેથી 'નાનું અભિમન્યુ આખ્યાન' હોવાનું સંભવે છે.

૫. પાઠાંતર ઘણાં છે; સમજાય છે તેમ બૃ. કા. દો. ના સંશોધકે કેટલાક અકારણ અક્ષરફેર અને શબ્દફેર પણ કીધા છે.

૬. જો કે લિપિ ગુજરાતી છે ખરી પરંતુ 'કં', 'દ', 'જ' એ અક્ષરોનો મરોડ બાળબોધ લિપિનો છે, અને વચ્ચે વચ્ચે 'જ' તો 'ગ' જેવો વંચાય છે.

અં. ૫૬–ગ–કક્કો–કવિનું નામ નથી–(ર. સં. નથી); (લિ. સં. નથી)–પૃ. ૩

આરંભઃ–શ્રીકક્ક પૂરણ કીરપા કરી૦ તે માંહે તું ભજેજે હરી૦
હરી ભજે તો રેહેશે રંગ૦૦ શાધુ જેનાનો કરે જે
શાગા (શંગ)૦

શાગા (શંગ) કરતો (તાં) ભાંગે ભરંમ ॥
કોહો જેએ માંના ટલશે કરમ,
ચતુરે લેજે ચેતમાં ધરી ॥ કેકે પૂરણ કરીપા કરી.

અન્તઃ– બેખેઉનાં નાંહાના બોલો. એ ઘરમાં હાં લીધા આંવ તારાં.
તાંહેનું કંઈ ઓળખાણપણું નથી, શરવેઉ રામ રહોઓ છે વશી.
હરખે ભેજે શી ગોપાલ. કો બુધી તાહારી બાલ.
બેખેનું તો બોલો જાંણો.

વિષયાદિ–આમાં કક્કાદિ દ્વારા તત્ત્વજ્ઞાનનો મર્મ સમજાવેલો છે સામાન્ય રીતે 'કક્કા'ના પદબંધને મળતા માપમાં જ આ કક્કો લખાયલો છે.

વિશેષઃ–૧. કવિનું નામ, રચનસંવત, લિપિસંવત આદિ આ પ્રતિમાં આપેલા નથી. આ કક્કો છપાયો નથી. લિપિ ગુજરાતી છે, પરંતુ અનુસ્વાર, માત્રા કાનાનું ઠેકાણુ નથી અને આખી પ્રતિનો અક્ષરના મરોડથી પણ મરોડ જૂદો પડે છે

૨. ગુજરાતી સાહિત્ય આવા કક્કા અનેક કવિઓએ તત્ત્વજ્ઞાનના નિદર્શન અર્થે ઉપદેશ રૂપે રચેલા છે અને તે સહુનો સંગ્રહ અવશ્ય કર્તવ્ય છે.

અં. ૫૭–ક–વિક્રમચરિત્ર–શામલદાસ–(ર. સં. નથી); (લિ. સં. ૧૮૮૫); પૃ. ૨૨–૬૨

આરંભઃ—(પ્રતિ ત્રુટક હોવાથી રીતસરનો આરંભ એમાં આપેલો નથી.)

.... ત્ર છે ॥ ૧ ॥

(છપ્પો) કેઆ કચક શો શાત ॥ એક ચીંતામાં બાલા ॥
પાંડવ પાંચે ભાત ॥ વૈરાટ ભોમીમાં ભાલા ॥
એક રેણુકારંભ ॥ અનેક નક્ષત્રી કાધી ॥
સીતા સાધવી સસ ॥ શીખ રાવણને દીધી ॥
ભમાવા ભામનીએ ભુપતી ॥ કાં રાણા કાં રાંકડા ॥
શામલ કેહે શ્રી આગલે ॥ ફોગટ ફુલ કરો છો ફાંકડા ॥ ૨ ॥

ચોપાઈ ॥ રાંમા કેરૂં દીઠું રૂપ બોલવાણો તે ભારે ભુપ ॥
તંન મંન ધંન સુપુ સર્વ ॥ વાશ વૃતીક મેહેલો મંન ગર્વ ॥
પણ પાતાંમાં કોપ જ કરો ॥ નરપતને નીદ્રાવશે ભરો ॥

અન્તઃ—પુતળી કેહે સુણો પુરપતી ॥ લક્ષણ જેનાં લાખ ॥
કાવ્ય કાધી કે કોટીધા ॥ નહી મીન નહી મેખ ॥
સીહીજ ગાંમ સીરોમણી ॥ માતર પરગણા માંહે ॥
વડો દેવ વીરેસ્વરો ॥ જે બીરાજે તાંહ ॥

પ્રગટ છે જેનું પારખું ॥ મણી મોટું પદ મેર ॥
ચોખાનો લાડુ ચઢે ॥ સવા બે મણ ને શેર ॥
શ્રી ગોડ માલવી વીપ્ર સુભ ॥ ગુણનીધી ગુજરાતમાં ગાંમ ॥
પુરાંણ કરાં પરમારથી ॥ જેનું નવ ખંડે નાંમ ॥
સીંહાસંન બતરીશનો ॥ કરો ગ્રંથ ગુણ ગેહ ॥
પુન્યવંત પુરરશને પ્રીએ ઘણો ॥ નીરમલ જંતને નેહ ॥
ભાટ ચારંણું કે બ્રાહ્મણા ॥ ખોડ માં દેશો કોએ ॥
સદબુધી દીધી સારદા ॥ હરી ઇચ્છાએ હોએ ॥
વૃધી, ખોટ, ઓછુ, અધીક ॥ સાચુ જુઠુ કે જાંણુ ॥
જે જાંણે અંબા ઇશ્વરી ॥ કે જાંણે પુરાંણુ ॥
સંસ્કૃતમાંથી સોધીયું ॥ પ્રાકૃત વાંણી કીધ ॥
કવીતાનો કોણ આશરો ॥ બુધ શારદાએ દીધ ॥

... ...

કવી શામલે કોડે કહ્યું ॥ એ રૂડું આક્ષાંન ॥
અંબા આશા પુરશે ॥ સુણસે જે વખાંણુ ॥
ગરીબ તણો હું ગરીબ છું ॥ રાંક થકી છું રાંક ॥
ગુણ અવગુણ હોએ ગ્રંથમાં ॥ ક્ષેમા કરજો મુજે વાંક ॥
ભોજ......પુતલી ॥ આપે ગઈ આકાશ ॥
અહે કથા પુરંણ થઈ ॥ કે........ દાશ ॥

ઇતી શ્રીવીક્રમ ચરીત્રે ॥ કવી શાંમલ...ઓ...ચરીત્ર કથા સમાપ્તં ॥ શ્રીરસ્તુ ॥ શ્રીરસ્તુ કલાંણ મસ્તુ........ઇદં પુસ્તકં સંવત ૧૮૮૫ ના આશો સુદી ૧૩ રવેઉ સમાપ્ત.

વિષયાદિ–એક વણીકકુંવરી વિક્રમચરિત્ર કરતાં સ્ત્રીચરિત્ર મોટું હોવાની હોડ બકી, વિક્રમના પુત્ર વેરે વરી અનેક ગુપ્ત આચરણો આચરવા છતાં પતિવ્રતાપણું પાળી સ્ત્રીચરિત્રની ગહનતા દાખવે છે, એ પ્રસંગ આ વાર્તામાં વર્ણવેલો છે.

દોહરા, ચોપાઈ અને છપ્પાથી આ વાર્તાનો પદબંધ બંધાયો છે.

વિશેષ–સિંહાસનબત્રીસીમાં આ કથા છે, તે 'સ્ત્રીચરિત્ર'ને નામે પ્રસિદ્ધ છે: એનો ક્રમ ૨૯ મો છે, અને પુતળી શીલવતીએ કહેલી છે. આ વાર્તા પ્રકટ થયલી છે. પ્રતિ જીર્ણ છે. વચ્ચે વચ્ચે પાનાં ચોટેલાં છે અને અક્ષરો પણ તેથી ઉકેલવા મુશ્કેલ થઈ પડે છે. બાલબોધ લિપિમાં પ્રતિ લખાયલી છે. પહેલાં એકવીસ પાનાં તૂટે છે, અને બાવીસમું પણ છુટું પડી ગયેલું છે.

અં. ૫૭-ખ-મદનમોહના-શામલદાસ-(ર. સં. નથી); (લિ. સં. ૧૮૮૬ થી)-પૃ. ૧-૧૦૪

આરંભઃ-શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી શારદાય નમઃ ॥ શ્રી ગુરુભ્યો નમઃ ॥ અથ મદંનમોહનાંની વાર્તા લખી છે ॥

છપ્પા ॥ પારવતીનો પુત્ર ॥ ધરસુત્ર ચંતામણી ગાજે ॥
રત્નાવલીની ખાંણ ॥ છત્ર જેહાં શીરપર સ(રા)જે ॥
સીંદુર સેવંત્રાં સાર ॥ આહાર મોદીક મણી માળા ॥
પરમેસ્વર પેહેલો પુજાએ ॥ રાજરાજેસ્વર રાજા ॥
ગુણનાએક લાએક લખણ ॥ દાએક બુધિ સાએક ઘંણું ॥
ગજવદન ગુણ આગલો ॥ શામલ ધ્યાંન ધરે તેહનું ॥

દુહો ॥ કહું કથા મદંનમોહના ॥ જે સત્યવાદી સાર ॥
બુધી પ્રાક્રમ ચાતુરી ॥ અ...અકલ અપાર ॥
પુન્ય વાધે, પાતીક મટે ॥ ગુરુપદ ઉપજે (જ્ઞાન)
કથા કહું સંક્ષેપથી ॥ મહીપત મોટમ માન ॥ ૫ ॥

અન્તઃ-મદંન મોહનાંની કથા ॥ કડી કડી રસાલ ॥
પંડીત હસે તે પ્રીછશે હશે જેહમાં માલ ॥ (૧૪) ૯૧
સાખ્ય સંમસ્યા ને શાંણપંણ ॥ વાત વીવેકી વાહ ॥
જાંણ હશે તે જાંણસે ॥ અતી પામે ઉત્સાહ ॥ ૯૨ ॥
... ... હશે ॥ સમસાની જે સાખ્ય ॥
સંસ્કૃત માંહેથી સો ॥ ... ગુજર ભાખ્ય ॥ ૯૩ ॥
સાદી ભાખ્યા ને સાદી કડી ॥ સાદી વાત વીવેક ॥
સતવાદી પણ ને શાંણપણ ॥ નર પાતીક રમેક ॥ ૯૪ ॥
(નર પરાક્રમી એક ?)
નરની ચાતુરી ॥ નરનારીનાં ચરીત્ર ॥
સુરપણું ને શાંણપદ ॥ પ્રાક્રમ પુન્ય પવીત્ર ॥ ૯૫ ॥
સતવાદી નર નારીનો ॥ સુણે શીખે મહીમાએ ॥
વીજોગ ભાગે તેહના ॥ આશા પુરંણ થાએ ॥ ૧૪૯૬ ॥
મેલો નર નારી તંણો ॥ ભાવે શંગલા ભોગ ॥
આશા પુરે અંબીકા ॥ ટલી ગઆ વીજોગ ॥ ૧૪૯૭ ॥
શ્રી ગોડ માલવી વીપ્ર સુભ ॥ બેગંન પુરમાં વાસ ॥
સુત શ્રી વીરેસ્વર તણો, શ્રીમુખ સાંમલ દાસ ॥ ૧૪૯૮ ॥

લઘુ બંધવ લાધા તણો ॥ આનંદ બાઇનો તંન ॥
પીતા પરશોતમ તણો ॥ મહાદેવ ઉપર મંન ॥ ૧૪૯૯ ॥
મુડામાં એક મુઠડી ॥ સાગરમાં સુક ચાંચ ॥
એ રીત ... ... ॥ . માણુ કરે જે પંચ ॥ ૧૫૦૦ ॥
મદંન મોહુનાની કથા ॥ કહુ મન મેહેલી મોડ ॥
શામલ ભટ કવી કેહે ॥ સહુ બોલો શ્રી રંણછોડ ॥ ૧૫૦૧
શ્રોતા ... ... ભલો ॥ નાંહાંના ભટનો શીશ કરજોડ ॥
શામલ ભટ કેહે બોલજો ॥ જેજે શ્રી રંણછોડ ॥ ૧૫૦૨ ॥

ઇતિશ્રી મદંન મોહનાની કથા ॥ સામલ ભટ વીરંચીતાઆ શંપુરણ પ્રત પરમાણે લખી છે ॥ લખનારને કશો દોસ દેસો નહી ॥ સંવત ૧૮૮૬ ના કારતીક સુદી ૪ શનેઉ સમપ્તે શ્રી રસ્તુ ॥

વિષયાદિ–ચોપઇ, છપ્પા અને દોહરાથી પદબંધ બાંધેલો છે. આ વાર્તા કલ્પિત છે; જો કે કવિ તેને સંસ્કૃતનો આધાર હોવાનું કહે છે; તેથી શામળની પૂર્વે જૈન કવિએ પણ રચેલી હોવાનું જાણીતું છે.

વિશેષ–૧. પ્રતિ જીર્ણ છે. વચ્ચે વચ્ચે પાનાં ચોંટેલાં હોવાથી અક્ષર ઉકેલતાં વિષમ થઈ પડે છે. બૃ. કા. દો. ભાગ ૫ માં તેમ જ પ્રા. કા. ત્રિ. અંકમાં છપાઈ છે.

૨. બૃહત્કાવ્યદોહન ભાગ ૫ માં ફલશ્રુતિમાં (ઉપરના અંત ભાગની ૯૩ મી કડી પછી) નીચેની કડીઓ આપેલી છે:—

ભણ્યો નથી પુરાણ હું, ભણ્યો નથી કોઈ વેદ,
રસાલંકાર ન આવડે, મન ન પામે ખેદ.
ઘર ઘર રાગ તાણું નહીં, પુત્ર ન મુજ ગુણ ગાય,
રાજદરબારે રઝળતું, મેળવી નથી પસાય.
ભાટ બ્રાહ્મણને ભાંડવા, લાંબી મૂકે પોક,
રીઝી ભલા ભલા કહે, તેથી માથે શોક.
રીઝવે ગાન ને તાનથી, હાથે લઈ કરતાલ,
શિષ્યો ગુરુનો ગાંદરો વા વા ત્યાં શોભાય.
જેમ તેમ શબ્દો ગોઠવી રચે ઘાટ કુંભાર;
ક્લિષ્ટ કાવ્યથી રાચશે કવીન્દ્ર ને કુંભાર.

આ કડીઓ પ્રા. કા. ત્રિ.વાળી, રા. રા. હીરાલાલ વ્રજભૂખણદાસ શરાફવાળી તેમ જ અન્ય પ્રસિદ્ધ પ્રતિઓમાં સાંપડતી નહીં હોવાથી શામળરચિત હોવા માટે રા. સા. કેશવલાલ હ. ધ્રુવે શંકા ઉઠાવેલી છે. એમાં પ્રેમાનંદ ઉપર આક્ષેપ ધ્વનિત છે. હજી વિશેષ જૂની પ્રતિઓ ઝીણવટથી જોયા પછી આનો નિર્ણય થઈ શકે એમ છે.

અં. ૫૮–સુડાબોહોતેરી–શામલદાસ–(ર. સં. નથી); (લિ. સં. નથી); પૃ. ૧૫૯–૩૪૩

આરંભઃ–(પ્રતિ તૂટક હોવાથી રીતસરનો આરંભ આપેલો નથી.) પાનાં **વાર્તા ૧૪ મી** ચતુર ચુહાણુની સ્ત્રી સરૂપા અને મલુકાની વાત. (૧૫૯થી ૧૬૪)

(ચોપાઇ) કામનીની વાત તે કોણુ જ કલે : આવ્યી પોપટ પાંજ્યર તળે ॥
જોરો કરૂં તો જીવ જ જાય : ॥ મેનાંની પેઠે સુજને થાયે : ॥
સાંમ દામ ને કરૂ બહુ ભેદ : ॥ જાવા તો નહી દેયુ વ્યેદ : ॥
શાબાશ શાબાશ રે શેઠાણી સારઃ ॥ ધ્યંન ધ્યંન એ તારો અવતારઃ ॥
કાલ્ય આપરણે શેઠ આવશેઃ ॥ રીધ્ય સીધ્ય રૂડી લાવશેઃ ॥
વાર પછી નહી થાયે જારઃ ॥ ભરથારનો રાખવો પડશે ભારઃ ॥

અન્તઃ–

(દોહરા) બુધ્યન્યીધાંન સુક બોહોતરી : સુકશારકા સંવાદઃ ॥
સાંમલ ભટ સંક્ષેપમાં આંણી મંન ઉલાદઃ ॥ ૨૨॥
લાભ એહમાં રેષ નથ્યીઃ પરી લાક્ષીણી પેટઃ ॥
ભાર દશ હજાર મણઃ માથ્યે લ્યેવી મોટઃ ॥ ૨૨॥
રજ માત્ર એહેમાં સહુ નથ્યીઃ લ્યેશ જડે નહી લાભઃ ॥
દેહ ધરવ્યી દાવાદલેઃ ઉંડલ ઘાલવો આભઃ ॥ ૨૩ ॥
રામકીષ્ણુ ગોવિંદ કોહોઃ ઠીગ પોહોચાડે ઠેઠઃ ॥
ઝાકલ કેરાં ઝાંઝુયાં : તેણે ન ભરીયે પેટઃ ॥ ૨૪ ॥
ગુજર દેશ ન્યરૂપો ઘણો : અમદાવાદ અધ્યીપતઃ ॥
કીંકર સહુ કવીતા તણો : છયે શાહાસ્રમાં છતઃ ॥ ૨૫ ॥
મહીમા માતર પ્રગણે : સીહુજ માંહે સુજાણુ : ॥
કવ્યીની કીરત સાંભલી : વીવીધ પ્રકારે વર્ણાંણુ : ॥ ૨૬ ॥
વાસણુ વંશે અંશપત : રક્ષીયલ કેરો તંન : ॥
ગ્રંથ કરાવ્યો ગુણુન્યીધી : મહીપત જેહેવું મંન : ॥ ૨૭ ॥
કવ્યી તેડા કોડે કરી : દશઃયીધ્ય દીધાં દાંન : ॥
પ્રથવ્યી કરી પસાયતે : ધરમ વાતે ધ્યંન ધાંન : ॥ ૨૮ ॥
સહીયાસન બત્રીસની : કરી વાત વવેક : ॥
વૈતાલ પચ્ચીશી વરણુવ્યી : જયેહમાં ન્યાવટ શાહાવટ ન્યેક : ॥૨૯॥
રેવા ખંડ રૂદે ધરાં : કીધાં રામચ્યરીત્ર : ॥
સીવપુરાણ શોભાવ્યીયાં : પરમારથ પુન્ય પવીત્ર : ॥ ૩૦ ॥

ઝવેર જશવંતા આગલે : કેહે શાંમલ ભટ કવ્યી રાજ :
કુલદીપક તુ કાહાવીએ : લક્ષ કોટીધા લાજ : ॥ ૩૧ ॥
સીધોડ માલવ્યી બ્યીપ્ર સુભ : વેગનપુરમાં વાસ :
પીતા પુરશોત્તમ તણો : કેહે કવી સાંમલદાસ : ॥ ૩૨ ॥
ગાયે સીખે ને સાંભળેઃ પોહોચે મંનમાં કોડઃ ॥
સાંમલ ભટ કેહે બોલો સહુઃ જ્યે જે સી રણછોડઃ ॥ ૩૪

ઈતી સી સુ સુક બોહોતરી મધ્યેઃ ઓચ્યરીત્ર સંવાદેઃ સ્રી ત્રી (?) કુપમાં ઉતરી તે વાત સંપુરણઃ ॥ સીરસ્તુઃ ॥ કલાણ મસ્તુઃ ॥ ૧૪ ॥ માહા ગણપતે ૧॥॥ (વાર્તા ૧૪ મી ૧૫૯–૧૬૪)

વિશેષ–ઉપર આપેલી ત્રણ કડી ૨૮, ૨૯ અને ૩૦ બીજી કેટલીક પ્રતિઓમાં સાંપડતી નથી.

વાર્તા ૧૫ મી–સભા(સોભાગ)ચંદ શાહની સ્રી શોભાસ સુંદરી અને સોદાગરની વાત (પાનાં ૧૬૫ થી ૧૭૭)

આરંભ:–શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥

ચોપાઃ ॥ સી ગુણપતને નાંમુ સીશઃ ॥ આરાધુ ઉમયાપત ઈશ ॥
શેવુ સીમુક્ષે શારદાઃ ॥ નીરમલ જેહવ્યી નરમદાઃ ॥
એ સી શારદા કેરા ગાંયુઃ ॥ પલક એકમાં પાવન થાયુંઃ ॥
શારદા માતા શંકટ હરેઃ ॥ પંડીત સહુ પ્રમાંણ જ કરેઃ ॥
પુન્ય પરમારથે પંથ્યઃ ॥ સુક બોહોતરી ગુણ ગ્રંથઃ ॥
ધણીએક સીક્ષા ધણુંએક પુન્યઃ ॥ ન્યીમેષમાત્રે નથી રાક્ષી નુન્યઃ ॥

(છપો) ભણો જ્યેણે એ ગ્રંથઃ ॥ પરનાર તેણે નવ્ય રક્ષીઃ ॥
સાંભલ્યો જ્યેણે ગ્રંથઃ ॥ નીચ સુધી નવ રક્ષીઃ ॥
ભણો ભણાવ્યે ગ્રંથઃ ॥ અધરમ તેણે નવ્ય દાક્ષેઃ ॥
શણો સાંભલો ગ્રંથઃ ॥ ચ્યતુર અમરત રસ ચાખેઃ ॥
સાંભલો ગ્રંથઃ સતવાદીએઃ કાં નર કાં નીરમલ નારીયોઃ ॥
સાંમલ કેહે સ્વપ્ના વીષેઃ જુઠ કરી નહી જારીએઃ ॥ ૧ ॥

અન્તઃ—

(ચોપાઈ) સુણ રક્ષીયલ સુત રાજવ્યી; સીહુજપતી સરદાર:
ઝવેર જ્યસવંતા આગલેઃ સાંમલ ભટ કેહે સારઃ ॥ ૩૦ ॥
... ...
રક્ષીયલ રાજરાજ્યેસ્વરાઃ શાંમલ્યી બ્યીર સુજાંણઃ ॥
વાસણ વંશે અંશપતઃ મંન રાજ તણા મેહેરાંણઃ ॥ ૨૨ ॥

સીરદાર ભાટ સલક્ષણોઃ ગમાંન તણો ગુણુ નીધ્યઃ ॥
દસીાદી ડાહો ઘણુંઃ વીર્વાણુ વડેરાં વીધ્યઃ ॥ ૩૩ ॥
ગુજર દેશ સુભ ગુણ્ન્યીધીઃ બ્યેગનપુરમાં વાસઃ
પીતા પુરૂશોતમ તણોઃ કેહે કવી સાંમલદાસઃ ॥ ૩૪ ॥
સીધોડ માલવી બ્યીપ્ર સુભઃ બ્યીરેસ્વરનો તંન
ઇષ્ટ જ્યેહેની અંનપુરણાઃ માહારુદ્ર ઉપરે મંન ॥ ૩૫ ॥

....

ઈતી સી સુક બોહોતરી સંવાદેઃ સ્ત્રીચ્યરીત્ર મધ્યે કવી સી સાંમલદાસ વીરંચીતાયાંઃ વાત સંપુરણ

(વાર્તા ૧૫ મી; ૧૬૫-૧૭૭)

વાર્તા ૧૬ મી-(પાનાં ૧૭૭ થી ૧૮૭) અશીણી બાલા બાહારડની સ્ત્રી કાહાંનાજી અને ગાંધર્વ ગોવિંદની વાત.

(આરંભ અને અન્તમાં કાંઇ ખાસ નવીન ઉતારવા જેવું નથી.)

વાર્તા ૧૭ મી-(આરંભમાં કાંઈ ખાસ નવીન નથી.) (પાનાં ૧૮૭-૨૦૦) ખત્રી ક્ષેતા કારીગરની સ્ત્રી રંગાં અને બ્રાહ્મણની વાત.

અન્તઃ—વાસણુ વંશી અંશપતઃ મંનજી સુત મેહેરાંણુઃ ॥
રક્ષીપલ રુડો રાજબ્યીઃ સકલ કલા સુજાંણુ; ॥ ૧૪ ॥
તેણે તેડુ મોકલ્યું: તેડાવ્યો કબ્યી તાંહેઃ ॥
કરજોડી તેહને કહુઃ ઈસ્વર પધારો આંહેઃ ॥ ૧૫ ॥
અમદાવાદથી આવીયાઃ જ્યેહેનો બ્યેગનપુરમાં વાસઃ ॥
પીતા પુરશોતમ તણોઃ કબ્યી શી શાંમલ દાસઃ ॥ ૧૬ ॥
બેઠાતા તાંહાં બોહો જણાઃ એક એક પે સારઃ ॥
ગમાન તણો સુત ગુણુનીધ્યીઃ સપુત નામ સીરદારઃ ॥ ૧૭ ॥
સંવાદ કોહો સુક બોહોતરીઃ ગુણુનીધ્ય ગ્યરૂયો ગ્રંથઃ ॥
તરણુ તારણુ ત્રીલોકમાં પુન્ય પરમારથ પંથઃ ॥ ૧૮ ॥
એ ગ્રંથમાં છે ગુણુ ઘણોઃ નાહો એ નરમદા ગંગઃ
એ ગ્રંથ જ્યેકો સાંભલેઃ તે તજે પરનારી સંગઃ ॥ ૧૯ ॥
માહા પુરૂપ તો માંવણુ અહેઃ છતહીણુા અહે છાશઃ ॥
નીચ્ય ણુખ્ય નરકે પડેઃ વડા વૈકુંઠવાસઃ ॥૨૦॥

... ...

ઇતીશ્રી સુક બોહોતરી સંવાદેઃ સ્ત્રીચ્યરીત્ર મધ્યે વારતા ષેતાષોત ઈન્ચીઃ ॥ ફુલ જયી ભટનો સંવાદ સંપુરણુઃ શ્રી રસ્તઃ કલ્યાંણમસ્તુઃ ॥

વાર્તા ૧૮ મી-(પાનાં ૨૦૦ થી ૨૦૮) ભદ્રસેન રાજાની સ્રી કંદ્રપ-રૂપા અને વ્યાસની વાત.

વાર્તા ૧૯ મી-(પાનાં ૨૦૮ થી ૨૧૫) રહીયા મકુયાણાની સ્રીની વાત.

વાર્તા ૨૦ મી-(પાનાં ૨૧૫ થી ૨૨૮) મલુકચંદ શાની સ્રી ઝવેર વહુ અને નંદાની વાત. આ વાર્તાના અંતમાં કવિએ પોતાની ઓળખ તેમ જ કાવ્યોનાં નામ ટાંકયાં છે. પણ ઉપર ઉતારેલી હકીગતથી કોઈ વિશેષ નવી હકીગત નથી.

વાર્તા ૨૧ મી-(જોરા ક્ષત્રીની સ્રી ધિર્ગાંજી અને ગાંગા પટેલની વાત. (પાનાં ૨૨૮ થી ૨૩૫) આ વાર્તાને અન્તે પણ ૧૯ મીના અંત ભાગના જેવી જ હકીકત છે.

વાર્તા ૨૨ મી-(પાનાં ૨૩૫ થી ૨૫૧) ભીમા ભોઇની ભામિની જુમનાની વાત.

વાર્તા ૨૩ મી-(૨૫૧ થી ૨૬૩) નરભા શાહની સ્રી વજીની વાત.

અન્તઃ- શીય નગર સોહામણું: અધ્યીપત અમદાવાદઃ ॥
સાબર ત્રઠ શીરોમણી : અતી આનંદ ઉલાદઃ ॥ ૫૦॥
સીધોડ માલવી વ્યીપ્ર સુભ : વ્યેગનપુરમાં વાસઃ ॥
પીતા પુરૂશોતમ તણો : કહે કવ્યી સામલદાસઃ ॥ ૫૧ ॥
સુત શી વ્યીરેસ્વર તણો : નાનાં ભટનો શીશઃ॥
રાજી રખ્યણ રક્ષીયલ તણો : પરસંન ઉમયા ઇશ ॥

વાર્તા ૨૪ મી-(પાનાં ૨૬૩ થી ૨૭૬) મકનદાસ હરીયડ અને શ્રાવકની સગુનની વાત.

વાર્તા ૨૫ મી-(પાનાં ૨૭૬ થી ૨૮૬) બ્રહ્મદત્તની સ્રી જુમનાની વાત.

વાર્તા ૨૬ મી-(પાના ૨૮૬ થી ૨૯૮) દામોદર દરજીની સ્રી નાથીની વાત.

વાર્તા ૨૭ મી-(પાનાં ૨૯૮ થી ૩૦૯) વેલચંદ વેહેવારીયાની સ્રી ધોળીની વાત,

અન્તઃ-પાટીદાર પરાક્રમી : બેઠા બુધ્યન્યીધાંન ॥
એક એકપે આગલા : સપુતપણે સાવધાંન ॥ ૧૬॥
લઘુ બંધવ લાધા તણો : વીરેસ્વરનો તંનઃ ॥
પીતા પુરૂષોતમ તણોઃ માહારુદ્રચરણ ચીત પર મંન ॥૨૧॥

... ...

વાર્તા ૨૮ મી-(પાનાં ૩૦૯થી ૩૨૬) હાથી પટલની સ્રી હાંસાની વાત.

વાર્તા ૨૯ મી-(પાનાં ૩૨૬થી ૩૩૬) રૂડા રાય કાનાની સ્રી રુડાંની વાત.

વાર્તા ૩૦ મી–(પાનાં ૩૨૬ થી ૩૪૩) લખપતિ લાડકાની ની લાડકીની વાર્તા

અન્ત:–

દોહો–લક્ષ્મી સાંચી જ્યે લોભ્યીયાઃ વસુ સાંચ્યા વવેક

જય મારતા જર મુકી ગયાઃ કોડી ન ગઇ સાથે એકઃ ૧॥

પાંચ શત પૂરા પ્રતાઃ ના પાસે રોકઃ

એથી...ળ્ય ઉગસૂંઃ ફ્જ્યેત શીદ થાવું ફોકઃ ૨॥

પ્રાંણુ તજું પરભાતીમાંઃ વપુ...સારી વાત;

લાડ લાડકી સાથે કરૂંઃ રમુ આજુણી રાતઃ ॥૩॥

મંદીર આવીયો મલપતોઃ સોનારણનો સાથઃ ॥

(આ વાર્તા, અહીંથી અધુરી છે.)

વિષયાદિ–રખીદાસના પુત્ર ઝવેર આગળ સ્ત્રીચરિત્રની કહેલી છર વાતો, જે શુકબોહોતેરીને નામે સસ્કૃત અને પ્રાકૃત–ગુજરાતી, મરાઠી–સાહિત્યમાં વિખ્યાત છે, તેમ જ ફારસી સાહિત્યમાં 'તોતી નામા'થી જાણીતી છે, તેમાની વધારા અને ઘટાડા, ફેરફાર તથા રૂપાંતર સાથે ૧૪ થી ૩૦ વાતો આ પ્રતિમાં છે. પરદેશ સીધારેલા એક શેઠીયાની સ્રીને શુક દરરોજ રાત્રે જારી ખેલવા જતાં જારી ઉઘાડી પડતી અટકાવવાને અનેક યુક્તિ-પ્રયુક્તિઓ દર્શાવનારી વાર્તા કહી બોહોતેર દિવસ પર્યંત એવું કુકર્મ કરતાં કેવી રીતે અટકાવી હતી, તેનું વર્ણન આ વાર્તામાં ચોપાઈ, દોહરા અને છપ્પામાં રસભર કરેલું છે.

વિશેષ:–૧ આ વાર્તાઓ છપાયલી છે. આમાં શામળભટ્ટે પોતાની ઓળખ, પોતાના વિવિધ ગ્રંથોનાં નામ વગેરે આપેલાં છે એ માહિતી તેના જીવનચરિત ઉપર પ્રકાશ પાડે છે, તેમ તેના જીવનકાલના નિર્ણયમા પણ સાધનભૂત થાય છે.

૨ નવીન સંસ્કરણથી આ વાર્તાઓ પ્રકટ કરવા જેવી છે. છપાયલી વાર્તાઓમાં બારોબાર ઉમેરાઓ તેના સંશોધકોએ કર્યા છે એટલું જ નહીં પણ શબ્દો તથા અક્ષરો, અર્થ ન સમજાયાના. પરિણામે તેમ જ પોતાની પ્રતિની વિશિષ્ટતા. દાખવવા માટે ઉમેરાયા છે.

પ્રતિનાં પાનાં ૧૫૯ થી ૩૪૬ છે. પાનાં છૂટાં છે. ૨૦૦ થી ૨૭૬ એ ૭૬ પાનાં મથાળેથી તૂટેલા હોવાથી કોઇએ કાપલીઓ ચોઢી તૂટેલો ભાગ પૂરો કરેલો છે છપાયલી વાર્તામા કોઇક કોઇક સ્થળે જે ઉમેરા વધારાના જણાય છે, તે આમાં જણાતા નથી.

૪ પ્રતિ બાલબોધ લિપિમાં લખાયલી છે, પરતુ 'લ', 'અ', 'ગ' 'ર' 'સ' આદિ અક્ષરોનો મરોડ માર્યાબાંધેલી ગુજરાતી લિપિના અક્ષરના મરોડ જેવો છે.

અં. ૫૯ ક્ર. બભ્રુવાહનાખ્યાન–જેરામ–(ર. સં. નથી); (લિ. સં. ૧૭૮૪)–પૃ. ૧–૩૧

આરંભ:—શ્રી ગણેશાયનમ ॥ અથ બભ્રુવાહનનું આખ્યાંન લ(ખ્ય) તે પૂર્વ૦ ॥ · ગુણદાતા ગુણનિધ્ય ॥ તું-ગુણ શાગર ગુંણરાયે ॥

સિધબુધ્ય વર શેતું સદા ॥ સ્વામી સુમસ ઉપાયે ॥ ૧ ॥
સકલ લોક સરસ્વત્ય તણો ॥ ધરે નિશદિન ધ્યાંન ॥
શેવક જાંણી સારદા ॥ દો મુજ અક્ષર દીન(દાન) ॥ ૨ ॥
આદ્ય સક્ત અખ્યર તણી ॥ એક જ લહું અવેવ ॥
શકલ શર્વે ગુંણુ શીખવે ॥ તે વેણુ કહું વેણુ વિશેષ ॥ ૩ ॥

... ...

પ્રાકર્મે કહું પાંડવ તણાં ॥ જો કૃપા કૃષ્ણુની હોય ॥ ૭ ॥
જૈમુંન્યને પૂછીયું ॥ જે જન્મેજેરાયે ॥
આદ્ય સક્ત્ય અખ્યર દીયો ॥ યમ કહું કહો કથાને મહિમાયે ॥ ૮ ॥
ગ્રંથ એક ઉત્તમ છે ॥ અશ્વમેધ આરંભ
અર્જુન બભ્રુવાહન તણો ॥ કહુ કથા અસંભ (સંબંધી) ॥ ૯ ॥
હયગ્રીવ આવો હયડે ॥ આપોને અક્ષર સાર ॥
ગુણુ અથ વાંણી વિમલ છે ॥ દેવી છે દાતાર ॥ ૧૦ ॥
કર જોડી જેરાંમ કહે ॥ અક્ષર ન જાણું એક ॥
સરસ્વત સર્વે ગુણુ સીખવે ॥ તો કહુ વર્ણું વિશેષ ॥ ૧૧ ॥
માહાભારત શ્રવણે શુણી ॥ પાંડવ કેરી ખ્યાત ॥
મુક્ત જ પાંમે માનવી ॥ જો જપે જગનાથ ॥ ૧૨ ॥
ગોવીંદ ગુણુ ગાએ સદા ॥ જુગતેસૂં જેરામ ॥
જુગતે સૂં જેરામ કહે ॥ બભ્રુવાહન આખ્યાંન ॥ ૧૩ ॥

અન્તઃ–(ચોપાઈ)

બભ્રુવાહન કેરૂં આખ્યાંન ॥ સર્વ પીત્ર પાંમે ભગવાંન ॥
હરી ગ્રંથ કેહે જેરાંમ ॥ જાપતાં આપે વૈકુંઠ ઠાંમ ॥ ૮૯ ॥
રાજા જનમેજય પૂછીયું ॥ જૈમુંને જુગતે વાંચિયું ॥
અશ્વમેધ આખ્યાંન જેહ ॥ ઉતંમ ગ્રંથ અનુભવ્યો તેહ ॥ ૯૦ ॥
પાંડવ ભારથ પર્વ અઢાર ॥ તે માંહિ જન પર્વ છે સાર ॥
બભ્રુવાહન અર્જુનનો યુધ ॥ કહ્યો જેરાંમે અક્ષર શુધ ॥ ૯૧ ॥
સૂર્ય પર્વ કુરક્ષેત્ર માંહે ॥ માઘ પ્રાગે જે પુંન્ય જ થાયે ॥
કાશી કાંતી અવતંકા કેદાર ॥ યઓધ્યા અવંતી શાર ॥ ૯૨ ॥

... ...

સુણે ગ્રંથ અર્જુનસૂત તણો ॥ ગાગતાં (ગાતાં?) આંણે ભાવ જ ઘણો ॥
સર્વ સુકીતનો સંચો થાય ॥ ગાયે સૂણે સર્વ પાતિક જાયે ॥ ૯૭ ॥
પાંચે પાતિક છૂટ પ્રાંણુ ॥ કેહે જેરામ કથાનું નિર્માંણુ ॥

નરહરનું નામ લીજીયે ॥ શક્ત તણી સેવા કીજીયે ॥ ૯૮ ॥
પાંડવ પ્રાકર્મે હરીગુણ ગાયે ॥ તે સાલ અક્ષર સત આણીયા ॥
કેહે જેરામ પાંચસે માંન ॥ બભ્રુવાહન કેરૂં આખ્યાંન ॥ ૯૯ ॥
હરી જપતાં પાતક સર્વ જાયે ॥ હરી જપતાં કાયા સુખ થાયે ॥
જગ્ત પર્વ જોડું જેરાંમ ॥ દેવી અક્ષર આપે ઠાંમ ॥ ૫૦૦ ॥

ઇતિ શ્રી બભ્રુવાહનનું આખ્યાન સંપૂર્ણ ॥ સંવત્ ૧૭૮૪ રૂષે શાકે ૧૬૫૦ પ્રવતમાન્યે ઉત્તરાન્યે ગરુ શ્રી સુર્યે ગ્રીષ્મ રુતૌ માસોતમ બીજા વૈશાખ વિદિ ०)) અમાવાસ્યા શ્રી સોમવાસરે કછ મધ્યે રાઉશ્રી દેશલજી વિજે રાજ્યે મુનરા મધે લિખિતં ગ્નાતિય મોઢ ચાતુરવેદી જાની શ્રી ૫ જેરામસુત વિસનજી પૂસ્તકં લપિતં ॥ પોતાની છે ॥ શુભાં ભવતુઃ કલ્યાણમસ્તુ ॥

વિષયાદિ:–૧ કુરુક્ષેત્રના મહા યુદ્ધમાં દુર્યોધનાદિને હણ્યા પછી, યુદ્ધસંહારન પ્રાયશ્ચિત્ત અર્થે યુધિષ્ઠિરે અશ્વમેધ યજ્ઞ આરંભતાં, દેશવિદેશના વિજય અર્થે સંચરતા અર્જુનને અશ્વ તેના પુત્ર રાજા બભ્રુવાહને રોકતાં તે બન્ને વચ્ચે થયેલા યુદ્ધને વીરરસને પ્રસંગ આ આખ્યાનમાં વર્ણવેલા છે.

૨ સામાન્ય રીતે શ્રીમદ્ વેદવ્યાસકૃત મહાભારતના આધારે ગુજરાતી કવિઓએ આખ્યાનો બાંધેલાં પ્રચલિત છે; પરંતુ આ આખ્યાન જૈમિનીકૃત અશ્વમેધ પર્વ કિંવા યજ્ઞપર્વને આધારે બાંધેલું છે. મૂળ મહાભારતમાં અશ્વમેધ પર્વ વિસ્તૃત નથી, એટલે એ પર્વ ઉપરથી આખ્યાન બાંધવા ઇચ્છતા પ્રાકૃત ભાષાના કવિઓએ બહુધા જૈમિનીકૃત અશ્વમેધ પર્વના આધાર લીધા છે. તેમ જૈમિનીકૃત મહાભારતમાંથી મુખ્યત્વે આ જ પર્વ સુપ્રાપ્ય છે.

૩ આ આખ્યાનનો પદબંધ પૂર્વછાયા અને ચોપાઇથી બંધાયલો છે; વચ્ચે એક 'વેરાડી' રાગનું કડવૂં અને એક 'શ્લોક' પણ છે. કુલ ૫૦૦ તુક છે.

૪ આ આખ્યાન રચાયાનો સંવત કવિ "પાંડવ પ્રાકર્મે હરી ગુણ ગાયે તે સાલ અક્ષર શત આણીયા' એમ આપે છે. જો કે બરાબર નહીં, પણ સમજ પ્રમાણે તેને ઉકેલ સંવત ૧૭૫૦ એમ થાય છે. કવિના પુત્રે જ તે સં. ૧૭૮૪ માં ઉતારેલું છે, એટલે એના ૧૭૫૦ થી મોડો સમય સંભવિત નથી.

૫. રા. ભાનુસુખરામે પ્રેમાનંદને નામે બભ્રુવાહન આખ્યાન પ્રકટ કરેલું છે, તે પ્રેમાનંદની છાપનું નથી જ, પણ આણીતાણી ઠોકી બેસાડેલું છે. તેમણે જ આધાર લીધેલી વિવિધ પ્રતિઓ જોવાથી આમ સાબીત કરી શકાય એમ છે.

વિશેષ:–૧ આ આખ્યાન પ્રસિદ્ધ થયું નથી. ભાષા સુંદર અને મધુર છે. આ પ્રતિ કવિના પુત્ર વિસનજીએ જ કચ્છ મુદ્રામાં લખી છે, જે ઉપરથી કવિના નિવાસસ્થાન અને જીવનસમય વિષે કંઇક માહિતી મળી શકે એમ છે. કવિ હયગ્રીવ અને નરહરિના ભક્ત છે.

૨ બાલબોધ લિપિમાં પ્રતિ લખાઈ છે, જો કે કેટલાક અક્ષરોના મરોડ માથાબાંધેલી ગુજરાતી લિપિના અક્ષરના મરોડને મળતો છે. પ્રતિ વચ્ચે લગાર ખવાયલી છે, છતાં અક્ષરોને આંચ આવી દીસતી નથી. પાનાંની સંખ્યા મૂળ પ્રતિમાં ટાંકેલી નથી.

અં. ૫૯-ખ-વિરાટપર્વ-નાકર-(ર. સં. નથી)-(લિ-સં. ૧૭૯૫); પૃ. ૩૪-૧૫૮

આરંભ:-શ્રી ગણેશાય નમ ॥ અથ વૈરાટ પર્વ કથા લિખ્યતે ॥
વૈશંપાયન કહે જન્મેજે ॥ કથા વૈરાટ વિશાલ ॥
પૂર્વે પૂરુષ કયમ રહ્યાં છાંના ॥ તે સાંભળિયે ભૂપાલ ॥ ૧ ॥
ધર્મ પ્રત્યે પંચે ભ્રાત કહે છે ॥ ગુરુજી કહે નગર જઈ રહેશું ॥
તમ પ્રતાપે આનંદ કીધા ॥ એવડું દુખ કયમ મેહેશું ॥ ૨ ॥
મત્સવેધ દ્રુપદ ઘેરય કીધો ॥ પંચાલી પરણાવ્યાં ॥
સુભદ્રાહરણુ રાજા રદમાંહે ॥ સર્વેકાને ઉલપાવ્યાં ॥ ૩ ॥
પરનરમાં પેસી કયમ રહેશું ॥ પાંચ પૂરષ છઠા નારી ॥
ઘણુ સ્થૂલ મારુતસૂત બલીયો ॥ યતિ આક્રમ બહુ આહારી ॥૪॥
ધર્મ કહે ચિંતા મ કરસો ॥ જેણે જગતજાણીતા કીધાં ॥
તેહ તમારી ચિંતા કરશે ॥ પ્રતિબોધ બહુ દીધાં ॥ ૫॥
(કડવું ૧ લું)

અન્ત:-(રાગ પ્રભાતી)
વૈરાટ પર્વ કીધૂં સંપૂરણુ ॥ પદ સસસત પંચાસ રે ॥
રાગ પનર ને કડવાં એકતાલીસ ॥ ઉત્તમ કથા અવિનાશ રે ॥૮ ॥
ગુરુ, વૈષ્ણવ ઇષ્ટચર્ણ પ્રસાદે ॥ કવિજન કસ્યે...રે ॥
નિર્મલ ગ્રંથ મયંક સરિષો ॥ કૃષ્ણાર્પણુકત દાશ રે ॥ ૯ ॥
ગા...નેં પૂછે સાંભલે ॥ નર સ્ત્રીવર્ણ અઢાર રે ॥
પંચ માહાપાતિક તન શ... ॥ ......ને અવિચલ ઠાંમ રે ॥૧૦॥
વીરક્ષેત્ર મધ્યે વાસ વાંણીયો ॥ દેશવાલ કુલ શાર રે ॥
વીકાનો સુત નાકર વર્ણવે ॥ હરીભક્ત શું આચાર રે ॥ ૧૧ ॥
હરી ગ્રંથ વાડવ કેરે શોધ્યો ॥ વિશ્વ પુંન્ય વિસ્તાર રે ॥
બુધ નાગર સૂત નામ મદનસૂત ॥ ગાએ થાએ ભવ નિસ્તાર રે ॥૧૨॥
શકલ દાંન તીરથ જપ તપ ॥ અષ્ટાંગ યોગ અભ્યાસ રે ॥
તે ફલે યે કહે સુખ હરીગુણઃ નાકર હરીનો દાશ રે ॥ ૧૩ ॥
કડવાં ॥ ૪૧ ॥

ઇતિશ્રી માહાભારતે વૈશંપાયનકત વૈરાટપર્વ ॥ લિખિતં ॥ સંવત ૧૭૮૫ વૃષે શાકે ૧૬૪૯ પ્ર૦ ॥ સર્દ રુતૌ માસોતમ અશ્વન માસે કૃષ્ણપક્ષે ત્રતીયા શ્રી ભૃગુવાસરે ॥ આદેહ સુનરા વાસતવ્યં કછ મધ્યે રાયો શ્રી દેશલજી

વિજે રાજ્યે ॥ મોઢ ગ્નાતીય ચતુર્વેદી જાની શ્રી ૫ જેરામસૂત વિશનજી લખિતં ॥ સ્વાર્થે પદાર્થે ગ્યેતી ॥ ૧૪ ॥

વિષયાદિ-૧ દુર્યોધન સાથે બાર વર્ષ વનમાં અને એક વર્ષ ગુપ્ત રહેવાની શરતે દ્યુત રમ્યા પછી, યુધિષ્ઠિરાદિ પાંચે પાંડવો અને છઠ્ઠાં દ્રૌપદી એક (તેરમું) વર્ષ વિરાટ રાજાના નગરમાં ગુપ્ત વેષે ગુપ્ત રહે છે અને દુર્યોધનની પ્રેરણાથી રાજા વિરાટની ગાયો હરાતાં યુદ્ધ કરવા ગોધન પાછું વાળી લાવવા જતાં પાંડવો પ્રકટ થઇ જાય છે તે પ્રસંગ આ આખ્યાનમાં વર્ણવેલો છે. મહાભારતના વિરાટ પર્વનો સાર આમાં કવિએ ઉતારેલો છે. દ્રૌપદી ઉપર કીચક શિયળભંગ અર્થે હુમલો કરવા તત્પર થાય છે તે પ્રસંગનું કરુણરસભર્યું વર્ણન રસિક છે.

૨ આ આખ્યાનનો પદબંધ રાગ, કડવાં અને ઉથલાથી બંધાયલો છે. છતાં વચ્ચે કેટલેક ઠેકાણે 'રાગ' કે 'ઉથલા'નો નિર્દેશ જણાતો નથી. કડવાં ૪૧ છે.

૩ પ્રેમાનંદના નળાખ્યાનનો યુધિષ્ઠિરની ચિંતાનો આરંભભાગ નાકર કવિના આ આખ્યાનના આરંભ સાથે અનેક પદોમાં મળતો છે, એ નોંધવાજોગ છે. તેમ પ્રેમાનંદના સુદામાખ્યાનમાં 'સુણ સુંદરી રે'; 'પેલી કોણે કરી રે' એવા ઢાળવાળા કડવાનું મૂળ આ આખ્યાનના દ્રૌપદીની કરુણરસભરી આજીજીવાળા પ્રસંગનું કડવું છે, એ પણ સ્પષ્ટ થાય છે.

વિશેષ:-૧ આ આખ્યાન છપાયું નથી. તેનો રચનસંવત્ જો કે આ પ્રતિમાં આપેલો નથી, પરંતુ સંવત્ ૧૬૦૧ હોવાનું અન્ય વિશ્વસનીય પ્રતિઓથી પ્રસિદ્ધ છે. કવિ વાણીઓ હોવાથી આખ્યાન રચી, બ્રાહ્મણને અને તેય વડનગરા નાગર બ્રાહ્મણને ગાવા સારૂ દાનમાં આપી દેતો, એમ આ તેમજ તેનાં બીજાં આખ્યાનોમાંના એના ઉલ્લેખથી જણાય છે. આ કવિએ મહાભારતનાં અન્ય પર્વોના સાર પણ ઉતાર્યા છે.

૨ કવિ વડોદરાનો દિશાવાળ વાણીઓ છે, તેના બાપનું નામ વિકો છે. તેની ઓળખ, કાવ્યશક્તિ આદિ માટે જુઓ બૃ. કા. દો. ભાગ ૮ મામાં રા. અંબાલાલ બુ. જાનીએ લખેલું કવિ નાકરનું જીવન.

૩ પ્રતિનાં પાનાં છૂટાં પડ્યાં છે; વચ્ચે વચ્ચે ક્વચિત્ ખવાયલી છે. બાલબોધ લિપિમાં લખાયલી છે, છતાં કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ મારવાડીવાળી ગુજરાતી લિપિનો છે.

અં. ૫૯ ગ.-૫૬

કૃષ્ણજીનો ગરબો કવિનું નામ નથી; અપૂર્ણ છે; કડી સાતથી અધુરો છે. માત્ર પાનું એક છે.

આરંભ:-આસો માસ ભલે આવીયો રે ॥ અજવાલી પડવે સાર ॥
સરદની સાંમી રાતડી રે ॥ રમે વ્રંદાવન મુઝાર ॥ ૧ ॥
'ગરબો કીધો ગોપાંગના રે ॥

અં. ૬૦–અંગદવિષ્ટિ–શામળભટ–(ર. સં. ૧૭૨૭?); (લિ. સં. નથી); પૃ. ૧–૫૨

આરંભ:–॥ શ્રી ગણેશાયે નમઃ ॥ અ. શ્રી રામ ... ત્ર મધ્યે અંગદવિષ્ટિ લક્ષ્યતેઃ

દોહોરા ॥ શ્રી ગણપતિને આરાધિએ ॥ શારદા લાગુ પાય રે ॥
અંબાજી આશા પુરો તો ॥ ગ્રંથ ચાલતો થાએ રે ॥ ૧ ॥
શ્રી રાજ્યરાજેશ્વર રાંમજી ॥ જગતપાવન જસરૂપ ॥
લંકાં ધડકો સમીપે ॥ પોહોચ્યા ભારે ભુપ ॥ ૨ ॥
શ્વેતુપાલ બાંધી સબે ॥ ઉતરો યા ત્રઠ તિર રે ॥
દયાવંત, દયાનિધિ ॥ શ્રી જસ રઘુબિર રે ॥ ૩ ॥
શ્રી રાંમે રુદે વિચારીઉ ॥ પુરણ આંણી પ્રીત ॥
જુધ જોર થાએ નહી ॥ તો તો રૂડી રીત્ય ॥ ૪ ॥
વીચાર વીષ્ટીકારણે ॥ નર કોણ નીરખે હોય ॥
એમ વિચારૂં આપથી ॥ સહુ સેન્યા સાંહાંમુ જોય ॥ ૫ ॥

છપ્પો ॥ હનુમાંન હઠીલો હોય ॥ જોતાંમાં રાઢ માંડે ॥
તુકારા નવ સેહે તંન ॥ મનથી રેસ નવ છાંડે ॥
સુગ્રીવ સહીઆસન દાંમ ॥ કામ હેતું કહીએ ॥
નલ આદે જે નિલ ॥ ચીતવિ સંગ ન લહીએ ॥
... ...ધીર ॥ મહા સાહાક લહુ ॥
માનશનમાન...ભ સહિત ॥ કા ન અંગદ પ્રતે કહુ ॥ ૧ ॥

અન્ત:–છપ્પો:–રાવણ પાંમ્યો રાજ અવિચલ પદવી આપે
ભભિક્ષણ પાંમ્યો લંક પુરણ તે પુન્ય પરતાપે
મલાં રામને પ્રીત બિભંગ ભાગા તે તંનના
દુઃખી થાયાં દેવ મનોરથ પોહોચ્યા મનના
સીતા લેઈ સીધારીઆ નૈઉતંમ નીર વધારું નાંમનુ
જેજેકાર જુગમાં થએો, રાજ થઉ શ્રી રાંમનુ ॥ ૧ ॥

દોહોરા (?) ॥ સીધોડ માલવી વીપ્ર સાંમલભટ થઆ છે આપે
વડા વીરેસ્વર માહાદેવ નાંહાંના ભટ ગુરુ પરતાપે
સંવત સતર સતાવિસ પયો રસનાએ પીધો
રુડો રેવા ખંડ રામ રસ રુડો કીધો
સીવપુરાંણ કીધાં સોભીતાં અનેક ચરીત્ર જે આપથી
સાંમલ કેહે સેઉ સમજજો જે સરસ્વતિ પરતાપથી

અંગદવિષ્ટિ

વિષયાદિ:-વનવાસમાંથી રાવણે સીતાનું હરણ કીધા પછી યુદ્ધની તૈયારી કરી, રામચંદ્ર પ્રથમ વાલીસુત અંગદ સાથે સમાધાનીથી સીતા પાછી સોંપવાનું કહેણ રાવણને મોકલાવે છે, એ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. છપ્પા, દોહરા, ચોખરા, કવિત્ત અને લાવણીઓથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ:-૧. આ વિષ્ટિ જો કે બૃ. કા. દો. ભાગ ૧ લામાં અને પ્રા. કા. ત્રિ. વર્ષ ૧ અંક ૩ માં સને ૧૮૮૫ માં છપાયલી છે, છતાં છપાયલી પ્રતિઓ કરતાં આ પ્રતિમાં કેટલોક ભાગ ઓછો છે. એ પૂર કેમ વધ્યું તે સંબંધમાં રા. રા. નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેશાઈ બી. એ.એ અંગદવિષ્ટિને અંતે કડીઓ આદિની સંખ્યાનાં જે તારણ જૂદી જૂદી પ્રતિઓમાંથી તારવ્યાં છે તે માર્ગદર્શક છે. જુઓ બૃહત્કાવ્યદોહન ભાગ ૧ લો સને ૧૯૧૫ની આવૃત્તિ પાનાં ૪૯૨-૪.

૨. વળી 'ઝુલણા' છંદ, 'ચોપાઇ,' 'કાવ્ય,' 'છંદ,' 'સોરઠો,' 'સવૈયા,' 'ચાબોલો,' પ્રસ્તુત પ્રતિમાં નથી. તેમ આ પ્રતિમાં જે છેવટનો 'દોહરો', જે ખરી રીતે 'દોહરો' નહિ પણ છપ્પો જ છે અને જે આ વિષ્ટિ રચાયાની સાલસંવત ૧૭૨૭ નો નિર્દેશ કરે છે, તે છપાયલી પ્રતિઓમાં નથી. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીની અંગદવિષ્ટિની પ્રતિમાં તેનો રચનસંવત ૧૮૦૮ આપેલો છે. સામાન્ય રીતે શામળના અન્ય ગ્રંથોના રચનસંવતના આધારે આ રચનસંવત ૧૭૨૭ ઘટતો નથી. તેમ આ પ્રતિમાં રચનસંવતના નિર્દેશ સંબંધમાં એ નોંધવાજોગ છે કે લહીયાએ 'સંવત સતર' લખતાં પહેલાં 'સંવત માસે' એમ લખી 'મા' અક્ષર અને 'સે'ની માત્રા છેકી નાંખી છે.

અંગદ વિષ્ટિના રચનસંવત જૂદા જૂદા જડી આવે છે; ૬ પ્રતિઓના રચનસંવત રા. નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેશાઇ બી. એ. એમણે બૃ. કા. દો. ભાગ ૧ લાનું સંશોધન કરી પાના ૪૯૪ માં આપેલા છે, તે જોતાં આ કાવ્યની રચના સં. ૧૭૬૯ થી પહેલાં સંભવતી નથી,

૩. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં લિપિસંવત કે 'ઇતિશ્રી' તેમ લેખક આદિનો નિર્દેશ નથી આપ્યો. પ્રતિનાં પાનાં જીર્ણ થયાં છે અને વચ્ચે વચ્ચે અક્ષરો ખવાવાથી વંચાતા નથી. પ્રતિ બાળબોધ લિપિએ લખાયલી છે.

અં. ૬૧-ક. સુદામાખ્યાન-પ્રેમાનંદ-(ર. સં. ૧૭૩૮); (લિ. સં. ૧૮૪૧); પૃ. ૧-૫૫

આરંભ:-અથ સુદાંમાંનુ આખ્યાન લિપિએં છૈં ॥

શ્રી ગણદેવ શ્રી ગણપતી । સમરું અંબા શ્રી સરસતી ॥
રામારમણ હૃદયમાં રાખુ । ભાગવંત લીલા ભાવેં ભાખુ ॥
પ્રેમલ મતી વિમલ વાંણી પાંમી । ભાગવંતરસ ચાખ્યો શુક સ્વામી ॥૧॥
રાગ ધન્યાશ્રી ॥ શુક સ્વાંમીએં કહ્યો સાંભયો રાજા । પરિક્ષત પુન્ય પવિત્ર ।
દશમ સ્કંધ અધ્યા એક(ર્હે)સીનો । કહો સુદામાચરિત્ર

અન્તઃ-(રાગ ધન્યાશ્રી)

વેદધ્વનિ, અગ્નિહોત્ર હોયે । રાખે અંતર હરીનું ધ્યાન ॥
માલા ન મૂકે, ભક્તિ ન ચૂકે । મહા વૈષ્ણવ રૂપિ
એ સુદામાચરિત્ર જે સાંભલે । તેના દરિદ્ર દોહિલ
જન્મદુષે વાંમે, મુક્તિ પામે । મિલે માધવરાય
છે વીરપેત્ર વડોદરો । ગુજરાત મધ્યે ગાંમ ॥
ચાતુર્વેદી ગ્યાંની બ્રાંમણ । ભટ પરમાણંદ
સંવત ૧૭૩૮ વર્ષે । શ્રાવણ શુદ નિધાંન
તિથિ ત્રીજ ભૃગુવાસરેં । પદબંધ કીધો અ
ઉદર નિમિત્તે ઉપદેશ કીધો । વસ્યો
નંદીપુરમાં કથા કહી । જથા બુધ
વલણ ॥ બુધમાનિ મે કહી કથા । કરતારે લીલા
ભટ પરમાણંદ નાંમ વકતા । સુણતા જન

ઇતિ સુદામાંનું આખ્યાન સંપૂર્ણ ॥ સં. ૧૮
ત્રવાડી પ્રભુજી પઠનાર્થં ॥ લિષિતં દેલા જાદવજી ગાન-
સાંધાંણુ રાએ આશાપુરાજીના નિત્ય દરશણ
થાઍં છેં ॥

વિષયાદિઃ—આ આખ્યાનમાં વિપ્ર સુદામાનું
પછી ભાગ્યું, એ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. શ્રીમદ્ભાગવતના
અધ્યાયમાં આ પ્રસંગ છે. કડવાં ૧૪ છે. રાગ અને

વિશેષઃ-૧. આ આખ્યાન બૃ. કા. દો. ભાગ ૧
પાના બીજાનો પાછલો ભાગ કોરો છે; ૩ થી ૧૩ પાનાં
પાછલા ભાગમાં તદ્દન કોરૂ છે. પ્રતિ બાલબોધ લિપિમાં
ચ. વિશેષ ૧. (પાનું ૨૦)

૨. લહીઓ કચ્છી હોવાથી નપુંસક લિંગનો બહિષ્કાર
૩ આરંભની ૨ જી અને ૩ જી પંક્તિ પ્રસિદ્ધ આખ્યા
૧ લી પંક્તિ જોતાં 'ભાગવત રસ આપ્યો શુક સ્વામી' એની
૪ અંતમાં 'ઉદર નિમિત્તે ઉપદેશ કીધો' એમ
પ્રચલિત પ્રતિમાં 'ઉદર નિમિત્તે સુરત સેવ્યું' એમ છે, એ
૫ સુણસુંદરી રે અને 'ઘેલી કાંણે કરી રે' એવી
પૂરોગામી નાકરના વિરાટ પર્વમાં સાંપડે છે. જુઓ ઉપર

अं. ६१-ख. सारसंग्रह-(संस्कृत) पृ. ५९ थी ६६

आरंभ-श्री गणेशाय नमः ॥

विघ्नराजं नमस्कृत्य शारदां गुरुमेव च ॥
बालानां सुखबोधाय क्रियते सारसंग्रहः ॥ १ ॥
नंदा भद्रा जयारिक्ता पूर्णास्यरित च यः क्रमात् ॥
शुक्रज्ञाना रार्कि जीवेषु सिद्धाः स्युमः प्रतिपन्मुखाः ॥ २ ॥

વિષયાદિ:-આના ૪૨ શ્લોક છે. તેમાં સાત વાર અને પંદર તિથિઓનાં માહાત્મ્ય વર્ણવેલાં છે.

વિશેષ:-આ પ્રતિમાં હાથ જોડી ગણપતિનાં નામો ઉચ્ચારવાના શ્લોક આપેલા છે. વળી આંખની પાંપણના વાળ ખરતા હોય તો તેની દવા પાના ૬૮ ઉપર આપેલી છે. પાના ૬૯-૭૦ ઉપર પણ આનીજ દવા આપી છે. પાના ૭૧-૭૨ માં અડદના લાડુ બનાવવાની વિગત છે.

અં. ૬૨-ક-નંદબત્રીશી-શામલભટ્ટ-(ર. સં.);
(લિ. વિ. સં. ૧૮૩૮); પૃ. ૬ થી ૩૨

આરંભ:-(પહેલાં પાંચ પાનાં ન હોવાથી રીતસરનો આરંભ આપેલો નથી.)

(ચોપાઈ) ... ... સતવાદી ન બોલે આલઃ
વીદા તે હોયે પાકઃ પંથી તે જે જાણે પાપઃ
વૈદ તે જે પરખે રોગઃ જોગી તે જે જાણે રોગઃ
ધાંન તે જે માંહે ગરથ; પોતાનો જો સારે અરથઃ
બલીઓ તે જે પરદુખ હરેઃ રણુ ખરૂ તે ખરજા કરે.

અન્તઃ-

દોહરોઃ ॥ નંદરાય તણી કથાઃ કવી ચાતુરી ભેદ;
સોતા વગતા ભાવસુઃ સાંભલેઃ ખોડ મ દેશો કોયઃ
એ કથા નં(દ)રાઅનીઃ સુણે સીખે મહીમાઅ
વીજોગ ભાગે તેહનોઃ આસા પુરણ થાઅઃ
ગનાંન રૂદેમાં ઉપજેઃ કક્ષુષ ન વાપે દેહઃ
સત ઉપર મનછા રહેઃ નારાઅણસુ નેહઃ ॥
સત રાખુ સતી તણુઃ રાખુ જુગમાં નાંમઃ
તમ રાખો લાજ સહુ લોકનીઃ કરજો રૂડાં કામ ॥

અન્તઃ-(રાગ ધન્યાશ્રી)

વેદધ્વનિ, અગ્નિહોત્ર હોયે । રાખે અંતર હરીનું ધ્યાન ॥
માલા ન મૂકે, ભક્તિ ન ચૂકે । મહા વૈષ્ણવ રુવિ ભગવાંન ॥ ૧૦
એ સુદામાચરિત્ર જે સાંભલે । તેનાં દરિદ્ર દોહિલા જાએ ॥
જન્મદુખે વાંમે, મુક્તિ પામે । મિલે માધવરાય ॥ ૧૧ ॥
છે વીરપેત્ર વડોદરો । ગુજરાત મધ્યે ગાંમ ॥
ચાતુર્વેદી ગ્નાંની બ્રાંમણ । ભટ પરમાણંદ તોય ॥ ૧૨ ॥
સંવત ૧૭૩૮ વર્ષે । શ્રાવણ શુદ નિધાંન ॥
તિથિ ત્રીજ ભૃગુવાસરેં । પદબંધ કીધો આખ્યાંન ॥ ૧૩ ॥
ઉદર નિમિત્તેં ઉપદેશ કીધો । વસ્યો નંદકુમાર ॥
નંદીપુરમાં કથા કહી । જથા બુધ અનુસાર ॥ ૧૪ ॥

વલણ ॥ બુધમાંને મે કહી કથા । કરતારે લીલા કરી ॥
ભટ પરમાણંદ નાંમ વકતા । સુણતા જન બોલે શ્રી હરી ॥ ૧૫ ॥
કડવા ॥ ૧૪ ॥

ઇતિ સુદામાંનું આખ્યાન સંપૂર્ણ ॥ સં. ૧૮૪૧ નાં પ્રથમ ચૈત્ર શુદ ૧૫ ત્રવાડી પ્રભુજી પઠનાર્થં ॥ લિષિતં દેલા જાદવજી ગામશ્રી સાંધાણ મધ્યે લિષિતં ॥ સાંધાંણુ રાએ આશાપુરાજીના નિસ દરશણ થાએ છે નીરાતેં પાઠપાઠન થાર્યો છે ॥

વિષયાદિઃ-આ આખ્યાનમાં વિપ્ર સુદામાનું દારિદ્રય કૃષ્ણે તેની ભક્તિ તાવ્યા પછી ભાગ્યું, એ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. શ્રીમદ્ભાગવતના દશમ સ્કંધના ૮૦ થી ૮૨ મા અધ્યાયમાં આ પ્રસંગ છે. કડવાં ૧૪ છે. રાગ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષઃ-૧. આ આખ્યાન બૃ. કા. દો. ભાગ ૧ માં છપાયું છે. પ્રતિ જીર્ણ છે. પાના બીજાનો પાછલો ભાગ કોરો છે, ૩ થી ૧૩ પાનાં નથી; પાનું ૨૧ મું અને ૩૫ મું પાછલા ભાગમાં તદ્દન કોરૂં છે. પ્રતિ બાલબોધ લિપિમાં લખેલી છે. જુઓ **અંક ૫૫-ચ. વિશેષ ૧.** (પાનું ૨૦)

૨. લહીઓ કચ્છી હોવાથી નપુંસક લિંગનો બહિષ્કાર કરેલો સ્પષ્ટ દેખાય છે.

૩ આરંભની ૨ જી અને ૩ જી પક્તિ પ્રસિદ્ધ આખ્યાનોમાં નથી, પણ ઢાળની ૧ લી પંક્તિ જોતાં 'ભાગવત રસ આપો શુક સ્વામી' એની અપેક્ષા રહે છે.

૪ અંતમાં **'ઉદર નિમિતે ઉપદેશ કીધો'** એમ ૧૪ મી કડીમાં છે, જ્યારે પ્રચલિત પ્રતિમાં 'ઉદર નિમિતે સુરત સેવ્યું' એમ છે, એ પણ નોંધવા જોગ છે.

૫ સૂણસુંદરી રે અને 'ઘેલી કાણે કરી રે' એવી લ્હેકવાળી યોજના પ્રેમાનંદના પૂરોગામી નાકરના વિરાટ પર્વમાં સાંપડે છે. જુઓ ઉપર પ્રતિ અંક ૫૬-ખ.

अं. ६१-ख. सारसंग्रह-(संस्कृत) પૃ. ૫૯ થી ૬૬

आरंभ-श्री गणेशाय नमः ॥

विघ्नराजं नमस्कृत्य शारदां गुरुमेव च ॥
बालानां सुखबोधाय क्रियते सारसंग्रहः ॥ १ ॥
नंदा भद्रा जयारिक्ता पूर्णास्यरित च यः क्रमात् ॥
शुक्रज्ञाना रार्कि जीवेषु सिद्धाः स्युमः प्रतिपन्मुखाः ॥ २ ॥

વિષયાદિ–આના ૪૨ શ્લોક છે. તેમાં સાત વાર અને પદર તિથિઓનાં માહાત્મ્ય વર્ણવેલા છે.

વિશેષ–આ પ્રતિમાં હાથ જોડી ગણપતિનાં નામો ઉચ્ચારવાના શ્લોક આપેલા છે. વળી આખની પાપણના વાળ ખરતા હોય તો તેની દવા પાના ૬૮ ઉપર આપેલી છે પાના ૬૯–૭૦ ઉપર પણ આનીજ દવા આપી છે પાના ૭૧–૭૨ માં અડદના લાડુ બનાવવાની વિગત છે

અં. ૬૨–ક–નંદબત્રીશી–શામલભટ્ટ–(ર. સં.);
(લિ. વિ. સં. ૧૮૩૮); પૃ. ૬ થી ૩૨

આરંભઃ-(પહેલાં પાંચ પાનાં ન હોવાથી રીતસરનો આરંભ આપેલો નથી.)

(ચોપાઈ) ... ... સતવાદી ન બોલે આલઃ
વીદા તે હોયે પાઠઃ પંથી તે જે જાણે પાપઃ
વૈદ તે જે પરખે રોગઃ જોગી તે જે જાણે રોગઃ
ધાંન તે જે માંહે ગરથ; પોતાનો જો સારે અરથઃ
બલીઓ તે જે પરદુખ હરેઃ રલુ ખરૂ તે ખરજા કરે.

અન્તઃ–

દોહરોઃ ॥ નંદ રાય તણી કથાઃ કવી ચાતુરી ભેદ;
સોતા વગતા ભાવસુઃ સાંભલોઃ ખોડ મ દેશો કોયઃ
એ કથા નં(દ)રાઅનીઃ સુણે સીખે મહીમાઅ
વીજેગ ભાગે તેહનોઃ આસા પુરણ થાઅઃ
ગનાંન રૂદેમાં ઉપજેઃ કાુધ ન વાપે દેહઃ
સત ઉપર મનછા રહેઃ નારાઅણસુ નેહઃ ॥
સત રાખુ સતી તણુઃ રાખુ જુગમાં નાંમઃ
તમ રાખો લાજ સહુ લોકનીઃ કરજો રૂડાં કાંમ ॥

શ્રી ગોડ ભ્રાંમણ વીપ્ર છેઃ સુભ શ્રીનગર માંહિ વાસઃ
સુત વીરેસ્વર તે તણેઃ વારુ બુધિદીપ્રકાશઃ ॥
સેવક સહુ કવીતા તણોઃ શીવપુજન પરતાપઃ
સાંમલ ભટ કવીતા તણેઃ ઈષ્ટ કીપાએ આપઃ ॥
માતર પરગણે મોરવીઃ સહીજ સકલ ગુણ ગ્રાંમઃ
તે છે કલબી બાણુ સમો રપીદાસ જ નાંમઃ ॥
તેણે તેડુ મોકલુ પસાએ કરી લઘ લાક્ષઃ
કવી તેડો કોડે કરીઃ સંતોપી દીધાં માંનઃ ॥
વસ્ત્ર આભુક્ષાણુ અતી ઘણું ભાવે ધરતા ધાંન
નંદરાય તણી કથા સુણી તો સંસ્કૃત માંહઃ ॥
કરો પ્રાકૃતશુ પ્રીતમાં ઈષ્ટ ઉપાશી એહઃ
સામલ ભટે શુભ કહેઃ નંદ તણું આક્ષાંનઃ ॥
ગાઅ શીખે ને સાંભલેઃ તેહને ગંગાસનાન;
શ્રી ગોડ ભ્રાંમણ શામળીઃ વેગાંમપરમાં વાસ
મહીમાં કહો નંદ કથા તણોઃ કેહે કવી સાંમલદાસઃ ॥ ૧૨ ॥

ઇતિ શ્રી નંદબત્રીસીની કથા સમપુરણાઃ શ્રી રસ્તુઃ ॥ કલ્યાણમસ્તુઃ સંવત ૧૮૩૮ ના વરસે માહા શુદી ૬ વાર શનેઉ ને ઘડે સંમપુરણ લખી છેઃ લષીતાંગઃ ॥ વાસી હરીશંકર મનછારાંમઃ પુસ્તક શ્રી રસ્તુ

વિષયાદિઃ–૧. આ વાર્તામાં નંદ રાજાની ઉપર તેના પ્રધાનને પોતાની પત્ની ઉપર કુદૃષ્ટિ કીધાનો વહેમ આવતાં તેણે તેનું ખુન કીધાનો અને તેની સતી સ્ત્રીએ સતીત્વના પ્રભાવે એ રાજાને જીવતો કીધાનો પ્રસંગ વર્ણવાયો છે.

૨. દોહરા, ચોપાઈ અને છપ્પાથી આ વાર્તાનો પદબંધ બંધાયલો છે.

વિશેષઃ–૧ આ વાર્તા બૃ. કા. ભાગ ૧ માં છપાઈ છે. આ પ્રતિ જુની છે અને વાર્તા રચાયા પછીનાં ચાળીસેક વર્ષ દરમ્યાન લખાયલી છે. લિપિ ગુજરાતી છે. પહેલાં પાંચ પાનાં નથી. છપાયલી પ્રતિ કરતાં આમાં કેટલોક ભાગ ઓછો જણાય છે.

૨ આ વાર્તા સંબંધી વધુ વિગત માટે, તેમ જ કવિની ઓળખ આદિ માટે જુઓ અંક ૫૭-ક, ૫૭. ખ અને અંક ૫૮.

અં. ૬૨–ખ.–કામનાથનો મહીમા–ત્રિકમ–(ર. સં. નથી); (લિ. સં. ૧૮૩૮); પૃ. ૧.

આરંભઃ–શ્રી ગણેશાય નમાઃ શ્રી શારદાએ નમઃ
ધંન કાંમનાથ મેહેમા તારો મોટો શોરે વિષાંણુઃ ॥
ધંન શાવણ મહીનો શારો છેઃ કાંઅ ધર્મનામનો દાહો રેઃ ॥
લિપિ બાળબોધ છે.

અન્તઃ-

તાં ભવનાં પ્રાછીત જાએ| છે ધન કામનાથઃ
ભટ ત્રિકમ પાઠક તારો છેઃ શેવાનો ભાવ તે શારો છે
તેને આશરડો રે તમારો છેઃ ધન કામનાથઃ મેહેમા તારો મોટો શો રેઃ

અં. ૬૨-ગ-બહુચરાનો ગરબો-પુરુષોત્તમ-પૃ. ૧.

આરંભઃ-ધન બહુચર મોટી તુ ભવાંની જુગમાં જાણીઃ
અન્તઃ—અંબા જોડ ભાવ દીન દેશો ખોડઃ એ પરશોતમ અરજો
ધન બહુચર

અં. ૬૨-ઘ-ત્રિકમનું કીર્તન-ખીમો

આરંભઃ-બીરાજે રે સંખોદ્ધાર બેટમાં રે કાંઈ વંકડો ત્રીકમરાઇઃ ।।
સાંમળીશી સુરત મુહુરત જસુ રહીઃ દીઠે દાલીદર જાય વારી જાઉં।।

अं. ६२-ङ-शिवनुं कवित-ईश्वर-हिन्दी कवित- पृ. १

आरंभः-शीर गंगके धरीआः जटाजुटके रखईआः

લિપિ ગુજરાતી છે, છતાં કેટલાક અક્ષરોના મરોડ બાળબોધ લિપિમાં છે. પાનાનો આંક નથી.

अं. ६२ च-सरस्वतिनुं वर्णव-केशवदास-हिन्दी कवित- पृ. १

आरंभः-डंडकमंडलह दोहु वांनः दोहु वरदांनः अभेपद दातार ः

अं. ६२ छ-गणपतिनुं स्तवन-केशवदास-हिन्दी कवित- पृ. १

आरंभः-एकरदनः गजवदनः सदंनबुधः मदनकदनसुतः

अं. ६२ ज.-जांगलानुं कवित्त-हिन्दी- पृ. १-४

आरंभः-अथ जांगलानुं कवीत लखते ः

दोहेरा ः कयुं आओ जगतमे ः कंपा चारे देश ः
रागुयाके काजमे ः लीनो गुर्जरवेश ः ॥ १ ॥
कवित ः बंगालासे आओ राज ः मालव ऊजेण बीच ः
मुल्क सब चीरके ः सुरतपे शोहा आहे ः

फीने हे छांओडी : मुकामलेज नग्रपर :
तोपां शामान दारुगोळा हि बना हो हे :
सेफीबांण हु काले दी : जंदुर जंजालोके ही :
बस दंन केरो ही आंके : गार्दा ही मरां आहे :
दादाकु समजाहे के : अम्रतराओ शगलीने :
मीस्तर गाडर जंत्रले : जोर सुरत वे भरा आहे :
शा सुरतके मध्य : शाहुकारकु बोलादे जोर :
त्रीवाडी श्रीकृष्णजीकु : आगेही करादे :
करोड रुपैआके खजाना भरेहे संघ :
तोपा सांमान बहुत : अखुट मरा आहे :
कुंपनीके बीज : तांहा काढेल हारा लंकनो :
सोमाईवारे मरद : राजा रानमां शोहाएहे :
दसुदीआ बाकपरे : ध्रुजे धरापती सब :
मीस्तर गाडर जंदरेल गुजरमां आहो हे :

વિષયાદિ:-૧. છેલ્લા પેશ્વા બાજીરાવ બીજાના બાપ રાઘોબાની મદદે સને ૧૭૭૨માં બંગાળાથી આવેલા જનરલ ગોડર્ડે ગુજરાતમાં સુરત, ડભોઈ, પાટણ, ખેડા આદિ શહેરો ઉપર ચઢાઈ કરેલી તે પ્રસંગ આ કવિતામાં વર્ણવેલો છે,

૨. કવિતાનો વિષય અધૂરેથી પડતો મૂકાયેલો જણાય છે.

૩. આમાં સુરતના વડનગરા નાગર ત્રવાડી શ્રીકૃષ્ણજીએ કુંપની સરકારને એક વડાકે -રૂા. ૧'કરોડ ધીર્યાનો ઉલ્લેખ છે; જે તે વેળાની સુરતની અને વડનગરા નાગરોની જાહોજલાલી અને સત્તાધીશતાનો ઉજ્જ્વલ દૃષ્ટાંત પૂરો પાડે છે.

વિશેષ:-આ કવિત્તો ઐતિહાસિક છે, અને ગુજરાત ઉપર ઇંગ્રેજોના હલ્લા સંબંધી છે. આ કવિતો છપાયાં નથી. પ્રતિ જીર્ણ છે. વચ્ચે વચ્ચે અક્ષરો ખવાયા છે. ગુજરાતી લિપિમાં પ્રત લખાયલી છે, છતાં ઘણા અક્ષરોનો મરોડ બાલબોધ લિપિનો છે. પાનાનો આંક મૂળ પ્રતિમાં નથી.

અંક ૬૨ ઝ-અફીણીયાનું કવિત-નરસીરામ- પૃ. ૧-૨.

આરંભ:-હાં રે સુણ વાંછી દાશ: અફીણના અલબેલા રે
ખેતરમાં ગયા રે તમે। અપવાશી ભુખાની રાંધે શારે કોહોને નવ કહ્યા
એક સીધી બલદ તાંહાં છે શારો: તે પટલ વરગને બહુ પારો:
તણે અફીણનો છે ઉતારો: રે સુણ:—

પાંચ કડી છે. આ કવિત છપાયલું નથી.

અં. ૬૨ ञ पद-हिन्दी— पृ. २.

आरंभः—नागर नवल कीसोरी रंग भीनेही वागे

અં. ૬૨-ટ પદ-વાલાજીનું કીર્તન— પૃ. ૧.

આરંભ:–હો વાલાજી વાલાને વીશારે થાએ હીણુ

મેહે તો નવ રેહેવાએ તમ શંધે પુરવ જનમતું સેહેણ:-

આ પ્રતિમાં મીઠાની થાળ પછી આ પદ આપેલું છે.

અં. ૬૨-ઠ પદ ૪ કૃષ્ણકીર્તન થોભણ.

(પ્રતિના અંત ભાગમાં ગુજરાતી લિપિમાં લખાયલાં છે)

અં. ૬૨-ડ-પંદર તિથિ-કવિ ગણા- પૃ. ૧-૨

આરંભ:-સખી પડવે પડસે પાઠ નાથ ન આવે રે:

એવા કઠણ થયા નંદલાલ સંધેસા ન કહાવે રે:

અન્ત:–ગણાનો સ્વામી સાંમઃ હાર ગલાનો રે:

જે કાઢી આપસે સાંભલ નરનારી રે:

તેને મલે શ્રી રણછોડ રાઈ કુંજબીહીઆરી રે:

તથા સંપૂર્ણ:—

વિશેષ:–આ તિથિઓ છપાઈ નથી કવિનું નામ જાણીતું નથી.

અં. ૬૨-ઢ. થાળ-મીઠો- પૃ. ૧-૩.

આરંભ:—સખી સાંભલોને કહુ વાતઃ કાંહી આનંદ તે કાંઈ આજઃ

નવા નેહસુ નોતરા હરી જમાવાને માહારાજઃ

અન્ત:—વાહાલે રંમાડા જમાડ્યા રે કાંઈ રશમાં રે કાંઈ પૂરી મંનની આશઃ

એવી પ્રશાદી છે થાલની રેઃ કાંઈ ગાએ છે **મીઠો** દાશ ॥

ગાએ ગવરાવે શીખે ને શાંભલે રે તેને હોએ છે વૈકુંઠવાશઃ

ઇતિ શ્રી થાલ સંપૂર્ણ લપીતં.

વિશેષ:-૧. આ થાળ બૃ. કા. દો ૫ મા ભાગમાં છપાયલી છે. પ્રતિ જીર્ણ છે, અને વચ્ચે અક્ષરો ખવાયા છે લિપિસવત કે રચનસવત આપેલા નથી.

૨ જુઓ વિશેષ માહિતી માટે અંક ૫૫-ખ-વિશેષ ૨. પાનુ ૪૦ સું.

અં. ૬૨-ણ. સુદામાચરિત-પ્રેમાનંદ (ર. સં. ૧૭૩૮);

(લિ. સં. ૧૮૩૮) પૃ.

આરંભ:-શ્રી ગણેશાય નમઃ શ્રી સારદાયન્મ; અથ સદાંમાપૂરી લપતેઃ

શ્રી ગુરુદેવ ને શ્રી ગણપતી સમરું અંબા ને સરસ્વતીઃ

પ્રબલ મતી વીમલ વાણી પામીએ રેઃ

રસ રામાયણ રુદે રાખુ: શ્રી ભગવંત લીલા ભાખુ:
રસ ચાખુ: એમ કહુ સપ સ્વામીએ રે:

ઢાલ ॥ સપ સ્વાંમી કેહે તમો સાંભલો પરીક્ષત પૂન પવીત્ર:
દશમ સ્કંદ અધ્યા એહેસીમો કહુ સદામાચરીત્ર:

અન્તઃ-(રાગ કાનડો) છે વીર ક્ષેત્ર વડોદરુ: ગુજરાત મધ્યે ગામ:
ચતુરવંસી ન્યાતી બ્રહ્મણ કવી પ્રેમાનંદ નાંમ:
સંવત ૧૭૩૮ શ્રાવણ શૂદ ગુરુ વાસ રે:-
પદબંધ કીધુ આક્ષાન:
ઉદરને અરથે પ્રદેશે ગયા ને સેવુ નંદરબાર:
નંદીપૂરમાં કથા કીધી બુદ્ધ અતી અનુસાર:
કર જોડી પ્રેમાનંદ કેહે એક વાર બોલો શ્રી હરી વર:
॥ કડવા ૧૪ ॥

ઇતિ શ્રી સુદામાચરીત્ર સપૂર્ણ સમાપ્ત. શ્રી રસ્તુ: કલ્યાર્ણા મસ્તુ: સંવત ૧૮૩૮ ના વર્ષે અષાડ માસે શુકલ પક્ષે અદાતામાં એકાદસી આંપૂન: તથી. રવીવાસરના નીતા આ સદામા પૂરી સંપૂર્ણ છે થઈ છે રે: લપીતાંગ: વ્યાસ હરીસંકર મંછારામે લપી છે: શ્રી અંબાજીની કીપાએથી લપુ છે: શ્રી. શ્રી. શ્રી. શ્રી.

વિષયાદિ:-સહવિદ્યાર્થી બંધુ સુદામાનું દારિદ્રય કૃષ્ણે ભાગ્યું તે પ્રસગ અહીં વર્ણવેલો છે. શ્રીમદ્ભાગવતના દશમસ્કંધના એંશીમાથી બ્યાસીમા અધ્યાયમાં આ આખ્યાન વર્ણવેલું છે.

કડવાં ૧૪ છે.

વિશેષ:-૧. આ આખ્યાન બૃ. કા. દો ભાગ ૧ માં છપાયું છે. પ્રતિ બાલબોધ લિપિમાં લખાયલી છે. પ્રતિ જીર્ણ છે અને તેના અક્ષરો ખવાયા છે.

૨. વિશેષ માહિતી માટે જુઓ અંક ૫૫-ચ વિશેષ ૧. પાનું ૨૦ મું.

અંક ૬૨-ત. શુકદેવાખ્યાન-વસ્તો- (ર. સં. નથી); (લિ. સં. ૧૮૩૮) પૃ. ૧-૩૧

આરંભ:-શ્રી ગણેશાએ નમાં: શ્રી શારદાએ નમ: શ્રી ગુરુભ્યો નમ: અથ સુષદેવનૂં આક્ષાંન લખુ છે.

શ્રી ગુણપત્ય સાંમી ગુણા લંબોદર: સુણો બહુનમી વલી:
વીઘ્નહરા જે જે વંત લાગુ તમને લલી લલી:
એમ સુદ્ધ વાંણી આપો નીરમલી:

ઢાલ: નીરમલ વાંણી મંત્ર જાણી: શ્રી ગુરુ અક્ષર પાએ સુ ।૩:
સ્વાંમી હુ સેવક જાણી: મુને ભગતભાવે ધાઉ:

સેવુ તમને એકમંને વીનતડી કરજોડ :
પારવતીના પૂત્ર તુ રુદયા તણી જડ મોડ: (કડવું. ૧ લું.)
(વલણું) સંસાર કહુ તે સાર રે: ભાવ આપો ભગવતી :
દાસ વસ્તો દીન બોલ્યે સાર કરો માતા સરસ્વતી:
(કડવાં ૨)

રાગ ગોડી ॥ શ્રી સરસ્વતીએ કીધિ સાર : અનેક કવીજ્ન હઇડે હરષ અપાર:
સંવત ૧૬૨૪ સાર માગશર શુદી ૧૨ ગુરુવાર:
ગુરુવારે ગુણ ગાઈસિ કવી: વીપ્રપ્રસાદે વાંણી હુવી:
બ્રહ્મણના હુ પૂજયુ પાએ : વાડવવચંને ગ્રંથ બંધાએ :
વૈષ્ણવ કેરો હું છૂં દાસ: માયા કરો તો કરુ અભ્યાસ :
(કડવા ૩)

અન્તઃ-(રાગ ધન્યાશ્રી)

સુખજીએ સંતોષા વેદવાશ: તાં પોહોતી માતા કેરી આશ :
શાધી શોતા તારૂં કરમ : પાંમીએ વઈકુંઠ ઠામ :
વીષ્ણુ કેહ હુ વીપ્રદાશ : ઉડીઆ કુલ બોરસદ માંહે વાશ :
કાલે સુત નારાયણ દાશ પાંમીએ વેઇકુંટ વાશ :
શોતા જન સહુ હરી ભણો કેહે વસ્તો દાશ :

કડવાં ૪૫.

સંપૂરણ કથા થઇ છે. સંવત ૧૮૩૮ ના વરખે શાકે ૧૬૬૪ પ્રવર્તમાંને: દક્ષણાયેન ગતે શ્રી સુર્જે સૂદ તઉ માસોતંમ માસે વા સાવણ વદ માસે સુકલ પક્ષે ભાદ્રપદ માસે : એ તે પૂસ્યે કક્ષે લૈક્ષ્ય પાઠયો: લખીતંગ ગયા: ગનાતી વેદ દયાલજી વેલજીએ લપુ આક્ષાં છે: કાગલે પોટય અર્ક્ષ એવા જણાએ છે: એક વાર બોલ્યો શ્રી હરિ :

વિષયાદિઃ—આ આખ્યાનમાં શ્રી શુકદેવને તેમના પિતા વ્યાસે તત્વજ્ઞાન આપ્યાનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. કડવાં ૪૫ છે. પદબંધ રાગ, વલણ, અને કડવાંથી બાંધેલો છે. પ્રતિમાં ક્વચિત્ વલણ જણાતું નથી.

વિશેષઃ-૧. બૃ. કા. દો. ભાગ ૪ થામાં આ આખ્યાન છપાયલું છે. પણ તેના અને આ પ્રતિના પાઠમાં ઘણો અને મહત્વનો ફેર કંઇક કંઇક સ્થળે પડે છે.

૨. કવિ ઉડીયા ધારાળા જ્ઞાતિનો છે, નિવાસી બોરસદનો છે, તેના બાપનું નામ નારણદાસ છે અને તે વૈષ્ણવ છે. બ્રાહ્મણની પ્રસાદીનું ફળ આ આખ્યાન હોવાનું તે કહે છે. સંવત ૧૬૬૪ માં આ આખ્યાન રચાયું છે.

૩. બૃ. કા. ના સંશોધક સ્વ. ઇચ્છારામ સૂર્યરામ દેસાઇએ આ આખ્યાનને મથાળે 'કવિ બુરાનપુરનો રહીશ હતો' અને પાદનોંધમાં "અમોને મળેલી બીજી એક પ્રતમાં

રહેવાનું ઠામ બોરસદ છે" એમ લખ્યું છે; પરંતુ આખ્યાનના ઉપસંહારમાં તો "દીઠીયા કુલ બોરસદમાં વાસ" એમ જ છાપ્યું છે. ત્યાં 'બુરાનપુર'નો કોઈ ઉલ્લેખ કે પાઠનોંધ પણ નથી. આથી શા આધારે તેઓ કવિને 'બુરાનપુર'નિવાસી ગણે છે તે જણાતું નથી.

૨ વળી 'ડાડીયા ધારાળા'ની વસ્તી પ્રધાનપણે ખેડા જીલ્લાના આણંદ તાલુકામાં હોઇને તેનું નિવાસસ્થાન 'બોરસદ' વિશેષે યોગ્ય છે અને મેં જોયેલી પ્રતિઓ બધી જ 'બોરસદ'નો ઉલ્લેખ કરે છે.

૪ આ આખ્યાનનું બંધારણ પ્રેમાનંદના સમયનાં આખ્યાનના બંધારણથી કંઇક નોખું પડે છે. કવિ ધારાળો હોવા છતાં ભાષાની મીઠાશ અને વિચારદર્શનની રૂડાશ ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવી છે. તેનું 'સુભદ્રાહરણ' મળતું નથી. જો તે સાંપડતું હોત તો એ પ્રેમાનંદના આખ્યાનોની ઘાટિ ઉપર કંઇક પ્રકાશ પાડત.

૫ પ્રતિ જીર્ણ છે. તેનાં વીસ પાનાં બાલબોધ લિપિએ લખાયલાં છે, પરંતુ ૧૯ મા પાનના અડધા ભાગથી તે વીસમાનો અડધો બીજી કલમે લખાયલો છે. વળી બાલબોધ લિપિ હોવા છતાં કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ ગુજરાતી લિપિનો છે. વીસમાના અડધા પાનાથી બત્રીસમા પાના સુધીનો ભાગ ગુજરાતી લિપિએ લખાયલો છે. એથી લિપિ-સંવત નોંધેલો નથી. ઇતિશ્રીમાંનો લખીતં "... હરિ :" એ ભાગ બાલબોધ લિપિમાં છે. મહાભારતના શાન્તિ પર્વના 'વ્યાસશુકસંવાદ' એ નામના પ્રકરણમાં આ આખ્યાન વર્ણવેલું છે.

અં. ૬૩–દશમસ્કંધ–કેશવદાસ (કાયસ્થ)–(ર. સં. ૧૫૨૯); (લિ. સં. ૧૭૮૭); પૃ. ૧–૧૬૮.

આરંભઃ–શ્રી ગણેશાય નમ ।। શ્રી કૃષ્ણાય નમ અથ શ્રી ભાગવત દશમ સકંધ લિખ્યતે ।।

પૂર્વછાયો ।। પ્રથમ શ્લોક આઠેં કરી । કીધો કૃષ્ણ પ્રણામ ।।
હર્ષ હરીગુણ ગાઇશું ।। યમ પોચે હઈઆ હામ ।। ૧ ।।
શ્લોક ।। सरोजनेत्रायुत संयुताय ।। नमोऽस्तु गोपिजनवल्लभाय ।।
मंदारमाला परिभूषिताय ।। उदारहासाय लसन्मुखाय ।।
नमोऽस्तु गोपिजनवल्लभाय ।। २ ।।

... ...

પૂર્વછાયો ।। ગુરુ ગણપત્ય ને શારદા ।। બ્રંહ્મા વેદવ્યાસ
... ક શનક નમું ।। એમ કહે કેશવદાશ ।। ૯ ।।
પછે પરિક્ષત રાયને ।। કર જોડી કરુ જુહાર ।।
જેથી શુક સંવાદ થયો ।। અખિલ જીવન ઉપગાર ।। ૧૦ ।।
સંસારી પડતા શહુ ।। અવલોકી અંધકૂપ
દયા કરી દીવો કીયો ।। શ્રી ભાગવત સ્વરૂપ ।। ૧૧ ।।

અન્તઃ-(ચોપાઇ)

ભણે સુણે જે એ આખ્યાંન ॥ તેને તુસે શ્રી ભગવાંન ॥
ભક્તિ મુક્તિ અથ મહીના ભોગ ॥ જે યાચે તે આપે યોગ ॥ ૧૧૫ ॥
દુષ દારિદ્ર ન દેષે અંગ ॥ સદા સાહય કરે શ્રી રંગ ॥
વસુધાતલે વિઘન નવ્ય થાય ॥ હરિશેવક મોહોટો મહિમાય ॥ ૧૧૬ ॥
તિથિ સંવત નિધિ દશકા દોય ॥ સંવતસર શોભનકૃત હોય ॥
દક્ષણાયન સરદ રતુ સાર ॥ અશ્વૈન સૂકલપક્ષ ગુરુવાર ॥ ૧૧૭ ॥
તિથિ દ્વાદશી વલી વૃદ્ધિ યોગ ॥ શત તારસ ત્રિહરનો ભોગ ॥
બાલવ કર્ણે બાંધી કથા ॥ યગદીશ્વરે મતિ પ્રેરી યથા ॥ ૧૧૮ ॥

પૂર્વછાયો ॥ સોરઠ દેશ સોહાંમણો ॥ પાવન પુર પ્રભાસ ॥
શ્રી સોમેશ્વર સારદા ॥ અલિ અંતર કૈલાશ ॥ ૧૧૯ ॥
વાલંભ ગ્નાંતી તિહાં વસે ॥ કુલ કેરે કાયસ્ત ॥
તે માંહે રદેરામનો ॥ શેવક સેજે સ્વસ્ત ॥ ૧૨૦ ॥

ચોપાઇ ॥ તેહનો સૂત હુ કેશવદાસ ॥ કરું કીર્તન શ્રી કમલાવાસ ॥
વિજય વીનતી કહુ કર જોડય ॥ રખે કોય કવી કાઢો ષોડય ॥ ૧૨૧ ॥
કીહાં મોહોટા કવિ મેરુ સમાંન ॥ કીહાં હુ કાકર અતિ અગ્નાન ॥
કીહાં કનક ને કીહાં કથિર ॥ કીહાં સાયર ને છિલ્લર નીર ॥ ૧૨૨ ॥
ઠાકોર કૃષ્ણ તેં કૃષ્ણ હિતકર સદા ॥ કૃષ્ણ વિણુ અવર ન દેવૂ દૂજા ॥
કૃષ્ણ ગુરુ ગોત્ર જ ઇષ્ટ આપણો ॥ કરું નિરંતર કૃષ્ણપૂજા ॥
કૃષ્ણ માય બાપ તેં કૃષ્ણ જ માઓલો ॥ પરમાત્મા કૃષ્ણપ્રાંણ ધારી ॥
કૃષ્ણનો દાશ કેશવદાશ ઉચરે ॥ સાંભલો વીનતી એહ મારી ॥ ૧૨૬ ॥

ચોપૈ ॥ સમંતિ કારણ આંણ્યા શ્લોક ૧ તેહનો દોષ મ દેશો લોક
હીરે જડયૂં સોહે હેમ ॥ પ્રાંકૃત ઉપર પરઠયું તેમ ॥ ૧૨૭ ॥

પૂર્વછાયો ॥ સતાવન શ્રી ભાગવત ॥ રૂપક છે ત્રેવીસ ॥
સોલ સ્વયંકૃત સંસ્કૃત ॥ યમલી કથા યગદીસ ॥ ૧૨૮ ॥

... ...

કીધા બ્યાસેં પૂરાંણુ અઢાર : તે માંહિ શ્રી ભાગવત સાર ॥
વેહતા કીધા દ્વાદશ કંધ : નારાયણગુણ કથાસમધ ॥ ૧૩૯ ॥
··· દશમ સ્કંધ છે મુષ્ય : યહાં કહી કૃષ્ણ કથા શુક રુષ્ય ॥
તે જોઇ મેં કાંઈ કાંઇ કવી : માહ્રી મતિમાને વર્ણવી ॥ ૧૪૦ ॥
બ્યાલીમે કહે કેશવદાસ : પૂરણ કરતાં પોહોચી આશ ॥
એકતાલીસંશો ચોપૈ કહી : એટલે કથા સંપૂર્ણ થઇ ॥ ૧૪૧ ॥

ઇતિશ્રી માહા ભાગવતેં પુરાંણે દશમ સ્કંધે શ્રીકૃષ્ણક્રીડામાં ચત્વા . રિંશત્તમ: શર્ગ: સમાપ્ત ॥ ૭ ॥

સંવત્ ૧૭૮૭ વર્ષે શાલિવાહન કૃત ૧૬૫૩ પ્રવર્તમાંન્યે ગતે શ્રી સૂર્યે રૌદ્ર સંવત્સરે પરસોતમ જ્યેષ્ટ માસે શુકલ પક્ષે શ્રી શનિવાસરે આ દેહ ભુનરા મધે વાસ્તવ્યં કછ દેશે રાઉ શ્રી દેશલજી વિજ્યે રાજ્યે ॥ મોઢ જ્ઞાતિય ચાતુર્વેદી જાંની શ્રી ૫ જેરામ સૂત વિસનજી લષિતં સ્વાર્થ પરાર્થ ચેત ॥

यादशं पुस्तकं द्दष्ट्वा ॥ तादशं लिपितं मया :

यदि शुद्धमशुद्धं वा ॥ मम दोषो न दीयते ॥ १ ॥

શ્રી ગુરુભ્યો નમઃ ॥ શુભં ભવતુ ॥ કલ્યાણમસ્તુ :

વિષયાદિઃ-૧ શ્રીમદ્ભાગવતના આધારે દશમ સ્કંધનો સાર આમાં આપેલો છે.

૨. આ આખ્યાન સર્ગબદ્ધ છે. તેના ચાળીસ સર્ગ છે. પૂર્વછાયો, ચોપૈ, ત્રોટક આદિ છંદો, હિન્દી કવિત, શ્લોકો, રાગ આદિથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષઃ-૧. આ કાવ્ય સંવત ૧૫૨૯ માં રચાયલું છે; લેખનમાં જૂની ગુજરાતીના કેટલાક અંશો જળવાયલા છે. કવિ કાયસ્થ વાલ્મ (વલ્મિક) જ્ઞાતિનો છે. આ આખ્યાન છપાયલું નથી. શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભાના ઉત્તેજનથી રા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાનીએ તે પ્રકટ કરવાનો પ્રબંધ કર્યો છે, અને તે છપાય છે. ભાષા, વર્ણન, છટા આદિમાં આ કાવ્ય આકર્ષક છે અને મધ્યકાળના ગુજરાતી સાહિત્ય ઉપર અનેરો પ્રકાશ પાડે એવું છે.

૨. પ્રતિ જીર્ણ છે. બાલબોધ લિપિએ તે લખાયલી છે. વચ્ચે વચ્ચે પાનાં ખવાયાથી અક્ષરો પડેલા છે. કાગળો વચ્ચે સારા ન હોવાથી લેખકે જગ્યા કોરી રાખી કાવ્ય ઉતારેલું છે. લેખક આ પદ-ક 'બભ્રુવાહન આખ્યાન'વાળા કવિ જેરામનો પુત્ર છે.

અં. ૬૪-ક્ર.-સભાપર્વ-વૈરાટ પર્વ-નાકર-(ર. સં. ૧૬૦૧); (લિ. સં. ૧૭૧૧); પૃ.

આરંભ:-...શાય નમઃ ॥ શ્રી સરસ્વત્યૈ નમઃ॥ આક્ષાંન સભાપર્વ વૈરાટ પર્વ ॥

રાગ કેદારો ॥ હિમયાનંદનને ગુણુ સતુ ને પ્રણમૂ દુ:ખ દેવ ॥

(જે)હ તણો પરીવાર પનોતો સુરીનર મુની કરે સેવ ॥ ૧ ॥

સુધબુધ્ય શ્રી, લક્ષ લાભ તન, મનકાંમના બુધી જેહને ॥

ગજવદન મોદીક અતી વલ્લભ ક(રૂં) પ્રણમ હુ તેહને ॥ ૨ ॥

... ...

શ્રી ગુરુચર્ણપ્રણાંમ કરી શ્રી રાંમચંદ્રતુ પ્ર... ॥

.મ માત્ર ગર્ભબંધન કાપે । આપે નીર્મલ ગ્નાંન ॥ ૯ ॥

(કડવું ૧ લું)

અન્તઃ—(રાગ પ્રભાતી)

વૈરાટ પર્વ કથા અતી શુંદર । કવીજન કેરી વાંણુ રે ॥
કડવાં પ્રત્ય પાંહુંસેટ કરાં । સહી કવીઆં બુધ અજાંણુ રે ॥ ૯ ॥
પદસંક્ષા કાઢીને કહુ હુ । બે સહુસ્ર પંચાસ રે ॥
બાલ બુધ્ય અગનાંન જાંણી । મુને કીપા કરી અવીનાસ રે ॥ ૧૦ ॥
સંવત સોલ ૧૬૦૧ સત એકજ ઉપેર । માસ દામોદર સાર રે ॥
શુકલ પક્ષ ને દસેમ તીથી । શુભ લગ્ન ને સોમવાર રે ॥ ૧૧ ॥
ગુરુ વૈષ્ણવ કવીજન પ્રસાદે । કરીઓ એ અભ્યાસ રે ॥
નીર્મલ ગ્રંથ અર્ધચંદ્ર સરીષો । કૃષ્ણાર્પણ કૃત દાસ રે રે ॥ ૧૨ ॥
ગાયે વાંચે ને પૂછે સાંભલે । નરસ્ત્રી વર્ણ અઢાર રે ॥
પાંચ માહા પાતીક તે નાહાસે । પમિ હરી પદ ઠાહાર રે ॥ ૧૩ ॥
કરી ગ્રંથ વાડવને સોંપ્યો । વીસ્વ પૂણુ વીસ્તાર રે ॥
બુધ નાગર કુલ નાંહુાંન મદન સુત । ગાયો ભવજલ તાર રે ॥ ૧૪ ॥
વીરક્ષેત્ર મધ્યે વાંણીયો । દીસાવાલ કુલ સાર રે ॥
વીકાનો સુત સુખે પ્રણુમે । હરીભક્ત શુભ આચાર રે ॥ ૧૫ ॥
સકલ જપતપ તીરથ ને વલી । અષ્ટ ભોગ અભ્યાસ રે ॥
કેહે નાકર હરીગુણુ ગાયે તે । પાંમે શ્રીઅવીનાસ રે ॥ ૧૬ ॥

ઇતિ વૈરાટ પર્વ સંપૂર્ણું ॥ શ્રી રસ્તુ ॥ સંવત ૧૭૧૧ વર્ષે ફાગણુ સુદી ૭ સાતેમ રવૌ લષીતં સંપૂર્ણું સમાસઃ ॥ ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ રસ્તુ ॥ શુભં ભવતુ ॥ કલ્યાણુમસ્તુ ॥ ॥ ॥.

વિષયાદિ—મહાભારતના સભાપર્વ અને વૈરાટ પર્વનો સાર આ આખ્યાનમાં કવિએ આપેલો છે. રાગ અને કડવાથી પદબધ બાંધેલો છે, વચ્ચે 'ઢાઢ' અને 'વલણુ' પણ છે. કુલ કડવાં ૬૫ છે.

વિશેષ.—૧. આ પર્વો છપાયાં નથી આ કવિએ મહાભારતનાં બીજાં પર્વોના સાર પણ લખ્યા છે. સામાન્ય રીતે સભા પર્વ અને વૈરાટ એ બે પર્વો છૂટાં મળે છે, (જુઓ અં. ૫૯-ખ) પણ આ પ્રતિમાં બે સાથે જોડેલાં છે. એથી સમજાય છે તેમ કવિએ કે કવિએ જેને દાન કરેલું તેણે પાછળથી બે ભાગમાં અલગ વહેંચ્યાં હશે, અને પદ સંખ્યા, કડવાં સંખ્યા આદિ પણ તેણે નોંધેલાં હશે. કાવ્ય સંવત ૧૬૦૧ માં રચાયું છે.

૨. પ્રતિ શુદ્ધ બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે પ્રતિ સંવત ૧૭૧૧ ની હોઇ તે જીર્ણ તેમ જ ખાસ સંગ્રહવા યોગ્ય છે. માત્ર બીજું પાનું ગયલું છે. વચ્ચે વચ્ચે અક્ષર પડ્યા છે.

૩. વિશેષ માહિતી માટે જુઓ અંક ૫૯-ખ નાં 'વિષયાદિ' અને વિશેષ, પાનું ૪૭ મું.

અં. ૬૪-ખ.-શુકદેવાખ્યાન-વસ્તો-(ર. સં. ૧૬૨૪); (લિ. સં. ૧૭૧૨); પૃ.-૧-૨૬.

આરંભઃ-॥ શ્રી ગણેશાયે નમ ॥ શ્રી સરસ્વતૈ નમ॥ અથ આક્ષાન શુકદેવનું લીક્ષતે॥

રાગ ધંન્યા॥ ॥૨૭॥ ગણપતી સ્વામી રે ગુણ લંબોદરા શુણો બહુનામી રે
વલી વીઘ્ન હરા ॥
અમ સુધ વાંણી આપો નીર્મલી ॥ ૧ ॥ ઊઠ ॥
નીર્મલ વાંણી મન જાણી મુને । શુધ અક્ષર આપ॥
તુ સ્વાંમી મુને સેવક જાંણી । ભક્ત ભાસે થાપ ॥ ૨ ॥
સીવ તને પુજીએ એકમનાં રહી કર જોડ ॥
પારવતીના પુત્ર રૂદયા તણી જડ મોડ ॥ ૩ ॥
જડ મોડ રે સુખ બુદ્ધ સ્વાંમી । સેવંત્રે સણુગાર ॥
લક્ષ લાભ પુત્રે પરવરો । અમ્રીત મોદીક આહાર ॥ ૪ ॥
(કડવું ૧ લું)

... ...

વલણ ॥ સંસાર સાર કયા કહુ જો । ભા(વા)યા આપે ભગવતી ॥
દાસ વસ્તો દીન બોલે । સાર કરો માતા સરસ્વતી ॥ ૯ ॥
કડવું ૨ જું.

રાગ ગોડી ॥ સરસ્વતીએ તાં કીધી સાર ॥ કવીજન હૈડે હર્ષ અપાર ॥
સંવત સોલ ચોવીસો સાર ॥ માહાધ શુદી દ્વાદસી ગુરુવાર ॥ ૧ ॥
ગુરુવારે ગુણ ગાશુ કવી । વીપ્રપ્રસાદ વાણી હવી ॥
તે બ્રાંમણના પુર્જુ પાએ । વાડવવચને ગ્રંથ બંધાએ ॥ ૨ ॥
વૈષ્ણવ કેરો હુ તાં દાસ । મયા કરો તો કરુ અભ્યાસ ॥
પાએ લાગી માગું કરજોડ । રૂષ મુને કો દૈતા ખોડ ॥ ૩ ॥
બ્રાંમણું વૈષ્ણવ માગુ માન । સાંતી પર્વે કહુ શુક આક્ષાંન ॥
ગાતાં પાંપ સમુલાં જાએ । શ્રોતાનાં મન નીર્મલ થાએ ॥ ૪ ॥
બ્રાંમણ વૈષ્ણવ જે દીએ માન । તે નરનારી ગંગસ્નાન ॥
ગંગા જમુના મધ્યે સરસ્વતી । મત્ય આપો, ટાલો દુર્મતી ॥ ૫ ॥
દુર્મતી ટાલો તો વેલા વલે । પુન્ય વાધે પાતીક પરજલે ॥
ગ્રહસ્તે જતીના કેહેશુ મર્મ । ભાવે રેહેતો બેહુના ધર્મ ॥ ૬ ॥
ધર્મધ્યાન ભાવે કરી । એક વાર બોલો જે હરી ॥ ૭ ॥
કડવાં ॥ ૩ ॥

અન્તઃ-(રાગ ધન્યાશ્રી)

એમ કહી વ્યાસે રચ્યૂ આખ્યાન । ધરું વીષ્ણુ કેરું ધ્યાન ॥
પુત્રને તપે માત તાતને । આવીઉ વૈમાન ॥ ૧૬ ॥
નરનારી બેઉ ઉધરાં ॥ શુષ કરે જે જે કાર ॥
આશ્રેજ પાંમ્યા દેવતા ॥ ધન ધન્ય શુષ કુમાર ॥ ૧૭ ॥
સાંતી પર્વ તણી કથાને ॥ વ્યાસ શુક સંવાદ ॥
જનમેજે રાજાએ સાંભલી । ને ઉપનો ઉહેલાદ ॥ ૧૮ ॥
એકમનાં ગાએ સાંભલે શુષદેવનુ આક્ષાંન ॥
તે નાહે ગંગાજલ નિર્મલ । પાંમે રીધી સંતાન ॥ ૧૯ ॥
સાંભળે સંસાર છૂટે । અર્થ મલે અનંત ॥
એ કથા છે મુક્તી ગાંમની । ને ઉધરે ભગવંત ॥ ૨૦ ॥
ભાવે કભાવે સાંભલે । અથવા તે વાતે નાંમ ॥
કવી કેહે શ્રોતા સાંભલો । પામે તે વૈકુઠ ઠાંમ ॥ ૨૧ ॥
મુક્તી ઠાંમ તે પાંમીએ તે પોહોચે મનની આસ ॥
વસ્તો વાણી ઉચરે આપજો વૈકુઠ વાસ ॥ ૨૨ ॥
(કડવાં ૪૫)

ઇતી શ્રી મહાભારથે વ્યાસશુષસંવાદે । સાંતી પર્વ કથા જોગ સાહાસ્ત્ર (યોગશાસ્ત્ર) મુક્તીદા એક સમાસ ॥ શ્રી રસ્તુ ॥ સંવત ૧૭૧૨ વર્ષ ફાગણ સુદી બુધ લીપીતં શુભં ભવતુ ॥ કલ્યાણમસ્તુ ॥ શ્રી ॥ ॥ શ્રી ॥

વિષયાદિઃ-શુકદેવને તેમના પિતા વેદવ્યાસે યોગ અને જ્ઞાન એ બે માર્ગનો બોધ આપ્યાનો પ્રસંગ આ આખ્યાનમાં વર્ણવેલો છે.

કડવાં પીસ્તાળીસ છે. રાગ, 'ડોઢ' અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે. જો કે વચ્ચે વચ્ચે 'વલણ' જણાતું નથી.

એક નોંધવાજોગ બાબત રચનસંવત વિષે છે. અંક ૬૨-થ માં તેમ જ બૃ. કા. દો ભાગ ૪ થા માં રચનસવતમાં માસ "માગશર સુદી દ્વાદશી ગુરૂવાર"નો ઉલ્લેખ છે જ્યારે આમાં "માહાધ સુદી દ્વાદશી ગુરૂવાર" છે. આથી જેઓ માસ, વાર અને તિથિ ઉપરથી ઇંગ્રેજી પદ્ધતિ અનુસાર સંવત-સાલનો નિર્ણય કરે છે, તેઓએ એ વિચારવા યોગ્ય છે કે લહીઆની ભૂલથી 'માગ'શરને બદલે "માહાધ" સુદ લખાવાથી કે એવો ઉલટો હેરફેર થવાથી સવત-સાલ જૂદા આવે અને એ એક ભ્રાન્તિ ઉપજાવનારું અથવા વિચારણા કરાવનારુ સ્થાન છે.

વિશેષઃ-૧ આ આખ્યાન બૃ કા. દો. ભાગ ૪ થામાં છપાયુ છે.

૨ કવિ બોરસદનો ધારાળા ડોડીયા કુલનો છે. પ્રતિ ઘણી જૂની છે, સંવત ૧૭૧૨ માં બાલબોધ લિપિએ લખાયલી છે. પ્રસિદ્ધ પ્રતિ કરતાં આમાં ઘણો પાઠાંતર ભેદ છે.

૩ (વધુ માહિતી માટે જુઓ અંક ૬૨-થ(પાનું ૫૭)વિશેષ ૩-૪.

અં. ૬૪-ગ.-સીવરામંડપ-(સીતા-રામ વિવાહ)-વજીયો-
(ર. સં.); (લિ. સં. ૧૭૧૪.); પૃ. ૧-૩

આરંભ:-શ્રી ગણેશાય નમઃ

રાગ સાંમેરીઃ ઇસ્વરસુતને આરાધીઍ : સુધબુધનાથ નરેસ :
ઉમઆઅંગથી ઉપનો : પ્રથર્મ પ્રણમૂ ગણેસ :
જનકસુતા માહા સુદરી : વર વંલંચે રઘુનાથ :
ત્રંબક ટોડર બાંધીઉ તારે જગ સહૂ જાણી વાત :
ચાલ : તાંણી ત્રંબક ટોડર બાંધૂ : અસુરા ઘેર એનસ વાધૂ :
હારે રાજા જનકે હો માહા જંગ રચીઅ :
તીનુ મહીમા મૈસ્યલ મચીઅુ :
પાતાલના પનત(ગ) તેડા : નવખડના નરપતી મેલા :
તાંહાં ઇશ્વર જીત જોવા આવ્યા : તાંહાં સૂરી નરમૂની ભલા ભાવ્યા :
(કડવું ૧ લું)

અન્ત:-દૂહો ॥ ત્રીકમજી ત્રંબક ભાજીઉ : અને ગોવંદ સેદેવ વાત :
જાનકી પધરાં રીવરા : વર વરાં શ્રી રઘુનાથ :
જનક તણું મંડપ માંહાં : વરતો અતી આનંદ :
ગાયે માનૂની જાનકી : પ્રણાં(મે) પ્રેમાનંદ :
હથેવાલો સીતા તણો : અને સાહો સારંગપાણ:
કરજોડી વજીઓ કહે રાએ દીધાં કંનાદાન :
॥ કડવાં ૪ ॥

....

રામ માતપિતાને પાએ લાગે રે સાંમજીઃ દુખીઆનાં દાલીદ્ર ભાગે રે દુખીઆનાં: ॥
સીવરા મંડપ જેણે ગાયો રેઃ રામ રુદે તેને સમાયો રે । રાંમ:
રામ સીતા સરખી જોડી રેઃ એમ કેહે વજીઓ કર જોડી રે એમ કેહે: ॥
(કડવું ૫ મું.)

ઇતી શ્રી સીવરામંડપ સંપૂરણ : સમાપ્ત : ॥ સંવત ૧૭૧૪ વરષે સંપૂરણ :
શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ ॥છ॥ છ॥ છ॥ છ॥ છ॥ છ॥

વિષયાદિ:-૧. રામચદ્રે રાજા જનકની સભામાં સ્વયંવરમડપમાં ત્રંબક ધનુષ્ય તોડી, સીતાને વરી, એ પ્રસગ આ આખ્યાનમાં વર્ણવેલો છે. આ પ્રસંગ રામાયણના બાલકાંડના સર્ગ માં છે.

આ આખ્યાનનાં કડવાં ૫ છે. રાગ અને ચાલથી પદબંધ બાંધેલો છે, જો કે, બીજા, ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા કડવામાં રાગ અને ચાલનું નામ આપેલું નથી; માત્ર પહેલા કડવામાં જ રાગનું નામ અને ચાલ છે.

વિશેષ:-૧. આ આખ્યાન છપાયલું નથી. પ્રતિ ૧૭૧૪ માં બાલબોધ લિપિએ લખાયલી છે. પણ તેના ઘણા અક્ષરો જેવા ગે, દે, એ, બે, સે, આદિનો મરોડ ગુજરાતી લિપિનો છે. 'ચઉદ ભૂવનનુ નરેસ' જેવા કવચિત્ જૂની ભાષાના સંસ્કારો પણ જળવાયલા છે. પાનાંના અંક મૂળ પ્રતિમાં નથી.

૨. આ કવિનો 'રણજંગ' (રણયજ્ઞ-રામચંદ્ર અને લક્ષ્મણનું રાવણકુંભકર્ણ સાથે સીતાજીને પાછાં લાવવા માટે લંકામાં થયલું યુદ્ધ) પ્રસિદ્ધ છે અને તે રા રા. મંજુલાલ રણછોડલાલ મજમુંદાર, બી. એ. એલ. એલ. બી.એ સં. ૧૭૪૦ ની પ્રતિ ઉપરથી વડોદરાથી પ્રેમાનંદના રણયજ્ઞ સાથે પ્રકટ કરેલો છે.

૩. વળી આ કાવ્ય 'સીતાજીની વેલ' તરીકે જાણીતું છે અને તેની પ્રતિ નડીઆદમાં ડાહીલક્ષ્મી પુસ્તકશાળામાં છે.

૪. આ આખ્યાન સુંદર, ભાવવાહી અને ઉત્કૃષ્ટ છે.

૫. આ જ કવિએ 'સીતાસંદેશ' બાવન પદમાં રચેલો છે કવિ પ્રેમાનંદની પૂર્વે થઇ ગયલો છે, એમ તેનાં કાવ્યોની સંવત ૧૭૧૪ માં લખાયલી પ્રતિ ઉપરથી તેમ જ ભાષાની લઢણ આદિ ઉપરથી સમજાય છે.

અં. ૬૪-ઘ.-રુકિમણિહરણ-કૃઢ; (ર. સં. ૧૬૫૨)-(લિ. સં. ૧૭૧૭); પૃ. ૧-૧૬.

આરંભ:—શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ ॥ શ્રી સરસવત્યૈ નમઃ ॥ ॥ આક્ષાંન રુક્ષમણી હર્ણ ॥ : ॥

રાગ કેદારો ॥ નમો રે નમો શ્રી વીણાએક । સુધ બુધ સુખદાએક ॥
કાએક ॥ માંનસ વાએક સ્તુતી કરુ રે ॥ ૧ ॥
શ્રી બાલા કુરાલા કાલી । કીપા કરો રે કીપાલી ॥
દયાલી ॥ દાલીદ્ર દુખભંજણી રે ॥ ૨ ॥
શ્રી ગુરુચર્ણ કીપા કરે ॥ મુની માંનભાવ મનમાં ધરે ॥
ઓાયરે ॥ અભીક્ષ હોએ મુજ દીનને રે ॥ ૩ ॥
વૈષ્ણવ શ્રોતા વીનતી ॥ બહુ પંડિતની કરુ સ્તુતી ॥
દુર્મતી ॥ મુઝને દેવ દયા કરો રે ॥ ૪ ॥
વલણ ॥ કરો દયા કવી ગુઢ કૃઢ કેહે પતીત પાવન થાઉ ॥
વાસુદેવ રુક્ષમણીહર્ણ કથા રસ ગાઉ ॥ ૫ ॥
શ્રીમદ ભાગવત દશમ સ્કંધ ॥ શ્રી પરક્ષતનો સંવાદ ॥
ભક્ત તણાં ચીત રંજન કરવ ॥ બોલી સપુના નાદ ॥ ૬ ॥
(કડવાં ૧)

અન્તઃ-(રાગ ધંન્યાસી)

પ્રાણવલ્લભ પ્રીત રાખે। સહુ માંન માગી જાએ ॥
હવે કથા સંપુરણ થઈ। શ્રી રુક્ષમણી વેહેવાએ ॥ ૧૨ ॥
પ્રશ્ન તાં પરીક્ષત તણુ। શુપદેવનો પ્રસ્તાવ ॥
દુસ્તર તરવા ભક્તને। શ્રી ભાગવંત રસનાવ ॥ ૧૩ ॥
અંધ મારગ પામવા રે। પ્રગટ કીધી જોત ॥
અર્ક ઉદે તીમીર ત્રાસે। અવની થયો ઉદ્યોત ॥ ૧૪ ॥
તેમ કથા શ્રી જગદીસની। ત્રે તાપ પાંમે ભંગ ॥
સુણે સીખે સાંભળે ॥ તેને સદા પુરણ રંગ ॥ ૧૫ ॥
પદે પદે નાંમ અવીનાસનુ લે। સફલ થાએ જન્મ ॥
અવસાનકાલે આવતાં। ત્રેહે તાપ પાંમે ભંગ ॥ ૧૬ ॥
નહી જુએ ગુણ આચાર ગાતાં। ચતુરી વીવેક ॥
હરી નામ જાંહાં તાંહાં સોહેલુ। દોહેલુ નહી ક્ષણ એક ॥ ૧૭ ॥
શ્રોતા જન સહુ સાંભલો। કવીતા કેહે મતીમંદ ॥
સંવત ૧૬૫૨ મુજ ઉપનો આનંદ ॥ ૧૮ ॥
ચૈત્ર સુદી ૧૧ મધ્યાંન મંગલ વાર ॥
પંચાંગ યોગ સુભ માંહે। પૂર્ણ કર્યાનો વીસ્તાર ॥ ૧૯ ॥
ઋષીકર્મે ઉદીચ્ચ વંસે। આનાવલ સ્વસ્થાંન ॥
રામ થાપી, બરદ આપી, રષે લેતા નામ ॥ ૨૦ ॥
અઘેશ્વરના વાસ પાસે। પૂર્વે સુપા ગામ ॥
ગણેશસુત કૂઢો કેહે સભાને પરણાંમ ॥ ૨૧ ॥

ગણપતી ભારથી શ્રીઅ વૈષ્ણવ ॥ શ્રોતા વગતાને નમુ ॥
તમ પ્રતાપે જે કહ્યું ॥ નીત નીત હરી ચરણે નમુ ॥ ૨ ॥
શ્રોતા જન સહુ સાંભલો ॥ જે કરે શ્રી હરી ગાંન ॥
ગણેશસુત કૂઢો કેહે ॥ પૂર્ણ થયું આક્ષાંન ॥ ૩ ॥

(કડવાં ૧૨)

ઇતિ શ્રી રુક્ષ્મણી હર્ણ સંપૂર્ણ॥ સંવત ૧૭૧૭ વર્ષે પોષ વદી ૭ શનિ વાસરે
સંપૂર્ણ ભવતુ ॥ શ્રીરસ્તુ ॥ કલ્યાણમસ્તુ ॥ શ્રી ॥

વિષયાદિઃ-૧. શ્રીમદ્ભાગવતના દશમસ્કધના રુક્મિણીહરણનો પ્રસંગ કવિએ આમાં વર્ણવેલો છે. રાગ, વલણ અને કડવાંથી પદબંધ બાંધેલો છે. પરંતુ એક એ ખાસ નોંધવા જેવુ છે કે 'વલણ' સામાન્ય રીતે દરેક કડવાને અંતે હોય છે ત્યારે આ આખ્યાનમાં દરેક કડવાની ચોથી પાંચમી કડી પછી 'વલણ' આવે છે અને તે 'ઢાલ' કે 'ચાલ' જગોએ હોવાનું સમજાય છે.

ર. આ કવિ સંવત ૧૬૪૦ થી ૧૬૯૦ સુધીમાં થઈ ગયો છે. તેનાં પાંડવવિષ્ટિ (ર. સં. ૧૬૭૭, લિ. સં. ૧૭૪૧, જુઓ સુરત સાહિત્યપરિષદનો વૃત્તાન્ત, અંતનું પાનું ૭૮ મું) અને સગાળશાનું આખ્યાન (ર. સં. ૧૬૮૨, લિ સં ૧૭૬૬ જુઓ સુ. સા. ૫. વૃ. અંતનું પાનું ૮૭ મું) એ બે જાણીતાં છે.

વિશેષ:-આ કાવ્ય છપાયલું નથી તથા કવિ અનાવલાના સુપા ગામનો ઉદિચ્ય બ્રાહ્મણ છે. પ્રતિ જીર્ણ છે, અને કંઇક ખવાયલી પણ છે.

અં. ૬૪ ઙ-જાલંધર આખ્યાન-શિવદાસ-(ર. સં.); (લિ. સં. ૧૭૧૭); (અપૂર્ણ); પૃ. ૧-૧૧

આરંભ:-શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ શ્રીસરસ્વત્યૈ નમઃ ॥ આક્ષાન જાલંધરનું લીખ્યતે ॥

રાગ ગોડી ॥ પ્રથમે પ્રણુમુ આદી અનંત ॥ કીપા કરો શ્રી કમલા કંત ॥
યશ આપો ગણુપતી ગુણરાએ ॥ પ્રેમ ધરીને લાગુ પાએ ॥ ૧ ॥
પ્રથમે પ્રારંભ કરતાં કાંમ ॥ ગણુપતી તાહારું સમરે નાંમ ॥
શુભ અર્થે તુને સમરે ઝાંહાં ॥ કાર્ય સકલ સીધ પામે તાંહાં ॥ ૨ ॥
તે માટે મેં સમરો આજ ॥ કીપા કરો મુજને ગણુરાજ ॥
બ્રહ્માની તનયા સરસ્વતી ॥ મુઝ મુખ વાસ કરો એક રતી ॥ ૩ ॥
ચૌદ લોક માંહાં તાહારી ક્ષાત ॥ અક્ષર શુધ આપો મુઝ માત ॥
શ્રીગુરુ ચર્ણકમલ મન ધરી ॥ કથા કહુ જસ આપો હરી ॥ ૪ ॥
એહ કથા ભવસાગર નાવ ॥ સાંભલજ્યે ચીત્ત આંણી ભાવ ॥
નરકાશુર કેરુ આક્ષાંન ॥ જે રણુ મારો શ્રીભગવાંન ॥ ૫ ॥
શ્રી માહાભારથ પર્વ વીશાલ ॥ તે માંહાં શ્રી હરીવંસ વીશાલ ॥
માંહિ અનંત ગુણુ ગોવંદજી તણાં ॥ બહુ પ્રાક્રમ તેણે કીધાં ઘણાં ॥ ૬ ॥

... ...

અન્ત:-(રાગ મલ્હાર)-ત્રૈલોક વિષે તુને પુજસે ॥ તુલશી તે વન ધરી નાંમ રે ॥
અંતકાસે તાહારા પત્રથી ॥ પાંમસે વૈકુંઠ ધાંમ રે ॥ ૯ ॥
એહેવું કહી કરુણાનિધિ ॥ વૃંદા ગ્રહી ઉછંગ રે ॥
રણુ જાલંધર જે સ્થલ પડો ॥ લેઈ આવ્યા તેહને સંગ રે ॥૧૦॥
ત્યાંહાં દેવે સ્તુતી કીધી ઘણી ॥ વૃંદા તણી તેણી વાર રે ॥
જે સતીશીરોમણુ સાધવી ॥ ત્રૈ

(ફ્ડવું ૮ મું)

વિષયાદિ:-૧. અસુર જલંધરને શિવને હાથે હણાવવા વિષ્ણુએ તેની સતી સ્ત્રી વૃંદાને છેતરીને તેના સતીત્વનું ખંડન કીધાને અને તેને પરિણામે રણમાં જલંધર હણાયાનો પ્રસંગ આ આખ્યાનમાં સુંદર રીતે વર્ણવાયલો છે. જૈમિનીના શ્રીમદ્‌મહાભારતના અશ્વમેધપર્વમાં આ કથા આપેલી છે.

૨. આઠ કડવાં હશે. એમ આના અન્ત ભાગથી જણાય છે. આ આખ્યાનનો પદબંધ રાગ, વલણ અને કડવાંથી બાંધેલો છે. વચ્ચે ઢયલો પણ વલણને બદલે છે. ઢાલ કે ચાલ નથી જણાતી, પણ દેઢ છે.

વિશેષ:-૧. આ આખ્યાન છપાયલું નથી. ખંભાતનો વડનગરો નાગર કવિ શિવદાસ તેનો કર્તા છે, આ કવિનું 'બાલચરિત' સં. ૧૬૬૭ માં (જુઓ અં. ૫૩ મા) રચાયલું છે તેમ જ સંવત ૧૬૭૩ માં રચેલો દ્રૌપદી સ્વયંવર પ્રા. કા. દો. ભાગ ૪ થામાં છપાયો છે. એથી આ આખ્યાન પણ એવા જ અરસામાં રચાયલું હશે.

૩. પ્રતિ જીર્ણ છે અને પાનાં ખવાયલાં ત્રણ છે. પાનાં ૬ થી ૩૧ છૂટાં પડેલાં છે. અંતનું એક પાનું ગયલું લાગે છે. પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ લખાયલી છે. જુની ભાષાના સંસ્કારો જળવાયલા છે.

અં. ૬૫—जहांगीर यशश्चन्द्रिका—हिं. ऐ. का.—केशवराइ—(र. सं. १६६९); (लि. सं १७५४); पृ. १—१६

आरंभः—श्रीगणेशाय नमः ॥

सुनऊं गनेश दिनेश देशपरदेश छेमकर ।
अंबरेष प्रनिश शेस नषतेश वशेवर ।
पत्र गेश प्रेतेश शुध सिद्धेश देवि अव ।
विहंगेश स्वाहेश देवदेवेश खगेश सब ।
प्रभु पर्वतेश लोकेश मिलि कलि किलेश केशव हरउ ।
जग जांहांगीर सक साहि कुलु पलु पलु पलु रछा करउ ॥

दू. । सोरहसें उनहत्तरा माधव मास विचार ।
जहांगीर जस चन्द्रकी करी चंद्रिका सार ॥ २ ॥

सवैया ॥ बरे मर्या युध साहि हमावको । साहि सिंधु पार कीनो कीतो करवरकी ।
सीलको सुमेरु सुबुधी साचको । समुद्र रन रुद्र गतिके सो राइ पाइ हरिहरकी ॥
पावक प्रताप जिहिं झारी डारी प्रगट पठांननकी साहिथी समूली भूरिगरकी ।
प्रेम परिपूरन पीयूष सींचा कल्प बेलि पाली लीनी पातीसाही अकबरेकी ॥

अन्त'–भागीरथी तटर्त्ते कुल केशव दान दे दाह दारिद्र निदा हौं
बेद परानिनि सोधि पुरान प्रमाननिके गुनपुरन गाहौं ॥
निर्गुन नित्य निरीह नीरजन आनो हि ऐ जग जानि वृथा हौं ।
मेरे गुलामनि केहे सलाम सलाम मति साहि सलेमहिं चाहि ॥९८ ॥
जहागीरजू जगतपति देसि गरो सुष साजु ॥
केशवराइ जहानु में कीयो राइते राजु ॥ ९९ ॥

इति श्रीमत्सकलभूमडलापडलेश्वर सकलसाहिसिरोमनि श्रीजहांगीरसाहि यशश्चंद्रचंद्रिका मिश्र केशवविरचिता समाप्ता ॥ संवत् १७५४ वैशाष सुदी ३ रवौ लिखितमिदं ॥

વિષયાદિ–બાદશાહ જહાંગીરની કીર્તિનું વર્ણન કવિ મિશ્ર કેશવરાને સવત ૧૬૬૮ મા રચેલુ છે આનો પદબંધ કવિત, દૂહો, સવૈયા આદિથી બાંધેલો છે કાવ્ય હિન્દીમા છે કુલ કડી ૯૮ છે

વિશેષ–પ્રતિ તુટતી છે પાનાં ૮–૯ ૧૦–૧૧–૧૩–૧૪ નથી પાના ૧૬ માની પુંઠે સર્વે દેવોનાં વાહનોનાં નામ તેમ જ દેવર્ષિઓના નામ, તેમના પિતાના નામ સાથે આપેલા છે. પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ લખાયલી છે

અં. ૬૬–ક–ગદાપર્વ–નાકર–(ર. સં.)–(લિ. સં.)
(પૃ. ૨૨; ૨૭–૪૬)

આરંભઃ–(પહેલાં પાનાં ગયલાં હોવાથી રીતસરનો આરભ આપેલો નથી.)

... ... જોધ મરાવા ઠામ ॥ ૧૯ ॥
કેહે સજે સાંભલ રે રાજા ॥ નહી બોલૂ અની(નૃ)ત ॥
... (દશમે) દીવશે પીતામહે પડીયો ॥ એહે ન માગા મરતાર॰॥
બીરમ શરબો જોધ પડો રે ॥ તાહેરે ખાધી હાર ॥
ચાર દીવશ તાહા જૂધ કરી ॥ ને પડો દ્રોણાચાર ॥ ૨૧ ॥
(રા) કહ્ન કીધૂ તે કારણે ॥ મોટા પાયા મરણ ॥
ત્રણ દીવશ તાહા જૂધ કરીને ॥ પછે પડો રા કરણ ॥ ૨૨ ॥
મધાને તાંહા શલ જ પડીયો ॥ જુધ કરૂ અપાર ॥
જે ગતે તાહારો કુએર વઢીયો ॥ તે કહૂ માંડી વીસ્તાર ॥૨૩॥
બીજી કથા અરીણક પરવથી ॥ સંખેપે કરી એહ ॥
ગદા પરવ કહૂ વીસ્તારી ॥ શાભલીએ રાજા તેહ ॥ ૨૪ ॥
(કડવાં ૩૫)

રાગ કેદારોઃ-સાં(સં ?) જે વાણી આચરે ॥ રાજા તે વાણી શવણે ધરે ॥
મોટા રે જોધા તાં ધરણ ઢલા રે ॥ ૧ ॥
ચાલ-મોટા જોધા તો ધરણ ઢલીઆ પરવત શરપા પ્રૌઢ ॥
પછે તરિ કુએર થએ(!) એપસો ॥ થઈ રહો દીગમૂઢ ॥ ૨ ॥

અન્તઃ— (કડવું ૪૫)

પાંડવ ધંધોલે કર ધરી ॥ સૂં ભાઈ પ્રાંણ ગયા નીશરી ॥ ૬૪ ॥
ભાઇ દૂરજોધન પાખેસૂં થશે ॥ રવીકુલ કેહી પેરે ઉગશે ॥ ॥ ૬૫ ॥
કેમ રહેશે મારુત ને ચંદ્ર ॥ કેમ ધરા ધરશે નાગેંદ્ર ॥ ૬૬ ॥
એ દૂખ તો નથી જાતું શદ્ર ॥ કોહો સંજેએ કેમ વાલૂ હઇયુ ॥ ૬૭ ॥
ચાલોની જઇએ તેણે ઠાર ॥ જાહાં પડો દૂરજોધન કુમાર ॥ ૬૮ ॥
જેણે રથનિકે સૂત પડીઓ હશે ॥ તે દીઠે ત્રેહે તાપ જ જશે ॥ ૬૯ ॥
માહારો વાલો વલવલતો ગઓ ॥ શો ભાઈ સૂત અવગતીઓ થઓ ॥૭૦॥
શંજેએ કેહે રાજા અવીધાર ॥ પૂત્ર પદારથ પામો ચાર ॥ ૭૧ ॥
ચાંનીધ શામી કૃષ્ણ પાવન ॥ મૂક્તી હવી રાએ દૂરજોધન ॥ ૭૨ ॥
કેહે કવી નાકર કર જોડી કદ્ર ॥ ગદાપરવ પરીપૂરણ થયુ ॥ ૭૩ ॥
દૂરજોધન પડઓ જેટલે ॥ ગદાપરવ શંપૂ તેટલે,॥ ૭૪ ॥
માહાભારથ જેકો શાભલે ॥ તેહના પાંચ પાતીક પરજલે ॥ ૭૫ ॥
જેકો શાભલે નર ને નાર ॥ તે પૂનરપે ન પામે શંશાર ॥ ૭૬ ॥
કેહે નાકર માહારી બુધ રેખ ॥ શાંભલજે વલી કહુ વીશેખ ॥ ૭૭ ॥
॥ કડવાં ૪૧ ॥

ઇતી શ્રી ગદાપરવ શંપૂરણ સૂભ ભવતુ ॥ કલાણમસ્તૂ ॥ શ્રીરસ્તૂ ॥

વિષયાદિઃ-૧ કવિએ શ્રી મહાભારતના ગદાપર્વનો સાર આમાં ઉતારેલો છે આરંભના ઉલ્લેખથી સમજાય છે કે, નાકરે, સભા અને પછી વનપર્વમાં રચેલું અને પછી વિરાટપર્વ અને તે પછી ભીષ્મપર્વ, દ્રોણપર્વ, કર્ણપર્વ, આદિ પર્વો છોડી દઇને ગદાપર્વ લખેલું છે.

૨ કડવાં ૪૧ છે. રાગ અને કડવાંની પદબંધ બાંધેલો છે; ચાલ કે ઢાલ, ઢયલો કે વલણ જણાતાં નથી.

વિશેષઃ-૧ આ પર્વ છપાયલું નથી. પ્રતિ જીર્ણ અને જુની છે. પહેલાં ૨૧ પાનાં નથી અને આ આખ્યાનનાં બે કડવાં તથા ત્રીજાની ૧૯ કડી પડેલી છે. તેમ ૨૩-૨૪-૨૫-૨૬ પાનાં એટલે ચોથું કડવું અડધું, ૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧ અને ૧૨ મું અડધું કડવું નથી. નડીયાદ ડાહીલક્ષ્મી પુસ્તકશાળામાં આની એક અખંડ પ્રતિ છે.

૨ આ કવિતા સભાપર્વ અને વિરાટપર્વ સંબંધી તેમ જ કવિની ઓળખ આદિ માટે જુઓ અં. ૫૯-ખ વિશેષ (પાનાં ૪૬-૪૭) તથા અં. ૬૪-ક. (પાનાં ૬૦-૬૧).

અં. ૬૬-ખ-અશ્વમેધ(યુવનાશ્વ)ની કથા-વિષ્ણુદાસ-
(ર. સં.)-(લિ. સં.)-(પૃ. ૪૭-૫૮)

આરંભ:-શ્રીગણેશાએ નમઃ ॥ શ્રીસરદાએ નમઃ ॥ આથ આસ્વમેધની કથા લખી છે ॥ જોવનાસ્વનૂ આષાંન ॥

રાગ રામગ્રીઃ-

પ્રથમે પ્રણમૂ સીધબુધ કંથજી ॥ અધ દૂરમતીનો આંણો અંતજી ॥
વીઘંન વીનાસંન જે જસવંતજી ॥ પૂરો માહારા મંનના મનોરથજી ॥ ૨ ॥

ઢાલ-મનોરથ માહારા મંનના અસ્વમેધ પૂરો આજ ॥
સુભ કારજ તુજ સમરીએ ॥ સ્વાંમી તે સી ગુણરાજ ॥ ૩ ॥
માહામંદધી હૂં નવ વીહૂ ॥ મૂક્ષ સુભ અક્ષર ગુણવાંણુ ॥
ગૌરીનંદન ગજવદંન ॥ મુઝ શીશ મેહેલો પાંણુ ॥ ૪ ॥

... ...

અસ્વમેધ તણી કથા કહુ ગાવા મંન ઓલાસ ॥
તૂ કીપા મુઝને કરજે શહી કર જોડી કેહે વીષ્ણુદાસ ॥ ૮ ॥
માહરા શ્રી ગુરુને ચરણે નમી હરીભટને લાગુ પાએ ॥
જે થકી સુભ મતી પાંમીએ દૂરમ(ત) પલાએ ॥ ૯ ॥

અન્તઃ-રાગ પ્રભાતીઃ-

તે હું તુઝને કહુ ઊપાએ ॥ જૈમુની કેહે જનમેજે રાએ ॥ ૧૩ ॥
અશ્વ એણી પેરે આણે સહી ॥ તે કથા મેં તુઝને કહી ॥ ૧૪ ॥
જોવનાસ્વનું એ આખાંન ॥ કથા અનોપાંમ પરમ નીધાંત ॥૧૫॥
પણ અરથ જૂગત કેહેતાં નવ બહુ॥ હવે રાગ મરઝાદા કહુ ॥૧૬॥
રાંમગ્રી, કેદારો શહી નર, મેવાડો ને મહલાર ॥
ગોડી શાંમેરી અતીશાર ॥ ૧૭ ॥
વશંત ને વલી આશાવરી ॥ વેરાડી જૂગતે વીસ્તારી ॥
ધવલ ધંનાશી શોભા ઘણી ॥ આંદોલશ બાબા અને મારુણી ॥
કાહાલેરો, ધંન્યાશી, વલી ॥ શોરઠી બહુ ગુણે આગલી ॥
દેશાખ ને પ્રભાતી શહી ॥ વીશ રાગ મરઝાદા કરી ॥
ત્રેવીસ કડવાં કેહેવાએ ॥ પદ ત્રણશેહે શતર થાએ ॥
જેહા શાંભલે નરને નાર ॥ તેહેનુ વાંછ્યુ પૂરે મોરાર ॥
ગાતં મંન ઉપજે આંનદ ॥ અવીચલ પદ આપે ગોવંદ ॥

અન્ત:-રાગ ધવલધંનાશ્રીઃ-

જૈમુન વાંણી ઓચરે ॥ રાએ જંનમેજએ અવીધારજી ॥

... ...

રાએ જોધ શરત આગલા રક્ષા જગત વીખે તોખારજી ॥
શુભટ જોધ શમી પરહરે તેહેનો ન લહુ પારંજી ॥ ૧૮ ॥
ચોહોદશ ઊભાં અશ્વ નીહાલી હરખે હૈઇડા માહિજી ॥
તેણે શમે તે અનુશાલવ દાંનવ આવ્યો તાંહેજી ॥ ૧૯ ॥
જૈમૂની કેહે તે અનુશાલવ અશ્વ હરીને જાશેજી ॥
તે દૈત શાથે પાંડવને જુધ ઘણેરૂં થાશેજી ॥ ૨૦ ॥
પાંડવને ઘેર હરી આવ્યાનો તુઝને કોહો ઉપાએજી ॥
એહે કથા અહીંથી રહી રે શુણ જનમેજે રાએજી ॥ ૨૧ ॥
એકમનાં જે શાંભલે તેહેની પોચે આસજી ॥
તેહેને ક્રીષ્ણજી ક્રીપા કરે કર જોડી કેહે વીશનુદાશજી ॥ ૨૨ ॥
પદ ૨૫૮ ॥ કડવાં ૧૦ ॥

ઇતી શ્રી ભીમહાશ શંપૂરણ ॥ શમાપતં ॥ કલ્યાણમસ્તુ ॥ શ્રીરસ્તુ ॥ ॥

વિષયાદિ-૧. યુધિષ્ઠિર રાજા વ્યાસની આજ્ઞા લઈ અશ્વમેધ યજ્ઞ આરંભવાનો વિચાર કરી, શ્રીકૃષ્ણને તેડવા ભીમને મોકલે છે, અને તેમને તથા યાદવ સ્ત્રીઓ આદિને દ્વારાવતીથી સાથે આણતાં રસ્તામાં કૃષ્ણની માયાઘટનાનો અદ્ભુત પ્રકાર ભીમની નજરે પડે છે, એ પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે.

૨. **જૈમિની** અશ્વમેધના આધારે આ આખ્યાન કવિએ બાંધેલું છે.

૩. કડવાં ૧૦ છે. રાગ, ઢાલ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે. કડી ૨૫૮ હોવાનું લહીઓ જણાવે છે. કવિએ પોતાની રીતિએ રાગ, પદબંધ સંખ્યા આદિનો કોઈ નિર્દેશ કરેલો નથી.

૪. ઉપલા અં. ૬૮-ખ ના અનુસંધાનમાં આ આખ્યાન છે. વિશેષ માટે જુઓ ઉપર અં. ૬૮-ખનો વિશેષ.

વિશેષ:-આ આખ્યાન છપાયું નથી. ગુજરાતી લિપિએ લખાયલું છે, છતાં કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ બાલબોધ લિપિનો છે.

અં. ૬૬-ઘ-અનુશાલ્વનું આખ્યાન-વિષ્ણુદાસ-(ર. સં.)-(લિ. સં.)-(પૃ. ૬૫-૬૯)

આરંભ:-શ્રીરાંમજી શત છે ॥ શ્રીગણેશાએ નમઃ ॥ આક્ષાંન અનુશાલ્વનુ ॥

રાગ રામગ્રીઃ-પ્રથમે પ્રણમૂ ગણપતી રાએજી ॥ પારવતીસૂત લાગૂ પાએજી ॥
હંશવાહની સરસ્વતી માએજી ॥ અંબે મુઝને કરો ક્રીપાએજી ॥ ૧ ॥

- અણુજાંણે કીધો અભાંશ ॥ બેહુ કરજોડી કેહે વીસ્તુદાશ ॥૨૬॥
કડવાં ૨૩ ॥

ઇતી શ્રી જોવનાશ્વની કથા શંપૂરણ શમાપત ॥ ૫૬ ઝમસે ૩૯૮ ॥

વિષયાદિઃ-૧ યૌવનાશ્વ રાજાનું આખ્યાન જૈમિનીકૃત અશ્વમેધના આધારે કવિ વિષ્ણુદાસે રચેલું છે. મહાભારતના યુદ્ધમાં થયલી હિંસાથી મુક્ત થવા માટે અશ્વમેધ યજ્ઞ આરંભવાની સૂચના શ્રી વ્યાસ તરફથી મળતાં, પાંડવોના પૂર્વજ યૌવનાશ્વે કરેલા અશ્વમેધ યજ્ઞનું વર્ણન આમાં આપેલું છે.

૨. કડવાં ૨૩ છે રાગ, ઢાલ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે. જો કે વચ્ચે વચ્ચે 'ઉથલો' જણાતો નથી.

૩ કવિ કેહે છે તેમ રાગ વીસ અને કડીઓ ૩૧૭ થી પદબંધ એણે બાંધેલો, પણ પાછળથી કડીઓ વધી ૩૯૮ થયલી છે એમ લટીઆનુ લેખન સૂચવે છે. કવિએ જૈમિનીકૃત અશ્વમેધ બહુધા આખુએ ગુજરાતીમાં ઉતારેલું જણાય છે.

વિશેષઃ-૧. આ આખ્યાન છપાયું નથી પ્રતિ જૂની છે, ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે. જો કે 'ક' આદિ અક્ષરોનો મરોડ બાળબોધ લિપિનો છે. વચ્ચે પાના ૫૧ માનો પાછલો ભાગ બીજી કલમે લખાયલો જણાય છે, ૫૨ મું પાનું અડધું કાઢી ગયુ છે.

૨. કવિ વિષ્ણુદાસ ખંભાતનો વડનગરો નાગર છે. તેનો ગુરૂ હરિભટ છે, એમ તેણે (ઉપર ૯ મી કડીમાં જણાવેલું છે.) આ નામાવલિમાં તેના બીજા ગ્રન્થો આવેલા છે. જુઓ અ. ૫૨-ઘ, અં, ૫૩-ગ, અં. ૫૪-ખ, ચન્દ્રહાસાખ્યાન અને ૫૨ ઠ. હરિશ્ચન્દ્ર પુરી.

અં. ૬૬–ગ–ભીમહાસ્યની કથા–વિષ્ણુદાસ–(ર. સં. (લિ. સં.); (પૃ. ૫૮–૬૫)

આરંભઃ-શ્રીગણેશશાએ નમઃ ॥ અથ શ્રીભીમહાશની કથા લખી છે ॥

રાગ કેદારોઃ-સ્તવંન કરૂ શ્રીગૂણરાએ ॥ પ્રેમ શહીત લાગૂ પાએ ॥
જેમ જાએ અવીદ્યા માહારી રે ॥ ૧ ॥
લંબોદર લીલાધારી ॥ શી શોભા વરણવૂ તાહારી ॥
સૂખકારી આપો સૂમત ક્રીપા કરી રે ॥ ૨ ॥

ઢાલઃ-ક્રીપા કરીને મૂને શુભ મતી આપો ॥ એ એ અરજા વીશ્વાસ ॥
વીઘનહરણ ગૂણ વીર વીનાએક વાંછીત ફ્લ દાતાર ॥ ૩ ॥

... ...

જૂગ ધાત્રી જીવાગ્ર વશે ઝડ ઝાડ જૂગત જંન જાંણી ॥
વીસ્નૂદાસ વંદી પદ પાવંન વંછે અવીચલ વાંણી ॥ ૧૦ ॥
હેતવંત હરીભટ જે શ્રીગુરુ શકલ આપદા હરણ ॥
કથા તણો પ્રારંભ જ કીધો ॥ પ્રણુમી તેહેનાં ચરણ ॥ ૧૧ ॥
(કડવું ૧ લું)

અન્તઃ-રાગ ધવલધંનાશ્રીઃ-

જૈમુન વાંણી ઓચરે ॥ રાએ જંનમેજેએ અવીધારજી ॥

... ...

રાએ જોધ શસ્ત્ર આગલા રક્ષા જગત વીખે તોખારજી ॥
શુભટ જોધ શમી પરહરે તેહેનો ન લહુ પારજી ॥ ૧૮ ॥
ચોહોદશ ઊભાં અશ્વ નીહાલે હરખે હૈયડા માંહેજી ॥
તેણે શમે તે અનુશાલવ દાંનવ આવ્યો તાંહેજી ॥ ૧૯ ॥
જૈમૂની કેહે તે અનુશાલવ અશ્વ હરીને જાશેજી ॥
તે દૈત શાથે પાંડવને જુધ ઘણેરૂં થાશેજી ॥ ૨૦ ॥
પાંડવને ઘેર હરી આવ્યાનો તુઝને કોહો ઉપાએજી ॥
એહે કથા અહીંથી રહી રે શુણ જનમેજે રાએજી ॥ ૨૧ ॥
એકમનાં જે શાંભલે તેહેની પોચે આસજી ॥
તેહેને કીષ્ણજી કીપા કરે કર જોડી કેહે વીશ્નુદાશજી ॥ ૨૨ ॥
પદ ૨૫૮ ॥ કડવાં ૧૦ ॥

ઇતી શ્રી ભીમહાશ શંપૂરણ ॥ શમાપતં ॥ કલાંણમસ્તુ ॥ શ્રીરસ્તુ ॥ ॥

વિષયાદિ-૧. યુધિષ્ઠિર રાજા વ્યાસની આજ્ઞા લઈ અશ્વમેધ યજ્ઞ આરંભવાનો વિચાર કરી, શ્રીકૃષ્ણને તેડવા ભીમને મોકલે છે, અને તેમને તથા યાદવ સ્ત્રીઓ આદિને દ્વારાવતીથી સાથે આણતાં રસ્તામાં કૃષ્ણની માયાઘટનાનો અદ્ભુત પ્રકાર ભીમની નજરે પડે છે, એ પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે.

૨. **જૈમિની** અશ્વમેધના આધારે આ આખ્યાન કવિએ બાંધેલું છે.

૩ કડવાં ૧૦ છે. રાગ, ઢાલ અને ઊથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે. કડી ૨૫૮ હોવાનું લહીઓ જણાવે છે. કવિએ પોતાની રીતિએ રાગ, પદબંધ સખ્યા આદિનો કોઈ નિર્દેશ કરેલો નથી.

૪. ઉપલા અં. ૬૮-ખ ના અનુસંધાનમાં આ આખ્યાન છે. વિશેષ માટે જુઓ ઉપર અં. ૬૮-ખ નો વિશેષ.

વિશેષ:-આ આખ્યાન છપાયું નથી. ગુજરાતી લિપિએ લખાયલું છે, છતાં કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ બાલબોધ લિપિનો છે.

અં. ૬૯-ઘ-અનુશાલ્વનું આખ્યાન-વિષ્ણુદાસ-(ર. સં.)-(લિ. સં.)-(પૃ. ૬૫-૬૯)

આરંભઃ-શ્રીરાંમજી શત છે ॥ શ્રીગણેશાએ નમઃ॥ આક્ષાંન અનુશાલ્વનુ ॥
રાગ રામગ્રીઃ-પ્રથમે પ્રણમુ ગણપતી રાએજી ॥ પારવતીસૂત લાગૂ પાએજી ॥
હંશવાહની સરસ્વતી માએજી ॥ અંબે મુઝને કરો કીપાએજી ॥ ૧ ॥

ઢાલ—ક્રીપા મુઝને કરો અંબે માગૂં હૂં એહ માંન ॥
તારી ક્રીપાએ કરી કહૂ અનૂશાલવનુ આખાંન ॥ ૨ ॥
શારદા માતા પૂરજે માહારા તે મનની આશ ॥
તૂ ક્રીપા મુઝ કરજે સદી કર જોડી કેહે વીસનૂદાશ ॥ ૩ ॥
જેમૂંન વાંણી ઓચરે તૂ જેનમેજે અવીધાર ॥
પાંડવ જગ્ન આરંભીયો હસ્તીનાપૂર મોઝાર ॥ ૪ ॥
(કડવું ૧ લું)

અન્તઃ—રાગ દેશાખઃ—
જૈમૂન વાંણી ઓચરે ॥ શાંભલ રાા સૂરાએ ॥
અનૂશાલવના આક્ષાંનનો તુઝને કહો મહીમાએ ॥ ૯ ॥
શ્રીહીસંન કેરી ક્રીપાથી હયે પામીયો મહીપાલ ॥
વલી મૂકાવો શહી તે ક્રીપા શ્રીગોપાલ ॥ ૧૦ ॥
એકાદશ કડવાં થયાં ॥ ઊલાશ પામૂં મંન ॥
નવ રાગ રંગ તેહમાં પદ શત એક પંચાવન ॥ ૧૧ ॥
એકમનાં જે શાંભલે ॥ ગૂણ ગાએ પ્રેમે કરી ॥
વીસ્નૂદાસ કેહે તેહેનાં જનમનાં માહાપાપ છોડે શ્રીહરી ॥ ૧૨ ॥
(કડવાં ૧૧)

વિષયાદિ—૧. અશ્વમેધ યજ્ઞ આરંભવા અગાઉ યજ્ઞના અશ્વને અનુશાલ્વ દૈત્ય, પોતાના ભાઈ શાલ્વને યુધિષ્ઠિરે મહાભારતના યુદ્ધમાં માર્યાના વૈરનો બદલો લેવા અશ્વ ઉપાડી જાય છે અને શ્રીકૃષ્ણની કૃપાથી તે પાછો અર્જુનાદિને પ્રાપ્ત થાય છે, એ પ્રસંગ આ આખ્યાનમાં વર્ણવેલો છે.

૨. જૈમિની કૃતઅશ્વમેધના આધારે આ આખ્યાન કવિએ રચેલું છે.

૩. કડવાં ૧૧ છે. નવ રાગ અને ૧૫૫ પદ છે. પદ, રાગ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે. જો કે વચ્ચે વચ્ચે ઉથલો જણાતો નથી.

૪. લટીઆએ પદસંખ્યા નોંધેલી નથી.

વિશેષઃ—આ આખ્યાન છપાયું નથી. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે, કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ બાલબોધ લિપિનો છે.

અં. ૬૬—ઙ—અશ્વપ્રયાણ—વિષ્ણુદાસ—(ર. સં.)—(લિ. સં.)—પૃ. ૬૯—૭૧

આરંભઃ—શ્રીગણેશાએ નમા ॥
રાગ કેદારો ॥ જૈમૂંન રૂક્ષ વાંણી અણી પેરે કેહે । જનમેજે સાંવણે ધરે ॥
અધ દેહેવા એક તાં જેહેનાં શૂણે રે ॥ ૧ ॥

અનુશાલવ જીતો સહી ॥ તેહ કથા તુઝને કહી ॥
ગ્રહી ઘોડો લાવા પોતા તણો રે ॥ ૨ ॥
ઢાલ ॥ ગ્રહી ઘોડો મંદીરમાં લાવા આનંદ અંગ ન માએ ॥
જેજેકાર હવો હસ્તીનાપૂર ॥ શુંણુ જંનમેજેરાએ ॥ ૩ ॥
(કડવું ૧ લું.)

અન્તઃ-રાગ ગોડી ॥

કૃષ્ણ જુધીસ્ટર પાછા વલા । સૂભટ વીર હએ સાથે વલા ॥ ૨૨ ॥
જૈમૂંની કેહે જંનમેજે રાએ ॥ હસ્તીનાપૂરથી હશે હવે જાએ ॥ ૨૩ ॥
માહીષ્મતી નગરી છે જાહે ॥ પ્રથમ અસ્વ પોહોતો થયો તાંહે ॥ ૨૪ ॥
જેણી પેરે ઝગન આરંભો સહી ॥ તેહ કથા મેં તુઝને કહી ॥ ૨૫ ॥
પારથને તો મંન ઉલાશ ॥ બેહૂ કરજોડી કેહે **વીસ્નૂદાશ** ॥ ૨૬ ॥
કડવાં ॥ ૨ ॥

શંપૂરણ ॥ શમાપત ॥ કલાણમશતૂ ॥

વિષયાદિ-અશ્વમેધ યજ્ઞનો આરંભ કરી યુધિષ્ઠિર અર્જુન આદિને અશ્વ સાથે પ્રયાણ કરવા યોગ્ય સૂચનાઓ સાથે આજ્ઞા કરે છે, એ પ્રસગ આમાં વર્ણવેલો છે.

કડવાં ૨ છે. રાગ, ઢાલ અને 'ઉથલા'થી પદબધ બધાયલો છે. આમા પદસંખ્યા આદિનો નિર્દેશ કાયએ કર્યો નથી.

વિશેષઃ-આ આખ્યાન છપાયલું નથી. જૈમિનીકૃત અશ્વમેધનું જ આ પ્રકરણ છે. ગુજરાતી લિપિએ લખાયલું છે.

અંક ૬૬-ચ-નીલધ્વજનું આખ્યાન-વિષ્ણુદાસ-(ર. સં.)-(લિ. સં.)-પૃ. ૭૦-૭૫

આરંભઃ-શ્રીગણેશ શાએ નમા ॥ આખાંન **લીલધ્વઝનૂ** ॥

રાગ કેદારો ॥ પ્રથમે શંભૂસૂતને ધાએ ॥ ચરણકમલે ચીત લાઇએ ॥
ગાઇએ ગૂંણ જૂગત આદર કરી રે ॥ ૧ ॥
બ્રંમસૂંતા માએ શરસ્તી ॥ શેવે નરસૂંતી જતી ॥
મુઝ મતી આપો માત દયા કરી રે ॥ ૨ ॥
ઢાલ ॥ દયા કરી મૂઝને મત આપો પૂરો મંનની આશ ॥
વાંણી વીખે વશઝો ઝગદંબા કેહે શેવક કવી **વિસ્નૂદાસ** ॥ ૩ ॥

... ...

પ્રથમ અશ્વ કોણ રાએ બાંધો ॥ કવણ નગર ગયો તેહ
કીપા કરી મૂંને કોહો કૃખી જૈમૂંન પૂછૂં છૂં એહ ॥ ૬ ॥

અન્તઃ-(દેશાખ)

નીલધ્વજ રાજા તણૂં ઉતંમ આખાંન એહ ॥
જેમૂંન કેહે રાએ જંનમેજેને કહૂં તૂઝને તેહ ॥ ૨ ॥।
રાગ નવ કડવાં એકાદશ સૂખદાએક પરંમ નીધાંન ॥
એકશે બાશેટ પદ વીખે મે કદૂં આખાંન ॥
ઉથલો ॥ આખાંન ઉતંમ જે કથા નરનાર જે રાવણે ધરે ॥
વીસ્નૂદાશ કેહે તે સરવને કીસ્નદેવ કીપા કરે ॥
શંપૂરણ ઇતીશ્રી નીલધ્વજનૂં શંપૂરણ પદ ૧૮૧ કડવાં ૧ ॥।

વિષયાદિ:-અશ્વમેધ ચાલુ થતા અશ્વને તેના પ્રયાણમાં પ્રથમ માહિષ્મતીના નીલધ્વજ રાજાએ રોકતાં અર્જુન તેને યુદ્ધ કરી હરાવે છે, એ પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે. કડવાં ૧૧ છે. નવ રાગ છે અને ૧૬૨ પદ છે. જૈમિનીકૃત અશ્વમેધનું જ આ ચાલુ પ્રકરણ છે.

વિશેષ:-આ આખ્યાન પ્રકટ થયલું નથી. ગુજરાતી લિપિએ લખાયલું છે.

અં. ૬૬-૭-ચંડીનૂં આખ્યાન-વિષ્ણુદાસ-(ર. સં.);
પૃ. ૭૫-૭૮

આરંભ:-શ્રી ગણેશાએ નમ ॥ આખાંન ચંડીનૂ॥

રાગ કેદારો॥ પ્રથમે પ્રણમૂ ગજમૂખ સ્વાંમી ત હરો દારુણ દુઃખ॥
માહા સૂખ આપો મૂંને અતી ઘણૂં રે ॥ ૧ ॥
બ્રંમસૂંતાં શરસ્વતી માએ કરજોડી લાગુ પાએ ॥
જેમ થાએ ચરીત્ર નાર ચંડી તણૂં રે ॥ ૨ ॥
ઢાલ ॥ ચંડી કેરૂં ચરીત્ર કહૂં મા પૂરો મંનની આશ ॥
મૂઝને દયા કરો જુગદંબે કેહે શેવક વીશ્નૂદાશ ॥ ૩ ॥
જૈમુન રખી વાંણી એમ બોલ્યા । શૂંણ જંનમેજે રાએ ॥
મહીખમતીથી હએ વર મેહેલો । શરવે પૂઠે પલાએ ॥ ॥૪॥
તાંહા સ્થકો પ્રાંધાસલ ઉપેર ચાલ્યો તે તોખાર ॥
તાંહાં ઔઢ શલા સંધાતે ઘશવા લાગો શારોધાર ॥ ૫ ॥
તે શલા શંધાતે બંધ થયો રે । પાંડવનો હએ જેહ ॥
તોર પારથા મંન માંહે વીમાશે । કારજ કહે શૂં એહ ॥ ૬ ॥

અન્તઃ-(દેશાખ) જૈમૂન રખી વાંણી વદે ॥ શાંભલ જંનમેજે રાએ ॥
એ ચંડીના આખ્યાંનનો ॥ તૂઝને કહો ઉપાએ ॥ ૧૫ ॥

તાંહાં સ્થકો હએ વર મેહેલીઓ શરવ શેન પૂઠે પલાએ ॥
ચંપાપૂર વીખે ઝરી હંશકેત જાંહાંનો રાએ ॥ ૧૬ ॥
શંખેપ માત્ર કથા કહી ॥ આથો નથી વીસ્તાર ॥
રાગ કડવા અસ્ટ પદ એક સો ઉપેર ચાર ॥ ૧૭ ॥
ઉથલો ॥ એકસો પર ચાર પદ જે ગાએ સૂંણે આદર કરી ॥
વિસ્નૂદાશ કેહે તેના જંનમ કેરા પાપ છોડે શ્રી હરી ॥૧૮॥
કડવાં ૮

પદ ૧૬૪ ચંઠીનૂ આખાંન શંપૂરણ ॥ કલ્યાણમશતૂ ॥ શુભવશતૂ ॥

વિષયાદિ-એક અવળ ચંડી બ્રાહ્મણી ઋષિપતિની આજ્ઞા વિરુદ્ધ જ વર્તન કરતી હતી, તેને શિલા થઈને રણમાં પડવાનો શ્રાપ લાગ્યો હતો. તેને અર્જુનને હાથે ઉદ્ધાર થવાને અનુગ્રહ થયો હતો. તેથી આ શિલારૂપ અવળચંડીએ અર્જુનના અશ્વને રૂંધ્યો અને તેનો ઉદ્ધાર થયો; આ પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે. અશ્વમેધ પર્વનો જ આગળ ચાલતો આ પ્રસંગ જૈમિનીના ગ્રંથને આધારે બાંધેલો છે.

કડવાં ૮ છે. રાગ ૮ અને પદ ૧૦૮ છે. રાગ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ-આખ્યાન છપાયું નથી. પ્રતિમાં ૭૪ મા પાના ઉપર વચ્ચે પડત બે લીટી બીજી કલમે લખાયલી છે. પ્રતિની લિપિ ગુજરાતી છે.

અં. ૬૬-જ-સુધન્વાનું આખ્યાન-નાકર-(ર. સં.); (લિ. સં.)-પૃ. ૭૮-૯૭

આરંભઃ-આખાંન સુધવાનૂં લખૂં છે શ્રીગણેશ શાહે નમઃ ॥
શ્રી રાગ કેદારો-રાએ જંનમેજે પ્રશ્ન કરે રે ॥ તાં તૂં રુખી છે પ્રૌઢ ॥
જૈમુનીની કથા સાંભળતાં ॥ હૂં થયો દીગમોઢ ॥ ૧ ॥
માહારે પૂરવજે સૂર રાજ કીધૂ ॥ અશ્વમેધ તાં ઝાગ ॥
એકોતરશો કૂલ ઓધારા ॥ હૂં મોટો શોભાગ ॥ ૨ ॥
મહીખમતીથી અશ્વ મૂકાવો તે નીલધ્વજ કરો પ્રાજે ॥
અરજુનને રથ ક્રીશ્ન શારથી ॥ જે કરે તે છાજે ॥ ૩ ॥
તાંહાં થકો તે તૂરી મૂકાવો ॥ આવો ચંપકપૂર દેશ ॥
તે દેશનો રાજા કેહેવો તે કહીએ ॥ સાંભળતાં નીરપાપ જ થાશે ॥૪॥
(કડવું ૧ લું)

અન્તઃ-શંતવંતી રલીઆત થૈ ॥ ધંનધંન માહારી કૂખ ॥
પૂત્ર એહવા પ્રશવા ॥ જે દૂર પલાઆં દૂખ ॥ ૧૦ ॥
એકોતેર કૂલ ઓધર્યાં ॥ તે માહાવ ઉપરે મંન ॥
માહારે મંન જે એક હતૂં ॥ તેહવા પાપી તંન ॥ ૧૧ ॥

ભગતવછલ ભૂધરા ॥ ભગ્ત કેરા તાત ॥
કવલ આ રલીઆત થે ॥ ધંન ધંન માહારા ભ્રાત ॥ ૧૨ ॥
પ્રભાતવતી આનંદ પામી ॥ ધંન મુઝ અવતાર ॥
વચંન માહારું પાલઉ ॥ સ્વાંમી ઉતારા પાર ॥ ૧૩ ॥
જેમૂનીકૃત ભારથ કથા ॥ જંનમેનેજેશંવાદ ॥
પૂરાંણુ પૂરખે જે કહ્યૂં તે ॥ તેં અહૂં ઓલાશ ॥ ૧૪ ॥
એકમંના જે કો એ સાંભલે ॥ જેહ તાંહાં નર ને નાર ॥
કવી જંન વાણી ઓચરે ॥ તેહ તાં પામે પાર ॥ ૧૫ ॥
જેમૂનીકૃત એ કથા ॥ તે ગાએ મંન ઓલાશ ॥
કેહે નાકર મેં વરણવી ॥ આનંદે અતીહાશ ॥ ૧૬ ॥
(કડવાં ૨૭)

ઇતી શ્રી આખ્યાન સુધનવાનૂં શંપૂરણ શંમાપત ॥ શ્રી ક્રીસન ક્રીપાના થકીએ એ લખૂ આખ્યાંન ॥ કડવા શતાવીશ પદ છશે ને છએ રાગ ચૌદ ॥ સંવત ૧૮૦૨ ના ભાદરવા વદી ૧૧ ને વાર રવીએ શંપૂરણ લખૂ છે ભારુડી મધે પા. મીઠા જોગીએ લખૂ છે લખનારો ઘણું મૂરખ છે જેવી મત હૂતી તેવૂ લખૂ છે લખનારને દોશ દેશો મા ॥ ખરું ખોટુ જોઇને વાંચજો ॥ પા. મીઠા જોગીના ચોપડો છે જે વાંચવા લેઈ જાએ ને ઓલવે તેહને શ્રીપરમેશ્વર પૂછે શહી ॥

વિષયાદિઃ-૧ અર્જુનના અશ્વમેધના અશ્વને રોકયાથી સુધન્વાના પિતા અને સુધન્વા સાથે યુદ્ધ મચ્યાનો અને બન્નેય કૃષ્ણભક્ત હોવાથી અર્જુનને અતિશય સંકટ વેઠયા પછી કૃષ્ણકૃપાથી જ વિજય મળ્યાનો પ્રસંગ આ આખ્યાનમાં વર્ણવેલો છે. જૈમિનીકૃત અશ્વમેધના આધારે આ આખ્યાન રચાયલું છે.

૨. કડવાં ૨૭ છે. રાગ, ઢાલ અને ઉથલાથી પદબંધ બંધાયલો છે. ઇતિશ્રીમાં ચૌદ રાગ અને ૬૦૬ પદ હોવાનું જણાવેલું છે.

વિશેષ-૧. આ આખ્યાન છપાયલું નથી પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ પટેલના હાથે લખાયલી છે.

૨. અહીં નોંધવા યોગ્ય બાબત એ છે કે આ આખા ચોપડામાં અશ્વમેધનું વ્યાખ્યાન હોવાથી અને વિષ્ણુદાસવાળું સુધન્વાનું આખ્યાન અહીં પ્રાપ્ત થવાથી કવિ નાકરનું આખ્યાન આમાં દાખલ કરેલું છે

અં. ૬૬-ઝ-ભીષણ પ્રેમલાનું આખ્યાન-મુકુંદ-

(ર. સં. ૧૬૮૧),-(લિ. સં.)-પૃ. ૯૮-૧૦૨.

આરંભઃ-શ્રી ગણેશશાહે નમા ॥ અથ આખાંન ભીખણ પ્રેમલાનૂં લખૂ છે ॥

રાગ કેદારો ॥ ગીરીતંનૂખા ગજમૂખના સેવકના ટાલો દુખ ॥
અતી સુખ આપો સુભ સ્વાંમી ઝી રે ॥ ૧ ॥

લખ લાભ બે તંમ તંન ॥ સુધ બુધ અત પાવંન ॥
અનુદીન ધાંતાં અધઝડ વાંમીએ રે ॥ ૨ ॥
કેર કરથી મોદીક આહાર ॥ શીર શેવંત્રાંનો ભાર ॥
ઝમકાર ઝરંણે ધુરંધરી અતી ઘણી રે ॥ ૩ ॥
મોક્ષક વાંહન દુંદાલ ॥ એકદંત સુંઢાલ ॥
હું બાલ કહું સ્તુત તેહ તણી રે ॥ ૪ ॥

ઢાલ ॥ કરૂં સ્તુત પણ મંદ મતી માહરી શીઘ્રે કરે તું શાર ॥
કથીત્ર માત્ર કથા પાંડવની અશ્વમેધ મુઝાર ॥ ૫ ॥
શંકરનંદન પથમે પ્રણમુ ॥ માગું વર વીખાંત ॥
જૂગમ કથા કેહેવાને ઇછું ॥ મુઝ શીર દેજો હાથ ॥ ૬ ॥
એક પ્રેમલો ને બીજો ભીખણ ॥ રાખશ જેહ ॥
ભર જૂગદીશ તણી કરૂણાએ ॥ કહું વીસ્તારી તેહ ॥ ૭ ॥
ગૂરૂ સૂભટ મોહન છે ॥ માહારે તેહને કરૂં પ્રણામ
જેહ તણી કીપાએ કરી ॥ માહારા મનની પોહોચે હામ ॥૮॥

(કડવું ૧ લું)

(દેશાખ) શેપી રાઝ પછે નીઝ પૂર કેર બહુ ધંન લીધું હાથ ॥
અનેક મણી માણેક લેઈ ચાલી ॥ ગજ રથ હેએ બહુ હાથ ॥ ૬ ॥
હવે તાહા રચકા તે અરવ ચાલશે ॥ વીખમે દશ જાંહાં શોએ ॥
ભીખણ રાખશ તણી કથા ॥ બૂધમાને બોલીશ શોએ ॥ ૭ ॥
ત્રણ કોટી રાખશ તે પૂરમાં પ્રરાક્રમનો નહી પાર ॥
ઉર આઉધે રાખીશી ॥ વઢી તેહ તણી કહુ વીસ્તાર ॥ ૮ ॥

ઉથલો ॥ તેહ તણો કહું વીસ્તાર ॥ એમ જૈમૂન રૂખી બોલા શહી ॥
કરો જોડી દાશ મૂકુંદ કેહે એ કથા પરીપૂરણ થઇ ॥ ૯ ॥

કડવું ૭ ॥

અન્તઃ-(દેશાખ)

જૈમૂન વાંણી ઓચરે ॥ રાએ કહુ તુઝને એહ ॥
એ કથા બેહૂ પૂરંણ થઈ ॥ ભીખણ પ્રેમલા જેહ ॥ ૨૧ ॥
અહીંથો હએ જાશે શહી ॥ મણીપૂર નગર મોઝાર ॥
તાહા રાજ બ્રભૂવાંહુન કરે ॥ તે કહીશ શહૂ વીસ્તાર ૨૨ ॥

શંવત શોલ એકાદશીએ ॥ ઉતમ કારતક માશ ॥
ત્રયોદશી દીન પુરણ કરી એ કથા મન ઉલાશ ॥ ૨૩ ॥
રાગ ને કડવા એકાદશ ॥ પદ પુરણ બેશ વીસ્તાર ॥
એ કથા બેહૂ પૂરંણ સાંભલે નર ને નાર ॥ ૨૪ ॥
ઉથલો ॥ શાંભલે જે નર ને નાર તે ન અવતરે ભ્રભવાશ ॥
શ્રી ગુરૂચરંણ પ્રતાપથી ॥ કેહે મૂકંન કવીનો દાશ ॥ ૨૫ ॥
કડવા ૧૧ ॥

ઇતીશ્રી બીખંણ પ્રેમલાનૂ આખાંણુ શંપુરણ ॥ શમાપત ॥ પદ ભેમલે ૧૮૨

વિષયાદિ–૧. અર્જુનનો અશ્વ એક સરોવરમાં પાણી પીતાં અશ્વિની થઇ ગયો અને બીજા સરોવરમાં પાણી પીતાં 'વાઘ' થયાથી, કૃષ્ણના પ્રતાપે, એક સરોવરના શાપિત રાક્ષસ ભીખણને અને બીજા સરોવરની પ્રેમલા રાક્ષસીને મુક્ત કરી અશ્વને તેના પૂર્વ રૂપે પહોંચાડ્યાની કથા આ આખ્યાનમાં જૈમિનીકૃત અશ્વમેધને આધારે વર્ણવેલી છે.

૨. કડવાં ૧૧ છે. રાગ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ:–૧. આ આખ્યાન છપાયલું નથી. ગુજરાતી લિપિએ પ્રતિ લખેલી છે.

૨. અં. ૬૬–જ માં જણાવ્યા પ્રમાણે વિષ્ણુદાસનું આ આખ્યાન નહીં સાંપડતાં મુકુંદ કવિએ રચેલું દાખલ કરાયલું છે.

અં. ૬૬–ઞ–બભ્રુવાહન આખ્યાન–વિષ્ણુદાસ–(ર. સં.)–(લિ. સં.)–પૃ. ૧૦૨–૧૧૦

આરંભ:–આખાંણુ બભ્રુવાહનનૂ (લખુ) છે ॥

રાગ રામગ્રી ॥

વીઘંનહરંણ ગૂણપતી રાએ રે ॥ પાએ લાગી પેહેલા પ્રણમૂ રે ॥૧॥
બ્રંમનંદની તનયા ત્રીભોવંન ખાત રે ॥ માત રે હૂ તાહારે ચરંણે નમૂ રે ॥૨॥
ઢાલ ॥ માત હું ચરંણે નમૂં ભ્રમા કરોની દેવેશ ॥
શૂભ કારજ તુઝને શમરીએ ॥ ગવરી તે પૂત્ર ગણેશ ॥ ૩ ॥

... ...

હંશાશની હરખે સ્તવૂ ॥ આંણીને મંન ઓલાશ ॥
તૂ કીપા મુઝ કરજે શાહી ॥ કરજોડી કેહે વીરનૂદાશ ॥ ૪ ॥
પ્રેમે કરી પૂજા કરૂં ॥ પ્રણમીને લાગૂં પાએ ॥
આખાંન કહૂ બભ્રૂવાંહનનૂં ॥ આપજે સુભ મતી માએ ॥

અન્ત:—(રાગ દેશાખ)

બભ્રુવાહંન રાએ તેણે શમે પામીઓ હરખ અપાર ॥
નીઝ પીતા કેરી ભગત તે કરતો રહી નીરધાર ॥ ૧૨ ॥

પછે અસ્વ મેહેલો તાંહાં સ્થકો ॥ શરવ સૈન પૂઠે પલાએ ॥
તે રતનપુર વીખે ઝશે ॥ ઝાંહાંનો મોરધ્વઝ રાએ ॥ ૧૩ ॥
તે રાએ માહા શંતવંત છે ॥ શાશીક તે અપાર ॥
તાંમ્રધ્વજશૂત તેહેનો બાંધશે એ તોખાર ॥ ૧૪ ॥

... ...

તે કથા કહીશૂં વીસ્તારી ॥ એમ વદે જૈમૂની ॥
એ કથા પૂરણ હવી ॥ શહી સૂંણુ પરીખતના તંન ॥ ॥ ૧૭ ॥
એકમના જે શાંભલે ॥ આંણીને મંન ઓલાશ ॥
વૈકૂંઠપદ પામે સહી, ઓધારે શ્રી અવીનાશ ॥ ૧૮ ॥
ઉથલો–ઓધારે શ્રીઅવીનાશ સ્વામી આશા પૂરે મંન તણી ॥
વીસ્તુદાશ કહે તેહેને કીપા કીસ્ન કરે તાં અતી ઘણી ॥૧૯॥
(કડવાં ૧૯)

ઇતીશ્રી બભ્રુવાંનનૂં આખાંન શંપૂરણ ॥ શંમાપત ॥ કલ્યાંણમસ્તૂ ॥

વિષયાદિ–૧.અર્જુનનો અશ્વ ફરતો ફરતો મણીપૂર આવતાં તેના જ પુત્ર બભ્રુવાહને તેને બાંધ્યાથી પિતાપુત્ર વચ્ચે તુમુલ યુદ્ધ મચ્યાનો અને યુદ્ધમાં મરણ પામેલો અર્જુન નાગની કૃપાથી સજીવન થયાનો પ્રસંગ આ આખ્યાનમાં વર્ણવેલો છે. જૈમિનીકૃત અશ્વમેધના આધારે આ આખ્યાન રચાયલું છે

૨. કડવાં ૧૯ છે. રાગ, ઢાલ, અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ:–આ આખ્યાન છપાયલું નથી. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે.

અં. ૬૬–૮–મોરધ્વજનું આખ્યાન–વિષ્ણુદાસ (ર. સં.)–(લિ. સં. ૧૮૦૨)–પૃ. ૧૧૦–૧૧૯

આરંભ–આખાંન મોરધ્વજનૂં લખૂ છે ॥
રાગ રામગ્રરી ॥ પ્રથમે પ્રણમૂ શ્રી ગુણરાએ ॥ કારઝ માહારા મંનનૂં કરે રે ॥૧॥
સ્વાંમી એ ભગતસુત આધીન રે ॥ દીન જાણી કર શીર ધરેરે ॥૨॥
ઢાલ ॥ સ્વાંમી શીશ માહારે કર ધરે ॥ ગઝાનંન ગુંણરાએ ॥
તૂને અંમર આરાધે ઘણૂં ॥ અકલ કલી નવ ઝાએ ॥ ૩ ॥

... ...

અસ્વમેઘ તણી કથા ॥ સુખદાએક અતી પાવંન ॥
રાએ જનમેજેએ તે પૂછે છે ॥ ને કેહે છે રૂખ જૈમૂંન ॥૬॥

અન્ત–(રાગ દેશાખ)
શ્રી કસ્ન અરજુંન તણી પૂજા કરી વીવીધ પ્રકાર ॥
પછે ત્રંણ દીવશ ઝ તાંહાં રહ્યાં જીવંન ઝગદાધાર ॥ ૮ ॥

શેવા સ્યકી સંતોષ પામા ॥ સ્વાંમી દેવાધીદેવ ॥
તવ ધીરઝપે જે તેહેનું શમરપું આનંદે અસ્વમેવ ॥ ૯ ॥
તાંહાં સ્યકા હએ વર મેહેલીઆ, શરવ શેન કેડેકેડે થાએ ॥
સરસ્વતીપૂરે ઝાશે શહી ॥ ઝાહા વીરવરમા રાએ ॥ ૧૦ ॥

... ...

એકમનાં જે શાંભલે આંણીને મન ઉલાશ ॥
ગ્રભવાશને આવે નહી ॥ ઉધારે શ્રી અવીનાશ ॥

ઉથલો–ઉધારે શ્રી અવીનાશ સ્વાંમી આશા પૂરે મંન તણી ॥
કર જોડી વીરનૂદાસ કેહે તેહેને કીપા કીરન કરે ઘણી ॥
કડવા ૨૪ ॥

આખાંણુ મોરધ્વજનૂં શપૂરંણુ ॥ શમત ૧૮૦૨ના ફાલગૂણ સુદી ૧૧ દીને લખી રહા છે.

વિષયાદિ–૧. અર્જુનનો અશ્વ નર્મદાતટે રતનપૂર આવતાં મયૂરધ્વજ રાજાના પુત્ર તામ્રધ્વજે યુદ્ધ કરી અટકાવ્યો. પરંતુ મોરધ્વજે પોતે કૃષ્ણભક્ત હોવાથી, વધુ યુદ્ધ ન કરતાં કૃષ્ણ અને અર્જુનને સંતોષ્યા, એ પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે. જૈમિનીકૃત અશ્વમેધના આધારે આ આખ્યાન રચાયલું છે.

૨. કડવાં ૨૪ છે. રાગ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ–આ આખ્યાન છપાયું નથી. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે. તેના પાના ૧૧૧ માં ૬ લીટીઓ અને ૧૧૭ માંનો વચલો ભાગ તથા ૧૧૮ મું પાનું બીજી કલમે લખાયલાં છે.

અં. ૬૬–ઠ–વીરવર્માનું આખ્યાન–સુકુંદ–(ર. સં. ૧૭૪૨)–(લિ. સં. ૧૮૨૦)–પૃ. ૧૧૯–૧૩૦

આરંભ–શ્રીગણેશઃ આખાંન વીરવરમાંનૂં લખૂં છે ॥

રાગ રામગરી ॥ ગજમુખ ગાઇએ પાર ન પાંમે રે, સાર સુખ આપે અતી ઘણી રે ॥
ભ્રમાની તનઆને લાગુ પાએ રે ॥ માએ હું સુ(સ્તુ)તી કરૂં તમ તણી રે ॥
ઢાલ ॥ હું કરૂં સુ(સ્તુ)તી તમ તણી, આઈ પૂરો મંનની આસ ॥
એક અસ્વમેધ તણી કથા કેહેવાને મંન ઓલાશ ॥
જગાદત વ્યાસ તણો સૂત જગદીશ જેહેનું નાંમ ॥
તેહ તણી કરણાએ કરી કેહેશું કથા સુખધાંમ ॥
(કડવું ૧ લું)

અન્ત-(રાગ પ્રભાતી)

વીરનૂભગત નર કરશે જેહ ॥ વૈકુંઠપદ પાંમશે તેહ ॥
તે માટે જનમેજે રાએ ॥ શ્રીહરીચરણુ વીખે ચીત લાએ ॥ ૬ ॥
હવે અસ્વ ફ્રતવીપૂર જશે ॥ પારય રદે ચંતાતુર થશે ॥
પછે આવશે નારદ મૂન ॥ કેહેશે કથા તે હરીનો જંન ॥ ૭ ॥
ચંદ્રહાશનૂં જે આખાન ॥ અરજુન કરશે શવણે પાંન ॥ ૮ ॥
તાં હોયે તેહ કથા કેહેવાશે શોએ ॥ પ્રાંણીમાત્ર સુણુજો શરવ કોએ ॥ ૯ ॥
વીરણુ ભગતના ગુણુ સાંભલે ॥ ભણુતાં ભવસાગર ઊતરે ॥ ૧૦ ॥
રાગ પંદર કડવાં ખટ દશ ॥ ભણુતાં સુણુતાં જાશે કસ્ટ ॥ ૧૧ ॥
હવી કથા પૂરંણુ વીસ્તાર ॥ પદ ત્રણુશેહે ઉપર દશ ચાર ॥
સંવત સતેરસેં બેતાળો શોએ ॥ માઘ માશ વદી ચઉદશ હોએ ॥૧૨॥
તે દીવશ હરખ પૂરંણુ મન ધરી ॥ કથા એ પરીપૂરંણુ કરી ॥
વાર બુધ આંણી ઓહેલાશ ॥ કવી કથા પોહોતી મંન આશ ॥ ૧૫ ॥
ગુજર ખંડ ખંભાતે વાસ ॥ કેહે મૂકંદ કવીજંનનો દાશ ॥ ૧૬ ॥

કડવાં ૧૬ ॥

પદ ૩૧૩ ॥ તરંણુ શેહે ને તેર ॥ ઇતીશ્રી વીરવરમાનૂં આખાંન શંમપૂરંણુ લખીતાંગ ॥ શ્રી રામજી શત છે ॥ શંવત ૧૮૨૦ ના માહા વદી ૮ વાર ગુરૂએ શમાપત લખુ છે. ॥ લખતાંગ કોશાલવાશી પા. નાગર ભીખાએ લખું છે-જેવી પ્રત હતી તેવી લખી છે, કાંનો માત્રની ચુક હોઅ તો ખોડ મો દેશો ॥ બાલકબુધે લખુ છે ॥ શ્રી શ્રીકરનજી શત છે ॥ શ્રી રાંમજી શત છે ॥ શ્રી માત ઉમઆને ચરણુ નમૂ ॥

વિષયાદિ-૧. અર્જુનના રત્નપુરથી નીકળેલા અશ્વને સરસ્વતી નગરના રાજા વીરવર્માએ બાન્ધ્યાથી તેની સાથે પ્રચંડ યુદ્ધ આદર્યાનો પ્રસંગ અહીં વર્ણવેલો છે. વીરવર્માનો જમાત યમ હોવાથી તે કેવી રીતે તેની પુત્રી સાથે પરણ્યો અને તેણે યુદ્ધમાં સસરાને કેવી રીતે મદદ કરી તે પણ આમાં વર્ણવેલું છે. જૈમિનીકૃત અશ્વમેધના આધારે આ આખ્યાન રચાયલું છે.

૨. કડવાં સોળ છે. રાગથી પદબંધ બાંધેલો છે. ઢાલ કે ચાલ, વલણુ કે ઉથલો આમાં નથી.

વિશેષ-૧. આ આખ્યાન પ્રકટ થયું નથી. લોકોમાં તે ઘણું જ પ્રચલિત છે. કેટલાક રોગના નિવારણુ અર્થે પણુ તે ખાસ ગવાય છે. આ કવિએ આખો અશ્વમેધ લખ્યો હોવાનું સમજાય છે.

૨. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે. આખી પ્રતિનો લેખક તે આ આખ્યાનનો લેખક નથી, એમ કલમફેર તેમ લખાણુશૈલીના ફેરથી જણાય છે. આ આખ્યાન પછીનાં ૧૦-૧૨ પાનાં કોઇએ કાપી લીધેલાં છે. તેમાં કોઇ કવિનું, કદાચ વિષ્ણુદાસનું કાવ્ય તે વિશેષ પ્રચલિત છે, એવું ચંદ્રહાસ આખ્યાન હશે, એમ કથાસંદર્ભથી સમજાય છે.

અં. ૬૬-૯-અગદાલવ્યાખ્યાન-કેશવદાસ-(ર. સં. ૧૬૮૩)-(લિ. સં. ૧૮૦૨)-પૃ. ૧૪૬-૧૫૮.

આરંભ:-શ્રી ગણેશશાએ ન્મા ॥ આખાંન અગદાલવનૂં લખૂં છે ॥

રાગ કેદારો ॥ શીવસુતને નાંમૂ સીશ ॥ કીરપા કરો કરૂણાધીશ ॥
સૂર ઈશ વ્યાપક તૂં શંધલે શહી રે ॥ ૧ ॥
ગ્રંથ આદે તૂંને સ્તવૂં ॥ પદબંધ એક કેહેવા નવૂં ॥
જેમ કહુ જૈમૂન ભારથ મંન ગ્રહીરે ॥ ૨ ॥

ઢાલ ॥ જૈમૂત ભારથ કથા અતી ઉતંમ ગાતા પરંમ રશાલ ॥
કીપા કરી કર મસ્તક દેઓ ગીરીઝા...(પરમ દઆ) આલ ॥૩॥

... ...

ચંદ્રહાશના નગર વીખેથી ઉભે અસ્વ તાં જાએ ॥

... ...

એમ કરતાં જલનિધિની તીરે ચાલો હએ વર શોએ ॥
પૂઠેથી તટની અતી શોભા શકલ વાહે(ન)ની જોએ ॥ ૧૫ ॥

... ...

એહુવે અસ્વ ઝલનીધીમાં ચાલો શૂંણુ જનમેજેરાએ ॥
તવ પારથ ચંતાતુર હોઓ દેખીને તતખેવ ॥ ૨૦ ॥

અન્ત-(રાગ પ્રભાતી)

એ આખાંન શુણે નરનાંરી, નહી તેહને અવતાર ॥
... જનતા જે દૂખ મહા મોહ તે છૂટે નીરધાર ॥ ૩૩ ॥
ગંગા ગલકી ને નરમદા સ્નાને જે ફલ ... અ ॥
તે ફલ એ આખાંન શૂંણે હોએ અશ્વમેધનૂં હોએ ॥ ૩૪ ॥
શંમત શોલત્રાસીઓ ઉતંમ ॥ રતૂ શરદ માર્ગન ॥
અશ્વન વદી ત્રીતીઆ અતી પાવંન ગરૂવાશરનો દીન ॥૩૬॥
જે દીને એ પરીપૂરંણ કીધૂ ॥ અશ્વમેધ માહા પરવ ॥
શ્રી કીસન કીપાલ રૂદેમાં રાખ, મૂકો મનથી ગરવ ॥૩૭॥
હવે આશ્રમવાશની પરવની કથા પાવંન કરીસૂં ઝાંણી ॥
એણી પેરે રૂખી જૈમૂત વદે તૂ સૂંણુ જંનમેજે વાણી ॥૩૮॥
કાંઈ ન્યુનાધીક હોએ એખરમાં ક્ષીમાં કરે અવીનાશ ॥
કેશવદાસને કરૂણા આંણી રાખો ચરણની પાશ ॥૩૯॥

કડવાં ॥૧૫॥

ઇતિશ્રી અશ્વમેધ સંપુરંણુ ॥ બગદાલવની કથા સંપૂરણ ॥ શ્રી સુલે ભવતુ ॥ કલાણુ મસ્તુ ॥ શ્રી રામજી શત છે શ્રી કીસ્નજી શત છે ॥ શમત ૧૮૦૨ ના આખાડ વદી ૮ ને સનીવારે સંપૂરણુ લખ્યૂ છે, લખનાર પગી મીઠા જોગીએ ભારૂડીમાં લખ્યૂ છે સહી ॥ એક વાર શ્રી રાંમ રાંમ કાહો.

વિષયાદિ-૧. ચંદ્રહાસના નગરથી નીકળેલો અશ્વ સમુદ્રમાં પહોંચે છે, અને અર્જુન આદિ કૃષ્ણના પ્રતાપથી સમુદ્રમાં રથ સાથે પ્રવેશ કરી બગદાલ્ભ્ય રૂષિને પ્રસન્ન કરી અશ્વ મેળવે છે, એ પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે. ત્યાંથી અશ્વ હસ્તિનાપુર જતાં અશ્વમેધ સમાપ્ત થયાનો ઉલ્લેખ પણ આ આખ્યાનમાં કરી કવિએ અશ્વમેધ પર્વ પૂર્ણ કર્યું છે. જૈમિનીકૃત અશ્વમેધના આધારે આ આખોએ અશ્વમેધ રચાયલો છે.

૨. કડવાં ૧૫ છે. રાગ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે, જો કે વચ્ચે ઉથલો જણાતો નથી. પહેલા અને સાતમા એ બે કડવામાં જે ઢાલ છે, બાકીનાંમાં નથી

વિશેષઃ-આ આખ્યાન છપાયું નથી આ કવિએ આખું મહા ભારત રચ્યુ હશે એમ જણાય છે. કારણ તે અન્તની કડી ૩૮ માં આશ્રમ વાસિક પર્વ લખવાનું સૂચન કરે છે.

જેની આ પ્રતિ છે તેણે એક જ કવિનો આખોયે અશ્વમેધ નહીં મળ્યો હોય એટલે જે જે કવિનાં છૂટાં છૂટાં પર્વ મળ્યાં છે તેનાં સંગ્રહી એક માળારૂપે ક્રમસર ગોઠવી આખો સંદર્ભબદ્ધ અશ્વમેધ ગોઠવ્યો છે, એથી આ પ્રતિ અનુપમ છે, અને તે છપાવવા યોગ્ય છે. જો કે આ પ્રતિમાં લગભગ આખો અશ્વમેધ સમાઈ જાય છે, છતાં કોઈ કોઈ ત્રુટિ પડે છે ખરી, તેથી અન્ય પ્રતિઓ અશ્વમેધ સંબંધી જોઈ, આખ્યાનો બરોબર શૃંખલાબદ્ધ ગોઠવી, સંશોધી છપાવાય તો એ એક બેનમુન અને કાર્ય થઈ પડે, એમાં રજ પણ સંશય નથી.

૩. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે

અં. ૬૬-૭-તારકાસુરનું આખ્યાન-કુએ(બે?)રદાસ-(ર. સં. ૧૭૧૩)-(લિ. સં. ૧૮૦૨)-પૃ. ૧૫૯-૧૮૪.

આરંભ-શ્રી ગણેસાએનમા ॥ શ્રી સરસ્તીએ નમા ॥ અત આખા આખાંન તારકાસૂરનૂં લખ્યૂ છે.

રાગ ધંનાશી ॥ શ્રી શૈલ્યસૂતા તૂઝને સ્તવૂં રે ॥ ગરૂઓ શ્રીગજમૂખ ॥
સમરે સરવ સૂખ પામીએ રે ॥ વાંમીએ અધમતી દૂખ ॥૧॥
ક(મ)લમૂતંનઆ તૂને રે ॥ ઝાચૂં જોડી રે પાંણુ ॥
મૂને માતાજી મઆ કરી રે આપો અવીર(ચ)લ વાંણુ ॥
ઢાલ ॥ અવીર(ચ)ળ મત મૂને આપીએ રે તૂ ભ્રમતંનવા હોએ ॥
હૂં દીન તાહારો દાશ છઉ તૂ કીપાદષ્ટે જોએ ॥૨॥
માહારા શ્રી ગુરૂને ચરંણે નમૂ બાલકીસ્ન નામૂં શીશ ॥
કહૂ કથા તારકાશૂર તંણી જે રંગે હણો સૂત ઈશ ॥૩॥

એ કથા શકંદપૂરાણી છે, કુમારકા ખંડ ધંન ॥
નર નાર જે શંર્વણે ધરે ॥ હરીપદ લેહે પાવંન ॥ ૫ ॥
(કડવું ૧ લું.)

અન્તઃ-(પ્રભાતી)

પ્રભાતીએ શંખેપે સહી ॥ રાગ તણી મરઝાદા કહી ॥
પદ શેહેત્ર અઠાણૂં સાર ॥ કડવા ઓગણુ ચાલીશ વીશતાર ॥૪૩॥
સંમત સતર તેરસોં સાર ॥ શાંવણુ વદી ચૌદશ નીરવાણુ ॥૪૪॥
બૂધવાર હતો અતી સાર ॥ તત્ર પુરંણુ હવો વીસ્તાર ॥૪૫॥
શ્રી ગરૂચરંણુક્રીપાએ કરી ॥ પાવંન કથા બોલો વીસ્તારી ॥૪૬॥
કૂમાર કથા સૂંણે નરનાર ॥ છત્રવંત તે હોએ નીરધાર ॥૪૭॥
ધની ધનેથો નર થણુતાં કાંન ॥ અસ્ટમા શીધ પાંમે નીદાન ॥ ૪૮ ॥
ભટ બાલક્રીસ્ન પીતાંબર તન ॥ શદા મત જેહેની પાવંન ॥ ૪૯ ॥
તેહેના વંદી ચરણુ પવીત્ર ॥ સ્વામી કારતેકે કીધૂ ચરીત્ર ॥ ૫૦ ॥
આગેના કવીતા માંહા પાત્ર ॥ તેહ આગલ હૂ કીહા માત્ર ॥ ૫૧ ॥

... ...

તે માટે વીધનવ જે હોએ ॥ મૂઝને ખોડ મ દેશો કોએ ॥ ૫૯ ॥
વળી શેખ નાગે નવ પૂરંણુ થાએ ॥ તો મૂખે મે કેમ કેહેવાએ ॥ ૬૦ ॥
શકંધ પૂરંણુ કથા એ શાર ॥ કૂમારકા ખંડ કરો એ વીસ્તાર ॥ ૬૧ ॥
તારકાસૂર કેરૂ આખાંન ॥ સૂણતાં ક્રીપા કરે ભગવાંન ॥ ૬૨ ॥
ભાવ ધરી ઝંન ઝે કો ગાએ ॥ આવાગંમનની ભ્રંમણા ઝાએ ॥ ૬૩ ॥
અ(આ)ધ(ધ)શકતે દીધો આધાર ॥ તો ગ્રંથ હૂ પાંમો પાર ॥ ૬૪ ॥
અણુઝાંણે કીધો અભાશ ॥ કવીઝંને કેરો કાહાવૂ દાશ ॥ ૬૫ ॥
વાશ સ્થંભતીરથ છે જેહ ॥ કવી ઝાત કમક કૂલ માંહે ॥ ૬૬ ॥
અણુ વ(વિ)રપૂર મધે સ્વસ્થાંન ॥ પ્રથમે શમરા શ્રીભગવાંન ॥ ૬૭ ॥
દાશ કૂઅર કેહે નામી શીશ ॥ મૂને ક્રીપા કરો જૂગદીશ ॥ ૬૮ ॥
કડવાં ૩૯ ॥

પદ ૧૧૩૦ ॥ એ કથા તારકાસૂરની શંપૂરણુ થૈ છે. લખનારાને દોષ નહી. ઝેવી પ્રત હૂતી તેવી લખૂં છે. લખનારો ઘણો મૂરખ છે. ભારડી વાસે પગી મીઠા લેગીએ લખૂ છે. શમત ૧૮૦૨ ના શાવંણુ વદી ૧૪ ને સોમવારે સંપૂરણુ લખૂ છે. શૂભ ભસ્તૂ કલાંણુ મસ્તૂ શ્રી ક્રીશનજી શત છે. શ્રી રામચંદ્ર શત છે.

વિષયાદિ-૧. દિતિના પુત્ર તારકાસુરે ઇન્દ્રાદિ દેવોને પીડ્યાથી હરિ તેની સાથે રણસંગ્રામ આદરે છે, છતાં તેમની હાર થતાં શંકર અને તેના પુત્ર કાર્તિક સ્વામી રણમાં તારકાસુરને હરાવે છે, એ રસભર પ્રસંગ અહીં વર્ણવેલો છે. આ આખ્યાનમાં પાર્વતી અને મહાદેવના લગ્નનો પ્રસંગ પણ લગાર વધુ વિસ્તારથી આલેખેલો છે.

૨. કડવાં ૩૯ છે. રાગ, ઢાલ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે, જો કે વચ્ચે વચ્ચે ઢાલ તેમ ઉથલો જણાતાં નથી.

વિશેષઃ-૧ આ આખ્યાન પ્રકટ થયું નથી. સ્કંદપુરાણના કૌમારક ખંડના આધારે આ કથા વર્ણવાયલી છે. પ્રતિ જૂની છે, ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે.

૨. કડવાં ૩૯ છે. છેલ્લાં કડવામાં દરેક કડવા તથા રાગની વિગત ટુંકમાં દર્શાવેલી છે.

અં. ૬૬-ણ-સદાશિવ-આખ્યાન-મહાદેવસુત હરદેવ-(ર. સં. ૧૭૪૦)-(લિ. સં. ૧૮૦૪)-પૃ. ૧૮૫-૨૫૧

આરંભ-શ્રી ગણેશ સ્હાએ નમા ॥ શ્રી સરસ્તીએ નમા ॥ શ્રી શારદાએ નમા ॥ શ્રી દૂઆરકાનાથજી ન્મા ॥ આખાન શ્રી પૂરાંણ લખ્યું છે ॥ પ્રાગકતે લખ્યું છે ॥ કોઈ દોશ મો દેશો ॥

રાગ રામગ્રી ॥

એકદંત ગજવરંણ બીરાજે ॥ શોભીત અરૂંણ રંગ અંગ અન છાજે ॥
કમલ કરેણ શેવંત્રાંનો હાર ॥ અભેદાએક કરે મોદીક આહાર ॥ ૧ ॥
શકલ દૂક્રીત દૂખ શમે ગૂણ ગાતાં ॥ જેહેના જંનક શીવગૌરી માતા ॥ ૨ ॥
ભૂત ભવીશ સત રીત શહુ જાણે ॥ અગંમનીગંમ જેહેની ક્રીત વખાંણે ॥૪॥
સૂરીવર મૂનીવર જેહેને શેવે । ગંણપતી વિઘન ભંજંન કરૂ હરદેવ ॥ ૫ ॥
પદ પૂરણ ॥

... ...

(રાગ રામગરી) પ્રારંભ ગરુની ક્રીપાથી નીત ધરૂં તેહનૂં ધાંન ॥
મૂને રંક જાંણી કરો દયા ॥ રચ્યૂં શદાશીવ આખાંન ॥૬॥
સ્કંધપૂરાંણ કથા પાવન ॥ બ્રમોતરખંડે જેહ ॥
ચીત સ્થીર કરીને શાંભલે ॥ મનવાંછીત પામે તેહ ॥ ૭ ॥

... ...

નાહાના વીધી સૂખ ભોગવીને દશા રેહે શીવપૂર ગઓ ॥
વાશ વાંણી શંકંધ પૂરાણે પ્રથંમ અધો શંપૂરણ થએો ॥ ૭૨ ॥
વલણ ॥ થએો અધો પથંમ પૂરો બ્રંમોત્રર ખંડે કથા ॥
માહાદેવસૂત હરદેવ કેહે શીવભક્તી કરજો શારવથા ॥૭૩॥

અન્તઃ-

ધવલ ધનાશી ॥ થઓ સંવાદ સૌનક રૂખી સતનો ॥ નીમશારણ્ મોઝારજી ॥
ને કહો અમે પ્રાક્તબંધે ॥ બુધી તણે અનૂસારજી ॥ ૧ ॥
પાંચે અધીક ખટદશ શત શાકે ॥ શમત શતર ચાલીશેજી ॥
કારતેગ સુદી તેરશ સોમવારે થઆ અધા બાવીસજી ॥૨॥
સ્કંધ પૂરાંણ ભ્રમાંતર ખંડે ॥ શંકર માહાત્મ નીધાંનજી ॥
ચંદ્ર શેખર આખાંન વીસ્તાર ॥ પ્રાક્તબંધ વીધાંનજી ॥૩॥
સાડત્રીસ કડવાં રાગ પનર ॥ તીવીધચાલ છે સારજી ॥
એકવીસ સત ઉપર પીસતાલીસ ॥ પદ સંખા વીસ્તારજી ॥૪॥
પ્રથમ કડવે રાગ રાંમગ્રહી ॥ ગણુપતી સ્રસ્વતી ધાંનજી ॥
મંત્ર મહીમા છે પ્રથમ અધાએ ॥ દશાહર આખાંનજી ॥ ૫ ॥

... ...

એ રીતે પરીપૂરણુ કીધૂ ॥ ચંદ્રશેખર આખાંનજી ॥
પરમ ગુર શંકરને સેવો ॥ રૂદે કમલ ધરી ધાંનજી ॥૨૮॥

... ...

ન જાણૂં ગત કવીજન કેરી ॥ પૂછી કરો વેપારજી ॥
રાગ પદબંધ કાંઈ ન જાણૂં ॥ બૂધ છે અમ્મર અપારજી ॥૩૦॥

... ...

સ્વસ્થાંને શીધપૂર કેહે કવી અહમારૂ ॥ જન્મ ભોમી ખંભાતજી॥
વછશ ગોત્ર પદ છઠે જાણે ॥ શેહેસ્ત્ર ઉદીચ ગૂજરાતજી ॥૩૩॥
દેવની પોલે સોમેશર કલીએ ॥ તાંહાં કવીપૂર ધરવાસજી ॥
દાલીદ્રભંજન શીવ કરૂણા ॥ પૂરણ કીધો એ અભાશજી ॥૩૪॥
તાપીતીર સૂત્રેપુર પાવંન ॥ ગીપરામાં વાશજી ॥
શીરોશર સંગમ રહૂ હવડાં ॥ માલીક કલીઆ પાશજી ॥ ૩૫ ॥
સૂક્ષ ભ્રાતા શહેદેવ, જગ્નેસ્વર જાગેશ્વર સૂક્ષ નાંમજી ॥
માતા નાંમ શ્રીકૃષ્ણજંનૂની ॥ જે થે ગોકુલ ગાંમજી ॥ ૩૬ ॥
શૂકલ શેસ્ટીદેવ ગુરને ચરંણપ્રતાપે ॥ કવી પાંમો અભીધાંનજી ॥
માહાદેવસૂત હરદેવ પ્રભુ ॥ શીવભગ્તી પરમ નીધાંનજી ॥ ૩૭ ॥

વલણ ॥ પરમ નીધાંન શીવકેરી ભગ્તી ॥ પ્રીત કરીને ચીત ધરે ॥
માહાદેવ સૂત હરદેવ સ્વાંમી ॥ સદાશીવને અનૂસરે ॥ ૩૮ ॥
કડવાં ૩૭ ॥

પદ ૨૬૦૪ ॥ શ્રીરાંમજી શત છે ॥ શ્રી ભોલાચક્ર માહાધેવ વીસ્વનાથ શત છે ॥ શ્રી ક્રીસ્નદેવ શત છે ॥ શ્રી બ્રમા વીસ્નૂ ને માહેસ્વર એ મૂરત તણે એક જાણજો॥ પૂંન ઘણા હોશે ॥ ઇતી શ્રી સ્કધપૂરાણે બ્રંમોત્ર ખંડે શીવ-માહાતમ અધાએ ॥ શમાપત શ્રી રસ્તુ ॥ સુભમસ્તુ ॥ શ્રી માહાદેવજી શત છે ॥ શંકરનાથ શત છે ॥ શ્રી કીશદેવ શત છે ॥ શ્રી રાંમજી શત છે ॥ શીવ-કથા લખી છે ॥ એ ચોપડો વાચવા લેઈ ઝાએ તે પાછો આપી ઝાએ તેને વાચાનૂ પૂન છે. એ ચોપડો વાંચવા લેઇ ઝાએ ને ઓલવી રાખે તેહને માથે માંડવીમાં પાપ થઉં તે ॥ તથા શમત ૧૮૦૩ નો કાલનૂં પાપ થઉ તે તેહને માથે છે ॥ લખનાર પાટલ મીઠા જોગીએ પ્રગણે લટખાના ગામ દેલાડ વાશો વશીને લખૂ છે. શમત ૧૮૦૪ ના અશવંન સુદી ૩ દીને શંપૂરંણ પૂરૂ થઉ છે અને ચોપડાનો ઘણી મીઠા જોગી છે ॥

વિષયાદિ–સ્કંદપુરાણના બ્રહ્મોત્તર ખંડની શિવકથાનો સારોદ્ધાર કવિએ આમાં વર્ણવેલો છે. કડવાં ૩૭ છે રાગ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે, જો કે વચ્ચે વચ્ચે વલણ નથી. ઢાલ તો જણાતો નથી કુલ કડી ૨૬૦૪ છે.

વિશેષ–૧ આ આખ્યાન છપાયું નથી કવિએ છેલ્લા કડવામાં દરેક અધ્યાયની વસ્તુ અને રાગનો નિર્દેશ કર્યો છે કવિએ છેલ્લા કડવામા પોતાની ઓળખ, જન્મભૂમિ, જીવનવ્યવહારની ભૂમિ, માલિક આદિનો ઉલ્લેખ કરેલો છે.

૨–આ કવિના અનુગામી કવિ શામળે પણ સ્કંદપુરાણના બ્રહ્મોત્તર ખંડનો સારોદ્ધાર લખેલો છે, જે તેના શિવપુરાણને નામે પ્રસિદ્ધ છે પણ ખરી રીતે તે 'શિવ-માહાત્મ્ય' કે 'સદાશિવકથા' જ છે, અને બૃ કા. દો ભાગ ૮ માં પ્રગટ થયેલ છે. આ આખ્યાન અને શામળનુ આખ્યાન એ બન્ને સરખાવવા જેવાં છે

૩–ગુજરાતી લિપિએ આખુ આખ્યાન લખાયલું છે. દરેક અધ્યાયને અંતે કડીની સખ્યા ટાંકેલી છે.

અં. ૬૬–ત–કર્ણપર્વ–વિષ્ણુદાસ–(ર. સં. ૧૬૫૫)–(લિ. સં. ૧૮૧૯)–પૃ. ૨૫૨–૨૮૩; ૨૯૭–૩૮૫.

આરંભ–શ્રી ગણેશાહેનમા ॥ શ્રી સારદાએ નમા ॥ શ્રી ગૂરૂભો નમાં ॥ અથ શ્રી માહાભારથ મધે કરણપરવ લખૂં છે ॥

રાગ કેદારો ॥ શ્રી ગીરીજાસૂતને સ્તવુ ॥ જે ગરૂઓ શ્રી ગુણરાએ ॥

પાએ રે લાગી પેમસૂ રૂદે ધરી રે ॥ સ્વામી વીઘ્નહર વેગે કરી ॥૧॥

ઢાલ ॥ સ્વામી વીઘનહર વેગે થૈને ॥ આપે નીઝ ઉપદેશ ॥

ઝશ કીરતી સુભ મતી પામવા ॥ તૂઝ પાંમા અમરેશ ॥૨॥

... ...

કરૂ કરણ પરવ તણી કથા ॥ એ અખીલ પાવંન હોયે ॥૫॥
નરનાર જે શવણે ધરે ॥ આણી મન ઉલાસ ॥
કલાંણી કરજો કીપા ॥ કરજોડી કહે વીષ્નુદાસ ॥
(રાગ કડવું ૧ લું)

અન્તઃ-

(રાગ પ્રભાતી) થારી જુધ દારૂણ અતી તાંહે ॥ શલ રહી બીડશે રણ માંહે ॥
તે શલ પ્રવ માંહ્યાં કથાશબંધ ॥ કવીતા કેહે બાંધીશ પ્રતીબંધ ॥
સંવત સોળ પંચાવન સાર ॥ જેઠ સુદી ચોથ શનીવાર ॥
તે દીન પૂરણ થઈ એ કથા ॥ બુધમાંને બોલીશ સરવથા ॥
ગાએ સુણે તેને વૈકુંઠ વાસ ॥ બેહુ કરજોડી કેહે વીષ્નુદાસ ॥૧॥

ઇતીશ્રી માહાભારથે સંવત ૧૮૧૯ વરખે અશવંન વદી ૫ વાર બુધે સંમપૂરણ લખુ છે ॥ કોશાલવારા પા. નાગર ભીખાએ એ આખાંન અધુરૂં હતુ તે પૂર કર છે એમાં કાંનો માતર ભૂલા હોએ તેનો દોશ રખે દેતા ॥ લખનાર બાળક બુધ છે તેને દોશ રખે દેતા કાંનો માતર બોલાવીને વાંચજો ॥ શ્રી ॥ ॥ શ્રીકૃસ્નજી શત છે ॥ શ્રી ॥ જાંનકી વલ્લભો નમાં ॥

વિષયાદિ-૧ મહાભારતના યુદ્ધમાં દ્રોણ પડ્યા પછી કર્ણે દુર્યોધનના સૈન્યનું સેનાપતિપદ સ્વીકારી ત્રણ દિવસ ઘોર સંગ્રામ મચાવ્યો અને અંતે મરણ પામ્યો, એ પ્રસંગ-કર્ણપર્વ-નો આમાં સારોદ્ધાર કવિએ કરેલો છે.

૨. કડવાં ૩૮ છે રાગ, ઢાલ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે, જો કે કવચિત્ ઢાલ તેમ ઉથલો જણાતાં નથી.

વિશેષ-૧ આ આખ્યાન છપાયું નથી. પ્રતિમાં ૨૮૩ સુધીનાં પાનાં પા. બીજા લોકોએ લખેલાં હશે, એમ અક્ષરોના મરોડથી જણાય છે, જો કે એનો ઉલ્લેખ નથી. પાનાં ૨૯૭-૩૦૫ પા. નાગર ભીખાએ લખેલાં છે, એમ તેણે જણાવેલું છે. વચ્ચે પાના ૨૮૪ થી ૨૯૬ માં કવિ રાજેની મકારાગીતા, અને 'સવરીખામણ' તથા નરસિંહમેહેતાનાં કૃષ્ણકીર્તનનાં પદો લખેલાં છે, અને તેનો લિપિસંવત ૧૮૦૫ ના કાર્તિક છે.

૨-આ કવિએ કર્ણપર્વ પછી શલ્ય પર્વ પણ રચવાનો વિચાર કર્યો હતો, એમ અંત ભાગના 'તે શલ પ્રવ માંહ્યાં કથા સમંધ, કવીતા કેહે બાંધીશ પ્રતીબંધ' એ ઉલ્લેખથી સમજાય છે. વડોદરાની ચોથી સાહિત્ય પરિષદના નિબંધ સાથે રા. છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળે જોડેલી યાદીમાં વિષ્ણુદાસનું શલ્ય પર્વ શેઠ પુરૂષોત્તમ વિશ્રામ માવજીને ત્યાં હોવાનું નોંધ્યું છે. જુઓ પાનું ૫૦૯ મું.

૩ આ કવિએ મહાભારતનું વિરાટ પર્વ રચેલું છે. સં. ૧૬૭૩ (૧૬૫૩), આરણ્ય (વન) પર્વ સં. ૧૬૪૭ ના જેઠમાં રચ્યું છે, અને ઉદ્યોગપર્વ પણ રચ્યું છે, એમ રા. રા. છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ ચોથી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના નિબંધ સાથે

એટલી યાદીમાં પાને ૫૦૯ મે જણાવે છે. ભીષ્મ પર્વ પણ રચેલું છે વિશેષ વિગત માટે જુઓ બૃ. કા. ભાગ ૮ મો વિપ્ર વિષ્ણુદાસનું રા. નટવરલાલ ઈ. દેસાઇએ લખેલું ચરિત્ર; પાનું ૬૦ મું.

અં. ૬૬ થ–પ્રકાશગીતા–રાજે–(ર. સં.)–(લિ. સં.)– પૃ. ૨૮૪–૨૯૦

આરંભ–શ્રી રાંમજી શત છે ॥ ઈતીશ્રી પરકાશની ગીતા લખી છે ॥
રાગ ધંનાશી ॥ પરથંમ પુજૂ ગો(ગ)ર ગોવંદજી ॥ રદે પ્રકાશો પુનમચંદજી ॥૧॥
દુખડાં કાપો શરવે દંદજી ॥ અમને આપો અતી આનંદજી ॥૨॥
ઢાલ ॥ આનંદ આપો અધંન કાપો ॥ આરાધું એ પંથને ॥
અનંત કોટ આગે થઆ હૂં નમૂ તે શહૂ શંતને ॥ ૩ ॥
શહૂ શંતની શીખ લે પુરંણ રંઝ રાજે કેહે ॥
પરભૂ આંણે પારંધુર એ શવઅશવ કાંઈ નવ લેહે ॥ ૪ ॥
ભગતભાવ ઉપજો અરથ એકૂ નવ લહૂ ॥
દયા કરો દામોદરા જેમ કહેવરાવો તેમ કહૂ ॥ ૫ ॥
બાપજી જેમ બોલાવશો હૂ તેમ બોલશ બાપરો ॥
આ ભાવભગત ભજાવવા મારે ચંતમાં આવી ચઢો ॥ ૬ ॥
જે શબદે શબદે શેરડો કર લાકડી જેમ અંધને ॥
કે રાજે રૂદ ગણો તો શેવો ગર ગોવંદને ॥ ૭ ॥
કડવાં ૧ ॥

અન્ત–અમે અગનાની રે તમને સૂ કહીએ ॥ કલ તો તમારી રે હરી અમે નવ લહીએ ॥ ૧ ॥
જેમ તમે રાખો રે હરી અમે તેમ રહીએ ॥ કરો તંમ એહવા રે અમે તેવા થૈએ ॥ ૨ ॥
ઢાલ ॥ થૈએ જેહવા કરો તેવા હાથ શરવ તમારડે ॥
કાંઇ વરત નીપજે હરિબલે એક અમારડે ॥ ૩ ॥
એકતા શરવ તમારડી, હરી ગવરાવો ને ગાઓ છો ॥
ઝાંહાં જેએ તાંહાં તમ વીઆપીક ધવરાવો ને ધાવો છો ॥ ૪ ॥
શહૂ શાધકેરી શીખ લે ને પરકાશ ગીતા પરભવી ॥
એહનો અરથ હૂ ન ઓલખૂ ગો(ગ)ર ગોવંદ કેહેવરાવી કરી ॥ ૫ ॥
પરકાશ ગીતા પરભવે તેને ગ્નાંન થાએ પરકાશ ॥
શાંભલતાં શંકટ ભાગે રગે મનની આશ ॥ ૬ ॥

એમ દાશ રાજે રંક કેહે ગોર ગોવંદ કેહવરાવી કહી ॥
વૈશાખ વદ તેરશ દીને પરકાશગીતા પુરી થઈ છે ॥ કડવા ૪૫ ॥

વિષયાદિ-૧ આમાં કવિએ ભક્તિ અને જ્ઞાનનાં પદ કડવાંરૂપે લખ્યાં છે. કડવાં ૪૫ છે. એક જ રાગ ધન્યાશ્રી બધાંએ કડવામાં આવ્યો છે અને ધન્યાશ્રીની એક કડી ઢાલ છે.

૨ આ કવિ અપ્રસિદ્ધ છે. બૃ. કા. દો. ૭ મામાં તેનાં છૂટક ૨૭ પદો પાના ૭૭૧-૭૮૩ માં પ્રકટ થયલાં છે. આ કવિ વિષે વધુ ઓળખ હવે પછીના તેના ગ્રંથના 'વિશેષ'માં આપવાની ધારણા છે.

વિશેષ-આ પ્રકાશગીતા છપાઈ નથી. ગુજરાતી લિપિએ પ્રતિ લખેલી છે.

અં. ૬૬-૬-સતશીખામણ-રાજે-(ર. સં.)-(લિ. સં. ૧૮૦૫)-પૃ. ૨૯૧-૨૯૪ પ.ન.

આરંભ-શ્રી ગણેશાહેનમા ॥ શ્રી શારદાએનમા ॥ શતશીખાંમણ લખી છે ॥

શત શીખાંમણ ધરજે... ॥ શશારનું સુખ છે શંમાન ॥
કેહે રાજે કેશવને ભજો ॥ બીજી અવદા તજો ॥ ૧ ॥
ધંધો કરતાં સુફ ધાંન ॥ ભજા નહી ભાવે ભગવાન ॥
કેહે રાજે રઝલીને મૂઆ ॥ ભગત તજીને શેવા ભૂઆ ॥ ૨ ॥
કોહોની ધણીઆંણી, કોહોનો ધણી ॥ શહુને લાગી આપઆપણી ॥
કેહે રાજે કૂડો વેવાર ॥ હરી ભજે તે પામે પાર ॥ ૪ ॥
માહારૂં માહારૂં કરતા ફરે, હરી નામે હેડે નવ ધરે ॥
કહે રાજે કેમ શરશે કામ, રૂદયામાં રાખ્યા નહી રામ ॥ ૫ ॥

અન્ત-મોટા છો રાખો મોટાઈ ॥ રખે હવે કરો ખોટાઈ ॥
કેહે રાજે ખલ તમ વડે ॥ તે કરજો જે વાટ ન નડે ॥ ૧૩૨ ॥
હું વાણોતર ને તું શેઠ ॥ માહારે પુંજી તાહારી નેટ ॥
કેહે રાજે તાહારો વેપાર ॥ અમને તે આપે અધીકાર ॥ ૧૩૩ ॥
જેમ કરાવો તેમ હું કરૂં ॥ જેમ ફેરવો તેમ હું ફરૂં ॥
કેહ રાજે કરાવો તેમ ॥ આગ્નાકારી કરવું તેમ ॥ ૧૩૪ ॥
માટે જે શોભે તે કરો ॥ કાંઇક કહીએ તે ચીત ધરો ॥
કેહ રાજે એ કહૂ છે નાથ ॥ હવે રખે મૂકતા હાથ ॥ ૧૩૫ ॥

શંપૂરણ શ્રી શુભમશતૂ કલ્યાણમશતૂ ॥ ૧૮૦૫ મા કારતેગ વદી ०)) દીનેશ ॥

વિષયાદિ–૧ શીખામણના દોહરા છે, અને કૃષ્ણ-પ્રભુ ઉપર વિશ્વાસ રાખી, કાર્ય કરવાનો બોધ તેમા મુખ્યત્વે ઉપદેશેલો છે

૨ કુલ ૧૩૫ દોહા છે અખાના ચાબખાનો કાઈક ઓક આમા જણાય છે

વિશેષ–આ શીખામણ છપાઈ નથી ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે.

અં. ૬૬-ધ-કૃષ્ણકીર્તન-નરસિંહ મેહેતાન(ર. સં.)–(લિ. સં.)–પૃ. ૨૯૪-૬

આરંભ–શ્રી ગણેસાએ નમા ॥ શ્રી શારદાએ નમા ॥ શ્રી ગુરૂભએ નમાા શ્રી રામજી શત છે ॥

રાગ રામગ્રી ॥

શ્રી કૃસ્ન કૃષ્ણ કરતાં જાગો રે પ્રાણી ॥ કૃસ્નજી વીના બોલો છો તે મીથા રે વાણી ॥

... ...

કૃસ્ન કૃસ્ન કેહેતા કૃસ્ન થાશો ॥ જમ શરે ઝાગીર વાશો ॥
મેતા નરસૈઈના દાસેડા થાશો ॥ કૃસ્ન કૃસ્ન કરતા જાગો રે પ્રાણી ॥ ૧ ॥

રાગ રામગ્રી –

શ્રી ગોવદા શાથે રે મારે ગોહડી બાંધી ॥ ઝોતા ને ઝોતા રે આવી મૂરત લાધી ॥

... ..

પૂરણ પૂને રે હૂતો એ વર પામી ॥ ભગતવછલ મૂને મળીઓ મેહેતા નરસૈઈનો સ્વામીં ॥ ગોવદ ॥ ૨ ॥

રાગ રામગ્રી –

રતા(ત)ન લાધૂ રે, માને રતાન લાધૂ રે ॥ ઝોતાં ને ઝોતાં રે આવૂ રતાન લાધૂ॥

... ...

માવો કેહે શત પર નીશાંણુ વાઝે ॥ નીશાંણુ વાઝે રે બાધૂ ભૂમડળ ગાઝે રતાન ॥

રાગ રામગ્રી –

હાં રે ઈશ ઉતાવલો કા જાઓ આકાળે ॥ આઝ નીરાંત કર પ્રાત મોરા ॥

... .

ભણે નરસૈઈઆચા શામીને ત્રપત ॥ અક ભરી નાથ ઊર માહે રાખો ॥ ૪ ॥

રાગ રામગરી ॥

હૂં શું કરૂ ઓ શખી આઝ છઉ માહાદૂખી ॥ શ્રી કૃસ્નજી રૂશણુ લેઇને સુતા ॥

... ...

નરસૈઆચા શામી ઓપલી ઉપર ॥ અવતરા નાથ શૂ ઉભા રહયા ॥ ૫ ॥

રાગ રામગ્રી ॥
તું કોણુ શાથે વાત કરીશ તું વીઠલા ॥ અમોશું અબોલડા લેઇને બેઠો ॥

... ...

નરશૈઓ રંક કહે રંગે રમી હવા ॥ હરખના મરકલા હૂરે હોઉ ॥ ૪ ॥
રાગ રામકલી ॥
હરી આપ મોટાઈ રખે કોઈ આગલ કરે ॥ આજ શઝનીએ તોરી લાઝ રાખી ॥

... ...

ભણે નરશૈઓ ભલે નાથજી સૂ કહૂ ॥ નીત થઈ શત ગુણ વાધૂ રંગે ॥ ૪ ॥
રાગ રંમકલી ॥
મૂને ઝાવા દે ઝાદવા ॥ બીડીને વળગીશ માં મહારૂ અંગ દૂખે ॥

... ...

નરશૈઇઆચા સ્વામી છેડો છોડો હાવે ॥ કરજોડી માંનની માન માગે ॥
રાગ રામગ્રી ॥
એ ધાંન ધર ધ્યાંન ધર નંદના કૂએરનૂ ॥ ઝેણે તારા જનમનાં દૂખ ઝાએ ॥

... ...

નરશૈઆ રીત કરી પ્રીઝે પ્રભુશું ભલી ॥ અવર કો નહી હરી નામ તોલે ॥
ધાંન ધર નંદના ॥

अं. ६८–पद हिन्दी–गुजराती–नामदेव – पृ. २९६
વચ્ચે ગુજરાતી ભાષાનો શબ્દપ્રયોગ પણ થયેલો જણાય છે.

पद १ हिन्दी कबीर पृ. २९६
पद १ हिन्दी कबीर पृ. २९६
પદ ૧ ભીમ પૃ. ૨૯૬

રાગ દેશાખ ॥ હરિ ગરવ ન કીજે ઘેલડા ॥ તેં શાન ગમાએો
નાંમ નારાએણુ મૂકીને સુ કાંમ કમાએો ॥ ૧ ॥

... ...

ભીમ ભણે સાચુ માંનઝો ઝુઠી આ દેહ ॥
ગરવ ન કીજે ઘેલડા ॥

અં. ૬૯–ન–ભીષ્મપર્વ–વિષ્ણુદાસ–(ર. સં.)–
(લિ. સં.)–પૃ. ૩૦૫–૩૩૧.

આરંભ–શ્રીગણેશાએ નમાં ॥ શ્રીશારદાએ નમાં ॥ શ્રી ગરૂઓભએ નમાં ॥
શ્રી રાંમજી શત છે ॥ અથશ્રી ભીશ્મ પરવ લખુ છે ॥ માહાભારથ મધે ॥

રાગ રાંમગરી ॥

પ્રથમે હે પ્રણમૂ શ્રીગૂણધીશજી ॥ સુરીનર શહુકો નાંમે શીશજી ॥ ૧ ॥
એકદંતો ગરૂઓ રાએજી ॥ પ્રેમ ધરીને લાગુ પાએજી ॥ ૨ ॥

ઢાલ ॥ પાએ લાગુ પ્રભુ તારે આપ શુધ વીશાલ ॥
ગજાનંદ કરૂણા કરો હુ મંદધી છઉ બાલ ॥ ૩ ॥

... ...

મારા શ્રી ગુરૂને ચરણે નમૂ ॥ વીસ્વનાથ બ્યાશ નીધાન ॥
મૂને પીછવો જેણે પેર કરી ॥ પ્રતીબંધનૂ સ્વસ્થાન ॥ ૧૦ ॥

... ...

એ ભીસ્મ પરવ તણી કથા ॥ જે અખીલ પાવંન

... ...

વલણુ ॥ વૈકૂંઠ મારગ પલાએ રે તે હેલાં ભવ દૂસ્તર તરે ॥
કર જોડી વીરનદાશ કેહે તેહેને ક્રસ્ન દેવ કીપા કરે ॥ ૧૫ ॥

કડવા ૧ ॥

અન્ત–(અપૂર્ણ હોવાથી રીતસરનો અન્ત ભાગ નથી આપેલો)

રાગ સામેરી ॥

તારે કહે વકોદર ક્રોધે ચડો પાપીસ્ટ ઉભો આજ ॥
રંણ દૂશાશંન વાફલ કરો દૂખ માત્ર કીધૂ તાજ ॥ ૧૫ ॥
પછે ગરજના ભીમે કરી જાણે ગાજા દુઆદશ મેલ ॥
જેમ શાગર ગડગડે પવેન શંધે ખેવ ॥ ૧૬ ॥
ત્રીશૂલ શામે ત્રીશૂલ ભડતા ॥ ગજેગજ અફલાએ ॥
પારકૂં પોતા તણું રણમાં કો નવ ઓલખાએ ॥ ૧૭ ॥
શીશ પર એફલી નાંખે મન જીતવાની હામ ॥
એવે દ્રોણાચારજ દષ્ટદૂમન ॥ તાં હવા શંગ્રામ ॥ ૧૮ ॥

(કડવું ૨૫ મુ)

વિષયાદિ–૧ મહાભારતના યુદ્ધનો આરંભ અને ભીષ્મપિતામહે કૌરવ સૈન્યના સેનાપતિ તરીકે ચલાવેલો રણસંગ્રામ આમાં વર્ણવેલો છે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાનો સારોદ્ધાર કડવાં ૬ થી ૨૨ સુધીમાં આપેલો છે.

૨ પ્રતિ ફાટેલી હોવાથી ૨૫ મા કડવાની કડી ૧૮ મી સુધીનો ભાગ જળવાયલો છે આ ભાગનાં કુલ પદ ૮૮૯ છે જો કે તેમાંયે ૨૦ એક પદના શબ્દો કાગળ ફાટેલો હોવાથી પડેલા છે જો અંત ભાગ પૂરેપૂરો લાધ્યો હત તો આ આખ્યાનનો રચ્યા સંવત પણ મળત અને વિષ્ણુદાસનો સમય નિશ્ચિત થવાને એક અમૂલ્ય સાધન પ્રાપ્ત થાત

૩ રા ચતુરભાઈ શંકરભાઈ પટેલે (નડીઆદવાળાએ) 'અપ્રસિદ્ધ કાવ્ય'માં ભીષ્મ પર્વ છાપ્યું છે, તે સંબધમાં એ સ. ૧૭૦૦ અથવા સ. ૧૭૧૩ માં રચ્યાનું તેના અંત ભાગના ઉલેખથી જણાવે છે, પણ તે વિષ્ણુદાસનાં બીજા આખ્યાનોના રચનસંવત સાથે સંગત થતો નથી. તેમ ઉપર 'કર્ણપર્વ' આ જ કવિનું સં. ૧૬૫૫ માં રચાયાનો ઉલ્લેખ છે, જુઓ અં. ૬૬-૮૧ તથા તેનો 'વિશેષ'

૪ રાગ, ઢાળ અને વલણથી પદબંધ આંધેલો છે; વચ્ચે વલણ જણાતું નથી.

વિશેષ-આ આખ્યાન આખુ છપાયુ નથી. પ્રતિ જીર્ણ છે. ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે. પ્રતિનાં પાછલા દરેક પાના કોઇએ કાપી લીધેલાં જણાય છે.

અં. ૬૭-ક-વસ્તુગીતા-વસ્તા વિશ્વંભર-(ર. સં)-
(લિ. સં)-પૃ. ૧-૨૧

આરંભ-...રમાત્માયે નમ ॥

રાગ ધંન્યાસી ॥

હું રે ૐ આપને જે હુ આધ પરીમાંણુ ॥
ૐ...મધ્યે સદા તે હુ અંત્યે નીરવાંણુ ॥
અનુ...કહુ સૂત્ર ધાર ॥ ૧ ॥
ૐ હં ગણુપત્યનાથ કાહાવુ ॥ ૐ હં સ્તુસ ૐ કરૂં ॥
ૐક્રીપાયે ૐ લહુ ॥ બીજું ચીંતવતતાં ધરૂં ॥ અનુવા ૨॥
વસ્તુતાએ ગ્રંથ બોલે ॥ ૐ હંસ અકલ્પ અરૂપ ॥
આદ્ય બીંબ ઉદ્યોત એહવો ॥ સંકલ્પ સ્વે સ્વંરૂપ ॥ અનુ. ॥ ૩ ॥
જે મન ન જાંણે બુધ ન બોલે ॥ તે તો ચીતે ન ચીંતવાયે ॥
અહકાર માંહાં આવે નહી ॥ તે સોહં સોહં ગાયે ॥ અનુ. ॥ ૪ ॥

... ...

પંચમા ભુતનો પરીવાર કયે હેસે ॥ જે સાંક્ષનો મહીમાય ॥
તોલ કરીને તંત બોલે ॥ સમઝયે સીતલ થાએ ॥ ૫૪ ॥
ગુરૂમય સહીતા જીવ પરીક્રણા ॥ પુરણ કહુ પરીમાંણુ ॥
વસ્તા વીસ્વંભર સ્વર્ય ભરયા ॥ તે જાણે સત સુજાંણુ ॥ ૫૫ ॥
પીર વીર ન્યાસૂ કસૂ તે ફરી ન ભેલ્યુ થાએ
જીવસીવનો ભેદ બોલ્યા ॥ થયો પુર્ણ પ્રથમો અધાએ ॥ ૫૬ ॥
અધા ॥ ૧ ॥

અન્ત-પ્રથમે એધ્યાએ એમ કહુ ગુરગમ સહીતા જીવપરીક્રણુ ॥
અદ્વીત સહીત અદ્વીત છે ॥ કરૂ ત્યેહેનું તે વર્ણુ ॥ ૪ ॥

દ્વીતીયે અધ્યાયે વરણુવ્યો ॥ સાક્ષ તણો મેહેમાય ॥
માયા ઈસ્વર બેલ્લા થયા ॥ કહ્યો તે તણો ઉપાય ॥ ૫ ॥
ત્રીતીયે અધ્યાયે એ કહ્યો ॥ પંચે તત્વે કરા પંચના ભોગ ॥
જથા જ્યુકતે તે કહ્યો ॥ જેહેમ થયો સંજ્યોગ ॥ ૬ ॥
જીવ-બ્રહ્મ-પ્રતીક્ષ વરણુવ્યો ॥ તે ચ્યતુષ્ટમે અધ્યાય ॥
સંચીત સહીત સરવે કહ્યું ॥ જેહ પ્રકારે તે થાય ॥ ૭ ॥
પંચમે અધ્યાયે જ્ઞાનપરલે કહ્યો ॥ જીવઈસ્વર સમલ્લી તે એક ॥
અભીમાંની સહીતે મેલ્લવ્યા ॥ પરમાતમા ને વીવેક ॥ ૮ ॥
ષષ્ટમે અધ્યાએ સ્વરૂપ કહ્યાં ॥ જીવ ઈસ્વર બ્રહ્મ પરબ્રંહ્મ ॥
વવેકે વરતાવીયાં ॥ જેહેના જેહેવા મંમ ॥ ૯ ॥
સપ્તમે અધ્યાએ કહ્યું ॥ કરલા ભક્ત વૈરાગ ને જ્ઞાંન ॥
સરવ જ્યોગ તે મેલ્લવ્યો ॥ એહેનુ એહેવું ધ્યાંન ॥ ૧૦ ॥
કવીજન કો કલપ્યો નથી ॥ એ આપે આપ અવ્યનાસ ॥
વસ્તા વીસ્વંભર બોલીયા ॥ પુરણ પદ પરકાસ ॥ ૧૧ ॥

સરવ વરણુવ નાંમ અષ્ટમો અધ્યાય ॥ ૮ ॥ ૪૩૧ ॥ વસ્તુ ગીતા ગ્રંથ સંપુરણ સ્વે પ્રકાસ ॥ ૪૩૧ ॥

વિષયાદિ-૧ પરબ્રહ્મ-શિવ અને જીવની એકતાનું વર્ણન શ્રુતિ, અનુભવ અને શાસ્ત્રને અનુસારે આ ગીતામાં કરેલું છે.

૨ આઠ અધ્યાય છે. રાગથી પદબંધ બાંધેલો છે. કુલ ૪૩૧ પદ નોંધેલાં છે.

૩ આ આધ્યાત્મિક ગ્રન્થ હોવા છતાં ભાષા સરલ અને પ્રાસાદિક છે.

વિશેષ-૧ આ આત્મજ્ઞાનને ગ્રંથ હોવાથી, અહંભાવ, કર્તૃત્વભાવ તેમાં ન સંભવે એવા ઉચ્ચ આશયથી અને બ્રહ્મ સિવાયની સર્વ વસ્તુ મિથ્યા છે, એમ તે ઉત્કૃષ્ટ રીતે જાણતો હોવાથી કવિએ પોતાનું નામ, ઓળખ નિવાસ વગેરે આપ્યું નથી છતાં તે યોગ્ય સ્થલે "વસ્તા વિશ્વંભર" ને નામે ઉલ્લેખ કરે છે અને અંતે જણાવે છે કે, 'કવીજન કો કલ્પ્યો નથી, એ આપે અવ્યનાશ.' તેમ આ ગીતા પણ પ્રકટ થઈ નથી, પરંતુ સ્વયંપ્રકાશી છે, અંતઃસ્ફુરણાથી પ્રકાશને પામી છે.

૨ કવિએ સમજાય છે તેમ આ જ આશયથી તેના રચનસવત તેમ જ લિપિ-સવત પણ આપેલા નથી.

૩. બાલબોધ લિપિએ આ ગીતા લખાયલી છે. અંતના અધ્યાયમાં દરેક અધ્યાયની વસ્તુ સૂચવેલી છે. કવિતા સરળ અને સચોટ છે. પહેલાં ચાર પાનાંના ઉપરના ભાગમાં પાંચ લીટીના એક બે શબ્દો તૂટેલા છે.

અં. ૬૭-ખ-પદો-વસ્તા વિશ્વંભર-(ર. સં.), (લિ. સં.)-પૃ. ૨૨-૧૫૭

અં. ૬૭-ક વાળા જ કવિનાં રચેલાં બ્રહ્મજ્ઞાનનાં આ પદો છે. રાગથી પદબંધ બાંધેલા છે; પદ ૪-૫ કડીનાં છે અને દરેકને અંતે 'વસ્તા વિશ્વંભર' એ પદનો ઉલ્લેખ છે. તિથિ, વાર, આરતી, ઘોળ, કાફીની દેશીઓના અલગઅલગ પદસમૂહો છે, પદોનો મોટો ભાગ ગુજરાતીમાં છે તેમ કેટલાંક પદ હિન્દીમાં પણ છે. પદક્રમ અધૂરો છે, એટલે રીતસરનો ઉપસંહાર નથી આપેલો. ભાષા સરળ અને અર્થગમ્ય છે. આ પદો છપાયલાં નથી. બાલબોધ લિપિએ પ્રતિ લખાયલી છે. છેવટનાં ૨૫-૩૦ પાનાં કોઇકે ફાડી લીધેલાં જણાય છે.

અં. ૬૮-ક-નરસિંહમેહેતાનું મોસાળું-પ્રેમાનંદ-(ર. સં.) (લિ. સં. ૧૮૮૯)-પૃ. ૧-૧૪.

આરંભઃ-શ્રીગણેશાય નમઃ અથ નરસિમેહેતાનું મોસાળું લખું છે

માહામેહેરૂ મેહેતા તણુ વંદન કરવા આશ,
નરસિ મેહેતો ભગત બ્રામણ જુનાગઢ માંહા વાસ
ભાભીજીએ એક વચન કહ્યુ મેહેતા લાગી ઝાલ
પરિતાગ કીધો ધર તણો મેહેતો ગયા વંન મોઝાર

અન્ત-વીરક્ષેત્ર વડોદરૂ કહિએ તહાં કવિનો વાસજિ

શ્રી ગુરૂચરનની કૃપા થકિ ગનાંનરતન પ્રકાસુંજિ
માંમેરૂ મેહેતાજિ તણું ગાએ શૂણે નરનારીજિ
તેહેના પૂરવજ પરમ પદ પાંમે કૃપા શ્રી જુગદાધારજિ
કેહે કવિતા હું કાંઇઅ ન જાણુ કરનારો ગોવિંદજિ
સંતજનકિ કૃપા થકિ કહે કૃષ્ણસુત પ્રેમાનંદજિ

સંમત ૧૮૮૯ । કડવા ૧૬ । મહા સુદિ પંચમિ વાર બુધ સુરત મધે નરવાનકા અષાડા મધે લખિતં રણછોડદાસજિ પઠનારથિ । શ્રી નારાયણદાસજિ દયા થકિ રામકૃષ્ણાય નમઃ

વિષયાદિ-૧ આ નરસિંહ મેહેતાની પુત્રી કુંવરબાઇના સીમંતોન્નયનપ્રસંગે શ્રીકૃષ્ણે જાતે આવીને મોસાળું પૂર્યાનું આખ્યાન છે. કડવાં ૧૬ છે. રાગ, ઢાલ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે, જો કે વચ્ચે ઉથલો જણાતો નથી.

૨ છાપેલી પ્રતિઓમાં ગ્રન્થરચનાનો સંવત ૧૭૩૪ આપેલો છે, પણ આ પ્રતિમાં આખ્યાનને અંતે તે આપેલો નથી તેમ કવિની પોતાની ઓળખની પંક્તિઓ પણ ઉતારેલી નથી.

વિશેષ-આ આખ્યાન બૃ કા. ભાગ ૧ માં પ્રકટ થયલું છે. પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે.

અં. ૬૮ ખ–નરસિંહ મેહેતાની હુંડી–પ્રેમાનંદ–(ર. સં. ૧૭૩૩)–(લિ. સં. ૧૮૮૯)–પૃ. ૧૪–૨૦

આરંભ–શ્રી ગણેશાય નમઃ અથ હુંડિ મેહેતા નરસઇયાનિ લષ્ય છે.

હુંડિ મેહેતાજિ તણી તે વરણુવુ બૂધીમાન
ધન નાગર નરસિયો ને જુનાધડ સ્વસ્થાંન
કીપા શ્રીમાહાદેવનિ થકિ ઉપનો ભક્તિભાવ
મેહેતોજિ તરા પ્રભુનામ કેરે નાવ (કડવું ૧ લુ)

અન્ત–(ધન્યાશ્રી) પાએ નમિ ને કરિ વિનતિ સાહાચો તાંહારો સેઠ
વાણોતર તે તૂં પરો બિજા દૈવનિ વેઠ ૧૩
કારજ અમારાં સઘલાં સીધાં કહો સમાચાગ્થી સરવ
પત્ર પ્રભુનું કરમાં લીધૂ ઉલટ અંગે અપાર ૧૪
સુણે ભણે ને અનુભવે તેહેને કીપા કરે ગોવિંદ
હુંડિ ભણુતાં હરિ મલસે એમ કહે ભટ પ્રેમાનંદ ૧૫
સમત્ ૧૭ તેત્રીસના વરષે ઉતમ માસ વઇસાષ
વદ ૭ પ્રતિપદબંધ કિધો અંતરનો અભિલાષ (કડવું ૭ મુ)

ઇતિશ્રી હુંડિ સંપુર્ણ ૧૮૮૯ કડવા ૭ તાપિતટે સુરત મધે નરવાનકા આષાડા મધે લષ્યતં લષનારથિ રણછોડદાસ શ્રી રામ કૃષ્ણાય નમઃ

વિષયાદિ–૧ નરસિંહ મેહેતાએ પરદેશીઓ પાસેથી કૃષ્ણના નામની હુંડી લખી લીધેલા રૂપૈયા કૃષ્ણે દ્વારકામાં પરદેશીઓને આપ્યાની કથા આમાં વર્ણવેલી છે કડવાં ૭ છે. રાગ, ઢાલ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલ છે.

૨. છાપેલી પ્રતિમાં રચનસંવત ૧૭૩૦ના વૈશાખ વદ ૭ છે, ત્યારે આ પ્રતિમાં સંવત ૧૭૩૩ ના વૈશાખ વદ ૭ છે. આથી અહીં એવી નોંધ કરવા જેવું છે કે માસ, વાર અને તિથિ સરખાં હોવા છતાં સંવતફેર કેટલીકમાં ક્વચિત કવચિત સાંપડે છે. એટલે તે ઉપરથી અંગ્રેજી રીતિએ ચોક્કસ સંવતના ખરાપણા વિષે ઇ સ ની સાલ મેળવવા જતાં જે વિરોધ દેખાય છે અને તેને આધારે કવિનો તે ગ્રન્થ હોવા વિશે શંકા ઉઠવાય છે તે વિચારવા જેવું છે

૩ વળી છાપેલી પ્રતિમાં કવિ અને તેના જન્મસ્થાનની ઓળખ આદિ આપેલાં છે, ત્યારે આમાં તેનો કશોએ ઉલ્લેખ જ નથી. તેમ આરંભભાગની પણ પહેલી બે કડીઓ નથી.

વિશેષ–આ હુંડી બૃ કા દો ૧ ભાગમાં તથા પ્રા કા ત્રિ અંકમાં પ્રકટ થયલી છે. પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ લખાઈ છે પાઠાંતર મેળવા જેવા છે.

અં. ૬૮-ગ-સુદામાચરિત્ર પ્રેમાનંદ (ર. સં.)-
(લિ. સં. ૩૮)-પૃ. ૨૦-૩૨

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ અથ સુદામાચરિત્ર લખ્યતે
શુખ સ્વાંમિ કહે સાંભલ રાજા પ્રિક્ષત પુંન્ય પવિત્ર
દશમસ્કંધ અધાએ શ્રી કહૂ શુદામાચરિત્ર ૧
સંદીપ રૂષિ શુરગુરૂ સરપા વિદ્યાએ અનંત
તેહને મઠે ભણવા ચાલા હલધર ને શ્રી ભગવંત
તેહનિ નીશાલે સુદામો વડો વિદારથિ કાંહાવે
પાટિ દેખાડવા શ્રી રાંમકૃષ્ણ તાંહાં આવે (કડવું ૧ લું)

અન્તઃ-(રાગ ધંન્યાશ્રી)
જે સુદામાચરિત્ર સાંભલે તેહેના દુખદાલિદ્ર જાય
જનમનું દુષ જય પામે મુગતિ, મલે શ્રી માધવરાઇ ॥ ૧૨ ॥
છે વિરપત્ર વડોદરૂં ગુજરાત મધે ગામ
ચતુરવંસી નાત બ્રામણ વિપ્ર પ્રેમાનંદ નામ
સાધુસંતની ક્રીપા થકિ કથા કિધિ અતિસાર
હરિકથા જે સુણે સાંભલે હોસે વૈકુંઠવાસ રે (કડવું ૧૨, મુ)

સંમત ૩૮ (૧૮૮૮) લષીતં સુરત મધે તાપિતટે નરવાણના અપાડા મધે લષનારથી રણછોડદાસ રાંમ રાંમ શ્રી શ્રી શ્રીર મંગલવારે વ ફ ૯૮ શ્રીરામાય શ્રી કૃષ્ણાય નમઃ

વિષયાદિ-૧. સુદામાના દારિદ્રયનો ઉચ્છેદ કૃષ્ણે તેની ભક્તિ તાણીને કીધાનો પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે. ભાગવતના દશમ સ્કધના ૮૦-૮૧મા અધ્યાયમાં કથા અહીં વર્ણવેલી છે.

૨. કડવાં ૧૪ છે. રાગ, ઢાલ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે, જો કે વચ્ચે વચ્ચે વલણ દીસતું નથી. પાઠાંતર મેળવવા જેવાં છે.

૩. આ પ્રતિના અંતભાગમાં આગલી બે આખ્યાનોની પેઠે કોઈ કોઈ કડીઓ જણાતી નથી. સમજાય છે તેમ લેખકે એ કડીઓ નહીં લખી હોય. અહીં રચનસંવત તેમ જ જે સ્થળે તે રચેલું તેના ઉલ્લેખની કડીઓ લહીયાએ લખી નથી.

વિશેષ-આ આખ્યાન બૃ કા દો. ભાગ ૨ જામાં પ્રકટ થયુ છે. પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે

अंक ६८-घ-पीपाजीकी कथा-अनत-(र. सं.) (लि. सं) पृ. ३२७३

आरंभ-सब संतनकी आज्ञा पाव तो पीपाजिकी कथा सुनाउ
गगारुन पूर पांटन स्थानू कियो रास अनंत बपानु १
गागरून पूर धरनू केसा छेदि पाप धरम ताहां मेंवा
बहुविधि बाडी कुआ निवासु, ओर मंडप सोहे चहु पासु २
ताही पूर पीपाजी चीराउ परजाकू दुप देय न काउ
राजरीति राप परवान रणधरो धरमोष्ट सुजांनू ॥३

अन्त-सुरनरमुनी ब्रह्मादीक गावे परमह्मका पार न पावें
सापि दास अनंत कहा कवें सारदा ल्पे न भोर
सेसनाग गावे सदा नौंतमगुन उठि ओर ३८
दास अनत विचारके पीपाजीके जस गये
अवजस कहु अंगदके सुनीयो सत चीत लाहे ३९
बचन ८८६ । विश्राम ३५ । सपूर्ण श्रीरामायनम

વિષય-૧. ઉત્તર હિન્દુસ્થાનના ગાગરૌન ગામના રાજા પીપાજી એક મોટા રામભક્ત થઈ ગયા છે તે પ્રસિદ્ધ રામાનન્દજીના શિષ્ય હતા પહેલા તે દેવીભક્ત હતા એક વખત સાધુ સંતોએ દેવીને અર્પી પીપાજીને આપેલુ અન્ન ખાધુ, પણ દેવી તો ભૂખ્યાં રહ્યાં અને પીપા પાસે ભક્ષ માગવા આવ્યા, ત્યારે સવાદ થતા દેવીએ પોતાનાથી રામચન્દ્ર અધિક હોવાનુ કહ્યું અને તે સંબધી ઉપદેશ લેવા પીપાજી રામાનન્દ સાધુ પાસે ગયા તેમના બોધથી પીપાજી પરમ રામભક્ત થયા તેમણે ભાગવતની કથાના અમૃતનું પાન કર્યું, પછી પોતાની સ્ત્રીને સાથે લેઈ ગુજરાતમા દ્વારકાની યાત્રાએ આવ્યા, સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ સાથે સમાગમ કર્યો અને પોતે ચમત્કારિક દૈવી સંપત્તિમાન થયા, અને સ્રી સાથે ઉદ્ધર્યા તેઓ બીજે અવતારે નરસિંહ મેહેતા થયા, એમ કહેવાય છે

૨ આ વિષય ઉપર વર્ણવેલો છે પીપાજીની કથા શ્રીમહારાજા રઘુરાજસિંહ દેવે વિસ્તારેલી નાભાજીની ભક્તમાળ-ભક્તમાળા વા રામરસિકામા પાને ૯૮૧-૯૯૭ મા વિસ્તારપૂર્વક પીપાજીના અનેક ચમત્કારો સાથે વર્ણવેલી છે

૩ ગુજરાતમા પીપાભક્ત સારી રીતે જાણીતા છે અને તેનું એક કારણ પીપાજી બીજે અવતારે નરસિંહ મેહેતા રૂપે અવતર્યાની કિંવદંતી છે

વિશેષ-૧ પીપા ભક્તનુ ચરિત્ર આમા વર્ણવેલુ છે પદ્યબધ હિન્દીમા સકલિત છે બાલબોધ લિપિએ પ્રતિ લખાયલી છે

૨ બે કવિત કવિ તુલસીદાસના આ કથાને અન્તે ઉતારેલા છે

अयुत अलपाता मे जिव सोच पोचकरे ।

અં. ૬૯—ક-ગરબા-ભાણદાસ (ર. સં.)-
(લિ. સં.)-પૃ. ૧-૬.

આરંભ-ગરબા ॥ રાગ અસાવરિ ॥

સં. ૧ જોને વીમાંસી જીવડા રે ॥ આ જુઠો જગત જંજાલ રે ॥ જો ॥ ૧ ॥
નહિ કો તાહારું, તૂં કેહ તણો રે ॥ તાહારો તે શ્રીગોપાલ રે ॥જો ॥ ૨ ॥
આપણો સગો તો ભોલા કો નથી રે॥ આપણો તે એક રઘુનાથ રે ॥જો॥૩॥

... ...

કેહે ભાણદાસ ભજો હરિ જો ॥ તેહનો વીલંબ ન કીજીએ લગાર જો ॥૨૨॥
સં. ૨ રામ રુદેમાં રાખજો તમો સાધસીરોમણ થાજો રે ॥
સં. ૩ તમો આવો માહારા સંત સુભાગી રે મુને રાંમ તણિ રઢ લાગી રે ॥

વિશેષ-૧ તત્વજ્ઞાન અને વૈરાગ્યના આવા ત્રણ ગરબા આ પ્રતિમાં આપેલા છે.
૨ કેવળ માતાજીના ગરબા તથા ગરબીઓ દયારામના જમાના અગાઉ રચાયાનું કથન આથી નિરાધાર ઠરે છે.

અં. ૬૯—ખ-પદ-પુરૂષોત્તમ-પૃ. ૬-૮.

આરંભ-રાગ કાફીઃ ॥

૧. સજની સાંભળની વચંન ॥ યસોદાનંદજી કેરો તંન
દીઠડે ઠરે છે લોચંન ॥ વણ દીઠડે વીહીલી મંન ॥ ૧ ॥

... ...

એવું જાણી મુજને છે ચેતાય ॥ રખે આપણને મુકી જાય ॥
બાઈ એને શીવસદંન ધાયા ॥ એના ગુણ જન પુરસોતમ ગાય ॥ ૨૯ ॥
રાગ બેહાગડો ॥
૨. પ્રભુમન પવન દોહો દીશ જાય ॥ સાધ્ય નહી આસાધ્ય હાવાં
કરૂં કુણ ઉપાય ॥

... ...

બુદ્ધિ રુપિ લગાંમ ઘો ચાલે પ્રેમ પંથને માંહ
પુરસોતમ પ્રીતે કરી ॥ ગોવંદના ગુણ ગાય ॥ પ્રભુ ॥ ૧૧ ॥
વિશેષ-અધ્યાત્મજ્ઞાનનાં આ પદ રસભરિત અને સચોટ છે

અં. ૬૯–ગ–પદો–નરસિંહ મેહેતો–(લ.–સં.)–પૃ. ૧૦

આરંભઃ–શ્રી રામકૃષ્ણાય નમઃ ॥

૧.રાગ રામગ્રી ॥ આજ માહારે દીવાલી દીવાલીઃ માહારે મંદીર પધારા વનમાલિ॥

... ...

નરસૈયા સ્વામી એટલું માગું માહરે મંદીર, થકા નવ્ય જૈએ રે. આજ. ॥૪॥

૨. પધારોજી ઢૂંકાને પગલે મસમસતા મોહનજી આવ્યા ॥ લડસડતા ડગલે ટેક·

... ...

દૂધલે મેહ વૂઠા નરસૈયાને ॥ આગણુલે સઘલે ॥
સાકર કેરા કરા પડા ॥ રસ વાધ્યો ઢગલે ॥ ૩ ॥

અં. ૬૯–ઘ પદ–રામકૃષ્ણ–પૃ. ૧૦–૧૧.

૧. રાગ કાનડો ॥ રંગભરી રઢઆલિ રે દુર્લભ દીવાલી ॥

... ...

રામકૃષ્ણ પ્રભુનો રસ પીતાં છૂટો જીવ જંજાલી રે ॥ દુ. ૮ ॥

૨. રાગ કાફી ॥ આજ મારે કાલી ચૌદસ રે ॥ આવી કોણ કર્મને પાર ॥
વસ કરસું વીઠલ વર સુંદર ॥ વીવીધ કરિ મનોહર ॥આજ ॥૧॥

... ...

પાંચ પસુઆ અનોપમ મંડૂત ॥ ગ્નાંન દીપ અજુઆલા ॥
રામકૃષ્ણ પ્રભુ સુખ્યા પેલો ॥ પરો પેતર પાલા ॥ ૫ ॥ આજ ॥

अं. ६९–ङ पदो (हिन्दी) पृ. १२–२२

સુરદાસ, ચત્રુભુજ, વીષ્ણુદાસ, કૃષ્ણુદાસ, પરમાનંદ, ગરીબદાસ, અને ગોવીંદનાં પદો છે.

અં. ૬૯–ચ–પદ–વૈષ્ણવનાથ. પૃ. ૨૩–૨૫

રાગ અસાવરીઃ ॥ સોહીએ સોહીએ રે સંત મેલાવડો ॥

... ...

વૈષ્ણવનાથ ભણે રે માહારૂ મન મોહી ઉપે ॥ સોહીએ ॥ ૫॥

અં. ૬૯ છ-પદ રામદાસ પૃ. ૨૩-૨૪

૧. સમરથ બડો શ્રીરાંમનાંમ જેણે તરીએ રે ભવસંસાર ॥

... ...

રામદાસ રવીં રમે રે આનંદ રે ॥ સચરાચર વ્યાપી રહો ॥

૨. આરતી-અભિ નવો ઓછ્વ રે ॥ મલીયા રે ગોવાલ ॥

૩. પદ પદ્મનાભ એમ પરબ્રહ્મ મલીઆ રે છૂટા સત લખ્ય કોડ ॥

(કવિનું નામ નથી.)

પદ પ્રીતમ સાથે પરવરીઓ ને મથુરાંમાં પરવેસ ॥
કહે રઘુનાથ કર વીનતી તો આવા ગમન નીવાર ॥

अं. ६९-ज-पद हिन्दी (પૃ. ૨૫-૨૮.)

પરમાનંદ દાસ, અને સુરદાસ, અને તુલસીદાસના મલી કુલ ૬ પદ છે.

અં. ૬૯-ઝ પદ-જસવંત.

રાગ હોરી ॥ મારાં આજ સખેરા દુખ જાસે રે ॥ દુખ જાસે ને સુખ થાસે રે ॥

अं. ६९-ञ-पद-हिन्दी- पृ. ३०-३६

જસવંત, કેવલાનંદ, પરમાનંદ, હરીદાસ, તુલસી, કૃષ્ણદાસ, અને માધવદાસનાં પદ છે.

અં. ૬૯-ઞ પદ-નરસિંહમેહેતો-પૃ. ૩૬-૩૭

રાગ ટોડી ॥

૧. હીંદાલે આવો માહારા વાહાલા ॥ અમને ધુમણી ધાલો ॥
નરસઈઆચો સ્વાંમી ભલે મલીઓ ॥ દારકે રાયરે ॥ હીંદાલે ॥ ૭ ॥

૨. હીચો રે હીચો માહારા વાલા ॥ હીચડતાં રંગ લાગો ॥
નસઇયાચો સ્વાંમી ભલે મલીયો ॥ જુવતી જોબન જોઇ રાચ્યો રે ॥૩॥

अ. ६९-ट. पद-हिन्दी- पृ. ३७-४०

કૃષ્ણદાસ અને આશાધરનાં મળીને ચાર પદ છે.

અં. ૬૯—ઠ—ણ—પદ—વિષ્ણુદાસ પૃ. ૪૦

ઝમકે ઝમકે રે ઝાઝર ઝુલતાં રે ॥ ઝમકે ઝમકે રે ઝુમણુ ને ઝાલ રે ॥

... ...

પૃષ્પવ્રષ્ટ અમરો કરે રે ॥ તેહેના ગુણ ગાયે વીષ્ણુદાસ રે

અં. ૬૯—ત—પદ—નરસિંહ મેહેતો—

પદ—૧ ઝાઝર ઝમકે ને ઝુને હીંદોલો ॥

... ...

તે સુખ નર જુયે નરસઈ મેહેતો ॥ ઝાંઝર૦ ૪ ॥

પદ—૨ સજની ચાલો રે જમુનાં ॥ જમુનાંતટ કેલ કરે કાંહાના ॥ ૧ ॥
તાંહાં નરસઇઓ નીત મીત નાચે ॥ સોભા જોઈ સકલ જન રાચે રે ॥
સજની ॥ ૬ ॥

અંક ૬૯—થ—અધારૂજીને હિન્દોલો. પૃ. ૪૧—૪૨

હરિ મુરત ધાઈએ ॥ આરાધીએ પરબ્રહ્મ ॥
નીરંજન પદ ચાહિએ ॥ હીંદોલા રે ॥ વલી ય નહીં જ્યાંહાં જન્મ ॥

... ...

કવી શબ્દબ્રહ્મ વીનવે ॥ પરબ્રહ્મ અવીધાસ્ય ॥
તું આગલ કો જાણુ નથી ॥ હીંદોલા રે આતમા લ્યો, હાવે પાસ્ય ॥
હીંદોલા રે યોગ અધ્યાતમસાર ॥ ૯ ॥

વિશેષ—આ અધ્યાત્મજ્ઞાનનો હિંડોલો છે,

અં. ૬૯ द—पद हिन्दी पृ. ४२—४९

પરમાનંદદાસ, હરજી, સુરદાસ, કલાણ, દેવાકર, ગોકુલદાસ અને ચતુભુજનાં પદ.

અંક ૬૯—ધ—પદ—૨. માધવદાસ પૃ. ૫૦

૧. આજ વ્રજની સોભા અતિ ઘણી ॥ જીરે પ્રગટીયા ગોકુલધણિ ॥

... ...

વાસે કીધો ગોકુલમાં વાસ રે ॥ બલે જાય તે માધવદાસ ॥

૨. પ્રગટા શ્રી ગિરિવરધારી લાલ ॥ સેવક જન સુખ કારણે જીરે જીરે ॥
એ સુખ જોતાં ત્રપત ન થાયજીઃ ॥ છબીપર માધવદાસ બલે જાયજી॥

અં. ૬૯—ન—પદ—ગોવિંદદાસ પૃ. ૫૦—૫૧

૧ આજ મારે આનંદ અતી ઘણો એ ગોકુલ જેજેકાર ॥

... ...

કુસુમ વરષી સુરીનર કરે એ ॥ બલીહારી ગોવંદદાસ ॥

અં. ૬૯—પ—પદ ૩—નરસિંહ મેહેતો પૃ. ૫૧—૫૨

૧ જીરે શ્રાવણ વદ દન અષ્ટમી ॥ ભલા જન મારે ગોકુલ માંહાં કાંહાંન ।
રંગલીલા ભરી ॥ ૧ ॥

... ...

જીરે નરસંઇયો તહાં નૃત કરે ॥ મલી ગાયે રે સઘલી વ્રીજનાર ॥
રંગલીલા ભરી ॥ ૧૨ ॥

૨ આવી છે ક્રીષ્ણવધામણી રંગ રાતી રે ॥
વાલા ગોકુલની વ્રીજ નારય સાંમગુણ ગાતી રે ॥ ૧ ॥

... ...

નરસંઇનો સ્વાંમી મલો રંગ રાતી રે
વાલે ઉતારાં ભવપાર સાંમ ગુણ ગાતી રે ॥ ૫ ॥

૩ હેલી જોવા સરવું આજ રંગભેર મલીઉં રે ॥
લાડકડો રૂપ નીધાંન અંતર ટલીઉં રે ॥ ૧ ॥

... ...

નરસંઇને દીધાં રે અભેદાંન રંગભેર મલીઉં રે ॥
લાડકડો રૂપનીધાંન અંતર ટલીઉં રે ॥ ૫ ॥

અં. ૬૯—ફ—ગરબો વલ્લભ પૃ. ૫૨—૫૪

મંદીર આવા નારદ મુન્ય કે સતભામા તણે રે લોલ ॥

પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે. છેલ્લું પાનું પાછળથી લખાવવું છે.

વિશેષઃ—દેવીભક્ત વલ્લભનો આ સતભામાના રૂસણાનો ગરબો છે.

અંક ૭૦—ક—ઉત્સવનાં પદો— પૃ. ૧૨—૭૯

સુરદાસ, અમરન, ગોવિંદ, કૃષ્ણદાસ, સુરશ્રી, રસિક, સુગનદાસ, નંદદાસ, ગદાધર, પરમાનંદદાસ, આશકરણ, જગજીવન, ચંદ્રસખી, તુલસી, પુરૂષોત્તમ, કુમનદાસ, મુકુંદ, હરિદાસ, લાલન, લછીરામ, તાનસેન, અને દેવીદાસનાં હિંદી પદો છે. ઉપરાંત નરસિંહ મેહેતો, મીરાં, આદિનાં પદો પણ છે.

અં. ૭૦-ખ-કીર્તનમાલા પૃ. ૮૨-૯૫

પરમાનંદ, ગોવિંદ, કુમનદાસ, સુરદાસ, કશનદાસ, વિઠલ, હૃષીકેશ, કલ્યાણદાસ, રસિક, ઉગરરાય, અને દુવારકેશનાં હિંદી પદો છે.

અં. ૭૦-ગ-પવિત્રાનાં કીતન પૃ. ૯૫-૯૭

કૃષ્ણદાસ, પ્રેમાનંદ, અને મુકુંદનાં મળીને કુલ પાંચ હિંદી પદો છે.

અં. ૭૦-ઘ-વધાઈનાં પદ પૃ. ૯૭-૧૧૫

ગોવિંદ, કૃષ્ણદાસ, પરમાનદ, ગદાધર, નંદદાસ, શામદાશ, હરિ, ચતુર્ભુજ, કુમનદાસ, અને વિઠ્ઠલનાં મળીને કુલ ૯ હિંદી પદો છે.

અં. ૭૦-ઙ-રાધાજીના જન્મની વધાઈનાં પદ-(લિપિ ભાદરવા સુદ ૮)- પૃ. ૧૧૬-૨૦.

કુમનદાસ, પરમાનંદ, અને એક અજ્ઞાત કવિનું, એમ મળીને ચાર હિંદી પદો છે.

અં. ૭૦-ચ-દાણલીલાનાં પદ પૃ. ૧૨૦-૧૨૭.

સુરદાસ, માધવદાસ, રસિક અને કુમનદાસનાં મળીને ચાર હિન્દી પદો છે.

અં. ૭૦-છ-જોગીઆનાં પદ ૫-પૃ. ૧૨૭-૧૩૧

સુરશામ અને સુરદાસનાં પાંચ હિન્દી પદ છે.

અં. ૭૦-જ-શ્રીવાંચનીજીનાં પદ-૫ પૃ. ૧૩૧-૧૩૪

ગોવિંદ, સુર, સુરદાસ, અને પરમાનદદાસનાં મળીને પાંચ હિન્દી પદ છે. ભાદરવા સુદ ૧૨ ને દિવસે ગાવાનું જણાવેલું છે.

અં. ૭૦-ઝ-શ્રીરાધાજીની આંજીનાં પદ-પૃ. ૧૩૪-૪૫

દુવારકેશનાં ત્રણ હિન્દી પદ છે; ભાદરવા સુદ ૧૫ મે ગાવાનું જણાવેલું છે.

અં. ૭૦-ઞ-આસો સુદ ૧૫ નાં પદ-પૃ. ૧૪૬-૧૫૨

નરસિંહ મેહેતાનાં પદ ૫ ગુજરાતી છે. બાકીનાં પદ હિન્દી છે; ચતુર્ભુજ, પરમાનંદદાસ, હરિદાસ અને મુકુંદનાં છે.

અં. ૭૦-૮-ગરબા પૃ. ૧૫૨-૧૬૨

૧. વાલે તો વીશારી મુકાં દીલથી ઉતારી મુકાં રે ઓધવજી ॥

... ...

હેમના શામીને એટલું કેજો ॥ થોડે પીતે ઘણુ રીજી રે ॥ ૧૧ ॥

૨. તારી મોરલીએ મન મોહુ રે ગેલી થઈ ગીરધરીઆ
સાસુ કેહે વઉને વંતર વલગુ ॥ અછરીઆ ઉતરાવો રે ॥
દીએર કેહે ભાભીને બાંધો ॥ શાટકડા શટકાવો રે ॥ ૯ ॥

... ...

નરસઇયો તાંહાં બલે બલે જાઓ ॥ ભવનાં તે બંધન કાપો રે ॥૫॥

---

૧. ગઉ છોડવાની રે હો કાંહાંસુડા વેળા થઈ છે તાહારી ॥
શઉ ગોવાળીઆ ગઉ છોડીને તાહરી જુએ છે વાટ રે ॥ ૧ ॥

... ...

કાંહાંન મોહુનજી પુરી લાગી રમત માંડી જદુનાથે ॥ ૪ ॥

---

૨. ભમતા ને ભમતા રે હો આવ્યા મથુરાંમાં વેણધારી ॥

... ...

કાંહાંન મોહુનજી પુરી લાગી દાણ્ લઇને મને મેલી ॥ ૩ ॥

---

૩. ખોટી થઇએ રે હો વાહાલા રે માહારા મઈ વેચવા દુર જાવું ॥

... ...

કાંહાંન મોહુનજી પુરી લાગી આંમલે પડશે વાત ॥ ૩ ॥

---

૪. રાધા થઈ ગેલી રે હો તાહારી આ સુજને શું કરશે ॥

... ...

કાંહાંન મોહુનજી પુરી લાગી કેમ કરી વાઇસ વેણુ ॥ ૪ ॥

---

૫. હવડાં જાવા દોની રે હો વાલા મ્હારા મલીસુ માંહાંજમ રાતે ॥

... ...

કાંહાંન મોહુનજી પુરી લાગી દાણ લેઇને મને મેલી ॥ ૫ ॥

---

૬. મળવાને મન તપે રે હો રાજ માહારી મોગેરા સુ થાઓ છો ॥

... ...

કાંહાંન મોહનજી પુરી લાગી હેલ શખી બલીહારી ॥ ૪ ॥

૭. મોરલી મંત્ર ભણીને વજાડી વાલે વનમાં માંહાંજમ રાત ॥
કાંહાંન મોહનજી પુરી લાગી ॥ એમ કરી જે ગ્રેહે વાલાં ॥ ૪ ॥

---

૮. હું તો જખકીને જાગી રે ॥ વલભ તાહારી વેણુ સુણીને થઈ ગેલી ॥

... ...

કાંહાંન મોહનજી પુરી લાગી ॥ રમીઆં રસીઆ સાથેં ॥ ૪ ॥

---

૯. લતા થઈ થઈ બોલે રે નટવર નાગર નાચે વચમાં ॥

... ...

કાંહાંન મોહનજી પુરી લાગી ॥ રમીઆ રસીઆ સંગ ॥ ૪ ॥

---

૧૦. મુજને ગાએલ કીધી રે વાણી તાહારી આખલડી અણીઆલી ॥

... ...

કાંહાંન મોહનજી પુરી લાગી ॥ સૂરવ રણ સંભાલ ॥ ૪ ॥

---

૧. મથુરાંમાં કાહાન અવતરા કાહાનુડા રે ॥ તમે ગોકુલમાં આવા રંગે રૂડા રે ॥

... ...

રાજેના રસીઆ નાથજી ॥ કાં ભગવંત વછળ ભગવાન ॥ રંગ ॥૧૦॥

---

૧. મથુરાંમાં મોહનલાલ નહીં દેઉં જાવા રે ॥

... ...

કર્શાણજીના જીવન પ્રાણ જાઓ વાહ રે ॥ ૫ ॥

---

૨. શમજાવી રે બીજની નાર મારે નાથે રે
પછે રથમા બેઠે જાએ હળધર સાથે રે ॥ ૧ ॥

... ...

કશાણજીના જીવણ પ્રાંણ છો રંગરેલી રે ॥ ૪ ॥

---

૧ કાનુડો તે કાળજાની કોર છે ॥ જો રે એની કાનુડો કાળજાની કોર છે ॥

... ...

મીરાં કે પ્રભુ ગીરીધર નાગર ॥ ચરણ કમલ ચીત ચોર છે ॥ ૫ ॥ જોરે ॥

---

૩. ઓધવજી મોકલા આજ ગોકુલ આવા રે ॥

... ...

ક્રશણજીના છવણ પ્રાંણ ગોકુલ આવા રે ॥ ૫ ॥

---

૨. ઓધવજી એક વીનતડી તમે જઈ વાલાને કેહેજો રે ॥

... ...

રાજેના પ્રભુ અંતરજામી એક વાર ગોકુલ આવો ॥ ૫ ॥

વિશેષ-આમાં હેમદાસનો એક, નરસિંહ મેહેતાનો એક, કાહાન મોહનજીના દશ, રાજેના બે, અને ક્રશણજીના ત્રણ મીરાંબાઈ એક, એમ કૃષ્ણની ગોકુળલીલાના ગરબા છે. રસભર અને પ્રાસાદિક છે

अं० ७०–ढ–श्रीगोसांईजीनी वधाइ–हिन्दी–पृ. १६३–१६७

माणेकचंदनां बे, गोविंदना बे, सुरनां बे, माधवदासनुं एक, आशकरणनुं एक, अने रसिकप्रीतमनुं एक, एम कुल ९ पद छे ॥

આ નવ પદ પછી બાર પદની અનુક્રમણિકા આપેલી છે, પણ એ પદ અહીં આપેલાં નથી.

અં. ૭૦–ડ–વસંતપંચમીનાં પદ– પૃ. ૧૬૮–૧૭૩

હરજીવન, ગોપાલ, કુમનદાસ, ચતુર્ભુજ, રસિક, પરમાનંદદાસ, ક્રસ્નદાસ, ઉગરદાસ, એમનાં મળી દશ હિન્દી પદ છે

અં. ૭૦–ઢ–છૂટક પદ– પૃ. ૧૭૩–૨૦૫

ઉપરના કવિઓનાં હિન્દી પદો છે.

વિશેષ-આખી પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે પાના ૨૦૬–૨૦૮ માં ૬૩ ની અનુક્રમણિકા આપેલી છે.

અં. ૭૦–ણ–પદો–નરસિંહ આદિનાં

(ઉપર જે હિન્દી પદો નોંધેલાં છે, તેમાં વચ્ચે વચ્ચે આપેલાં ગુજરાતી પદોની નોંધ અહીં આપી છે.)

૧. રાગ ખીભાસ ॥ શાચા શમ ધીડા ॥ શ્રી ગોકુલ કાઆરે જાસું ॥

... ...

ભીમના રે ઠકિારને જઈ જોહુ, શદા શોહાગણુ રહેસુ રે ॥ ૨ ॥

(પદ ૭ મું પાનું ૧૪)

૧. રાગ અશાવરી ॥ વારા નહી જ્હાં વઈશણુવ કેરો ॥ તાંહાં નહી વસીએ વાસડીઆં ॥

... ...

ભણે નરશઈઓ ભારે મારી માવડલી દશ માશડીઆં ॥ ૩ ॥

(પદ ૯ મું, પાનું ૧૫)

૧. રાગ અશાવરી ॥ મેહેતા બ્બએ માધવજીનાં ॥ મંહીના આપો આગલથી

... ...

રામક્રષ્ણ કહેતાં જમ નાઠા ॥ તે જોએ પામાં પેહેલી ભાગલથી ॥ ૨ ॥

(પદ ૧૦ મું, પાનું ૧૫)

૨. રાગ રામકલી ॥ સાંભળ શજની રે ॥ શપણા અંતરમાં લાધુ ॥

... ...

નરસઈઆચો સામી ભલે મલીઓ એટલે હું જાગી ॥ ૪ ॥

(પદ ૩૬ મું, પાનું ૨૪–૨૫)

---

૧. શ્રીબલ ભાગ નેહે પ્રગટીઓ શ્રીગોકુલના રે નાથ ॥
એવા પ્રભુને નહીં ઓલખા ॥ પછે ગશશો રે હાથ ॥ ૧ ॥

... ...

એ સુખ નહીણે દેખાડજો ॥ માંગે દાશનો દાશ ॥ ૧૭ ॥

(પદ ૩૭ મું પૃ. ૨૫–૨૭)

---

૩. રાગ ભેરવ ॥ ધાંન ધર ધાંન ધર નંદજીના કુએરનું ॥ જશોદાના જીવંણનું ॥
જે થકી અંખીલ આંણંદ થાએ ॥ ૧ ॥

... ...

નરસીઆંને મંન આણંદ અતી ગણો પુશપ મુગતાફલે લઈ વધાવે ॥

(પૃ. ૨૮–૨૯)

---

૪. રાગ ભેરવ ॥ રેત રજની જારે ખટ ગડી હોએ તારે સાધુ પુરૂષને સુઇ ન રહેવું ॥

... ...

નરસઇઆચો સાંમી એ માગુ ચરણ ચીત રાખ તું વંનમાલી ॥ ૩ ॥
(પૃ. ૨૯–૩૦)

માહારે આગણે હોજી તું તો આવો ના ॥ ના એકલો કણુથાવો ના ॥

... ...

કુડા શોગન નંદજીના ખાવો ના । ચાત રાખી મલી મંગળ ગાએ ॥
જુઠી બનત બનાવો મા ॥
(પૃ. ૩૧)

---

૧. આવી મલો શાહેલડીજી ॥ હઇડે હરખ ન માએ ॥

... ...

માધવદાસ માંગે શદાજી ॥ શ્રીગોકુલમાં વાસ ॥ ૧૫ ॥
(પૃ. ૩૧–૩૩)

---

૨. જે જે લાલ ગોવરધંનધારી ॥ સુંદર રૂડાં નામજી ॥

... ...

માધવદાસ એટલું માગે ॥ શ્રીગોકુલમાં અવતરીએજી ॥
(પૃ. ૩૩–૩૯)

---

૨. ૧. ધંન આઠેમ અંધારી એક કે ભાદરવા વદી રે લોલ ॥

... ...

કેહે હરિદાસ કે દરશણ નીત આપજો રે લોલ ॥
તમારી રે લીલા અનંત અપાર હરદેમાં વાપજો રે લોલ ॥
(પૃ. ૩૪–૩૫)

કરજોડી પદ વંદીએ રે અકુલ શ્રીવલ્લભ દેવ ॥

... ...

જેનાં ગંગ પ્રભુ ગુણ ગાએ રે ॥ હોએ દેવકી નંદજીની કીરપા હોએ ॥
(પૃ. ૩૫–૩૭)

---

૩. પુસ્ટી મારગ તણા મરમ દશ જાણીને ॥ જાતે આચરણ કરે હરદે વીચારી॥

... ...

આપણા દાશની બાંહે શાહો ॥ દશમો મરમ જે અનુભવે શ્રીકૃષ્ણની
કીરપા થાઓ ॥ (પૃ. ૩૭–૪૦)

---

૪. પુસ્ટીમારેગ સીધાંતની ॥ સાંભલો વલભરાએ ॥
શોભા જોઈ હરીદાસ આનંદ મગળ ગાએ ॥ (પૃ. ૪૦–૪૨)

---

૧. ગરબા ॥ મારેગ મુકો નાથજી ઘેર જાવુરી ॥ મારે માથે મહીનું માટ,
ખોટી થાવું રે ॥
રાજેના રસીઆ નાથજી ઘેર ॥ મારો પ્રાણ, તમારી સાથ ખોટી થાવુ રે ॥
(પૃ. ૪૧)

---

૨. હું વારી જાઉં વીઠલા ગેર આવો રે
માહારા હઈડાં તાડાં થાએ હશી બોલાવો રે ॥

રાજેના રશીઆ નાથજી ઘેર આવો રે
પ્રભુ પુરો મંનની આશ હશી બોલાવો રે ॥ (પૃ. ૪૧–૪૨)

---

૩. વાટડી જોતાં આવી આ શાહેલી રે ॥ મેં તો મુખ જોવાને કાજ લજા મેલીરે॥
રાજેના રશીઆ નાથજી શાહેલી રે॥ વાહાલો પુરણ પરમાનંદલજા મેલીરે॥
(પૃ. ૪૨)

---

૪. રાગ કાફી ॥ કાંનુડે કાંમણ કીધુ ॥ હાં રે શખી કાનુડે કાંમણ કીધુ ॥
દાશ રાજેના પરભુ અંતરજાંમી ॥ શપણામા દુખ પામી ॥ (પૃ. ૪૫–૪૬)

---

૧. કાંનુડે ગેલડા કીધલાજી ॥
મહીની મટુકી લીધી વાલે ધુરી ગોરશ હમારડાં પીધાંજી ॥ ૧ ॥
મીરાંકે પરભુ ગીરીધર નાગરા તનમન હમારાં લીધાંજી ॥૪॥ (પૃ. ૪૬–૭)

---

૨. હો, રાજ તારે લીલવટ ટીલક બીરાજે ॥
રાજ મારે મંદીરીએ પધારો ॥ કેહે મીરા બલીહારી હો ॥૭॥ (પૃ. ૫૨)

---

૩. વીઠલ રહો રે વશી મારે મન વીઠલ ॥
મીરા કે પ્રભુ ગીરીધર નાગર શગલા દુખ ગયાં ખશી ॥ ૩ ॥

---

૫. હોરો હોરી રે ગીરીધર હોરો ॥ હું તો જોઉ તારી મોલડાંનો તોરો રે ॥
હું તો મનવાંછીત ફલ પામીા ભલે મલો મેતા નરશઇનો શાંમી ૪ (પૃ. ૬૭)

---

૬. રાગ ગોડી ॥ હાં રે શખી સુંદર શાંમલીઓ ॥ ગઉધેન સંગ ગોપી વર
વલભ સાંજ શમે શામો મલીઓ ॥
નરસાઇઆચો શાંમી ભલે મલીઓ ॥ ભવશાગરનો ભેએ ટલીઓ ૩ (પૃ.૬૮)

---

૭. રાગ માલગોડીા આજ વંદરાવન આણંદશાગરા ॥ શામલીઓ રંગ રાશ રમો
ભણે નરશાઇઓ ધંન બીજનારી ॥ જેને કાજે જોગી દેહ દમે ૪ (પૃ.૧૪૬)

---

૮. હાં રે તમે શાને કાજે શઉ કાંઈ આવાં ॥ સું છે તમારે કામ રે ॥
નરશાઇઆચો શાંમી શંગે રમતાં ॥ ગોપી આપ સરીખી કીધી રે ૪ (પૃ.૧૪૮)

---

૯. આવાં રે અમે આશ ભરાં ॥ વાહાલાજી અમે આવાં આશ ભરાં ॥
નરસાઇઆચા શાંમી સંગ રમતાં ॥ રાજી થઈ ખટમાશ રે અમે ૩ (પૃ. ૧૪૯)

---

૧૦. નારાયણનું નામ લેતાં વારે તેને તજીએ રે ॥ નારાયણ ॥
ભણે નરસઇઓ રાશમંડલમાં માહારા વાહાલસંગે તાં માહાલી રે (પૃ.૧૫૧)

વિશેષ-૧. આમાં નરસિંહ મેહેતાનાં ૧૦; માધવદાસનાં ૨; પુષ્ટિમાર્ગનાં હરિદાસનાં ૪; રાજેનાં ૪; મીરાંનાં ૩; ભીમનું ૧, અને શામકૃષ્ણનું ૧.

૨. આમાં નોંધવા જેવું એ છે કે પુષ્ટિમાર્ગની પ્રણાલિને નિર્દેશનારાં ત્રણ પદ હરિદાસનાં છે.

અં. ૭૧-ક-વિવેક વણઝારો પ્રેમાનંદ (ર. સં.) (લિ. સં.) પૃ. ૧૨

આરંભઃ—

વરણવુ ગણપતી શારદા વણજારા રે સતગુરને લાગુ પાએ સમજ મન મારા રે ॥૧॥
સંભરણ કરૂં સી રામનું વણ૦ પદબંધ મનોહર થાએ સમજ. ॥ ૨ ॥

અન્ત—

તે મુગતીનું ફલ પામસે વન૦ જનમદુખ ન દેખ લગાર સમી(મજ)૦ ॥ ૧૬૬ ॥
સી ગુજરાત દેશમે ગૌધંન વન૦ વીર ખેતર વરોદરૂ ન(સ)મ૦ ॥ ૧૬૭ ॥
ગનાત ચોવીસ વીપ્રની વન૦ કંસ(કૃષ્ણ)ને સુત પ્રેમાનંદ ન(સ)મ૦ ॥ ૧૬૮ ॥

એ વીવેષ(ક) વંણુંજીરે પૂરો થઓ વન૦ ભઅરમં ગાંનં ઉપદેશ સમી૦ ॥૧૬૯॥
એ વનંજારો જે સાંભરે(ળે) વન૦ તેને ટલે કરમ કલેશ સમી(મ)જ૦ ॥ ૧૭૦ ॥
જે પરમેસંરને અંનુસરે વન૦ તેને થાએ મનવાંચી(છીત) કામ સમી(મ)જ૦॥૧૭૧॥
ભટ (પ્ર)માનંદ એ(ા)ચરે વન૦ સરવ સમરો સીતારામ સમી(મ)જ૦ ॥ ૧૭૨ ॥

વિષયાદિ ૧.-આત્મા રૂપી વણજારો અને પ્રવૃત્તિનિવૃત્તિ રૂપી બે સ્ત્રીઓ કલ્પી, પ્રવૃત્તિથી વેઠવાનો સંતાપ અને નિવૃત્તિથી થનારી પરમ સુખની પ્રાપ્તિ વર્ણવી, તત્ત્વજ્ઞાનનો બોધ પામર મનુષ્યોને કવિએ સુંદર રીતે કરેલો છે

૨. કુલ કડીઓ ૧૭૨ છે

વિશેષ-આ કા દો ૧ લા ભાગમાં આ વણજારો પ્રકટ થયેલો છે પ્રતિ બાલબોધ અક્ષરે લખેલી છે, જો કે વચ્ચે ગુજરાતી લિપિમાં અક્ષરો અને આંકડા લખેલા છે. પ્રતિનું લખાણ ઘણું અશુદ્ધ છે. પાનાની સંખ્યા લહીઆએ આપેલી નથી વચ્ચે બે કોરાં પાનાં છે તેમાં પેન્સીલથી 'ભોજન કરવાને ઉઠીએ વાકા વનમાળી'થી શરૂ થતી કવિ પ્રીતમની થાળ લખેલી છે. વણજારાની પહેલાના પાંચ પાનાંમાં 'પ્રીતમે અને વલ્લ'નાં બે અશુદ્ધ પદ લખેલાં છે.

અં. ૭૧-ખ-છૂટક પદો પૃ. ૮.

પદ (રામકૃષ્ણકૃત) આવે આવે રે નંદનો લાલ લટકે આવે ॥

૧૩ પદ કબીર-पछी कबीरनां १३ हिन्दी पदो उतारेला छे.

૧ પદ મીરાં-मीरानुं एक हिन्दी पद घणुं ज अशुद्ध लखायलुं छे.

હરિભટે રચેલા ડાંગવ રાયના આખ્યાનની માત્ર દશેક કડીઓ લખેલી છે.

પદ-નરસિંહ મેહેતો

રાગ ગરબી ॥ અલબેલાજી આવો મારી શેરીયે રે નંદજીના નંદલાલા ॥

દધીશમાનાં કીર્તન

ગરબી-દયારામ

સાખી-મોર મુગટ શીશ ધરો મુષ મોરલી ધનઘોર
વંદાવનકી કુંજમે જે જે જુગલ કીશોર ॥
હરે ગીરધારી ગાજતા રે આવે શ્રીવૃંદાવનની વાટે રે ॥ ગી૦ ॥

પદ-હેમો

ગરબી ॥ અની હો રે રંગભીની ગોવાલણી આવે ॥ થૈયાં થૈયાં કરતી આવે ॥ રંગ૦ ॥

પદ-નરસિંહ મેહેતા ૯ કડી.

લાડેકડા નંદના છયા આવો મારી ગાવડી હેરા ॥

વલોણાનું પદ-નરસિંહ મેહેતા

મોકલો જશોદાજી કુંવર તમારો હમ ઘેર મહીડાં વલોવવા રે લોલ ॥

(પંદરેક કડી છે.)

પદ-કાનપુરી.

તું તો નીત આવે છે દાણું આજ શું ભૂલી ગઈ.

વિશેષ-આ બધાં પદો બાળબોધ લિપિએ લખાયલાં છે, જો કે વચ્ચે કેટલાક અક્ષરોના મરોડ ગુજરાતી લિપિના છે. ૮ પૃષ્ઠ પછીનાં બાકીનાં પાનાં કોરાં છે. પ્રતિ ખવાઈ ગયલી છે.

અં. ૭૨-ક-નંદબત્રીસી-શામલભટ્ટ-(ર. સં.)-(લિ. સં. ૧૮૯૮)-પૃ. ૧-૫૯

આરંભ:-શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ અથ વારતા નંદબત્રીસી લખી છે ॥

શ્રી શારદાને નામું સીશ આરાધું ઉમયાપતી ઈસ ॥
શ્રી ગણપતીના પુજી પાએ જેથી કામ સરલ સીધ થાઅ ॥

... ...

કહુ કથા નંદબત્રીસી તણી । બહુચર માતની કીપા ઘણી ॥

અન્ત-શ્રીગોડ માલવી વીપ્ર સુભ શ્રીય નગરમાં વાસ ॥
સત વીરેસ્વરજી તણો વારૂ બુધવીલાસ ॥ ૮ ॥
શ્રી ગોડ બ્રામણ શામકી । ઔદિચ બ્રામણ ગૌતમી ॥
ગોપીપરામાં વાસ કેહે કવી સામલદાસ ॥ ૧૫ ॥

ઇતીશ્રી નંદબત્રીસીનું આક્ષાંન સંપુરણઃ શ્રી રસ્તુઃ કલ્યાણમસ્તુઃ શુભં ભવતુઃ સંવત ૧૮૯૮ ના વર્ષે જ્યેષ્ઠ સુદ ૭ વાર બુધે લખી છેઃ લપતંગ મેહેતાજી ક્રષ્ણારામ અંબારામ સ્વહસ્તે પોતાનું પુસ્તક કરૂં છેઃ

વિષયાદિ-વસ્તુ પ્રસિદ્ધ છે કડી ૬૨૫ છે.

વિશેષ-આ વાર્તા બૃ. કા. દો ભાગ ૨ માં પ્રકટ થયેલી છે. પ્રતિ બાળબોધ અક્ષરે બ્રાહ્મણ લહીઆએ લખી છે. છતા ઘણી જ અશુદ્ધ છે. પ્રતિ જૂની નથી.

અં. ૭૨-ખ-છૂટક પદો પૃ. ૬.

આરંભ-ધર્મનાં લક્ષણ લખાં છેઃ

આવું તે તો વાવરો ખરચું તે તો થઈ
અંતકાલે અલગુ રહેસે કાંઈ એક હરૂપરૂ ॥ ૧ ॥

અન્ત-એ મનક્ષા જન્મ નહી મલેઃ ફરી ફરીને ચાહાવો
કેહે માંગજી હરી ભજોઃ મુકો લોભનો દાવો ॥ ૨૨ ॥

આરંભ-(દાનની શીખ)
દાતારનું મુખ દેવતા ॥ પાપ દીવસનું જાણે ॥
અંગોઅંગે વરષીએ તો ॥ શરીર સાથે લખાએ ॥

અન્ત-દાતારને ને સત્યને સ્નેહ ઘણો' સામળીયાની સાથે ॥
તે ભવશાગરમાં તરીયાઃ તેહ હરીએ ઝાલા હાથે ॥
સુરષ સરષો માંગજી કેહે સોપ ટાલો માહારો ॥
આ વારમા ઉગારજોઃ એક આસરો તાહારોઃ ॥

પદ-ગર્ભવાસનું રણછોડ
સમજ સમજ સાધુ મ્હન જાણુ; ભૂલો ભટકો ચારે પાણુ'

ધોળ-રણછોડ (૭ કડી)
હરીજન હોય તે હરીને ભજેઃ ॥ તજી વીસે વીકારઃ ॥

પદ-પ્રીતમ (૯ કડી)
સત લક્ષણ અતીસે સોહામણાઃ જે નીચત વરતા થઈ સતઃ ॥

ધોળ-રણછોડ (કડી ૭)
કામણગારા રે કાંહાનજી ॥ કામણ કીધુ છે કાઈ ઃ ॥
તુ તો રામરટણ કર રંગમાં ॥ અંગમાં ઉપજે આનંદ' ॥

પદ-પ્રીતમ—ગોવંદ ભજ ભાવસુ ॥ ગોવંદ ભજ ભાવસુ ॥
શણગારનો ગરબો-વલ્લભ
આ ગરબો છપાયલો છે આ પ્રતિમાં ગુજરાતી લિપિએ ઘણો જ અશુદ્ધ લખેરા છે પ્રતિનાં બાકીનાં પાના કોરાં છે
વિશેષ-આ પદો બાલબોધ લિપિએ લખેલા છે

અં. ૭૩-ક-ચંડીનું આખ્યાન-શિવદાસ (ર. સં. ૧૩૭૭, ? ૧૬૭૭)-(લિ. સં. ૧૮૬૪)-પૃ. ૩-૩૫

આરંભ-(પહેલાં બે પાના ન હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)
... ... કીપા કરી મુઝને આજ ॥
... ... કહૂ કીપાનીધી પુછુ છઉં ઉલાશ ॥,
મે વ્યઆશ તણે મુખે ॥ ભલા દેવે વેદ શાહાસ્ત્ર અતીહાશ ॥

વલી પ્રશ્ણ પ્રગટ્યુ મંન માંહાં ॥ કોહો મુજને રૂપીરાએ ॥
શ્રી આદ શટક(ક્ત) કેરા ગુણ સ્વાંમી ॥ સાંભલવા મંન થાએ ॥
જે શકતી શદા શહુને તંન વાપી ॥ જગત વીખે જેહેની આશ ॥
તેહેનાં પ્રાક્રમ કોહો મુને સ્વાંમી ॥ દયા ઘણી મંન આણી ॥
(કડવું ૨ જું)

અન્ત-(રાગ પ્રભાતી)

કવી કેહે હું અલ્પમતી મૂઢ ॥ મૂઢપણે કીધો પદબંધ ॥
પદ પાંચશે ને પંચવીશ ॥ રાંધ (રાગ) શોલી કડવાં એકત્રીસ ॥
સંખેપે કહ્યું આક્ષાંન ॥ પ્રથમ પરણમુ ભગવાંન ॥
એના ગુણ બ્રંમા દેવ ન જાણે ॥ તે શીવદાસ શી પેરે વીખાણે ॥
શ્રી ગુરૂ વ્યાશ ભૂદર પદ વંદી ॥ અંબાચરીત્ર કહ્યું આનંદી ॥
આશો શુદી આઠેમ પાવંન ॥ પ્રથમ આરંભ કહ્યો તે દીન ॥
શંવત તેર (?) શતોતેર ૭૭ જાંણુ ॥ કારતેક શુદી પંચમી પ્રમાંણુ ॥
તે દાહાડે પુરંણ થયું આક્ષાન ॥ જીહીવા જશ આપો ભગવાંન ॥
કાલાવાલા કરજો પ્રમાંણુ ॥ કોઈ ખોડ મો દેશો શુઝાંણ ॥
પંડીત કોઈ મને દેશો દોશ ॥ શરવને કીપા કરો રંણછોડ ॥
આગન માંહાં ફલ માહા પ્રોઢ ॥ એ આગલ હું કવણ મતી મૂઢ ॥
તેહ તંણો મે ગ્રહ્યો આધાર ॥ શંખેપે કીધો વીસ્તાર ॥
શતભગીરથ (સ્તંભતીર્થ) માંહાં જ્ઞ નીવાશ ॥ મહીશંગમ
તીરથ છે પાશ ॥
કવી વીશ્ણૂદાશને મૂખ વાંણી ॥ કથા કરી મે આનંદ આંણી ॥
કવી નાગર શાથણી તીરથ (સ્તંભતીર્થ) વાશ ॥ શ્રી રાંમજીન કેહે
વીશ્ણૂનુ દાશ ॥ કડવાં ૨૧ ॥

શ્રી રાંમજી શત છે ॥ અઈતી શ્રી આક્ષાંન માત ચંડીનૂ લખું છે શંપુર્ણ ॥ શ્રી શુભં ભવતૂ ॥ કલ્યાણમસ્તુ ॥ પ્રત પ્રમાંણે લખુ છો લખનારને દોશ નહી ॥ ભૂલ્યો ચુકો તપાશી વાચજો મમ દોશો ન દીઅતે ॥ એ ચોપડો વાંચવા લેઈ જાએ તથા ચોરી લેઈ જાએ તેહેને માથે પાપ ચોરાશી પ્રગણ્યાનું પાપ છે ॥

વિષયાદિ-૧. માર્કંડય પુરાણમાંના સપ્તશતીના આખ્યાનને આધારે આ ચંડી આખ્યાનને પદબંધ સારરૂપે કવિએ કીધો છે.

૨. રાગ અને કડવાંથી પદબંધ બાંધેલો છે; આમાં ઢાલ કે વલણ કે ઉથલો નથી. કડવાં ૨૧ છે. કડી ૫૨૫, ૧૬ રાગ અને ૩૧ કડવાં હોવાનું કવિ જણાવે છે.

વિશેષ-૧. આ આખ્યાન પ્રકટ થયું નથી. આ પ્રતિમાં રચ્યા સંવત ૧૩૭૭ આપેલો છે, પરંતુ તેમાં લહીઆનો દોષ હશે, કારણ શિવદાસનાં બીજાં પ્રકટ તેમ અપ્રકટ

આખ્યાનોથી જણાય છે તેમ તેનો કવિજીવનકાલ સત્તરમા સૈકાની અડધી સદી પછીનો, એટલે સંવત ૧૬૫૦ પછીનો ગણાય છે. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે, જો કે કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ બાળબોધને અનુસરતો છે. આ આખ્યાન સંવત ૧૮૬૪ની આસપાસ લખાયલું હશે, એમ આ પ્રતિમાંના બીજા આખ્યાનની લિપિ સવતથી સમજાય છે.

૨. ભાલણે રચેલી સપ્તશતી પ્રા. કા ત્રિમાસિકમાં પ્રકટ થયલી છે, તેમ જૂનાગઢના રણછોડજીએ પણ સપ્તશતીનો અનુવાદ કર્યો, તે પછી તળાજાના એક કણબીએ અને કવિ પ્રેમાનંદે પણ કર્યો છે.

અં. ૭૩-ખ-ચંદ્રહાસ આખ્યાન-વિષ્ણુદાસ-(ર. સં. ૧૬૩૪)-(લિ. સં. ૧૮૬૪)-પૃ. ૩૫-૮૪

આરંભ-શ્રી ગણેશજાએ નમંદઃ ।। શ્રી ગુરૂભ્યોએ નમહાઃ અથ આક્ષાંન રાજા ચંદ્રહાશનું લખુ છે ।।

રાગ રામગ્રી ।। પ્રથમે પ્રણમુ ।। ગવરીનું બાલજી ।। શંભુને ।। શુત શુંઢાલજી ।।
મઆ કરો મુજને કીજીએ ।। દેવ દયાલજી ।।
ઢાલ ।। મઆ મુજને ।। કીજીએ ।। ઝશ દીજીએ માહા પ્રૌઢ ।।
હું મંદમતી તુજને સ્તવું ।। મત માહારી છે મુઢ ।।
... ...
માહારા ગુરૂને ચરણે નમુ ।। હરી ભક્તને લાગુ પાએ
જેહેની કીપાએ કરી ।। પદબંધ પુરંણ થાએ ।।
અશ્વમેધ તણી કથા ।। શાંભલે અઘ મુકાએ ।।
કર જોડી વીશણુદાશ કેહે ।। હરી ભગતનો મહીમાએ ।।

અન્ત-(પ્રભાતી) (કડવું ૧ લું)

રંગીક વાંણી રાગ ત્રેવીશ ।। શંક્ષા હુ પદ કડવાં ત્રીશ ।।
બુધમાંને બોલો નીરવાંણ ।। પદ પાંચશેહ ચાલીશ પરમાંણુ ।।
શંવત ૧૬૩૪ શે શાર ।। ચૈત્ર માસ ઊતંમ ગુરૂવાર ।।
કૃષ્ણ પક્ષ ને તીથી ત્રયોદશી ।। શુણી કથા માહેરે મંન વશી ।।
અજાણે કીધો અભ્યાશ ।। બે હુ કર જોડી કેહે વીષ્ણુદાશ ।।
।। કડવા ૩૧ ।।

આક્ષાન ચંદ્રહાશનું શંમપુરણ લખુ છે શમત ૧૮૬૪ ના વરખે માગશીર શુદ ૧૩ વાર શનીઊ શંપુરણ થઊં છે ।। કાનો માત્રે અક્ષેર ભુલા ચુકા તપાશીને વાંચજો લખનારને દોશ નહી દેવા એ ચોપડો પારડીવાશી મેહેતા

શીવનારાએણુનો છે જે કાંઈ વાંચવા તથા ચોરી લેઈ જાએ ને ઓલવે તેહેને ચોરાશી પ્રગણાનું પાપ છે ॥ માતા ચંડીકા પુછે ॥

વિષયાદિ-૧. શ્રી મહાભારતના અશ્વમેધ પર્વને આધારે, નિરાધાર રાજપુત્ર ચંદ્રહાસ વિષ્ણુભક્તિના પ્રતાપે રાજ્ય પ્રાપ્ત કરી કેમ યશવાન્ થયો છે તેની કથા આ આખ્યાનમાં વર્ણવેલી છે.

૨. કડવાં ૩૧ છે. જો કે મૂળમાં ૩૦ ની સંખ્યા આપી છે. પદબંધ રાગ, ઢાલ અને ઇયલાથી બાંધેલો છે, જો કે નવો ઢાલ તેમ ઇયલો જણાતા નથી. રાગ ૨૭ અને પદ કુલે ૫૪૦ હોવાનું કવિ જણાવે છે.

વિશેષ-આ આખ્યાન છપાયું નથી. પ્રતિ ઘણી જ અશુદ્ધ છે; ગુજરાતી લિપિએ લખાયેલી છે.

अं. ७३-ग-दाणसमेना सवाया-अर्जुन-(र. सं.)
(लि. सं.)-पृ. ८४-८४

हिन्दी भाषामां रचायला छे. गुजराती लिपिए अशुद्ध लखायला छे.

અં. ૭૩ ઘ-દાણલીલાના સવૈયા-જીવરાજ (ર. સં.) (લિ. સં.) પૃ. ૮૮-૯૨

આરંભ-પ્રાત સમે બ્રીજ ગોપ સખા ॥ બ્રીજ રાજ મલો એક બાત બીચારી ॥
ગોકુલની ગ્વાલણી સુંદરી રે ॥ મથુરાં મહી વેચવા જાએ છે નારી ॥
વાટ વલાંમણીઓ પીએ કાંમેતી ॥ માંહા વન માહા વીઠલે વાર ઊંજારી ॥
ઝીવરાઝ પ્રભુ બ્રીઝ રાઝ કેહે ॥ તું શાંભલ રે ભીખભાંન કુમારી ॥

અન્ત-રાધાવચન ॥ કાંમેની કાંહાનને કંઠ લાગી ॥
રહ્યાં લક્ષ ચોરાશી નીઝના થકી ॥ ઝરાઝનમની બીક ભાગી ॥
ઊપડી આંખ અગનાનીને અઝન કીધું ॥ હાવે નાથ કરૂણા કરી નાથ ઝાગી ॥
કવી ઝીવ ગોવાલંણી એમ ભંણે ॥ પછે ગોપીએ નવનીધ ભક્ત માગી ॥
દાંણશમેના શવાયા શંપુરણ ॥

વિશેષ-પંદર સવૈયા છે. આ સર્વે સવૈયાઓ છપાયા નથી, તે ભાવવાહી તેમ જ મનોહર છે, હિન્દીની લઢણને અનુસરતા છે. જૂની ઢબના અને જૂના લેખકસંપ્રદાયવાળા કવિના છે એ નોંધવાજોગ છે, ઇંગ્રેજી કેળવણીના સંપર્ક વિનાના કવિએ આ લખેલા છે. પ્રતિ ઘણી જ અશુદ્ધ છે, વચ્ચે કોઇ કોઈ ચરણ લહીઆના સ્ખલનથી પડેલું છે, ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે.

નં. ૭૪-ક-ઓખાહરણ-પ્રેમાનંદ- (ર. સં.)- (લિ. સં. ૧૯૨૩) પૃ. ૧-૬૧.

આરંભ-... ...એ નમ ॥ શ્રી શારદાએ નમ ॥ શ્રી ગોપીજન વલભાએ નમ ॥ ... આક્ષાંન ઓખાહરણનૂં લખૂં છે ॥

શ્રી ગુરૂને ચરણે લાગી જી ॥ તેના ગુણ તે શું લખીએ પાને જી ॥ ઢાલ ॥ પાને લખા જાયે નહી ॥ શ્રી ગણેશના ગુણગ્રામ ॥

શકલ કારજ શીધ થાવા ॥ મુખે લેતા નામ ॥
ગજવદન નાશીકા ને દંત ઉજ્વલ એક ॥
શંગે બે શુધ બુધ નારી ॥ શુત લાભ ને લક્ષ ॥

અન્ત-(રાગ મેવાડો)

ઓખાહરણ જે કો શાંભલે ॥ તેહેનાં પાપ ત્રણે જાએ ॥
ભટ પ્રેમાનંદ કેહે કથા ॥ વલી મલે જાદવરાયે ॥
શરલ કડવાં એહેનાં ॥ પદબંધ કીધું જથામતી ॥
ભણે શાંભલે અનુભવે ॥ તેહેની પીડા જાયે શર્વથી ॥
વટપત્રવાશી ચતુરવંશી ॥ ભટ પ્રેમાનંદ નાથ ॥
જથા બુધ કરી કથા ॥ શ્રોતાજન બોલો શ્રીહરી ॥

વલણ ॥ રાંમ બોલો શર્વથા ॥ અન્ત સૂદ્ધે ઓખાહર્ણ કરી ॥
શરવ શ્રોતાર્જન શાંભલો ॥ ફરી મુખે બોલો શ્રીહરી ॥
॥ કડવાં ૬૪ ॥

ઇતી શ્રી ઓખાહરણ શંપુરંણ શમાપત ॥ શ્રી કલાંણમસ્તુ ॥ શવત્ ૧૯૨૩ નાં અશવણ વદી ૬ ને વાર સોમે શંપુરણં ॥ શમત્ ॥ ઓરપાડ પ્રગંણે ગાંમ શીથાંણનાં ગનાતી બ્રાંમણ મોઢ ચાતરવેદી અટક જોશી ઉમાશંકર નરભેરાંમનો છે ॥ એ ચોપડો વાંચવા અરથે તથા લખવા અરથે લઇ જાએ ને ॥ ઓળવે તથા બગાડે તેને શુરત શહેરનો પાપ ॥ કાનો માત્ર શુધ અશુધ હોએ તો તપાશીને વાંચજો લખનારને દોશ નહી ॥ લખનાર ગાંમ સીથાંણના બ્રામણ અટક જોશી નરભેરામ સુત અંબારામે હશત્રાં અક્ષેરે લખો છે પોતાને વાંચવા શારૂ લખુ છે ॥ યાદશં પુસ્તકં દસ્ટવા ॥ તાદશં લખીતં મઆ ॥ યદી શુધ્યમ શુધ્યં વા મમ દોશો ન દીઅતે ॥

વિષયાદિ-૧. આખ્યાનનો પ્રસંગ પ્રસિદ્ધ છે. પદબંધ રાગ, ઢાલ અને કડવાંથી બંધાયલો છે.

૨. કડવાં ૬૪ છે.

વિશેષ-૧. જૂ. કા. દો. ભાગ ૧ માં આ આખ્યાન પ્રકટ થયું છે. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. અને તે અશુદ્ધ છે. આ આખ્યાન પછી 'ભાનુમતીઆખ્યાન'નું માત્ર ચૌદમું કડવું પૃ. ૬૨-૬૪ માં ઉતારેલું છે.

૨. પ્રેમાનન્દના ઓખાહરણની વિવિધ પ્રતિઓ મળે છે અને તેમાં કડવાંની વત્તી ઓછી સંખ્યા હોય છે; તેમ પંક્તિઓ પણ વત્તીઓછી અને ઘાલઘુસેડવાળી હોય છે. એટલે પહેલી વારનું કવિએ કયારે અને કેટલાં કડવાંનું, કેટલી કડીઓનું લખ્યું તે સહેલાઈથી જાણી શકાતું નથી. એક પક્ષ સંવત ૧૭૨૩ માં કવિએ પાંત્રીસ કડવાંનું ઓખાહરણ લખ્યાનું કહે છે અને તે પ્રતિ કવિ નર્મદાશંકરે જોયાનું જણાવ્યું છે.

૩. અહીં જૂ. કા. દો. ભાગ ૧ લાની ૭ મી આવૃત્તિમાં પ્રકટ ઓખાહરણને અંતે પાના ૧૦૩ ની નીચે રા. રા. નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેસાઈ બી. એ. એ. જે નોંધ ભારે પરિશ્રમ અને સંશોધનને પરિણામે કરી છે તે નોંધવા જોગ છે અને તેની સાથે સુજ્ઞ સંશોધકો સમત થાય એમ છે, એ નોંધ નીચે પ્રમાણે છે:-

"જૂની હાથપ્રતો તપાસતાં જણાય છે કે મહાકવિ પ્રેમાનંદે સૌથી પહેલાં ૨૯ કડવામાં ઓખાહરણ રચેલું હોવું જોઇએ. તે પછી તેમણે લગ્નાદિ વિષયનાં મંગળગીતો વગેરે ઉમેરીને ૩૫ કડવામાં આણેલું. આ કાવ્યનું રચ્યાવર્ષ કવિ નર્મદાશંકરે એક ઠેકાણે વિ. સ. ૧૭૨૩ છે એ પ્રમાણે નોંધેલું છે. પ્રેમાનંદના સમયમાં અને તે પછીના કાળમાં આ કાવ્ય લોકોમાં અત્યંત પ્રિય થઇ પડ્યું, અને વિવિધ ગાનારાઓ અને માણભટ્ટોને હાથે ચૈત્ર માસમાં કથા લંબાવવાને ઘણાં કડવાંઓનો તેમાં ઉમેરો થતો આવ્યો, ને ૫૨, ૫૬, ૬૭, ૯૨, ૧૦૮ કડવાં સુધી તે વધેલું છે. એમાં પણ પ્રેમાનંદની પૂર્વે થઈ ગયેલા નાકર કવિના ઓખાહરણનો તેમ જ તેના પછી થયેલા કહાન નામના કવિની કૃતિઓનો સંગ્રહ ૯૨ અને ૧૦૮ કડવાવાળા ઓખાહરણમાં થયેલો છે, અને એ સર્વ વધારાઓ નકામા અને ફીકા છે. આ ૫૩ કડવાવાળા ઓખાહરણમાં પણ પુનરુક્તિ દોષો પુષ્કળ છે, પણ લોકોમાં વિશેષ કરી એ પ્રચલિત છે. ૫૬ કડવાવાળું ઓખાહરણ રાજારામસુત ગોવિંદરામનું સં. ૧૮૫૬ માં વધારેલું છે અને ૬૭ કડવાવાળું કવિ દયારામનું સુધારેલું વધારેલું છે."

અં. ૭૪-ખ-મોટું વિરાટ પર્વ (અપૂર્ણ)-(ર. સં.)-
(લિ. સં.)-પૃ. ૬૪-૧૦૭

આરંભ-શ્રી ગણેશાયે નમઃ ॥ શ્રી ગુરૂભ્યો નમઃ ॥ અથ આંક્ષાંન મોટુ વૈરાટ પરવ લખુ છે ॥

રાગ કેદારો ॥ ઉમઆનંદન ગુણ વણવૂં ॥ પ્રણમુ દૂદાલો દેવ ॥
જેહ તણો પરવાર પનોતો ॥ સુરીનર મુનીજંન શેવ ॥
શીધ બુધ અસ્ત્રી, લખ લાભ તંન ॥ મંન કામના બુધ જેહને ॥
ગજવંદંન મોદીક અતી વલભ, કરૂ પ્રણાંમ હૂ તેહને ॥

... ...

શ્રીગુરૂચરણ પ્રણામ કરૂં શ્રીરાંમચંદ્રનું ધ્યાંન ॥
નાંમ માત્રે ભવબંધન કાપો આપો નીરમલ ગ્યાંન ॥

અન્ત-(રાગ વેરાડી)

એમ કહી વીર ધાઇ વલગો મલને તે જોધ ॥
ઊંટ કોટે અજા બાંધુ શો કરે તાંહાં ક્રોધ ॥
ઘડી બે ઘડી ધાઈ જુબો ઘંણૂ જુબો તેહ ॥
ઝંખી તે હાથે શાહી ચાંપો કલ્યો કચરો તેહ ॥
અધમુઓ ઘેર લેઈ ગઆ વીર પડી શ્રેહવા કાઝ ॥
પછે રાએ પુછે કંકને હવે શી કરવી પેર ॥
બોહોતેર તેમ વલી આપણને જીત્યો વધારૂ શહી વેર ॥
એક શાલો હંણ્યા પુઠે વલી જોધ શાંહામુ જોઓ ॥
રતંન પાંહાંણુ શાથે આથડી દેશ જીતવો છે કાઓ ॥
શુણી કંક કહુ રાએને તેડાવો વાલુવો શુહાર ॥

(કડવું ૨૬ મું)

વિષયાદિ-મહાભારતના વિરાટ પર્વનો સાર આમાં ઉતારેલો છે. દ્યૂતમાં હાર્યા પછી પાંડવો બાર વર્ષ વનવાસ સેવીને એક વર્ષ છૂપા રહેવા વિરાટ રાજાને ત્યાં સેવા કરવા રહ્યા, એ પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે. પદબંધ રાગ, ઢાલ, અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ-૧. ગ્રંથ અપૂર્ણ હોવાથી કવિનું નામ, રચનસંવત્ તેમ જ લિપિસંવત્ આપેલાં નથી. કડવું ૨૬ મું અધવચથી પડતું મૂક્યું છે. આ આખ્યાન પ્રકટ થયું નથી. તેનાં કેટલાંક કડવાં સ્ત્રીઓને મોંઢે હોવાનું જણાય છે. તેથી આ આખ્યાન કોઈ જાણીતા કવિનું હશે, એમ લાગે છે. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે. અશુદ્ધિ ઘણી છે.

૨. રા. રા. અંબાલાલ બુ. જાની પાસેની સં. ૧૮૩૮ ની પ્રતિ જોતાં આ આખ્યાન કવિ નાકરનું બાંધેલું છે એમ જણાય છે પણ તેમાં આ ૨૪ મું કડવું છે, તથા કેટલીક પંક્તિઓ તેમાં છે તે આમાં નથી. લહીઆએ આને મોટું વિરાટ પર્વ એ નામ આપ્યાથી કદાચ વૃદ્ધિ પામેલું આ આખ્યાન હશે; પણ તેનું મૂળ નાકરનું સં. ૧૬૦૧ રચાયલું વિરાટ પર્વ જ છે.

અં. ૭૫-રૂપસુંદર કથા-માધવ (ર. સં. ૧૭૦૬)-
(લિ. સં. ૧૭૯૨) પૃ. ૧-૧૯

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ રૂપસુંદર કથા લીખ્યતે ॥

भवानीशपादारविन्दे हि भक्त्या इमं व्याकरोद्भापया पद्ययुक्तां
सुधी माधवाख्यो रसैः स्थायिभावैर्युतां यां कथां कामदेवप्रभावैः ॥ १ ॥

મહા દર્પ કંદર્પનો ત્રાસ જાણી, ધરી શંકરે વામભાગે ભવાની
વલી શું કહું એ થકી હું વિશેષે, જિણે છતિયું વિશ્વનારિ નિમેષે ॥૨॥
મહારાજ ઈંદ્રિ અહલ્યા વગોઇ, ધરી ગૌતમે શ્રાપિયો પસ જોઈ ॥
વલી વાલિ તારા વિષે ગેહ વર્ત્યો, છવે એકલો રામબાણે નિવર્ત્યો ॥ ૩ ॥

... ...

એપુ કર્ત્ત નામ નિર્દેઃ
સાંભલો સહુ હવે કહું કથા રૂપસુંદર તણી થઈ યથા
જ્યો સુણી ચતુર તે હરી જશે, વાગરી શઉ ઉમા રપી જશે ॥ ૯ ॥
ભૂમંડલે ચંદ્રવતી પુરિ હતિ તે ચંદ્રસેન વસતિ કરિ હતિ ॥
પ્રજા વિષે જે નૃપતિ રૂપાં હતિ ધનાઢ્ય લોક પરિપૂર્ણ તે હતી ॥ ૧૦ ॥

અન્ત—શ્લોક વૃત્ત સાંભલો ચતુર સર્વકો તદ્‌મો રૂપસુંદર કથા કરી અહમ્યો
શુદ્ધ અર્થ ચતુરને જ સેહેજ્યે મુંઢ સમઝશે જ દોહેલો ॥ ૯૩ ॥
સંવતસ(ત)રસે ૭ ઉપર શ્રી વિક્રમાદિત્યનો
આષાઢાધિક શુદ્ધ વિષ્ણુ દિવસે છે વાર આદિત્યનો
તે દાઢે થઈ રૂપ સુંદર કથા પીયુપની એ ઝરિ
ઉદ્દિચ્યે દ્વિજ માધવેં ધનરસેં ભાપા કવિત્તેં કરિ ॥ ૧૯૫ ॥

ઇતિ રૂપસુંદર કથા સંપુર્ણં ॥ શ્રી ॥ શુભં ॥ ॥ સંવત્ ૧૭૯૨ વર્ષે જ્યેષ્ટ સુદી ૮ રવીવાર લીપીતં મિશ્ર રાજેસ્વર ગ્નાત દસોરા બ્રાહ્મ લાધા ભટ ધવલા ભટ પઠનાર્થં ॥ ॥શ્રી॥ ७॥ શ્રી॥ ७॥ શ્રી॥ ७॥ શ્રી॥ ७ ॥શ્રી॥ ७॥ શુભં ભવતુ ॥

વિષયાદિ—૧. આ કથા પ્રેમની છે. એમાં રૂપાં નામની રાજ્યકન્યા સાથે સુંદર નામનો તેનો શિક્ષક બ્રાહ્મણ પ્રેમમાં પડતાં, રાજા તેને દૂર કરી અન્ય રાજ્યપુત્ર સાથે પરણાવવા મથે છે, પરંતુ આખરે સુંદર રૂપાં સાથે કેવી રીતે પરણી જાય છે, એ પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે.

૨. શ્લોક, અને વૃત્ત બદ્ધ પદબંધ છે. વચ્ચે ગદ્ય પણ છે.

વિશેષ—આ કથા પ્રકટ થઇ નથી. આ કથા સંવત ૧૭૦૬ માં શ્લોકબદ્ધ રચાયલી હોઇને તેમજ સં. ૧૭૯૨ માં લખાયલી હોઇને ખાસ નોંધવા લાયક છે. મહાકવિ પ્રેમાનંદે દ્રૌપદીહરણમાં વૃત્તો લખેલા હોઇને તે કાળે વૃત્તમાં કવિતા રચવાની પ્રથા નહી જ હતી એવું નિરાધાર વિધાન કરનારા વિદ્વાન એ ગ્રંથો પ્રેમાનંદના ન હોવાનું જે કહે છે તેને આ વૃત્તબદ્ધ કાવ્ય ખોટું પાડે છે. તેની રચના રસિક છે. આમાં સંસ્કૃત શબ્દોનો પ્રયોગ વિશેષ થયો છે. પ્રતિ જૂની છે, બાલબોધ લિપિએ લખાયલી છે. વચ્ચે વચ્ચે 'પડિમાત્રા' લિપિ પણ જણાય છે.

અં. ૭૬-ક-અયોધ્યાકાંડ (રામાયણ)-વિષ્ણુદાસ-
(ર. સં)-(લિ. સં. ૧૮૧૪)-પૃ. ૬-૧૩૨

આરંભ-(પેહેલાં પાંચ પાનાં ન હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

... ... સન દીસે કોએ રે ॥૪॥
પસુ પંખીનો સ્વરસ માત્ર ॥ કોય નવ દીસે આંણી વાટે ॥
રઘુનંદન પુછે રે રૂખીજી ॥ એ એમ કોહો સા માટે ॥૫॥
વીસ્માગીત્ર કેહે રે રઘુનંદન ॥ સાંભલ સાચું એહ ॥
એ વનમાં એક રાક્ષસી ॥ નામે તાડીકા જેહ ॥
પ્રાંણી જે એણી વાટે આવે ॥ તેહેને તતક્ષણ ખાએ ॥
તે માટે આપણ એણી વાટે ॥ આનીઆ શ્રીરઘુરાએ ॥૭॥
વલતા તે વાએક એણી પેરે બોલા ॥ રાઘવ ચતુર સુજાંણુ ॥
સ્વાંમી તમારી ક્રીયા થકી ॥ હવે એહના લેઉ પ્રાંણ॥ ૮ ॥
(કડવું ૮ મું)

અન્ત-(રાગ કેદારો) રામચંદ્રના નામ સ્થકી ॥ હોએ માહાદુઃખ ચુરણુ
એટલે અજોધા કાંડ તણી રે ॥ કથા હવી શંમપુરણ ॥ ૨૬ ॥
એક મને શ્રવણે સાંભલે ॥ રાંમચરીત્ર ગુણસાર ॥
તેહેના પુન તણો બ્રહ્માદિક ॥ કેમે ન પાંમે પાર ॥ ૨૭ ॥
કાસી ને કુરક્ષેત્ર ગયા પ્રન ॥ પ્રાગ ત્રેવેણી કહેએ ॥
તેહ પુત્ર શ્રીરાંમ કથાનુ ॥ સમરણ માત્રથી લહીએ ॥ ૨૮ ॥
રામકથારસ જન્મ કોટનાં ॥ દારૂણુ દુરીત વાંચે ॥
ધરમ અરથે કાંમ મોક્ષ ॥ ફલ ચાર પદારથ પામે ॥ ૨૯ ॥
વલણુ ॥ ચાર પદારથ પાંમે । જેકો રાંમગુણુ શ્રવણે ધરે ॥
કર જોડી વીસ્નુદાસ કેહે ॥ સહેજે ભવ દુસ્તર તરે ॥ ૩૦ ॥
(કડવું ૩૮ મું)

કડવાં ૩૮ ॥ ॥૫૬॥ ૧૮૪૦ અંકે અઢારસેં ચાલીસ ॥

ઇતી શ્રી રામાએણ પ્રથમ અજોધ્યાં કાંડ સંમપુરણુ સંભમસ્તુ ॥ કલાંણુ મસ્તુ ॥ કર છે ॥ એ લખનારો પ્રગણે હાંસોટના મહેતા વેણી મઆરાંમે લખુ છે પ્રતને પોતે નાંહાંનાંપણુમાં લખુ છે, દીન ૭ સાતમાં લખુ છે ચોમાસામાં લખુ છે માહા વપતે જેમ તેમ કરીને લખુ છે વાંચનારો કોઈ દોસ મો દેસો એ ચોપડો વેણી મઆરાંમનો પોતાનો છે જે ઓલવે તેહેની માઆનો વીબીચાર કરે તેહેનો પાપ તા. બેહેન તેહેની મારે તેહેનો પાપ છે. શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી.

વિષયાદિ-૧. આ આખ્યાનમાં વાલ્મિકી રામાયણના અયોધ્યાકાંડને આધારે, યુવાવસ્થામાં આવેલા રામચંદ્રજીએ વિશ્વામિત્રાદિની પ્રેરણાથી કરેલાં કાર્યો, સ્વયંવરમાં સીતાનું હરણ અને છેવટ કૈકેયીની પ્રેરણાથી અંગીકાર કરેલો વનવાસ, આદિના પ્રસંગો સારભૂત વર્ણવેલા છે.

૨. કડવાં ૩૮ છે. પદ ૧૮૪૦ છે. રાગ, ઢાલ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે, ક્વચિત્ વલણને બદલે ઉથલો પણ દીસે છે.

વિશેષ-૧. આ આખ્યાન છપાયું નથી. પ્રત જુની છે, પણ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. જો કે 'ક,' 'જ,' આદિ અક્ષરોનો મરોડ બાલબોધ લિપિનો છે. પહેલાં પાંચ પાનાં, એટલે કડવાં ૭ અને ૮ માની ચાર તુક જેટલો ભાગ તૂટક છે. વળી વચ્ચે ૮૯મું પાનું અડધું ફાટી ગયું છે. પાનાનો આંકવાળો ભાગ કેટલાંક પાનાંઓમાંથી કરપાઈ ગયલો હોવાથી બીજા કોઇએ પાનાંની સંખ્યા હાલની રીતિએ લખી છે, તે પ્રમાણે આ આખ્યાનનાં પાનાં ૧-૨૯૫ છે. લહીઆએ દરેક કડવાને અન્તે કુલ પદસંખ્યા તારવેલી છે.

૨. વિષ્ણુદાસે સંવત ૧૬૫૪ થી ૧૬૫૭ સુધીમાં આખુંયે રામાયણ લખ્યાનું પ્રસિદ્ધ છે. આ પ્રતિમાં માત્ર તેના ત્રણ કાંડ આપેલા છે. બાકીના આજ નામાવલિના હવે પછીના અંકમાં છે. ત્યાં તેના રામાયણ વિષે ઉલ્લેખ કરેલો છે તે જોવો.

અં. ૭૬-ખ-અરણ્યકાંડ-વિષ્ણુદાસ-(ર. સં.)-
(લિ. સ. ૧૮૧૪)-પૃ. ૧૩૩-૨૧૪

આરંભ-શ્રી ગણેસાએ નમ ॥ શ્રી રઘુનાથજી સત છે ॥ અથ શ્રી આરણીક કંડ અજોધા કાંડ પછીનો લખો છે ॥

રાગ ॥ ॥ ક્રીપા કરી મુખ વાંણી આપો ॥ દયા કરી દેવેસ ॥
સુભ કારજ પ્રથમે આરાધું ॥ ગવરી તે પુત્ર ગણેસ ॥ ૧ ॥
હંસવાહની વીસ્વજનેતા ॥ વાંણી વીર વીક્ષાત ॥
ઉગ્ર હાંમ મન વીખે હવી ॥ માહારી પુરણ કરજો હાંમ ॥ ૨ ॥
આરણીક કથા અતી ઉતમ ॥ કેહેવા મન ઓહોલાસ ॥
સાંભલતાં શુખ ઉપજે ॥ કેહે સેવક વીસ્નુદાસ ॥ ૩ ॥
તાતવચનથી રાંમજીએ ॥ નીજ નયણે ભર્યાં નીર ॥
પણ લક્ષમણ જાંનકી સંઘાતે ॥ જઈ વસ્યા છે વન ઘનઘોર ॥ ૪ ॥
અપર માતા કેકે કેરાં ॥ વચન આગના પાલી ॥
ચીત્રકોટ ગ(ગિ)રી વીખે જઈ ॥ તાંહાં રહાં મઠ વાલી ॥ ૫ ॥

અન્તઃ-(રાગ દેસાખ)
પ્રથમ શ્રી રઘુનાથને આવી મલો હનુમંત ॥
પછે સુગ્રીવનુ મીત્રી કરી વાલીનો આંણો અંત ॥ ૧૬ ॥

પછે સ્વેતબંધ બાંધી સરવથા ॥ ઉતર્યા સાયર પાર ॥
અનેક રાક્ષસ તણો રામે ॥ કરી રણસંઘાર ॥ ૧૭ ॥
દસ સેહેસ્ર જગ્ન કરે સહી ॥ વીપ્રને દેયે સનમાન ॥
તે ઉપર વલી કનકગીરી ॥ આપે દક્ષણા દાંન ॥ ૧૮ ॥
તે સ્યકી ફલ અધીક હોએ ॥ એમ વદે સગ્રતતાએ ॥
રઘુનાથના ગુણ સાંભરે ॥ સીખે અથવા ગાએ ॥ ૧૯ ॥
તેણે દીવસે હરખ ઘણો ધરી ॥ પદબંધ પરીપુરણ કરે ॥
નરનારી જે શ્રવણે ધરે ॥ તે ભવસાગર હેલાં તરે ॥ ૨૦ ॥
રામચંદ્ર પુરે તેની આસ ॥ ચીત ધરી સુણે તેને આવે અભવાસ ॥
સરવ પ્રાસ્મીત તેહેનાં પાંમે નાહાસ ॥ બેહુ કર જોડી કહે વીશ્નુદાસ ।૨૧।
(કડવુ ૨૩ મું)

કડવાં ॥ ૨૩ ॥ પદ ૬૯૦ ॥ ઇતી શ્રી આરણ્યીક કાંડ સંમપુરણ સુભ-મસ્તુ કલાંણકારી ॥ સવંત ૧૮૧૪ ના જેઠ સુદ ૭ ને દીને પુરૂં કરૂં છે જેઠ સુદ ૧ દીને માંડુ હતુ તે દીને ૬ માં પુર કરૂં છે ચોમાસામા કરૂ છે હાથ વાલવાને લખુ છે લખનારો હાંસોટવાસી મેહેતા વેણી મયારામે લખુ છે કોઈ દોસ માં દેશો.

શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી

વિષયાદિ–૧. રામાયણના અરણ્યકાંડને આધારે, વનમાં રામચંદ્રે રાક્ષસાદિના કરેલા વધનો, અગસ્ત્યાદિ ઋષિઓ સાથેના સમાગમોનો, સીતાના હરણનો અને સુગ્રીવ આદિ વાનરની સહાયતા મેળવવા કિષ્કિંધા પ્રતિ પ્રયાણનો, એ પ્રસંગો આમાં વર્ણવેલા છે.

૨. કડવાં ૨૩ છે. ૬૯૦ છે. રાગ, ઢાલ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ–આ આખ્યાન પ્રકટ થયુ નથી. ગુજરાતી લિપિએ લખ્યું છે. વચ્ચે (ક) આદિ અક્ષરોનો મરોડ બાલબોધ લિપિનો છે; પ્રતિ જીર્ણ છે. લહીઆએ દરેક કડવાને અંતે પદસંખ્યા તારવેલી છે.

અં. ૭૬–ગ–કિષ્કિંધાકાંડ–વિષ્ણુદાસ–(ર. સં.)–
(લિ. સં ૧૮૨૪) પૃ. ૨૧૪–૨૧૭

આરંભઃ–શ્રી ગણેશ શાએનાં નમ ॥ શ્રી શારદાએ નાંમ ॥ શ્રી રઘુ-નાથજી સત છે ॥ ૧ ॥ અથ શ્રીરાંમાએણનો કીકંધાકંડ ત્રીજો લખો છે ॥ ૧ ॥
રાગ ધનાસી ॥ શ્રી સઈલાતમજા રે ॥ તમ સુત પ્રણમ્ રે ॥
સુભ મતી પામવા રે ॥ નીત ચરણે નમુ રે ॥ ૧ ॥
ધંન ધંન તુ સુભટ રે ॥ ધાતા વદની રે ॥
ગ્રંથ આવે સ્તવુ રે ॥ સુર નરવંદની રે ॥ ૧ ॥

ઢાલ ॥ વદની સુરવાંણી વીષે ॥ રસ આપે પરમ પવીત્ર ॥
તત્ર લાંણુ કર જે કીપા ॥ જેમ કહુ રામચરીત્ર ॥ ૩ ॥
હાવે કીકંધા કાંડની પાવન ॥ કથા બોલીસ સોએ ॥
એ વીમલ જય રઘુનાથના ॥ ત્રૈલોક પાવન હોએ ॥ ૪ ॥

અન્તઃ-(રાગ કેદારો) (કડવું ૧ લું)

રાજભ્રસ્ટ થઈ વન ચાલા ॥ એ તો શ્રી અવીનાસ ॥
સાથે સીતા પરમ સાધવી ॥ રવીજોત પ્રકાશ ॥ ૮ ॥
લઘુ ભ્રાતસુ ત્રણે જણાં ॥ રેહેતાં વનફલ આહારી ॥
... ... હરણ કરી ॥ હરી ગયો તો નારી ॥ ૯ ॥
કાંમ સૃદ તે કાંમની કેરૂં ॥ સાલે

વિશેષ-આ આખ્યાન કડવા બીજાની ૧૦ મી તુકથી અપૂર્ણ છે. ૨૨૭ પછીનાં પાનાં પ્રતિમાં નથી. આ આખ્યાન પ્રકટ થયું નથી. ગુજરાતી લિપિએ લખાયલું છે.

અં. ૭૭-ક-અશ્વમેધ આખ્યાન-ભાઉ (ર. સં ૧૬૭૯)-
(લિ. સં. ૧૭૨૫)-પૃ. ૧૩-૫૪

આરંભઃ-(પહેલાં ૧૨ પાનાં નહી હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

... ... જ . સુઝે ખરા ॥
શુરીઆં પાંન છત્ર ચમર ઢલાએ ॥ અગર ઊવેખે વંને જાએ ॥
હીસે હય ચાલે શુભ ચાલ ॥ પૂસ્પ વસ્ટ ઊડે અબીર ગુલાલ ॥
મુંખે બોલે શહૂ જે જે કાર ॥ અંનત દલ તેહેનો નહી પાર
પ્રૌઢૂં શરોવર સોવરણ જ પાલ ॥ ઓહો પાસે મૂકયા રખેવાલ ॥
ત્યાંહાં હય પાણી પીવા જાએ ॥ અવર પૂરશ નહી બોલે પાએ ॥
જલ શમીપે આવ્યો જેટલે ॥ ભીમે અસ્વ દીઠો તેટલે ॥
... ...
શ્રોતાજન સાંભલજો સહી ॥ પણ કેહેવા શમરથ છીઊ નહી ॥
તે માટે હૂ કહૂ કરજોડ ॥ મૂઝને દોશ મ દેશો ખોડ ॥
ભાઊ કેહે હૂં કાંઈ નહી લહૂ ॥ સાધૂશંગતથી મહીમા કહૂ ॥

અન્તઃ-(રાગ ધંન્યાશ્રી) (કડવું ૫)

વૌઈ શંપાએન બોલીઆ રે ॥ સુંણ જનમેજે રાએ ॥
પાંડવદલ અસ્વ લેઈ કરી રે ॥ આનંદ શું રે પલાએ ॥
વલણ ॥ આનંદશુ અરજુન પાંડવ ॥ અશ્વને લેઈ જાએ ॥
બંધથી છોડયો પછે ॥ રાએ નીલધ્વજ રાએ ॥
... ...

જૈમુનિ વાણી ઓચરે ॥ સુણુ જનમેજે રાજંન ॥
વીસ્તારપૂરવક મેં કહ્યો ॥ તુઝ નીલધ્વજ આક્ષાન ॥
શ્રોતાજન શરવ શાભલો ॥ એ પુરણ થઉં આક્ષાન્ય ॥
હવે અસ્વ જાશે ચપાવતી ॥ જાહાં નીલધ્વજ રાજન ॥
તે રાખે છે અતી છ(સ)ત્ય વાત ॥ સુધનવા તેનો તન ॥
તે અસ્વ અરજુન બાંધશે ॥ સગ્રામ થાશે શાર ॥
હવે એ કથા કહી એટલે ॥ તેનો કેવાશે વીસ્તાર ॥
તે કથા આગલ થશે ॥ શ્રીકૃસ્ણ પ્રાક્રમ પ્રોઢ ॥
વીસ્તાર પાર ન પાંમીએ ॥ કેહે કવી મત્ય મારી મૂઢ ॥
શ્રોતા શહૂ કો શાભલો ॥ હુ બાલક શુદ્ધ અજ્ઞાન ॥
વરણ ખોટ અક્ષર ચુક તે નહી આણવા મન ॥
મૂઝ દીન જાણી ક્ષમા કરજો ॥ એટલુ માગુ માન ॥
તમ પ્રશાદે શુધ પામીએ ॥ કાપીએ જડ આક્ષાન ॥
ભગવત જન પાડીત કવી ॥ હુ તમારો છૌ દાશ ॥
નારાંએણુ ગુરૂભટપ્રશાદે ॥ મેં કર્યો અભ્યાશ ॥
સવત ૧૬ ઓગણાશીએ ॥ શાક ૧૫૪૪ પનરશે ચૌઊઆલ ॥
આક્ષાંન જમલાં બે હતાં ॥ મલ માશ દેવ વીશાલ ॥
અધીક માશ આખાડ મધે ॥ સુકલ પક્ષ તે શાર ॥
ત્રીજી તીથી સુભદાઇની ॥ નક્ષેત્ર પૂસ્ય રવીવાર ॥
કુરણુ ગીરી વાઘાત જોગે ॥ વાગ દેવો દીધાં માન ॥
પ્રથમ રાત્ર ઘડી ત્રણ જાતે ॥ પૂરણુ થઊ આક્ષાન ॥
બાવીશ કડવાં, રાગ ચૌઊદ ॥ પદ આઠસે ચોવીશ ॥
જોવનાસ્વનુ આક્ષાંન પેહેલુ ॥ ભદ્રાવતીનો ઇશ ॥
બીજુ વલી અનુશાલવનુ ॥ ત્રીજુ નીલધ્વજ રાજન ॥
આક્ષાંન ત્રણે એમ કીધાં ॥ બાલક શુધ અજ્ઞાન ॥
સુરયપૂર તાપી ત્રટે ॥ ગોપીપરા મધ્યે વાશ ॥
ઓદીચ ગ્રાંતીઇ શાંમલાં ॥ જુજ વેદ અભ્યાશ ॥
ગોત્ર કસ્યપ અડક પાઠેક ॥ વસે છે તેણે ઠામ ॥
મહેશાસુત આયુઆ તણો ॥ સુરજી તે એવૂ નામ ॥
તેનો તન કવી બાલક શુધી ॥ મૂઢ મત અગ્નાન ॥
કર જોડી વીપ્ર ભાઊ કેહે ॥ હવે પૂરણુ થઊ આક્ષાન્ય ॥
કર જોડી તમને કહુ ॥ શાભનો શ્રી અવીનાશ ॥
ભાઊ કેહે મૂઝ દીનને ॥ રાખજો ચરણુ વાશ ॥

કડવાં ૨૨॥ શંપૂરણું ॥ ઈતી શ્રી આક્ષાંન્ય અસ્વમેધનું શંપૂરણું થઈ॥ તથા અક્ષેર ખરો ખોટો હોએ તે વાંચી શંભારજો ॥ પણ લખનારાને દુખણ નહી ॥ હકીકત એ જે ચોપડો જેહેવી પ્રત દીઠી તેવું લખુ છે ॥ તથા તે કરતા અક્ષેર એકુ વંધઘટ હોએ તે ગાલ મે દેશો ॥ તથા એ ચોપડાના ધણીની વગત ॥ એ ચોપડો પરીખ રૂપજી દેવાનો છે લાડ વીશા ગ્નાંતીએ છે ॥ તથા સુત વલભદાશને હાથ અક્ષેર લખુ છે તે સુત વાસ્તે ખિગમ પરા મધ્યે રહે છે ॥ શંવત ૧૭૨૫ ના વરખે શ્રાવણ વદી ૦) વાર શોમવારી તથા જાત્રા ડુબશની એ આક્ષાન શ્રી રામાંએ નંમ ॥ શ્રી શીવાંએ નંમ ॥

વિષયાદિ–૧. મહાભારતનું યુદ્ધ સમાપ્ત થયા પછી, હિંસાના પાપમાંથી મુક્ત થવા રાય યુધિષ્ઠિરે અશ્વમેધ આરંભી અશ્વને છૂટો મૂકયો અને તેને બાંધનાર રાજાને પ્રતિપક્ષી ગણીને તેની સાથે યુદ્ધ મચાવી, અશ્વ છોડવ્યાનો અને તે રાજાને નમાવી પોતાના પક્ષમાં ભેળવી ત્યાંથી પાછો અશ્વને છૂટો મૂકી, ફરીથી અન્યત્ર એવો પ્રકાર થતાં યુદ્ધવિજય મેળવવાનો અને આમ ઉત્તરોત્તર સઘળા રાજાઓને પાદાક્રાન્ત કીધા પછી મહાન યજ્ઞમાં અશ્વને હોમવાનો પ્રસંગ કવિએ વર્ણવવા ધાર્યો છે અને તેનાં ત્રણ આખ્યાન આ પુસ્તકમાં આપેલાં છે.

૨. શ્રી મહાભારતના પ્રયોજક શ્રી વ્યાસના શિષ્ય જૈમિનીનો રચેલો અશ્વમેધ ગુજરાતમાં વિશેષ પ્રચલિત હોઇને તેને આધારે કવિએ આ આખ્યાન બાંધેલાં છે. અશ્વમેધનાં જે કોઈ આખ્યાનો સાંપડે છે તે જૈમિનીના અશ્વમેધને આધારે જ બાંધેલાં મળે છે; મૂળ મહાભારતમાં આ પ્રસંગ જોઇએ તેવો વિસ્તૃત કે સરસ નથી વર્ણવાયો તેથી.

૩. પદ ૮૨૪ છે, કડવાં ૨૨ છે; રાગ અને વલણુથી પદબંધ બાંધેલો છે, વચ્ચે વચ્ચે વલણુ જણુાતું નથી પરંતુ સામાન્ય રીતે વલણુ કડવાને અન્તે આવતું હોવાનું પ્રસિદ્ધ થયલાં આખ્યાનોથી જણાય છે ત્યારે આ આખ્યાનમાં વલણુ, કડવાના આરંભમાં બીજી કે ત્રીજી ટુકથી 'ઢાલ'ને સ્થાને દેખા દે છે. આ પદ્ધતિ સત્તરમા સૈકાનાં કેટલાંક આખ્યાનોમાં સુખયત્ને દેખાય છે, પણ અઢારમા સૈકામાં એ તદ્દન અદૃશ્ય થઈ છે અને ઢાલ આરંભમાં અને વલણુ અંતમાં એ જ પ્રથા અસ્ખલિત માન્ય થયલી દેખાય છે.

વિશેષ–૧. આ આખ્યાન છપાયું નથી. 'વિષ્ટિ'વાળો કવિ ભાઈ આ આખ્યાનનો કર્તા છે. પોતાના સંબંધી માહિતી કવિએ આખ્યાનને અન્તે આપી છે અને તે અહીં ઉતારેલી છે. તે સુરતનો ઔદિચ્ય જ્ઞાતિનો કશ્યપગોત્રી બ્રાહ્મણ હતો; તેની અવટંક પાઠક હતી, અને બાપનું નામ સુરજી મહેશ હતું.

૨. આ જ કવિની પાંડવવિષ્ટિ પ્રા. કા. ત્રિ.ના સને ૧૮૯૦ ના ૩ જા અંકમાં પ્રકટ થયલી છે. તેમાં કવિએ પોતાની ઓળખાણી જ ઓછી આપી છે. એના અંતમાં રચનસ્થાન વિષે આવો ઉલ્લેખ છે.–

સવત સતર છોતરો આનંદ૦ શાકે પંદર બેતાલ મન૦ કડવું ૩૦ કડી ૧૬.

આમાં સંવત ૧૬૬૭ જોઇએ, ૧૭૭૬ નહીં; શાક ૧૫૪૨ માં ૧૩૪ ઉમેરતાં સંવત ૧૬૭૬ આવે છે, અશ્વમેધ પણ સં. ૧૬૭૫ માં એણે રચેલો જણાતો છે. આ જ

પ્રતીમાં પાંડવવિષ્ટી આ જ કવિની છે, તેમાં તેનો રચનસંવત ૧૬૭૯ છે, અને એ જ ખરો છે.

૩. પ્રતિ જૂની તેમ જ જીર્ણ છે. સંવત ૧૭૨૫ માં લખાયલી છે. એટલે આ આખ્યાન રચાયા પછી ૩૬ વર્ષને આંતરે ઉતારેલી છે. સુરતની પાંચમી સાહિત્ય પરિષદના વૃત્તાન્તમાં પાને ૬૯ માં છેડે આપેલી યાદીમાં નોંધેલી પ્રતિ તે આ જ છે. લિપિ ગુજરાતી છે ખરી, પરંતુ 'ક' 'જ' 'દ' 'ત' આદિ અક્ષરનો મરોડ બાલબોધનો છે. પહેલાં પાંચ પાનાં નથી અને કડવું પાંચમું અધુરૂં છે. વચ્ચે પાનું ૨૨ મું ફાટેલું છે.

અં. ૭૭-ખ-દ્રૌપદીસ્વયંવર-શિવદાસ-(ર.સં. ૧૬૭૩)-(લિ. સં. ૧૭૨૫)-પૃ. ૧-૪૧

આરંભઃ-શ્રી ગણેશાએ નંમ ॥ શ્રી શારદાએ નંમ ॥ અથ આક્ષાંન પરબં
દ્રુંપદી શંવર લક્ષૂ છે ॥

રાગ કેદારો ॥ શ્રી શંકરસુતને નમૂં । પ્રેમ ધરીને પ્રણમૂં ॥
અભીનવૂં રૂપ મંનોહર ॥ તાહરૂં રે ॥
શીષ્ય બુંધીનો એક તં સ્વાંમી । કીપા કરે અંતરજ્યાંમી ॥
નીજનાંમી બુંધ્ય અંગોચર આપીએ રે ॥

ત્રૂટક ॥ બુંધી અંનંત અંગોચર આપે કીપા કરી મુઝ માત ॥
કહૂ સંવર દ્રૂપદ કૂંઅરીનો તૂં સીર મેહેલે હાથ ॥
શ્રી ગૂરૂચરણકમલને વંદી બોલૂં એ આક્ષાંન ॥
દ્રૂપદીહરણ કયાં કહૂં માંડી પૂરંણ કરે ભંગવાંન ॥
શ્રી માંહાભારથ આદી પ્રવં તે વેદ પાંચમો જાંણ ॥
ગાતાં સાંભલતાં નર નારી પાંમે પદ નીરવાંણ ॥

અન્ત-(રાગ પ્રભાતી)
પછે પાંડવ સૂખ પાંમ્યા પરીપૂરણ ॥ કૃષ્ણકીપાથી જાંણ ॥
ભારથ આદ્ય પરવ તે પૂરંણ ॥ થઉ છે તે પ્રમાંણ ॥
વેશંપાએન કેહે જંનમેજે ॥ ચીરંન એ અતીહાશ ॥
દ્રૂપદશંવર તે ગાએ શાંભલે ॥ પોહાંચે મનની હાશ ॥
પદ પાંચશે પચાશ ॥ કથાબંધ વીક્ષાત ॥
શોલ રાગ, કડવાં ઓવીશં । પૂરંણ થયૂં આક્ષાંન ॥
શંવત ૧૬૭૩ શંવત શોલ ત્રોતરા વરખે । મકર શંક્રાંતનો દીન ॥
તે દાડે આરંભ કર્યો મે । આનંદ ઉપજ્યો મંન ॥

એક માશ માંહાં કથા શંપૂરણ થઈ ॥ શમજ્યા શ્રી અવીનાશ ॥
શ્રી ગુંરૂચરણદીપાએ કરી ॥ બુધ્ય આપી ભૂધર વ્યાશ ॥
બુધ્યમાને આક્ષાંન કરૂ મે ॥ આંણી મંન આનંદ ॥
દક્ષણ દેશ વિજયાપૂર માંહે ॥ કીધો એ પદબંધ ॥
કવી નાગર સ્થંભતીરથનીવાશી ॥ કામેસ્વરનો દાશ ॥
શદા ભગત આપે હરી તાંહારી ॥ કેહે શેવક શીવદાશ ॥

(કડવું ૨૪ મું)

કડવાં ૨૪॥ ઇતી શ્રી આદી પરવં દ્રૂપદી શંવર શંમાપત ॥ લખીતંગ શા. રૂપજી દેવાનો ચોપડો છે શુદી વલભનાં હાથ અક્ષેર છે તથા વલભને વાંચવાને વાસ્તે લક્ષો છે શૂંભમસ્તૂ ॥ અક્ષેર ખરો ખોટો હોએ તે તપાશજો શંવત ૧૭૨૫ ના વરખે શ્રાવણ વદ ૦)) અમાવાશાથી ભાદરવા સૂદ ૫ શનૂઉ રૂખી પંચમી.

વિષયાદિ–૧. મહાભારતના આદિ પર્વના અન્ત ભાગને આધારે આ આખ્યાન રચાયલુ છે. લાક્ષાગૃહમા પાડવોને બાળવાની પેરવી દુર્યોધને રચાવી ત્યાંથી તે દ્રૌપદીના સ્વયવર પર્યંતના ભાગનો સાર આ આખ્યાનમાં ઉતારેલો છે.

૨. પદ ૫૫૦ છે, કડવા ૨૪ છે રાગ અને વલણથી પદબધ બાધેલો છે, વલણ કડવાને અન્તે છે; વચ્ચે વચ્ચે તે જણાતુ નથી 'ઢાલ' તો છે જ નહીં અને તેને બદલે વચ્ચે વચ્ચે 'ત્રૂટક' છે.

વિશેષ–૧ બૃ કા દો ભાગ ૪ થામાં આ આખ્યાન પ્રકટ થયું છે. આ આખ્યાન રચાયા પછી બાવન વર્ષે ઉતારાયલું છે કવિ ખભાતનો છે, પણ દક્ષિણમાં વિજયપુર (વિજાપુર)મા રહેલો છે.

૨. બૃ. કા દો ૪ થા ભાગમાં પ્રકટ થયલા આ આખ્યાન અને આ પ્રતિના આખ્યાનમાં વિસ્તારફેર ઘણો છે બૃ કા. દો વાળામા કેટલીક પંક્તિઓ પાછળથી ઉમેરાઈ છે, તે છતાં ખુબી તો એ છે કે રચનસવત ૧૬૭૩ અને માસ દિન વગેરે એનાં એ છે. જુઓ બૃ કા દો ૪ થો ભાગ દ્રૌપદીસ્વયવર પાનુ ૧૯૭ મુ કડી ૨૫ અને ૨૬ અને તેને ઉપરના અત ભાગમાં આપેલી કડી ૪–૫ સાથે સરખાવો. આખ્યાનના પૂર વિષે બૃ કા. દો. ૪ થામાં નીચેની પક્તિઓ છે —

પદ છસેં ને ઓગણીસ ઉપર કથાબંધ નિધાન;
અઢાર રાગ ને કડવાં ત્રેવીસ પૂર્ણ થયું આખ્યાન. ૨૪

એટલે પાછળથી ૬૯ પદ વધ્યાં છે, અને સમજાય છે તેમ સોવા વૈષ્ણવજનોને સારૂ કંઇક ઉમેરો ઘટાડો યત્રતત્ર કરાયો છે તેમ સશોધક અને લહીઆએ પણ કેટલાક મનસ્વી ફેરફારો કરેલા જણાય છે.

૩. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે, જો કે 'ઠ' 'દ' 'જ' 'ત' આદિ અક્ષરોનો મરોડ બાલબોધ લિપિનો છે. પ્રતિ જૂની તેમ જ જીર્ણ છે.

અં ૭૭-ગ-જાલંધર આખ્યાન-શિવદાસ-(ર-સં)-
(લિ. સં. ૧૭૨૫)-પૃ. ૧-૨૨

આરંભ-શ્રીગણેશાય નમ ॥ શારદાએ નમ ॥ અથ આક્ષાંન જાલંધરનું લક્ષૂ છે ॥
રાગ ગોડી ॥ પ્રથમે પ્રંણુમૂં આંદ અનંત ॥ કૃપા કરો શ્રી કમલાકંથ ॥

જશ આપો રે ગૂંણુપતી ગુણુરાએ ॥ પ્રેમ ધરીને લાગૂ તમ્હ પાએ ॥
પ્રથમે આરંભ કરતા કાંમ ॥ ગૂંણુપતી તાહારૂ શમરે નાંમ ॥
સૂભ અરથે તૂને શંમરે જ્યાંહ ॥ શકલ કારજ શીદ્ધ પાંમે ત્યાંહ ॥
તે માટે મે શમર્યો આજ ॥ કીપા કરો મૂને શ્રી ગુંણુરાજ ॥
બ્રંમાની તનયા સ્વરસ્વતી ॥ મૂંજ મૂંખ વાશ કરે એકરંતી ॥

... ...

શ્રી માહાભારથ પરમ રશાલ ॥ તેમાં શ્રી હરીવંશ વીશાલ ॥
માંહે અનંત ગુંણુ ગોવંદજી તણા ॥ બહૂ પ્રાક્રમ જીણે કીધાં ઘણાં ॥
(કડવુ ૧ લુ)

... ...

અન્ત-(રાગ પ્રભાવતી)

શ્રી પદમપુરાંણુ કથા છે પેહેલી ॥ વૃંદાચરીત્ર કરૂ રશમે હેલી
શ્રી કૃષ્ણે હાથે તેહેને મારી ॥ ચોઇકુંડપુર સ્થાપો નીરધારી ॥
એ કથા જે ધરશે કરણ ॥ તે પામશે શ્રી હરીનાં ચરણ ॥
જે કો નર એહ ગુણ ગાશે ॥ તે કૃષ્ણુંકૃપાએ વૈકૂંઠ જાસે ॥
કથારાંમધ ન જાંણુ જોડી ॥ કવી પણે માહારી મત્ય થોડી ॥
કવી કૂલ શૈઈ ન્યાત નાગરની ॥ વાંશ ત્રંબાવટી ત્રટશાગરની ॥
એહ કથા ગૂરૂમૂંખથી લીધી ॥ દીવશ ત્રણ માંહ્યાં પૂરણ કીધી ॥
કેહે શીવદાશ હૂં તાહારો બાલ ॥ શદા ભગત આપો ગોપાલ ॥
(કડવુ ૧૫ મું)

કડવાં ૧૫ ॥ ... ૧ નરકાસુરનુ સંપૂરણ થઉ છે ॥ શંવત ૧૭૨૫ ના વરખે ભાદરવા વદ ૨ રાત્રે બુધવારે તથા અખેર ખરો ખોટો હોએ તે કીપા કરી વાંચજો ॥ જેહેવી પ્રત હૂતી તેહવી લખી છે ॥ શૂભ મસ્તૂ । મમ દોરાં ન થાઓ, ચોપડો પારેખ રૂપજી દેવા સુત વલ્લભનો છે તથા ભાઈ હરીદાશને વાસ્તે લક્ષુ છે ॥

વિષયાદિ-જાનવર રૂપે નરકાસુરના પૂર્વજન્મનું આખ્યાન અહીં વર્ણવેલું છે શિવ સાથેના મહાન રણુસંગ્રામમાં વિજય અર્થે તેની સ્ત્રી વૃંદાને છેતરી, હરિએ તેનો

અંત આણ્યાની તેમ જ અન્ય જન્મમાં જલંધર નરકાસુર રૂપે અવતરશે એવું વરદાન આપ્યાની કથા અહીં પદ્મપુરાણને આધારે રચેલી છે, જો કે કવિ આરંભમાં મહાભારત અને હરિવંશ તે સંબંધમાં જોયાનો ઉલ્લેખ કરે છે; પણ તેમાં આ આખ્યાન છે નહીં; પણ પદ્મપુરાણ જે પાછળથી મોટે ભાગે કૃષ્ણચરિતો વર્ણવવા માટે રચાયું છે તેમાં આવાં અનેક રસિલાં આખ્યાનો છે અને ઘણે ભાગે ગુર્જર કવિઓએ કૃષ્ણના જીવનપ્રસંગો વર્ણવતાં પદ્મપુરાણનો આધાર લીધો છે.

૨ કડવાં ૧૫ છે. રાગ, ઢાલ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે, જો કે વચ્ચે વચ્ચે ઢાલ અને વલણ જણાતાં નથી.

વિશેષ—આ આખ્યાન પ્રકટ થયલું નથી. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે, જો કે કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ બાલબોધ લિપિનો છે. પ્રતિ જૂની તેમ જ જીર્ણ છે; વચ્ચે પાનાની કોર ખવાઈ ગયેલી છે.

અં. ૭૭–ઘ–ઈશ્વરવિવાહ– (ર. સં.) (લિ. સં.) પૃ. ૨

આરંભ—શ્રી ગણેશાએ નમ ॥ આક્ષાંન ઈસ્વરવેહેવા લક્ષો છે
રાગ ધન્યાશી ॥ આદ્ય આરાધૂં જૂગ જેવંત ॥ વંછીત વર દે સૂખ્ય બૂધ્ય કંથ ॥
ફરશીધર તૂ હરસૂત કહીએ ॥ કલીમલ પ્રૌઢા પાતીક દહીએ ॥
ત્રૂટક ॥ તૂં દેહે ન કલીમલ પ્રૌઢ પાતીક ॥ હરણ રૌરવ ઈરન ॥
જેમ અરકકરણ તીમીર નાશે ॥ પસે પ્રૌઢાં કરન ॥

વિશેષ—આ આખ્યાનમાં મહાદેવના પાર્વતી સાથેના વિવાહનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. આખ્યાનનાં પાનાં માત્ર બે છે, તેમાંયે પાનું બીજું તૂટેલું છે. કવિનું નામ નથી, તેમ લિપિસંવત પણ નથી.

અં. ૭૮–ક–વિક્રમ ચરિત્ર (પંચદંડની વાર્તા)–નરપતિ– (ર. સં. ૧૫૪૪)–(લિ. સં. ૧૬૬૫)–પૃ. –૪૩–૬૯

આરંભ—(પહેલી ૬૭૦ તુકનાં પાનાં ન હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)
(ર)તનસંઘનિ યેન નીવાર ॥ હઇયડિ પોહિચિ (હર)ષ અપાર ॥ ૬૭૧ ॥
"વીહવા કરી સહુ ન્યવરૂં થશે ॥ વેશ્યાનિ તવ તેડૂ પૂગશે ॥
વેશ્યા આંણી રાજા કનિ ॥ કોહોણી બૂદ્ધિ દીધી તૂહનિ ॥ ૬૭૨ ॥
મૂનિ બુદ્ધિ નહી કિહિ તણી ॥ સાભલિ રે રતનપુરના ધણી ॥
જે હોનારૂં તેહ જ હવૂં ॥ હૂં માહારૂં કીધૂં ભોગવૂં ॥ ૬૭૩ ॥

કન્યા દીઠી નગર મઝારિ ॥ નારી તણૂં રૂપ અપાર ॥
તે ઉપિરિ દ્રષ્ટ મઝ હવી ॥ કૂડ કરી કન્યા ભોલવી ॥ ૬૭૪ ॥
નગર માંહિ તૂ એહવૂ કરિ ॥ અપકીરતિ માહારી પરવરિ ॥
રતંન ભરી પેટી અણાંવિ ॥ શાંઢિ શાવ દૂ ભરી અણાવિ ॥ ૬૭૫ ॥
પેટી વસ્ત અણાવી રાય ॥ વેશ્યાનિ વગૂચણુ થાએ ॥
એહવી કેમ કરિ એ વાત ॥ માથિ પાટા કાઢો શાત ॥ ૬૭૬ ॥
નાક કાંન કાપી પરભવો ॥ રાશડિ બેસાડી ફેરવો ॥
ઘર ઘર વાત સહુ લૂટી લીયો ॥ પછિ લેઈ દેશોટિ દીયો ॥ ૬૭૭ ॥
વારતા ॥ રાજા રતન શેઘિ રતનમજરી કૂયિરિ બિહિન્ય કરી વોલાવી જ છિ ॥ તેહનિ શાસરવાશો કરિજછિ ॥ ચોપાઇ ॥

... ...

(ઇતિ ત્રતીઅ આદેશો સમાપ્ત)

અન્ત–પંચ ડંડ ધરાવૂં છત્ર ॥ રાયો તણી રળિ પુરિ તત્ર ॥
પ્રતન્યા પાલન એકલવીર ॥ રાજા કહીયિ સાહશધીર ॥ ૯૪૭ ॥
અચલ દાંન રાજા આપંતિ ॥ જાચકનાં દારીદ્ર ભાંજંતિ ॥
પંચ શબ્દ ગુંજારવ હોય ॥ શ્રવણે પડૂ ન સુણિ કોય ॥ ૯૪૮ ॥
રાજવગનિ પિહિરામણી ॥ આપિ અવંયંતીનુ ધણી ॥
લાખીણા રેવંત આપીયા ॥ શોવર્ણ કુડલ હાથી ચાંપીયા ॥ ૯૪૯ ॥
અનેક બરદ હવાં વીક્રંમ ॥ કરમધરમનું જાંણિ મર્મ ॥
અનેક આચારિ ઉછ્વ હોય ॥ મંનિ મનોરથ પુહોતા શોય ॥ ૯૫૦ ॥
વીરકથા એજ નર સૂણિ ॥ શ્રવણે સૂપ હોએ તેહ તણિ ॥
ભાવભવારથ રશ વારતા ॥ જાંણિ મરંમ ઇદ્ર દેવતા ॥ ૯૫૧ ॥
જેહવી મીઠી આકૃતિ હોય ॥ તે સમોવડિ ન દીશિ કોય ॥
ગાહા દૂહા ચોપાઈ ગીત ॥ ઊષ્ણ કાલિ જેમ વાહાલુ શીત ॥ ૯૫૨ ॥
કવિતા બ્યગતા શ્રોતા નાંમ ॥ જે જ્તહાં તેહનિ તાંહાં પ્રમાંણુ ॥
જો જીભ્હા વસિ સરસ્વતી ॥ તો અક્ષિર આંણિ જૂગતી ॥ ૯૫૩ ॥
કવિ નરપતિ એહવૂં કિહિ ॥ ચોપાઇ પૂરી થાયંતી ॥ ૯૫૪ ॥

ઇતીશ્રી વીક્રંમાદઇત પંચડંડ છત્ર સંપૂર્ણ સ્માપતં ॥ શ્રીરસ્તુ ॥ શ્રીઃ ॥ સંવત્ ૧૬૬૫ વર્ષે લખીતં ॥ શ્રી ॥ ॥ છ ॥ ॥ છ ॥ ॥ છ ॥ ॥ છ ॥ શ્રી ॥ ॥ શ્રીનારાયણુ ॥ જંબૂસર વાસ્તવ્યં રાંમજી કેન્ય લખિતં ॥ શ્રી નારાયણુ ॥ શ્રી વેણી માધવઃ ॥

વિષયાદિ—૧. સિંહાસન બત્રીશીમાંની આ પાંચમી વાર્તા છે. વિક્રમે પોતાના સિંહાસનના શણગાર અર્થે પાંચ દંડ વિવિધ સ્થલોએથી કેવા બુદ્ધિચાતુર્યથી તેમ જ કેવાં અતિ સાહસિક કર્મોથી આણ્યા તે પ્રસંગ અહીં વર્ણવેલો છે.

૨. દૂહા અને ચોપાઇથી પદબંધ બાંધેલો છે. કુલ પાંચ આદેશ છે. કુલ કડી ૯૫૪ છે.

૩. વચ્ચે વચ્ચે 'વારતા' એમ લખી કથાસંદર્ભ ગદ્યમાં થોડોક થોડોક આપેલો છે અને પાછી એ ચોપાઇથી વાર્તા આગળ ચાલે છે. તેમ શ્લોકો પણ મધ્યે મધ્યે સમર્થનના આપેલા છે, જેમાંના કેટલાક ચાણાક્ય આદિ નીતિગ્રંથોમાં મળી આવે છે.

વિશેષ-૧. આ વાર્તા પ્રકટ થઇ નથી. શામળની બત્રીસ પુતળીમાંની પંચદંડની વાર્તાની ગુંથણી અને પંચદંડની આ વાર્તાની ગુંથણી વચ્ચે સ્થળ, નામ આદિનું ઘણું સામ્ય જણાય છે. તેના રચનાર કવિ નરપતિ વિષે વિશેષ માહિતી મળેલી જાણ્યામાં નથી. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં, પહેલા બે આદેશ આખા અને ત્રીજો મોટે ભાગે પડેલો હોવાથી કવિ સંબંધી ઓળખ જણાતી નથી.

૨. શ્રીમાન્ ગુર્જરનરેશ ગાયકવાડ સરકારની 'સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરી' ના હસ્તલિખિત પ્રતોના સંસ્કૃત વિભાગમા ૬૩૯ મા નંબરની પ્રતિમા આ આખીયે વાર્તા છે. પણ તેમાં માત્ર બે પાનાં નથી, તે 'વિક્રમાસન' વાર્તાનો અંશ છે. તેનો લિપિસંવત ૧૬૭૩ છે, લિપિ બાલબોધ અને પડિમાત્રાવાળી છે. અને પ્રસ્તુત પ્રતિ કરતાં એ પ્રતિ વધુ શુદ્ધ છે. બન્ને વચ્ચે પાઠાંતરો ઘણાં છે. એ પ્રતિમાં નરપતિએ પંચદંડની વાર્તા રચનસંવત આ પ્રમાણે આપેલો છેઃ—

> કવિયા જીવન રૂઅડૂ । સબલૂં અછઈ સંસારિ ॥
> કવિ નરપતિ ઇમ ઉચરઈ । હૂં છૌ મૂઢ મઝારિ ॥ ૧૪ ॥
> કવિ સ્વર સાચઉ સદા । કવિ ઈસ્વર ઇમ જાંણિ ॥
> કવિ નરપતિ ઇણિ પરિભણઈ । વસઈ બ્રહ્માનાં વાંણિ ॥ ૧૫ ॥
> જિમ ગોરસ વલોય કરિ ॥ ઘૃત અમૃત લેયંતિ ॥
> ગોરસ શાહાસ્ત્ર વલોય કરિ ॥ કવિ અંમૃત ચાખંતિ ॥ ૧૬ ॥
> **ભાદ્રવા વદિ આરંભીઉ ॥ બીજ અનઈ બુધવાર ॥**
> **સંવત શાકે ૧ પંન્નરહ એ સવિ હું અધિકાર ॥ ૧૭ ॥**

૩. ઉપર મથાળે જે રચનસંવત ૧૫૪૪ નોંધેલો છે તે પ્રતિને મથાળે આ પ્રતિના સંપાદક રા. મણિલાલ બકોરભાઈ વ્યાસે લખ્યો છે. પણ તે શા આધારે એ સમજાતું નથી; પણ ભાષા જોતાં એટલી જુની આ વાત હોવાનું સમજાય છે. ઉપર રકિલા ગાયકવાડ સરકારની પ્રતિના ઉતારાથી સં. ૧૫૦૧ જેવું સમજાય છે, પણ તે સ્પષ્ટ નથી.

૪. પ્રતિ જૂની તેમ જ જીર્ણ છે. પહેલાં ૪૨ પાનાં ગયલાં છે. ભાષા પણ જુની છે. પ્રતિ બાળબોધ લિપિએ લખાયલી છે, છતાં પણ અક્ષરનો મરોડ ગુજરાતી લિપિનો છે.

૫. આ વાર્તા સવત ૧૫૪૪ માં રચાયલી છે અને સ. ૧૬૬૫ માં લખાઇ છે. આ કવિ ભાલણ અને ભીમના સમયનો છે તેની ભાષા જુની છે, એ પ્રસ્તુત વાર્તાથી

જણાય છે. આ એક જ પ્રતિમાં જ નહીં, પણ વડોદરા રાજ્યની પ્રતિમાંયે જૂની ભાષાના સંસ્કારો જળવાયા છે અને તે પ્રસ્તુત પ્રતિના ઉતારા પછી વર્ષ ૮ ને અંતરે લખાયલી છે.

૬. વળી કડી ૯૫૨-૪ થી જણાય છે તેમ કવિનું પ્રાકૃત (ગુર્જર) ભાષાનું અભિમાન જ્વલંત છે અને પ્રેમાનંદને કે તેની પૂર્વેના કવિઓને ભાષાભિમાન કે સ્વદેશાભિમાન નહીં હોવાનું કહેનારા વિવેચકો ઉદ્‌ભ્રાંત દશામાં છે.

અં. ૭૮-ખ-વિક્રમચરિત્ર-મધુસૂદન વ્યાસ-(ર. સં ૧૬૧૬)-(લિ. સં. ૧૬૬૫)-પૃ. ૬૯-૯૬

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ વીક્ર રાજા નમઃ ॥ શ્રી વીક્રમચરીત્ર લષીત ॥
ભૂપાલી દૂહા ॥ પ્રતમિ શારદા પાએ નમૂ ॥ વાદ્ય વાણી વર દીઉ ॥

હંશાગમ હરષિ કરી ॥ શારા અક્ષર મઝ દીયે ॥ ૧ ॥
કર વીણા પૂસ્તક ધરી ॥ બ્રહ્મકુમારિ વર દીઉં ॥
વ્યાસ ભણિ ગુણ વર્ણવુ ॥ જો મતિ આપુ માય ॥ ૨ ॥
ગોરવર્ણું ગૌરીનંદન ॥ વરદાયક વર આપિ ॥
અવીચળ વાણી સારી દીઓ ॥ તોરે ચરણ શિર થાપિ ॥ ૩ ॥
આગિ એક અનેક હવા ॥ કવિ બંધન જેણે બંધ ॥
મઝ મતિ મદસૂદન ભણિ ॥ બોલૂં અક્ષરબંધ ॥ ૪ ॥
માર્યાસૂદન ગૂરૂજી નમૂ ॥ નમૂ તેત્રીશે કોડિ ॥
વિક્રમચરિત્ર વેહુવા કહૂં ॥ રખે મઝ આવિ ષોડી ॥ ૫ ॥
વિક્રમાદઇત વશિ છિ જ્યાંહાં ॥ ઉજેણી નગરી અરિહાંણુ ॥
વ્યાશ ભણિ રચના વશી ॥ રચીયા અક્ષર આણિ ॥ ૬ ॥

* * * * *

દુહા ॥ સૂત દેવી સાહમૂં જોઇ બોલિ રાજા એમ ॥
વિક્રમચરિત વિહુવાયનું કહો કરિશ કયમ ॥ ૧૯ ॥
સભા સહિત સહૂ સાભળો એમ બોલિ નર નાથ ॥
કાએ જોઇ પદ્મનિ આપૂશ બોલે સાથ ॥ ૨૦ ॥

અન્ત-નૃપ રાયનિ પૂછી કરી સાથિ લીધી હંસા ઓ ॥
મૂરત કીધૂં માલવ ભણી પુરતલિ પેઇ ઉડિશ ઘણી ॥ ૩૩૪ ॥
દેશ માંહિ જો આવુ રાય જાણિ સંઘ ચાલુ જાય ॥
લુ આવ્યુ ઉજેણી કાહિ વિક્રમાદિત્ય રાણુ ગઢ માંહિ ॥ ૩૩૫ ॥
વિક્રમચરિત્ર ગઢ કાવડ કરુ, રાય વિક્રમાદિત્ય તુહેર્તરૂ ॥
બ્રાહ્મણભાટ સુકલ્યા માંહિ, જોઇ તેડા ઉજેણીપતિ રાય ॥ ૩૩૬ ॥

એક બોલ અહ્મો કિહિજુ ખરે, રાજા આવી ભોજન કરે ॥
જે રાજા નહી આવૂ આજ, દેશ માંહિ અહ્મો કરસૂં કાજ ॥ ૩૨૭ ॥
દીધૂ નૂતરુ માનૂ રાય, સહૂ વર વરસૂં જય થવા જાય ॥

*　　　*　　　*　　　*

કથા રાગ તે વ્યાશિ કહી ॥ પીમિ (ત્રીણી) શોની કીધી શહી ॥
ત્રણ પરિક ત્રેતાલીશિ પરી ॥ કથા તણી કીધી ચુપૈ ॥ ૩૪૨ ॥
સંવત ૧૬૧૬ મઝારી શ્રાવણ માસ ત્રીજ રવીવાર ॥
કૃષ્ણ પક્ષ પૂરવા માંહિ ॥ કથા નીપાઈ કીહી ગાંમ ॥ ૩૪૩ ॥
મધ્ય દેશ મિહિમૂદ સુલતાંન ॥ ગાંમ શારશી પરિમરાંણ ॥
કથા કરી મધુસૂદન વ્યાસ ॥ પૂર્વ કવિતા પરિપ્રકાસ ॥ ૩૩(૪)૪ ॥
વિક્રમ ચરિત્ર સમાપ્તં ॥ ॥ ૧ ॥ શ્રી ॥ સંવત ૧૬૬૫ વર્ષે કાર્તિક શુદ ૩ વાર સોમ ॥ જંબુસર વાસ્તવ્ય ॥ રામજીકેન્ય લપીતં ॥...

॥ શ્રી ભવાંનીશંકરાભ્યાં નમઃ ॥ શ્રી કાલભૈરવ ॥ શ્રી વેણી માધવ ॥ પઠનાર્થં ॥ ઠાકુર શ્રી કલ્યાંણજી ॥ ॥ શ્રી ॥ ॥ શ્રી ॥ ॥ ૭ ॥ ॥ ૭ ॥ ॥ ૭ ॥

વિષયાદિ–૧. વિક્રમ રાજાને કુંવર વિક્રમચરિત કેવી રીતે ત્રંબાવટીના રાજા ત્રંબકસેનની પદ્મિની સમાન પુત્રી સાથે લગ્ન કરી આવ્યો એ પ્રસંગ આ વાર્તામાં વર્ણવેલો છે.

૨. દૂહા ચોપાઈ અને રાગથી પદબંધ બાંધેલો છે. કુલ કડી ૩૪૪ છે કવિ પોતે ૩૪૩ રચ્યાનું ઉપર કહે છે.

વિશેષ—૧. આ વાર્તા છપાઈ નથી, ભાષા જૂની છે. પ્રતિ જૂની તેમ જ જીર્ણ છે. વાર્તા સવત ૧૬૧૬ માં રચાઇ છે અને ૪૯ વર્ષે તે પ્રતિબદ્ધ થઇ છે. લિપિ બાલબોધ છે, છતાં ઘણા અક્ષરોનો મરોડ ગુજરાતી લિપિનો છે.

૩. આ વાર્તાની બીજી પ્રતિ નામે 'હંસાવતી'ની વાર્તા રા. રા. અંબાલાલ બુ. જાની પાસે છે; તે સંવત ૧૮૩૮ ના સુમારમાં લખાયલી છે, તેમાં રચનસવત ૧૬૧૬ જ આપેલો છે, છતા વાર્તાનું પૂર ૭૨૭ કડી છે, ઘણો મોટો ભાગ ચોપાઇનો છે. પણ તેમાં વચમાં ગીતો તેમ શ્લોકો પણ આપેલા છે કે જે પ્રસ્તુત પ્રતિમાં નથી જણાતાં. વાર્તાનું પૂર આમ લગભગ બેવડું થયા છતાં રચનસંવત તો એનો એ જ જણાય છે, એ એક ખાસ નોંધવાજેગ બાબત છે.

૪. રા. હીરાલાલ ત્રિ. પારેખની પ્રતિ ૪૭ ફ માં 'હંસાવતી'ને નામે છે, તેમાં કવિની ઓળખનો ઉલ્લેખ ઉપર પ્રમાણે જ છે. પણ રચનસંવત આમ આપેલો છે.–

સંવત ૧૭૨૫ વરખે માગરાર વદી ર દીન.
સરવ વાર માહા રવીવાર કૃષ્ણ પક્ષને પુરવા સાર;

તેમ તેના મથાળે સં. ૧૭૩૫ નો ટાંકેલો છે. પરંતુ કેટલાંક કારણોએ વાસ્તવિક રચનસંવત ૧૬૧૬ જ લાગે છે.

અં. ७८–ग–बिल्हणपंचाशिका–बिल्हण–(र. सं.)–
(लि. सं. १६६५)–पृ. ९७–११२.

आरंभः–श्रीगणेशाय नमः ॥

ध्यात्वा गणेशमखिलागमसारभूतं । श्री शारदा सुरनमस्कृतपादपद्मां ॥
किंचित्स्वकीयमतिसस्फुरितेन तच्च । काव्यं करोमि विदुषां सुखबोधनार्थं ॥ १ ॥
स्वर्गार्चनीविमलमडलखंडतुल्ये । भूमंडलेऽणहिलपत्तननामधेये ॥
वीरांगगूर्जरजनैः परिसेव्यमाने । भोगी बभूव नृपतिः किल वीरसिंहः ॥२॥

अन्त- मित्रं शशिकिलपुष्पशरो वसंते । यस्यापि वधुरति यस्य रतिः कलत्रं ॥
यस्यापि सुंदरधनुर्वनिता कृशांगी । पुष्णातु स कुलं खलु पुष्पधन्वा ॥ १३५ ॥
विद्वल्लोकसभासु काव्यकुशलैरापठ्यमाना मुदा ।
स्तुत्वा यंत च वजिता कथपके विधेन तच्चेति च ॥
सत्यं काव्यं विचरत्यचं वरमतिः श्रीमानत्य तकः ।
संपूर्णं समवीकरखुविदुषा भक्तेन कां मैदुना ॥ १३६ ॥

इति श्रीबिल्हणपंचाशिका समाप्तः ॥ ॥ सवत १६६५ वर्षे लखीतं ॥ छ ॥

વિષયાદિ–૧. વીર પુરુષોથી વસાયલી અણહિલપુર પાટણ નગરીના ગુર્જર રાજા વીરસિંહની પુત્રી શશીકલાના સ્નેહપાશમાં પડેલા કાશ્મીરના પંડિત બિલ્હણે સંસ્કૃતમાં રચેલા ૫૦ શ્લોક સાથે તેના પ્રસ્તાવરૂપે સાંકળેલા ૭૪ શ્લોકો અને ઉપસંહારના ૧૨ શ્લોકો મળી કુલ ૧૩૬ શ્લોકનું આ રસીલું શૃંગારરસપ્રચૂર કાવ્ય છે.

૨. આ કાવ્યમાં નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે:–અણહિલપુરપત્તનના રાજા વીરસિંહને શશીકલા નામની એક પુત્રી હતી. રાજાએ તેને ભણાવવા કાશ્મીરના પંડિત બિલ્હણની યોજના કરી. પંડિતે રાજકુમારીને વિવિધ વિદ્યાઓ સાથે કામશાસ્ત્રની વિદ્યા પણ શીખવી, અને બન્ને વચ્ચે ગાઢ સ્નેહ વધ્યો અને ગાંધર્વ વિધિથી લગ્ન કરી, પંડિત બિલ્હણે તેને કાન્તા કીધી અને શૃંગારાનુભવ લીધો. એથી રાજકુમારીનું રૂપ પૂર બહારમાં સ્ત્રીરૂપે વિકસ્યું અને રાજાને તેની ખબર પડી, એટલે તેણે પંડિતને ફાંસીએ મોકલ્યો. ત્યાં ફાંસી આગળ પંડિતે 'अद्यापि तां' એ પદથી શરૂ થતા ૫૦ શ્લોક રચી પોતાની ઇષ્ટદેવી શશીકલા સાથેના વિલાસસુખનું સ્મરણ નિર્ભર કર્યું. રાજકુંવરી પણ આપઘાત કરી તેની સાથે સ્વર્ગે સંચરવા તૈયાર થઈ, એટલે રાજાને તેના પ્રધાને સમજાવ્યો અને પંડિતને છૂટો કરી તેની સાથે શશીકલાને પરણાવી.

૩ આમાં પહેલા ૭૪ શ્લોક એક કોઈ કવિના (જૈન કવિ સારંગ કદાચ હશે જુઓ જૈન રાસમાળાની યાદી) આરંભમાં છે, તે પછી ૫૦ શ્લોક કાશ્મીરી કવિ બિલ્હણના છે અને ૧૨ શ્લોક ઉપસંહારના આદિની કુલ ૧૩૬ શ્લોક છે.

વિષય–૧ ગુજરાતીમાં આ કાવ્યનું ચોપાઈબદ્ધ ભાષાંતર સંવત ૧૭૩૩ ની અગાઉ થયલું છે, અને તે "ગુજરાતી" પત્રના ૧૯૧૫ ના દિવાળીના અંકમાં (તા૦ ૭–૧૧–૧૫; પાને ૧૯૨૬–૨૮ મે) પ્રકટ થયલું છે.

૨ પાટણના ભંડારમાં (પત્ર ૭ પંક્તિ ૧૫) પણ આના બાર્ણાવરની પ્રતિ છે, તે સંવત ૧૬૫૫ ના માગશરમાં લખાયલી છે.

૩ એક મત એવો છે કે બિલ્હણે "ચૌરપંચાશિકા" રચેલી નથી, પણ તેને નામે કોઇએ ચઢાવી છે; કારણ ઉપર જે 'સિદ્ધ' ચાપોત્કટ વંશના ગુર્જર રાજા વીરસિંહ વિષે લખ્યું છે તે ઈ. સ. ૬૨૦ માં થઈ ગયો છે, જ્યારે ખરી રીતે બિલ્હણ સોલંકી રાજા કર્ણદેવના સમયમાં થઇ ગયો છે, અને બિલ્હણનો સમય, સંવત ૧૦૬૫ થી ૧૦૮૫નો લેખાય છે, તેનો 'કર્ણસુન્દરી' અને વિક્રમાંકાભ્યુદય પ્રસિદ્ધ છે.

કાવ્ય ઘણું રસીલું અને ઉચ્ચ પ્રતિનું છે. તેને સંશોધીને, તેના પ્રાચીન ગુજરાતી અનુવાદ સાથે તે અવશ્ય પ્રકટ કરવા યોગ્ય છે,

૪. કેટલાક આને 'ચૌર પંચાશિકા' પણ કહે છે અને કવિ ચૌર, નહિ કે બિલ્હણે તે રચ્યાનું કહે છે.

ગ્રં.–૭૮–૫ लोलिंबराजरत्नकला (मराठी) (र. सं.)–

(लि. सं. १६६५)–पृ. ११२–११६

आरंभ–सुरसवचनगुंफो दातृता कल्पवृक्षो
विजितवविदवो द्याक्लिनी भीतिभित्ता ॥
त्रिदशसदसि वाच्यो दोपिणां दोपर्द्दता
जयति धरणिपीठे लाल लोलिम्बराजः ॥ १ ॥

रत्नोवाच ॥ घडी घडी मज पासीं गोष्टि त्याची करावी
सकल भवन कीर्त्ति तो चविन्नि लिहावी ॥
बहु बहु उतकंठा जीउ जाडल जाणा
क्षणभरि तुझि आण्य लाल लोलिम्बराज ॥ २ ॥
तलमल विरहाची सवर्या साहवेना
हृदय फुटत आहे हारही आवरेना ॥
सकलचि तुझि मिलावी साजणी शीघ्र जायो
क्षणभरि विनवावो लाल लोलिम्बराजः ॥ ३ ॥

अन्त–क्षनी घालिमा लागली चंपकाची नको नेपुरें कंकणें रत्नकांची ।
तइ याजि वा सर्व शृंगार साजे
जई भेटती लाल लोलिम्बराजे ॥ ३५ ॥

सखी उवाच–लोलिमराज तुज चिंति तुसे मृगाक्षी
हें अन्यथा जरि असे तरि देउ साक्षी ॥
जामीन ये क्षणसि कउठि सांडि चाले ।
त्याते सुखी करी तुंही सुखि होय चाले ॥ ३६ ॥

अरि रतकला तुझे, हु वाक्या कुच सून तीनहिं पात हमारी ।
मनमसट ... ...

વિષયાદિ-૧. આ છંદબદ્ધ મરાઠી અને હિન્દી કાવ્ય સંવાદ રૂપે છે. લોલિમ્બ-રાજના રત્નકલા સાથેના સ્નેહનિબંધનના રસિક સંવાદ છે. લોલિમ્બરાજની અને રત્નકલાની સાહેલીઓની ઉક્તિઓ મરાઠીમાં અને રત્નકલાની ઉક્તિઓ હિન્દીમાં છે.

૨. ૩૬, આખા અને ૩૭ મો અડધો છન્દ છે. કાવ્ય અપૂર્ણ છે, તેમ મરાઠીમાં હોવાથી અને અશુદ્ધ લખાયાથી તેનો પૂરો સમજભર્યો ઉકેલ થઈ શકયો નથી.

વિશેષ—સંસ્કૃત અને મરાઠી શ્લોકોથી તેમ હિન્દી છન્દથી પદબંધ બાંધેલો છે. પ્રસ્તુત પ્રતિના આગલા ગ્રંથો જે હસ્તાક્ષરે લખાયા છે તેજ હસ્તાક્ષરે આ ગ્રંથ પણ લખાયલો છે, એટલે તેનો લિપિસંવત પણ ૧૬૬૫ હશે, એવું અનુમાન થઇ શકે છે. ગ્રંથ અપૂર્ણ છે; તેના ૩૬ શ્લોકો આ પ્રતિમાં છે; બાકીનો ભાગ ત્રુટિત છે,

---

અં. ૭૯-ક-વનેચટનો રાસ-લઘુ અને સુખ-(ર. સં. ૧૭૩૨)-(લિ. સં.)-પૃ. ૨૨-૪૨.

આરંભ-(પહેલી ૨૪૫ કડી પડેલી હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

... હેને તે આપો હાથ તો કહુ ઈક કરો મુઝ માત ॥ ૨૪૬ ॥
એટલું કાંમ કરો મંન રલી । પછે કાંઈ નહી કહીએ વલી ॥
વીદાવીલાશી બોલી વાંણુ । તું કેહે છે એ ચતુર સુજાંણુ ॥ ૨૪૭॥
મુઝ શરખી સ્ત્રી લાવે શોલ । તો રાએ હું પીરશુ રંગરોલ ॥
વલતી વાદ્ય સુખ બોલી શકી । તાહારી જોડ કો બીજી કહી ૨૪૮ ।
કાંહાંથી લાવે વીનેચટ શોલ । વીદાવિલાશી કેહે સુખ બોલ ॥
તાહારે શું છે તું જઈ કેહે । ચતુર પુરશ હોશે લેહે ॥ ૨૪૯ ॥
આવી વાઘ વીનેચટ પાશ । તાંહાં જઇને મેહેલો નીશવાશ ॥
વીનેચટ...બોલો શકી ॥ તંમને ના કહી વીષ કહી ॥ ૨૫૦

અન્ત-(રાગ ધંન્યાશ્રી)

એ કથા જે શાંભલે । આનંદ શું રે ॥ એક મંને નરનાર મન આનંદ શું રે ૫૪૦
આશા પોહોચે તેહ તણી । આણુંદ૦ ॥ પાંમે ભગવંત પાર મન આનંદ૦ ૫૪૧
વીનેચટ ગુણ ગાએ તાં । આણુંદ૦ પોહોચે મનના કોડ મન આનંદ૦ ૫૪૨
ચંદ્ર ઉદે બેહુ મલી આનંદ શું રે ॥ હરખે કીધો જાંણ મન આણુંદ શું રે ૫૪૩
સુરત શેહેર શોહાંમણું । આણુંદ૦ **મહીધરપરામાં** વાશ ॥ મન આનંદ૦ ૫૪૪
નાત ચોરાશી વાણીઆ, આણુંદ૦ તેહ તણો શણગાર ॥ મન આણુંદ૦ ૫૪૫
શીમાલાની થાપના । આનંદ૦ ॥ લઘુ સુખ નીરધાર । મંન આણુંદ૦ ૫૪૬
માતતાત આરોગ છે । આણુંદ૦ ॥ બાંધવ ચાર શુજાણ । મન આનંદ૦ ૫૪૭

અહીસ્તાધરમ જે ભોગવે । આનંદ૦ ॥ શાવક કુલ અવતાર । મન ગોવંદ૦ ૫૪૮
શતરશેહે બત્રીશ માંહાં । આનંદ૦ ॥ દીવાલી ને દીન । મંન ગોવીંદ૦ ૫૪૯
તે દાઢે બેહુ જણ મલી । આનંદ૦ ॥ માંડો એ આરંભ । મંન આનંદ૦ ૫૫૦
કારતેગીએ પૂરંણ થએો । આણંદ૦ ॥ દેવદીવાલીને દીન મંન આનંદ૦ ૫૫૧
ભાઈ બેહુની બુધી થકી । આનંદ૦ ॥ કીધો એ પ્રતિબંધ । મંન આનંદ૦ ૫૫૨
એક દીન એમ બેઠાં થકાં । આણંદ૦ ॥ ઊલટ ઉપનો મંન ॥ મંન ગોવીંદ૦ ૫૫૩
તે માટે ગુણ ગાઇએ । આણંદ૦ ॥ વીનેચટ રાજાંન ॥ મંન આનંદ૦ ૫૫૪
ગાશે ગુણ જે રાએન । આણંદ૦ ॥ હોશે જેએ કલાંણ ॥ મંન આનંદ૦ ૫૫૫

ઈતીશ્રી વીનેચટનો રાશ વખાંણનો પ્રબંધ શંપૂરણ લખો છે ॥
॥ જેહવી પ્રત હુતી તેહવૂં લખુ છે ॥ ॥ શ્રી ॥ ॥ શ્રી ॥

આદર્શ પુશતંક દસ્ટવા ॥ તાદરશં લીખીતં મઆ ॥ જદી શુધમશુધંવા । મમ દોશો ન દીઅતે ॥ ૧ ॥

વિષયાદિ-૧. સરસ્વતીની કૃપાથી મૂરખદત્ત નામનો વણિક પુત્ર વિનયચટ નામે પ્રસિદ્ધ થયો અને રાજપુત્રી વિદ્યાવિલાસિની સાથે પ્રેમપાશમાં પડી તેને કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી, એ પ્રસંગ આ પ્રસ્તુત રાસમાં વર્ણવેલો છે.

૨. દુહા, ચોપાઇ અને ઢાલ તથા રાગથી પદબંધ બાંધેલો છે. કુલ કડી ૫૫૫ છે.

વિશેષ-૧. આ રાસ પ્રકટ થયેલો નથી. આ રાસ વાંચતાં તેના અને શામલની વિદ્યાવિલાસિનીની વાર્તાના પ્રસંગ વચ્ચે ઘણું સામ્ય છે, એમ સમજાય છે.

૨. કવિ બે ભાઇઓ નામે લઘુ અને સુખ છે (ક. ૫૪૬), સુરતના મહીધરપુરાના શ્રાવક શ્રીમાળી વાણીઆ છે. આ વાર્તા સંવત ૧૭૨૨ના કાર્તિકમાં રચાયલી છે, તેમ બે ભાઇઓએ મળીને એક દિવસમાં રચેલી છે એમ અંતના ઉલ્લેખથી સમજાય છે (ક ૫૫૨-૫૩). આ કવિ વિદ્યાવિલાસીના કર્તા શામળનો ઠીક પુરોગામી છે; તેથી શામળે આ વાર્તાનો આધાર લીધો હોય અગર પ્રચલિત કથાને આધારે બન્નેએ રચી હોય, એ ચોક્કસ કહી શકાતું નથી; બાકી પ્રસંગો અને પાત્રો વગેરેનું સામ્ય વિશેષ છે.

૩. અમદાવાદની ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીના સંગ્રહમાં આ આખીયે વાર્તા છેઃ જુઓ નં.-૬૧.

૪. પ્રસ્તુત પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. લિપિસંવત આપેલો નથી. પહેલાં બાવીસ પાનાં ગયલાં છે.

નં. ૭૯-અ-પદ્માવતીનું આખ્યાન-શામળભટ્ટ-(ર. સં-૧૭૭૪)-(લિ. સં.)-પૃ. ૪૩-૮૬ (અપૂર્ણ)

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમઃ ॥ શ્રીશારદાએ નમઃ શ્રી શરસ્વતે નમઃ ॥ શ્રીમાહાલખમી શત્ય છે ॥ અથ પદમાવતીનું આખ્યાન લખું છે ॥
દોહરા ॥ પરથમે શારદા વરણવૂં । માગુ એક પશાએ ॥
આખ્યાંન કહુ પદમાવતી । તૂં જશ આપે માએ ॥ ૧ ॥

શ્રી ગુરૂને ચરણે નમું। ને ગણપતી રહુ કર જોડ॥
રહુ કવીતાની કરૂ વીનતી। કોઈ મો દેશો ખોડ॥ ૨ ॥
આખાંન કહુ પદમાવતી। શતીશીરોમંણ જાંણ॥
પૂસ્પશેન્ય રાએ વરી। હુ તેહેનાં કરૂ વીખાંણુ॥ ૩ ॥
નગર એક ચંપાવતી। તે ચંપકશેન્ય રાજંન॥
પટરાંણી પુસ્પાવતી। ને પૂસ્પશેન્ય એક તંન॥ ૪ ॥

અન્ત–(દુહો) ત્રણુ માશ થઆ પછે। હે નાર તજશે પ્રાંણ॥
શગલ વારતા ચાલશે। એક હસવું બીજી હાંણ॥
તજી માત એ અંન જલ તજુ અમરત સુ દેહે॥
વાટ જોઉં તે કુઅરજી જેમ બપઇઆ મેહે॥
ગુણુકા કેહે શીદ દુખ ધરો મુજને આપો લાંણુ॥
પરધાને તે સાથે પાથવો મેલવું ચતુર સુજાંણુ॥
વારો હેજી માવડી વારો હજી નાર॥
માશ તણામાં મેલવું તમને રાજકુમાર॥
સુણુતાં આણુંદ ઉપજે કીધી બહુ પેર શાખ્યે॥
ગરથ હાણુપણુ પાલખી જાર ચંતા મંન જાએ॥
તે ખબર કેવા મોહોલમાં ગુણુકાને તેડી જાએ॥
ગુણુકા બોલી ઉતાવળી કુંઅરજી છે કાંહાં

(અપૂર્ણ)

વિષયાદિ–૧. પદ્મસેન અને પદ્માવતીની કલ્પિત વાર્તા છે.

૨. દૂહા સોરઠા અને ચોપાઇથી પદબધ બાંધેલો છે.

વિશેષ–૧. બૃ. કા. દો. ભાગ ૨ માં આ વાર્તા પ્રકટ થયલી છે. પ્રસ્તુત પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે. વાર્તાનો છેવટનો મોટો ભાગ પડેલો છે. વચ્ચે છેવટનાં ત્રણુ પાનાં અવળસવળ લખાયલાં છે.

૨ આ વાર્તા સંવત ૧૭૭૪ માં લખાયલી છે. બૃ. કા. દો. ભાગ ૨ ની પ્રતિ તેમજ બીજી જૂની પ્રતિઓમાં રચનસંવત વિષે મતભેદ નથી, માત્ર મહીનો આદિ છાપેલી પ્રતિમાં સમજાય તેવાં નથી અપાયાં. બૃ. કા. દો.માં તેનો ઉલ્લેખ આમ છે.–

સંવત સતર ચુંમોતરે, શુકલ પક્ષ શુભ સાર;
કરી કથા દિન પાં'એ, મળતો મંગળવાર.

પણુ આથી વધુ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ સં. ૧૮૪૨ માં લખાયલી પ્રતિમાં આ પ્રમાણે છે:

સવત સતર ચુંમોતરે, મહા માસ શુભ સાર;
પૂરણુ કથા થઈ પાંચમે, મેળો મંગળવાર

અં. ૭૯-ગ-પરકાયાપ્રવેશની વાર્તા-શામળ-(ર. સં.)-
(લિ. સં.)-પૃ. ૨૪-(૯૫-૧૦૯)

આરંભઃ-શ્રી ગણેશાએ નમાંઃ શ્રી શારદાએ નમાંઃ પરકાઆ પરવની વારતા લખી છે ॥

ચોપાઈ॥ પરથંમ શારદા કરૂં પ્રણામ॥ મુજ મુખ દેજો રૂડી વાંણુ॥
ગાઉ જો વીક્રમચરીત॥ જે શાભલતાં થાઉ પવીત॥
ઉજણી નગરીનો ભુપ॥ જેમાં કંદ્રપના શરખું રૂપ॥
તેહ તણું શીહાશંણુ શાર॥ તે લાવો ભોજ ન લાગી વાર॥
દેખતાં ઊપનુ હેત જ ઘણુ॥ ... ...
ઓછવ મગલ ઠાંમો ઠામ॥ જોવા મલુ રાઉ બાંધુ ગાંમ॥
ધાંન ઈશવરનું મનમાં ધરે॥ શીઆસંન બેહાની ઇછા કરે॥

દુહો॥ રાજા ભોજ પગ ધરે॥ જોઈ શમુરત લાગ॥
બોલી શામા પુતલી॥ રાએ ન ધરશો પાગ॥

અન્તઃ-દુહો॥ સુનો ભોજ કહે પુતલી॥ હેવો પાકરંમ રાએ॥
તેનો મહીમા શાંભલો॥ પાચે પાતીક જાએ॥ ૧॥
હરશીષ ક્રીરપા કરે॥ ટળે વાધી ને શોક॥
મંનવાંચીત ફલ પામશે॥ જે કો સુણશે લોક॥ ૨॥
ગાએ શીખે ને શાંભલે॥ તેને નરખાનું અશનાંન॥
પુન ઉપર જે મંન ધરે॥ કોમલ રેહેશે મંન॥ ૩॥
પ્રાક્રમી વીક્રમ થઓ॥ શુંણો ભોજ એએ કરંણુ॥
હેવાં પારાકંમ જો કરો॥ તો ધરો શહાશન ચરંણુ॥ ૪॥
પરદુખભાંજણો સુખકરણુ॥ અજીતે અભેદી રાએ॥
એ શઈઆશંણુ અવનતું॥ બીજો નવ ધરે પાઅ॥ ૫॥
હેવું કહી પુતલી આપે ગઈ આકાશ
એ કથા પુરી થઈ કહે કવી શામળદાશ॥ ૬॥

પરકાયાપરવેશતી શંમપુરંણુ લખી છે॥

વિષયાદિ-૧. સિંહાસન બત્રીસીમાંની આ સાતમી નાયિકની વાર્તા છે. શામા પુતલીએ કહી છે. વિક્રમને એક ગુરૂ પાસેથી પરકાયાપ્રવેશનો મંત્ર એક નાયિકની હાજરીમાં મળતાં અને નાયિકે પ્રાણ તજવાની ધમકી આપતાં વિક્રમે એ મંત્ર તેને શીખવ્યો અને પછી રાજા વિક્રમ પાસે વાઘના શરીરમાં પ્રવેશ કરાવી નાયિક પોતે એકદમ વિક્રમના દેહમાં પેઠો, અને આખરે ઓછી બુદ્ધિવાળા નાયિક લોભનો માર્યો વિક્રમનો દેહ ત્યાગ્યો એટલે તરત જ વિક્રમે પુનઃ પોતાનો દેહ પ્રાપ્ત કર્યોઃ આ પ્રસંગ આ વાર્તામાં વર્ણવેલો છે.

૨. દુહા, ચોપાઈ અને છપ્પાથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ-૧. આ વાર્તા જો કે પ્રકટ થયલી છે, પરંતુ છપાયલી વાર્તા કરતાં આનું પૂર નાનું છે. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. લિપિસંવત કે રચનસંવત આપેલો નથી.

૨ સાહિત્યપરિષદ બંડોળ કમીટીની તરફથી રા. રા. અંબાલાલ બુ. જાની બી. એ. એમણે સંશોધીને આ વાર્તા પ્રકટ કરી છે. (પાનાં ૩૯૯ થી ૪૦૩) તેમાં પાઠભેદ વગેરે નોંધી પૂરતી માહિતી આપેલી છે.

અં. ૭૯-ઘ-અબોલા રાણીની વાર્તા-શામળ (૨. સં.)-
(લિ. સં.) પૃ. ૮ અપૂર્ણ

આરંભ-શ્રીગણેશાએ નમઃ ॥ પુતલી ચીત્રરંગના ॥ વારતા અબોલા રાણીની લખી છે ॥

ચોપાઈ ॥ શ્રી શારદા તુજને નમુ । ગણપતી દેવ પાગે શીશ ધરૂ ॥
ચુકવો નાંયે ટીબો કાહા । રતન અણાવાને ગોપ છે કાંહાં ॥

વિષયાદિ-૧. સિંહાસન બત્રીશીમાંની ચિત્રાંગદા પુતલીએ કહેલી અબોલા રાણીની દ્દહી વાર્તા છે. એક બ્રાહ્મણે પાનવાળાની દુકાને એક અપ્સરા સરખી યુવતીને જોતાં તેની પુંઠ પકડી તેના પર્વતનિવાસમાં પ્રવેશ કીધો. પરંતુ તેની દાસીએ વાવડીમાં નહવાનું કહેતાં તે નાહ્યો એટલે પાછો મૂળને સ્થાને તે આવી પડ્યો. આમ નિરાશ થયલા બ્રાહ્મણને પેલી અપ્સરા અપાવવાનું કામ વિક્રમે માથે લીધું અને અપ્સરા અબોલા રાણીની નહીં બોલવાની પ્રતિજ્ઞા વિક્રમે ખુબીથી વીરવેતાલની સહાયતાથી તોડાવી; આ પ્રસંગ પ્રસ્તુત વાર્તામાં વર્ણવેલો છે.

૨. દુહા, ચોપાઇ અને છપ્પાથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ-૧. પ્રતિ અપૂર્ણ છે. છેવટનાં પાનાં ગયાં છે. વાર્તા અશુદ્ધ છપાયલી છે. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે.

૨. સા. પ. બં. ક. તરફથી રા. અંબાલાલ બુ. જાનીએ સંશોધીને આ વાર્તા પ્રકટ કરી છે. જુઓ પાનાં ૩૦૩ થી ૩૯૮. એમાંથીથી વાર્તાનું પૂર પાઠભેદ આદિની માહિતી બરોબર મળે તેમ છે.

અં. ૮૦-શિવમાહાત્મ્ય-મહાદેવસુત હરદેવ-(૨. સં. ૧૭૧૪ ? ૧૭૪૦)-(લિ. સં.)-પૃ. ૧૪-૨૦૩

આરંભ-(પહેલાં ૧૩ પાનાં નહીં હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

ઉપાસન ઉપદેશ કેરા કહ્યા ઉતમ ઠાંમ ॥
હવે ગુરૂ તણાં લક્ષણ કહું જે પમાડે શુખ ધાંમ ॥ ૨૯ ॥
ક્રોધ લોભ મમતા તજે ॥ ચીત રાખે નીરમલ જેહે
દ્દઢ ભગતી જાંણે શી(વ) તણી ભવશાગર તારે તેહે ॥ ૩૦ ॥

રોમ દષ્ટી ભાવે જુએ શહુને કપટ ન હોએ લવલેશ ॥
તે શેવતાં શકર અસે પ્રીતે કરે ઉપદેશ ॥ ૩૧ ॥

... ...

શીવમંત્ર મહીમા ઘણો શાંભલે પુન અપાર ॥
શતાન રીધ પામે શહી ભવ તારે દુસ્તર પાર ॥ ૭૧ ॥
નાના વિધિ સુખ ભોગવી વાશો રહે શીવપુર ગામ ॥
વ્યાશ વાંણી સ્કદ પુરાણે પ્રથ અધો પુરણ થઓ છે ॥ ૭૨ ॥

વલણ॥ થઓ અધો પ્રથમ પુરો બ્રહ્મોત્તર ખડે એ હે કથા ॥
મહાદેવ સુત હરદેવ કેહે શીવભક્તી કરજ્યો શરવથા ॥ ૭૩ ॥
॥ કડવાં ૧ ॥ ॥ શ્રી ॥

અન્ત-(રાગ અડાણા)

શકરનો મહીમા ઘણો જે શંભને નર ને નાર ॥
શશારસુપ પામે ઘણું પ્રીત કરે શ્રી ત્રીપુરાર ॥ ૮૭ ॥
જે શભલ્યાવે પ્રીતે કરી તે પામે નીરભય ઠામ ॥
વૃતપૂજા દરશણ શીવ તણાં સુપ ઓચરે જો શીત્ર નામ ॥ ૮૯ ॥
થયા કતારથ રૂષીવર તહો શાભલ્યો શીવમહીમાએ ॥
એ શુભ કથા કહી સ્કંદ પુરાણે બાવીશમે અધ્યાયે ॥ ૯૦ ॥
એ બ્રહ્મોત્તર ખડ કહો શીવકથાનો વીસ્તાર ॥
શીવ નામ મંગલ સુખ કરે શીવ તારે દૂસ્તર પાર ॥ ૯૧ ॥

વલણ ॥ શીવ તારે દૂસ્તર પારનીએ એહેવો કરજ્યો દ્રઢ વીશવાશ ॥
માહાદેવસુત હરી(ર)દેવ સ્વામી શકર પૂરે આશ ॥ ૯૨ ॥
(કડવુ ૩૬ મુ)

રાગધવલ ધન્યાશ્રી ॥

થઓ શમાપ્ત શૌનક રૂપી સુતને નીમીશારણ્ય સુઝારજી ॥
તે કહો અમે પ્રત બધો બુધ તેણે અનુશારજી ॥ ૧ ॥
પાંન્ચે અધીક પટદશ શાકે શવ(ત) ૧૭૧૪ જી ॥
કારતંગ સુદ ત્રયોદશી કુજવારે...અધ્યા બાવીસજી ॥ ૨ ॥
સ્કધપુરણ બ્રહ્મોત્તર ખડે વીસ્તરૂ પ્રાકતબધ વીધ્યાનજી ॥ ૩ ॥
શાડત્રીશ કડવાં રાગની વીવીધ ચાન છે શારજી ॥
છત્રીશ શત પેર ચોરાશી શંક્ષા વીસ્તારજી ॥ ૪ ॥

પ્રથમે કડવે રાગ રાંમગી ગણપ્રતી શરસ્વતી ધ્યાંનજી ॥
મંત્ર મહીમા છે પ્રથમ અધ્યાયે વાશાંરહ આક્ષાંનજી ॥ ૫ ॥
(કડવું ૩૭ મું)

વિષયાદિ-૧. સ્કંદપુરાણના બ્રહ્મોત્તર ખંડમાં શિવના માહાત્મ્યના તેમ જ પ્રસાદના પ્રસંગો આ આખ્યાનમાં વર્ણવેલા છે.

૨. રાગ અને વલણથી પદબંદ બાંધેલો છે ઢાળ નથી. કડવાં ૩૭ છે.

વિશેષ-૧. આ આખ્યાન પ્રકટ થયલું નથી. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. બે હસ્તાક્ષરે પ્રતિ લખાયલી જણાય છે. પ્રતિ પ્રાચીન નથી પહેલાં ૧૩ પાનાં નથી. અને પહેલા કડવાની ૨૮ કડીઓ જતી રહેલી છે પાનાં કીટ ખાધેલાં છે છેવટનાં બે એક પાનાં ગયલાં હશે એમ લાગે છે. તેથી કવિની પોતાની ઓળખવાળો ભાગ તેમ ઇતિશ્રીનો ભાગ જણાનો નથી વિષ્ણુદાસ આદિની રીતિને અનુસરીને કવિએ ૩૭ મા કડવામાં દરેક અધ્યાયમાં રાગ અને વસ્તુની અનુક્રમણિકા આપેલી છે.

૨. અહીં લહીઆનો રચનસંવતમાં હસ્તદોષ થયેલો છે. આ માહાત્મ્ય સં ૧૭૪૦ ના કાર્તિકમાં રચાયાના સ્પષ્ટ ઉલ્લેખો પ્રસ્તુત સંગ્રહની અન્ય પ્રતિઓથી તેમ ગુ. વ. સો ની અંક ૬૦ વાળી પ્રતિથી મળે છે. ઉપર જ શાકે ૧૬૦૫ આપેલા છે તેમાં ૧૩૫ ઉમેરતાં સવત ૧૭૪૦ જ આવે, એટલે ૧૭૧૪ નિર્વિવાદ ખોટા છે.

૩. વધુ હકીગત માટે અં. ૬૬-ણ, 'સદાશિવ આખ્યાન' પાના ૮૭-૮૮ અને વિશેષ પા. ૮૯ મું.

अंक ८१-क-अष्टपदि (संस्कृत)-जयदेव-(र. सं.)-(लि. सं. १६७९)- पृ. २७

પ્રકટ થયલી છે.

अं. ८१-ख-गंगाष्टक

પ્રકટ થયલું છે.

વિશેષ-પ્રસ્તુત પ્રતિમાં પહેલાં પાનાં ૨૨ મા કેટલાક યંત્રો, તર્પણમંત્ર, નવગ્રહસ્તુતિ આદિ અશુદ્ધ લખેલાં છે. વળી ગંગાષ્ટક પછીનાં દશ પાનાંમાં પણ યંત્રાદિ તથા હિન્દી પદોની છુટીછવાઈ પંક્તિઓ લખેલી છે.

અં. ૮૧-ગ-અશ્વચિકિત્સા-રાજાભોજ-(ર. સં.)-(લિ. સં ,)-પૃ. ૯

આરંભ-સ્વસ્તિ શ્રીગણેસાય નમ ॥ સરસ્વતીપ્રસાદાત્

આપી કાલી ર્મઝતલા કાલાઃ દેહ કાબરાઃ તે ઘોડાનુ નામ દુર્જણુ સલ.હારીક દેન આવૈ ॥ ૧ ॥

દેહકાલાઃ પગતીની ૩ કાલાઃ દેહ રાતા તે ઘોડાનુ નામુ પંચ કલ્યાણકારક વૃધિકલ્યાણકારક ॥ ૨ ॥

દેહ હરીણા મુષ: પુછ ધવલાઃ તે ઘોડાનુ નામ ચઠયા સિત્તરી ।સતુ દુહા દીસિ જાઈ સંપૂર્ણુ લિક્ષ્મી દેઈ

અન્ત-ઘોડી પ્રસુતી ઉપચાર ॥ પ્રથમિ દીની ૧ ઉપવાસ રાખી જઈ। જેની ધ્રત સુપ ઘાલી જઈ। કડવા તેલ સુ ચોપડી જઈ ॥ તાતઈ પાણી સેક કિજઈ। પછઈ ત્રીકુટ ॥ સોવા ॥ હરડઈ ॥ ગુલાબિ ઈંગજીરા ॥...... ઇણિ પરી દીન ૭ કીજે તો પછે રાતઈ રોગ ન થાઈ ॥ તેસીંગ રૂ ભલા હોઈ ॥ રોગ ન ઉપજઈ ॥ ૬૦ ॥ ઘોડાકા આરાઆહાર કી બિધી ॥ ત્રિફલા ॥ ધણા મોથ ॥ બિજોરા ॥ ત્રિકુટા તંતડીક ॥ પરગીત રોહણી ॥ આસંધી। અજમોદ ॥ પટોલ ॥ ગિલોઈ ॥ સીધા સમસ્ત વોપ ૪ અઠંત્ર કીજઈ ॥ પીસ્રી કરી ગ્રાસ માહઈ દીજઈ ॥ ખલમુષ્ટી કરઇ ॥ સર્વ વ્યાધી નિવારણું ॥

ઇતિશ્રી મહારાજ્ય રાજધીરાજ શ્રીભોજ વિરચિતં ॥

વિશેષ-આ અશ્વચિકિત્સા પ્રકટ થયલી નથી. પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે આ ચિકિત્સા સમાપ્ત થયા પછી અશ્વસંપ્રતિષ્ઠાની પૂજાવિધિ લખેલી છે. તેની પછીન પાનાંમાં આદિત્યપૂજા અને સ્તોત્ર લખેલાં છે. તે પછી પિંડદાનવિધિ પણ લખેલી છે.

અં. ૮૨-ક-સ્વર્ગારોહણ પર્વ-સુરભટ્ટ- (ર. સં. ૧૭૦૪) (લિ. સં. ૧૮૨૪)-પૃ. ૪૩

આરંભઃ- (પહેલાં પાંચ પાનાં જીર્ણ તેમ જ તૂટેલાં હોવાથી રીતસરને આરંભ ઉતાર્યો નથી.)

રાગ મારૂ ॥ કલીજુગે કલપ વ્રક્ષ નહી ફ્ળે ॥ ક્રોધ ... નહી ટલે ॥
સુરભી દુધવંતી શહુ ગાએ ॥ અંન વ્રક્ષ શુભ કલીજુગ મહિ ॥
કુપ શરોવર વ્યાપીક શાર ॥ તે મધે નહી દેશે પાર ॥
શમુદ્રા ગાંમની ત્રટે જેહ ॥ સુભ મેહે સુકાશે તેહ ॥
શલપ ધાંન નીપજે શહી ॥ શલપ સ્નેહે કલીજુગ માંહી ॥
પુત્ર પીતાને નહી આપે અંન ॥ માત પીતાથી વલભ ધંન ॥
(કડવું ૪ થું પાના પાંચમામાંથી)

અન્તઃ- (રાગ પંચમ)
પાંડવ વૈકુંઠ પાંમ્યા શહી ॥ એ કથા એટલેથી રહી ॥
શંવત ૧૭૦૪ ચારોતર શાર ॥ જેષ્ટ માશ બારેશ ગુરૂવાર
સ્વર્ગારોહેણી કીધી ગ્રંથ ॥ જેહેમાં શકલ ધરમને પંથ ॥
ગાંમ કરોલી રેહેવું વાસ ॥ રચીક બ્રાંમ ન્યાતી વેદઆચાર

રૂડી સ્તુતી નારાયણની કરે ॥ સુરભટ સુત તેહેનો મંન ધરે ॥
તેણે ગ્રંથની રચના કહી ॥ રૂદે કમલ પ્રગટયા શ્રીહરી ॥
જે જન કોઈ સુણે આક્ષાંન ॥ કથા પ્રશંન કરે બહુ માંન ॥
નરનારી સુણે એકે મંન ॥ રોગદોખ તીહીને નહી, સુખીઉ તેન ॥
પુનરપે ગ્રભ આવે નહી, સ્વરગપુર સુખ પાંમે શહી ॥
ગંગા જમના ને શરસ્વતી ॥ તાપી ગોમતી ને પ્રેમાવંતી ॥
નદી ગોમતી, ગલકી, ગૌતમી શાર ॥ નીમીષારણ ગોમતી કેદાર ॥
ક્ષીપ્રા વેત્રવતી ને નરમદા ॥ શાંભલે સ્નાંન ફલે શરવદા ॥
અનેક તીરથ હરી શેવે જેહ ॥ સુણતાં શંદ ફલ પામે તેહ ॥
શંપતી સુભ મત પાંમે તેહી ॥ તે જંને વૈકુંઠપ્રાપતી લહી ॥
સુરભટ વાંણી ઓચરે ॥ વૈકુંઠ ફળ શેહેજે અનુશરે ॥

(કડવું ૨૨ મું)

કડવાં ॥ ૨૨ ॥ રાગ શંપુર્ણ "ધતી શ્રી આક્ષાંન સ્વર્ગા રોહેણીનું શંપુર્ણ લખુ છે ॥ લખતંગ બ્રાણેદવાશી બ્રાંમણ દયાશંકર ધોલાએ લખુ છે ॥ ખરો ખોટો અક્ષર તપાશીને વાંચજો ॥ ખોડ મો દેશો ॥ શંવત ૧૮૨૪ અશ્વન વદ ૭ ભોમવારે દીવસ ગટી ૧૩ ચઢે તે શંપુરણ ચોપડો લખો છે ॥ તાંનીના પટેલ નરશંઘ સુત કુબેરનો છે,

વિષયાદિ-૧. કલિયુગનો આરંભ થતાં, અને લોકની દૃષ્ટિ બગડતાં યુધિષ્ઠિરે શ્રીમદ્ વેદવ્યાસની સૂચનાથી રાજ્યપાટ છોડી, ચાર ભાઈઓ અને દ્રૌપદી સાથે હિમાલય તરફ પ્રસ્થાન કીધું અને સ્વર્ગમાં સત્ય ધર્મની પરીક્ષા ધર્મરાજે કીધી. પછી પુનઃ પોતાના ભાઈઓને નીરખી આનંદ પામ્યા, આ પ્રસંગ આ આખ્યાનમાં વર્ણવેલો છે. મહાભારતના મહા પ્રસ્થાનિકપર્વ અને સ્વર્ગારોહણ પર્વને આધારે પ્રસ્તુત આખ્યાન રચાયલું છે.

૨. કડવાં ૨૨ છે. રાગથી પદબંધ બાંધેલો છે. ઢાલ તેમ વલણ દીસતું નથી.

વિશેષ-૧. પ્રસ્તુત આખ્યાન પ્રકટ થયું નથી, પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. પહેલાં પાંચ પાનાં ફાટેલાં તૂટેલાં હોવાથી પદબંધ સળંગ ઉતારાય એમ ન હોવાથી પાનાં પાંચમાંની છઠ્ઠી બે લીટીથી ચોથુ કડવું શરૂ થાય છે ત્યાંથી ઉતારો કરેલો છે.

૨. આ કવિ સુરભટને નામે વીરજીનું સુરેખાહરણ આદિ કેટલાક ગ્રન્થો મલ્યા છે, તે મુખ્યત્વે ગાયક મનાયો છે કવિ નહીં; તેથી આ આખ્યાન તેનું છે કે બીજાનું કંઇક યત્રતત્ર ફેરફાર સાથે તેને નામે ચઢેલું છે તે તપાસવાની જરૂર રહે છે.

અં. ૮૨-ખ-પાંડવ વિષ્ટિ-ભાઉ (ર-સં. ૧૬૭૬)-
(લિ. સં. ૧૮૨૫)-પૃ. ૪૪-૧૦૦

આરંભ-શ્રી ગણેશાયનમ ॥ શ્રી શારદા નમ ॥ શ્રી ગરુભ્યો નમ ॥ શ્રી માહાદેવજી શત છે ॥ અથશ્રી આક્ષાંન પાંડવ વીસ્ટીતુ લખુ છે ॥

રાગ કેદારો ॥ પ્રથમે લંબોદર ગુણ સ્તવુ ॥ દોહે કર જોડી વીનવુ ॥
વસ્ટી અનુભવી પાંડવ તણી ॥
સ્વાંમી સુધી બુધી કયા ॥ આઈ શકતી ઉમઆ માત ॥
તાતને કેહે શ્રી શંભુ શહી રે ॥
શેવકની પુરો આશ ॥ વીઘ્ન કાટીને કરો નાશ રે ॥
સ્વાંમી દાશ છૌ તમ તણો રે ॥ ૩ ॥
શેવંત્રાં શીદૂરે શાર ॥ ગજવદંન મોદીક આહાર ॥
શાર તે કરો સેવક તણી રે ॥ ૪ ॥
ભંમતનઆ શરસ્વતી ॥ કીપા કરો હું છૌ મંદમતી ॥
અણુછતી બુધ આપો મુને રે ॥ ૫ ॥
રૂદે કમલ પુરો પાશ ॥ મુઢ મત હોએ નાશ ॥
આશને પુરો માહારા મંન તણી રે ॥ ૬ ॥

ઢાળ ॥ આશ પુરો માહારા મન તણી કવી જોડી કેહે પ્રણાંમ ॥
બુધ ખોડ અક્ષર શઉ શઘલા તે તૂ આંણે ઠાંમ ॥ ૭ ॥

... ...

અઢાર પર્વશ્રી ભારથમાં ઉદ્યોગ પરવ છે એહ
શોતા વીગતા શહુ શાંભલજો વીસ્તારી કહુ વાત ॥ ૧૦ ॥

(રાગ શારંગ) અરજુનના અભીમાંનથી ॥ આનંદશું રે ॥
કષ્ટી તેહેની કાએ ॥ મંન ગોવંદશું રે ॥
ધર્મરાએ દ્રુપતી શતી ॥ આંનંદ૦ । તે માટે કીધી શાર ॥ મં૦ ॥
તે માટે તંમને કહુ ॥ આનંદ૦ ॥ શોતાઝંન શાંભલજોય ॥ મં૦ ॥
કામક્રોધ અભીમાંન તજો ॥ આં૦ ॥ તમે શેવો શ્રી હરી શાએ ॥ મં૦ ॥
તે પદ પાંમ્યાં અતી ભલાં ॥ આં૦ ॥ ટલે શોખ્ય શતાપ ॥ મં૦ ॥
વીશ્વાશ આંણો દ્રુઢ કરી ॥ આં૦ ॥ હરી નાંમ શમરે પાપ જાએ ॥ મં૦ ॥
વ્રષ્ટી પાંડવ તણી ॥ આં૦ ॥ શાંભલે નર ને નાર ॥ મં૦ ॥
ભવદુખ શાગર બુડતાં ॥ આં૦ ॥ પાંમ્યાં પેલેપાર ॥ મં૦ ॥
શંવત દશ પદ છોતરો. ॥ આં૦ ॥ શાકે પંદર બેહેતાલીશ ॥ મં૦ ॥

ચૈત્ર માસ શોહામણો ॥ આં૦ ॥ મુજને કીધી શાર ॥ મં૦ ॥
કર જોડી વીપ્ર ભાઉઓ કેહે ॥ આં ॥ હવે મુગ્તી પાંમાં અપાર ॥ મં૦ ॥
(કડવું ૩૦ મું)

કડવા ૩૦ ॥ રાગ શંપુરણ ॥ શંવંત ૧૮૨૫ ના અસ્વન વદ ૧૩ શોમે દીવશ ઘટીકા ૧૪ ચઢતે એ ચોપડો શંપુર્ણ કરી છે ॥ લખતંગ ખોણેદવાશી બ્રાંમણ ઓદીચ શીવાજીને આશરેથી ચરણજીવી ભટ દઆશંકર ઘોલાએ લખો છે ॥ લખનારને દોશ મો દેશો ॥ જેવી પ્રત હુતી તેવું લખું છે ॥ પ્રગણે બલેશરી મધે ગાંમ ઝઘડા તાંતીના કલબી વોરા નરશંઘસુત કુબેરનો એ ચોપડો વાંચવા લખાવો છે ને જે કોઈ વાંચવા તથા લખવા લેઈ જાએ ને ઓલવે તેને માં મારીનું પાતીક ॥ શ્રીધનાથજી શત છે ॥

વિષયાદિ–૧. વિરાટ, રાજાના નગરમાંથી વિદાય લઈ પાડવો ઇદ્રપ્રસ્થ તરફ સંચરતા હતા ત્યારે કૃષ્ણ પાંડવો તરફથી સમાધાનીનો સદેશો લેઈ દુર્યોધન સન્મુખ ગયા અને રાજ્યભાગ, અને છેવટે પાચ પણ ગામડાં પાંડવોને આપવા માગણી કરી, પરંતુ તેમ ન માન્યાથી પાંડવોએ યુદ્ધનો નિશ્ચય કીધો. આ પ્રસગ વિષ્ટિમાં વર્ણવેલો છે. મહાભારતના ઉદ્યોગપર્વને આધારે આ વિષ્ટિ રચાયલી છે.

૨. કડવાં ૩૦ છે. રાગ, દોઠ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે, જો કે કેટલાંક કડવામાં દોઠ કે વલણ જણાતું નથી.

વિશેષ–૧. પ્રા–કા–ત્રિ. વર્ષ ૬, ૧૮૮૦ ના અંક ૩ માં આ વિષ્ટિ છપાયલી છે. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. પ્રતિ જુની તેમ જ જીર્ણ છે.

૨. છાપેલી પ્રતિમાં 'ઢાળ' છે ત્યારે પ્રસ્તુત પ્રતિમાં 'દોઢ' છે.

૩. કવિની ઓળખ આદિ માટે જુઓ અં. ૩૬–ક, પાનું ૧૨૯ અને **વિષયાદિ** તથા **વિશેષ** પા ૧૩૦ ૧.

૪. કવિ ભાઉએ દ્રોણપર્વ પણ રચેલુ છે જુઓ રા. હીરાલાલ ત્રિ. પારેખનો સંગ્રહ ૧–૩૨ (કડવાં ૩૫ છે) સ. ૧૮૬૯ ના વરખે ભાદરવા સુદ ૮ શુકરવારે. આજ કવિનું 'ઉદ્યોગ પર્વ' પણ છે; જે વિષે પ્રસ્તુત નામાવલિમાં નોંધ થશે.

૫. રા. હીરાલાલ ત્રિ. પારેખના સગ્રહમાં ૯ નંબરમાં આ આખ્યાન છે. ઉપલા સાથે મળતું છે, પણ તેના અતમા કવિની જે ઓળખ આપેલી છે તે વધુ છે, પણ અંક ૭૭–૪ માં આપેલી ઓળખને મળતી છે. માત્ર તેમાં આ આખ્યાનની કડી સંખ્યા 'એક સહસ ને એકવીસ, વધ ખોટ અક્ષર કવિ' એમ આપેલી છે.

અં. ૮૨–ગ–કામાવતીનું આખ્યાન–શિવદાસ–(ર. સં.)–(લિ. સં. ૧૮૨૫)–પૃ. ૧૦૧–૧૩૫

આરંભઃ–શ્રી ગણેશાય નમ ॥ અથ આક્ષાંન કાંમાવતીનું લખું છે ॥
દુહા ॥ પ્રથમે ગણપ્રતી શરસ્વતીને પ્રેમે લાગુ પાએ ॥

ચરીત્ર કહુ કામાવતી ॥ તૂં જશ આપે માએ ॥ ૧ ॥
એક કનક દેશ કુંકુંમ નગર ॥ તાંહાં કાંમશેન્ય રાજન ॥
તેહેને શેન્યાની શંક્ષા નહી ॥ શા શેહેસ પ્રધાન ॥ ૧ ॥
કનકાવતી ઘેર ભારયા ॥ કાંમાવતી કન્યાએ ॥
રૂપવીચીક્ષણ ચાતુરી ॥ શકલ કલા ગુણરાએ ॥ ૩ ॥
યોગવચીક્ષણ કન્યા શોયે ॥ જોતાં મલવા ન આવે કોએ ॥
ગુણઆંમ વસુર કન્યા શહી ॥ તે શરખી કોઈ ભુતલ નહી ॥

અન્તઃ- (ચોપાઇ)

એ કામાવતી ચરીત્ર જે ગાએ ॥ શાંભલતાં સુખ પાંમે કાએ ॥
તેહને કહીંએ વીજોગ નહી પડે ॥ સુખશંપત બહુ કીરતી વીસ્તરે ॥
નીતનીત શબલા પામે ભોગ ॥ તેહેનાં કંમના જાશે વીજોગ ॥
શ્રોતા જંનની પોહોંચે આશ ॥ પરમ પદનો પાંમે વાશ ॥
જીન શાહાસ્ત્ર વીખે એક કથા ॥ શંક્ષેપ માત્રે કહી છે જથા ॥
કેહે શીવદાશ આનંદે કહી ॥ કીપા કરો શઉને નરહરી ॥

ઇતી શ્રી કાંમાવતી કથા શંપુર્ણ ॥ શમાપ્ત ॥ જેહેવી પ્રત હુતી તેહેવું લખું છે ॥ તે માટે લખનારને દોશ નહી ॥ શંવત ૧૮૨૫ ના વરખે માગશેર વદ ૬ ગુરવારે દીવશ ઘટીકા ૧૩ ચઢતે ચોપડો પુરો લખો છે ॥ લખતંગ બોશેદવાશી શીવજીને આશરેથી ચરણજીવી ભટ દઆશંકર ઘોલાએ એ પ્રત પ્રમાંણે લખુ છે ॥ તે એ ચોપડો બવઠ દલાના કલબી વોરા નરશંઘશુત કુબેરે લખાવો હુતો ॥ તેહેને એ ચોપડો ગમો નહી તે એ ચોપડો બોશેદના ભટ દઆશંકર ઘોલાએ લાડવેના ઘાંચી મંગલદાશ વીદમાંન કશંનદાશને વેચાથો આપો છે રૂપૈઆ ॥ ૨ા શવા બે પુઠા વગરે આપો છે એનો શાહેદ બોશેદના ઘાંચી ગેણીઆદ ગોકલ હસતક આપો છે ॥ શ્રીધનાથજી શત છે ॥

વિષયાદિ-૧. કનકસેન રાજાની પુત્રી કામાવતીએ પૂર્વજન્મના વાંછિત પુરૂષને પરણવાની પ્રતિજ્ઞા લીધાથી, દર રવિવારે કાલિકા માતાના દર્શને જતાં જે કોઈ પરપુરૂષ દૃષ્ટિએ પડે તેને હણતી હતી. ચિત્રાંગદ રાજાએ તેના હાથની માગણી કીધી પણ તેને સાત સાત વર્ષ સુધી ભટકાવ્યો ત્યારે તેના પિતાએ ભર બજારે તેને વેચવા કાઢી; આખરે કર્ણકુંવર નામના એક વ્યાપારીએ ચાર ગજ પોહોળો અને ઘણો ઉંડા કુવો ધનથી ભરી આપી તેને વેચાતી લીધી; કામાવતીનો પૂર્વ જન્મનો એ વાંછિત પુરૂષ હતો. આ પ્રસંગ આ પ્રસ્તુત વાર્તામાં વર્ણવેલો છે.

૨. દુહા, પૂર્વછાયો અને ચોપાઇથી પદબંધ લખેલો છે.

વિશેષ-૧ આ વાર્તા પ્રકટ થઇ નથી. જૈન શાસ્ત્રને આધારે આ વાર્તા લખાયલી છે.

૧. જૈની આખ્યાન અવલોકીને બ્રાહ્મણી અને જૈની આખ્યાનમાં રૂઢિ, જમાવટ, માદિના પડતા ફેરફાર નોંધવા જેવા છે; તેમ કહેવાય છે કે જૈનો અને બ્રાહ્મણી સાહિત્ય વચ્ચે ધાડો સંબંધ ન હતો, એ કથન આથી ખોટું પડે છે.

૩. વધુ વિગત માટે જુઓ હ. પુ. સ. નો. ભાગ ૧ લો, અં. ૯-ગ, વિશેષ પાનું ૭૨ મું. પ્રેમાનંદના શિષ્ય વીરજીએ પણ આ વાર્તા પ્રતિભા અને કલ્પનાના બળે ઉપજાવી છે, એમ તેના પ્રકાશકો તથા કેટલાક વિદ્વાનોએ કહ્યું છે. (જુઓ પ્રા. કા. ગ્રં. ૭ મો) પરંતુ વીરજીની એવી શક્તિના વિધાનને જૈન આખ્યાન અને શિવદાસની વાર્તા ખોટું પાડે છે.

અં.-૮૨-ઘ-પદો- પૃ. ૭

ત્રણ હિન્દી પદ તુલશીદાસનાં છે; સુરદાસનાં ચાર પદ છે.

મીરાંનું આ એક હિન્દી પદ છેઃ-

પલક ન લાગે મેરી ।। શાંમ બીન પલક ન લાગે મેરી ।।

... ...

મીરાં કે પ્રભુ ગીરધર નાગર । રહુગી તમારી ચેલી ।।

પ્રેમાનંદ અને રામકૃષ્ણનું પણ અક્કેકું હિન્દી પદ છે.

તે પછી દશ અવતારની આરતી છે-પ્રથમ મછ તણો અવતાર, માર્યો અઘાસુર પાપી ।।

આ આરતી પ્રકટ થયલી છે.

તે પછી સૂર્યનો છંદ છેઃ-

નમૂ આદ આદીતને હાથ જોડી ।। માહારાં કર્મના બંધ તે લાખો છોડી ।।

આ છંદ છેવટનું ફાટેલું હોવાથી અપૂર્ણ છે.

અં. ૮૩-ક-નંદબત્રીશી-શામળ (ર. સં)-
(લિ. સં. ૧૯૦૧)-પૃ. ૧-૪૩

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમાહા ।। શ્રી ગરુભ્યોએ નમાંહા ।। શ્રી શારદા એ નંમાંહા ।। અથસી નંદબત્રીસી લખી છે ।।

ચોપાઈ ।। બટુક ભેરવને કરૂ પરણાંમ ।। જેથી શરે મનોરથ કાંમ ।। ૧ ।।
દુખની વારે સ્વાંમી વીર ।। અસ્ટ ભેરવ બલીઆ ભડવીર ।। ૨ ।।
નોંધારાની વારે ચડે ।। વીકટ શંકટ પડે તાંહાં આવી અડે ।।
નરનારાંએણ શ્રી રણછોડ ।। આરાધું બેહુ કરજોડ ।। ૩ ।।
ઘણાં પ્રતનાં પુન્ન પાયે ।। જેથી કાંમ સ્થીર જ થાએ ।।
ઈશ્વર બુધ આપે મુહને ઘણી ।। કહુ થા......થીતણી ।। ૪ ।।

અન્ત–દોહરો ॥ નંદરાએ તણી કથા શાંભલે ચાતુરી ભેદ ॥
શોતા વગતાં શાંભલે ॥ કોને ન દેશો ખેદ ॥
શદી શીખ નદરાંએની શુણે ॥ શીખે માંહોમાંહે ॥
વીઝોગ ભાગે તેહેના ॥ આશા પુરણ થાએ ॥
ગ્ન્યાન રૂદીયા માંહાં ઉપઝે ॥ કશુધ ન વાપે દેહે ॥
શત રાખુ શતીઆ તણું ॥ રહ્ુ છે ઝુગ માંહાં નાંમ ॥
તેમ રાખે શહુ લોકને ॥ કરજો ઊતમ કાંમ ॥
શ્રી ગોડ માલવી વીપ્ર સુભ ॥ શ્રી નગર માંહાં વાંશ ॥
શત શરવ ઈશ્વિર તણુ ॥ વાર બુધ વીલાશ ॥
શેવક શહુ કવી તણો ॥ શિવપુજનો પરતાપ ॥
શાંમલ ભટ કવી કેહે ઈશ્વિરકૃપાએ આપ ॥
માંતર પ્રરગણે મોરવી ॥ શીહોઝ શકલઝ સુભ ગાંમ ॥
કલબી કરણ શરખો વશે ॥ તેહેનુ રખીદાશ છે નાંમ ॥
તેહેને કાંને શાંભલુ ॥ શામલ ભટની શાંખ ॥
તેણે તેડુ મોકલુ ॥ પશાં કરી લખલાભ ॥
કવી તેડો કોડે કરી ॥ શંતોખી દેઈ માંન ॥
વસ્ત્ર ભૂખણ આદી ભલાં ॥ ભાવે ધરતાં દાંન ॥
નંદરાએ તણી કથાં સુણે ॥ ઝશ શુભ માંહે ॥
પ્રભુ તમાંરી ક્રીપાં થકી ॥ ઈશ ઊપાંસન આંહે ॥
શાંમલ ભટે સુભ કહુ ॥ નદતણું આંખાન ॥
શ્રી ગોડમાંલવી ગાંમ ॥ વેગમપૂરમાંહાંવાશ ॥
નદરાએ તણી ॥ કથા શાંમલદાશ કવી ॥

શપુરણ શમાંપ્રત સુભ મશતુ કંલાણ મશતુ ॥ એ ચોપડી શાંહા ફકીર હરીભાઈની છે તે ઝાંણજો ને લખનાર દઆરાંમ હરીભાઈ વીગેરે છે શા. ૧૯૦૧ ના ભાદરવા વદ ૬ ને વાર રવેઉએ શમપુરંણું લખુ છે તારીખ ૨૧ મી શપટેંબ્ર શ. ૧૮૪૫ અંગરેજી

વિષયાદિ-૧. નંદરાજા અને પોતાની પત્ની ઉપર પ્રધાનને શીયળભંગનો વહેમ જતાં, પ્રધાને રાજાનું ખુન કીધાનો અને પ્રધાનપત્નીએ સતીત્વના પ્રભાવથી રાજાને જીવતો કીધાનો પ્રસંગ પ્રસ્તુત વાર્તામાં વર્ણવેલો છે.

૨. દુહા, ચોપાઈ અને છપ્પાથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ-બૃ. કા. દો. ભાગ ૧ લામાં પ્રસ્તુત વાર્તા પ્રકટ થયલી છે, પ્રતિ જૂની નથી, પરંતુ પાણી પડ્યાથી તેનાં પાનાં ચોટેલાં છે, તેમ કેટલાંક પાનાં ખવાયલાં છે. ૨-૩-૪ પાનાં ગયલાં છે. ગુજરાતી લિપિએ પ્રતિ લખેલી છે.

અં. ૮૩-ખ-કામાવતી-શામળ-(ર. સં.)-
(લિ. સં. ૧૯૦૧)-પૃ. ૪૫-૯૧

આરંભ-શ્રી ગણેશશાએ નમાંહાં ॥ શ્રી શારદાએ નમાંહાં ॥ શ્રી ગરુભ્યોએ નમાંહાં ॥ અથ સી આક્ષાંનં કામાવંતીના ચરીત્ર કથા લખી છે ॥

પરમથે સી ગ્રરૂ શવરશતી ॥ પ્રેમે લાગુ પાંએ ॥
ચરીત્ર કહું કાંમાંવંતી ॥ જશ આપે માએ ॥
એક કંનક દેશ ઉતંગ નગર ॥ કામશેન રાજંન ॥
તેહેને શેનંની શંક્ષા નંહી ॥ શાંત શેહેસં પરધાંન ॥
કંનકાવતી ઘેર ભારજા ॥ કાંમાંવંતી કંન્યાએ ॥
રૂપ વચીદ્દણુ ચાતુરી ॥ શકળ કળા ગુણું કાએ ॥

અન્ત—(ચોપાઈ)

પંદર વરશે ટળો વીજોગ ॥ શરવ એકઠાં થંઆં શંજોગ ॥
દુખં ભાંગુ શરવ કેરૂં કાએ ॥ કીરપા કરી શ્રી વૈધકુંરાએ ॥
કાંમાંવંતી ચરીત્ર જે ગાએ ॥ શાંભલતાં સુખં પાંમે કાએ ॥
તેહેને કંહીએ વીગ્રોગ નં પડે સુખ શંપત બહુ કીરતંન ઠં ઓચરે ॥
નીતનીત શંભળ વાંચે ગ્રોગ ॥ શદા કાળ ન હોઈ વીગ્રોગં ॥
ઉનવ શાશત્રમાંએ કંથા ॥ શંક્ષેપે કહી છે ગ્રંથા ॥
કેહે શીવદાશં આદે કરી ॥ કીરપાં કરી ભંગવંતે વંલી ॥

કામાંવંતીની ચરીત્ર કથાં શંપુરંણુ શંમાંપત ॥ વરધ ખોટ અક્ષર ઓઠીને વાંચજો ॥ સુભ વરસ્ત કંલાણુ મશતુ ॥ શા. ૧૯૦૧ ના આશો સુદ ૫ વાર શોમે શંમપુરંણું કરી છે ॥ શ્રી ગોપાળજી નમાંહાં છે ॥ શ્રી ગણેશાએ નમાંહાં ॥ શ્રી રણછોડજી માહારાજ શત છે ॥ શ્રી ગરભ્યોએ નમાંહાં શ્રી બાળકરણજી માહારાજ શત છે.

વિષયાદિ-જુઓ પ્રતિ અ ૮૨ ગ અને તેનો વિશેષ પાનું ૧૫૨-૫૩; તેમ જ ઉ. પુ સ. ના. ભાગ ૧ લો પાનું અંક ૬-ગ, પાનું ૭૨.

વિશેષ-પ્રતિ જૂની નથી, ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે, ઘણી જ અશુદ્ધ છે. વચ્ચે ૮૧ મું પાનું ગયેલું છે. આ વાર્તા પૂરી થયા પછી પ્રેમાનંદકૃત નરસિંહ મેહેતાની હુંડીનું પાનું એક લખેલું છે. પાણીથી ભીંજાયાથી પાનાં ચોટયાં તેમ ખવાયાં છે.

અં-૮૩-ગ-ચંદ્રહાસનું આખ્યાન-ભોજ-(ર. સં.)-
(લિ. સં. ૧૯૦૨) પૃ. ૧-૨૬

આરંભ-શ્રી ગણેશશાએ નમાંહા ॥ શ્રી શારદાએ નંમાંહા ॥ શ્રી ગરુ ભોયે નંમહાં ॥ શ્રી બાલકરણજી માહારાજની કીરપાથી આક્ષાંન ચંદ્રહાસનુ લંખુ છે ॥ ભોજકૃત ॥

રાગ ગોડી ॥

પારવતીસુત લાગુ પાએ ॥ કીરપા કરો મુને શવરશતી માએ ॥
મને ભોજ હેમર મેહેલીઓ ॥ કહું કથા જેણે શથાનેક ગઓ ॥
શારશ્વતપુરથી હેમર જાએ ॥ શેન્યા શકલ તેહેની પુઠલ પલાએ ॥
શેન્યા શળકળ જે પાડવ તણી ॥ રક્ષા કરે હેમરની ધણી ॥
આકાશમારગ ઉપર રમી ગઓ ॥ કુંતલપોહોર માંહાં પોહોતો થઓ ॥
અરચમ રંણે નવ દીશે વંન ॥ તવ અરજુન વીચારો મંન ॥

અન્ત-(રાગ ધંનાશ્રી)

શ્રીક્રશ્ન આવા સાંભલા શરવ લોક જેજેકાર ॥
ઘેર ઘેર ગોડી ઉછલે તોરણ બાંધાં બાર ॥
મોટો ઓછવ તાંહાં ભગવંતજીના ॥ ઠામ ઠામ તાંહાં કરાએ ॥
દુરુટ બુધ ને મદન બેહુ લાગા (તે)હને પાએ ॥
રાજરીધ ભંડાર સરવે શ્રી ક્રસ્નારપણ તાંહાં કીધાં ॥
ભગવંતે તે પાછુ આપું ॥ પીતા પુત્રને રાજ ॥
ચંદ્રહાશ તે કેડે થઓ શીક્રશ્ન શેવા કાંજ ॥
ત્રણ રાંત તે પુર માંહાં અસ્વ મુકા બેહુ શીએ ॥
આગલ થકી તે અસ્વ ચાલી ગઆં ઉતર દશાં તેહ
ચંદ્રહાંશનું આક્ષાંન જે કો શાંભળે નર ને નાર ॥
તેહેને ભગત વાંછે ઓધારે મોરાર ॥
ને શંશારનો ફેરો ટલે ॥
બેહુ કરજોડી ભોજ કેહે જે ભાવે કરી બેશે શાંભલે ॥

(કડવું ૧૯ મું)

કડવાં ૧૯ ॥ આ આક્ષાંન ચંદ્રહાંશનું હામપુરણા લખુ છે ॥ પ્રમાણે ઉતારું છે ॥ એકુ હરફ ભુલો ચુકો હ તપાશીને વાંચી લેજો શ્રીરાંમજી ॥ શુભમશંતુ કલાંણમશંતુ ॥ આ ચોપડો શા. ફકીર વીદમાં હરીભાઈ ત્થા દઆરાંમ વીદમાંન હરીભાઇનો છે દશકત દઆરાંમનાં છે

એ ચોપડો વાંચવા લઈ જાએ ને ઓલવે તેમાં......નું પાપ છે શંવત ૧૯૦૨ ના. આંખાડ સુદ ૧૦ ને વાર શંનેઉએ પુરો કરો છે. દીશનાં આંશરે કલાક. તે પુરો થએો છે–શ્રીરણછોડજી તા. શી બાલાજી માંહારાજ ॥

વિષયાદિ–૧. વિષ્ણુભક્ત રાજકુમાર ચંદ્રહાસ બાલ્યાવસ્થામાં પિતા મરણ પામતાં, અને પ્રધાને રાજ્યપાટ પચાવી લેતાં, શ્રી વિષ્ણુની ઐકાન્તિક ભક્તિથી કેમ ઉગર્યો અને રાજ્યપાટ કેમ પ્રાપ્ત કીધું, એ પ્રસંગ આ આખ્યાનમાં વર્ણવેલો છે.

૨. શ્રીમહાભારતના અશ્વમેધ પર્વ અધ્યાયના આધારે આ આખ્યાન રચાયલું છે.

૩. કડવાં ૧૯ છે. રાગ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે, પરંતુ નોંધવા જોગ બાબત એ છે કે ઘણાંખરાં કડવાંમાં 'વલણ' કડવાંની શરૂઆતની ચાર–છ લીટી પછી 'રાગ'ના 'ઢાલ' કે 'ચાલ'ને સ્થાને વપરાયલું છે, કે જે પ્રકાર કેટલીક પ્રાચીન કૃતિઓમાં જણાય છે.

વિશેષ–આ આખ્યાન પ્રકટ થયલું નથી. આ આખ્યાનના લેખક ભોજ વિષે કાંઈ હકીગત પ્રસ્તુત આખ્યાનથી મળી આવતી નથી. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે, ઘણી જ અશુદ્ધ છે, પાનાં ખવાયલાં છે.

અં. ૮૩–ઘ–નરસિંહ મેહેતાના પુત્રનો વિવાહ–હરિદાસ (ર. સં. ૧૭૭૫ ?) (લિ. સં. ૧૯૦૩) પૃ. ૧–૪૨

આરંભઃ–શ્રી ગણેશાએ નમાંહા ॥ શ્રી શારદાએ નમાહા ॥ અથ સી આક્ષાંન નરશાઈ મેહેતાના પુત્રનો વેહેવા લખો છે ॥

રાગ રામગ્રી ॥

પ્રથમે પરણામુ ઊમઆતંનજી ॥ સુરીનર વાંછે માહામુની જંનજી ॥
કરોની પુજા શ્રીની પાવંનજી ॥ વીઘન હરેવા રૂપ રતંનજી ॥

ઢાલ ॥ વીઘંનહરંણ ગુણવંત કહીએ તેજનો અંબાર ॥
પીતા પ્રતી કૈઈલાશનો શુદ્ધ બુદ્ધ સુંદર ન્યાર ॥
માત ઊમીઆ હેમતંનઆ ॥ સ્વામી કારતેક ભ્રાત ॥
લક્ષ લાભ સૂત તેહેને શોભતા ॥ શેના પ્રતી વીક્ષાત ॥
સીંદુરલેપન સદા સોહીએ ॥ એક ઊજવલ દંત ॥
મુખક વાહંન મલપતો દુદાલો જશવંત ॥
(કડવું ૧ લું)

અન્ત–રાગ ધવલ ધંનાશી ॥

નરશાંઈ મેહેતો શેવે નીત હરીને એહેવું મંનને જાંણીજી ॥
પરંમ દીપા પ્રશોતંમ કેરી કવી કેહે કેમ વીખાંણું ॥ ૩૦ ॥
એ કથા પુરી પુરંણ કીધી કરતા શ્રી ગોવંદજી ॥
વધરણુ જંનની પરંમ દીપાથી ઊપજે મંન આનંદજી ॥ ૩૧ ॥

ગાતાં શુણતાં મંન વાંચીત ફલ કીપા કરે જુગદીશજી ॥ ૩૨ ॥
પદ શો ચાર ને પંચાંણુ, કડવાં છે બાવીશજી ॥
રાગ ચઉદ માંહાં ચાલ જુજવી ॥ ૩૩ ॥
બુધમતિ વીસ્તારીજી ॥
કારતેગ શુદી પ્રતીપદા દીપ ઓછવ અનુરાધા ભ્રગુવારજી॥૩૪॥
શાંવત ૧૭૭૫ પંચોતર પુરંણ છે ॥ વીશ છેમે તેણે દીનજી ॥
શીધ જેગ માંહાં પુરંણ કથા થઈ ॥ ૩૫ ॥
હરી બોલો હરીજંનજી ॥
કરતાં શ્રીગોવંદ કરે છે ॥ નીમંત માત્ર અવીધાંનજી ॥ ૩૬ ॥
ભજ્વોશ્રી ભગવાંન ભાવે શોતાજંન લો ચીત ધરી ॥
હરીદાશ કેહે શહુ હરખ શાથે એકવાર મુખબોલો હરી ॥ ૩૭ ॥

શ્રી કડવાં ॥ ૨૨ ॥ છે–ા શ્રી ઇતીશ્રી નરશાંઈ મ્હેતાના કુઅરનો વેહેવા શંમપુરણ શમાપત શંભ ભવંતુ કલાંણ મશતુ ॥ શાલ ૧૯૦૩ના ભાદરવા શુદ ૧૫ વાર શુકર ॥ તારીઃ ૨૪ શપટંબ્ર શને ૧૮૪૭ અંગરેજી શંમપુરણ થઉ છે ॥ જેહેવી પ્રત હુતી તેવી લ્ખી છે કાનો માત્ર ત્યા અરફ્લુખથી રહો હોએ તો શંભાલી વાચજો ॥ લખનારને દોશ દેશો નહી ॥ લાલા મોરારની ચોપડીમાંથી ઉતારૂં છે ॥ લા. મેતા ફકીરદાશ હરીભાઇની ચોપડી છે. ને વાંચવા લઇ જાએ ને આપી નહી જાએ અથવા ઓલવશે તેને બાલકૃષ્ણજી પુછશે ॥ શ્રી ગણેશાએ નમ ॥

વિષયાદિ–૧. નરસિંહ મેહેતાના પુત્ર શામળશાનો વિવાહ વડનગરના પ્રધાન મદનને ઘેર થયો અને શ્રીકૃષ્ણે તે વિવાહઉત્સવ અતિશય ભવ્ય ઠાઠમાઠથી ઉજવાવ્યો, એ પ્રસંગ અહીં વર્ણવેલો છે.

૨. કડવાં ૨૨ છે. રાગ, ઢાલ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ–૧. આ વિવાહ પ્રા. કા ગ્રં. ૯ માં છપાયેલો છે. તેમાં રચનસંવત ૧૭૨૫ છે, જ્યારે પ્રસ્તુત પ્રતિમાં સંવત ૧૭૭૫ છે, દિવસ, યોગ, નક્ષત્ર વગેરેનો ઉલ્લેખ બન્નેમાં એકસરખો છે, એ જોતાં ઉપર આપેલો રચનસંવત યથાર્થ લાગતો નથી. પ્રસ્તુત ઉતારેલું કડવું ઘણું અશુદ્ધ ઉતારાયલું છે, તેમ જ કડીઓમાંનાં કેટલાંક પદ પણ પડેલાં છે, એ ઉપરનો ભાગ વાંચનારને જણાશે.

૨. પ્રતિનાં પાનાં પાણીથી ચોટયાં તેમ જ ખવાયાં છે.

૩. આ કવિ મહાકવિ પ્રેમાનંદનો શિષ્ય હોવાનું જણાયું છે. તેનાં બીજાં આખ્યાનો ભારતસાર,-સીતાવિરહની ચાતુરીઓ, અને નૃસિંહ મેહેતાના બાપનું શ્રાદ્ધ પ્રા. કા. ગ્રં. ૯ માં પ્રકટ થયલાં છે, અને તે ૧૭૨૫-ની આસપાસ રચાયાં છે, તેથી પણ ઉપરનો રચનસંવત ૧૭૭૫ અસંગત છે અને સં. ૧૭૨૫ જોઇએ, એમ લાગે છે.

અં. ૮૪-મત્સ્યવેધ (દ્રૌપદી સંવત્સર)-શિવદાસ-
(ર. સં. ૧૬૬૩)-(લિ. સં.)-પૃ. ૧-૩૦

આરંભ-શ્રી ગણેસાઅનમાં: શ્રીમાહાલક્ષ્મીની ક્રીપાથી મછવેદ લખો છે ॥ રાગ કેદારે ॥

સંકરસુતને પ્રણમુ વીનવુ: અભીનવુ રૂપ મનોહર, તાહરૂ: ૧
સુધબુધનાઅક તું સ્વાંમી; ક્રીપા કરો અંતરજાંમી:
નીજનાંમી બુધી અગોચર આપીએ:
ઢાલ ॥ બુધ અગોચર આપો સ્વાંમી ક્રોપા કરો જુ તાતઃ
કહુ સ્વઅંવર દ્રુપદી કેરોઃ મુઝ મુક દીજે હાથઃ ૩ ॥

અન્ત—રાત પ્રભાત ॥

પછે વેદવાસ નારદ મુની આવા; પાંડવતુ હેત જાંણીઃ
તેણે દ્રુપદીના વારા કરી આપાઃ જે પાંડવ ઘેર પટરાંણીઃ
બાહેતેર દીવસ એક એક તણી ઘેર વસે સાધવી સોએઃ
એકાંતથી દેષે તેને ત્રણ વર્ષ ન્હન હોએઃ ૧૯
એવો પરઠ કરો રૂપી સવેઃ વરતો જેજેકારઃ
પછે અંતરધાંન આપુ પાંડવને સ્વાંમી જુગદાધારઃ
એક સંવછર ર(હા) પ્રભુ પાંડવના ઘર માંહીં
કાલંદ્રી પરણીને લાવા રાવતીને મારયા ॥ ૨૧ ॥
પાંડવસુ પાંમા પરીપુરણ ક્રષ્ણક્રીપાથી જાંણુ
ભારથ આદ કથા અત સુંદર, શ્રીવદ વાસ બોલા વાંણુ ॥ ૨૨ ॥
કડાવા ૨૪ સંપુણ છે.

વિશેષ-આ આખ્યાન બૃ કા. દો. ૪ થા ભાગમાં છપાયુ છે: પ્રતિ ઘણી જ અશુદ્ધ છે, બાલબોધ લિપિએ લખાયલી છે. કાંઇ ખાસ નવીન જાણવા જેવું નથી.

૨. બૃ. કા. દો. ભાગ ૪ થામાં આ આખ્યાનને અંતે રચનસંવત, કવિની ઓળખ, ગ્રન્થનું પૂર આદિ આપેલાં છે. પણ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં એ ઉલ્લેખ જણાતો નથી. અં. ૭૭-ખ-(પાનુ ૧૩૧-૨) જોવાથી એ મળી રહેશે.

૩. આ કવિનું જાલંધર આખ્યાન (અં. ૬૪-ઙ) બાળચરિત્ર (અં. ૫૩-થ-પાનું ૧૨-૧૩), ચંડી આખ્યાન (અં. ૭૩-ક પાનું ૩૧૨) વગેરે જાણીતાં છે.

અં. ૮૫-ક-શિવપુરાણ (શિવમાહાત્મ્ય)-મહાદેવસુત હરદેવ-
(ર. સં. ૧૭૪૦)-(લિ. સં.)-પૃ. ૧-૧૦૨

આરંભ-શ્રી ગંણેશાએ નમાં ॥ શ્રી શારદાએ નમાં ॥ શ્રી ગરૂચોએ નમાં ॥ શ્રી શીવપૂરાંણુ પ્રાક્રતે લક્ષુ છે ॥ કોઈ દોશ મો દેસા ॥

રાગ રાંમગ્રી ॥

એક દંત ગજવર્ણ બીરાજે ॥ શોભીત અરૂણ રંગઅંગ અત છાજે ॥
કમલ કરેણુ શેવંત્રાંનો હાર ॥ અભેદાએક કરે મોદીક આહાર ॥ ૧ ॥
શૂરવર મૂનીવર જેહેને શેવે ॥ ગણુપતી ભર્જન કરી હરદેવ ॥ ૫ ॥
પદ પૂરણુ ॥

રાગ રામગ્રી ॥

પ્રથમે પૂજુ ગણુપતી દેવજી ॥ શૂરીનર સ્વાંમી કરે તાહારે શેવજી ॥ ૧ ॥
શ્રી લંબોદરનૂ લીજે નાંમજી ॥ વીકટ નીવારે દૂરબુધ ઠાંમજી ॥ ૨ ॥
દૂર મત ઠાંમ ટાલે શહી એહેવા ગવરીપૂત્ર ગંણેસ ॥
ક્ષણુમાત્ર જે કો સમરણુ કરે તેહેનાં દૂક્ષ ટાલે લવલેશ ॥ ૩ ॥

અન્ત–રાગ ધવલ ધનાશી ॥

થઓ શંવાદ શૌનક રૂખી સૂતને ॥ નીમશારણુ મોઝારજી ॥
તે કહો અમે પ્રાકૂત બંધે ॥ બૂધી તણે અનૂશારજી ॥ ૧ ॥
પાંચે અધીક ખટદશ શત શાકે ॥ શંમત શતર ચાલીશેજી ॥
કારતેગ સુદી તેરશ સોમવારે ॥ થઆ અધા આવીશજી ॥ ૨ ॥
સ્કંધ પૂરાંણુ બ્રંમોત્ર ખંડે ॥ શંકર માહાત્મ નીધાંનજી ॥
ચંદ્રશેખર આક્ષાંન વીસ્તારૂ ॥ પ્રકૂતબંદ્ય વીધાંનજી ॥ ૩ ॥
શાહત્રીશ કડવાં રાગ પંનરની વીવીધ ચાલ છે શારજી ॥
એકવીશ શત ઉપર પીશતાળીશ પદ સંક્ષા વીસ્તારજી ॥ ૪ ॥
પ્રથમ કડવે રાગ રામગ્રી ॥ ગણુપતી શરસ્વતી ધાંનજી ॥
મંત્રમહીમા છે પ્રથમ અધાએ ॥ દાશાહર આક્ષાંનજી ॥ ૫ ॥

... ...

શાહત્રીશ કડવાં એ શંગાતે ॥ શીવકથા કહી શારજી ॥
અધીક પૂંન અક્ષર પૂરીને ॥ કવી કરજો ઉપગારજી ॥ ૨૯ ॥
ન જાણું ગત કવી જંન કેરી ॥ પૂછી કરો વેપારજી ॥
રાગબંધ પદ કાએ ન જાણુ ॥ બુધ છે અલ્પ અપારજી ॥ ૩૦ ॥
સ્વસ્થાંને શીવપૂર કેહે કવી અમારૂ ॥ જન્મભોમી ખંભાતજી ॥
વછશ ગોત્ર પદ છઠે જાણે ॥ શેહેસ ઊદીચ ગૂજરાતજી ॥ ૩૩ ॥
દેવની પોલ શોમેસ્વર ફ્લીએ ॥ તાંહાં કવી પૂર ઘર વાશજી ॥
દારીદ્રભંજંન શીવકરૂણા પૂરંણ કીધો એ અભાશજી ॥ ૩૪ ॥
તાપીતીર સૂરતે પૂર પાવંન નંદ ગમ પરામાં વાશજી
શીહોરાર શંગ રહૂં હવડાં માલી ફ્લીઆ પાશજી ॥ ૩૫ ॥

સુભટ ભ્રાત શેહેદેવ, જગનેસ્વર, જાગેસ્વર સુભ નાંમજી ॥
માતા નામ શ્રીક્રશણ જનૂની જે થઈ ગોકુલ ગામેજી ॥ ૩૬ ॥
શુકલ શેરડી દેવ ગૂરૂને ચર્ણપ્રતાપે ॥ કવી પાંમો અભીધાંનજી ॥
મહાદેવસુત હરદેવ પ્રભુ ॥ શીવ ભગતી પર્મ નીધાંનજી ॥ ૩૭ ॥

વલણુ ॥ પર્મ નીધાંન શીવ કેરી ભગતી ॥ પ્રીત કરીને ચીત ધરે ॥
માહાદેવ સુત હરદેવ સ્વાંમી ॥ શદા શીવને અનૂસરે ॥ ૩૮ ॥

॥ કડવા ॥ ॥ ૩૭ ॥ ॥ પદ ॥ ॥ ૨૬૦૪ ॥ શ્રીરાંમજી શત છે ॥ શ્રી ભોલા ચક્ર માધેવ વીશ્વનાથ શત છે ॥ શ્રી ક્રીસ્ણ દેવ શત છે ॥ ॥ શ્રી ॥ શ્રી બ્રંમા વીસ્નુ ને મહાએસ્વર એ મૂરત ત્રણુ એક જાણુ જે પૂન ઘણા હોશે ॥ ઈતીશ્રી સ્કંધ પૂરાંણે બ્રંમોતર ખંડે ॥ શીવ મહાત્મ અધાએ ॥ શંમાપત શ્રી રરતૂ ॥ શુભ મરતૂ ॥ શ્રી મહાદેવજી શત છે ॥ શંકર નાથ શત છે ॥ શ્રી ક્રીસ્ણુ દેવ શત છે ॥ શ્રી રામજી શત છે ॥ શીવકથા લખી છે ॥ એ ચોપડો વાંચવા લેઈ જાએ ને પાછો આપી જાએ. "તેહે જે વાંચાનૂ પૂન છે ॥ એ ચોપડો વાચવા લેઈ જાએ ને ઓલવી રાખે તેહેને માંથે માંડવીનૂ રાજ છે ॥ તે ભાગુ તે પાપ છે ॥ તેને માથે મુઝારાનૂ પાપ છે ॥ ચોપડો ઓલવે તેને જે કો સુરત શેહેરમાં ચાડીચૂકવી જુઠુ આલ કોઇને માંથે ચઢાવે તેહેનૂ પાપ. ચોપડા વાંચવા લેઈ જાએ ને આપે નહી તેને માથે એ પાપ છે ॥ જે એ ચોપડો વાંચીને પાછો આપી જશે તેહે અડશેટ તીરથ નાંહાવાનુ પૂંન છે ॥ તેને શ્રી મહાદેવ રખા કરશે ॥ શ્રી ગૌકર્ણ મહાબલ ચોપડો વાંચશે તેની આશા પૂરશે ॥ શ્રી ॥ અપૂજ લીંગ પૂજાનૂ પૂંન છે ॥ શ્રી રામ શત છે શ્રી ॥ શ્રી ક્રીસ્ણુ દેવ શત છે ॥ શ્રી ॥ શ્રી મહાદેવ લીલકંઠ શત છે ॥ શ્રી મહેકાલેસ્નર શત છે ॥ શ્રી ॥ શ્રી કંતારેશર શત છે શ્રી ॥ શ્રી વેજનાથ શત છે ॥ આહાંશી શેહેસ્ર રૂખી શત છે ॥ શ્રી ॥ શ્રી તેત્રીશ કોટી દેવ શત છે ॥ શ્રી હરીચંદ્ર શત છે શ્રી ॥ શ્રી નલરાયો જુધીશરી શત છે ॥

વિષયાદિ-૧. શ્રીસ્કંદ પુરાણના બ્રહ્મોત્તર ખંડના બત્રીસ અધ્યાયના આધારે શંકરની કૃપાથી ઉદ્ધાર પામેલા ભક્તો અને શંકરની સ્થાપનાથી પવિત્ર થયલાં તીર્થ સ્થળો સંબધી કથા આ પુરાણમાં વર્ણવેલી છે.

૨. કડવાં ૩૭ છે. રાગ. ઢાલ, અને વલણુથી પદબંધ બાંધેલ છે.

વિશેષ-૧. આ માહાત્મ્ય છપાયલું નથી. પ્રતિ ચોખ્ખા અક્ષરે લખાયલી છે, લિપિ ગુજરાતી છે. પ્રતિ જૂની છે, જો કે લિપિ સંવત આપેલા નથી, પણ બાળબોધ લિપિને અનુસરતા કેટલાક અક્ષરોના મરોડ તેમ જ જોડણી ઉપરથી તે જૂની હોવાનું સમજાય છે. પાનાં જરાક જરાક ખવાતા માંડ્યાં છે ૩-૪ એ બે પાનાં પડેલાં છે, બાકી આખ્યાન સંપૂર્ણ છે.

૨. વધુ હકીકત માટે જુઓ અં. ૧૬–નુ સદાશિવ આખ્યાન અને કવિ શામળ સંબંધી ઉલ્લેખ માટે તેનો વિશેષ–૨. પાનું ૮૯ મું; વળી જુઓ અં. ૮૦ પાનાં ૧૪૫ થી ૧૪૭

અં. ૮૫–ખ–વિરાટ પર્વ– નાકર– (ર. સં. ૧૬૦૧)– (લિ. સં)–પૃ. ૧૦૩–૧૫૮

આરંભ—શ્રી ગણેશશાએ નમાં ॥ શ્રી ગરૂભ્યો નમાં ॥ શ્રી શારદાએ નમાં ॥ અથ આક્ષાંન વઈરાટ પરવ લખીતંગ ॥

રાગ ગોડી આંદોલા ।

ગીરીજાસુતાને સ્તવૂં ॥ પ્રેમ ધરી નય પ્રણુમૂ ॥
અભીનવૂ રૂપ મનોહર નાહઅર ॥ ૧ ॥
વીઘનહરણુ ગણપત સ્વાંમી ॥ સ્તવંન કરૂ નીજ શીર નાંમી ॥
સુત્ર બૂધ સ્વાંમી વાંણી અવીચલ આપજે રે ॥ ૨ ॥

ઢાલ ॥ અવીચલ વાંણી આપો મૂઝને ॥ ક્રીપા કરી માહારાજ ॥
આદ મધ્ય તૂં સુરનરનાએક ॥ વીધન હરો ગુણુ રાજ ॥ ૩ ॥
બ્રંમસુતા જે આદે શરસ્વતી ॥ હંશવાહની માત ॥
કર જોડી નાઆકર કેહે મા જશ વીક્ષાત ॥ ૪ ॥
માહારા શ્રી ગૂરૂ ચરંણકમલને વંદી બોલૂ કથાશમંધ ॥
જેમ તેહેતણી કરણાએ કરીને પૂર્ણ હોએ પદ બંધ ॥ ૫ ॥
શ્રીમહાભારથ કથા અતી કોમલ વેદ પાંચમો શાર ॥
તે મધે અતીહાશ અનોપમ વઈરાટ પર્વ વીસ્તાર ॥ ૬ ॥
(કડવું ૧ લું)

અન્તઃ–રાગ પ્રભાતી ॥

વૈરાટ પર્વ કથા પરી પૂરણ પદ અઢારશે ત્રીશ રે ॥
રાગ પંનર ને કહવાં પારોઠ ઊતંમ કથા અતી હાસ રે ॥ ૯ ॥
સંવત ખટદેશ શત એક ઉપર વર્ખે માશ દામોદર રાય રે ॥
દશમી દેવ ને શુધ પક્ષ રે શુભ લગન સોમવાર રે ॥ ૧૦ ॥
ગૂરૂ વૈષ્ણવ ચર્ણકમલ પ્રતાપે કવીજન અહંપ્રકાશ રે ॥
નીર્મલ ગ્રંથ અર્ધચંદ્ર શરેખૂ કૃષ્ણાર્પણકત દાશ રે ॥ ૧૧ ॥
ગાએ વાંચે પૂછે શાંભલે નરસ્ત્રી વર્ણ અઢાર રે ॥
પાંચ માહાપાતીક ને ત્રાશે પાંમે અવીચલ ઠાંમ રે ॥ ૧૨ ॥
વીરક્ષેત્ર મધે વાંણીઓ દેશાવલ કૂલ શાર રે ॥

વીકાનો સુત મુક્ષ વર્ણવે હરીભગ્ત સુભ આચાર રે ॥ ૧૩ ॥
કરી ગ્રંથ વાંચવ કર શોપો વીસ્વ પૂરંણ વીસ્તરવા રે ॥
પ્રશ્ન નાગર કૂલ નાંમ મંદસુંદનગાએ ભવજલ તરવા રે ॥ ૧૪ ॥
શકલ દાંન જપતપ તીર્થ અક્ષાંન જોગ અભાશ રે ॥
તે ફ્લ લેહે કેહે ગૂણ હરીમૂખ નાકર દાશનો દાશ રે ॥ ૧૬ ॥
હરીકથા કોએક જંનજાંણે ભાઝી સ્વાંન શૌકટ જેમ તાંણે રે ॥
કેહે કવીતા હુ કાંઈ ન જાણૂ તાહારી ગત તૂ જોણે રે ॥ ૧૭ ॥
॥ કડવાં ૪૩ ॥

અતી શી વૈરાટ પર્વ શંપૂરંણ ॥ શમાપત ॥ સુભસ્વત્ ॥ ક્લાંણમસ્તૂ ॥ એ ચોપડો પટેલ જીવંન રાઘવજી ગનાંતે કળબી કડુઆનો છે મોતીક દશકતે લખ્યા છે એ વાચવા લેઈ જાએ તેને કાશી ગયાનૂ પૂન ને ઓલવે તેને જે કોઈ અધર્મ કરે તે તેને મથિ પાપ છે એ ચોપડામાં પરત શીવપૂરાંણ તથા વૈરાટ પર્વ લખૂ છે શ્રીકૂરણ દેવની ક્રીપા માંટે લખૂ છે લખનારને દોશ કોઇ દેશોમાં જે વાચશે તેનાં અઠોતર કૂલ ઓધરે ને શાંભલે તેહેને ગંગાન્ શનાંન વલે અહાશી શેહેસ્ત્ર રૂખીની ક્રીપા કરે તે જાણજો શહી શ્રીરાંમ શ્રીક્રીશણદેવના ક્રીપા ॥ શદાશીવ આશ પૂરે ॥ નારાએણ શત છે ॥

વિષયાદિ-૧. દ્યુતમાં દુર્યોધન સાથે હાર્યાથી પાંડવો બાર વર્ષ પ્રકટ રીતે વન સેવ્યા પછી એક વર્ષ ગુપ્ત રીતે રહેવા વિરાટ રાજાના નગરમાં રહ્યા, તે સમય દરમ્યાન તેમને ભોગવવાં પડેલાં સંકટો, તેમ જ દુર્યોધને વિરાટ રાજાની ગાયો હરી લેવાથી અર્જુનની સહાયતાથી રાજકુમારનો થયેલો વિજય, ઇત્યાદિ પ્રસંગો આ પર્વમાં વર્ણવેલા છે.

૨. કડવાં ૪૩ છે, જો કે અન્તમાં કવિ ૬૫ કડવાં હોવાનું કહે છે, અને તેનો મેળ આ જ કવિના સભાપર્વનાં ૨૨ કડવાં ઉમેરતાં આવે છે. કેટલીક પ્રતિઓમાં તો આ બે પર્વ સામટાં જ લખાયલાં દીસે છે.

૩. રાગ, ઢાલ અને વલણથી પદબદ્ધ બાંધેલો છે.

વિશેષ-પ્રસ્તુત પર્વ પ્રકટ થયલું નથી. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે; અશુદ્ધ હોવા છતાં સુવાચ્ય છે. જો કે તેનો લિપિસંવત આપેલો નથી પણ અક્ષરનો મરોડ, જોડણી આદિ જોતાં પ્રતિ જૂની જણાય છે.

અં. ૮૫-ગ-કર્ણપર્વ-વિષ્ણુદાસ-(ર-સં. ૧૬૫૫)-(લિ. સં.)-પૃ. ૧-૩૬-(અપૂર્ણ)

આરંભ-શ્રી ગંણેશાએ નમાં ॥ શ્રી શારદાએ નમાં ॥ શ્રી ગરજ્યોએ નમાં ॥ અથ શ્રી માહાભારથ મધે કર્ણપર્વ લખૂ છે ॥
રાગ કેદારો-શ્રીગીરી સુતાત્મજને સ્તવૂ ॥ જે ગરુઓ શ્રીગૂણ રાજે રે ॥
પાએ રે લાગી પ્રેમસુ રૂદે ધરી ॥ સ્વાંમી વીઘંનહર વેગે કરી ॥ ૧ ॥

ઢાલ ॥ શ્રોતાજ્જન મંન સ્થીર કરીને શાંભલજો શર્વ કોએ ॥
કહુ કંર્ણ પર્વ તણી કથા જે અપીલ પાવંન હોએ ॥ ૫ ॥
નરનાર જે શ્રંવણે ધરે આંણી મંન હોલાશ ॥
કલાંણી કરજો કીપા કર જોડી કેહે વીરજીદાશ ॥ ૬ ॥
(કડવું ૧ લું)

અન્ત–એ ધર્મરાજા વાત તહારો ગરૂ તણો અધીકાર ॥
કંર્ણે હણો રથ રાએનો પછે કરો અદ્ભુત માર ॥ ૨૩ ॥
એ શંર્ણ ઈછિ તાહાર તૂજ વનાં રાક્ષે કોણ ॥
કર્ણને પાર્થ હણે એહેવૂ કરૂ છે પૂર્વે પોણ ૨૪ ॥
એહને મારવા તતપર થયો એ કોણ તાંહારો ધર્મ ॥
બહુ વીર સુણતાં કરે નંદા દેખી તાહરૂં કર્મ ॥ ૨૫ ॥
શંત શંમૂ કાંઈ છે નહી શહુ શતને આધાર ॥
પણ પ્રાણ શંકટ પડે જારે તારો નહી અધીકાર ॥ ૨૬ ॥
અથવા પડે શંકટ બહુ દ્વીજ ધેન બાલક નાશ ॥
અથવા વીહીવા વેપારમાં શત ન તોલાએ તાર ॥ ૨૭ ॥
તો તેહેનૂ પાતીક નહી સુકીત શાસ્ત્ર બોલે વેદ ॥
તો નીરથક રાજા તણો તૂ કાં કરે અહીં ભેદ ॥ ૨૮ ॥
પ્રગ વાધ એક વંન માંહાં રેહે તેહેનૂ બલાહંક એહેવૂ નામ ॥
તહારી પ્રતીગ્ના જોશે નહી ચીતવીએ આણે ગ્નાન ॥
હું શત ઉપરે અતીહાશ કરૂ એમ વદે શ્રીભગવાન ॥ ૨૯ ॥
તે માત તાતને પૂત્ર ભાજે પોક્ષવાનું કામ ॥ ૩૦ ॥
ધર્મ પોતા તણો પાલે શતવાદી તાંહે ॥
ન હીરી શકો ઊપર કદા આંનંદે ચીત મન માંહે ॥ ૩૧ ॥

વિષયાદિ–૧. મહાભારતના કર્ણ પર્વના આધારે કર્ણ સાથે ચાલેલો યુદ્ધપ્રસંગ અહીં વર્ણવેલો છે.

૨. આખ્યાન અપૂર્ણ હોવાથી કુલ કડવાં કેટલાં છે તે જાણવામાં નથી. આ પ્રતિમાં ૨૬ મા કડવાની ૨૯ તુક સુધીનો અને તેથી એક ત્રુટક કડવાની ૨૫–૩૧ તુકો લખેલી છે.

૩. રાગ ઢાલ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે, તો કે વચ્ચે વચ્ચે વલણ જણાતું નથી.

વિશેષ–૧. આ પર્વ પ્રકટ થયું નથી. લિપિ ગુજરાતી છે, પાનાં ૩૬ થી પ્રતિ ત્રુટી છે. એ રચનસંવત, કવિની ઓળખ કે લિપિસંવત તેમાં આપેલા નથી.

૨. આ આખ્યાન વિષે વધુ માહિતી માટે જુઓ અં. ૬૬–ત્ત અને તેનો વિશેષ–૨, ૩. (પાનાં ૮૯–૯૧).

અં. ૮૯-ક-નરસિહ મેહેતાના કુંવરનો વિવાહ-હરિદાસ (ર. સં. ૧૭૨૫-૨૬)-(લિ. સં. ૧૮૦૩)-પૃ. ૪ (તૂટક)

આરંભ-(આગલો ભાગ ન હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)
... ... માહારો જનમતાપ બે ભાગો ॥
સેવા...દા છું સ્વામી ॥ તમો હરીભગત માહાનીજ નાંમીઃ ॥
મુરખ હુ નવ જાંણૂ વાત ॥ તમને કરૂણા વઇકુંઠ નાથ ॥
એમ કહી ચરણે લાગો શોહે ॥ હરીજંન હરી બોલો શરવ કોએ ॥
વાગાં વાજીત્ર તાંહાં ભલી ભાત આવો જાંન-શે શહુ શાથ ॥
લોક તણે મંન અતી ઊલાશ ॥ બેહુ કર જોડી કેહે હરીદાસ ॥
(કડવું ૨૧)

અન્ત-(ધવલ ધન્યાસી)

એ કથા પરીપુરણ કીધીઃ કરતા શ્રી ગોવંદજી; ॥
વીપ્રજંનની પરમ કીપાથી ઊપજે મંન આંનદજી ॥
કવીજંન કો મૂને ખોડ માં દેશોઃ અંજાણે કીધો કીધો શરમજી ॥૮॥
તાલ રાગ ગત ભેદ નાં જાણુંઃ વીખાંણુ પરીભ્રંમજી ॥
ગાતાં સૂણતાં મંનવાછી ફળઃ કીપા કરો જુગદીશજી ॥
પદ ચારશે પંચાંણું કડવાં છે બાવીશજી
રાગ ચઉદમાં ચાલે જુજવીઃ બુધમાંને વીસ્તારીજી ॥
કારતગ શુદ પ્રતીપદા દીપ ઓછવી અનુરાધા ભ્રગૂવારજી ॥
શંવત ૧૭ પંચવીશો પૂરણ છવીશો તે દીનજીઃ
સીધ જોગમાં પૂરણ કથા થઈઃ શંખેપે હરી જંનજી ॥
કરતા શ્રી ગોવંદ કરે છે ॥ નમીત વાત અવીધાંનજી ॥
તેહેમાં કઇ અભીમાંન ના ધરવૂં ભજવા શ્રી ભગવાંજી ॥
વલણ ॥ ભજવા શ્રી ભગવાંન ભાવે ॥ શોતાજન લો ચીત ધરી ॥
હરીદાશ કેહે શંહુ હરેખ શાથે ॥ એક વાર બોલો શ્રી હરીઃ ॥
કડવાં ૨૨ ॥

ઈતી શ્રી નરશઈ મેહેતાનો કુઅરનો વેહેવા શંપૂરણ લખો છેઃ ॥ શંવત ૧૮૦૩ ના માહા વદ ૧૨ વાર શોમે શંપૂરણ લખૂ છે ॥ લખતંગ' મોદો મીઠાન જેગોપાળ વાંચજો શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥.

વિષયાદિ-૧. વડનગરના દિવાનને ઘેર નરસિંહ મેહેતાના પુત્ર શામળશાનાં લગ્ન શ્રીકૃષ્ણની કૃપાથી પૂર્ણ આડંબરથી થયાં એ પ્રસંગ અહીં વર્ણવેલો છે

૨. કડવાં ૨૨ છે. રાગ, ઢાલ અને વલણુથી પદબંધ આપેલા છે.

૩. કવિ મહાકવિ પ્રેમાનંદનો શિષ્ય છે.

વિશેષ–૧. મા. કા. ગ્રંથ ૯ માં આ વિવાહ છપાયો છે. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. કડવાં ૨૦ અને ૨૧ માનો મોટો ભાગ ત્રુટક છે.

૨. આ કવિ સંબંધી માહિતી આદિ માટે જુઓ અં. ૮૪ ધ. નો વિશેષ ૩. પાનું ૧૫૮ મું. આ આખ્યાનનો રચનસંવત ૧૭૨૫–૨૬ છે; ૧૭૨૫ માં આરંભ કર્યું અને ૧૭૨૬ ના કાર્તિક સુદ ૧ મે પૂરૂં કર્યું એમ કવિ કહે છે, જુઓ અંતની લીટી ૯ મી.

અં. ૮૬–ખ–પદ– ભાલણ

રાગ શાંમેરી ॥ કેહે ભાઈ હુ હૂ તે સૂ કરઃ ॥ પાંમિ માંનૂખ દેહઃ ॥
હરીરશ પ્રેમે પ્રાશી નહીઃ ॥ નાં આવો પાપનો છેહઃ ॥
ભાલણ સીખાંમણ જે કહે ॥ તે તમો ધરજો રે કાંન ॥
કેહે ભાઇ હુ તે સૂ કરઃ ॥

અં. ૮૬ ગ–રણછોડજીનો શલોકો–શામળભટ્ટ–(ર. સં. ૧૭૮૧)–(લિ. સં. ૧૮૦૩)–પૃ. (૮૫૭–૬૫)

આરંભ–શ્રી ગણેશાએ નમાંઃ ॥ શ્રી રણછોડજીનો શલોકો લખો છે ॥
આદ આરાધૂ માતા શરસ્વતી ॥ કીપા કરીને આપો સૂભ મતી ॥
મહારા મન કેરા પૂરીએ કોડ ॥ વરણુ કરીએ શ્રીરણછોડ ॥
ભગ્ત કરીને બોહાડાણો લાવા ॥ હેતે ઠાકોર ડાકોર આવાઃ ॥
પ્રથમ ઉતપત કહુ તેહ તણી : હોશ હૈડે પ્રગટી છે ઘણી ॥
ઠાસરા પ્રગણે છપંન ગાંમ : જાત રજપૂત વીજેનંદ નાંમ
પેહેલી વીશીમાં વરસ જ બાર : તેહેવી ગંગાજલ ગંગાબાઈ નાર ॥

(મધ્ય ભાગ)

ગાંમ ડાકોમાં થઊ છે જાંણુ ॥ આવા મહારાજ પૂરંન પૂરાંણુ ॥
નાનાં મોટાં સહુ નરખવા આવે ॥ કુંકુંમ ચંદન ચોખે વધાવે ॥
ઢોલ મ્રદંગ વાજે નીસાંણ ॥ ગૂજરાત દેશે થઊ કલ્યાણ ॥
સંવત વીક્રમ બારોતર બાર ॥ કારતંગી પૂનંમ સૂભ્ર ગુરૂવાર ॥
પૂશ નક્ષત્ર સુભ જોગ સાર ॥ અમ્રત ચોઘડીએ પ્રભુ પધાર ॥
કલ્યાંણુ વરતાં થઓ પ્રભાતે ॥ દ્વારકા ઘડની કહુ હવે વાત ॥

અન્ત–હમારી પદવી તમને આપી ॥ થાપો જઈને શાચૂં તે માની ॥
લોક આવશે જાતરા કરશો ॥ ભેટ શાંમગ્રી આગળ ધરશો ॥

લેશે લેશે તમારા હાથની છાપ ॥ શત કહુ છું પરદીન થાએ ॥
પાછા ફરીને દ્વારકાં ગયા ॥ શેવંત્રી વાવે શહુ એકઠા થયા ॥
ક્રીપાનંદને કાઢીને લાવાં ॥
સ્થાનક જોઈને થાપા રણછોડ ॥ દે છે વધાંમણાં અતી ઘણાં કોડી ॥
રલીઆત થઇ તે નગરની નારી ॥ બાલ ગોપાલજી જાએ બલીહારી ॥

શમપુરણ લખુ છે ॥ લેખતંગ મોહોટા મીઠા ચાંપાનેર મધે લખું છે સંવત ૧૮૦૩ ના વરખે ફાગણ શુદ ૪ વાર રવેઉ અખર ઓછો અદકો ખરો ખોટો વાંચનાર દોશનાં દેવો પ્રત જોઇને ઉતારી છે જો કોઇ વાંચે તેહને અમારો જે ગોપાલ છે શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥

વિષયાદિ-૧. સંધવી બોડાણો રણછોડજીને દ્વારકાથી ડાકોર કેવી રીતે લેઇ આવ્યો અને કેવી મુશીબતમાં દ્વારકાના ગુગળીઓથી મૂર્તિનું રક્ષણ કીધું, તેનું વર્ણન આમાં વર્ણવેલું છે.

૨. પદબંધ એક ચોક્કસ માપની ચાલથી બાંધેલો છે, પણ તેનું નામ આપેલું નથી; તેમ પદસંખ્યા પણ નોંધેલી નથી. શલોકો એ શ્લોકનું અશુદ્ધ રૂપ છે; પ્રશંસાનું ગીત એ એનો અર્થ છે.

વિશેષ-આ આખ્યાન પ્રકટ થયું છે, પણ છાપેલી પ્રતિ(સં. ૧૯૬૫)ના કરતાં આમાં કેટલીક પંક્તિઓનો ફેર છે, તેમ પાઠફેર પણ છે. તેમ છાપેલી પ્રતિ જોતાં ૪૦ પંક્તિઓ ઉપરાંતની આમાં જણાતી નથી.

૨. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. વચ્ચે વચ્ચે પાદ કે લૂક પડેલાં જણાય છે.

૩. છાપેલી પ્રતિથી તેમ બીજાં સાધનોથી જણાયું છે તેમ આ શલોકો શામળભટ્ટનો રચેલો છે. સં. ૧૯૬૫ ની ડાકોરમાં છપાયલી પ્રતિમાં નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ છેઃ-

> ભાટ ચારણ કવિજન સહુને પગે લાગું છું ભાટ બહુને,
> **શામળજી** બ્રાહ્મણ, શ્રીગોડ નાત વાસ વેગણપુર દેશ ગુજરાત
> ડાકોર જઇને કીધાં દરશન, પૂજ્યા પ્રભુને થયા પ્રસન્ન.
> શાખે સાંભળે હેતે જે ગાય, તેને પરિબ્રહ્મ પ્રસન્ન થાય
> સંપત સારૂ જે કરશે દાન, આ લોકે જશ ને પરલોકે માન
> ગાજે સાંભળશે તેના પહોંચશે કોડ, **શામળભટ** કહે છે જે જે શ્રી રણછોડ.

૪. કવિ નર્મદાશંકરે "જૂનું ગદ્ય" (ગુજરાતી પ્રીન્ટીંગ પ્રેસનું)માં શામળના આખ્યાનોમાં રણછોડજીનો શલોકો સં. ૧૭૮૧ માં રચ્યાનું નોંધ્યું છે; પણ ત્યાં તેણે એના માસ, તિથિ, વાર આદિનો કશો ઉલ્લેખ કીધો નથી. આ શલોકો 'બોડાણા આખ્યાન' તરીકે પણ પ્રસિદ્ધ છે, સૂડા બોતેરીમાં સામળના ઉલ્લેખથી જણાય છે તેમ રખીદાસને ત્યાં ગયા પહેલાં (સં. ૧૭૮૫) એણે આ શલોકો રચેલો હોવો જોઇએ.

૫. ડાકોરમાં રણછોડજી ક્યારે પધાર્યા તેની સાલ હજી ચોક્કસ થઈ નથી. ખેડા ગેઝેટીયરમાં પાને ૧૬૭ મે લખેલું છે કે "About the year 1115 there lived a certain Ramdas otherwise known as Bodhana by caste a Khatre" એટલે સં. ૧૧૭૨ માં રણછોડજીની મૂર્તિ ડાકોરમાં આવી

અને એક ખત્રી બોડાણો તેને લાવ્યો. બૃહત્કાવ્યદોહન ભાગ ૭ માં પાને ૭૯૯ થી ૮૦૪ માં ગોપાળદાસને નામે પ્રકટ થયલો બોડાણો, જે શામળનો રણછોડજીનો શલોકો છે અને જે ખોટી સમજ કે ભ્રમથી ગોપાળદાસને નામે ચઢાવાયલો છે, જેમાં ઉપલી પ્રતિ જેટલી જ પદસંખ્યા છે અને બીજી સં. ૧૬૬૫ વાળી પ્રતિ કરતાં ૪૦ તુક ઓછી છે, તેમાં તેમ જ સં. ૧૬૬૫ વાળી પ્રતિમાં મૂર્તિ ડાકોરમાં આવ્યાનો ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છેઃ—

> અમૃત ચોઘડીએ પ્રભુ પધાર્યા, શુભ નક્ષત્ર શુભયોગ સારા.
> કલ્યાણ વર્ત્યો થયો પ્રભાત, દ્વારકાગઢની શી કહું વાત.

પરંતુ ડાકોરમાં સંવત ૧૨૧૨ માં એ મૂર્તિ આવ્યાનું માનતાં ખચકાવું પડે છે, દંતકથા તેમ આ પ્રચલિત શલોકો, જેને આધારે બેડા ગેઝેટીઅરમાં સને ૧૧૫૫નો ઉલ્લેખ થયો હશે એમ મનાય છે, કારણ તેમાં કોઈ પ્રમાણ આપેલું જ નથી, કેવળ આધારભૂત ન ગણાય. બીજાં ઐતિહાસિક સાધનો જોવાની અપેક્ષા રહે છે. ડાકોરનું હાલનું દહેરું સને ૧૭૭૨ માં એટલે ૧૮૨૮ માં સતારાના ગોપાલ જગન્નાથ તાંબેકરે બાંધ્યું છે, પણ તે અગાઉ સૈકાંથી રણછોડરાયજીનું માહાત્મ્ય ડાકોરમાં ગણાયલું છે. કવિ નાકર સં. ૧૫૭૨ માં શ્રી રણછોડરાયજીનાં દર્શને ઉમરેઠ ભણી ગયાનું જણાવે છે, જો કે ડાકોરનું નામ તે લેતા નથી, તે લખે છેઃ—

> સંવત પંદર બોતેર અભ્યાસ, બુદ્ધાષ્ટમી ભાદરવો માસ,
> દર્શને ગયાતા ઉમરેઠ ભણી ત્યાં કથા માંડી જોડણી.
> (હરિશ્ચન્દ્રાખ્યાન, કડવું ૩૧ મું)

ઉમરેઠ પાસે લીંબડો છે, ત્યાં રણછોડજીનો પહેલો મુકામ હોવાની, અને તેથી તેની એ ડાળ મીઠી થયાની દંતકથા છે અને એ સ્થાન અત્યાર સુધી પણ પ્રસિદ્ધ છે; એ નોંધવાજોગ છે. સ્વ. રા. તનસુખરામભાઇ બૃ. કા ૭ ની પ્રસ્તાવનામાં મીરાના જીવનમાં પાને ૩૮ મે (૪) એ મૂર્તિ સં. ૧૮૦૦ માં આવ્યા જણાવે છે, પણ તેમણે પોતાની જાણનું મૂળ જણાવેલું નથી, એટલે અત્યારે તો ત્યાંથી શોધ અટકે છે. છતાં સને ૧૧૫૫ માં એટલે સિદ્ધરાજ જયસિંહના રાજકાળમાં સૌરાષ્ટ્રના એક ખુણાના દ્વારકામાંથી ગુજરાતના મધ્ય ભાગ ડાકોરમાં એવી પ્રતાપવંતી મૂર્તિ કોઈ રજપૂત ઠાકોર લાવી શકે, એ માની શકાતું નથી; તે વેળા ગુજરાતનો ડાકોરવાળો ભાગ વધુ અણવિકસેલો અને જંગલમય હોવાનો સંભવ છે; અને તીર્થ તરીકેની તેની પ્રસિદ્ધિ એટલી પ્રાચીનતમ નથી. નરસિંહ–મીરાના અને તેમ ભીમ આદિ પ્રાચીન કવિઓના સમયમાં જે માહાત્મ્ય દ્વારકાંના રણછોડરાયજીનું હતું તે જો મૂળ મૂર્તિ તે અગાઉથી ત્યાંથી ખસેડાઈ હોત તો ટકી ન શક્યું હત. આવો મહત્વનો બનાવ વગર લોહી રેડાયે, વગર સંગ્રામ ખેડાયે બને, એ એકદમ માની શકાતું નથી.

અં. ૮૯–ઘ–કામાવતીની કથા–શિવદાસ (ર. સં.)–
(લિ. સં. ૧૮૦૩) પૃ. ૬૨–૧૦૪

આરંભ–શ્રી ગણેસાય નમાઃ ॥ શ્રી માતા કાલીકાજીની કીપા છે ॥ કાંમાવતીની કથા લખી છે ॥

પૂરવછાહોઃ વાંણી આપે શરસ્વતી ; પ્રણમી લાગૂ પાએ : ॥
ચરીત્ર કહુ કામાવતી : તું જશ આપે માય : ॥
અન્ત-જૈન શાહસ્ત્ર વીખે એ કથા : સા ખેત્રી મે કહી શરવથા :
કેહે સીવદાસ આનંદે. કરી : ક્રીપા કરે મુને શ્રી નરહરી. ॥ ૧૩ ॥
ઇતીશ્રી જૈન સાહાસ્ત્રે કામાવતી ચરીત્ર સંમપુરણ શમાપતેઃ લેખક મોહોટા મીઠા ગનાત દીસાવાલ શ્રી ચાંપાનેર મધે લખ્યૂ છેઃ સંવત ૧૮૦૩ ના વરખે પ્રમાણ અખાડ શુદ ભોમે વારે સંપુરણ કયા ક્રીધી છે. અખર ઓછો અદકો ખરો ખોટો વાંચનાર દોસ ન દેવો પ્રત જોઇને ઊતારી છે જે કોઇ વાંચે તેને અમારો જે ગોપાલા છે શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥

વિષયાદિ-અં૦ ૮૨ગની (પા. ૧૫૨-૩) તથા ભાગ ૧ લાના અં૦ ૯ ગની નોંધ

વિશેષ-જૈન શાસ્ત્રને આધારે આ વાર્તા સવત સત્તરમા સૈકામાં ખભાતના વડનગરા નાગર બ્રાહ્મણ શિવદાસ કવિએ લખેલી છે. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ, જૂની પ્રતના આધારે લખેલી છે. પ્રતિ જૂની છે. વચ્ચે પાનાં ખવાયા તેમ તરડાયાં પણ છે

અં. ૮૬-૭-અનિરૂદ્ધહરણ (ઉષાહરણ)-પ્રેમાનંદ- (ર. સં.)-(લિ. સં. ૧૮૦૩)-પૃ. ૧૦૪-૧૪૨ (અપૂર્ણ)

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમાં ॥ શ્રી નરશઇરાએજીની ક્રીપાએ કરીને શ્રી અનીરૂધહરણની કથા લખી છેઃ ॥

શ્રી શભૂસુતને આરાધૂંજી ॥ શ્રી ચતુર દશ લોક જેહેને માંનેજી ॥
તેહેના ગુણ સુ લખીએ પાંનેજી ॥

ઢાલઃ ॥ પાને રે લખા જાએ નહી શ્રી ગુણપતીના ગૂણગ્રાંમ ॥
શકલ કારણ સીધ પાંમે મૂખ લેતાં નાંમ ॥

વલણ ॥ પદબંધ બાંધૂં કથા કારણ આમાં અનીરૂધહરણ ॥
વદે વીપ્ર પ્રેમાનંદ ગ્રંથને ભાવે ભણું ॥ કડવૂ ૧

અન્ત-ગોવંદની ગત ન જાએ કલી : જાદવશેન્યા આવી મલી :
મંત્રી કેહે ઉઠો નરેશ : દલ જાદવનૂં ચાંપે નરેશ : ॥
અનૂચર આવો લાવો વાત : દલ દીશે છે અનાધાત : ॥
મંત્રીને ક્રાધી નેત્રસાંગના : ॥ શેવકને આપો આગના : ॥
દૂદભી નાંનાવીધ ગડે ગડે ॥ અસ્ત્ર ધરી વાર વા—(કડવું ૨૪ મુ)

વિષયાદિ-જુઓ નોંધ અં૦ ૫૨-કની પાના ૧-૨ ઉપરની

વિશેષ-૧. સં. ૧૮૦૩ માં આ સંવાદ લખેલો જણાય છે. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. કડવા ૨૪ માંની ૬ ઠ્ઠી કડીથી અધુરી છે. વચ્ચે પાનાં ખવાયાં છે.

૨. આ ઓખાહરણ છે, માત્ર તેને નામ અનિરૂદ્ધહરણનું આપેલું છે. વાજબી રીતે કહીએ તો ઓખાનું હરણ થવાને બદલે દ્વારકામાંથી અનિરૂદ્ધનું હરણ બાણાસુરના શોણિતપુરમાં થયું હતું, એથી અનિરૂદ્ધહરણ નામ સાર્થ છે. પ્ર. કા. ભા. ૧ માં આખ્યાન છપાયું છે.

અં. ૮૬-ચ-કામાવતીની વાર્તા-શિવદાસ-(ર. સં. ૧૭૩૩)-(લિ. સં. ૧૮૮૮)-પૃ. ૬(૪૧-૪૬)

આરંભ-માત્ર છૂટાં ૭ પાનાં છે અને ૪૧ મા પાના ઉપર આમ લખેલું છેઃ-

અથ પાછલી વાત કાંમાવતીની લખી છે પાંને એકતાલીસમેથી ચાલી છે

દોઅરો-કાંમાવતી કેહે પ્રાંણપતી હો સ્વાંમી સુ દુખ છે તમુને અતી ॥

તમુને ભો કોનો છે નહી તો કાં ચંતા મન આણો શહી ॥

અન્ત-સોતા જંતની પોચે આસ તે પરમ પદનો પાંમે વાસ ॥

જઈન શાહાસ્ર વીખે છે એ કથા સંખેપે કહી છે જથા ॥

(દોહરો) શંવત શતર તેત્રીસે ભાદરવા વદી નોમ ને રવીવાર ॥

અષ્ટમી ને આદીત વાર ગ્રંથ પુરણ થએો નીરધાર ॥

શીવદાસ કવીતા કેહે તમો સુણો સોતા જંન સાર ॥

એક વાર કોહો સી હરી તો ઉતરશો ભવને પાર ॥

વારતા કાંમાવતીની સંપુરણ કરી છે સહી સંવત ૧૮૮૮ પોશ સુદી અગીઆરસ ને વાર બુધે સંપુરણ સમાપત થઈ છે તે જાણજો. લખીતંગ ગ્નાંતી શ્રીમાલી સોની ગણપતરામ સંકરદાસના હાથ દસકત છે. પત પરમાંણે લીખી છે શહી. લખનારને દોશ નહી સમાલી ભલચુક વાંચજો.

વિષયાદિ-જુઓ નોંધ અં. ૮૨-ગ તથા ૯-ગ તથા અં૦ ૮૬-ઘ ઉપરની

વિશેષ-૧. અહીં આ વાર્તાનો રચનસંવત સંવત ૧૭૩૩ આપેલો છે,પણ તે યથા૰ યોગ્ય નથી, ઘણી પ્રતોના આધારે સં. આશરે ૧૬૮૩ હોવાનું સમજાય છે. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે.

૨. વધુ માહિતી માટે જુઓ વિશેષ પાનું. અં. ૮૨-ગ ૧૫૩ મું.

અં. ૮૭-ક-સીતાની શોધનાં પદ આહિતરામ-પૃ. ૨

આરંભ-રાગ બીલાવર : ॥

શુગરીને કેહો રાંમજી : કરજો સીતાની પેર :

રાજ સાંમી સુખીઓ થઓ : જાઇને બેઠો છે ઘેર : ॥ શુગરી ॥૧॥

શાના શહીત શુગરીવ આવીઓ : પરણુ બેઠા જે હાંમ ॥

આવીને પરનાંમ કરો : કેહે આદીતરામ : શુધર : ૫ પદ ૧

અન્ત–લંકા આવા હનમાનજી : જોઆં ચોક બાજાર :

ગોખછજાં મંદરમાલીઆં : ॥ જોઆ લાખ હજાર : ॥ લંકા.॥૧॥

વાડીમાં હનમાન આવીઆ આશોપાલવ થાંમ ॥

જુએ તો માતા રૂદન કરે કહે આદીતરામ ૭ ॥ પદ ૪ ॥

વિશેષ–૧. જીર્ણું કાગળ ઉપર પદ ગુજરાતી લિપિએ લખાયલ છે, લખાવટ જૂનો નથી. રચ્યાનો કે લિપિનો સંવત્ આપેલો નથી. ઉપરના પદ ૪ થી વિષય અધુરો રહ્યો છે, તેથી પદ તુટક હોવાનું સમજાય છે. કારણ આ વિષયનું એક છૂટક પદ આ જ પ્રતિમાં રણછોડના પદ પછી આપેલું છે, તેમાં રામચંદ્ર ને અયોધ્યામાં રાજ્યાભિષેક થયો તેનું વર્ણન કરેલું છે, અને તે પદનો અંક ૧૬ નો છે.

૨. લોકોમાં આ પદ પ્રસિદ્ધ છે, ઉંચી જ્ઞાતિની સ્ત્રીઓના કંઠે તે રહેલાં જણાય છે.

અં. ૮૭-ખ-રામચંદ્રની ગરબી-રણછોડ-પૃ. ૭

આરંભ–શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ ગરબી રામચંદ્રની લખી છે ॥

રાગ ખીલાવર ॥ કોઇ શુધ લાવે માહરા રામની ॥ તેને નવે નીધ આપું ॥

મોતીડે વધાવીને ॥ માહારા રૂદ્યામો ચાંપું: ॥ કોઇ ॥

છઠી વીનતી વીનતા તણી ॥ નહી કોઇ શરગનો શાથી ॥

ભવશાગરમો બુડતાં રણછોડ ઉગરશો કાંહાંથી, કોઈ. ૫ ॥ પદ ૧ ॥

અન્ત–માંનુનીઓ મંગળ ગાએ છે ॥ હાંનતનો નહી પારઃ ॥

રણછોડ શાંમી રાજે બેસીઆ, વરતો જેજેકાર, રૂ્ધઃ ૮ ॥ પદ ૧૫ ॥

વિષયાદિ–સીતાજીની શોધ રામચંદ્રે હનુમાન દ્વારા કરાવી અને રાવણને સંહારી અયોધ્યામાં રાજ્યાભિષેક કરાવ્યો એ પ્રસગ આ ૧૫ પદમાં વર્ણવેલો છે. શૈલી મધુર છે. આ પદ હજી નાગર તેમ અન્ય ઉચ્ચ બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિનાં બૈરાંને મોંઢેથી સાંભળવામાં આવે છે. તેના રચનસંવત કે લિપિસંવત આપેલો નથી. પ્રત જીર્ણ કાગળ ઉપર લખાયલી છે ખરી પણ લખાવટ જૂની નથી.

વિશેષ–આ પંદર પદ પછી આદિતરામની સીતા શોધનું ૧૬ મું પદ ઉતારેલું છે. તે પછી રૂઘનાથ કવિની વસંતની સાખી આ પંક્તિવાળી નવ કડીની લખેલી છે:–

"રતુ આઈ વશંતકી આંબે આવો મોર ॥

આજ પરભુજી ગેર પરોણલાઃ ॥ રાખ રાખીઓને દોડાદોડ"

અં. ૮૭-ગ-નરસિંહ મેહેતાનાં પદ ૨-પૃ. ૧

ગરબી–રંગે રમે રંગીલી નાર રંગમો જો ॥

અતિ આનંદ વાધો એહના અંગમો જો ॥ રમે ॥ તૂક ॥

તાલી પાડે ને તાંન રૂડાં કરે જો: ખાએ ધુમડી ને ફેરફુદડી ફરે જો: રમે ૧
નરશઇઆના સ્વામીને વશ કરી જો, તેને આવાગમન નહી ફરી જો: રમે ૭
ગરબી–જમનાકાંઠે ઉભો શુંદર શામળો જો, હય ગેડી ને ખાંધે કામળો જો: જમ.
મેહેતા નરશઇના સ્વામીને કહેજો, હું તો સદાએ તમારી આધીન રહુ જો ॥

વિશેષ–આ બે ગરબી પછી રાધાકૃષ્ણના શૃંગારનાં નરસૈરામે તથા દયારામે રચેલાં પદ નવ ઉતારેલાં છ, તેમાં પાંચ નરસૈરામનાં અને ચાર દયારામનાં છે.

અં. ૮૭–ઘ–શિવભીલડીસંવાદ–પૃ. ૫

વિશેષ–"શંકર વસે રે કૈલાશમાં"એ તુકવાળો આ સંવાદ લોકમાં પ્રચલિત છે; આની ૬૩ કડીઓ આ પ્રતિમાં ઉતારેલી છે. તે ઘણી જ અશુદ્ધ છે. આ સંવાદ પ્રકટ થયેલો છે.

અં. ૮૮–સીતારામપ્રબંધ–સમયસુંદર–પૃ. ૨૮–૯૯

ઘી ॥ જાઉં કરિ આણુંદજી ॥
મેઘવાહન લંકા જાઇ બઇઠઉ રાજ કરઇ નિરદંજી ॥ ૯ તિ. ॥
રાક્ષસ દીપ રાયઇ વિદ્યાધર । તિણ રાક્ષસ કહિવાઇજી ॥
પણિ રાક્ષસ અનેરા કેઇ । સુર નહી છઇ ઇણ ઠાઇજી ॥ ૧૦ તિ. ॥
મેઘવાહન વિદ્યાધર વંસંદ । બહુ રાજા હુયા કેઇજી ॥
તસુ અનુક્રમિ રતનાશ્રવ અંગજ । રાવણ રાજ કરેઇજી ॥ ૧૧ તિ. ॥
પ્રબળ પ્રચંડ ત્રિખંડ તણઉ ધણી । ત્રૈલોક્ય કંટક તેહજી ॥
તેજ પ્રતાપઇ રવિ સરિષઉ । બરિખસ ગંજણ એહજી ॥ ૧૨ તિ. ॥
બાલપણઇ બાપઇ પહિરાઉ । દેવ સંબંધી હારજી ॥
ત સુરતને બાલક નવ મુહડા ।–પ્રતિબિંબ્યા અતિસારજી ॥ ૧૩ તિ. ॥
દશ મુંહડા દેવી બાલકના રતનાશ્રવ થયઉ પ્રેમજી ॥
દીધું નામ દસમુખ દિવસઇ । એ દસ વદન સે એમજી ॥ ૧૪ તિ. ॥
બારહ વરસ ગયાં સાધંતાં । વલિ ઉપરિ ચ્યાર માસજી ॥
તિન દિવસ ઘા કઇ પૂરઇ થયઇ । લહિયઇ લીલ વિલાસજી ॥ ૨૩ તિ. ॥
ઇતિ પાંચમા ખંડ તણી ઢાલ બીજી ॥ રવણ ઉતપતિ જાણુજી ॥
સમય સુંદર કહઇ હું છું છદમસ્થ ॥ કેવલિ વચન પ્રમાણુજી ॥ ૨૪ ॥
સર્વ ગાથા ૯૮ દૂહા ॥ ૧૨ ॥

ઇતિશ્રી સીતારામ પ્રબંધે નવ ખંડે સીતાંસંહરણ નામા પંચમઃ ખંડઃ સમાપ્તઃ ॥ સર્વ ગાથા ૨૪૮ ॥ દૂહા ૧૪ ॥

અન્ત–ઢાલ ૭હી ॥ રાગ કેદાર ગઉડી મિશ્રી

·વીરા હો દ્વારઈ સેહઈ મોહ્યા પુરૂષ વિચાર, લાડણુ વી૦ એ વીવાહ રાગી તરી

ઢાલ ॥ એક દિવસ આવી કરી । રામ નઈ પ્રદક્ષણુ દેઇ ।
કેવલી વિધિ સેતી વાદી કરી । સીતેન્દ્ર પ્રસન કરેઇ ॥ ૧ ॥
કેવલી આગલ્યા તવઈ કહઇ । શ્રી રામચંદ્ર મુણિંદ કે ॥ આંકણી ॥
રે જીવ જિન ધર્મકી એહ.
કહુ સામી એ નર કથી । નીસરિ ઉપજિ સ્યઇ કેથિ ॥ કે ॥
મુગતિ લહિસ્યઇ કિણુ તવઇ । મિલ સ્યઇ વલી મુઝ કેથિ ॥ ૨ કે. ॥
(નવમ ખંડની ઢાલ ૭ મીની ૨ જી કડીથી તૂટક)

વિષયાદિ–જૈન ધર્મના સિદ્ધાંતને, અનુસરતું રામાયણ આ સીતારામપ્રબંધમાં કવિ સમયસુંદરે આપેલું છે. વાલ્મિકી રામાયણ અને જૈન રામાયણ વચ્ચે ઘણો મોટો ફેર વસ્તુ, પ્રસંગ, પાત્રોની ઉત્પત્તિ, આદિ સંબંધમાં હોવાનું જણાય છે.

રાગ, ઢાલ અને દેશિઓથી પદ બંધ બાંધેલો છે. કુલ નવ ખંડ આ પ્રબંધના છે.

વિશેષ–આ પ્રબંધ પ્રકટ થયો જાણ્યામાં નથી. પ્રતિ તૂટક છે. પહેલાં ૨૭ પાનાં, એટલે કે પાંચમા ખંડની પહેલી સુધીનો ભાગ ખંડિત છે તેમ નવમા ખંડની સાતમી ઢાલની બીજી કડી પછી ભાગ પણ ખંડિત છે. એટલે કવિની ઓળખ, રચનસંવત કે લિપિસંવતની માહિતી આ પ્રસ્તુત પ્રતિમાંથી સાંપડતી નથી. પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ, પડિમાત્રાની ઢબે જૈન શૈલિએ લખાયલી છે, તેથી તે પ્રાચીન હોવાનું સમજાય છે, જો કે કાગળો એટલા જૂના હોવા વિષે શક છે. કેટલાંક પાનાંઓ ઉપર બાજુએ કાકપદ કે ચોકડી કરીને પરેલા અક્ષરો, કે પદો, કે પંક્તિઓ પણ પાછળથી ઉમેરેલાં હોય એમ ભિન્ન હસ્તાક્ષરથી સમજાય છે. ભાષા ઘણી જ પ્રાચીન છે, એમ વિભક્તિના પ્રત્યયોની સુધિથી તેમ ક્રિયાપદોનાં રૂપોથી જણાય છે.

અં.–૮૯–૬–કકકો–રણછોડ–પૃ. ૩–૬–(તૂટક)

આરંભ–(પાનાં બે ન હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

॥ તણે પરતાપ ॥

ટટા ટાલો મનના ટેક ॥ અંતર જામી જાણો એક ॥
જે જાણશે તે કાઆ જશે ॥ પ્રભુ પીંડમાં પરગટ થશે ॥
લખો અક્ષર તે આવી મલે ॥ ટટા તે કેમ ટાલો ટલે ॥
ઠઠા ઠરસે જે ઠેકાણે ॥ આદ પુરૂશ ને જુગતે જાણે ॥
કેણીએ કારજ નહી સરે ॥ રેણી રાખે તે નર તરે ॥
આપે ઓલખે આતમા રાંમ ॥ ઠઠા એ ઠરવાનો ઠાંમ ॥

અન્ત– પપા પલથી પાપેણુ લાગે ॥ સંત વીનાં ભ્રાંત કોણુ ભાગે ॥
દુરીજંન લોક દુરમતી ઉપજાવે ॥ પંડ પડે પંથુ પાછો આવે ॥
તેથી રામ રંગમાં ખેલો ॥ પપા પલનો સંગત મેહેલો ॥
હથા હરીશું હેત વધારો ॥ સેજે ઉતરો પેલે પાર ॥
સંત શબ્દ બોલે તે સાચો ॥ પીંડ પોતાનો જાણુવો કાંચો ॥
ગરૂપરતાપે થઈ છે દયા ॥ શ્રી અક્ષર સંપૂરણુ થયા ॥
કકો કવીતમાં સમાએ ॥ એ રસ રંક રણુછોડ ગાએ ॥

સંપુરંણુ સમાપ્ત । શ્રીગુરૂજીના પ્રસાદથી લખુ છે । રાંમજી સત છો ગુરૂજી સત છે ॥

વિષયાદિ–પ્રત્યેક વ્યંજન ઉપરથી સૂચિત તત્ત્વજ્ઞાનનો બોધ જીવને આ કક્કાદ્વારા કવિએ કરેલો છે. સામાન્ય રીતે આપની પેઠે પદવાળી ઢાલથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ–આ કકો પ્રકટ થયેલો જાણ્યામાં નથી. પ્રતિ જોકે ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે, છતાં 'ક' 'થ' 'હ' આદિ ઘણા શબ્દોનો મરોડ બાલબોધ લિપિનો છે. પ્રતિ અશુદ્ધ છે, અને પ્રાચીન નથી.

નં. ૮૯–ખ–છપાયા અને કવિત–અખો–પૃ. ૬–૧૫.

આરંભ–શ્રી રાંમાંયેન્મઃ ॥ અથ સવાયા કવીત લખાં છે ॥
પર્મ ધાંમ પ્રભુ હરી હું પ્રથંમે કરૂ પ્રણાંમ ॥
પર્મ જે પરીબ્રંમ સદા જાંહાં નહી મલે રૂપ ને નાંમ ॥
તાંહાં અણુસતો હુ થઇ પ્રંણુમુ વાચેક વેલાસ ॥
જાંહાં મંન વાંણુ પોચે નહી તાંહાં સુ કહીને સ્તવે દાસ ॥
નિરગુણમાં ગુણુ અણુસતા આરોપી અખો ઓગરૂ ॥
સત સત પરામાત્મા હું નહી નંહી એહવી સ્તુતિ કરૂં ॥ ૧ ॥
તંમો નીરગુણું ગુણપતિ નાંમધાંમ ધર ગુણનુ આલે ॥
અચુક અંબરલીન દ્રીવત નંહી નીરંગ નીરાલે ॥
તેહને આરોપ્યા ગુણું હંસ સીસ ઢલે જેહેને ચંમર ॥
નીકટ રહી અસ્ટ સીધ નવ નીધ સુધ કહુ અંમર ॥
શ્વર વેણાં ધરતી સ્થકી ચીદશક્તિ માહા સરસ્વતી ॥
તેહને અખો જમલ જાંણી સ્થળે જે સર્વાતીત સઉનો પતિ ॥ ૨ ॥

અન્ત– એ જે સુણસે નરનાર સાર વસ્તુ તે તે થાસે ॥
જ્યંહાં હેમાં એહ દેહ ગલી જલ માંહાં જાસે ॥
જેમ પર્વતે જાયે બરાશ આશ કીધા વાનાં ઉડે ॥

તેમ એ બ્રંહ્મવીચાર સાર પામે સતગુરૂ વડે ॥
જે જાણે। જે જાંણુજો બુધમાંને અપે ઓચરૂં ॥
નિમીત માત્ર અપે। કેહેતાપણું તે। જાંણે જેણે કરૂં ॥ ૩૮ ॥
અદ બંધ અને અંતે બ્રુવસુ જુવે વીચારી ॥
તે રજ કેવલ બ્રન્હ્મ ચર્મ નં હોએ નર નૈ નારી ॥
એ છપૈયા સત્રીસ દીવસ છે બ્રન્હ્મનીસાંને। ॥
અને ચાર દહ્યા પુસુત તે લેપ છે બ્રન્હ્મ દીસાને। ॥
સર્વે મલી ચાલીસ એ અપા જે ઉરમાં ધરે ॥
ચીદાનંદ ચીદ પ્રતે શ્રીમુખે હરી ઓચરે ॥ ૪૦ ॥

શ્રંભંપુરણ સમાપ્ત ॥ ગુરૂજીની કૃપાથી લખુ છે ॥

વિષયાદિ-૧ અદ્વૈત વેદાંતના તત્ત્વજ્ઞાનને અનુસરતે। બોધ આ ચાળીસ છપૈયા થઈ છે.
૨ કુલ છપૈયા ૪૦ છે.

વિશેષ-આ છપૈયા પ્રકટ થયા નથી. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. જો ક ઘણા અક્ષરોને। મરોડ બાલબોધ લિપિને। છે. લેખનશૈલી ઘણી જ અશુદ્ધ છે. જો ક ઉપર ૪૦ છપૈયા રચાયલા હોવાનું વર્ણવાયલું છે, પણ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં ૩૯ છપૈયા છે; ૩૯ મો છપૈયો કદાચ લહીઆની ઉતાવળે રહી ગયો જણાય છે.

ગ્રં. ૮૯-ગ-પંચીકરણ- कबीर-પૃ૦ ૧-૫

આરંભઃ-श्री गणेसाय नमहाः ॥ अथ पचकरण कबीरनुं लखु छे ॥
आद्य अवीगत सेहेजे भ्रमः ॥ ता की आशा आकाश भ्रम ॥
आकाश भ्रमकी आशा ॥ सभाकाश भ्रम वाए भ्रम ॥
वाए भ्रमकी आशा ॥ स्ते तेज भ्रम ,,
तेज भ्रमकी आशा ॥ पाणी भ्रम ,,

અન્ત-गुरु कबीरे समजाइआ सेहेजे उतरे पार
सुक्षम स्थु(ल) छे पचमासु अतम उपना वोध्य :
आत्म उपना वीचारेः ॥ मृद्ग पचीकरण माहात्र्यक : ॥
आत्म अनुभव वीचार ॥ गुर उपदेश दोप :

फंट भ्रमांह वीचार : गरु उपदेसे सपुरण समाप्त ॥ इती पंचीकरंण लखुं छे कबीरजीनु छेः ॥:॥ सरस्वती प्रसार : गुरुजीनी कृपाथी लखु छे :"

વિષયાદિ-પંચમહાભૂતનાં તત્ત્વોના અંશાંશી મિશ્રણથી સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ દેહ કેમ બન્યો, એ પ્રકાર અહીં વર્ણવેલો છે.

વિશેષ-આ પંચીકરણ પ્રકટ થયલું છે. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે.

અં. ૮૯– પદો-ગોકુલ– પૃ. ૫-૩

રાગ વસંત-ટોપી પેરી રે સંસારાએ ॥ નથી પેરી રે બાનાં ધારીએ ॥ ટેક ॥

૧. કંહુ તેમાં કંઇ કીધુ નહી ॥ મુખે રાંમનું નામ લીધું નહી ॥
ફત કરતાં•મંન બીધું નહી ॥ ટોપી પેરી. ॥ નથી. ॥

૨. ,, એક વીજળીના ચમકારામાં મોતી પોવી લેજો પલ વારમાં ॥ ટેક ॥
જો પરોવે તો પોરવાએ રે ॥ કરે આળસ તો રહી જાએ રે ॥
ફરી દાવ ન આવે એવો રે ॥ વીજલીનાં જણુકા જેવો રે ॥ વીજલી ॥

૩. ,, જે દેશમાં પ્રગટ દેવ રે તે દેહર પુજાએ તતખેવ રે ॥ ટેક ॥
દેરૂં દેવ તણે પરતાપથી ॥ દેરૂ પુજાએ તેના આથી ॥ જે દેશમાં ॥
,, દેરૂં પુજાએ દેવને લીધે રે તેણે દેશનું કારજ સીધેરે ॥ જે દેશમાં ॥

———

અં. ૯૦-ક-ભગવદ્ગીતા-રામકૃષ્ણ-(ર. સં. ૧૬૬૦)-
(લિ. સં. ૧૮૨૪)-પૃ. ૧૧-૨૭ (તૂટક)

આરંભ-(પહેલાં ૧૦ પાનાં ન હોવાથી રીતસર આરંભ નથી.

... ... માહારી ગતીને કો નવ કહી ॥

જેમ ઉદક પં ... ... એ: ॥ આકાશ મન બુધી એ કયા ॥ ૨ ॥
અહંકાર મળી આઠે જાંણ: ॥ અષ્ટ પ્રકૃતી એ ઝીવ પ્રમાણ:
એણી પ્રકૃતીભેદે ઉતપંન: ॥ એહેમાં અધીકારી તે મંન: ॥ ૩ ॥ (અ. ૭ મો)

અન્ત-રાંમકૃષ્ણ કેહે સુણો શ્રી હરી: ॥ રહીત કાંમનાએ સ્તુતી કરી: ॥ ૪ ॥
વેદાંત મત ગીતાનૂં ગ્નાન: ॥ પ્રાકૃત મે વરણવૂ આક્ષાંન: ॥ ૪ ॥
ગ્નાંન પક્ષ રસ પીસે જેહ: મૂગત પાંમેવા નહી સંદેહ ॥ ૫ ॥
શવત શોલ ને સાઠોતરો: આસો માસ પક્ષ ઉજ્વલ(1) ॥ ૬ ॥
દીવસ દ્વઆદસી ને રવીવાર: ॥ કથા કલી કીધો નીરતાર: ॥ ૭ ॥

દુહો શ્રીગુરૂચરણ કીરપા થકી: ॥ આરંભૂ આક્ષાંન: ॥
અષ્ટ દશ અધા લગે: ॥ કેવળ બંહ્મગ્નાંન: ॥ (અધ્યાય ૧૮ મો)
જો વૃજેચ્ય ઞદૃપત કેરા: ॥ અરજુન જશ વીસ્તાર: ॥
દેવે પૂરપવસ્ટી કરી: ॥ ભૂઉ ઉતારો ભાર: ॥ ૮ ॥
નીશ્ચત એ નાંનૂ કહ્યું: ॥ બોહો છે વીસ્તાર: ॥ ૯ ॥
રામકૃષ્ણ એમ વીનવે ॥ મૂગાનો દાતાર ॥ ૯ ॥
મોક્ષપદારથ આપીએ ॥ તરીએ ભવસંસાર ॥
ભવનાં બંધન કાપીએ ॥ ભંજન કીરપાથી મોરાર ॥ ૧૦ ॥

થંપૂરણુ સમાપ્ત ॥ શ્રી રસ્તૂ કલાંણુમસ્તૂ ॥ પરત પરમાંણે લખ્યૂ છે ॥ વધઘટ અક્ષેર થઓ હોયે તે જોડીને વાચજો ॥ લખનારાને ખોડ નહી ॥ સાજને લાડ વીશા સા. ભીખારીદાસ પરશોતમદાસની ચોપડી છે ॥ શા. દુલભ ગંગાદાસની ચોપડીથી ઉતારી છે ॥ લખતંગ ગન્નાતી સાઝને લાડ વીશા સા. દુલભ ગંગાદાશ કડોદીઆએ લખી છે; જે કોઇ વાંચવા તા ઉતારવા લેઇ ઝાએ ને ઓલવી રાખે તેને માથે શવત ૧૮૦૩ નો પાપ તા. ભરૂચનો પાપ છે ॥ સંવત ૧૮૨૪ના માગસેર વદ ૭ વાર સનેઉએ સપૂરણુ લખી છે તે સહી ॥ જે કોઇ વાંચવા લેઇ જ્ઞાએ તે ધણીને હાપકી પચાડજો ધરસુ લખીએ.

વિષયાદિ–શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના ૧૮ અધ્યાયનો સાર આ ગીતામાં ઉતારેલો છે. દુહા અને ચોપાઇથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ–આ ગીતા પ્રકટ થયલી જાણ્યામાં નથી. પ્રતિ વિષે જુઓ અં० ૯૦–ગ.

અં. ૯૦– ખ–ગોકુળલીલા–વલ્લભ–પૃ. (૨૮–૩૨)

આરંભઃ– શ્રી ગણેશાએનમઃ ॥ ॥ અથ ગોકુલલીલા લખી છે ॥

પ્રથમે પ્રણુમૂ ગુરૂ દેવને ॥ પાએ લાગી હું એહ ॥
શદા શરવદા માગીએ ॥ હરિચરણે કે(રે?)હે સનેહ ॥ ૧ ॥
સ્નેહરશ ગાવા મન થઉ ॥ કીરપ્રા કરો માહારાજ ॥
શ્રી ગોકુલલીલ ભણુવૂં ॥ જે રમેત કરી વીજરાજ ॥ ૨ ॥

અન્તઃ–અગણીત શોભા ભલીત છે ॥ અગણીત ખેલ વીશાલ ॥
અગણીત શોભા રાંમની ॥ નીત સદા વૃંદાવંન વાસ ॥ ૬૩ ॥
એ લીલા રશ રૂપ છે ॥ પ્રેમહેતની વાત ॥
ધ્યાંન ધરી ગાએ શદા ॥ પમિ તે વીજ નાથ ॥ ૬૪ ॥
એ લીલા ગોકુલ વીજ તણી ॥ હુ શદા ગાઉ મહારાજ ॥
જનમ ઝનમ એ આપજો ॥ જે હરી ... ... માઝ ॥ ૬૫ ॥
કર જોડી વલ્લભ કેહે ॥ જે ગોકૂલ લીલા ગાએ ॥
છુરે છોડે જીવને ॥ વલી પાપી પાવન થાએ ॥ ૬૬ ॥
ઇતિ શ્રી ગોકૂલલીલા સમપૂરણુ ॥

વિષયાદિ–શ્રીકૃષ્ણે બાળક અવસ્થામાં ગોકુલમાં ગોપીઓ અને રાધા સાથે કરેલો વિહાર આ લીલામાં વર્ણવ્યો છે. ધોળથી પદબધ બાંધેલો છે. કુલ ૬૬ કડી છે.

વિશેષ–આ લીલા ઘણા વૈષ્ણવોને મુખે છે, પ્રતિ વિષે જુઓ અં. ૯૦–ગ નો "વિશેષ".

અં. ૯૦-ગ-દાણલીલા-પ્રેમાનંદ-પૃ. ૩૩-૩૪

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમાઃ ॥ શ્રી મારગ દાંણલીલા લખી છે ॥
રાગ ॥ ડો ॥ મોહનજી મથુરાંને મારગડે ॥ થઇ બેઠા છો દાંણી રે ॥
મહીઆરીનાં મહી લૂંટે છે ॥ તે વાત રાધાજીએ જાંણી રે ॥
ચંદ્રાવલી રાહી ચંદ્રભાગા ॥ લલીત વીશાખા દાશ રે ॥
રોહી પ્રીઆ સખી તેડી ॥ શુ. વ શાહેલી રે ॥
... ...
ઘેર ઘેરથી ગોપી થઇ ટોલે ॥ ગોડ હરીની વાલી રે ॥
પ્રેમાનંદ પ્રભુ પરમેસ્વરને ॥ જીતવા શવકો ચાલી રે ॥
મોહનજી મથુરાંને મારગ થઇ બેઠા છે દાંણી રે ॥ પદ ૧ ॥

અન્ત—જીસા જીવંનજીને હારી સુદરી ॥ લોકાચાર રહ્યાં વીશરી ॥
વઝાડી જીવનજીએ વાંશલી ગોપીકા થઇ વ્રહેની વાકુલી ॥ જી. ૧.
... ...
ઉગ્યો ચંદ ને ઉગો ભાંણુ રે ॥ થઇ વ્રીઝ વીનતાને શાંન રે ॥
શરવે સ્તૂતી કરી ॥ પ્રેમાનંદ પ્રભુને પાએ પડી ॥
જીસા જીવંન ને હારી સુંદરી રે ॥ ૮ ॥ પદ ૧૪ ॥

રાગ ધનાશ્રી—નમો નારાએણુ શ્રી રાધારાંણી ॥ હુ ... સ્વાંણી ॥ નમો ॥
પડોશણુ નણંદ શાસૂ જેઠાણી ॥ કરે રીશ જરાએ ના એધાંણી ॥ નમો ॥
સુણે ભણે દાણલીલા તે ધન પ્રાણી ॥ ઝમકીંકર ન શકે તેને તાણી ॥ નમો ॥
એ અદભૂત લીલા બૂધ સુવીખાં ॥ જેમ સાગર માંહાથી બગલે ચાંચ ભરી પાણી,
તેમ પ્રેમાનંદે દાણલીલા વખાણી ॥ શરણાંગત મૂને રાખો શારંગપાણી ॥
નમો નારાએણુ રાધાં રાણી ॥ પદ ૧૫ ॥

વિષયાદિ—૧. ગોકુળ વૃન્દાવનના માર્ગમાં શ્રીકૃષ્ણે મહીના દાણને નિમિત્તે ગોપીઓને ખાળી અને રાધાએ એ ગોપીઓનું નાયકપદ લેઈ કૃષ્ણ સાથે સંવાદ કર્યો છતાં તેમાં હારી અને કૃષ્ણને શરણે ગઈ. એ પ્રસંગ પ્રસ્તુત લીલામાં વર્ણવેલો છે.

૨. કડવાં ૧૫ છે. રાગથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ—આ લીલા બૃ. કા. દો. ભાગ ૧ માં પ્રકટ થયલી છે. તેમાં ૧૪ પદ છે ત્યારે આ પ્રતિમાં ૧૫ પદ છે, તેમાં પંદરમું આખુંએ પદ અહીં ઉતાર્યું છે. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. પાનાં ફાટ ખાધેલાં છે તેમ પાણીથી ભીંજાયાથી કેટલાક શબ્દો અને અક્ષરો ઉઝરડાયલા છે. પ્રતિ પ્રાચીન નથી, તેમ નવીન નથી.

અં. ૯૦-ઘ-વિવેકવણઝારો-પ્રેમાનંદ-પૃ. ૪૩-૫૦

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમાઃ ॥ અથ વીવેકવણઝરો લખો છે ॥
રાગ ગોડી ॥ વણવું ગણપતી શારદા વણઝારા રે ॥
શદગૂરૂને લાગૂ પાએ ॥ શમઝ મન મારા રે ॥
કાઆ નગર શોહામણું વણ રે ॥ તાંહાં વશવાને કીધું ગ્રામ સમઝ મન મારા રે ।
અન્ત—શ્રી ગૂ(જ)રાત દેશ શોહાંમણો વણ૰ વીરખેત્ર વડોદરૂં ગાંમ શમ૰
ગ્નાત ચોવીશ વીપ્રની વણ૰ ક્રષ્ણ સુત પ્રેમાનંદ નાંમ શમ૰
વીવેક વણઝારો આતમા વણ૰ અધ્યાત્મ ને ઉપદેશ શમઝ૰
એ વણઝારો ગાએ ને શાંભલે વણ૰ તેહનો ટલે કરમકલેશ શમ૰
ઝપતપધરમ શરવ અનૂસરે વણ. તેનાં થાએ મનવાંછીત કાંમ શમ૰
ભટ પ્રેમાનંદ કરી ગયો વણ૰ શરવે શમરો સીતારાંમ શમ૰

વિષયાદિ-જીવાત્માને સંસાર રૂપી વ્યાપારસૃષ્ટિમાં વ્યાપાર કરવા અર્થે પ્રવૃત્ત થયેલો વર્ણવી, પ્રવૃત્તિરૂપી પત્નીના મોહમાં લુબ્ધ થઇ, પરમાત્મતત્ત્વને વીસરી, ખોટ ખમતો અને પછી નિવૃત્તિરૂપી બીજી પત્નીની પ્રેરણાથી પુનઃ પરમાત્મતત્ત્વને પામતો, આ આખ્યાનમાં વર્ણવેલો છે.

વિશેષ-આ વણઝારો બૃ. કા. દો. ભાગ ૨ માં પ્રકટ થયલો છે. આ પ્રેમાનંદની પહેલી કૃતિ લેખાય છે.

અં. ૯૦-ૠ-અર્જુનગીતા-ધનદાસ-પૃ. ૫૦-૫૩.

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમાં ॥ અથ અરજૂન ગીતા લખી છે ॥
શ્રી ગૂરૂદીપાએ ગાઇએ ને કીરપા શાધૂ ઝન ॥
પરીભ્રંમ માહારો આતમા ને મંન તે અરજૂન. અર્જુન. ૧

અન્ત-ભગત મહીમા સાંભલી ॥ મુડછા થઇ પ્રથવી પડયો ॥
નયણે વેહે ઝલધાર ॥ અરજૂન ॥ ૪૬ ॥
ગીતાને ઝે અનૂભવે ॥ ગાએ નર ને નાર ॥
ઝેના(ન)હ ભાગ્ય હોએ તે અનૂભવે ॥ ધનદાસ ગીતા ગાએ । અર્જુન ૪૭ ।

વિષયાદિ-ભગવાને કૃષ્ણે ભક્તોની દઢ ભક્તિ અને આગ્રહને વશ થઈ તેમનાં બીદ સાચવ્યાના પ્રસંગો અર્જુન સમક્ષ પ્રસ્તુત લોકપ્રસિદ્ધ ગીતામાં વર્ણવેલા છે.

અં. ૯૦-ચ-પદ-ગદાધર-પૃ. ૫૩-૫૪

આરંભ—ઝશોદાઝી વારોની વીઠલ તમારોઃ કોહો ગોકૂલ કેમ રહીએઃ
એ પરતે ચાલે નહી માહારઃ કોહો બાઇ કેણી પેરે રહીએઃ ॥

અન્ત—પૂરણ પુણ્યપ્રભાવ કરીને: સુખ શરણ અંતર ઝામી ॥
ભક્ત હેત ગોકુલ અત્ર રયા: ગદાધરના સ્વામી ॥

અં. ૯૮-છ-ભ્રમરપચીશી-પ્રેમાનન્દ-પૃ. ૫૪-૬૦ (તૂટક)

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમઃ અથ ભમરપંચીશી લખી છે ॥

રાગ કેદારો ॥ શ્રીપતી શ્રીગુરૂ ચરણકમલનું ॥ ધ્યાંન હ્રદે માંહાં રાખો રે ॥
સંવાદ ઓધવ વ્રીજ વીનતાનો ॥ ભ્રમરગીતાનો ભાખૂ રે ॥ ૧ ॥
ગૂપ્ત સંદેશો ગોપવધૂને ॥ કોણ શંધાયે કાદાવૂં રે ॥
વીપ્ર પ્રભૂ કેહે ઓધવને ॥ તમને ધટે છે ઝાદાવૂં રે ॥ ૫ ॥

અન્ત-પદ ૧૮ માંથી તૂટક હોવાથી રીતસરનો અન્ત આપેલો નથી.

વિશેષ-આ ભ્રમરપચીશી બૃ. કા. દો. ભાગ ૩ માં પ્રકટ થયલી છે; જો કે તેમાંનાં કેટલાંક પદ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં નથી, છતાં સંદર્ભ અસ્ખલિત છે. કુલ ૧૮ પદ છે. પ્રેમાનંદના દશમસ્કંધમાંની ભ્રમરપચીશી સાથે આ સરખાવવા જેવી છે.

અં. ૯૧-પાંડવવિષ્ટિ-ભાઉ-(ર.સં.)-પૃ. ૧-૩૪-(અપૂર્ણ)

આરંભ-(પહેલાં બે કડવાં ન હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

રાગગોડી ॥ વૈશંપાયન કેહે સુણ રાએ ॥ શ્રીકૃષ્ણનો તૂને કહુ મહીમાય ॥ ૧ ॥
વીદૂરનૂં દીઠૂં નીશ્ચલ મંન ॥ નાંહાંના વીષ નીપાયાં અંન ॥ ૨ ॥
(કડવુ ત્રીજું)

અન્ત-(રાગ વેરાડી) (કડવા ૧૫માંથી વિષ્ટિ તૂટક હોવાથી રીતસર આરંભ નથી.)
સ્વાંમી હુતા અને છે માંહાં તો તાં મે કેમ રહેવાય તારાં : ॥
કાડી બાહાર આવો વૈશ્વદેવ : કીરણ અરજૂન પાસે તતખેવ : ॥
માંડીને સઘળી કહી વાત ॥ આંણી દાયકો છો ભરમતાત : ॥

વિષયાદિ-વિરાટ રાજાને ત્યાં ગુપ્ત વાસ વસ્યા પછી, રાજ્યપાટ પાછું મેળવવા દુર્યોધન સાથે યુદ્ધ કરવું ન પડે અને શાંતિથી થોડો પણ રાજ્યભાગ પાંડવોને મળે તે હેતુથી તેની સાથે સસંદેશા શ્રીકૃષ્ણે ચલાવેલા, તેનું વર્ણન આદિ આ વિષ્ટિમાં છે.

વિશેષ-પ્રા. કા. ત્રિ. વર્ષ ૬ ઠું અંક ૩ જામાં આ વિષ્ટિ છપાઈ છે. પ્રતિ નવી જ છે, ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. આરંભનો તેમ જ અંતનો ભાગ તૂટક છે.

અં. ૯૨-ડાંગવાખ્યાન-શિવદાસ (ર. સં. ૧૬૭૨) પૃ. ૧-૪૨ (તૂટક)

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ અથ આખાંન ડાંગવ રાજાનું લખુ છે ॥
શ્રી ગણપતીને લાગુ પાંયે ॥ જય આપો મુને સરસ્વતી માયે ॥

'કરો શાહે અંમસુતા મુજને ॥

• ત્રણ લોકમાં તાહારી ક્ષાત ॥ અવીચલ વાંણી દેઓ માત ॥

દીઓ હાથ મુજ ઉપર કરૂણા કરી રે ॥

ઢાલ ॥ મસ્તક હાથમાં દીઓ મુજને દાસ તમારો જાંણી ॥

કહુ આક્ષાંનુ ડાંગવ રાજાનું ॥ કીપા કરો કલાંણી ॥

અન્ત-(રાગ મેવાડો-ગોડી)

એ કથા હરીવંશ માંહાં ગાતાં શાંભલતાં સુખ થાએ ॥

રૂપી વૈશંપાએન બોલીઆ ॥ તું શાંભલ જનમેજે રાએ ॥ ૯ ॥

'શંવત શોલ બોહુતરે કીધો કથાનો વિસ્તાર ॥

વૈશાખ માશ સુદી દુવાદશી પુરંણુ ગ્રંથવીસ્તાર ૧૦ કડવાં ૧૫ ॥

વિષયાદિ-૧. હરિવંશના ભવિષ્યપર્વના અધ્યાયને આધારે, આ આખ્યાન વર્ણવેલું છે. દુર્વાસા રૂષિના શાપથી ઘોડી થયલી ઉર્વશી અપ્સરાને ડાંગવ રાજાએ પોતાને ત્યાં રાખતાં શ્રીકૃષ્ણે નારદની પ્રેરણાથી તેને પોતાને હસ્તક સોંપવાનું અને ન સોંપે તો યુદ્ધ કરવાનું આહ્વાન કીધું. ડાંગવ ઘોડી સાથે શરણ માગતો ત્રણે લોકમાં વિચર્યો; આખરે ભીમસેને સુભદ્રાની પ્રેરણાથી તેને શરણ આપ્યું અને શ્રીકૃષ્ણ સાથે યુદ્ધનો પ્રસંગ આદરપૂર્વક સ્વીકાર્યો અને યુદ્ધ થતાં ઇન્દ્રે કાઢેલા તોડ અનુસાર ભીમના અંગ ઉપર ગદા અને વજ્રનો યોગ થતાં ઘોડી ઉર્વશી પુનઃ અપ્સરા થઈ અને કલહ શાંત પડ્યો. આ પ્રસંગ પ્રસ્તુત આખ્યાનમાં વર્ણવેલો છે.

૨. રાગ, ઢાલ ને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે. કડવાં ૧૫ છે; પદસંખ્યા ૨૬૫ છે.

વિશેષ-પ્રા. કા. ત્રિ. વર્ષ ૭, અંક ૪ માં આ આખ્યાન પ્રકટ થયું છે. પ્રતિ પ્રાચીન નથી; ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે. લહીઆએ પંદરમા કડવાની છેલ્લી થોડીક પંક્તિઓ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં ઉતારેલી નથી અને પાનું કોરું રાખેલું છે. એટલે તેમાં કવિની ઓળખ લિપિસંવત આદિ જણાતાં નથી.

અં. ૯૩-ક-વૈદકીય નોંધ સંગ્રહ- પૃ. ૪૭

આરંભ-અભ્રખ મારવાની વિધિ. અભ્રખ કાળા ભાંજી ભૂકો કરે પછે ઝૂલાના રસમાં ખલ કરે ૧ જુનો દિન ૮ સજે સારેલો ૧ પછે આગરાના રસમાં પરલ કરવો દીન ૮ લગેં । પછે તેની ટીકડી ટાંપને માજને કરવી પછે કોરી કુલડીમાં થરે થરે મુકી । મુદ્રા કપડ માટીઈ કરે ગજપુટમાં અગ્નિ હારનો ૪ નો મધુસા મધુરી ... ઠંડુ થયે ને કાઢે ખાવાનું વજન વાલ ૧ પ્રમેના ધણીને કેસાંશુ દિએઃ પછે દરેક પરાદી જે ॥ (૨૦૯)

અન્ત-કથીર મારવાનો ઉપાએ ॥ કથીર તોલા ૪ અજમોદતો ૯ હલદ તોલા ૬ વિજઆ તોલા ૬ પાપરની રાખ તોલા ૩ એ સરવ એકત્ર કરિ

ઠીકરાંમા અગ્નિ દિજે ઠીકરા હેઠે ॥ પછે થોડે થોડે ભુકો મુકતાં જઇએ, એ વંગ ધારણનો ઉપાએ (૩૧૬)

વિષયાદિ-ધાતુઓને, ગંધક મારવાના, અને આદાશીશી, પ્રમેહ આદિ મહા રોગોની દવાઓ તૈયાર કરવા નિવિધને તે લેવાનાં માપ વગેરે આ સંગ્રહમાં છે.

વિશેષ-પ્રસ્તુત સંગ્રહ બાલબોધલિપિએ લખેલો છે. કાગળો ને લેખનશૈલી જોતાં તે પ્રાચીન જણાય છે. વૈદક અને રસાયનની દૃષ્ટિથી આ સંગ્રહ કીમતી જણાય છે.

અં. ૯૩-ખ-યાક્ષિણિની સાધના- પૃ.૪૭-૬૨

આ મંત્રવિધિ ઘણી જ અશુદ્ધ છે. બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે,

અં. ૯૪-દ્વાદશ માસ- રત્નેશ્વર- પૃ. ૮-૨૫ (તૂટક)

આરંભ-(પહેલાં પાનાં ૮ ન હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

લહેરે રે જાય
ભિટ કરૂં ભરથારને થઈ કૂપની છાંહ ॥
અંગે અનંગ વસી રહ્યો ॥ રતિના દિન આજ ॥
અવસર વીતે મેહુલો વરસે સે કાજ ॥
આંબે વલગી બેલડી સાહેલી છે જોય ॥
માહારી બેલડીએ નહીં નાયજી દૂખ સા હોય ॥ (માસ ૫)

અન્ત-એણી વિધિ વિલસે રાધિકા । પ્રેમભરે રંગ ॥
આનંદ પામી અંગના આવ્યા ગોકુલ ચંગ ॥
વૈષ્ણવ લોક બીરાજતા દર્શાવતી માંહે વાસ ॥ માસ ॥ ૧૨ ॥
સ્તુતી કીધી રતનેશ્વરે કીધા દ્વાદસ માસ ॥

દૂહો ॥ મધુપુર હરિ આવે નાર મોતી વધાવે ॥
રસબસ થઈ રાધા ભાગતી ભોગ બાધા ॥
ધરધર થકી ગોપી નીસરે લાજ લોપી ॥
નપસિખ લગી ન્યાલી આરતી જે ઉજ્યાલે ॥ માસ ૧૨ ॥

વિષયાદિ-પ્રિયતમ કૃષ્ણવિરહથી વિરહાતુર થયલી રાધાની બાર માસની વિરહવેદના અહીં વર્ણવેલી છે. રાગ અને દૂહાથી પદબંધ બાધેલો છે.

વિશેષ-મા. કા. ત્રિ. વર્ષ ૫ મું અંક ૨ જામાં પ્રકટ થયલા છે પહેલાં ૮, ૧૬, ૧૭ મું અને ૧૭ પાનું નથી.

અં. ૯૪-ક પદ- પૃ. ૨૫

આરંભ-શ્રી ગોવિંદ જશોદા કહું તન તમારો ॥ કુંવર છે કાંમણગારો ॥
માત્ર ૫ લીટી છે.

અં. ૯૪-ખ-ગરબો બહુચરીનો-વલ્લભ ભટ્ટ-પૃ ૨૫-૩૩.

આરંભ-શ્રી ગોપીજન વલ્લભાય નમઃ ગરબો શ્રી બહુચરીનો લખ્યો છે.
પ્રથમે પાર્વતીને પાગે નમું રે લોલ દીન જાંણી વાણી દીજે કહુ સમું રે લોલ ॥
સરસ્વતી તવ ચરણપ્રતાપથી રે લોલ રિદ્ધિસિદ્ધિ બુધ આપો આપથી રે લોલ ॥
કરૂં ગ્યાન ધરૂં ધ્યાંન બહુચરી તણૂં રે લોલ કરો સાર વાર વિવાદસુ કહું
ઘણું રે લોલ ॥

અન્ત—આઠ સીધ નવ નીધ સીધને ઓવારણાં રે લોલ
દેવી વાંઝીયાં બંધાવે ચાર પારણાં રે લોલ ॥
મન મોહુ ગોપ ચાચર સોહામણું રે લોલ
ભટ વલભ મેવાડો માને ભાંમણે રે લોલ ॥

વિશેષ-પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૯૪-ઘ.

અં. ૯૪-ગ-રાધિકાજીનો ગરબો-વલ્લભ-પૃ. ૩૩-૪૩

આરંભ-આજ અનોપમ દીઠું એક સખી તુઝને કહું રે લોલ ॥
એહુ જણે કીધા ભેદ અનેક કે તે સર્વ હું લહું રે લોલ ॥
નંદજીનો નંદન નિહાલી કે આવ્યો મુઝ જાણી રે લોલ ॥
મારગ રાધ(1) દ્રષ્ટે ભાવી રે સંગ સખી ઘણી રે લોલ ॥
નખસિખ સોભગતામાં સીમ કે સકળ શિરોમણી રે લો ॥
રસના એક કહું કેમ મા કે મતિ માહારી હણી રે લો ॥
અન્ત—સર્વ તું તત્ત્વ દયા ને દાન કે ધીરજ નેં દીજીયે રે લો ॥
તેમાં હું કે શ્રી ભગવાન કે સત્તપત દીજીયે રે લો ॥
નાહે ફલ જે કાસીવાસ કે શુક મુખ ઓચરે રે લો ॥
તે નર ના હો ગર્ભવાશી કે ભવ સિંધુ તરે રે લો ॥
અવગુણ એક ને ગુણ પંચાસ શાં શાં વખાંણીયે રે લો ॥
વલ્લભદાસ દાસનો દાસ કે પગરજ જાણીયે રે લોલ ॥

વિશેષ-શ્રીકૃષ્ણ અને રાધાનો પ્રેમપરિચય આ ગરબામાં વર્ણવાયલો છે. આ ગરબો પ્રકટ થયો જાણવામાં નથી. દેવીભક્ત વલ્લભે રચેલો છે. પ્રતિ બાલબોધ

લિપિએ લખાયલી છે, કાગળો જૂના અને છીંડું અને પાણી તથા માટીથી ખરડાયલા હોવાથી અક્ષરો ઉઝરડાયલા છે અને પાનાં ખરડાયલાં છે.

અં. ૯૪-ઘ-ઓધવનો ગરબો-વલ્લભ ભટ્ટ-પૃ. ૪૬-૫૫

આરંભ-ઓધવ અરજ અમારી સાંભલો રે કહેજો હરીને જે ॥
મોહન મુકી મનનો આંબલો રે આવો ને વ્રજ વહી ॥
તમ તમ સાંહાંમૂં નિહાલતાં રે રયે રાખો રીસ ॥
વલતુ વ્રજ ઉપર મન વાલ પાયે પાસે નમાવું શીશ ॥
દિવસ ઘણાની છે વાતડી રે આવી રહી છે હોઠ ॥
હઈએ સૂધ ન જાયે રાતડી રે કયાંહાં જઈ કીજે ગોઠ ॥
મન માન્યા વિણુ માનની રે વાત કદી ન કહેવાએ ॥
પીડ ન જાણે કો તનની રે જીવ ઘણૂં અકલાએ ॥
અન્ત-માની લેજો જુગદીસ ગરબો વ્રજરોહણીનો કરો રે ॥
પદ પૂરણ પંચાસ વચને વચને રસ ઘડિ ન રયો રે ॥
કેહે તેને વ્રજવાસ મકનમ વચને ગાએ સાંભળે રે ।
વ્રજનો પ્રેમજોગ વિરહી જન મનમાં નીતે હેને મલે રે ।
ભોગવે તે રસભોગ । ભવ ગ્રેહેમાં માહાદેવ ભૂલા ભમે રે ॥
શ્રી પત ગત મત મૂઢ । મન વામા ન આ શ્રુતિ આયમે રે ॥
પુરૂષ માહા મતી મૂઢ વલ્લભ કર જોડી કેહે છે કરગરી રે ॥
જે જન મન સોહાગ બોલો ॥ જે જે જે જે સુપકુ ભરી રે ॥
જે ગોવર્ધનરાય ॥ ઇતિ ગરબો ઓધવજીનો ॥

વિશેષ-કૃષ્ણ કંસને હણુવા મથુરા આવ્યા, તે પછી વિરહઘેલી વ્રજ વનિતાઓના સાંત્વન અર્થે ઓધવને કૃષ્ણે વૃંદાવન મોકલ્યા અને ઓધવે તેમનાં મનનું સમાધાન કીધું એ પ્રસંગ આ ગરબામાં વર્ણવાયલો છે. આ ગરબો પ્રકટ થયો જાણવામાં નથી.

અં૦ ૯૪ ઙ રંગીલા કાનુડાનો ગરબો વિશ્વનાથ જાની પૃ. ૫૫-૬૦.

આરંભઃ-શ્રી ગરબો રંગીલા કાહાનુડાનો લખ્યો છે. ॥
સખી આવો તો હરી નિહાલીયે મેલો એવા વિણુ ન રહેવાય રંગીલો કાહાનુડો ॥
એને સુણીયે ઉપવાડે બોલતો મારૂં ઘરમાંથી મન અકલાય રંગીલો કાહાનુડો ॥
એહેની આંખિડી રંગના જેવડી એના લોચન લાલ ગુલાલ રંગીલો કાહાનુડો ॥
એહેનો લટકો મુને પૂગી રહ્યો એહેની વેણુ રસીક રસાલ રંગીલો કાહાનુડો ॥

અન્ત–
વિશ્વનાથ નાગર કવિ એમ કહે હું કૃષ્ણ રાધાજીનો દાસ રંગીલો કહાનુડો ॥
એ ગરબો ગાએ નેં સાંભલે તેનં હોએ તે વેકુંઠવાસ રંગીલો કહાનુડો ॥
ગરબો કાનુડાનો સંપૂર્ણ ॥

વિષયાદિ–વિરહાતુર રાધા અને ગોપીઓ પ્રેમમય સંમીલન આમાં વર્ણવેલું છે. આ ગરબો પ્રકટ થયલો જાણ્યામાં નથી. પ્રતિ વિષે જુઓ ટીકા અં૦ ૯૪ ગ.

અં. ૯૪–ચ–ગરબો–રાધાના દાણનો–વિનાયક–પૃ. ૬૦–૭૧

આરંભ–ગરબો રાધાના દાણનો લખ્યો છે ॥

એકાદશી રાધા નદી નાહી સરૂપે અધા રાધા ઘણું ડાઈ ॥
સરદ સસી સરીષી સોહાઇ ઉરે જે વસી પરીસી મોહાઈ ॥
લલાવે ભરી લાલી લલતાઈ, ગુણેં એવડી ભરી ગલીતાઈ ॥
તરૂણા તનેં તેહવી તરૂણાઈ કહે ન બને મોહ અરૂણાઈ ॥
અંગો અંગ આછી ચપલાઈ, વલી તે ઉચાટે ઉમાઈ ॥
ચાલે ગજ ચાસે ચતુરાઈ આવે મનમાં ચતુરાઈ ॥

અન્ત–વડો ધીપ/દેહ પાંમી પૂરણાઈ, સાચું દયાદાન જો જાએ અપાઈ ॥
મિથ્યા અભીમાન જો જાએ અપાઈ । લીધે નામ હોએ અજા લેહેલાઈ ॥
મહા પાપ તો પ્રભુ મુગતદાઈ ॥ જાણું ન કસેં જવાએ તરાઈ ॥
વિનાયક સંવલભે ગવાઈ ॥

વિષયાદિ–કૃષ્ણે મહીનું દાણ ગોપીઓ પાસેથી માગતાં તેમની નાયિકા રાધા સાથે વાદવિવાદ કૃષ્ણને થયો અને તેમાં કૃષ્ણનો વિજય થયો, એ પ્રસંગ આ ગરબામાં વર્ણવેલો છે. આ ગરબો પ્રકટ થયો જાણ્યામાં નથી. પ્રતિ વિષે જુઓ અં. ૯૪–ગ.

પાનાં ૭૧–૭૨–૭૩ માં કોઇ નામ વિનાના કવિનાં હિન્દી બે કવિત્ત અને બે દોહરા ઉતારેલા છે.

અં. ૯૪–છ–સખીની ગોઠડીનો ગરબો–પૃ. ૭૩–૭૭

આરંભ–સખી ગોઠડી કીજે તે આપણ મંનની રે॥ એક વાતડી કરું રે પેલા દીનની રે।
હું તો એકલી ગઈ હુતી વંદાવંનમાં રે તાંહાં તો કોએ નહોતું તેમાંન ખીજાંનમાં રે॥

અન્ત–જે એ ગરબો ગાએ ને ભાવે સાંભલે રે ॥ સુખસંપત પામે ને પરમેશ્વર મલે રે ॥
પામે અર્થ કામ ને મોક્ષ અંતે હરી મલે રે ॥ તે તો સાથે જપામેં
જેમ લુણ જલમાં ભલે રે ॥

વિષયાદિ–કૃષ્ણ અને ગોપીનો પ્રેમપરિચય આ ગરબામાં વર્ણવાયેલો છે.

અં. ૯૪-જ-ગરબા-નાથ-પૃ. ૭૮-૧૧૨.

શ્રીકૃષ્ણ અને ગોપીઓ પ્રેમપરિચયના વિવિધ પ્રસંગોના જૂદા જૂદા ગરબાઓ વર્ણવાયલા છે. પ્રતિ ૧૧૨મા પાનાથી તૂટક છે.

અં. ૯૫-છૂટક પદો-પૃ. ૨૯.

વિશેષ-રણછોડ, પ્રીતમ, ગોવિંદરામ, બાલણ (૧), બાણદાસ, ઓધવ, જન કૃષ્ણ, કબીર, ભીખો, રામકૃષ્ણ, નરસિંહ મહેતા (૧), સુરસાર આદિનાં ભક્તિ અને શૃંગારનાં પદો આ પ્રતિમાં ઉતારેલાં છે. કબીર, અને સુરસારનાં પદ અને સવૈયા હિન્દી છે.

અં. ૯૬-દશમ સ્કંધ (ભાગવત)-રત્નેશ્વર-(ર. સં.)-
(લિ. સં. ૧૯૧૦)-પૃ. ૧-૧૪૩ (તુટક)

આરંભ-શ્રીગણેશાય નમોહાઃ ॥ શ્રીકૃષ્ણાય નમોહઃ ॥ શવત ૧૯૧૦ વર્ષે શાકે ૧૭૭૫ પહ્માદી નામ શંવત્સરે શાલીવાહને ॥ માશોતંમ માશે શુભકારી વૈશાખ માશે કૃષ્ણપક્ષે પ્રદીપ્રદાયાં ભોમ વાસરે દશમ સ્કંધ પ્રારંભઃ ॥

वीराजते यस्य मुखे शरस्वती लक्ष्मी शदा वक्ष विपेश राजनी(ति)

येने हृदे ज्ञान प्रकाश धांम नृशिंहने आघ्य करु प्रणाम ॥ १ ॥

विश्वशर्जन् विशर्ग आश्रये नीत्य युक्त नवलक्षणे जये ॥

कृष्णरूप परधांमने नंमुं हू शदा जगतधांम पर्णमु ॥ २ ॥

પ્રથમથી નવ સ્કંધ કહી વલ્યા શુકદેવ પરીક્ષત શાંભલ્યા ॥

દશમમાં કહે કારણ બોધનું દશમ લક્ષણ દુષ્ટ નીરોધનું ॥ ૩ ॥

વારવા વિપદ, દુષ્ટ મારવા, તારવા સ્વકુલ, ધર્મ ધારવા ॥

પૂર્ણતા પ્રથવી પ્રગટયા હરિ ॥ એ કથા દશમ મધ્ય વીસ્તરી ॥ ૪ ॥

અન્ત-(રાગ વેરાડી)

શ્રીમદ્ભાગવતે થયા સત્તર અધ્યાએ ॥ દશમસ્કંધે દીપતો કાળી મહીમાએ ॥૪૭॥

રત્નેયત્ને કરયા જહાં છત્રીસ શ્લોક અડતાળીશ પદ ઓપતાં રાખ્યાં નજલોક ॥૪૮॥

ઇતી શ્રી ભાગવતે મહાપુરાણે દસમસ્કંધે સમદશો અધ્યાયઃ ॥

વિષયાદિ-શ્રીમદ્ભાગવતના દશમ સ્કંધનો વિસ્તીર્ણ સાર વર્ણવેલો છે. રાગથી પદબંધ બાંધેલો છે. દરેક અધ્યાયના આરંભમાં શ્લોક છે. અધ્યાય સત્તર છે.

વિશેષ-આ દશમ સ્કંધ પ્રકટ થયો નથી. પ્રતિ ચોખ્ખા અને મોટા અક્ષરે ગુજરાતી લિપિએ બે હસ્તાક્ષરે લખાઈ છે. અશુદ્ધ છે, અધ્યાય સત્તરથી તુટક છે. દરેક અધ્યાયને અંતે કવિએ ભાગવતના મૂળ કેટલા શ્લોક ઉપરથી પોતે કેટલા શ્લોકમાં પદબંધ બાંધ્યો છે તે જણાવેલું છે.

અંક ૯૭-ક-ગોરખદત્તાત્રેયસંવાદ-(લિ. સં. ૧૯૧૬)-પૃ. ૧-૨૨

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમાંહા ॥ શ્રી ગરૂભ્યોએ નમાંહા ॥ શ્રી શારદાએ નમાંહાં ॥ શ્રીસ્તં ગરૂદેવની કીરપાથી ॥ અય ગોરખ દતાત્રીનો શંવાદ લખો છે ॥

ભ્રમ તુ એક છે ભેદ ન આંણીશ લગાર ॥ ૧ ॥
શેત્ય શત્ય કહુ તુજને માંનજે નીરધાર ॥ ૨ ॥
થાંતાં પાતાં તુ નહી ॥ ગતે તાં દેતા તુ ન હોએ ॥
તાંહારી સીસતાં એ શરવ થાંએ ॥ માંન એ ગત શોએ ॥
કામ ક્રોધ તુજને નહી ॥ શત્રુ મીત્ર નહી કોએ ॥
શરીર જોગે સરવં ભાશે ॥ ખોટુ સરવ હોએ ॥ ૩૬ ॥

અન્ત-દતુવાચ ॥ રૂદે સ્થનિક જેહેનુ ॥ પ્રાંણુ વારક તેહેનુ નામ ॥
સ્વાશોસ્વાશ તે કરે છે ॥ એકથી દશ થઆં પ્રમાંણુ ॥
સુક્ષમ વીચાર તુઅને કહ્યો મર્મ તે શોએ ॥
જોગશાધન કરે શહી ગનાંની વીના જાણુ અજાણુ તુ હોએ ॥
જોગ કરી સીધ થઓ ॥ વચન ફ્લ્યું શહી ॥
ગ્નાંન વિના તુ જાંણજે ॥ અવિચલ પદ પામે નહી ॥
અવીચલ પદ પાંમવા જોગતુ નથી કાંમ ॥
સ્ત (સત) ગુરૂકીરપાએ ભાઈ નાંમ ટલી થાએ અનાંમ ॥

ઇતી દતુ ગોરખનો શવાદ શંમપુરણુ ॥ શમાપ્તં સુભં ભવતુ ॥ રાંમાએ નમાંહાં ॥ કલાણુમસ્તુ ॥ શ્રી નીરંજન શત છે સીવોહં ॥ શ્રી છે ॥ શ્રી છે ॥ શમજીને વાંચજો અલ્પ બુધીએ શ્રી ગુરૂની કીરપાથી શવાદ પુરણુ લખાઓ છે ॥ શ્રી નીરજન નીરાકાર શ્રી રણુછોડજી મહારાજ સ્ત છે ॥

વિષયાદિ-અદ્વૈત વેદાંતનું તત્ત્વજ્ઞાન દત્તાત્રેય અને ગોરખના સંવાદ રૂપે વર્ણવેલું છે.

વિશેષ-આ સંવાદ પ્રકટ થયો જાણવામાં નથી. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ સંવત ૧૯૧૬ માં લખાઈ છે, ઘણી જ અશુદ્ધ છે. આરંભમાં કડી ૨ પછી એકદમ ૩૬, ૩૭ એમ કડીની સંખ્યાનો નિર્દેશ ૧૭૫ મી કડી સુધી કરી પછીથી કડીની સંખ્યા આપવાનું માંડી વાળેલું છે. પાણીએ ભીંજવાથી કેટલાક પાના ચોટી ગયલા છે.

અં. ૯૭-ખ-હિંદોળાનાં પદ-પૃ. ૨૨-૨૫

પરમાનંદ, ચતુર્ભુજ, ગિરિધર, રામકૃષ્ણ, નંદદાસ અને મુકુંદનું અક્કેકું, પદ મળી કુલ ૭ પદ હિંદોળાનાં અને શ્રી કૃષ્ણલીલાનાં ઉતારેલાં છે. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે.

અં. ૯૭-ગ-ભગવદ્‌ગીતા-રામકૃષ્ણ-(ર. સં. ૧૬૬૦)-(લિ. સં. ૧૯૧૬)-પૃ. ૨૬-૬૬

આરંભ-શ્રીહરીક્રશ્ણાએ નમાં ॥ શ્રીગણેશએ નમાં ॥ શ્રીગરુભ્યોએ નમાં ॥ અથ ભગવતં ગીતા લીખતે ॥

દોહા ॥ આંદ શ્રી ગરૂને નંમુ ॥ આંદ પુરશનું ધાંન ॥
ભગવંત ગીતા બોલસુ ॥ કૈવલ બ્યમ ગ્નાન ॥ ॥ ૧ ॥
અરજુન કેરે કાંરણે ॥ જગતહીત ઉપદેશ ॥
કહુ મત વેદાંતનો ॥ તે તુ ચીત ધરેશ ॥ ॥ ૨ ॥

અન્ત-રાંમભક્ત કેહે સુણો શ્રી હરી ॥ રહીત કાંમનાં મેં સ્તુતી કરી ॥ ૯ ॥
વેદાંત મત ગીતાનું ગ્નાન ॥ એ ઊપર કીધું આક્ષાંન ॥ ૧૦ ॥
શ્રી ગુરૂચરણક્રીપાએ કરી ॥ અમ્રત હરીરસ મુકો હરી ॥ ૧૧ ॥
ગ્નયાંન પાત્ર કરી પીશે જેહ ॥ મૂક્તી સૂપ ભણીજે તેહ ॥ ૧૨ ॥
સ્વત શોલ સાંઠોતરો આંશો માશ પખ્ય ઉજલો ॥ ૧૩ ॥
દીન દવાંદશી ને રવીવાર ॥ કર્યાં હવી પુરણુ વીશતાંર ॥ ૧૪ ॥

... ...

નીવત મારગ નાંનો કરો રે ॥ નહી કીધું વીસ્તાંર ॥ ૨૭ ॥
રામભક્ત એમ વિનવે રે ॥ પ્રભુભક્ત આંધાંર ॥
મોક્ષપદારથ પાંમીએ રે ॥ છુટીએ ભવશંશાર ॥ ૨૮ ॥ (અધ્યાય ૧૮)

ઇતી શ્રી માંહાંભાંરથે ॥ શ્રીકૃષ્ણઅરજુનશંવાદે ભગવતગીતાં શંપુરંણું ॥ શ્રી છે ॥ શ્રી છે ॥ એ શ્રી ક્રરણઅરજુનશંવાંદે ભગવતગીતાં શ્રી ગરૂ બ્રાહ્મણ કાંશાં શ્રીહરીનાં કલ્પવક્ષ પુરવ દીધાં એ છે તેમણે દયાં હેત એ દેહે નાંમ ઉપર દયા કરી મગાંવીએ આંપીને સ્તવચન બોલાં જે હુ માંરા દાશનો દાંશ થાઆ ને ગીતાં કડી ચોપાંઈ શહીત લખી લે ને અહો રાંત દીવશ શ્રીભગવતગીતાંનું ઊચારણ કરજે તેથી ભગવત તાંહાં રાંમો હોમદલો ભંયકાંર મેલાંવશે ને ગઉલોકનો વાંશં આંપશે એવાં ગંરૂદેવનાં વચનથી શપુરણ લખાંઈ છે શમજીને વાંચજો દોશ દેવો નહી ॥ શાલ ૧૯૧૬ માં શ્રી રાંધાંક્રશ્નનો સ્થાંપન કરેલો ઉતમ માંશ પંરશોતમ માશ પરથમ આશો સુદ ઊજવલ પક્ષ પર દોશની ત્રીઓદસી વાંર ગરેઉએ શપુરણ લખાંઉ છે ॥

વિષય-શ્રીમદ્‌ભગવદ્‌ગીતાના અઢાર અધ્યાયનો સાર છે. દુહા, ચોપાઈથી પદબંધ બાંધેલો છે.

-વિશેષ-આ ભગવદ્‌ગીતા પ્રકટ થઈ નથી. પ્રતિ અશુદ્ધ છે અને તે ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે. પાનાં પાણીથી ચોંટેલાં છે.

અં. ૯૭-ઘ-ગોપાલગીતા-ગોપાલ-(ર. સં.)-
(લિ. સં ૧૯૧૬)-પૃ. ૧-૧૧ (તૂટક)

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમાં ॥ શ્રી શારદાએ નમ ॥ શ્રીગરૂભ્યો નમાં ॥ અથ શ્રી છેટ ચંદ્રદેવ જ્ઞમ દેહે ધરિણુ પુરત દીદાંનાં વાસી ત્રીલો-કમાં ચરચાચર વ્યાપીક ક્રાંઝાં કરણ ત્રવનારી પુરૂ ક્ષસ્ત સ્તં હેનકારી ગરૂજી માહારાજની કીરપાથી ॥ અથ શ્રી ગનાન વાંચાં ગર સીખ સવાંદ ગોપાલ ગીતા લખીનંગ ॥ ત્રાકાશ નામે સીસી ખપરી ॥ હાર નામે ગુરૌ ॥ પર-માંરથ બુધીની ત્રાસ ત્ર્રયે ॥ ગોકિનશે શ્રી પરાંત માંને ॥

જય જગ શ્રી આંખ નીરજન ॥ ત્રવીગત બુધી નીરાંરણ ॥
શત ચંરપ સનાન શાંખી ॥ તેહેનૂં કરૂ વીખાંણ ॥ ૧ ॥
શાં કરૂં વીનતી બેહુ કરજોરી ॥ સતગુરૂ સજ્ઞન દેવા ॥
કીરપા કરોને મ(તિ) સ્વાંમી ॥ બૂધ વાધે તતસેવ ॥ ૨ ॥

અન્ત-પ્રતિ તૂટક હોવાથી રીતસરનો અંત નથી.

વિષયાદિ-અદ્વૈત વેદાંતનું તત્ત્વજ્ઞાન આ ગીતામાં વર્ણવેલું છે.
કડવાં ૩ થી કડી ૩૬ થી પ્રતિ તૂટક છે, રાગ અને ઢાળથી પદબંધ બાંધેલો છે.
વિશેષ-પ્રતિ તૂટક હોવાથી રચનસંવત કે લિપિસંવત જણાતા નથી. પ્રતિ અશુદ્ધ છે અને ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે. પાણીથી પાનાં ચોંટેલાં છે.

અં. ૯૮-ક-સિંહાસનબત્રીશી-સામળભટ્ટ-(લિ. સં. ૧૯૩૮-૯)
ક-વાર્તા ૧ લી વીક્રમની તથા ભરથરીની (ભેગી) પૃ. ૧-૫૦

આરંભ-શ્રી ગણેશાયએ નમાં : અથ શીઘાંશન બત્રીશી મધ આદ કથા લખી છે ॥

શ્રી શારદા સુખદાએની । મતદેણી તુ માત ॥
વેણાપુસ્તકધારણી । વાંણી દેવી વીક્ષાત ॥ ૧ ॥
હેતકારી હંસવાહેની । બ્રંમપુત્રી બ્રંમ રૂપ ॥
ડંડકમંડલ ધારણી । અરેણુંર અકલ અનુપ ॥ ૨ ॥
જેહને તુઠી શરસ્વતી ॥ તેહેને શાંહાંની ખોટ ॥
કવી કેહેવાએ કીપાસ્યથી ॥ મેહેર તણી એ મોટ ॥ ૩ ॥
... ...

(કવિની ઓળખ)

પરમ મનોહર પરમ પવીત્ર । વરણવુ વાર વીક્રંમચરીત્ર ॥
ગુણનીધી દેશવડો ગુજરાત । વીશ્વ બાધા માંહાં તે વીક્ષાત ॥ ૨૫ ॥

પુઠલ પરગણાં અધીક અનેક । માતર પરગણે વડી વીવેક ॥
સીહુજ ગાંમ શીરોમણ શાર । દેવાધીદેવ મોહોટો દાતાર ॥ ૨૬ ॥
વીરેશ્વર શીવની નીરમલ નાંમ । તેહ કરે મનવાંછીત કાંમ ॥
તેહેનો મહીમા છે અતી ઘણો । ચઢે લાકુ શવા એ મણ તણો ॥ ૨૭ ॥

... ...

લાએક લીંવામાં । કણબી કુલ કાઉછી કેહીએ ॥
વાશણવંશ વીવેક । માંનરાજ માહારાજ જ લહીએ ॥
શજશસુત રામદાશ ॥ એહેકં બરાશાં જેહવી ॥
કેશર જેહવી ખુશબોઇ ॥ તોલ તરતીબ તેહેવી ॥
ચૌદ વીધ્યા ગુણ જાંણ । જાત જાત વાંત સુણે નવી ।
દાંનમાંન શત માનથી । તેણે શંતોખો શામલ કવી ॥

અન્ત–સીહાંશન શાંહાંમુ જોઇશ મો । નીહાંલી શપના માંહા એ દેશ ।
દુખ ભાંજે દુનીયાં તણાં । તો શીઘાશંન પર બેશ ॥ ૯૩
ખરૂં કહેતામાં ખીજશો । વરવી લાગશે વાંણ ।
દુખ લાગાથી શુખ થશે । નહીતર હોશે હાંણ ॥ ૯૪ ॥
એમ કહીને પુતલી આપે ગઈ આકાશ ।
એ કથા પુરી થઈ । કેહે કવી શાંમલદાશ । ૯૫ ॥
શોતા વીગતા સમજતા । કેહે કવીતા કર જોડ ।
શાંમલભટ કેહે બોલજો । જે જે સી રણછોડ । ૯૬ ।

ઇતી શ્રીવીક્રંમચરીત્રે સીંઘાશંનબત્રીશે પ્રથમ કથા શંપુરણ શુભંમસ્તુ ॥ કલ્યાંણ મસ્તુ ॥ આઇ ૨ અસ્તુ ॥ ૧॥ શંવત ૧૮૪૮ ના વરખે આશાડ શુદ ૫ વાર સોમે લખી છે ॥

વિષયાદિ–રાજા ભોજને વિક્રમના સિંહાસન ઉપર બેસવા જતાં ક્રમે ક્રમે ૩૨ પુતલીઓ ખાળે છે અને વિક્રમનાં પરદુઃખભંજનનાં કામો સંભળાવી તેવો થવા પ્રેરે છે, એ પ્રસંગો સિંહાસન બત્રીશીમાં વર્ણવેલા છે પહેલી વાર્તામાં વિક્રમના સિંહાસનની ભોજને પ્રાપ્તિ, તે પછી તેની ઉત્પત્તિ અને પ્રતિષ્ઠા વર્ણવી છે, અને વિક્રમના મોટા ભાઇ ભરથરીનો વૈરાગ્ય અને વિક્રમને થયલી રાજ્યપ્રાપ્તિ અને તે પછી તેણે કુંભારનું દુઃખ ટાળ્યાનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. દૂહા, ચોપાઈ અને છપ્પાથી પ્રબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ–પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. સંવત ૧૮૩૮ માં લખાયલી હોઇ ને વાર્તાના રચનસમયની સમીપતર છે. આ વાર્તા પ્રકટ થયલી છે. પણ તેમાં ને આમાં કેટલોક પાઠફેર છે. આ વાર્તાની પછી સરસ્વતી પુતલીએ કહેલી વાતનું એક પાનું લખી અધુરી મૂકેલી છે. પ્રતિ જૂની તેમ જ જીર્ણ છે: વચ્ચે વચ્ચે પાનાં ખવાયલાં છે, ને કે પંક્તિની સંખ્યા લખવાનો કોઈ ચોક્કસ નિયમ જળવાયલો નથી.

નં. ૯૮-ખ-વાર્તા-સ્ત્રીચરિત્ર-પુતલી શીલવતી-સામળભટ્ટ

આરંભ-શ્રી ગણેશશાએ નમાં...પાર્સન બત્રીશીમાંથી વારતા સ્ત્રીચરીત્રની લખી છે ॥

ચોપૈ ॥ શ્રી વીષ્ણુ ને શારસ્વતી માતજી આપો શુભ મતી ॥ ૧ ॥
અધીક મન પુરો આશ ॥ કરો માતા રશનાએ વાશ ॥ ૨ ॥
દીજીએ મુજને મનોહર મતી ॥ શુભ અક્ષેર બાલા વાસતી ॥ ૩ ॥
એ...મે ગણપતી ધીર ॥ ભોજરાઅ નરમત ગુણ નીર ॥ ૪ ॥
... ...
જમણો પાગ ધરે જેટલે ॥ સીલવંતી બોલી તેટલે ॥
રખે શએ તું ધરે તુ પાએ ॥ આશન બેસે શુખ નહી થાએ ॥

અન્ત-શીહજ ગામ શીરોમણી ॥ માતર પ્રગણાં માંહાં ॥
વડો દેવ વીરેશ્વરો ॥ તેહ બીરાજે તાંહાં ॥ ૫ ॥
તેહ ગામે કણબી વશે ॥ વાશણ કેરે વંશ ॥
કાઉજી કુલ દીપક ભલો ॥ રખીઅલ ઈસ્વરનો અંશ ॥ ૭ ॥
રખીદાશ રાજશ વડો ॥ નજીસુત મેહેરાંણ ॥
લેખ લખાવા તેમણે ॥ પરમારથ પુરાંણ ॥ ૮ ॥
પાંચ પુત્ર પરતાપીક પવિત્ર ॥ વેણી વીવેક વડ હથ ॥
દાનમાંન ડહાપણપણે ॥ શુભ વરતે શમરથ ॥ ૯ ॥
ઝવેર જશઝીતણુ શદા ॥ હરીએક્ષ ગુણવંત ગંગ ॥
લખુ લાએક લક્ષણ શહી ॥ જીવણ શદા શુધ શંગ ॥ ૧૦ ॥
શામજી વીર સલક્ષણો ॥ માધુ ઓધુ બે તંન ॥
એકએકથી આગલા ॥ જુગ જાણીતા જંન ॥ ૧૧ ॥
રખઅલ તણા છો રાજવી, ભુપ જેહેવા ભત્રીજ ॥
બહુ પ્રાક્રમ બહુ ચાતુરી ॥ બુધશાગરનાં બીજ ॥ ૧૨ ॥
શીગોડ માલવી વીપ્ર શુભ ॥ ગુજરાત માંહાં ગુણનીધ ॥
વાશી બેગંમપુર તણો ॥ વીખાંણ વડેરાં વીધ ॥ ૧૩ ॥
શામલ ભટ તાંહાં તેડીઓ ॥ વીખાંણ શુણી ને વાત ॥
પીતા પુરશોતમ તણો ॥ ખટ દરશણ માંહાં ક્ષાત ॥ ૧૪ ॥
પૃથવી કરી પશાએતે ॥ ખાંનપાંન ધનધાંન ॥
કર જોડીને એમ કહુ ॥ દેધનિ ઝાઝાં માંન ॥ ૧૫ ॥
ગુમાંન ભાટ દશોદીએ ॥ જેહેવો વીવેક વઇતાલ ॥
શાપો ગ્રંથ તે ભાટને ॥ આંણી અદકો વાહાલ ॥ ૧૬

શીગોડ માલવી વીપ્ર શુભ ॥ ગુણનીધ ગુર્જર ગાંમ ॥
પુરાણ કરાં પરમારથી ॥ જેહેનું નવ ખંડ માંહાં નાંમ ॥ ૧૭ ॥
શીહાશનબત્રીશનો ॥ કરો ગ્રંથ ગુણ ગેહ ॥
પુનવંત પુરૂખને શ્રીએ ધણો ॥ નીરમલ જનને નેહે ॥ ૧૮ ॥
ભાટ ચારણ કે બ્રાંમણાં ॥ ખોડ મો દેશો કોએ ॥
શદબુધી દીધી શારદા ॥ હરીઇછાથી હોએ ॥ ૧૯ ॥
... ...
ભોજ પ્રતે કહી પુતલી ॥ આપે ગઇ આકાશ ॥
એ કથા પુરણ થઇ ॥ કેહે કવી શાંમલદાશ ॥ ૨૮ ॥

ઇતી શ્રી વિક્રમચરીત્ર પરમારથપુરાંણે ॥ કવી શાંમલદાસકીતાયં ॥ શીહાશંનબત્રીશી મધેની સ્રીચરીત્રની કથા શમપુરણં ॥ શમાપતં ॥ સંવત ૧૮૭૯ ના વરખે માશોતંમ માસે ફાલગુન માશે શુકલ પક્ષે અષ્ટમીને રવીવાશરે ॥ રાત્ર પોહોર ડોડ શમે શંપુરણ કરી છે ॥ સાંમી પરત માફક ઉતારી છે ॥ અક્ષેર અદકો ઓછો શંભાલી વાંચજો ॥ લખનારને દોશ દેવો નહી ॥ એ ચોપડી સોની શીવદાશ દઆલદાસની છે । પોતાને હસ્તે ઉતારી છે ॥ એ ચોપડી જે કોઇ વાંચવા લેઇ જાએ ને રાખે અથવા ચોરી લેઇ જઇને રાખે અથવા કોઇ પાસે મગાવીને રાખે અથવા ભુલે ચુકે રાખે તેને માતા હરશીધ પુછશે તે જાંણજે કથા વાંચીને ધરમ ઉપર મંન શ્રી રાખજો ॥ ધરમે કરીને જેએ થારી શકી ॥ શંપુરણ ॥

વિષયાદિ–વિક્રમના સિંહાસનની પુતલીએ ૨૯ મી સ્રીચરિત્રની વાર્તા કહેલી છે, એમાં વિક્રમનું પુરૂષ જ ચતુર હોવાનું અભિમાન એક વણિકપુત્રીએ તેના પુત્રની વહુ થઇને કેવી રીતે સતીત્વ જાળવીને તોડયું, એ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે.

વિશેષ–પ્રતિ વાર્તાની રચનસમય પછી ૩૫–૪૦ વર્ષને અંતરે લખાયલી છે. તેની લિપિ ગુજરાતી છે. પાનાં જીર્ણ છે. આ પાનાંને અંતે કવિએ પોતાની તેમજ પોતાના મુરબ્બી રખીઅલની ઓળખ આપેલી છે.

અં. ૯૮–ગ–વાર્તા પાનની–સામળ ભટ્ટ–(લિ. સં. ૧૯૩૯)– પૃ. ૧–૨૮.

આરંભ–શ્રી ગણેશાએ નમાહાં ॥ અથ પાનની વાર્તા લખી છે ॥ પૂતળી કરપૂરગોરા છે. ॥

દોહારો॥ પ્રથમ શીવ પ્રપંતપ પણુંસુ ॥ ગણપતં ગુણનીધ નાંમ ॥
દુંદાળો દુખભંજણો ॥ કરતો વાંછીત કાંમ ॥ ૧ ॥

શંતદાએક તુ શારદાં ॥ હંશવાહિની માંત ॥
વેણાપૂશતંગધારણી ॥ વાણી દેવી ખાંત ॥ ૨ ॥
કંસ્ણુ કીરપાલ કરૂણાં નીધી ॥ નંદ નંદન નરનાથ ॥
ગીરીધર ગદાધર ચક્રધર ॥ મોરલી ધરે હીત હાથ ॥ ૩ ॥

અન્ત-ગુણશાગર ગુઝ(ર)ધરાં ॥ શીહઝ ગાંમ શુર્જાણ ॥
કાંળિજી કુમ કલબી વડો ॥ મંનજી પુત્ર મેહેરાંણ ॥ ૭૩૩ ॥
રખીદાશ રાઝશ ગુણે ॥ પૂન તણો જે પૂર ॥
લેળીઆં માંહાં લાએક લહો ॥ નાએપણાળે શૂર ॥ ૭૩૪ ॥
પ્રમાંરથ પાત્રેઅ કરાં ॥ નીરમલ શુભ નવાંણુ ॥
પ્રવાર પનોતો પૂત્ર શુભ ॥શકલ શાહાત્ર શુર્જાણુ ॥ ૭૩૫ ॥
ભણું વેંન ભાટે ભણું ॥ ગુણ રૂડાં રખીદાશ ॥
કાવીએ કાલીદાશ શમો ॥ વેગંનપૂર્મા વાશ ॥ ૭૩૬ ॥
કીરતમાંને ગુણી અમો ॥ અકલ અમારી આજ ॥
તેહેને તેડું મોકલો ॥ મંનજી સુત્ર માંહારજ ॥ ૭૩૭ ॥
પ્રીત ઉપજે પૂન પર ॥ ધરમે મંન રેહે ધીર ॥
બુધે બત્રીરીશી કરી ॥ અખુટ પૂન જે સાથ ॥
વરણુત વીક્રમ વીરતુ ॥ ૭૩૮ ॥
રામચરીત્ર જે સાંભલે ॥ પૂરણ મંન પવીત્ર ॥
તે શમોવડ ઝાંણજો ॥ વારૂ વીક્રમચરીત્ર ॥ ૭૩૯ ॥
કેહે કવી હુ જાંણુ નહી ॥ શુભ અખેરતી શુધ ॥
અતરમાં કોહો અધીપતી ॥ બહુ પ્રકારે બુધ ॥ ૭૪૦ ॥
કેહે પૂતલી ભોજને ॥ એહેવો થએ તે રાએ ॥
એહેવાં પ્રાક્રમ જો કરો ॥ ધરો શીહાશંન પાએ ॥ ૭૪૧ ॥
એમ કહીને પૂતલી ॥ આપે ગઈ આંકાશ ॥
એહ કથા પૂરણ થઈ ॥ કેહે કવી શામલદાસ ॥ ૭૪૨ ॥

ઇતી શ્રી વીક્રમચરીત્રે શીહાંશનબત્રીશે ॥ કવી શામલદાસ વીરચીત્રાં પાંનની વારત્રા શામપૂરંણ ॥ શંમાં પ્રત ॥ લખતંગ મોઢ વાણીઆ શા. ખુશાલ ટીકા શાએ લખી છે પોતીકે હાથે શવત ૧૮૨૯ ના ચઇત્તર શુદ ૧૩ શોમે શંમપૂરણ થઇ છે.

વિષયાદિ-આ વાર્તા સિંહાસનબત્રીશીમાંની કર્પૂરગૌરા પૂતળીએ કહેલી છે. રાજસભામાં વિક્રમ આગળ એક તંબોળીએ પાન આણી, તેનાં ઉત્પત્તિ સ્થાન, ગુણ અમૃતમય કે વિષમય આદિનો પ્રશ્ન કીધો અને વિક્રમે તેની શોધ કરી જીવના જોખમે

પરમાર્થ કીધું, એ પ્રસંગ અહીં વાર્ણવેલો છે. કુલ કડી ૭૪૨ છે. ચોપાઇ, દુહા અને છપ્પાથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ-આ વાર્તા ઘણી જ અશુદ્ધ રીતે છપાયલી છે, પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. તેનો લિપિસંવત ૧૯૩૯ છે. એટલે તે રચન સંવતનાવિશેષ સમીપે છે. પ્રાચીન ભાષાના સંસ્કારો કહીંક કહીંક જળવાયલા છે.

અં. ૯૯-કપીલકર્દમચરિત્ર-વલ્લભ-પૃ. ૧-૧૭ (તૂટક)

આરંભ-શ્રીગરુભ્યો નમ ॥ શ્રીસરસ્વતીયે નમ ॥ અથ આખ્યાંન કપીલજીનું ॥ આપાંન કરદમનું કપીલજીનું ॥ અધ્યા વીસ ॥

રાગ રાંમગ્રી ॥ પરીક્ષત રાજા પુછે વાતજી ॥ કોહો બ્રહ્મજોગી પુંરની ક્ષાંતજી ॥ ૧ ॥

સ્વયંભું મનુની પ્રજા છે જેહજી ॥ ઉતપત વીસ્તારી કોહો તેહજી ॥૨॥

... ...

સેવી સેવે પધારીઆ એમ પુંછે છે રૂષીધીસરે ॥

હવે ત્રત્તીય સ્કંદ ભાગવત તણા થઆ અધા પૂંરણુ એકવીસ રે॥૧૮॥

॥ ૨૧ ॥ કડવાં ૧ ॥

અન્ત-(રાગ ધન્યાસી)

સ્થાવર જંગમ રહો વ્યાપી હરી સકલ સ્થાંનક તુ રહે ॥

સરવ ભુતમાં નિવાસ તાહારો સેહે વેદવાંણી એમ કેહે ॥ ૫ ॥

તુહ તારણુ, તુઅ મારણુ, દુપનિવારણ્ય હરિ મુગ્તી તુથી પાંમિએ ॥

તાહારી કૈપાથી સંસારદોસ હરિ એક ક્ષણી વાંમિએ ॥ ૬ ॥

રવિસસી સરળ નક્ષત્રમંડલ જે ત્રૈભોવંન રચના કરી તહી ॥

શ્રી હરી... ... . (કડવું ૧૩ અધ્યાય ૩૩)

વિષયાદિ-શ્રીમદ્ભાગવતના તૃતીય સ્કંધના અધ્યાય ૨૦-૩૩ના આધારે કપીલ કર્દમનું ચરિત્ર વર્ણવેલું છે. રાગ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે, જો કે વચ્ચે વચ્ચે વલણ જણાતું નથી. કડવાં ૧૨ પૂરાં અને તેરમું અધુરૂં છે.

વિશેષ-ગુજરાતીપ્રેસના પદબંધ ભાગવતમાં આ સ્કંધ છપાયો છે, જો કે તેમાં તેના સંશોધકનું હમેશણ તેમ જ પાઠફેર ઘણાં છે. આ પ્રતિ ઘણી જ અશુદ્ધ છે. ૨૦ થી ૩૩ અધ્યાય આમાં આપેલા છે. ૩૩ થી તૂટક છે. પાનાં છૂટાં છે. બાલબોધ લિપિ પણ વચ્ચે વચ્ચે 'બ', 'અ', 'એ', 'છે,' આદિ અક્ષરો ગુજરાતી લિપિના છે.

અં. ૧૦૦-ક-શિક્ષા-મોહન- પૃ. ૩-૬૧

આરંભ-(પહેલાં બે પાનાં નહીં હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

વી...ભ્રાંત અમાનઃ જનક... શ . વીક્ષાતઃ ॥

વીષ્ણુ ગુરૂ ૪૯ જે દેવ: વીસ... ગ થારે સેવઃ ॥ ૧૨ ॥

નેત્ર...ણા ને વીવા નેત્રઃ મુક્તા ગી. . દાએ વઅણુ ॥
બાહુ ચરણુ બ્ય કર પાગ: વીદા નરક તંણી માંહે ભાગ ॥ ૧૩ ॥
સહસ્ત્ર અસ્ત્ર એ વીદા મંહિ: કવચ રોપ સેના હો ઝાંહાં તહિ ॥
... રંજણુ પુણુ વીક તસ ॥ વાંરણુ વૈરી વીખય અરાત્ય ॥ ૧૪ ॥

અન્તઃ-ગીરજાપત ગંગાધર નાથ ॥ કરા અંદ્ર સમ કોટી અનાથ ॥
મોજે પાપીસ ઉચાં થશી ॥ ભુમ ન તક્ષપે હોડ ઝ બકી ॥ ૨૦૯॥
બે સુકંને નેધે બકી દેશ ॥ અનરથ કારજ હાંણુ અસે ॥ ૨૨૩ ॥
ભોજન કરવો નીત વહેવાર ॥ સકત સમોવડ પ્રાગ પ્રસાર ॥
કેહેવું વેહવું સગવડ કાજ ॥ લખમી વરજીત રાખણુ લાજ ॥ ૨૨૪ ॥
એ સીક્ષા સુધારાનું સુલ ॥ અંતર જામ હોએ અનંકૂલ ॥
સકલ કારજ સંભારે સાથ ॥ હરજી ગ્રહી ન મેહેલે હાથ ॥ ૨૨૫ ॥
સીક્ષા સવણુ કરે જે ભણે ॥ તેહેના સકલ મનોરથ મણે ॥
સુણે તે સીખ કુસલ તાં થાએ ધરમપરાયણુ રેહે ચીત પ્રાંણુ ॥
સદાકાલ વરતે કલાંણુ ॥ મોહોન કેહે તમો સુણુ— સરી ॥
વીદાની લય મુકવી નહી ૨૨૫(૨૨૭ ॥

શ્રી શ્રી શ્રી ઇતી સીખ સંમપુરણુ સુર્લ ભવંતુ કલાંણુમરતુ ॥ શ્રી શ્રી શ્રી છે છે છે એ ચોપડી હાંસોટ વાસ્તવગ મેહેતા વેણી મગ્યારમે લખુ છે એ ચોપડી ભાઇદાસ વનમાલીની છે જે આલવે તેહેને સનાસીઆનો પાપ છે.

વિષયાદિ-૧. વિદ્યાથી માસ થયલા ગુણ અને કાર્ય કરવાની આવતી શક્તિનો બોધ આ શિક્ષામાં કરેલો છે.

૨. ચોપાઇથી પદ્યબંધ બાંધેલો છે. કુલ કડી ૨૧૨ છે, જો કે લહીઆએ ૨૨૫ નો આંક લખ્યો છે. ૨૦૮ મી કડીથી એકદમ ૨૨૩ મી કડીનો આંક લખેલો છે.

વિશેષ—આ શિક્ષા પ્રકટ થયેલી જાણ્યામાં નથી, ભાષા તેમ શૈલી સરળ અને સહેજ છે. વિષય જાણવા અને વિચારવા જોગ છે. પ્રતિ જૂની તેમ જ જીર્ણ છે, ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે, જો કે કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ બાળબોધ લિપિનો છે.

અં. ૧૦૦-ખ-રત્નેશ્વરમહિમા-ભટ્ટ ભવાનીશંકર-પૃ. ૬૨-૧૨૫ (તૂટક)

આરંભ-શ્રી ગણેસસાંએ નાંમ ॥ શ્રી સારદાએ નાંમ શ્રી ગરુભ્યો નાંમ ॥ અથ શ્રી રતનેસ્વર માહાદેવનું આક્ષાંન લખુ છે ॥
રાગ રાંમગ્રી॥ શ્રી ગણુપતી ને આદે આરાધુ ॥ ચરણે નાંમી સીસ રે ॥
માતા જેહેની પારવતી ॥ ને પીતા શ્રી જુગદીસ રે ॥ ૧ ॥

લક્ષલાભ છે પુત્ર જેહેના ॥ પ્રસીધ જે સંસાર રે ॥
રીધીબુધી નારી સંગે ॥ લંબોદર માહારાજ રે ॥ ૨ ॥
... ...
જેમ પાંગું થઈને મનમાં ઇછે તરવા મોટો સીધુ રે ॥
તેમ મે તો ગ્રંથ આરંભો ॥ પ્રસન કરવા સંભુ રે ॥ ૧૨ ॥
રતનેસ્વરની કથા કરતાં ॥ છવને આનંદ થાએ રે ॥
માટે દીન જાંણી, દયા આંણી ॥ આપો વાંણી માએ રે ॥ ૧૩ ॥
દયા કરી માતા તંમો ॥ કરો સેવકની સાહેરે ॥
કથા કરવી અતી સુંદર ॥ જેથી આનંદ થાએ રે ॥ ૧૪ ॥
વલણુ ॥ આનંદ થાએ સર(વ) કોને ॥ સાંભલીતાં સુખ થાએ રે ॥
કેહે ભટ ભવાનીશંકર ॥ રતનેસ્વર મહીમાય રે ॥ ૧૫ ॥
કડવાં ॥ ૧ ॥

અન્ત–(રાગ દેસાખની ચાલ ટુકડી)
(પ્રતિ ત્રુટક હોવાથી રીતસરનો અન્ત નથી.)
ધૂમર કેસર ટાટ મોટી ॥ માહામોટુ છે પેટ ॥
ચંતા ઉપની અતી ઘણી ॥ સમુદ્ર કેરે બેટ ॥ ૨૦ ॥
રતનેસ્વરના દાસ જે ॥ પોપટ થઇ બેઠા વાડી માંહ ॥
વીકટાસુરે જાલ નાંખી ॥ અસુર... ... ...
(કડવું ૮ મું)

વિષયાદિ–૧. નર્મદા અને સમુદ્રના સંગમ ઉપરના રત્નેશ્વર મહાદેવની સ્થાપના અને માહાત્મ્ય વર્ણવેલું છે.

૨. રાગ ચાલ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે. કડવાં ૮ માની તુક ૨૫ મીથી પાનાં તૂટેલાં છે અને ૧૨ મા કડવાની સાતમી તુકથી પ્રતિ ત્રુટક છે.

વિશેષ–આ માહાત્મ્ય છપાયું જાણવામાં નથી. પ્રતિ જૂની તેમ જ જીર્ણ છે; ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. છતાં કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ બાલબોધ લિપિનો છે.

અં. ૧૦૧–પરચુણ પદ– (લિ. સં. ૧૯૫૫)

હિન્દી તેમ જ ગુજરાતી પદો અને આરતીઓ ઉતારેલાં છે.

ગોવિંદ, સુરદાસ, કૃષ્ણદાસ, અને પરમાનંદ, મલદાસ, ચતુર્ભુજ આદિનાં હિન્દી પદ છે. નરસિંહ મેહેતો, મણિરામ, રોહીદાસ, તુલસી, ગોપાલ આદિનાં છૂટક પદ તથા આરતીઓ છે.

વિશેષ–પ્રતિ ભાવસાર ગોસાઇ ઇશ્વરજીની લખેલી છે.

-અં. ૧૦૨-ક-યુદ્ધકાંડ-વિષ્ણુદાસ-(ર. સં.)-
(લિ. સં. ૧૭૮૧)-પૃ. ૩૦૦-૩૪૪

આરંભ-(કડવાં ૨૫ પડેલાં હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

પુત્ર તેં આક્રમ બહુ કરૂં ॥ કીધો સબલ સંગ્રામ ॥
કેહે મૂઆ કે જીવે છે ॥ રાંણા માંહો લક્ષ માંડવા રાંમ ॥ ૧૫ ॥
કૂઅર કેહે તે મૂઆ સરખા ॥ છે રે બેહુ વીર ॥
ભંગ પાંમો તે સરવકો ॥ રાખો પીતાજી ધીર ॥ ૧૬ ॥
રાવણ કેહે એક સત કહુ ॥ માહારે તૂ આધાર ॥
જાઆ રાંણુ વીખે ઊતાવળો ॥ બેહુ ભાઇને જઈ માર ॥ ૧૭ ॥
પેહેલાં જઈ ભભીક્ષણના ॥ પ્રથમ લેજે પ્રાંણ ॥
પછે હણે સૂગ્રીવને ॥ તૂ મુકજે બહુ બાંણ ॥ ૧૮ ॥

(કડવું ૨૬ મું)

અન્ત-રાગ દેશાખ ॥

રઘુનાથની આગ્ના લેઈ ॥ શરવ કો વલા નીધીપ ॥
સુગ્રીવ ચાલો કીકંધા ॥ બાકી ગયા સ્વસ્થાંશાંધન ॥ ૩૫ ॥
પછે ભભીખણ લંકાં ગઓ ॥ નીજ રૂદે રાખી ધીર ॥
હવે ધરમ જુગતે રાજ તે ॥ કરતા હવા રઘુવીર ॥ ૩૬ ॥
વંન ખેડી વસૂધા અંન પાકે ॥ માગા વરસે મેહ ॥
ધંન પુરંણા આ તે મેદની ॥ દુખસોખ વરજીત દેહ ॥ ૩૭ ॥
અગીઆર સૈહસ્ત્ર વરખ લગે ॥ જેણે કરૂ રાજ અપાર ॥
હવે ઉતરકંડ વીખે કથા ॥ તેહનો છે વીસ્તાર ॥ ૩૮ ॥
જાુધકંડ તણી કથા ॥ જેહે સાંભલે નર ને નાર ॥
તે ફેરી નાવે કહીએ ॥ માતા જઠર મૂઝાર ॥ ૩૯ ॥
ગોમતી ગંગા સ્વશતી ॥ વસૂધા વીખે જેએ હોએ ॥
રઘુનાથના જશ સાંભલે ॥ તેણે તીરથના ફૂલ હોએ ॥ ૪૦ ॥
જગીન જાગાદીક કેરી ॥ શંતોખે શ્રીભગવાંન ॥
તે પૂરંણા હોઈ શરવ સાંભલે ॥ રઘૂનાથના જસગાન ॥ ૪૧ ॥
ઊથલો ॥ રઘુનાથ જસગાંન જેકો ॥ ભવસૂચીતમાં ધરે ॥
વીષ્ણુદાસ કેહે તેને સદા ॥ શ્રી રઘૂવીર કીપા કરે ॥ ૪૨ ॥

કડવાં ॥ ૪૭ ॥

ઈતીશ્રી જૂધકાંડની કથા શપૂરાંણ ॥ શમાપત ॥ જેહેવી પ્રત હુતી તેહેવી લખી છે ॥ લક્ષતારને દોસ દેવો નહી ॥

વિષયાદિ—વાલ્મીકિ રામાયણના યુદ્ધકાંડના આધારે રાવણ સાથે રામલક્ષ્મણાદિના યુદ્ધના તેમ જ રાવણની હાર અને અયોધ્યામાં પુનરાગમનના પ્રસંગો વર્ણવેલા છે.

રાગ અને ઢાળથી પદબંધ બાંધેલો છે. કુલ કડવાં ૪૭ છે.

વિશેષ—આ યુદ્ધકાંડ પ્રકટ થયો જાણવામાં નથી. પ્રતિ જૂની તેમ જ જીર્ણ છે; ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે, જો કે કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ બાલબોધ લિપિનો છે.

અં. ૧૦૨-ખ ઉત્તરકાંડ-રામજન કૂઅર-(ર. સં. ૧૭૧૬)-(લિ. સં. ૧૭૯૧)- પૃ. ૩૪૭-૪૬૧

આરંભ—શ્રીગણેશાએનમઃ શ્રીસારદાયનમઃ શ્રીગુરૂભ્યોએનમઃ શ્રીરામજીની કીપા છે ॥ ઇતીશ્રી ઓતરકંડની કથા લખીતંગ ॥

રાગ અસવારી ॥ પ્રથમ ગજાનંન વીનવૂ ॥ હૂ પ્રણુંમી લાગૂ પાએરે ॥
ગૂણ રાએરે ॥ હુ શ્રવંન કરૂ મૂખ તાહરૂરે ॥ ૧ ॥
આઇ હસ વાંહાંણી સ્વરસ્વતી ॥ ત્રેયોક વીક્ષાંત રે ॥
માત રે સાહપણ કર માહારૂરે ॥

ઢાલ ॥ તૂ સાહ મારી કરે માતા ॥ દીન જાંણી મંન ॥
તાહરી કીરપા માટે અનૂભવૂ ॥ રઘૂનાથ ગૂણપાવંન ॥ ૩ ॥
સહી અંમલ જસ રઘૂનાથના ॥ કો સૂણે અથવા ગાએ ॥
સંસારથી નીરભે થઇ ॥ વઇકૂઠ મારગ પૂલાએ ॥ ૪ ॥
તે માટે મંન સ્થીર કરી ॥ જેન સાંભલજો શ્રવ કોએ ॥
કહુ કથા ઓતરકાંડની ॥ જે એ અ...લ પાવંન હોએ ॥ ૫ ॥
મોહારા શ્રી ગુરૂને ચરંણે નમૂં ॥ કવી તણે લાગે પાએ ॥
ભટ બાલકૃષ્ણની કીપાથી ॥ એ ગ્રંથ પૂરંણા સાએ ॥ ૬ ॥

ઉથલો ॥ થઇ રહ્યા જે એ જે એ કાર ભાઇઓ ॥ તેમાં કાંઇ સંષે નહી ॥
રાંમજન કૂઅર કેહે ॥ હવે રૂક્ષી સહુ આવા સહી ॥ ૨૫ ॥
॥ કડવૂં ॥ ૧ ॥

અન્ત—(રાગ પ્રભાતી)

સત કોટી રાંમ આંણા શોએ ॥ ઉતર કંડ તે મધે હોએ ॥ ૧ ॥
નગ્રનીવાસીશુ અવસમેવ ॥ સરગ પધારા દેવાધીદેવ ॥ ૨ ॥
ભાવ ધરીએ જન ગાએ ॥ ગરભવાસ કેરાં દુખ જાએ ॥ ૩ ॥
ઊતરકાંડ કથા એ શાર ॥ શંક્ષેપે કીધો વીસ્તાર ॥ ૪ ॥
શેખનાગે નવ પૂરંણા નવ થાએ ॥ તો વીસ્તારી મે કેમ જાએ ॥ ૫ ॥
તે માટે વઇશ્નવ જેએ હોએ ॥ મુઝને ખોડ મ દેસો કોએ ॥ ૬ ॥

હુ અલાપડ બુધ ન જાણુ મોડી ॥ કવમાંણે મત માહારી થોડી ॥ ૭ ॥
લઘૂ દીરઘ અક્ષરનાં માન ॥ તેહ તણુ નવ જાંણું ગ્યાંન ॥ ૮ ॥
આગેના કવીતા માહાપાત્ર ॥ તે આગળ હુ કહી માત્ર ॥ ૯ ॥
કાંહાં સસી તારા સાહેર કૂંપ ॥ કાંહાં રાંક ને કાંહાં તે ભૂપ ॥ ૧૦ ॥
કાંહાં ચંપ આ ઓક કેહેવાએ ॥ ચંદન જમલ કરીર ન પાએ ॥ ૧૧ ॥
કાંહાં રવી દીપક જમલ નહી શુખ ॥ તેમ તે આગલ માહારી બૂધ ॥૧૨॥
તેહ તણો મે લેઇ આગાર ॥ મંન પ્રમાણે કીધો વીસ્તાર ॥ ૧૩ ॥
આદ સક્ત શાહાએ થયા અંત ॥ તો ગંથ મે માંડો સત ॥ ૧૪ ॥
પદ એકવીસસે છત્રીશ શોએ ॥ શુભ કડવાં ૫૭ વંન હોએ ॥૧૫॥
ભટ બાલકૃશ્ણ કરૂણા કરી જાંણ્યા ॥ બૂંધ આપી સીર મૂકા પાંણ્યા ॥૧૬॥
તેહ તણી ક્રીપાએ કરી ॥ ઉતરકંડ કથા વીસ્તરી ॥ ૧૭ ॥
શવત ૧૭૧૬ બોત્રા (? સોળ) સાર ॥ આસો વદ તૃતીયા
સોમવાર ॥ ૧૮ ॥
તદીન પૂરંણા હવૂ આખાંન ॥ શાહ કરી મૂને શ્રીભગવાંન ॥૧૯॥
વાસે સ્તભતીરથ છે જાંહુ ॥ કવીતા ગ્નીનાત મંકૂર કૂલ મેહે ॥૨૦॥
અક્ખરત્તર મધે મૂઝવાસ ॥ વઇશ્નવ જનના કાહાવૂ દાસ ॥૨૧॥
કવી કૂઅર કેહે શાધવરાએ ॥ મૂઝને કરજો પરમ ક્રીપાએ ॥૨૨ ॥
॥ કડવાં ૫૭ ॥

શપૂરાંણ ॥ ઈતીશ્રી રાંમકથા ઊતરકંડની શમપૂરંણ ॥

વિષયાદિ–વાલ્મિકી રામાયણના ઉત્તરકાંડનો સાર આ આખ્યાનમાં ઉતારેલો છે. રાગ, ઢાલ અને ઊથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે, જો કે કોઈ કોઈ કડવામાં કાં તો ઢાલ કે કાં તો ઉથલો જણાતો નથી.

વિશેષ–આ કાંડ પ્રકટ થયો નથી. રચાયા પછી ૬૫ વર્ષે લખાયલો છે. પ્રતિ જૂની તેમ જ જીર્ણ છે. ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે, જો કે કેટલાક અક્ષરનો મરોડ બાલબોધ લિપિના છે.

અં. ૧૦૨–ગ–જાલંધર આખ્યાન–રાવદાસ–(ર. સં. ૧૭૩૭)–(લિ. સં. ૧૭૮૧)–પૃ. ૪૬૩–૪૭૯

આરંભ–(પાનું ૪૬૨ ન હોવાથી રીતસર આરંભ નથી.)
શોહરી ॥ વાસી દૂવારકાં વેગે કરી ॥ ૮ ॥
જરાસંગ જીતો સીસૂપાલ ॥ સૂખમાંણી હરંણ કરૂ ગોપાલ ॥
અ...હરી પરંણા જેહ ॥ પ્રાક્રમ શ્રવ સુંણા મે તેહ ॥ ૯ ॥
એ કથા મે શ્રવણે શુણી ॥ વલી એક પુછુ તમને ભણી ॥

કેમ નરકાસૂર મારો હરી ॥ સોલ સેહેસ્ર કંના કેમ વરી ॥ ૧૦ ॥
નરકાસૂર પાપી ને ઘેર ॥ સોલ સેહેસ્ર લાવે કેહી પેર ॥
કોહોનો સૂંત એ બલીયો બહુ ॥ કોહો સ્વાંમી મૂંહને કારંણુ સહુ ॥ ૧૧ ॥
... ...
વ્રધાપ્રતી (વૃંદાપતિ) જાલધર જેહ ॥ સુદ્ર તેજથી પ્રગટો તેહ ॥
કથાનો કહૂ ઊપાએ ॥ વૈશમપાએન કહે શુણો રાએ ॥ ૧૫ ॥
કેહે સીવદાસ આનંદે કરી॥ કીપા કરો મૂઝને શ્રીહરી॥૧૬॥
કડવાં ॥ ૧ ॥

અન્ત-(રાગ પ્રભાતી)
એ નરકાસુર તણુ આક્ષાંન ॥ શુણતાં કીપા કરે ભગવાંન ॥ ૧૬ ॥
શ્રી પદમહા(પુ)રાંણ કથા છે પેહેલી ॥ ત્રદાચરીત્ર કરૂ રસરેલી ॥૧૭॥
શ્રીકરશે હાથે તેહેને મારી ॥ વધંકૂં થાપો નીરધારી ॥
એ કથા જે ધરસે કરંણુ ॥ તે પદ લેહેસે હરીના ચરંણુ ॥ ૧૮ ॥
જેએ રશના એ ગૂણ ગાસે ॥ તે કરણકીપાથી વધકુઠ ભાસે ॥
કથા સમધ ન જાંણૂ જોડી ॥ ડવ પ્રમાંણે માહારી મત થોડી ॥ ૧૯ ॥
કવીકુલ શુભ અનાત નાગરની ॥ વાસ ત્રંબાવટીત્ર્ટ શાગરની॥
માહારો શ્રી ગૂરૂ વાસ ભૂદર શુભ જાત ॥ નીગમ ચાર ધરે હાથ ॥૨૦॥
એ કથા ગૂરૂમૂંખથી લીધી ॥ દીવસ ત્રણ માંહાં પૂરંણ કીધી ॥
કેહે સીવદાસ હુ તાહારો બાલ ॥ શદા ભગત આપો ગોપાલ ॥૨૧ ॥
કડવાં ૧૫ ॥

શવત ૧૭૩૭ ના વરખે આશાડ સુદ ૧ વાર સોમે શપૂરંણ શમાપત ॥ જેહવી પ્રત હુતી તેહવી લખી છે ॥ શવત ૧૭૮૧ ના વરખે ભાદુરવા શુદ ૧૦ વાર સોમે લખી છે ॥ લખનારને દોસ દેસો માં જેહવી પ્રત હતી તેહવી લખી છે ॥ લખતંગનાં દોશ ગીનાતી વીશાવડે શાજ કે મીઠા વીઠલદાસે લખી છે ॥ શ્રી રાંમજી શત છે ॥ શ્રી.........શ્રી ગોપીનાથની કીપા છે. ગોવરધંનનાથજી શત છે ॥ શ્રી રણુછોડજી શત છે ॥

વિષયાદિ-૧. નરકાસુરને કૃષ્ણે મારી સોળ સહસ્ર રાજકન્યાઓ આણી અને દેવમાતા અદિતિને કુંડલ આપ્યાં, એ કથા અહીં વર્ણવેલી છે.

૨. કડવાં ૧૫ છે; રાગ,ઢાલ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે, જો કે વચ્ચે વચ્ચે ઢાલ કે ઉથલો જણાતો નથી.

વિશેષ-આ કથા પ્રકટ થઇ નથી: પ્રતિ જૂની તેમ જ જીર્ણ છે; ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. જો કે કેટલાક અક્ષરનો મરોડ બાલબોધ લિપિનો છે. પ્રત રચનસંવતની સમીપતર લખાયલી છે.

નં. ૧૦૨–ઘ–કપોતનું આખ્યાન–કૂઢ–(૨ સં.)–
(લિ. સં. ૧૭૮૯)–પૃ. ૪૮૦–૪૮૯

આરંભ–શ્રી ગાંણાંશશાહે નમઃ શ્રી શા(ર)દાએ નમ ॥ શ્રી ગુરૂભોએ નમઃ શ્રી રાંમજી શત છે શ્રી નાથજી શત છે અથ શ્રી આખાંન કપોતનુ લખુ છે ॥ પ્રથમે રાગ કેદારો ॥

પ્રથમે ગણાપતી ચરંણા ॥ પૂજશ વીર વીઘંનહરંણુ ॥
ભવતર માહા મંગળ જશ જેહેનો રે ॥ ૧ ॥
શીષ દેવ શરસ્વતી ધાણી ॥ દો મતી મંન પાવંન થાણી ॥
જેમ ગણીમાહાત્મ ગોદાવરી રે ॥ ૨ ॥
વલણુ ॥ ગોદાવરીમહાત્મનો મહીમાએ ॥ મૂખ કહો નવ જાએ ॥
સુર તેત્રીસ સેહેસ્ત્ર અઠાસી ॥ વેદ ચતૂરમૂખ ગાએ ॥ ૩ ॥
તેહ માંહાં એક અનોપમ કથા છે ॥ કપોતનૂં આક્ષાંન ॥
તે બોલીસ વીધીપૂરવક સાથે ॥ પૂરંણા તાંહાં અર્પ્રીતપાંન ॥૪॥
(કડવું ૧ લું.)

અન્ત–(રાગ ધંનાશી)

દઆનીધી ઉપગાર નીતે ॥ અનૂંભવે આતમેગ્નાંન ॥
તે સકલ તીરથ સરૂપ જાંણો ॥ જીવંનમૂંગ્તી સંમાન ॥ ૧૧ ॥
એ આક્ષાંન કપોતનૂં ॥ જે કરે શ્રવણે પાંન ॥
તે અંત કાલે સ્વરગ પાંમે ॥ ચઢી પૂખપ વીમાંન ॥ ૧૨ ॥
ઉથલો ॥ ચઢી વીમાંન અગર સમાંન રે ॥ અનૂંભવે મંન અભાસી ॥
શ્રોતા વીગતા ને ઉભા અતા ॥ કવી કૂઢ કેહે વઇકૂંઠવાસી ॥ ૧૩ ॥
કડવાં ॥ ૧૦ ॥

ઇતીશ્રી કપોતનૂં આખાંન શપૂરંણુ શમાપત ॥ શવત ૧૭૮૨ ના વરખે ભાદુરવા શુદ ૧૩ વાર ગરઉએ લખુ છે શપૂરંણા શમાપત જેહેવી પરત તેવી લખુ છે લખનારને દોસ દેસો માં ॥ લખતંગ ॥ ૨ ॥ મીઠા વીઠલદાશ નાંદારા ગીનાતી વીસાવડે શાહાજને લખુ ॥ શ્રી રાંમજી રાંમજી શ્રી નાથજી શત છે શ્રીરાંણછોડજી છે.

વિષયાદિ–૧. ગોદાવરીના તટે જંગલમાં વસતાં કપોતકુટુંબોમાંથી એક નરકપોત સિવાયનાં બીજાં સર્વ કપોતોને વ્યાધ ઉપાડી પાંજરામાં પૂરે છે, અને ભક્તિપરાયણ કપોતિનીની વાહારે તેનો પતિ કપોત ચઢે છે અને જંગલમાંથી વ્યાધની ઝુંપડી આસપાસ ઘાસ ગોઠવી તેને બાળે છે અને વ્યાધ પાંજરામાંથી પક્ષીઓને છોડી મૂકે છે, અને એમ કપોતિની તથા તેનાં બચ્ચાં ઉગરે છે,–એ પ્રસંગ આ આખ્યાનમાં વર્ણવેલો છે.

૨. ગોદાવરી–માહાત્મ્યનો આધાર આમાં કવિએ લીધેલો છે.

૩. રાગ, ઢાલ અને ઊથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે. કડવાં ૧૦ છે.

વિશેષ-૧. આ આખ્યાન પ્રકટ થયું નથી. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. પ્રતિ અશુદ્ધ છે.

૨. આ કવિ ભરૂચ તરફનો છે, અને નર્મદાની ઉત્તર બાજુ જાણમાં આવેલો નથી જણાતો. તેની ઓળખ માટે જુઓ અં. ૬૪ ચ-રૂકિમણી હરણ, પાનું ૬૬-૬૭.

૩. આ આખ્યાનની પછી હરિદાસ અને સુરદાસ અને નંદદાસનું અકકેકું પદ છે.

૪. ધીરા આદિ કેટલાક કવિઓએ આ વિષયનાં રસભર છૂટક પદ લખ્યાં છે.

અં. ૧૦૨-ઉ-બભ્રુવાહન આખ્યાન-વિષ્ણુદાસ-પૃ. ૪૯૦-૫૦૫

આરંભ-(પાનું ૪૮૯ મું ન હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

રાગ રામગ્રીરી ॥......એ મૂતી ઓચરે ॥ અધમ્રીત વાણીએ ॥

આંણી આનંદ અતી ઘણોએ ॥ ૧ ॥

અસ્વ ગ્રહો તેણે કહૂ ઉપાએ ॥ રાએ વચન શ્રવંણે શુણોએ ॥ ૨ ॥

ચાલ ॥ રાએ વચન શ્રવંણે શુણે ॥ પાંડવ તંણે હેએ જેઅ ॥

પ્રભાતની વેળા સમે ॥ મણીપુરનાં તેહ ॥ ૩ ॥

અન્ત-(રાગ દેસાખ)

આગળ રત્નપોહોરે વીખજે ॥ જાંહાં મોરધ્વજ છે રાએ ॥ ૧૧ ॥

તાંહાં જૂધ તે સબળુ થશે ॥ એમ કેહે રૂખી જેએમૂંન ॥

એ કથા મે તૂજને કહી ॥ શુણા જનમેજેએ રાજંન ॥ ૧૨ ॥

એકમંના જેએ સાંભલે ॥ પલ ધરી અતી ઓલાસ ॥

વૈંકૂંઠ પદ પામે સહી ॥ ઊધ(ા)રે શ્રી અવીનાસ ॥ ૧૩ ॥

વલાંણુ ॥ ઊધારે શ્રી અવીનાસ સ્વામી ॥ આસા પૂરે મંન તણી ॥

વીષ્ણુદાશ કેહે તેહેને ક્રીપા કરે ॥ શ્રી કૃષ્ણુ વૈંકુઠનો ધણી ॥ ૧૪ ॥

॥ કડવાં ૧૯ ॥

ઇતીશ્રી બભ્રુંવાહનનૂં આખાંન સપૂરંણુ સમાપ્ત ॥ સંવત ૧૭૮૧ ના વરખે ભાદુરવા શુદ ૧૫ વાર શુક્રે ને દીને સપૂરંણુ લખુ છે લખતં નંદોરા ગ્નીનાતી વીસાવડે સાજને મીઠા વીઠલદાસે લખુ છે. જેહવી પ્રત હુતી તેહેવી ઊતારી છે લખનારને દોસ દેસો માંહાં ॥ શ્રી નાથજી સત છે શ્રી શ્રી રણુછોડજી સત છે શ્રી આચારજીની ક્રીપા છે.

વિષયાદિ-૧. જુઓ અં. ૬૬-જ પાનું ૮૧ મું.

૨. રાગ, ઢાલ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે. કડવાં ૧૯ છે.

વિશેષ-૧. આ આખ્યાન પ્રકટ થયું નથી. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. પાનાં વચ્ચે વચ્ચે ઉંદરે કરડેલાં અને ફાટેલાં છે. કડવું ૧ લું અને પાનું ૪૮૯ મું પ્રતિમાં નથી. આ આખ્યાન પછી સુરજના છંદની બે કડી લખેલી છે.

અં. ૧૦૨-ચ-મત્સ્યવેધ-શિવદાસ-(ર. સં. ૧૬૭૩)-(લિ. સં. ૧૭૮૧)-(પૃ. ૫૦૬-૫૩૦)

આરંભ-શ્રીગાંણાશાહે નમ ॥ શ્રી શારદાએ નમ ॥ શ્રી ગૂરૂભોએ નમ ॥
શ્રી મછવધ દ્રુપદીનો વસવર (સ્વયંવર) લખો છે ॥

શ્રી શંકરશુતને નમુ ॥ પ્રેમ ધરીને પ્રણામુ ॥
અનુભવૂં રૂપ અનોપમ તાહારૂં રે ॥ ૧ ॥

ઢાલ ॥ બૂધ અગોચર આપોને ॥ ક્રીપા કરી મૂઝ તાત ॥
કહુ શવર દ્રુપદકુઅરીનો ॥ સીર મેહેલો હાથ ॥ ૩ ॥
માહારા શ્રી ગૂરૂચરંણે વદીને ॥ બોલુ એ આક્ષાંન ॥
દ્રુપદીહરંણા કથા કહુ ॥ તાંહાં પૂર્ણો કરૂ ભાગવાંન ॥ ૪ ॥
માહાભારથ આદ પરર્વ તે વેદ પાંચમો જાંણો ॥
જો ગાતા શુણતાં નરનારી ॥ પદ પાંમે નીરવાંણુ ॥ ૫ ॥
(કડવું ૧ લું)

અન્ત (રાગ પ્રભાતી) ભારથ આદપરવ કથાએ ॥ પૂરંણા થઈ આખાંન રે ॥૨૨॥
વૈસંપાએન કેહે જનમેજેએ ॥ પાંડવ વન અતીહાસ રે ॥
દ્રુપદી સવર શાંભલી ॥ પોહોચે મંનની આસ રે ॥ ૨૩ ॥
કથાબંધ દ્રુપદ પાંચસે ને ઉપર પોચીતર રે ॥
સોલ રાગ કડવાં ૨૩ ॥ તેત્રીસ ॥ હાંરણ થઇ પુરાંણ રે ॥ ૨૪ ॥
શંવત ૧૬૭૩ વરખે મકર સંકરાંતનો દીન રે ॥
તે દાડે આરભ કરો ને ॥ આંણાદ આંણી પ્રેમ રે ॥ ૨૫ ॥
એક માસ માંહાં પૂરંણા કથા થઈ ॥ શમરા મંન અવીનાસ રે ॥
શ્રીગૂરૂચરંણક્રીપાએ કરી ॥ બૂંધી આપી ભુદર વાસ રે ॥ ૨૬ ॥
બુધીમાંને આક્ષાંન કરૂં એ ॥ આંણી મંન આનંદ રે ॥
દક્ષણા દશા વીજાપહોર માંહે કીધો એ પદબંધ રે ॥ ૨૭ ॥
કવી નાગર સ્થંભતીરથનીવાસી ॥ કાંમેશરનો દાસ રે ॥
સદા મત આપો હરી મુઝને ॥ કેહે સેવક સીવદાસ રે ॥
કડવાં ॥ ૨૩ ॥ પદ ૫૫૫ ॥

શ્રી મછવેધ આદ પરવની કથા સપુરંણા શવત ૧૭૮૧ ના વરખેં ભાદ્રવા માસે ક્રષ્ણ પખે શાતમી ૭ ગુરવારે લખીતંગ નાંદાર ગીનાતી વીસવડો શાજને લખતંગ સેવક મીઠા વીઠલદાસ લખુ છે લખનારને દોસ દેશો માં જેહેવી પરત તેહેવી ઊતારી છે શ્રીરાંમછી શાત છે શ્રી નાથજી શાત છે શ્રી

રણછોડરાએજીની ક્રીપા છે શ્રી માહાલખમીની ક્રીપા છે શ્રી નંદકેશવજી શાહ છે શ્રી કતારનાથની ક્રીપા છે.

વિષયાદિ-૧. વિષય માટે જુઓ અં. ૭૭ ખ-વિષયાદિ ૧, પાનું ૧૩૨ મું.

૨. રાગ, ઢાલ અને ઉથલાથી પદબંધ આવેલો છે. કડવાં ૨૩ છે, પદ ૬૦૯ છે, જો કે લહીયાએ ૫૭૫ ની સંખ્યા નોંધી છે, પણ તેમાં તેની ભૂલ છે.

૩. જુઓ વિગત માટે અં. ૭૭ ખ વિશેષ પાનું ૧૩૨ મું. અ. ૮૪ પાનું ૧૫૯ મું. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે; વચ્ચે પાના ૫૫માનો પાછલો અડધો ભાગ કોરો છે, અને તેમ પાના ૫૩૧ માનો પાછલો પા ભાગ અને ૫૩૨ માનો આગલો અડધો ભાગ કોરો છે. આથી પ્રતિ તૂટક છે.

અં. ૧૦૨-છ-શુકદેવઆખ્યાન-વસ્તો-(ર. સં. ૧૬૨૪)-(લિ. સં. ૧૭૬૧)-પૃ. ૫૩૭-૫૪૨ (તૂટક)

આરંભ-શ્રી ગાંણેસાએ નમઃ ॥ શ્રી શારદાએ નમઃ શ્રી સુખદેવના આખાન લખીતંગ ॥

રાગ ધંનાસી ॥

ગૂણપતી શાંમી ગૂણા લંબોદર ॥ સુણો બદ્દ નમી વંલી વીઘણાહર ॥
છ જ્યશવંતા શીશ બલી ॥ અપ મુખ વાંણી આપો નીરમલી ॥

ઢાલ ॥ નીરમલી વાંણી મંન જાણી ॥ ભગતભાવે થાપો ॥
સીવ તણા સુતને પૂજીએ ॥ એકમંના રહી કરજોડ ॥
પારવતીપુત્ર તૂં રૂદઆ તણી જડ મોડ ॥ ૩ ॥ (કડવું ૧ લું)

રાગ ગોડી ચૌપૈ ॥ સમરથ લેઈએ સરડો ॥ એવાં દીવ લોચન દાક્ષ ॥
સાંતીપર્વ તણી કથા કહુ શંસાર પૂરો સાક્ષાત્ ॥ ૮ ॥

વલાંણુ ॥ શંશાર હુ કથા કહુ ॥ ભાવ આપે ભગવતી ॥
દાસ વસ્તો દીન બોલે સાર કરો માતા સરસ્વતી ॥ ૯ ॥ કડવાં ॥ ૨ ॥

રાગ ગોડી ॥ સરસ્વતીએ તાં કીધી સાર ॥ હૈઅડે હરખ ન માએ ॥
સંવત શોળ ચોવીસો શાર ॥ માઘ સુધ બારશ ગૂરૂવાર ॥
ગૂરૂવારે ગુણા ગાસૂ કવી ॥ વીપ્રપ્રસાદે વાણી હેવી ॥
તે ભાંમણના પુન્નુ પાઅ ॥ વાડવવચને ગથ બંધાએ ॥ ૨ ॥

અન્ત-રાગ રામગ્રી ॥ વાશ વાણી ઓચરે ॥ વીનીતા વીધન શભાર ॥
લોકવાએક એમ કહે ॥ વાંઝીઆનું જીવું બાળ ॥ ૮ ॥

વલાંણુ ॥ પુત્ર વંના પરીવાર શુનો ॥ નરનારી ચંતા કરે ॥
પુત્રકારણ્ વાશજીએ ॥ પોહો......વરે ॥ ૧૦ ॥ કડવાં ૧૦ ॥

વિષયાદિ-૧. મહાભારતના શાંતિપર્વના આધારે તત્વજ્ઞાની અને નિરૂસિપરાયણ વ્યાસ પુત્રવાસનાથી અપ્સરાને વરી, શુકદેવને ઉત્પન્ન કરે છે અને તેને જ્ઞાનસંપન્ન કેવી રીતે કરે છે, એ પ્રસંગ પ્રસ્તુત આખ્યાનમાં વર્ણવેલો છે. જુઓ અં. ૬૨ ત, પાનું ૮૭ મું.

૨. રાગ, ઢાલ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે, જો કે કેટલેક સ્થળે ઢાલ ને બદલે વલણ લખેલું છે અને કયાંક વલણ પણ કડવાને અંતે નથી.

વિશેષ-આ આખ્યાન બૃ. કા. દો. ભાગ ૪ થામાં પાને ૨૪૭-૨૮૮ માં પ્રકટ થયું છે. આ પ્રતિમાં કવિનું પોતાનું નિવાસસ્થાન અને નામ સિવાયની વધુ ઓળખ આપેલી નથી, જ્યારે કેટલીક બીજી પ્રતોમાં તે જુઓ અં. ૬૨ ત-પાનું ૮૭ મું; તથા અં. ૬૪ ગ-પાનું ૬૩ મું.

૨. બૃ. કા. દો. માં રચનસંવત ૧૬૭૩ છે, પણ મહીનામાં ફેર છેઃ-

"સંવત સોળ ચોત્રીસો સાર, માગશિર શુદ દ્વાદશી ગુરૂવાર."

અંતમાં પાદનોંધમાં (પાનું ૨૮૮) આ કડી સ્વ. ઈચ્છારામભાઈએ ટાંકી છેઃ-

સંવત સોળસેં પર ત્રેપન, જોગી એકને કીધો પાવન,
માગશર વદ તેરસ જાણ પુરણ કીધું શુકાખ્યાન.

પરંતુ પ્રસ્તુત પ્રતિ ત્રુટક હોવાથી આ કડી તેમાં હોવા ન હોવાનો નિશ્ચય થવો શક્ય નથી.

૩. પ્રતિ જૂની તેમ જ જીર્ણ છે; ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે; દરેક પાનાની છેલ્લી લીટીના ઘણા ખરા અક્ષરો કરપાઈ ગયા છે, તેમ પાનાં ખવાયલાં અને તૂટેલાં છે.

અં.-૧૦૩-ક-સૌપ્તિક પર્વ-વિષ્ણુદાસ-(૨. સં.)-
(લિ. સં. ૧૭૯૭) પૃ.-૧-૧૮

આરંભ-શ્રી ગણેશશાએ નમઃ શ્રી શારદાએ નમઃ શ્રી ગરૂભ્યો નમઃ

અથ શ્રી માહાભારથં પરબ મધે શોવતી પરબની કથા લખી છે ॥

રાગ ગોઢી ॥ શંજે કેહે સાંભલ શુભ મતી ॥ ઝારે ભોમ પડો મહીપતી ॥ ૧ ॥

તારે માહારથી ત્રણે જેહે ॥ રાએ શમીપે આવ્યા તેહે ॥
અતી દુખ દધડા માંહાં ધરે ॥ રૂદંન કરે જલ નહીણે ભરે ॥ ૨ ॥
કેહે દરજોધંન વાએક સુણો ॥ અધંમે કરી મુને ભીમે હણો ॥ ૪ ॥
તે દુઃખ માંહે નીરવાંણ ॥ નથી જાતા મહારા પ્રાંણ ॥ ૫ ॥
એહેવૂ વાએક સ્વણે સાંભલી ॥ દ્રોણપુત્ર પછે બોલો વલી ॥ ૬ ॥
પુરણ વેર મન માંહે ધરે ॥ જે નપાંડવી હુ પ્રથંવી કરૂં ॥ ૭ ॥

(કડવું ૧'લું)

અન્ત-(રાગ દેશાખ) અઢાર ક્ષોહણી દળ ઝારે ॥ મલૂ એકે ઠાર ॥

ભોમીભાર ઉતારેવા ॥ તારે ભક્ષ કરૂં ત્રીપુરાર ॥ ૪ ॥
અસ્વસ્થાંમાં પ્રેરીઓ ॥ એક ખડગ આપૂ હાથ ॥
ડેરા બીબે ભેદે ગઓ ॥ તાંહાં ઉગરા જણ શાત ॥

તે સ્યકી કો બળીઓ નથી ॥ જો કરી મંન વીચાર ॥
સકલ શુતાં પામીએ ॥ શેવીએ શ્રી ત્રીપુરાર ॥
ધંન ધંન્ય પુત્ર પરીવાર સહુ ॥ આપે શ્રી મહાદેવ ॥
તે માટે મંનસ્યા દેહ ધરીને ॥ કીજીએ હરીની શેવ ॥
હવે વઇશંમપાએન ઓચરે ॥ સુણુ જનમેજે રાએ ॥
એ શોપ્રત્તી પરવ કથાને ॥ કહો શરવ ઉપાએ ॥ ૮ ॥
એ માંહાભારથકથા નર સાંભળે ॥ ચીત ધરીને કો ગાએ ॥
શરવ જનમના પાતીક છૂટે ॥ વૈઇકુંઠમારેગ પલાએ ॥ ૯ ॥
વેઇકુંઠમારેગ પલાએ રે ॥ તેહેમાં કાંઇ જ શંધે નહી ॥
વીશણૂદાશ કેહે હવે કહીશે ॥ શંત્રીક પરવ વીખે શહી ॥ ૧૦ ॥

કડવાં ૧૫ ॥ પદ ૨૯૫ ॥ ઇતીશ્રી શંપુરણ લખુ ॥

વિષયાદિ–મહાભારતના સૌપ્તિક પર્વના આધારે આ પર્વ લખેલું છે. દુર્યોધનને ભીમે ગદાથી હણ્યા પછી, તેને સાંત્વન આપતાં અશ્વત્થામાએ નપાંડવી પૃથવી કરી પાંડવોનું નિકંદન કાઢવાની પ્રતિજ્ઞા કરી, પણ તેની પ્રતિજ્ઞા અમોઘ હોવાથી કૃષ્ણે ખુબીથી દ્રૌપદીના પાંચ પુત્રોને તેઓ સૂતા હતા તે વેળા અશ્વત્થામાને હાથે હણાવા દીધા અને પાંડવોને ઉગાર્યો; તે પછી પાંડવોનું મન કૃષ્ણે વળાવ્યું અને અશ્વત્થામા બ્રાહ્મણપુત્ર હોવાથી તેની હત્યા થતી અટકાવી–આ પ્રસંગ પ્રસ્તુત પર્વમાં વર્ણવેલો છે.

વિશેષ–૧. આ પર્વ પ્રકટ થયું નથી. વિષ્ણુદાસે આખુંયે મહાભારત રચ્યું હોવાનું સંભવિત છે. અને આ પર્વ તેનો એક ભાગ છે, એમ "હવે કહીશેં શંત્રીક (શાન્તિ) પરવ વીખે શહી"એ વચનનો ટેકો છે.

૨. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. જોડણી અશુદ્ધ છે. અક્ષરો ચોખ્ખા છે. શરૂઆતનાં ફાટેલાં પાનાં સાંધેલાં છે, એટલે કેટલાક શબ્દો ખરેલા છે, તેમ પાનું ૮ મું ફાટેલું છે.

અં. ૧૦૩–ખ–મુસળપર્વ–શિવદાસ–(ર. સં.)–
(લિ. સં. ૧૭૯૭)–પૃ. ૧૯–૩૨

આરંભ–શ્રી ગણેશશાએનમઃ શ્રી શારદાએ નમઃ શ્રી ગુરૂભ્યે નમ; અથ શ્રી મૂશલપરવ તણી કથા લખી છે. શંવત ૧૭૯૭ ના માગશેર વદિ ૪ બૂધે.

રાગ નટ ॥ પ્રથમે પણમુ ગણપતી દેવ ॥ સુરીજંન મુનીજંન કરે જેહેની શેવ ॥
લક્ષ લાભ, સુત સુધ બૂધ નાર ॥ શીદુરે શોભીત શંણગાર ॥
એકદંત ને ગજમૂખ શાર ॥ શદા કરે મોદીકનો આહાર ॥
જેણે તુંને શમરો મંન ધરી ॥ ઇછા તેહેની પુરંણ કરી ॥

... ...

માહારા મંનમાં ઈચ્છા ઘણી ॥ કથા કહૂ દુવ્યાદશ સ્કંધ તણી
શ્રી ગુરૂચરણકમલ મંન ધરી ॥ કહુ કથા કેમ ગઆ શ્રી હરી ॥

અન્ત-(રાગ પ્રભાતી)

શ્રી મહાભારથ માંહાં વીસ્તાર ॥ શ્રી ભાગવંત શંકેપે શાર ॥
એ શાંભલતાં જન વઈકુંઠ જાએ ॥ ગાતાં પદ આપે જદુરાએ ॥
હરીગુણ કેહેતાં નાવે પાર ॥ કેમ કહી શકુ વીસ્તાર ॥
પદ ખશે ઊપર પાંચાશ ॥ ગાએ શાંભલે તેને વૈઇકુંઠવાશ ॥
શ્રી ગુરૂ પાવન ભુદર વાસ ॥ જે મુક્ષ કથા સુણી ઓલાશ ॥
કવીતા કુલ નાગર સુભ જાણુ ॥ **કામેસ્વર** કરૂણા મુખ આંણુ ॥ ૧૮ ॥
શાગરત્રટ ત્રંબાવટી વાશ ॥ **વીશણુભગ્ત** જંન કેહે **શીવદાશ** ॥ ૧૯ ॥
કડવા દસ મધે વીસ્તાર ॥ કડવાં ૧૦ ॥

શાંમપૂરણ ॥ ઈતિ શ્રી મુશળ લખુ છે શંવત ૧૭૯૭ ના વરખે માગશેર વદિ ૭ વાર શંનેઉ લખૂ છે જેહેવી પ્રીત હુતી તેહવૂ ઉતાર છે ॥ લખનારને દોશ દેશો માં ॥ અક્ષર ઓ છે અદકો હોએ તપાશી વંચજો એ ચોપડી મેતા મંનહરદાશ રાઘવજીની છે પોતે ઉતારી છે.

વિષયાદિ-૧. શ્રીકૃષ્ણના વંશજ યાદવો શ્રીપ્રભાસ ક્ષેત્રમાં આપસ આપસમાં લડી કેમ સંહાર પામ્યા, કેવા સંજોગોમાં શ્રીકૃષ્ણ સ્વધામ સીધાર્યા, અને યુધિષ્ઠિરાદિ પાંડવો પણ સ્વર્ગે સીધાર્યા, એ પ્રસંગ પ્રસ્તુત પર્વમાં વર્ણવેલો છે. શ્રીમદ્ભાગવતના બારમા સ્કંધના અધ્યાયોને આધારે આ પર્વ લખાયલું છે, જો કે પર્વનું નામ તો શ્રીમહાભારતના આ જ નામના પર્વ ઉપરથી લીધું છે.

૨. રાગ, ઢાલ અને ઊથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે, જોકે વચ્ચે ઢાલ કે ઉથલો જણાતા નથી. કડવાં ૧૦ છે.

વિશેષ-આ પર્વ છપાયું નથી. પ્રતિ પ્રાચીન છે. ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે.

નં. ૧૦૩-ગ-અસ્થાન પર્વ-વિષ્ણુદાસ-(ર. સં. ૧૬૯૧)-(લિ. સં. ૧૭૯૭)-પૃ. ૩૨-૪૫

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમઃ શ્રી શારદાએ નમઃ શ્રી ગુરૂભ્યો નમઃ
અત શ્રી પસ્તાંન પરવની કથા લખી છે ॥

રાગ કેદારો ॥ શ્રી શંકર સુતને ધાઉં ॥ પદ વંદીને મંનશા ગાઉં ॥
પાવંન થાઉં ॥ નીરમલ વાંણી પાંમવા રે ॥
શૈઇલસુતા જેહની માત ॥ સ્વાંમી કારતેગ ભણીએ ભાત ॥
વીક્ષાત જુવાંન ત્રણુ માંહા જે નીર ॥ ૧ ॥

ઢાલ ॥ જુવાંન ત્રણુ માંહાં પ્રથમ પુજે ॥ શુદ્ધ બુદ્ધ સ્વાંમી જેહ ॥

લક્ષ લાભ સુતજ ઊમઆતંન ॥ સ્તવંન કરે સુર તેહ ॥
શકલ શીધની તુઅજ દાતા ॥ કરે દાસની શાર ॥
શ્રી માહાભારથની કથા કહુ ॥ જે સુણતાં પાંમે પાર ॥ ૧૩ ॥ કડવૂ ૧ લું ॥
પ્રસ્તાંન પરવની કથા કોહો ॥ જેમ પાંમૂ મંન ઓહલાશ ॥
તારે વૈશંપાએ ન ઓચરા ॥ સુણુ જનમેજે રાએ ॥
કહુ પરવં શસ દશમુ સહી ॥ જે સાંભળે અઘ જાએ ॥ ૧૦ ॥ કડવૂ ૧ લું.

અન્ત-(રાગ પ્રભાતી)

વૈશંપાએન કેહે સુણુ રાએ ॥ ધરંમ રાજંન શોધવાને જાએ ॥
હવે એ કથા શંપૂરંણુ હવી ॥ શરગા રોહેણી માંહાં કેહેશે કવી ॥
પદ ખશેં ઉપર આલીશ ॥ કડવાં નવ ઉપર દશ ॥
અધા ત્રણ રૂદઆ માંહાં ધરી ॥ પ્રાક્રેત બૂધ વાંણી ઊચરી ॥
સંવત શોલ એકાંણુંશો એ ॥ શ્રાવંણ માસ ઊજલ પક્ષ હોએ ॥
એકાદશીને દીને પ્રેતીવાર ॥ તે દીને એ કીધો વીસ્તાર ॥
હુ અગ્નાંન મટિ છઊં બાલ ॥ ક્રીપા કરો મુને શ્રીગોપાલ ॥ ૧૬ ॥
અક્ષરે દીરધ ન જાંણૂ જોડી ॥ કવી પણે માહારી મત થોડી ॥
આદ શક્તિનો આધાર ॥ તો હુ ગ્રંથ પાંમિેા પાર ॥
તે માટે વીસણુવ જે હોએ ॥ મૂજને ક્ષોડ મ દેશો કોએ ॥
શંકલ દવીજનો લૈઈ અભાશ ॥ પછે બોલો માહારી બૂધ પ્રકાશ ॥ ૧૮ ॥
ભારતકથા ભાવે ધરે મંન ॥ તેના પ્રીતૂ પાંમે સ્વરગ શદાંના ॥
એહ કથા શાંભલશે કોઅ ॥ પ્રાતીક તેહેનાં પ્રલે હોએ ॥ ૧૯ ॥
એ ક્રીસ્ણુ કથા જે શેહેજે ગાઅ ॥ તે નીશે વૈધકુઠ જાએ ॥
શ્રીહરી તેહેને પૂરે આશ ॥ બેહુ કર જોડી કેહે વીશણૂદાશ ॥ ૨૦ ॥

કડવાં ॥ ૯ ॥ શપૂરંણુ શમાપત ॥ શંવત ૧૭૯૭ ના વરખે માગશેર વદિ ૧૦ વ. ભૂમો. લ. મેતા. મંનોહરદાશ રાધવજી ગનાત દશા નાગર.

વિષયાદિ– ૧. કલિકાલનો પ્રભાવ થયલો જાણી રાજ્યપાટ પરિક્ષિતને આપી યુધિષ્ઠિરાદિ પાંચ પાંડવો અને દ્રૌપદીએ હિમાલય તરફ પ્રયાણ કર્યાનો અને માર્ગમાં યુધિષ્ઠિર સિવાયના અન્ય ભાઇઓનું પતન થયાનો અને યુધિષ્ઠિરે સદેહે સ્વર્ગમાં પ્રયાણ કર્યાનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે.

૨. મહાભારતના ૧૭ મા મહાપ્રસ્થાનિક પર્વને આધારે આ પર્વ લખાયલું છે.
૩. કડવાં ૯ છે. રાગ, ઢાલ અને ઊથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે.
વિશેષ-આ પર્વ પ્રકટ થયું નથી, પ્રતિ જૂની અને ગુજરાતી લિપિએ લખાઈ છે.

નં. ૧૦૩–ઘ–સ્વર્ગારોહણી–વિષ્ણુદાસ–(ર. સં.)–(લિ. સં. ૧૭૯૭)–પૃ. ૪૫–૫૪ (તૂટક),

આરંભ–શ્રી ગણેશાએ નમઃ શ્રી શારદાએ નમઃ અથ શ્રી સ્વરગારોહણી લખી છે ॥

રાગ અશવરી ॥ પ્રથમ વીનાએક વીનવૂ ॥ શ્રી ગુરૂઆ ગણપતી રાએ ॥
પાએ રે લાગી પ્રેમ રૂદે ધરુ ॥ લંબોદર દાલીદ્ર હર તુ ॥
સ્તવન કરૂ શીશ નામી ॥ સ્વામી રે વીઘ્ન હરો વેગે કરી રે ॥

ચાલ ॥ સ્વાંમી વીઘ્ન શીઘ્રે થઈ હરો ॥ મન તણી પૂરો હામ ॥
સુભક એક તાં પારવતીસુત ॥ તુને કરૂ પ્રણામ ॥
ધન ધન્ય ધાતા નદની ॥ વંદની સુર વીક્ષાત ॥
મુને દીન જાણી દયા આંણી ॥ કીપા કરો મુઝ માત ॥
સ્વર્ગારોહેણીની કથા ॥ કહુ ધરી મન ઓહુલાશ ॥
જેણે શાંભલે સુખ પામીએ ॥ કર જોડી કેહે **વીશ્ણુદાશ** ॥
વઈશમપાએન રૂખી તણાં ॥ પ્રેમસુ પ્રણુમી પાએ ॥
રાએ જનમેજેએ એમ પ્રશ્ણ પુછે ॥ હૈઅડે હરખ નવ માએ ॥ ૬ ॥
મહારા પુરવજ પાંડુના સુત ॥ ધૃતાસ્ટરના સુત જેહ ॥
સ્વર્ગને પાંમી પછે ॥ કવણ સ્થાનક જઇ વશા તેહ ॥ ૭ ॥ (કડવુ ૧ લું)

અન્ત–(પ્રતિ તૂટક હોવાથી રીતસરનો અંત નથી.) રાગ દેશાખ ॥
સુત પુરાંણીક ઊચરે વાંણી એ ॥ આંણી મૌન આનદ મંન અતિ ઘણો રે ॥
હરખ ઘણો પાંમ્યો જનમેજે રાયે રે ॥ સાભલ્યો મહીમા ભારથ તણો રે ॥

ઢાલ ॥ ભારથ તણો મહીમા જનમેજે કહો નવ જાએ ॥
પછે કાએ તાહાં રહી ॥ કરતા હવે તે રાએ ॥
મંન માંહાં અતી શંતૂસ્ટ હવા ॥ જે સ્વાંમી શ્રી જુગદીશ ॥
જગન અંતે અમર શરવ ॥ વદતા હવા આશીષ ॥
હરખતાં અહી કુલ ઊપનો ॥ આરતીક મંન શંતોક ॥
પરી પૂરણ એ જગન કરાવી ॥ રાજા હવા નીરદોક્ષ ॥
જગન કરાવા આવા હુતા ॥ માનૂભાવ રૂખ જે હોએ ॥
દેને દાંન આપી અપરમીત ॥ રાએ શંતોક્ષા શ્રવ કોએ ॥
જે જગન માંડવને વીખે ॥ આવા હુતા રૂક્ષદેવ ॥
તાંહાં સ્યકા પછે શીઘ્ર થઇ ॥ શહુ શંય—(કડવુ ૭ મુ અધુરૂ)

વિષયાદિ–૧ મહાભારતના સ્વર્ગારોહણ પર્વને આધારે, પાંડવો અને કૌરવોની સ્વર્ગમાં થયલી સ્થિતિ આ પત્રમા વર્ણવી છે. આમા યુધિષ્ઠિરના સત્ય ધર્મની, પણ કસોટી દર્શાવેલી છે.

૨. રાગ, ઢાલ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ-૧. આ પર્વ છપાયું નથી. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. કડવા સાતમાની છઠ્ઠી કડીથી અધવચ પ્રતિ તુટક છે. પરંતુ જણાય છે તેમ પ્રસ્તુત પર્વનું આ છેલ્લું કડવું હશે.

૨. પ્રતિનાં ૫૫ માં પાનાથી તે ૨૮૭ પાનાં જતાં રહેલાં છે; અને તેમાં મહાભારતનાં અન્યપર્વો લખેલાં હશે, એમ આખી પોથીના વસ્તુસંગ્રહથી સમજાય છે.

અં. ૧૦૩-૯-સ્ત્રીપર્વ-વિષ્ણુદાસ-(ર-સં. ૧૭૧૫) (લિ. સં. ૧૭૯૭) પૃ. ૨૮૮ (તુટક)

અન્ત-(આગળનાં પાનાં પડેલાં હોવાથી માત્ર અન્ત જ રહેલો છે.

રૂદંન કરતા શર્વે ॥
વીલાપ કરે શંત્યવંત રાજા તથી(ત્રી) મંનથી ગર્વે ॥
આશવાશના કરતા હવા શાહથીક ધર્મકુમાર ॥
પછે શાય શર્વે જે હતી તે કર્ણુનો શારોધાર ॥
પછે ગંગાગટ વીશ્રંમ કીધો કૌરવ પાંડવ જેહ
અહી થકી પૂરંણ હવી સ્ત્રીપર્વ કથા રશ એહ ॥
વૈશંમપાએન બોલીઆ તુ સુણ જનમેજે રાએ ॥
સ્રીસ્નાનપર્વ ... ... સર્વ ઉલાસ ॥
એકવીશ અધ્યા વીખે છે વીસ્તાર શઘલો જાણ ॥
એક મને જે શાંભળે ઉધારે શારંગપાણ ॥
રાગ ને કડવા વીશ પાવંન ॥ કથા કીધી એહ ॥
પદ ખટ શત એકાંણૂ શહી પૂરંણ થઈ તાં તેહ ॥
શંવત શતર પંનોતરા ને માશ માગશેર ધંન્ય ॥
શુક્લ પક્ષે ને પંચમી ગુરૂવાર પૂજ પાવંન ॥
એ કથા કેહે રે શાંભલે વલી પ્રસ્ણું કરે જે કોઅ ॥
શંશારભવ વ્હેલાં તરે ગ્રભવાશ નાવે શોઅ ॥
વલી અનેક દુખથી નીવર તેને ઉપજે ચિત્ત ગ્નાંન ॥
વૈકુંઠપદ પાંમે શહી ઊધારે શ્રી ભગવાંન ॥ ૭૧
ઉથલો ॥ ઊધારે શ્રી ભગવાંન રે તે જનમમાંથી નીશરે ॥
કર જોડી વીશ્નુદાશ કેહે તેહેને કીસ્ણુ દેવ કીપા કરે

ઇતી શ્રી મહાભારથ સ્ત્રીપરવ શંપૂરાંણ થઈ છે ॥ સંવત ૧૭૯૭ ના માહા શુદિ ૧૧ વા. શુકરે લા. મેતા મનેર રાઘવજી

વિષયાદિ-૧. દુર્યોધનાદિ કૌરવોના મરણ પછી સ્મશાનમાં તેમની માતા ગાંધારી અને અન્ય રાણીઓએ શોક પ્રકટ કર્યાનો પ્રસંગ મહાભારતના પર્વ સ્ત્રીપર્વને આધારે વર્ણવેલો છે.

૨. કડવાં ૨૦ અને પદ ૬૯૧ હોવાનું પ્રતિમાં નોંધેલું છે.

વિશેષ-આ પર્વ પ્રકટ થયું નથી. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. પ્રસ્તુત પર્વનું માત્ર એક જ પાનું અવશેષ રહેલું છે.

અં. ૧૦૩-ચ-શલ્યપર્વ-વિષ્ણુદાસ-(ર. સં.)-
(લિ. સં. ૧૭૯૭)-પૃ. ૨૮૮-૩૦૨.

આરંભ-શ્રીગણેશાએ નમઃ શ્રી નાથજીની કીરપા છે. શ્રીશારદાએ નમઃ અથશ્રી માહાભારથં મધે શલપરવંની કથા છે તે લખતંગ ॥
રાગ ધંન્યાશી ॥ શ્રી ગણપતીને વીનવૂ ॥ પ્રણમૂ લાગી પાએ રે ॥
શુભ મતી મુજને આપીએ રે સ્વામીશ્રી ગુણરાએ ॥
ઢાલ ॥ ગુણરાએ મત આપો મુને હુ દીન જાંણી બાલ ॥
મુને કીપા કરજો ગજનં(વ)દન ॥ મત આપ બુધ વીશા(લ) ॥
હંશવાહંની સ્વરસ્તી આઇ પૂરો મંનની આશ ॥
મુને કલાંણી કરજો કીપા કર જોડી કેહે વીશણદાશ ॥
શલપંવ તણી કથા જે અખીલ પાવંન હોએ ॥
કહુ બુધમાંને વીસ્તારી ॥ શાંભલજો શર્વ કોએ ॥
જનમેજે એ ઊચરે સુણ વૈશંમપાએન વાત ॥
જુંધ કરતાં રણ વીખે કેમ શલ પાંમો પાત ॥
સંગ્રામ કેમ રણ માંહાં હવો તે જુધ અપરમીત હોએ ॥
તે કથા કોહો માંડી મુહુને શુખ શબલ પાંમૂ શોઅ ॥ (કડવૂ ૧લું).

અન્ત-રાગ દેશાખ ॥ શાત બાંણે સુંદર તેનો રથ ભાંનો ખેવ ॥
એક બાંણે શીશ છેદુ રહા નીરખે દેવ ॥
તે શરવ મરતાં શલ શૈન્યા રહુ રંણમાં શોઅ ॥
પછે ઇંદ્રસુતના મારથી રંણ પાડા તે શ્રવ કોઅ ॥
દરજોધંન અશ્વે ચઢી નાહાશી ગઓ નીરધાર ॥
પછે દ્રોણસુત, કીપા, કૂતવરમા રહા રંણ એ ચાર ॥
તુજ પૂત્રની સેન્યા વીખે ॥ બાકી શરવં પડુ ઉજાણ ॥
ધૂત્રાસ્ટર એહવૂ શાંભલી ॥ બોલીઓ મુખે વાણ ॥
તુ કેહે રે ફીજે વીસ્તારી હુ દુખ-પાંમો મંન ॥

મુજ પુત્ર કહી નાશી ગઓ તે કેહે શત વચન ॥
શજે કેહે છે તાંહાં સ્યફી શાંચરે મારગ માહે ॥
નીસ્વાશ મેહેલી અતી ઘણો ॥ બહુ દુઃખ ધરતો તાંહે ॥
જેહેવૂ કર તેહવુ થઈ એમ દુખ ધરતો મંન ॥
દીપા અન દ્રહ મધ જલસ્થંભી રહો દરજોધંન ॥
તારે ક્રીપાચારજ, દ્રોણસુત ને કૃતવરમા જેહ ॥
રથ લાવીને દ્રોહે શમીપ રહા આવી તાંહે ॥
દરજોધંનસુ પ્રેમ વાણી ઊચરા નીરધાર ॥
તે ગદા પર્વ વીખે કથા તેહેનો કરીશ વીસ્તાર ॥
વૈશંપાએન ઓચરે રાએ જનમેજએ અવીધાર ॥
એ શલ પર્વ તણી કથાનો કહો શર્વ વિસ્તાર ॥
એક મંને જે શાંભળે આંણી મંન ઊલાશ ॥
વૈકુંઠપદ પામે શહી ઊધારે શ્રી અવીનાશ ॥ ૧૬ ॥
ઊથલો ॥ ઊધરે શ્રી અવીનાશ સ્વાંમી આશ પૂરે મંન તણી ॥
વીશ્નુદાશ કેહે તેહેને શ્રીકરણજી ॥
ક્રીપા કીપા કરે તાંહાં અતી ઘણી ॥ ૧૭ ॥

કડવાં ૧૫ ॥ પદ ૨૯૯ ॥ ઈતી શ્રી શલ પર્વ મહાભારથ કથા શંપુરંણ ॥ લખતંગ મંનોહર રાઘવજી ગનાત નાગર દશની ચોપડી શંવત ૧૭૯૭ મહા શુદિ ૧૪ શોમે.

વિષયાદિ-૧. શ્રીમહાભારતના શલ્ય પર્વને આધારે, રણમાં કર્ણ પડ્યા પછી શલ્યના સેનાપતિપદે દુર્યોધનના સૈન્યે મચાવેલો સંગ્રામ અને અંતે યુધિષ્ઠિરને હાથે તેનો થયેલો પરાજય પ્રસ્તુત પર્વમાં વર્ણવેલો છે.

૨. રાગ, ઢાલ અને ઊથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે કડવાં ૧૫ છે. પદ ૨૯૯ છે.

વિશેષ-આ પર્વ છપાયું નથી. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. પ્રતિ જીર્ણ છે. પાનાં મધ્યે જીવાતે કોરેલાં છે.

અં. ૧૦૩-છ-એકાદશસ્કંધ (ભાગવત)-રામભક્ત નારાયણ ભટ્ટ-(ર. સં.)-(લિ. સં. ૧૭૯૭)-પૃ. ૩૦૨-૩૩૯

આરંભ-શ્રી ગણેશ શાએ નમઃ શ્રી શારદાએ નમઃ શ્રી ગરૂભોએ નમઃ શ્રી ક્રીષ્ણાંચરીત્ર એકાદશ કંધની કથા અર્જુન ઓધવ ક્રીષ્ણનો સંવાદ લખો છે ॥ રાગ કેદારો ॥ પ્રથમે રે પ્રણમુ શ્રી ગુરૂદેવજી ॥ સ્વરતશ્રીની કરૂ શેવજી ॥
અશ્તમેવ પુજુ, પદ શ્રી ગુરૂ તણાજી ॥

ગરૂ સ્વરૂપે ગુણવતી ॥ આદે કરૂ તેહેની સુતીજી ॥
ઈછુ છઉ હરી જશ વીસ્તારવ્યા ॥ શ્રી વાગ્ર દેવી પ્રણમુજી ॥
દેઆ કરો હરી ગુણ સ્તવૂજી ॥ એકાદશમ સ્કંધની કથા કહુ રે ॥
શ્રી પરીક્ષતનો શંવાદ કથા કહુ છઉ આદ અનાદે ॥
શ્રી ભગવાનિ ઓધવને કરી રે ॥

વલણ ॥ ઓધવને ઊદ(પ)વેશે કરીને પ્રાંણી માત્રને હેત ॥
પાર નવ જાંણુ હરી પ્રાક્રમનો કંઈ એક કહુ શંક્ષેપ ॥
પ્રભૂજીના નાભ સ્થકી ॥ એક અંબૂજ વીશ્વ રૂપ જેહેનૂ નામ ॥
તે મધે બ્રાંહ્માની ઊતપત ॥ બ્રાંહ્મા નવ દેખે ધાંમ ॥ કડવાં ૧ ॥

અન્ત—રાગ ધંન્યાશી ॥પરીક્ષત પુછે સ્વાંમીજી ॥ પ્રભુજી એ સુ કરૂ રે ॥[1]
કેમ છાંડી લીલાવંત દેહ ॥ શગુણ રૂપ કેમ વરૂ રે ॥
સુકજી કેહે સુણો રાએ ॥ ત્યારે સુર બ્રહ્માંદીક આવીઆ રે ॥
જોવા પ્રભુનુ પ્રઆણુ ॥ દેવત્યાએ શ્ર્એ વધાવીઆ રે ॥
ઈંદ્રાદીક શહુ દેવતા ॥ જે જે વાણી ઓચરે રે ॥
મુની જન્મ દેહે અભીષેક ॥ નારદજી કીરતંન કરે રે ॥
પુરવં ગંધર્વ જેહ ॥ શીધ વીધ્યાધર આવીઆ રે ॥
કીનર રાક્ષસ જક્ષ ॥ બંદીજંન પ્રભૂને સ્તવે રે ॥
કીરણુંજીનાં રે દરશણું કા જ શહુ કો દેવ પધારીઆ રે ॥
અસ્ત્ર સ્થલ સુલ કેરે ॥ શેખ નાગ તાંહાં આવીઆ રે ॥
ડંડવત કરો નમસ્કાર ॥ ગુણ ગોવંદના ઓચરા રે ॥
વરતો હવે જે જે કાર ॥ પ્રુસ્પવીસ્ટી દેવતા કરે રે ॥
વસતા શ્રી જુગદીશ ॥ ધશ બ્રંહ્માને નીરખતાં રે ॥
મેલાં કમલલોચંન ॥ મનુશભાવને મુકતા રે ॥
જેહેવો વીઝ તણો ઝાતકાર ॥ દેવતાએ એમ પેખળી રે ॥
હરી પાંમ્યા અંતરધાંન્ય ॥ બ્રંહ્માદીકે એમ દેખળી રે ॥
કરે વારોવાર નમસ્કાર ॥ કર શંપુસ્ટ જોડી રહા રે ॥
ગ્રા(ગા)તા હરીગુણગ્રાંમ ॥ આપ આપણે સ્થાંનકે ગયા રે ॥
દુદભી વાજે રે આકાશ ॥ અંતરીખ તાંહાં જે જે કરે રે
ધંન ધંન એહ અવતાર ॥ હરીજંન એહવૂ ઓચરે રે ॥
શ્રી એકાદશસ્કંધ અધ્યા એકત્રીશ પુરંણ થયા રે ॥
ક્રીસ્ણુંજી લીલાવંત આનંદે વેઇકુંઠ પરવરા રે ॥
નાંમનો એહ આપો આહાર ॥ પુન્યનો પાર નવ લહુ રે ॥

એ પદ મુક્ષ દાતાર ॥ કવી કેહે અદકુ સુ કહુ રે ॥
કથા અમ્રીતરશ પાંન ॥ શ્રધ્યાએ જે જંન કહે રે ॥
તે પામે બ્રંમ શાક્ષાત ॥ ભવશાગર શેહેજે તરે રે ॥
સ્વાંન કીટનુ ભક્ષણુ એહેવૂ દેહ જે જાંણુશે રે ॥
તે છૂટે ભવશંશાર ॥ ગ્રભવાશ આવે નહી રે ॥
ત્રુટે બંધન કર્મ ॥ હરીસેવા જેણે બહી રે ॥
ભટ નારાંએણ વૈકુંઠ ॥ કથા કહી રે ॥
રશ કેળવીઓ ॥ મેળવીઓ પદ બંધ રામભગ્ત ગાઉ ઉદાશ રે ॥
શ્રીગુરૂચરણું પશાઅ ॥ એ કથા અક્ષાંન પુરણુ કર રે ॥
રામ ભગત ગુણ ગાએ તંનમન હરીચરણે ધરૂ રે ॥ (કડવું ૧૯ મું)

શ્રીમદભાગવંત એકાદશમ સકંધ્યની કથા શંપુરંણુ થઈ છે ॥ શુભ ભવંતુ ॥ કલાંણમસ્તુ શંવત ૧૭૯૭ ના વરખે આખાડ શુદિ પરવેઉ લખુ છે॥ લખતંગ મેતા મનહર રાગવજીએ ઊતારૂ છે.

વિષયાદિ-૧. કૃષ્ણે ઉદ્ધવને ભક્તિનો ઉપદેશ કર્યાનો પ્રસંગ શ્રીમદ્‌ભાગવતના એકાદશમ સ્કંધને આધારે આમાં વર્ણવેલો છે.

૨. રાગ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે. કડવાં ૧૯ છે.

વિશેષ-૧ પ્રસ્તુત સ્કંધ પ્રકટ થયો નથી. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. આખી પ્રતિમાં પ્રસ્તુત એકાદશ સ્કંધ સિવાય મહાભારતનાં પર્વો લખેલાં છે.

અં. ૧૦૪-ઉદ્યોગ પર્વ-ભાઉ- (ર. સં)-(લિ. સં ૧૮૨૧)- પૃ. ૧-૨૦૩

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમ; શ્રી સરસ્વરસ્તીએ નમઃ શ્રી ગુરૂભ્યે નમ; શ્રી વીસ્વનાથની કીપા ॥ અથ આક્ષ્યાંન શ્રી મહાભારથ ઉધ્યોગ પ્રરવ લક્ષીતે.॥

દુહા॥ પ્રથમે ગણુપતી વણુવૂ કરૂ છૌ પ્રણ્યામ ॥
માગૂ અવીચલ વાંણુ ॥ મન ઊનકષ્ટ છિ ઘણી ॥
શ્રી શીવજી મૂખ ધરજો પ્રાંણુ ॥ ૧ ॥
તૂ સ્વાંમી શમરથ છિ અનેક વાંછત ફળ દાતાર ॥
નાંમે નવનીધ પાંમીએ અને સુખ બૂધનુ દાતાર ॥ ૨ ॥
મૂખકવાહન તાંહાં રહે અને ગજમૂખવદન વીસાલ ॥
વસ્ત્ર પીરેતક પેરંણે ॥ કેહે શેવંત્ર માલ. ॥ ૩ ॥

શાંભલ સ્વાંમી વીનતી કહૂ છી કરી પ્રણાંમ ॥
વર્ણે કરુ પાંડવ તણી તે પૂરંણ કરજો સ્વાંમ ॥ ૪ ॥
... ...

ચોપૈ અનંત ભટ તે બ્રાંહ્મણ શાહી ॥ તીણે ઘણી કથા પ્રીછવી કહી ॥
તો મેં જાણ્યા અક્ષર સહી ॥ દયા કરીને આપી બુદ્ધ ॥ ૧૧ ॥
માંહાભારથ કૃત વેદ વ્યાશ ॥ ઊદ્યોગ પ્રર્વ વાચૂ ઓહોલાશ ॥
તે કહે વને ઇચ્છા ધરૂં ॥ પ્રણાંમ શકલ શભાને કહુ ॥ ૧૨ ॥

અન્ત–એહ કથા કલસ હેતું જાણી ॥ લપયુ શ્રી ભારથ પુરાણ ॥
અડસટ તીરથ કીધે સ્નાંન ॥ ગ્રહણ કાલ આપે માહા દાંણ ॥ ૬૧ ॥
કલપ કોટી કાસીમાં રહે ॥ તે ફલ વાંચે ગાએ કેહે ॥
પ્રેમ ધરી ધરી શાંભલશે નારી ॥ ભલો પુત્ર પાંમે નીરધાર ॥ ૬૨ ॥
પાતીક સાંચ્યાં હોએ જેહ ॥ ગાતાં સુણતાં જાએ તેહ ॥
એકમનાં રાષો વીસ્વાસ ॥ કવી કથા કેહે ભાઉ દાસ ॥ ૬૩ ॥
એહ કથા સાંભલસે જેહ ॥ અંતે વૈકુંઠ પાંમે તેહ ॥
આગલ સાંભલવા ઇછા ધરી ॥ દ્રોણ પર્વનો આદર કરી ॥ ૬૪ ॥
તેહેમાં છે સહુ વીસ્તાર ॥ પુન્ય અર્થ ને ધર્મ વીચાર ॥
તેથી ભારથ પુરંણ થસે ॥ સુણે પુરૂસોતંમ પદ પામસે ॥ ૧૭૬૫ ॥

ઇતીશ્રી ઉધ્યોગ પર્વ સંપુર્ણ સમાપતં ॥ શ્લોક ॥ यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लषीतं मया ॥ यदी सुधमसुधं वा मम दोषो न दीयते ॥

ઇતી શ્રી માહાભારથે ઉધ્યોગ પર્વ વૈષ્ટી પાંડવની લપી છે જેહેવી પ્રત તેહેવુ લષુ છે લપનારને દોસ મો દેસો ॥ શ્રી ૧૮૨૧ શ્રાવણ સુદ ૧૨ શોમે દીવસ પોહોર ચઢતે સંપુરણ થઇ છે.

વિષયાદિ–૧. વિરાટ રાજાને ત્યાંનો વર્ષ એકનો ગુપ્ત નિવાસ પ્રકટ થયા પછી, પાંડવોએ દુર્યોધન સાથે પોતાનો રાજ્યભાગ મેળવવાના સંદેશા શ્રીકૃષ્ણ દ્વારા ચલાવ્યા અને તેમાં ન ફાવતાં યુદ્ધની તૈયારી કરી–એ પ્રસંગ પ્રસ્તુત પર્વમાં વર્ણવેલો છે.

૨. દુહા અને ચોપાઇથી પદબંધ બાંધેલો છે. કુલ કડી ૧૭૬૫ છે.

વિશેષ–પ્રા. કા. ત્રિ. અંકમાં આ કવિનું આખ્યાન પાંડવ વિષ્ટિને નામે પ્રકટ થયેલું છે. પણ તે રાગ, ઢાળ અને કડવાંથી બાંધેલું છે, તેને ઉદ્યોગ પર્વનું નામ કવિએ આપેલું નથી. તેમાં અંતે કવિની ઓળખ આદિ તેમ ગ્રંથરચનાનો કાળ પણ આપેલો છે. તેથી સમજાય છે તેમ પ્રસ્તુત આખ્યાન કાં તો બાકનું નહીં હોય, અગર તેણે આ ઉદ્યોગ પર્વ રચ્યા પછી પાંડવ વિષ્ટિ ફરીથી નવેસર નવા બંધારણથી બાંધી પણ હોય.

૨. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે. જો કે વચ્ચે ૧૦૮–૧૧૧ એ પાનાં બાલબોધ લિપિએ લખેલાં છે અને પાનાં ૧૧૨–૨૦૨ એક ત્રીજા જ હસ્તાક્ષરે લખાયલાં છે.

અં. ૧૦૫-ક-હંસાવતી-શામળભટ-પૃ. ૧૧-૨૩ ૯ (તૂટક)

આરંભ-(પહેલા ૧૦ પાનાં પડેલાં હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

જહલકે મોહોર પતાકા શાર ॥ મણીપુરશ રખુ દીશે નીરખાર ॥
સુંદર શરોવર ભરીઆ નીર ॥ તાહા જઇ જલ પીધુ નીર ॥
વળી જલ પાઉ ગોડલા ॥ નવાંથુ કરા પાલના ॥
સુદર નાર ભરે છે નીર ॥ કુવર ઉભા બેહુ શરોવર તીર ॥
પ્રેમદાને પુછે શુ જાંણુ ॥ રાય નગરનું શુ છે નામ ॥
શામા કેહે તુ સાભલ રે રાએ ॥ કનકપુર એ નગર કહેવાએ
કરનાક્રત રાજાનું નામ ॥ રત્ના નાગર એનો પરધાંન ॥
જોઇ નગરને સુખીયા થાએ ॥ કુવર બેહુ આવા નગરજ માંહે ॥
સાંજ પડી શુરજ આહમો ॥ ધડી ચાર નગરમાં હા ભયે ॥

અન્ત-ચોપાઇ શભા મધે બેઠા રાજન ॥ લોક તણા તાહા હરખા મંન ॥
દેશ દેશથી આવે વાત ॥ જશ બોલે ચારણુ ને ભાટ ॥
કવી જન તાંહાં કરી વીખાણુ ॥ રાજકુવર બનો ચતુરસુજાણુ ॥
શભા મધે આવે જોગંદ્ર ॥ જેવો શોભીએ પોતે ઇંદ્ર ॥
ધણા રાએ શભામા આવે શહી ॥ દેશ દેશ વારતા વીસ્તારી ॥
કેહે કવીતા જાએ નહી કહુ ॥ શરવે આનંદે સુખીઊ થઊ ॥

દોહરો॥ પ્રેમે બેઠી આશંને ॥ શરખે સરખી જોડ ॥
શામલભટે શાચુ ક(હુ) ॥ જે જે શી રંણછોડ ॥

ચોપાઇ॥ શામલ ભટ તાહા વરણુવે ॥ હંશાવલી આક્ષાંન ॥
ગાએ શીખે ને સાંભલે ॥ તેહને ગંગાઅસ્તાન ॥
શતવાદી જે હંશાવલી, ગાએ શુણે મહીમાએ ॥
વીજોગ ભાગે તેહ તણો, આશા પુરંણુ થાએ ॥

ચોપાઇ॥ ચાર ખંડની બુદ્ધ, જુજવી ॥ ચારે ખંડી શમાપ્ત હવી ॥
સંપુરણુ લખુ છે. ઇતી ખંડ ચારની કથા શંપુરંણુ ॥

તરવાડી મેવાડા ભ્રાંમણુ અંતક પાઠેક. લખમીરાંમ હરગોવન ચોપડી હંશાવલીની છે જે કોઈ વાચવા લેઈ જાએ ને ઓલવે તેને માથે જેતા ગઉ બ્રાંમણુ ગાએ અસ્તી હત્યા છે॥ શુભં ભવતુ સંવત ૧૮૮૫ ના પોશ વદ ૮ વાર બુધે લખી છે.

વિષયાદિ-૧. અપર માતાની ભભેરણીથી પ્રવાસે નીકળેલા રાજકુંવરો ફરતા ફરતા કનકપુરમાં આવી પહોંચે છે અને મોટો રાજકુમાર ઉત્તર પ્રધાનપુત્રીના પ્રેમમાં પડે છે, પરતુ તે ન મળવાથી કાશી જઇ કરવત મુકાવે છે, પછી એક તપસ્વી યતિના

પ્રતાપે જીવતો થઈ એ કન્યા પાછી પામે છે અને પુનઃ પિતાનું રાજ્યપાટ મેળવે છે- આ પ્રસંગ પ્રસ્તુત વાર્તામાં વર્ણવેલો છે.

૨. મુખ્યત્વે દોહરા અને ચોપાઈથી પદબંધ બાંધેલો છે, વચ્ચે વચ્ચે કેટલેક સ્થળે રાગબંધ થોડાક ભાગમાં કરુણ અને વીરરસ પણ છે.

૩. પદસંખ્યાની નોંધનું ઠેકાણું નથી.

વિશેષ-૧. આ વાર્તા પ્રકટ થઈ નથી. સામળ ભટ્ટની આ વાર્તા પ્રસિદ્ધ હોય એમ જણાતું નથી, જો કે તેણે રચેલી હોવાનું કહેવાય છે ખરૂ

૨. પાટણના મધુસુદન વ્યાસે પણ હંસાવતીની વાર્તા સંવત ૧૬૧૫ માં રચેલી છે. તે પણ અપ્રસિદ્ધ છે. તેની પ્રતિ સં. ૧૮૩૦ માં લખાયેલી રા રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાનીની પાસે છે પણ તે સાથે આને જરાએ મળતાપણું છે નહિ પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. આરંભનાં ૧૦ પાના પડેલા છે, તેથી વાર્તા તૂટક છે. વાર્તાના ચાર ખંડ છે. દરેક ખંડને અંતે આવો ઉલ્લેખ છે "ચાર ખંડની બુધ જુજવી ॥-ખંડાની શમાપ્ત હવી."

અં. ૧૦૫-ખ-ગણપતિ વરદાન (પદ) પૃ. ૧-૨.

નમો ગંણુપતી ગંણુપતી નમો નમો રે ॥
પ્રીતા શીવ ઇસ્વર ॥ માતા પારવતી ॥
એ રીધ સીધ કે દાતાર નમો નમો રે ॥

કડી ૭ છે.

અં. ૧૦૫-ગ-चाव मंजरी (पद) कबीर पृ २

हाए हाऐ जाहा न मतेवरी जीने मार मनकुजरे कीया ॥

અં. ૧૦૫-ઘ-ગણેશવરદાન (પદ) પૃ.-૩-૪.

कृष्ण अवतार (पद-हिन्दी) पृ ४-६
वलभ प्राकटना त्रण हिन्दी पद पृ ५-७

અં. ૧૦૬-ક-બ્રાહ્મણના પુત્રની વાર્તા-સામળ-પૃ.-૭-(તૂટક)

આરંભ-(પહેલાં બે પાનાં પળાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

કેહે......કેહેવો દેશ કેહેવુ નગર ॥ કેહે દે શાભલાવો કાનઃ ॥ ૨૧ ॥
કેહેવો રાજા ને ॥ કેવું રીધધર ॥ કેહેવો એ દ(ા)ત(ા)રઃ ॥ ૨૨ ॥
કેનાં પારક(ા) પરમારથથી ॥ કહેવા કરાં પરકામઃ ॥
મહીમા કોહો મહીપતી તણો ॥ દરી રહુ ચ્ય નામ ॥ ૨૩ ॥
તેહેવો જોઉ તો પગ ધરૂ નહીતર કરૂ પુજન ॥
બાવ શમું ઉતાર વલી ॥ ધન આજનો દીન ॥ ૨૪ ॥

અન્ત—ગઈ વીધત્ર લખીયા લેખઃ ।। વાર ન લાગી પલક જ એકઃ ।।
પાછી વલી રે આવી તાંહિ ।। રાજા વીકરમ બેઠાં જોએ ।। ૮૭ ।।
રાજા કહે લખુ જે કરમઃ ।। મુજને તે શભલાવો મરમઃ।।
કેહે પીધાત્ર નહી મુજ ગત ।। પરથમ પુછુ શામું શાત ।। ૮૮ ।।
ઉદરે ગરભ રહો જે દીશ ।। તે દાડે લખાતું શીશ ।।
જે લખનારો છે હોનાર ।। તેહેનું નામ કરણી કીરતાર ।। ૮૯ ।।
પુરવજંનમ શાચ્યા પરતાપ ।।

વિષયાદિ—૧. બત્રીસ પુતળીમાંની ૩ જી પુતળીએ કહેલી કથા. વિક્રમે ટુંકા આયુષ્ય-વાળા બ્રાહ્મણના પુત્રને અને અમૃતકુંપીથી સજીવન કીધાનો પ્રસંગ વર્ણવેલા છે.

૨ ચોપાઈ, દોહરાથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ—આ વાર્તા રા. અંબાલાલ બુ. જાનીએ સશોધેલી સિંહાસનબત્રીશીના ભાગ ૧ લામાં પહેલી વાર્તા તરીકે પ્રકટ થઈ છે. ગુજરાતી લિપિએ લખી છે. પ્રતિ જો કે કાગળ ઉપરથી જુની જણાય છે. પણ પ્રાચીન નથી. તે લગાર ખવાયલી છે.

અં. ૧૦૬—ખ—રામકથા—ભવાન—પૃ.

આરંભ—શ્રી ગણેશશાએ નમઃ ।। શ્રી શારદાએ નમઃ ।। શ્રી ગરૂભોએ નમઃ ।। આખશાંન રાંમકથા લખી છેઃ ।। રાગ ગરબીનો લખો છેઃ ।।
રૂડી રાંમકથા સુખદેવને પુછે રે પ્રીખત રાએઃ ।।
ત્રણ ભોવનમાં શુણતાં શભનાં પ્રાછીત પ્રલે થાએઃ ।। ટેક ૧ ।।ઃ ।।
શુકદેવજી વાંણી ચોચરેઃ ।। પરીખત રાજા શરવણે ધરેઃ ।।
શઉ ન્દેવતા પુરપતી વશટી કરેઃ ।। રૂઃ ।। ૨ ।।ઃ ।।
રાજા દશરથે તેડાવા છે રે રૂશીઃ ।। રાંમને રાજે બેશવાની વાત પુછીઃ ।।
અજોધામાં શરવે થયાં છે ખુસીઃ ।। રૂડી ૩ ।।ઃ ।। (પદ ૧ લું)

અન્ત—રઘુવરનં(દન)ની કીરતી ગાશેઃ ।। તેનો જનમારો શફલ થાશેઃ ।।
વીમાંને બેશીને વઈકુઠ જો (જાશે)ઃ ।। આનંદ ભયો રામ જીતા ને રાવણ હારોઃ ।। ૧૨ ।।
રામકથા પુરાંપુરણ થઈઃ ।। ખુધપરમાંણે, શંક્ષેપે કહીઃ ।।
શાત પદ ને તાશી ચોપાઈ થઇઃ ।। આનંદઃ ।। ૧૩ ।।
કેહે ભવાંન લાલાને લેહે લાગીઃ ।। પદ બાંધાં છે ચરણે લાગીઃ ।।
ગાશે તેને જમતી ભેએ ભાગીઃ ।। આનંદઃ ।। ૧૪ ।।
શપુરંણુ ।। રાંમ લખમણ ભ્રત શત્રુગંણઃ ।। શતીઆ શતી સીતાઃ ।। નામ લેતાં રખે બીતાં પ્રાણી રખે મંણુયો બીતાંઃ ।।

વિષયાદિ-૧. આ કૃતમાં [illegible] દેવકીનો અ.[illegible] તેનાં વનવિહાર, અને [illegible] પુનઃ [illegible] વર્ણવેલ છે.

૨. [illegible] (સંવત) [illegible]

વિશેષ-આ કૃત [illegible] નથી. [illegible] લિપિએ લખેલી છે.

નં. ૧૦૬-ગ-અબોલા-ઘોબણ-પૃ. ૧ (તૂટક)

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ અરથ અબોલા લખે છેઃ ॥

પાધરી વાટે ચાલ પાતલીઆ શીદને આડો આવે છેઃ
પર નારીનો પાલવડો તે ઘોલે દાડે શીદ સાહે છેઃ ॥
વેણુ વગાડી મોય માંહી(ડી) વાત કરી શીદ શાહે છેઃ ॥
ઘોબેણુના શામી શુણ ગોપીશુ ગોરશ લુંટી ખાએ છેઃ ॥ ૧ ॥
ખુણે બેશીને શું સમજવું જગડો કરવો જાર ॥
ઘોબેણુના શામી શુણ ગોપીશુ દાંણુ લેવુ છે શારે ॥
દાંણુના દોકડા આપરો રોકડા રીત કરી શું ખટકો ॥
નાંથજી નવી લોબરી આવા કડી ખતણ જડકી ॥
જતન કરીને બાંધજો છેડે જોજો છુટી પડશે ॥
ઘોબેણુના શાંમી શાયુ કેહેતાં તમને રીશ ચડશે ॥ ૨ ॥
રીશ ચડે તો રશનાં બોલીએ તે કાન આગલ વીનવુ ॥
મુખડે મીઠાં વેણુ બોલીને કાન મનાવે કહ્યું ॥
થોડે ગજે ઘોડ બાંધીને શામ શાયુ શુ ગયું ॥
ઘોબેણુના શાંમી શુણ ગોપીશુ જોર જોરાવરી પાયું ॥ ૩ ॥
વડવુ જગડવુ વાતમાં ગાટમાં એમ શુ કાન કાપીશ ॥
કોઈ મલશે માથાની નાંર એગ [illegible] આપીશ ॥
બાપડી રે તાર બલ શુ આવડું ॥ કાન દાગોરની [illegible] ॥
રવીશશીનાં અજવાલામાં

વિષયાદિ-દાણ લેવા શ્રીકૃષ્ણે ગોપીઓને સતાવેલી, [illegible] વર્ણવેલો છે. પદબંધ કાઠીવાવાળા ગોપાળના માથે બંધાયેલા છે, [illegible] અબોલા લખેલા છે.

વિશેષ-આવી ધાટીના ઉપાલંભવાળો પદબંધ કાઠીવાળાનો [illegible] અબોલા પ્રકટ થયા નથી.

અં. ૧૦૬-ઘ-મીરાંનું ચરિત-દયારામ-પૃ.-૧-૪-(તૂટક)

વિશેષ-આ ચરિત દયારામ કાવ્યસંગ્રહમાં પ્રકટ થયલું છે. કડી માત્ર ૩૨ જ ઉતારેલી છે. કંઈ નવીન નથી.

અં. ૧૦૬-ઙ-કાલિકાનો ગરબો-સામળ ભટ્ટ-પૃ. ૧-૪

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમાઃ ॥ શ્રી શારદાએ નમઃ ॥ શ્રી ગરૂભ્યે નમાઃ ॥ શ્રી'અંબાજી શત છેઃ ॥ ગરબો કાલીકાનો લખો છેઃ ॥ ગરબો કાલીકાની' ઊતપતીનો લખો છેઃ ॥

: પુજુ ગણપતીના પાએઃ પુજુ અંબીકાની પાવડી રેઃ ॥
શેવું શલખંનપુરી રાએઃ ॥ મઆ કરો મુજ માવડી રેઃ ॥
ચતુર દેશ ચાંપાનેર વશે કરૂનાનીધ કાલીકા રેઃ ॥
કરે તુ (ત)રણુાનો મેર એવી બહુ ગુણી બાલીકા રેઃ ॥

અન્ત-ચયો શુરનો શરદાર નરપતીને તે તો નડો રેઃ ॥
શામદ શોલે હજાર પ્રથવી પાડી પોતે પડો રેઃ ॥
શાંમદ શોલે હજાર મારી નાંખી મીટ માવડી રેઃ ॥

... ...

શામલભટ સીગોડ પીતા પરશોતંમજી તણા રેઃ ॥
ગાએ ગરબો કરજોડ જશ મહીમા વાધે ગંણ્યો રેઃ ॥
ગાએ સીખે નરનાર કીરપા કાલીકાની છે ગણી રેઃ ॥
શામલ કેહે વારોવાર જે જે બોલો તીપુરાં તણી રેઃ ॥

શપુરંણુ લખો છેઃ ॥ લખનારને દોશ નહી વરષ ખોટ એએ તે શભાલીને વાચજોઃ એમાં લખનારને દોશ નહીઃ ॥ શાબી પરત પરમાને લખુ છેઃ ॥

વિષયાદિ-ચાંપાનેરના છેલ્લા રાજા પતાઈ રાવલની પડતી તેના દુષ્ટ નીતિભર્યા વર્તનથી કેવી રીતે થઇ, એ પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે.

વિશેષ-૧. આ ગરબો અમદાવાદવાળા સ્વ. બાવાજી ભગવાનજીએ સંગ્રહી પ્રકટ કરેલા 'અંબિકેન્દુશેખરકાવ્ય' આવૃત્તિ પહેલીમાં પાને ૨૫૩ મે 'પતાઈ રાવળનો ગરબો' એ નામે પ્રકટ થયલો છે. લોકોમાં અને ખાસ કરીને સ્ત્રીઓમાં તો તે બહુ જ પ્રચલિત અને માનીતો છે.

૨. સામળ ભટ્ટે બહુચરાજીની ઉત્પત્તિનો ગરબો પણ લખેલો છે. આથી જણાય છે કે સામળ ભટ્ટે દેવીનાં સ્તવનો મહિ પણ પ્રખ્યાત અને લોકમાન્ય કવિ હતા.

અં. ૧૦૬-ચ-કલજુગનો ગરબો-વલ્લભ ધોળા ભટ્ટ-
(ર. સં.)-(લિ. સં)-પૃ. ૧-૫-(તૂટક)

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમઃ શ્રી શારદાએ નમઃ શ્રી ગરૂભ્યોએ નમઃ અથ ગરબો કલજુગનો લખો છેઃ ॥ શ્રી બેચરાજી શત છે —

પરમેશ્વરીને પાએ નમું ઓ બહુચરી કહુ કલીજુગના કરમઃ ॥
અકલ નથી કાંઇ એવડી હો બહુચરી કહુ શગનાએ રાખજો શ(ર)મઃ ॥

વિષયાદિ-આમાં કલિજુગથી દુનીયામાં વ્યાપેલા અધર્મ અને અનીતિનાં કામો વીરરસના ઉછળતા ઉદ્ગારોથી અને અંતરની ચીરાતી લાગણીથી વર્ણવેલાં છે.

વિશેષ-આ ગરબો ઉંડી લાગણીથી ભરપૂર છે. સ્વ. બાલાજી ભગવાનજીએ સંગ્રહી પ્રસિદ્ધ કરેલા 'અભિકેન્દુશેખરકાવ્ય'ની પહેલી આવૃત્તિમાં પાને ૧૨૩-૧૨૬ મે પ્રકટ થયો છે. પ્રતિ નવી છે, જો કે કાગળ જૂના છે.

અં. ૧૦૬-છ-પદો-કૃષ્ણચરિત-(કવિનું નામ નથી) ૮ લીટી-પૃ.
શ્રીજીને વિનતિ ચતુર્ભુજદાસ

શ્રીગોવરધનવાસી શામ રે લાલા। તુમ વીણુ રહ્યો નવ જાય હો ॥
બીજ રાજ લડંતા લાડી લેજો-

વિશેષ-અર્ધ હિન્દી-ગુજરાતી, આ વિનતિ ગુજરાતમાં સ્ત્રીઓને ઘણી જ પ્રિય છે.

કાફી બે-ધીરાની. પદ-નરસિંહ મેહેતો ૧, પરભાતીયાં બે નરસિંહ મહેતો; કક્કો (અધૂરો) કક્કા કર સતગુરનો સગ. (પ્રકટ થયલો છે.) પાનું ૧ છે.

રામસ્તુતિ-રઘુનંદન કૃત-પૃ. ૨.

हिन्दी पदो--मुकुंद, पुरुषोत्तम,
रामरक्षा स्तोत्र संस्कृत-પ્રકટ થયલું છે.

અં. ૧૦૭-ક-જાલંધરનું આખ્યાન-શિવદાસ-
(લિ. સં. ૧૮૩૮)-પૃ ૧-૪૬

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શી ગુરવે નમઃ ॥ શ્રી રાંમજીની કીપા છે ॥ અથ આક્ષાન જાલંધરનું લખું છે ॥

રાગ ગોડી ॥ પ્રથમે પ્રણમું આદ અનંત ॥ કીપા કરો શ્રીકમલાકંથ ॥
જશ આપો ગુણપતી ગુણ રાએ ॥ પ્રેમ ધરી તુજનેલાગુ પાએ ॥૧॥
પ્રથમ આરંભ કરતાં કાંમ ॥ ગણુપત તારૂં લીજે નાંમ ॥
શુભ અરથે તુને શમરે જાંહાં ॥ કારજ શકલ શીધ પામે તાંહાં ॥૨॥

× × × ×

શ્રી ગુરૂચરણ કમલ મન ધરી ॥ કથા કહું જશ આપો હરી ॥
એ કથા ભવશાગર નાવ ॥ શાંભલજે ચીત આણી ભાવ ॥
નરકાશુર કેરૂ આક્ષાંન ॥ જે રંણ મારો શ્રી ભગવાંન ॥
માહાભારથ પરમ રશાલ ॥ તે માંહાં શ્રી હરીવંશ વીશાલ ॥
માંહાં અનંત ગુણ ગોવંદજી તણા ॥ બીજાં પ્રાક્રંણ(મ) છે અતી ઘણાં ॥

... ...

કેમ નરકાશુર મારો હરી ॥ શોલ શોહેઆ કંના કેમ વરી ॥
નરકાશુર પાપીને ઘેર ॥ શોલ શોહેશ્ર કેમ લેપો કેહી પેર ॥

... ...

તેહ હું કરણકથા કહુ આજ ॥ ચીત ધરી શાંભલો માહારાજ ॥
જેએ કરવે જાલધર રાએ ॥ નરકાશુર પ્રગટો કાએ ॥
ક્રંધાં(દા) પ્રાપગતિ જાલધર જેહ ॥ રૂદ્ર તેજથી પ્રગટો તેહ ॥
કથાનો કહુ ઉપાએ ॥ વેશંપાએને કેહે શુણી રાએ ॥
કેહે સીવદાસ આનંદે કરી ॥ કીરપા કરો મુજને શ્રીહરી ॥ ૧૬ ॥
॥ કડવાં ૧ ॥

અન્ત—રાગ પરભાતી ॥

હું પરભુચરીત ન પામું પાર ॥ કેઈ પર કહુ વીશતાર ॥
શેષ નાગે કહા નવ જાએ ॥ તો મેં મુંહે કેમ કેહેવાએ ॥ ૧૬ ॥
એ નરકાસુર તણું આખાંન ॥ સુંણતાં કીપા કરે ભગવાંન ॥
સી પદંમપુરંણ કથા છે પેહેલી ॥ વંદાચરીત કહુ રસ મેહેલી ॥૧૭॥
શ્રી કરશે હાથે તેહેને મારી ॥ વૈકુઠ પુર થાવો નીરધારી ॥
એ કથા જે ધરશે કરણ ॥ તે પદ લેશે હરીનાં ચરંણ ॥ ૧૮ ॥
જે ર(સ)નાએ ગુણ ગાસે ॥ તે કરશુકીપાથી વૈકુંઠ જાસે ॥
કથાસંબંધ ન જાણુ જોડી ॥ કવ પ્રમાણે માહારી મત થોડી ॥
કવી કુલ સુ(શુ)દ્ર ગનાતી નાગરી ॥ વાશ ત્રંબાવટી ત્રટ શાગર ॥
માહારે શ્રીગુરૂ વાસ ભુદર સભ જાત ॥ નીગંમ ચાર ધરે હાથ ॥૨૦॥
એ કથા ગુરમુખથી લીધી ॥ દીવસ ત્રંણમાં પુરંણ કીધી ॥
કેહે સીવદાસ હુ તારો બાલ ॥ સદા ભગતી આપો ગોપાલ ॥ ૨૧ ॥
કડવાં ૧૫ ॥

સંવત ૧૭૭૭ના વરખે આખાડ સુદ ૧ ॥ શોમે ॥ શંમાપત ॥ જેહેવી મત હુતી તેહેવી લખી છે ॥ સંમંત ૧૮૯૮ ના વરખે ॥ આશો સુદ ૧૫ વાર રવીએ પુરંણ લખી છે ॥ લખનારને દોસ મા દેસો ॥ જેહેવી મત તેહેવી

લખી છે ।। લખતંગ વરાછા વાશ્રી(સી) પટેલ લલુ વીઠ્ઠલાંન મોનભાઇએ લખુ છે ।। સી રંમજી સત છે ।। એ ચોપડી વાંચવા લેઈ જાએ જે ઓલવે તેહેને માહાદેવ કપીલનાથ પુછે ।।

વિષયાદિ–૧. પ્રસ્તુત આખ્યાનમાં શ્રીપદ્મપુરાણના આખ્યાનને આધારે જાલંધર અને તેની સતી સ્ત્રી વૃંદાના પાતિવ્રત્યનો ભંગ શ્રી વિષ્ણુએ કરેલો તેનું આખ્યાન વર્ણવેલું છે શ્રી વિષ્ણુએ કપટથી જાલંધરનો સંહાર કેવી રીતે કર્યો અને પછી તે નરકાસુર રૂપે કેમ અવતર્યો એ પ્રસંગ અહીં વર્ણવ્યો છે.

૨. કડવાં ૧૫ છે. રાગ, અને દેશીઓથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ–૧. આ આખ્યાન પ્રકટ થયલું નથી. સંવત ૧૭૩૭ની પ્રતિ ઉપરથી આ પ્રતિ ઉતરાયલી હોવાનું સમજાય છે, જો કે લહીઆએ તેમ સ્પષ્ટ નથી લખ્યું, પણ માત્ર સંવત આપેલો છે. આ આખ્યાનની અન્ય પ્રતિમાં આ જ સંવત આપેલો છે. પ્રતિ જૂની નથી; ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે અને અશુદ્ધ છે.

૨. પ્રસ્તુત નામાવલિના અં. ૬૪ ડ. (અપૂર્ણ–પાનું ૩૭ મું), અં. ૭૭–ગ–(પાનું ૧૩૩), અને અં. ૧૦૨–ગ–(પાનું–૧૯૯–૨૦૦) માં આ આખ્યાન છે. વધુ વિગત માટે પાના ૧૩૩ નો 'વિષયાદિ' અને વિશેષ જુઓ.

૩. આ આખ્યાનની પછી એ ચેતામ(વ)ણિ માત્ર ૭ લીટીઓ લખેલી છે. રચનારનું નામ નથી. જીવને ઉપાલંભ રૂપે તે લખાયલી છે.

અં. ૧૦૭–ખ–કપોતનું આખ્યાન–કૃષ્ણ–(૨ સં.)–
(લિ. સં. ૧૮૯૯)–પૃ. ૪૭–૬૬

આરંભ–શ્રીગણેસાએ નમાંઃ ।। શ્રી ગુરૂભ્યોએ નમં । શ્રીરાંમજી સત છે।। એ આખાંન કપોતનું લખું છે ।। પ્રથમે ।।

રાગ કેદારો ।। પ્રથમે ગણપતી ચરંણ ।। પુંન્જ્ય વીર વીઘંન હરંણ ।।
ભવતર માંહાં મંગલ જસ જેહેનો રે ।। ૧ ।।
સીધ દેવ સરસ્વતી ધાઊ ।। દો મતી મન પાવંન થાઉ ।।
જેમ ઉત્તિમ માહાત્મમાં ગોદાવરી ।। ૨ ।।

ઢાલ ।। – ગોદાવરી માહાત્માનો મહીમાએ ।। મુખ કહો નવ જાએ ।।
સુર તેત્રીસ સેહેસ્ત્ર અઠાસી ।। વેદ ચતુર મુખ ગાએ ।। ૪ ।।
તેહ માંહે એક અનોપમ કથા છે ।। કપોતનું આક્ષાંન ।।
તે બાલીસ વીધીપુરવક સાથે ।। પુરંણ તાંહાં અમરીતપાન ।।
પ્રથમ સરસ્ટી બ્રંમાએ કીધી ।। જો જંન કોડ પંચાશ ।।
તેહેમાં દંડકા અરંણ મંનોહર ।। જોહાં શ્રીસંભુનો વાસ ।। ૫ ।।

અન્ત-(પંનાસી)

એ આક્ષાંન કપોતનું ॥ જે કરે શ્રવણે પાંન ॥
તે અંતકાળે સ્વરગ પાંમે ॥ ચડી પુરણુ વીમાંન ॥ ૧૨ ॥
ઉથલો ॥ ચડી વીમાંન અંમર સમાંન રે ॥ અનુભવે મંન અભાશી ॥
સોતા વીગતા ને ઊજાએતાપ ટલી પુઠ કેહે વઈકુંઠવાશી ॥૧૩॥

કડવાં ૧૦

ઇતીશ્રી કપોતનુ આક્ષાંન સંમપુરંણુ સંમાંપત ॥ સવત ૧૮૯૯ ના વરખે અસંવંન વદ ૩ ॥ ને વાર બુધે સંમપુરંણુ લખું છે ॥ જેહેવી પ્રત હુતી તેહેવું લખું છે ॥ લખનારને દોસ મો દેસો ॥ લખતંગ વરાછાવાસી પટેલ ॥ લલ્લુ વીદમાંન મોનભાઇએ લખુ છે ॥ સંમપુરંણુ ॥ સંમાપત ॥ સંવત ૧૮૯૯ના વરખે અશ્વવન વદ ૩ને વાર બુધે શંમપુરંણુ છે ॥

વિષયાદિ-૧. ગોદાવરીમાહાત્મ્યને આધારે આ કથા લખાયલી છે. ગોદાવરીતટે પંચવટીના વનમાં એક કપોત પોતાની કપોતિની અને બાળકો સાથે રહેતો હતો; તે ચરવા ગયો ત્યારે એક પારધી તેની ગર્ભવંતી સ્ત્રીને ઉપાડી ગયો. કપોતે પાછા ફરતાં સ્ત્રીને ન દીઠાથી કલ્પાંત કીધું અને ગૌતમ ઋષિના પ્રતાપથી તેની ભાળ મેળવી; પછી ભારે વરસાદની હેલીવળા ચોમાસામાં અગ્નિકણુ આણી પારધીનો તાપ તે વડે ઉરાડી અને પોતાની સ્ત્રી પાછી મેળવી; આ પ્રસંગ પ્રસ્તુત કથામાં વર્ણવેલો છે. આમાં કરૂણ રસ ગાઢ છે, અને ગૃહસ્થાશ્રમનું માહાત્મ્ય વર્ણવેલું છે.

૨. કડવાં દશ છે. પંક્તિઓની સંખ્યા જો કે વચ્ચે વચ્ચે નોંધેલી છે, પણ ક્રમ જળવાયો નથી. રાગ, ઢાલ, વલણ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે. બે ત્રણ સ્થલે વલણે ઢાલનું સ્થાન લીધું છે, કે જે પ્રકાર કેટલાંક પ્રાચીન આખ્યાનોમાં પરિચિત છે.

વિશેષ-૧. આ આખ્યાન પ્રકટ થયું નથી. કવિની ઓળખ આમાં આપેલી નથી, પણ તે સુરતનો છે, એમ બીજી પ્રતિઓના આધારે જણાયલું છે. આ નામાવલિના અં. ૯૪-ઘ માં પાને ૯૬ મે કવિએ પોતાના 'રુક્મિણીહરણ' માં પોતાના નિવાસ, જ્ઞાતિ આદિની ઓળખ આપેલી છે, તે જોવી તેમ પાને ૯૭ મે 'વિષયાદિ-૨' જુઓ.

૨. આ નામાવલિના અં. ૧૦૨-ઘમાં પાને ૨૦૧ મે આ આખ્યાનની બીજી પ્રતિ છે તે અને તેનો 'વિષયાદિ', 'વિશેષ' જુઓ.

૩ પ્રસ્તુત પ્રતિ કંઇક અર્વાચીન છે; ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે અને ઘણી જ અશુદ્ધ છે. પાના ૧૦ માથી પાનાનો ક્રમ લહીઆએ નોંધેલો જણાતો નથી.

અં. ૧૦૭-પ્રકીર્ણ પદો-

નરસિંહ મેહેતો પદ (૨); આધારસનું પદ (કવિનું નામ નથી.); બાલ ભટ્ટ (અર્ધ હિન્દી-ગુજરાતી) પદ બે; દાણલીલાનો ગરબો (અપૂરો) પાનું ૧. કવિનું નામ નથી. પ્રેહેદેવનું પદ ૨, વલ્લભવંદ, રણછોડ, સીતાવિયોગનું પદ

(કવિનું નામ નથી.) 'વનચર વીરા વધામણી કોણુ દેશથી આવ્યો ?' એ આદિ પદો ચાર છે.

સુરજનો છંદ હરિભટ–પૃ. ૩ (રાગ છંદ) (ભુજંગી) 'નમો આદ આદીતને હોથ જોડી, મારા કર્મના બંધ તું નાંખ છોડી.'

दाणसमय (हिन्दी) પૃ. ૫. પ્રતિ જૂની તેમ જ જીર્ણ છે. લિ. સં. ૧૯૨૫ છે. લિપિ ગુજરાતી હોવા છતાં ઘણા અક્ષરોનો મરોડ બાલબોધ લિપિનો છે. આ આખ્યાન રાધાકૃષ્ણના પ્રસંગ સંબંધી છે.

मानसमय (सवैया) (हिन्दी) પૃ. ૭. પ્રતિ સંબંધી ટીકા ઉપર જુઓ રાધાકૃષ્ણના પ્રેમપ્રસંગનું વર્ણન.

प्रचूर्ण पद सुरदास (બે પદ), मीरां (બે પદ), પ્રેમાનંદ.

નં. ૧૦૮–પ્રકીર્ણ પદો

ગોવિંદદાસ પૃષ્ટ ૩; કૃષ્ણદાસ–પૃષ્ટ ૨; મંગલદાસ (૨); (મોહન થાળનું પદ) પૃ. ૩; રાંકઈઓ (૧) (રંકેઈ આચો સ્વામી); શામદાસ; નરસિંહ મેહેતો; (પૃ. ૫૬, ૮૦, નરસિંહ આચો સ્વામી)

पदो (हिन्दी)-कृष्णदास; प्रेमानंद; माधो (राग सामेरी अने साखी तरीके दुहा-ओवी मिश्रित)-कृष्णलीलानुं वर्णन; प्रेमानंदस्वामी गोपिकृष्णनो, शृगार पृष्ठ चार; शामदास, पृष्ठ बे; गोविंददास, छीतस्वामी, गदाधर; कल्याणगिरि माणेकचंद; परमानंद; सूरदास; आशुकरण; पीपो; गरीबदास; विष्णुदास (हिन्दोलो); छोमसुत; गिरिधरलाल; नारायणदास; गोविंददास; चतुर्भुज; नन्ददास; रामदास; चतुरदास; गोपालदास; विचित्रदास; दास; जगन्नाथ कविराय; तोजन; धोधी; कबीर (४)

कृष्णाकृत रुक्मिणीविवाह पृ. ७३-७९

વિશેષ–૧. આમાં ઘણાંખરાં પદો શ્રીકૃષ્ણકીર્તનનાં અને હિન્ડોલાનાં છે અને સુરદાસ, કૃષ્ણદાસ તથા પ્રેમાનંદનાં પદોનો મોટો ભાગ છે.

૨. પ્રતિ જીર્ણ તથા જૂની છે. લિપિ ગુજરાતી હોવા છતાં અક્ષરોનો મરોડ બાળબોધ લિપિનો છે. વચ્ચે વચ્ચે નાનાં નાનાં પાનાં સાથે સાથે ગોઠવીને ચોપડી બાંધેલી છે.

નં. ૧૦૯–ક–બાર માસ–અખો–(લિ. સં. ૧૭૪૭)–પૃ. ૧. તૂટક

આરંભ–(રીતસરનો આરંભ નથી.)

કાલે લેખે નહી બુંદ લેશુ જસુ જિમ જળ ॥ બાર૦ ॥ ૭॥
જેસ્ટ પદ જોતાં એહજ ભાસે મુનિ ઈશ્વર ઓલખી આપ આદિ ॥
થી ગુરૂ સંતનાં ચરણ સેવો સદા બહ અરેનીતું કર્મ બાલો ॥

જેષ્ટ માસે જલ જ્યાંહાં ત્યાંહાં ઉલટે ॥ અવની અંધકાર જિમ મુકિ લીલા ॥
અંગ અંગમાં આતમા પ્રકટે એ આદ અહંકારના કાઢે ખીલા ॥ બારે ૮ ॥
આષાડ માંહે પડ્યા દેહેલે નર નીશરે ॥ દેહે અહરપીઉ ઉગ્ર મોટુ
એહેમાં ગરકાવ થઆ સુર નાગ નર ॥ સત્ય દીશે પણ માંહાં ખોટુ ॥
આઓલાં વાહાનાં બહુ અધવચ ગયા ખટદરસંન ખટપટ કરતા ॥
આવી અચાનક હાથ હરીયે ગ્રહ્યો તેહ નર નીશરયા નેટ ભરતા ॥
બારે० ॥ ૯ ॥

અન્ત-બારે માસ પુરણુ થયા તેહને જે જંન અર્થ એહેનો પ્રીછે ॥
વપુ વીમલ આકાસવત થઈ રહ્યા સીવપદે લીન હવે જીવન ઇછિ ॥
સીખે સાંભલે જે જન અનુભવે તે નર તાં તદરૂપ થાએ ॥
પરતક્ષ રાંમ રસનાને ઓલખી અખા શતગુરૂ બાલક હોયે તેહેમ ગાયે ॥ બારે० ૧૩ ॥

વિષયાદિ-બારે માસની ઋતુનાં લક્ષણનું નિરૂપણ કરી તે દ્વારા જીવને તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપદેશ અખાએ આ મહીના દ્વારા કરેલો છે. વિચાર ગૂઢ અને મર્મભેદી હોવા છતાં રસિક અને બોધગ્રાહી ભાષામાં લખાયલા છે.

વિશેષ-૧. આ માસ અખાની કૃતિઓ સાથે સળંગ પ્રકટ થયલા જાણવામાં નથી. પ્રતિ જૂની છે. બાલબોધ લિપિએ લખાયલી હોવા છતાં ઘણા અક્ષરોનો મરોડ ગુજરાતી લિપિનો છે. માસ ત્રુટક છે, માત્ર એક જ પાનું અને છ કડી છે.

૨. "કાન્તમાલા" સ્વ. કવિ મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટની સ્મારક નિમિત્ત પ્રકટ થયલી ગ્રંથાવલિ(૧૯-જુન, ૧૯૨૪)માં પ્રાચીન કાવ્યોના સંશોધક રા. અંબાલાલ બુ. જાનીએ (૧૮૪) સંશોધીને સટિક અખાના બાર માસ ગુજરાતી પ્રીન્ટીંગ પ્રેસની રા. નટવરલાલ ઇચ્છારામ દેશાઇની પ્રતિ ઉપરથી પ્રકટ કરેલા છે. (પાનું ૪૨૦-૪૨૨)

सं. १०९–रस–योगशत–(र. सं.)–(लि सं १७४१)—पु. २–३६

आरंभ—श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगिरिधारीणे नम ॥ ॥
प्रणम्य धन्वंतरिमादिदेवं सुरासुरैर्वंदितपादपद्मं ॥
परोपकाराय सतां हितार्थं विरच्यते योगशताभिधानं ॥ १ ॥
कृत्स्नस्य तंत्रस्य गृहितधाम्ना चिकित्सिताद्विप्रकृतस्य दूरं ॥
विदग्धवैद्यप्रतिपूजितस्य करिष्यते योगशतस्य बंधः ॥ २ ॥
परिक्ष(क्ष्य) हेत्वामयलक्षणानि चिकित्सितहेन चिकित्सकेन ॥
निरामदेहस्य हि भेषजानि भवंति युक्तान्यमृतोपमानि ॥ ३ ॥
शरीरनेत्रव्रणरोहणानि विषानि भूतानि च बालतंत्रं ॥
रसायनं पंचविधं च कर्म अष्टांगमाहुः प्रवदंति वैद्याः ॥ ४॥

अन्त—अथ क्षेपक ॥ सैंधवं मिरिचं चैव सर्षिया कृष्टमेव च ॥
वस्तमूत्रेण पिष्टानि नश्यं तंद्रीनिवारणं ॥ १२८ ॥
शरीख वंकझ गोमूत्र कृष्णामिरिच सैंधवै ॥
अजनं स्याप्रबोधाय शरस्तेन शिलावचैः ॥ १२९ ॥
मधुक सारसिंधु छ वचोजण कणा समाः ॥
श्लक्ष्णं पिष्ट्वामस्यान कुर्यात्संप्रबोधनं ॥ १३० ॥

इति श्री अभिन्यास चिकित्सा ॥ इति सन्निपात कुलिका समाप्ता ॥ संवत १७४७ ना वर्षे आषाढ मासे कृष्णपक्षे ८ बुधे लपतं॥ कोठारी रणछोड कासी ॥ ए चोपडी नाहानां कासीनी छे ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

વિષયાદિ-૧. પ્રસ્તુત ગ્રંથ વૈદકનો છે. સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયલો છે અને વચ્ચે વચ્ચે ઔષધ બનાવવાની કે વાપરવાની સૂચનાને લગતી એકાદ લીટી ગુજરાતી ભાષાની આપી છે, તેમ ઔષધો અને વનસ્પતીનાં નામ પણ ગુજરાતી ભાષાનાં છે.

૨. શ્લેષ્મ, વાતવિકાર, જ્વરવિકાર, નેત્રવિકાર, અને મૂત્રાશયના રોગ આદિની ચિકિત્સા અને તેના ઉપાયો, ધાતુ, ભસ્મો અને ચૂર્ણોની કૃતિ અને તેનાં નિદાન વગેરે વર્ણવેલું છે.

વિશેષ-૧. આ ગ્રંથ પ્રકટ થયો જાણ્યામાં નથી. પ્રતિ જો કે બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે, છતાં 'ખ' 'સ' 'ચ' 'અ' આદિ અક્ષરોનો મરોડ ગુજરાતી લિપિનો છે. શ્લોકાદિની અંક સંખ્યા બરોબર ક્રમસર નથી. પ્રત્યેક બાબતના શ્લોકની સંખ્યા નિરનિરાળી છે અને પાના ૩૩માના 'ऊर्ध्वादिचिकित्सा'ના વિષયથી ૫૧મો આંક શરૂ કરી અંત પર્યંત ૧૩૦ સુધી ચાલુ રાખેલો છે.

૨. પાના ૩૪ અને ૩૫મા માં चूर्णाधिकारનો અપૂર્ણ વિષય લખેલો છે અને તેમાં गुल्मे दिग्वादि, शूल हिंग्वादि, गुलमशार्दूल, नारायक અને ज्वरांकुश એ ચૂર્ણોના સંસ્કૃત શ્લોકો ઉતારેલા છે.

૩. પાના ૩૬મા માં 'રામબાણ હરીતાલ'-હરતાલ મારવાનો અને તેનો ઔષધ તરીકે લેવાનો વિધિ ગુજરાતી ભાષામાં રચેલો છે.

અં. ૧૦૯–ગ કપિલ મુનિનું આખ્યાન–રામભક્ત (૨ સં.)–(લિ. સં. ૧૭૪૮)–પૃ. ૧-૧૬

આરંભ–શ્રીગણેશાયે નમઃ ॥ કપીલ મુનીનું આક્ષાન ॥
રાગ ધન્યાસી ॥ પ્રથમિ પ્રણેમુ શ્રી ગુરુસ્વામીજી ॥ બેહુ કર જોડી મસ્તક નામીજી ॥
ગણુપતી શરસ્વતી ચરણે લાગુજી ॥ હરી જશ બોલવા વાંણી માગુજી ॥
કર્દમ રૂષીનુ કુલ તે ધન્યજી ॥ જાંહાં અવતરયા કપીલજી મુંન્યજી ॥ ૧ ॥
વલણ ॥ કપીલ મુનીએ અવતાર લીધો ભગવતી વાચા પાલવા ॥
શાંખ જોગ પ્રગટ કરયો ॥ અગન્યાંનના મોહો ટાલવા ॥ ૨ ॥
શ્રી ભાગવત ક્રમ તણુ । લક્ષણુ ભક્તીરસમાં બેહીયે ॥

મોહો જાલ જડ અગન્યાંન લક્ષણુ ॥ ગ્નાંન ખડગે છેદવા ॥ ૩ ॥
ત્રતીય સ્કંધે અધ્યા તેત્રીશ નીરોપણુ નીરધારીયે ॥
ચોવીશ પુઠિ નવ રહ્યા તે કપીલમુખે વીસ્તારીયે ॥ ૪ ॥

અન્ત–(રાગ કેદારો).

એણે માર્ગિ કરી અનેક જોગી ॥ બ્રહ્મપદારથ પામ્યા ॥
એહેવુ કહીને કપીલ ચાલ્યા ॥ માતાનાં મોહો વામ્યા ॥ ૪૩ ॥
તે વાર પુઠી દેવહુતીયે જોગ ધારણા કીધી ॥
શાક્ષાત પદ પાર બ્રહ્મનિ પોમી કપીલિ આગન્યા દીધી ॥ ૪૪ ॥
તત્ર તતમાં લઈ મેલબ્યા શરસ્વતીમાં લે પાંમી ॥
ઉદક સંધાતિ એક થઇનિ ગઇ જન્મ મ્રુત ભય વાંમી ॥ ૪૫ ॥
તે માટે એ ક્ષેત્ર સરસ્વતી ॥ પુન્ય થકે અતિ પુન્ય ॥
ત્રિલોકયમાં વીક્ષાત સુધ કર સુણો પરીક્ષત રાજંન ॥ ૪૬ ॥
એ આક્ષાંન સુણે સંભલાવિ ॥ નરનારી જે ગાએ ॥
દેવહુતીની ગતીનિ પામી ॥ વીષ્ણુલોક તે જાયે ॥ ૪૭ ॥
ઉથલો ॥ વીષ્ણુલોક તેહેનિ નહી દુલભ જેહેનિ હરીનુ ધ્યાંન ॥
રામભક્તને ચરણે રાખો ભગવાન ॥ ૪૬ ॥ કડવાં ૫ ॥

ઇતી કપીલ મુનીનુ આક્ષાંન ગ્નાનપ્રબોધ શંપુરણુ ॥ લખતંગ કોઠારી રણછોડ કાશી સંવત ૧૭૪૮ના ભાદ્રવા શુદ ૧૨ દીને

વિષયાદિ–૧. શ્રીમદ્ ભાગવત તૃતીય સ્કંધના આધારે આ આખ્યાન રચાયલું છે. કપિલ મુનિએ પોતાની માતા દેવહુતિને તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રબોધ કરી સંસારમાંથી રાગનો ત્યાગ કરાવ્યો, એ પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે.

૨. કડવાં ૫ છે. રાગ, વલણ અને ઊથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે. આમાં વલણ ઢાલની ગરજ સારે છે, કે જે સરણી કેટલાંક પ્રાચીન આખ્યાનોમાં જોવામાં આવે છે.

વિશેષ–૧. આ આખ્યાન પ્રકટ થયું નથી. આ પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે, પણ કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ ગુજરાતી લિપિનો છે. પ્રતિ જૂની તેમ જ જીર્ણ છે. છેલ્લું પાનું ફાટેલું છે.

૨. છેલ્લા પાના ઉપર "શ્રીરામસ્તુતિ"ની ૧૦ કડીઓ લખેલી છે, અને તે ત્રુટક છે. પાનું ફાટેલું હોવાથી ઉતારાય એવી નથી.

૩. આ કવિ સંવત ૧૭૬૦ ની આસપાસ થઈ ગયલો છે, તેની ભગવદ્ગીતા, યોગવાસિષ્ઠ સાર વગેરે પ્રચલિત છે. આ નામાવલિના અં. ૫૨–ચ (પાનું ૭ મું). અં. ક (પાનું ૧૭૭ ૭).

• અં. ક- ૧૧૦-શિવપુરાણ-હરદેવ-(ર. સં. ૧૭૪૦)-
(લિ. સં ૧૭૬૮)-પૃ. ૭-૧૫૩ (તૂટક)

આરંભ-(પેહેલાં ૭ પાનાં ન હોવાથી રીતસરનો આરંભ આપેલો નથી.)
પોતા મનોરથ મંદીર ચાલો ॥ ઉલટ અંગ ન માએ ॥ ૭૦ ॥
શીવ શંભુનો મહીમા ઘણો સાંભલે પૂન અપાર ॥
શનમાંન રીધ પામે શહી ॥ ભવતરે દુસ્તર પાર ॥ ૭૧ ॥
નાહાંના વીધી સુખ ભોગવીને ॥ દાશારહ શીવપૂરે ગઓ ॥
વ્યાશ વાણી સ્કંધપૂરાંણે ॥ પ્રથંમ અધાયો પૂરણ થઓ ॥
વલણ ॥ થએો અધા પ્રથંમ પૂરંણ ॥ ભ્રમોતર ખંડે કથા ॥
મહાદેવસુત હરદેવ કેહે ॥ શીવભગ્તી કરજ્યો શરવથા ॥
॥ કડવાં ૧ ॥

અન્ત-રાગ ધવલ ધંનાશી ॥
થઓ શવાદ શૌનક રૂખી સુતને નીમીશારણ્ય મુઝારજી ॥
તે કહો અમે પ્રાકૃતબંધે ॥ બુધ તણે અનુશારજી ॥ ૧ ॥
પાંચે અધીક ખટ દશ શત શામે ॥ શંવત ૧૭ ચાલીશેજી ॥
કારતેગ સુદ તેરશ ગુરૂવારે ॥ કથા અધા આવીશજી ॥ ૨ ॥
સ્કંધ પુરાંણ ભ્રમોતર ખંડે ॥ શંકરમાહાત્યંમ નીધાંનજી ॥
ચંદ્રશેખર આખાન વીસ્તારૂ ॥ પ્રાકૃત બચનજી ॥ ૩ ॥
શાત્રીશ કડવાં રાગ પંનરની વીવીધ ચાલ છે શારજી ॥
એક વીશ શત ઉપર પીસ્તાલીશ ॥ પદ શાખા વીસ્તારજી ॥ ૪ ॥
પ્રથમ કડવે રાગ રામગ્રી ॥ ગણપતી શરસ્વતી ધાંનજી ॥
મત્ર મહીમા છે પ્રથમ અધાએ ॥ દાશાહર આખ્યાનજી ॥ ૫ ॥
× × × ×
એ રીતે પરીપૂરંણ કીધુ ॥ ચંદ્રશેખર આક્ષાનજી ॥
પરમ ગુરૂ શંકરને શેવૂ ॥ રૂદે કમલ પરીધાનજી ॥ ૨૮ ॥
શાડત્રીશ કડવાં એ સંધાતે શીવકથા કહી શારજી ॥
અધીક નુન અખેર પૂરીને ॥ કવી કરજો ઉપગારજી ॥ ૨૯ ॥
ન જાણું ગતી કવીજંન કેરી ॥ પૂછી કરો વીસ્તારજી ॥
રાગ પદબંધ કાંઈ ન ઝાંણુ ॥ બુધ છે અલપ અપારજી ॥ ૩૦ ॥
... ...
સ્વસ્થાને શીધ્ધપૂર અમારો જન્મભુમી પરભાતજી ॥
બધ્ધશ ગોત્ર પદ છઠે ઝાંણો ॥ શાહ્મણ ઉદીચ ગુજરાતજી ॥ ૩૫ ॥

દેવને પોલ શોમેશ્વર ફ્લીઉ તાંહાં પૂરવ ધરવાશજી ॥
દારીદ ભઞંન શીવ્કરૂણા પૂરંણ ॥ કીધો એ અભાશજી ॥ ૩૪ ॥
તાપીતીર સુરઝપુર પાવંન ઍગમપરા માંહાં વાશજી ॥
શીહોરા શંગ્રા રહુ દવડાં માલી ફુલીઆ પાશેજી ॥ ૩૫ ॥
સુભટ ભાત શેહેદેવ જગ્નેશ્વર જાગેશ્વર શુભ નાંમજી ॥
માતા નામ શ્રીકૃશ્ણ ઝનુનીનુ ॥ ઝે થઈ ગોકુલ ગાંમજી ॥ ૩૬ ॥
અંબા કેરૂ પૂજન કરતાં ॥ શ્રી કૃષ્ણ પરઝે પાંમીજી ॥
તે નાંમે અભીધાંન પીઆનું ॥ નીત શેવે શીત્ર સ્વાંમીજી ॥ ૩૭ ॥
શ્રી દેવગુરૂને ચરણ પ્રતાપે ॥ કવી પાંમા અભીધાંનજી ॥
માહાદેવ સુત હરદેવ પ્રભુ ॥ શીવભગ્તી પરમ નીધાંનજી ॥ ૩૮ ॥
પરમ નીધાંન શંભુ ભગ્તી ॥ પ્રીતી કરી તે ચીત ધરો ॥
માહાદેવસુત હરદેવ સ્વાંમી ॥ શદાશીવને અનુસરો ॥ ૩૯ ॥
કડવાં ૩૭ ॥

પદ ૨૧૮૮ ॥ રાગ શંપૂરંણ-શુભં ભવતુ ॥ શવત ૧૭૬૩ના વરખે અશ્વણ વદી ૧૪ વાર શોમે ॥ શમાપ્ત ॥ શવત ૧૭૮૬ના વરખે આશો વદ ૫ વાર શોમે ॥ લખતંગ જગદીશદાશ વણારશીદાશ ॥ ઝેહેવી પ્રત હુતી તેહેવી ઉતારી છે ॥ માટે લખનારને દોશ નહી ॥ અખેર ખરો તથા ખોટા હોએ તે સંભાલીને વાંચજો ॥ મે માહારી બુધ પરમાંણે ઉતારૂ છે ॥ શ્રી ગોપાલજી શત છે ॥ શ્રીનાથજી શત છે ॥ શ્રી માહાલખમીની કીપા છે ॥

વિષયાદિ-જુઓ અં. ૬૬-ક્ષ-(પા. ૮૯), અં' ૮૦ (પા. ૧૪૭), અને અં. ૮૫-ક ના 'વિષયાદિ' અને 'વિશેષ'.

વિશેષ-પ્રત જૂની તથા જીર્ણું છે; ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે; માત્ર પહેલાં છ પાનાં કોઇએ કાપી લીધેલાં છે તેથી પ્રસ્તુત આખ્યાન ત્રુટક રહ્યું છે. કવિએ રચ્યા પછી ૨૮ વર્ષને અંતરે આ પ્રતિ ઉતરાયલી છે.

અં. ૧૧૦-ખ-રણયજ્ઞ-પ્રેમાનંદ (ર સં. ૧૭૪૧)-(લિ. સં. ૧૭૮૭)-પૃ. ૧૫૩-૧૯૩

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમઃ ॥ શ્રી શારદાએ નમઃ શ્રીગુરૂભો નમઃ। અથ શ્રી રંણઝગન શ્રીરાંમજીનો લખો છે.

શ્રી રાગ-શ્રી ગુરૂ કમલાપતીને ॥ ચરંણ વંદી કરૂં પ્રણાંમ ॥
સ્મરંણ કરતાં શારંગધરતું ॥ શરે શઘલાં કામ ॥ ૧ ॥
શાંમીજી શનંમુખ જુઓ ॥ આંપણી શેવક ઝન ॥

શંશારશાગર દુસ્તર તરવા ॥ ગાઉં ગૂણુ ગોવંદ ॥ ૨ ॥
શાર કથા શ્રવણે પાંન કરતાં ॥ ત્રીવીધ તાપને ટાલે ॥
શ્રી રામચંદ્ર તણા ગુણુ ગાતાં ॥ પ્રાંતીક પાંચ પરઝાલે ॥ ૩ ॥
(કડવું ૧ લું)

અન્ત—લવ કૂશ સુકા નંદીપુર માંહાં ॥ વંશ રાખવા શ્રીરાંમજી ॥
એ રેણુ જગ્નની કથા સંખેપે ॥ ઠહા હરી ગુણુગ્રામજી ॥
કડવાં છવીશ પદ પૂરંણુ શાત શેહે ॥ બાર રાગ દસ દેશીજી ॥
કથા કવી નંદાવતી માંહાં ॥ હરીલીલા ઉત્તમ પ્રવીશીજી ॥
સંવંત ૧૭ એતાલીશા વરખે ચઈત્ર સુદી દીન બીજી ॥
રવીવારે કથા થઈ પૂરણુ ॥ કોઈ રશીયા લેજો સ્વાદજી ॥
દેશાઇ મેહેતા શંકરદાશ ॥ સુજને આગના દીધીજી ॥
શંખેપે કથા કહી કાંઈ હુતી પૂરવે તે મે વીસ્તારજી ॥
ગુજરાત મધ્યે ગામ વડોદરૂ ॥ પાવન પુર વીરખેત્રજી ॥
જાંહાં વઈસ્ણુવ ઝંન ઉપજે બહુ પ્રાતી વાહાલા પંકજનેત્રજી ॥
ચતુરવંશ જ્ઞાતે બ્રાંહાંમણુની ભટ પ્રેમાનંદ નામજી ॥
બુધ અનુશાર એ કથા જોડી શ્રી રઘુપતીના ગુણુગ્રાંમજી ॥
ભણે શાંભલે જે જંન શીખે તેહેનાં ભવ દૂખ જાએજી ॥
બ્રંમહતાદીક પ્રાતીક નાહાશે ॥ જગ્ન તીરથ ફ્લ થાએજી ॥
સુભ ભવતુ કલાણુ કરી ॥ શરવ મંગલ હરીનુ નાંમજી ॥
ભટ પ્રેમાનંદ કેહે કર જોડી ॥ રાખો શરણે શીમીતા સ્વાંમીજી ॥
કડવાં ૨૭ ॥

પૂરંણુ થાએજી શંવત શતર શતાશીના કારતેગ સુદ ૩ શુકલ પખેજી ॥ વાર શોમે પૂરંણુ થયો વીસ્તારજી જેહેવી પરત હુતી તેહેવી ઉતારી લીધી છે માટે લખનારને દોશ નહી દએ ॥ મે માહારી બુધ પરમાંણે ઉતારી છે અખેર ખરો તથા ખોટો હોએ તે શંભાલીને વાંચજો શ્રીનાથજી શત છે.

વિષયાદિ—૧. વાલ્મિકી રામાયણુના યુદ્ધકાંડ અનુસાર લંકામાં સીતાની પ્રાપ્તિ અર્થે રામે રાવણુ સાથે મચાવેલા રણુસંગ્રામનું વર્ણુન પ્રસ્તુત 'રણુયજ્ઞ'માં કહેલું છે.

૨ કડવાં ૨૭ છે, જો કે કવિ ૨૬ હોવાનું લખે છે. રાગ, ઢાલ અને વલણુથી પદ બધ બાંધેલો છે.

વિશેષ—૧. આ રણુયજ્ઞ બ્રુ. કા. ભા. ૩ માં તથા પ્રાચીન કા. ત્રૈ. અંક ૨ માં છપાયો છે તે ૧૭૪૧ મા રચાયો છે; અને પ્રેમાનંદ જણુાવે છે તેમ તેણે આની પુનરાવૃત્તિ આ સાલમાં કરી છે. પ્રતિ લગભગ પ્રેમાનંદના સમયની છે; ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. 'જ' અને 'ઝ' માં ઝાઝો ફેર તો નથી. છેલ્લા બે પાનાંમાં લખાણુની આસપાસ વેલો, મોર, ફુલના છોડવા વગેરે કાઢેલાં છે.

૨. આ પ્રતિ આખ્યાન રચાયા પછી ૩૫-૩૬ વર્ષના અંતરે ઉતારાયલી છે.

અં. ૧૧૦-ગ-શૃગાલ પુરી-ફૂંદ-(ર. સં. ૧૬૮૪)-
(લિ. સં. ૧૭૮૭)-પૃ. ૧૯૩-૨૦૫

આરંભ-શ્રી ગણેશશાએ નમઃ શ્રી શારદાએ નમઃ શ્રી ગરુભ્યોએ નમઃ
શ્રી અથ શૃગાલપૂરી લખી છે ॥
રાગ ધંન્યાશી ॥
શીવકાંપી રે નગરી લગારે કાર ॥ પ્રતુલ કમલની રે ॥ દશ જોઝન વીસ્તાર ॥૧॥
રત્નકનક પેરે ॥ મણી ગ્રેહે જોત પ્રકાશ ॥ અધ નહી લેપે રે ॥ જેમ વઇકુંઠ
કઇલાશ ॥ ૨ ॥
ઢાલ ॥ કૈલાશ સુ ઝન નીવાશ સુરમૂતી ॥ વીણુધ ઝન વીશ્રાંમ ॥
સુખે ત્રખીતી તલ ધરમ અરથશ(શુ) ॥ કાંમ મોખ અભીરાંમ ॥૩॥
શમ પૂરી માંહાં વીમલ થલ છે ॥ કોટી ઉપમા જોગ ॥
ખટદશ કલા નવ રશ નીધી ॥ શંપૂરંણુ અખેભોગ ॥ ૪ ॥
તાંહાં શ્રીવંતા શા શૃગાલ શા શેઠે ॥ કર પૂત્ર મદાંન ॥
તેહેને શદાશીવ શંતુષ્ટ થઆ ॥ એ અનોપમ આખાંન ॥ ૫ ॥
તે કૂતોહલ કહુ વીધીપૂરવક ॥ ભગીરથ મહીમાએ ॥
એ કથા અધવીધશની ॥ ત્રેતાપ દૂર પલાએ ॥ ૬ ॥
તે શૃગાલશા તવીક પૂરવ ઝન્મે ॥ માહા દાતા કોણુ ॥
તે પ્રથમ પેહેલાં આપતો ॥ નીત શવાભાર શોવરંણુ ॥ ૭ ॥
(કડવું ૧ લું)

અન્ત-(રાગ ધવલ ધંન્યાશ્રી)
શાહા શૃગાલ પૂરી પ્રઝા શંધાતે ॥ બેઠા પૂરપ વેમાંનજી
શંભુએ કર ગ્રહી શાંનીધ લીધાં ॥ કીધાં આપ શમાંનજી ॥ ૮ ॥
અદભુત ઓછવ વેદ દૂદભી ॥ વરતો જેજેકારજી ॥
પૂઝાનાં ફલ પરતખ પાંમા ॥ શાગતી વીશ્વધારજી ॥ ૯ ॥
એ અનુભવરશ ગાતાં સુણતાં ॥ ફલ પાંમે ઝાંએ કાશીજી ॥
જીવન મુગત અમર મુની શરખા ॥ અંતે વઇકૂંઠ વાશીજી ॥ ૧૦ ॥
શંવત ૧૬ ચુવાસીએ ॥ આખાડ ઉજલ પખજી
પ્રતીપદા શનીવાર શંખેપે ॥ પાંમી કથા પ્રતખજી ॥ ૧૧ ॥
બુધમાને આખાન કરએ ॥ વરણુવ વીખભા દઢજી ॥
શતગુરૂ વૈશ્ણુવ શંત ક્રીપાએ ॥ કર જોડી કહે કવી ફુદજી ॥ ૧૨ ॥
કડવાં ॥ ૧૨ ॥

ઇતીશ્રી શગાલ પૂરી સંપૂરણ ॥ શવત ૧૭૮૭ ના વરખે મહા સુદ ૧૦ વાર શુકરે શપૂરણ ॥ કર છે ॥ જેહેવી પ્રત હુતી તેહવી ઉતારી છે માટે લખનારને દોશ નહી ॥ માટે અખેર ખરો ખોટો હોએ તે સંભાલીને વાંચજો ॥ શ્રીરાંમજી શત છે ॥ શ્રીનાથજી શત છે ॥ શ્રીમહાલખમીજીની કીપા છે ॥ શ્રીમાતા તાપીની કીપા છે ॥ શ્રી રણછોડજી.

વિષયાદિ–૧. શિવભક્ત શગાલશા શેઠનું અભ્યાગતને જમાડ્યા પછી જમવાનું અડગ વ્રત તોડાવવા શિવે એક દિવસે તેના એકના એક પુત્ર ચેલૈયાનું માંસ તેને જ હાથે શિરચ્છેદ કરાવી, તેને અને તેની પત્નીના હાથે આંખમાથી વિના એક પણ આંસુ સર્યે તે ખાંડીને પોતાને જમાડવાનો આગ્રહ કરી, કસોટી કીધી અને તેમા શગાલશા શેઠ પાર ઉતર્યો, એ પ્રસંગ પ્રસ્તુત આખ્યાનમા વર્ણવેલો છે.

૨. કડવાં ૧૨ છે. રાગ અને ઢાળથી પદબંધ બાંધેલો છે, વલણ કે ઉથલો જણાતાં નથી.

વિશેષ–૧. પ્રસ્તુત આખ્યાન પ્રકટ થયું નથી. સામાન્ય રીતે લિખણે અઘોરપંથી સાધુનો વેષ લેઈ શગાળશાની કસોટી કર્યાનું જણાવ્યામા છે, ત્યારે આ કાવ્યમાં **શિવે એને તાવ્યાનું** વર્ણવ્યુ છે, એટલે મહત્વનો ફેર છે.

૨. ભોજાભકતે પાચ કડવાંમાં **ચેલૈયા આખ્યાન**ને નામે શગાળશાનું આખ્યાન લખ્યુ છે; જુઓ બૃ. કા. દો ભા. ૫ મો. પૃ. ૬૨૧–૬૨૫.

૩. કવિ નાકરે પણ "શગાલપુરી' લખ્યું છે અને તેનો હવે પછીના અંકમાં ઉલ્લેખ થશે.

૪. પ્રતિ સવત ૧૭૮૭ ની છે, એટલે જૂની છે, ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે. પ્રસ્તુત આખ્યાન લખનારા લહીઆએ લીટી પૂરી થતાં કાનો પણ અક્ષરથી છૂટો પાડેલો છે.

૫ આ કવિ સં. ૧૬૫૨ ની આસપાસ અનાવલ સ્વસ્થાનના સૂપા ગામમાં થયો છે. જુઓ અં. ૬૪-ઘ ના 'વિષયાદિ'–૨, પાનું ૬૫ સુ.

અં. ૧૧૦–ઘ–ચંદ્રાવલામાલા–કવિ કૂઢ–(ર. સં.)–, (લિ. સં. ૧૭૮૭)–પૃ. ૨૦૬–૨૧૯.

આરંભ–શ્રી ગણેશાએ નમઃ ॥ શ્રી શારદાએ નમઃ શ્રી ગુરૂભ્યોએ નમઃ શ્રી નાયજી શત છે ॥ શ્રી ચંદ્રાવલા માલા આખાડાના ॥
રાગ શાંમેરી ॥ શ્રી વીનાએક વીસ્તરે ॥ સ્વામી સુધ બુધ કેથરે ॥

વીઘનરાજ વાણી વીખે ॥ વર દેઓજી (ઝ)શ વંત ॥ વર૦–
વરદેઓજી નીરધાર ઝશવંત વીધાતા ॥ ભવદુખભાંજની ભારત માતા
માલા આખાડાને ભાં(ભા)મણે જાઉં ચતુભુજ ચંદ્રાવલા ગાઉં ॥
એ ગુંગદીશ રે ॥ ૧ ॥

એક સમે મથુરાં પૂરીમાં ॥ આવીઆ નારદ રૂખ રે ॥
કંસ રાએ ચરણે નમો ॥ કરી સ્વાગત ભોજંન ભખ રે ॥
કરી સ્વાગત ભોજંન ભૂપાલે ॥ કીપા કીધી મુનીનાથ કીપાલે ॥
સ્વામીજી ચાર પદારથ લહીએ કૂશલખેમની વારતા કહીએ ૩૦ ૨
રૂષી કેહે રાએ સાંભલો ॥ રાજ આવૂં મરંણ અકાલ રે ॥
બાંધાં પૂર પીંડારનાં ॥ જ્યારે ગોકૂલમાં ગોવાલ ॥
ગોકૂલ ગોપે ડંડ ઝ દીધા ॥ દાણુ સમે દેશ આપણા કીધા ॥
હું હવડાં આવો છૌ તાંથી કાલા કૂશલ પૂછો છો કાંહાંથી ૩૦ ૩

અન્ત-આપૂં રાઝ ઉગ્રસેનને વરતાવી તેહેની આણુ રે ॥
દૂદ(દું)ભી વાગાં દેવનાં ॥ ધન શ્રીપ્ર(પ)તી સારંગપ્રાં(પા)ણુ રે ॥
પ્રદખણા દેઇ લાગો પાએ મોહો તેડ મથુરાં પૂર ઓછવ-થાએ ૩૦ ૭૪
પછે આપૂ રાઝ ઉગ્રેસેનને ॥ વરતાવી તેહેની આંણુ રે ॥
પછે કૂબઝા આફૂડ(ર) આશ્રમે ગયા ॥ ગોવંદ ગરૂડારૂઢ રે ॥
આશ સફલ થઈ દાસની ॥ કર જોડી કેહે કવી કૂઢ ॥
કૂડ સુઢ કેહે હું ખલી જાઉ ॥ ચરણુ શરણુ રાખો ગુણુ ગાઉં
પૂંઝાનાદ પ્રીત પરમેશ્વર શદાદાશ દાંમોદર દો વર ॥ ૩૦ ૭૫

ચંદ્રાવલા શપૂરંણુ લખા છે ॥ જેહેવી પ્રત હુતી તેહેવી ઉતારી છે ॥
માટે લખનારને દોશ નહી ॥ અખેર ખરો ખોટો સંભાલી વાંચજો ॥

વિષયાદિ-૧. મથુરામાં ધનુર્યજ્ઞવેળા કૃષ્ણે કંસને કેવી રીતે માર્યો અને માતા-પિતાને બંધનથી છોડાવ્યાં, એ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે.

૨. ૭૫ તુક છે. રાગ સામેરી છે, પણ રચના જૂદી તરેહની છે. કાઠીયાવાડમાં "રામવાલા" અને 'ચંદ્રાવલા' આદિ આવી રચનાઓ સુપ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય છે.

વિશેષ-૧. આ ચંદ્રાવલા પ્રકટ થયા નથી. પ્રત જૂની અને જીર્ણ છે, ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે એનો લિપિ સંવત જો કે અહીં આપેલો નથી પણ આલંગ પાછલનાં આખ્યાનોનો લિપિસંવત જોતાં તે સંવત ૧૭૮૭ હશે એમ સ્પષ્ટ સમજાય છે.

૨. કવિની ઓળખ માટે જુઓ અં. ૧૧૦-ગ, અને અં. ૬૪-ઘ

અં. ૧૧૦-ઙ-યોગવાસિષ્ઠ-રામભક્ત-(૨-સં.) (લિ. સં. ૧૭૮૭)-પૃ.-૨૨૦-૨૬૦

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમઃ શ્રી શારદાએ નમઃ ॥ શ્રી ગરૂભો નમઃ શ્રી નાથજી સત છે શ્રી માહાલખમીની કીપા છે ॥ અથ જોગવસીસ્ટનું પ્રાકૃત આરંભા પૂત ॥

રાગ શ્રી ગોડી ॥ શ્રી ગુરૂને ચરણે નમી ॥ કેહે **રામભક્ત** કરજોડ ॥
રશીક કથા રઘુનાથની ॥ કેહેવા મુઝને કોડ ॥ ૧ ॥
શ્રી શુકદેવ દયા કરો ॥ જેમ બોલુ પદ નીરવાંણુ ॥
શાગર તરવા શાંચર ને ॥ પીલકાનુ પ્રાંણુ ॥ ૨ ॥
કૂભ તણી ગત કેટલી ॥ વારેધી કેમ શમાએ ॥
આકાશના શીખા નહી ॥ ચડ(ર)કલે કેમ ઉડાએ ॥ ૩ ॥
ગંગાજમુનાં શરસ્વતી ॥ તાંહાં કૂભ કેહી માત્ર ॥
...દ કવી કેમ વરણવૂ ॥ ગુરૂ દ(દે)વ શરમા માત્ર ॥ ૪ ॥

... ...

શ્રી જોગ **વસીસ્ટ** તણો મહીમા ન ઝાંણુ પાર ॥
ગરથ ગોચર ગુઢારથ ॥ તે કેમ કહુ વીસ્તાર ॥ ૭ ॥
શંકેપ માત્ર કરી ॥ કહુ મે શંમત્રે નહી કેહેવાએ ॥
ભેદ નવ લહુ બીઝાનાં ॥ પ્રાક્રંમ ન ઓછાએ ॥ ૮ ॥
શ્રી **વીશ્વનાથ** વંદન થકી ॥ શાંભલુ અચુત ગ્નાંન ॥
દીન ઝાંણી દઆ આણી કરાવૂ અંમ્રીત પાંન ॥ ૯ ॥

(કડવૂં ૧ લું)

અન્ત—છાંડો મોહો અવદા ગઇ સુધ વાંછના પાવંન થઈ ॥
વવેક ગ્નાંન ધરઉ ધાંન ન શંખયા ન રહે ભગવાંન ॥ ૨૬ ॥
અથવા નંદ પદ પાંમુ રાએ ॥ વેમાંન બેશી વયકુઠ ઝાએ ॥
દીનકરની પેરે નીરમલ જોત ॥ ઝાંણે ગગન થયો ઉદોત ॥ ૨૭ ॥
વચી(સિ)સ્ટ કેહે શાંભળો ભગવાંન ॥ તંનમ થયો બલી રાઝન ॥
વઇરાશ(ચ)નની નીરમલ મતી ॥ પીતાપૂત્ર પાંમો એક ગતી ॥ ૨૮ ॥
વચી(સિ)સ્ટ કેહે શું કહીએ કથી ॥ વંન ગએ કંઈ મુગતી ઝ નથી ॥
મંનશા સુધ કરો ભગવાંન ॥ નહી લેપે જો અંતર ગ્નાન ॥ ૨૯ ॥
રાજકાજ કરતાં વહેવાર ॥ નહી લેપે માઆ શંશાર ॥
અંતર એશું ધરો અભીરાંમ ॥ બાહાઝો ફ્રર કરતાં કામ ॥ ૩૦ ॥
અભીમુગતી હોશે રઘુવીર ॥ નહી લેપે જેમ પંકઝ નીર ॥
રામભગ્ત ઝાંણો શરવથા ॥ શરગ એકવીશમે એ કથા ॥
શરગ એકવીશ પુરાં છે—॥ ૬૮૨ ॥ શુભમતુ આઇરામશતુ ॥ શવ
૧૭૮૭ ના વરખે ફાગણ સુદ ૧૫ વાર શુકરે એ શંપુરંમ કર છે ઝેહેવી પ્ર
કુતી તેહેવી ઉતારી છે માટે લખનારને દોશ નહી ॥ અખેર ખરો ખોટ
હોએ તે શંભાલી વાચઝો ॥ મે મહારી બુધ પરમાંણે ઉતારૂ છ લખતં

શાઃ જગદીશદાશ વણારશીદાસ જાતે લાડ વીશા શ્રી રામજી શત છે॥ શ્રી મહાદેવજી શત છે શ્રી માત તાપીની કીપા છે. શ્રી મહાલખમીજીની કીપા છે.

વિષયાદિ–૧. શ્રી યોગવાસિષ્ઠના પહેલા પ્રકરણના આધારે ૨૧ સર્ગનો સારોદ્ધાર આ આખ્યાનમાં કહેલો છે. શ્રી રામચંદ્રને વસિષ્ઠે તત્વજ્ઞાનનો આપેલો બોધ આમાં વર્ણવ્યો છે.

૨. રાગ, ઢાલ, દૂહા અને ચોપાઇથી પદબંધ બાંધેલો છે. સર્ગ ૨૧ છે, પદ ૬૮૨ છે

વિશેષ–૧. આ આખ્યાન પ્રકટ થયું નથી, પ્રગટ કરવા યોગ્ય છે. પ્રતિ જૂની અને જીર્ણ છે, ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે. લટીઆએ અક્ષરનો કાનો લીટી પૂરી થતાં બીજી લીટીમાં ક્વચિત્ ક્વચિત્ લખેલો છે. ૨૨૯ મા પાના પછી પાનાના આંક લખેલા નથી.

૨ આ જ કવિની ભગવદ્‌ગીતા સુપ્રસિદ્ધ અને લોકપ્રિય છે. તે સં ૧૯૬૦ માં થયો છે તેની ઓળખ આદિ માટે જુઓ અં. ૫૪–૬ (પા ૨૧–૨૨) ના "વિષયાદિ" તથા "વિશેષો." વળી જુઓ ૯૭–ગ, (પા ૧૮૮) અં ૯૦–ક (પૃ. ૧૧૭), તેમ જ આ કવિના જ્ઞાનભક્તિના કલરારૂપ 'એકાદશસ્કંધ' માટે જુઓ અં. ૧૦૩–૭ (પા ૨૧૨–૪) કવિએ તેમાં પોતાની ઓળખ કંઇક આપી છે

અં. ૧૧૦–ચ–સુદામાચરિત– (ર–સં)– (લિ–સં. ૧૭૮૭)–પૃ.–૧૧–(૨૬૧–૨૭૨)

આરંભ–શ્રી ગણેશાશાએ નમ ॥ શ્રી શારદાએ નમ ॥ શ્રી ગરબો નમ ॥ અથ શ્રી સુદામા ચરીત્ર લખુ છે ॥

રામ રમાપત રઘુપતી ર(ા)ઘવ ॥ કીસ્ણુ ગોપાલ ગોવરધંનધ(ધા)રી ॥
નાદર શબકે શીરપર કાદર ॥ સુંદર તંન ઘંન શાંમ મોરારી ॥
સુરત ખુબ અજાએબ સુરત ॥ આલંમકા મેહેબુબ બીહારી ॥
ઝમઝગ ઝગે જમાલ ઝગતમે ॥ હીસમીન દીલ કીજે બલીહારી ॥ ૧ ॥
શેત શલાંમ ઓર બેટ બંદગી ॥ તે શફૂન્ને અપને દીલ આંને ॥
જીઉ જીઉ ઇઆદ કરે એહ બંદા ॥ લીઉ લીઉ વે અપના કરમાંને ॥
દેખોજી કરંમ કીઆ બ્રાંહાંમણુ પર ॥ દીઆજુ કુછ અપને જીઆનાને ॥
એશા કોણુ બીના ગીરીધારી ॥ જો ગરીબકે દૂખકૂ ભાને ॥ ૨ ॥
બોહોત ગરીબ સુદામા બાંહામન ॥ નીકટ ફલાકત મે જબ અટકા ॥
શતપે વંન લગે ચાદરકૂ ॥ શીર બાંધા જજુનશા પટકા ॥
જુતી ગઇ તુટકે કટકે ॥ કીશી બાતશે દીલ નહી મીટકા ॥ ૩ ॥

અંત–ગરમ કીઓ પાનીકો બાશંન ॥ બોહોત સુગંધ શમારમ ગાબા ॥
શ્રીજી ધરી સુશકારી ॥ તાંહાં સુદામા–શેઠ બઠાબા ॥

કહો કાછ મેહેરુમ સુખે દીધ મોલ રૂપાલ કરાવ્યા ॥
પૂછ અંગુઠા ઉપરાંના મોતી ॥ સુરંગ ભરે. તપકી પેહેનાવ્યા ॥૫॥
આદર ભેટે પ્રસાદ કરે દીધ ॥ ધરા કીરત સાહેબશ દોન ॥
નીજ ઉપર થીર રાખ સુદામા કરે તોહો હજાર શાહરાંના ॥
દીઆ ભોગ. જપ લગ વૈકુઆ ॥ ભગત ઓર મન કરગોના ॥
જીશ સાહેબકી કરે ગુલાંમી ॥ તીનેકી રૂશ શેવાકા જાના ॥૫૨॥

શવત ૧૭૮૭ ના વરખે અશ્વનર સુદ ૭ વાર ચેરૈઠ ॥ લેહેવી પ્રત દુતી તેહેવી ઉતારી છ ॥ માટે લખનારને દોશ નહી ॥ અખેર ખરો ખોટો હોએ તે શંભાશી વાંચજો ॥ લખનારને દે(ા)શ નથી ॥ શપૂરણ છે ॥ લખીતંગ રટા. જગદીશદાશ વારાણશીદાશ આને ચાડ વીશા ચોપડી સુરત મધે ઉતારી.

વિષયાદિ–ભક્ત સુદામાનું દારિદ્ય કૃષ્ણે કેમ ભાંગ્યું, તેનું વર્ણન હિંદુ ભાષામાં કવિએ દખેલુ છે. લાવણીની ઢાલ પ્રમાણે ચાર ચાર લીટીના કુલ ૫૨ તૂક છે. હિંદુ ભાષામાં સં. ૧૭૮૭ મા આવું કાવ્ય રચાય એ એક નવીનતા છે.

વિશેષ–આ આખ્યાન પ્રકટ થયુ જાણવામાં નથી. પ્રકટ કરવા યોગ્ય છે. સારા ભાવ વર્ણવેલા છે. પ્રતિ જુની અને જીર્ણ છે, ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે.

અં. ૧૧૦–છ–ચંડિકાનું આખ્યાન–શિવદાસ–(ર સં.)–(લિ. સં. ૧૭૮૭)–પૃ. ૭–(તુટક)

આરભ–શ્રી ગણેશાએ નમાં શ્રી સારદાએ નમ શ્રી ગુરુભો નમઃ શ્રી મહાલખમીની કીપા છેઃ શ્રી નાયજી શત છેઃ શ્રી અથ ચંડીકા(ના)નું આખાંન લખુ છે ॥

રાગ કેદારો ॥ શ્રી હરીને લાગૂ પાએ કરૂણાનીધી કરજો સાહાએ ॥
ગુણ રંગે ગાતાં જશ આપે ઘણો ॥૧॥
શુભ અરથ શમરો તુને ॥ અવીચલ સુખ મને ॥
ઉમીઆ અંગ થકી તુ ઉપનો રે ॥૨॥
ઢાલ ॥ ઉપનો ઉમયા અંગ રથકી ॥ ગજવદન ગુણકકાર ॥
શીંદૂર ચરચીત સદ શોભે ॥ કંઠ મણીએ હાર ॥૩॥
... ...
મુની મારકુંડ રૂખીએ કહ્યુ ॥ જે પૂરણ પરમ નીધાંન ॥
શાહા શ્રી પાઠ કથા કહુ ॥ જે ભાગવંતી આખાંન ॥

અન્ત–(ચોથા કડવાથી કડી ૧૬ મી તુટક છે. ઘોટલી રીત શારૂગી અન્ત નથી.)

વિષયાદિ–આ જ આખ્યાનની બીજી પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૭૭-૬ તેમ જ આ કવિની ઓળખ તેમ અન્ય કવિઓના આ વિષયનાં આખ્યાન માટે જુઓ અં. ૭૭-૬ નો વિશેષ પૃ. ૧૧૮-૯ ની નોંધ.

તેહ તણી હું સુંદરી ॥ વીચારી બોલ ॥ ૪૧ ॥
ચંદર ટકે રે કામની ॥ બીજને શું વખાણું ॥
હું પણી છઉં કલંકાઇને ॥ તે તું શાનું જાણું ॥ ૪૨ ॥
અધમ જાત માંહા બીજની ॥ મુખ બોલે વીચારી ॥
પસુગત નીશા તેહેની ॥ સુ હરખે નારી ॥ ૪૩ ॥
અન્ત–ગીરીજા કઈલાશે આવીઆં ॥ ઉમીઆને પક્ષ ॥

(આડત્રીસમા કડવામાં દરેક કડવાનો રાગ અને તેના વિષયની અનુક્રમણિકા પદબંધ આપેલી છે. અને આડત્રીસમા કડવામાં આખાયે ઓખાહરણના પ્રસંગના સારોદ્ધારનું ગદાધર કવિનું પદ આપેલું છે.)

શંપૂરણ જેહેવી પ્રત હુતી તેહેવી ઉતારી છે માટે લખનારને દોશ મો દેશો ।। અખેર ખરો તથા ખોટો હોએ તે તપાશીને વાંચજો ।। મે માહારી બુધ પરમાણે ઉતારૂ છે શવત ૧૭૯૩ના ફાંગણ સુદ ૧૩ ગરેઉ ।।

વિષયાદિ-૧. હરિવંશના વિષ્ણુ પર્વના અધ્યાયના આધારે, બાણાસુરે પોતાની પુત્રી ઉષા સાથે ગુપ્ત રીતે સંસાર ભોગવનાર કૃષ્ણના પૌત્ર અનિરૂદ્ધને કેદ કરતાં, કૃષ્ણ અને બાણાસુર વચ્ચે મચેલો રણસંગ્રામ અને પછી ઉષાનું અનિરૂદ્ધ સાથેનું લગ્ન એ પ્રસંગો આખ્યાનમાં વર્ણવેલા છે

૨. રાગ, ઢાલ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ-૧. આ આખ્યાન પ્રકટ થયુ નથી, પ્રતિ જૂની છે. ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે.

૨. આ આખ્યાન સંબંધમાં વિશેષ જાણવા જોગ એ છે કે આમાં ભીમ, નરસિંહ-મેહેતો, ચતુર્ભુજ, ગદાધર, વિષ્ણુદાસ, અને માધવદાસના પદ વચ્ચે વચ્ચે નાંખેલાં છે. નાકરના ઓખાહરણની જૂની પ્રતિમાં આવો પ્રકાર જણાતો નથી, તેથી પ્રસ્તુત પ્રતિ

અં. ૧૧૦-જ-ઓખાહરણ-નાકર-(ર઼ઃ સં.)
(લિ. સં. ૧૭૯૩)-પૃ. ૩૦

આરંભઃ-શ્રી ગણેશાએ નમઃ શ્રી શારદાએ નમઃ શ્રી ગરૂભ્યો નમઃ શ્રી શરસ્વતીની કૃપા છે શ્રી ગોપાલજીની દયા છે અથ શ્રીઓખાહરણ લખુ છે ॥

રાગ ગોડી ॥ પ્રથમે લંબોદર કરૂ પ્રણામ રે ॥ માગુ રે સુધબુધ શારદા રે ॥

સ્વામી સીદુરે કીજે શણગાર રે ॥ મોદીક આહાર તમને અરપીએ રે ॥૧॥

ઢાલ ॥ હરે મોદીક આહાર તમને અરપીએ રે ગમંન વાંચીએ તે આપ ॥

શેવક તાહારો રે સાધ છઉ ॥ સ્થાંનક સ્થીર કરો સ્થાપ ॥

વલણ ॥ મહેશ્વર જેહનો તાત કહીએ પૂરે મનોરથ કાંમ ॥

પ્રથમે લંબોદર પ્રણમુ ॥ માગુ તે સુધબુધ શારદા ॥ ૪ ॥

રાગ આંદોલ ॥ સ્વામીજી બાણાસુરે માહાતપ માંડો રે છાંડો રે મોહો રાજ્યર તણો રે ॥

સ્વાંમીજી એકમને ધાઇઓ રૂડો ઇશ રે ॥ જાંણ્યુ જૂગદીશ સનમુખ રે ॥૨॥

ઢાલ ॥ શનમુખ જુએ ને કારજ હોએ ॥ માંડીઓ તાંહાં ખપ ॥

માહા વંન માંહાં જઇને બેઠો ॥ આચરે છે તપ ॥

અન્ત-(રાગ દેશાખ) હવે પાછાં વલાં ॥ દૂખ ॥ ભાંજીયાં રે ॥

આવાં મંડપ માંહે ॥ મલાં મન આંનીઆં રે ॥ ૮ ॥

ઓખા અનુરધ લેઇ વલો ॥ દૂખ ॥ આવા દ્વારકાં માંહે ॥ મલાં ॥૧૦॥

એકમને જે શાભલે ॥ દૂખ ॥ કથા ને હરીવંશ ॥ મલાં ॥ ૧૦ ॥

કીરણજી એમ ઓચરે ॥ દૂખ ॥ તેહેનો ન ઝાએ નીરવંશ ॥ મલાં ॥૧૧॥

હવે એક મંને જે ગાએરે ॥ દૂખ ॥ નરનારી ન આવે ભવાશ ॥ મલાં ॥૧૨॥

દેશાવાલ કૂલ અવતરો ॥ દૂખ ॥ તેહેનો વડોદરા માંહે વાશ ॥ મલાં ॥૧૩॥

વીકાનો સુત વીનવે ॥ દૂખ ॥ નાકર હરીનો દાશ ॥ મલાં મનમાંની આં રે ॥૧૪॥ કડવાં ૩૫ ॥

(રાગ બીહાગડો)

ઓખા બાઈ ચાલાં રે ચાલંણહાર ॥ ઓખા બાઇ ચાલાં શાસરે ॥૧॥

ઓખા બાઇએ મેહેલાં માએ ને બાપ ॥ મેહેલા મંદીર માલીયાં રે ॥૨॥

... ...

ઓખા અનુરધને રે જુઉ રખે રે ॥ પછે લાગાં ગોત્રજને પાએ ॥

કંકણડોરા તાંહાં છોડીઆં રે ॥ કરજોડી કહે માધવદાશ ॥

ઓખા શુણ નહી વીશરે ॥૧૮॥ કડવાં ૩૬॥

(સાડત્રીસમા કડવામાં દરેક કડવાનો રાગ અને તેના વિષયની અનુક્રમણિકા પદબંધ આપેલી છે. અને આડત્રીસમા કડવામાં આખાર્યે ઓખાહરણના પ્રસંગના સારોદ્ધારનું ગદાધર કવિનું પદ આપેલું છે.)

શંપૂરણ જેહેવી પ્રત હુતી તેહેવી ઉતારી છે માટે લખનારને દોશ મો દેશો ।। અખેર ખરો તથા ખોટો હોએ તે તપાશીને વાંચજો ।। મે માહારી બુધ પરમાણે ઉતારૂ છે શવત ૧૭૯૩ના ફાંગણ સુદ ૧૩ ગરેઉ ।।

વિષયાદિ-૧. હરિવંશના વિષ્ણુ પર્વના અધ્યાયના આધારે, બાણાસુરે પોતાની પુત્રી ઉષા સાથે ગુપ્ત રીતે સંસાર ભોગવનાર કૃષ્ણના પૌત્ર અનિરૂદ્ધને કેદ કરતાં, કૃષ્ણ અને બાણાસુર વચ્ચે મચેલો રણસંગ્રામ અને પછી ઉષાનું અનિરૂદ્ધ સાથેનું લગ્ન એ પ્રસંગો આખ્યાનમાં વર્ણવેલા છે.

૨. રાગ, ઢાલ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ-૧. આ આખ્યાન પ્રકટ થયું નથી; પ્રતિ જૂની છે. ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે.

૨. આ આખ્યાન સંબંધમાં વિશેષ જાણવા જેગ એ છે કે આમાં ભીમ, નરસિંહ-મેહેતો, ચતુર્ભુજ, ગદાધર, વિષ્ણુદાસ, અને માધવદાસનાં પદ વચ્ચે વચ્ચે નાંખેલાં છે. નાકરના ઓખાહરણની જૂની પ્રતિમાં આવો પ્રકાર જણાતો નથી, તેથી પ્રસ્તુત પ્રતિ જે પ્રતિને આધારે લખાયલી છે તેમાં કોઇએ એ પદો વચ્ચે ગોઠવ્યાં હશે, એવો સંભવ છે. આ જ અનુમાનને કડવું ૩૬ મું અને ૩૮ મું ટેકો આપે છે. ૩૫ મામાં પ્રસંગની ઇતિશ્રી સ્વાભાવિક રીતે થયલી હોવા છતાં ૩૬ કડવામાં સ્વશુર ગૃહમાં પરણીને જતાં ઓખા અને અનિરૂદ્ધની લગ્નક્રિયાની સમાપ્તિના અંતની જે રૂઢિ મૂલક ક્રીડાઓ વર્ણવી છે, તે અને ૩૮ મા કડવાનો સારોદ્ધાર, પાછળથી ઉમેરેલા છે, એમ સમજાય છે.

અં. ११०–ह्म-पद (हिन्दी)–कबीर (पृ. २८–३०); सुरदास–
(पृ. २८–२९); परमानंददास.

પદ–નરસિંહ મેહેતો (પૃ. ૨૯–૩૩); ભીમ પૃ. (૨૯–૩૦);
કેશવ (૨)–શ્રી કૃષ્ણનું મથુરામાં આગમન; રામકૃષ્ણ.

અં. ૧૧૧–ક–શિવભીલડી સંવાદ-ભાલણ–
(૨ સં.)–(લિ. સં. ૧૭૫૮)–પૃ. ૪–૭

આરંભ–(પહેલાં ૩ પાનાં ન હોવાથી રીતસરનો આરંભ નોંધેલો નથી.)

... ... ।। ... નહી કો સમતોલ ।।

તેહ તંણી હુ સુદરી ॥ વીચારી બોલ ॥ ૪૧ ॥
શંકર કહે રે કામની ॥ બીલને શુ વખાંણે ॥
હુ પતી છઊ કઇલાશનો ॥ તે તું શાસુ જાંણ્યુ ॥ ૪૨ ॥
અધમ જાત માંહા બીલની ॥ મુખ બોલે વીચારી ॥
પસુગત નીશા તેહેની ॥ સુ હરખે નારી ॥ ૪૩ ॥

અન્ત-ગીરીજા કઇલાશે આવીઆં ॥ ઉમીઆને ઘશ ॥
ઉમીયા કેહે સ્વાંમી મન રખે ધરતા રીશ ॥ ૮૮ ॥
સ્વ(શિવ) સ્કતી (શકિત) એક છે ॥ જુઓ મંન વીચારી ॥
એહવુ શાંભળી ઇશ્વર હશા ॥ વરતો જે જે કાર ॥ ૮૯ ॥
ઇશવરસંવાદ પૂરણ થએ ॥ શાંભળે જે ગાએ ॥
સુખ પામે સંસાર માંહાં ॥ અંતે વંઇકૂઠ જાંએ ॥ ૯૦ ॥
એકમનાં સંભુને સ્તવે ॥ પોહોચે મનની આશ ॥
ભાલણ પ્રભુ રાખજે ॥ નીત ચરણની પાંશ ॥ ૯૪ ॥

સંપૂરણ થઉ છે ॥ ભીલડીનો રાશ લખો છે તે પૂરણ ॥ લખનારને દોશ મો દેશો ॥ જેવું આંવડુ તેવું લખું છે હરી પરતાપથી લખુ છ એમાં ખોટ વરધ હોએ તે સી કરણના પરતાપથી લખુ છે ॥ માટે વરધ અખેર હોય તે તુ જડતા આ હો ॥

વિષયાદિ-૧. તપ કરવા શિવ વનમાં સીધારતાં, પાર્વતીએ ભીલડીને વેશે તેમને છળ્યા અને તપ મૂકાવ્યું. એ પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે.

૨. કડી ૯૧ છે, ને કે લહીઆએ ભૂલમાં ૯૦ પછી ૯૪ નો અંક લખ્યો છે.

વિશેષ-૧. આ સંવાદ બૃ. કા. દો. ભાગ ૧ માં પાને ૬૭૧-૬૭૬ મે પ્રકટ થયેલો છે. તેમાં તેમ જ અં. ૫૪-જ (પાનું ૨૩) વાળી પ્રતિમાં ૮૦ તુક છે (તેનો વિશેષ જુઓ પાનું ૨૪). ત્યારે આમાં ૯૪ તુક વધારે છે.

૨. આ કવિતા બીજા ગ્રંથો માટે જુઓ અં. ૧૦૨-ધ પાનું ૨૦૧-૨.

૩. પ્રતિ જૂની તેમ જ જીર્ણ છે, ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. પ્રસ્તુત સંવાદનો લિ. સં. ને કે લહીઆએ નોંધેલો નથી, પણ પાછળના આખ્યાનથી તેમ જ લેખનશૈલીથી તે સં. ૧૭૫૮ હોવાનું સમજાય છે.

અં. ૧૧૧-ખ-સુદામાચરિત્ર-પ્રેમાનંદ-(ર. સં. ૧૭૩૮)-(લિ. સં. ૧૭૫૮)-પૃ. ૧-૨૭

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમ ॥ શ્રી સારદાએ નમઃ શ્રી કીશ્નુ સંત છે ॥ આખાન સુદામા ચરીત્ર લખતંગ ॥

શ્રી ગરૂદેવ ગણુપતી સંમરૂ ॥ અંબાં સ્વંર સ્વંત ॥
પ્રબલ મતી ॥ વીમલ વાંણી પાંમવા રે ॥
રામારમણુ રૂદયા રાખૂ ॥ શ્રી ભગવંતલીલાં ભાંખૂ ॥ ૧ ॥
ભગતંરસ ચાખૂ ॥ જો ચાખો સુક શાંમીએ રે ॥ ૨ ॥
વલણુ॥ સુક સાંમી કહે સાંભલ રાજા ॥ પરીખત પુન પવીત્ર ॥
દશમ સ્કંદ અધા એક ॥ કહુ સુદાંમાચરીત્ર ॥ ૩ ॥

અન્ત-(રાગ ધનાશી)
વેદધાન અગ્નીહોત્ર હોમે ॥ આંહનીશે હરીનૂં ધાંન ॥
માંર્લા ન મુકે ભગત ન ચુકે ॥ વઈસ્વવં રૂપી ભગવંત ॥ ૯ ॥
એ સુદામાંચરીત્ર જે સાંભલે ॥ દાલીદ્ર હેલાં જાએ ॥
જન્મદુખ વાંમે મુગત્રી પાંમે ॥ ભગે માધવ રાએ ॥ ૧૦ ॥
છે વીરક્ષેત્ર મધે વડોદરા ॥ ગુજરાત મધે ગાંમ ॥
ચતુરવંશી ન્યાતી બ્રાંમણ ॥ કવી પ્રેમાનંદ (નાંમ) ॥ ૧૧ ॥
શવત શતર આંડત્રીશ માંહાં ॥ શાંવણુ શુદી નીધાંન ॥
તા (તી)થી ત્રીતીઆ ભ્રગુવાર ॥ પદબંધ કીધાં આક્ષાંન ॥ ૧૨ ॥
ઊદર નીમીત્ર પરદેશ કીધો ॥ શેવું નદર બાર ॥
નંદી પુરમાંહાં કથા કહી ॥ જથા બૂધી અનૂશાંર ॥ ૧૩ ॥
ઊથલો ॥ બુધીમાંને કહી કથા ॥ કરનારે લીલાં કરી ॥
ભટ પ્રેમાનંદ નાંમે શીશ ॥ શેતાંજન બોલજો શ્રી હરી ॥ ૧૪ ॥

॥ શ્રી રાંમ ॥ શ્રી રાંમ ॥ ॥ પૂ(ર)ણુ ॥ ઇતીશ્રી સુદાંમાચરીત્ર લખુ છે ॥ આખ્યાંન શંપૂરણુ ॥ શવત ૧૭૫૮ વરખે ભાદરવાં વદી ૧૩ વાર ભોમે ॥ એ ચોપડી વંનમાલી વેણીની છે જે વાચવા લેઇ જાએ ને આલવે તેને માતાં પુણ્યાંઇ દેખે ॥ તેને શ્રીકરણુ દેખો ॥ શ્રીકલ્યાણુ મતુ ॥

વિષયાદિ–૧. ભક્ત સુદામાનું દારિદ્રય તેમના મિત્ર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે કેમ નિવાર્યું, એ પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે.

૨. કડવાં ૧૪ છે. રાગ, વલણુ અને ઊથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ–આ આખ્યાન બૃ. કા. ભા. ૧ લામાં પ્રકટ થયેલું છે. પ્રતિ જૂની અને જીર્ણ છે, ગુજરાતી લિપિમાં લખેલી છે. સવત ૧૭૩૮ માં રચાયલું છે, અને સવત ૧૭૫૮ માં આ પ્રતિ ઉતારાયલી છે. કવિના જીવનકાળમાં જ ૨૦ વર્ષને અંતરે તેના કાવ્યની પ્રતિબિંબિત પ્રતિનો આ નોંધવાયોગ્ય દૃષ્ટાંત છે, આ પ્રતિમાં ભાષા પ્રાચીન નથી, પણ લગભગ અર્વાચીન ભાષાને જ મળતી છે. વળી બીજી એક નોંધવા જેવી એ બાબત છે કે કેટલીક પ્રાચીન પ્રતિઓમાં જણાયું છે તેમ આમાં પણ કેટલાંક કડવામાં 'ઢાલ'ને સ્થાને કાં તો 'વલણ' કે 'ઊથલો' એમ લખેલું છે, અને કેટલાંકમાં કેવળ 'રાગ' જ છે.

અં. ૧૧૧-ગ-પ્રકીર્ણ પદ-પૃષ્ઠ ૧-૪.

નરસિંહ-(કૃષ્ણનો સત્કાર(૧)-ભીમ-(જીવને પ્રબોધ); કેશવ-મથુરાંમાં-કૃષ્ણનું આગમન-(૨)-રામ કૃષ્ણ-(કૃષ્ણ અને ગોપીનું મીલન)-બે પદ.

રામગ્રી-પધારો વાલા કુંકાને પગલે ।। લડશડતા મોહણજી
આવા ડગમગતે ડગલે ।। ૧ ।।
દુધે મેહે વોઠો નારશંધઆને આંગણુડે રંગસી
ચાકેર કેરા કરા પડા રે રંગ ચડે ઢગલે ।। ૩ ।।

हिन्दीपद—हिन्दी-कबीर, (जीवन प्रबोध), सुरदास (कृष्णमीलन ।। थे पद.
परमानद,

અં. ૧૧૨-ક-વામનાખ્યાન-પ્રેમાનંદ-(ર. સં.)
(લિ. સં. ૧૮૬૮)-પૃ. ૧-૭-(તૂટક)

આરંભ-(કડવાં ૧૦ અને ૧૧ માની કડી ૧૯ સુધીનો ભાગ નહીં હોવાથી રીતસરનો આરંભ છે નહીં.)

શુક કહે...બ્રાંમણ જુગદીશ છે ।। બંધીઝે હેતું જાંણ્યુ ।।
વેરી થાશે વાંમનો ।। .. રે સુકશો પ્રાંણી(ણ) ।। શુક કેહે બલી રાએને ।। ૨૦ ।।
હુ તાહારો શત્રુ છુઉ શહી ।। દેઉ છઉ શાખા દાંઝે ।।
હે પરમેશ્વર છે વાંમનો ।। તુને છળવા કાજે ।। શુક કેહે બલી રાએને ।। ૩૧ ।।

અન્ત-(ધન્યાશી) હેતું કેહી બલ રાએને ।। મોકલ્યો પાતાલ ।।
લોક કેહે બલી બંધાઓ ।। પણ બધાઆ ગોવાલ ।। ૬ ।।
ઇંદ્રાશન ઇંદ્રનું રાખું ।। દેવતા શુખીઆ થઆ
બલીદુવારે ભક્તવછલ પોલીઆ થઇને રહ્યા ।। ૭ ।।
હે કથા શ્રી વાંમન તણી કો જાણે પ્રીતે શાંભલે ।।
વલે ફલ તીરથં તંણ ।। ને કોટીક પ્રાતીક પ્રજલે ।। ૮ ।।
શુતાં બેસ(તા) ને કારજ કરતાં ।। લીજે હરીનું નાંમ ।।
પ્રેમાનંદ પ્રભુ મુગતી આપે શમરો શીતા રામ ।। ૯ ।।
ઇતીશ્રી વાંમનજીનો જનમ ।। બલીની કથા શંપુરણ ।। સ્તુ ।। શુભ ભવંતુ ।। શ્રી ગોકુળ ચન્દ્રમાજીની કીપા છે ।।

વિષયાદિ-૧. શ્રીમદ્‌ભાગવતના સપ્તમ સ્કંધને આધારે વામન રૂપ ધરી હરિએ બલિરાજાને સ્વર્ગ અને પૃથ્વીનું રાજ્યપાટ છોડાવી પાતાળમાં કેમ ચાંપ્યો, એ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે.

૨. રાગ, ચાલ અને વલણથી પદબંધ બાંધેલો છે. કડવાં ૧૫ છે.

વિશેષ-૧. બૃ કા દો. ભાગ ૪ થામાં તથા પ્રા. કા. ત્રિ. ના એક અંકમાં પ્રકટ થયેલું છે.

૨. પ્રત સં. ૧૮૬૪ ની લખાયલી છે, લિપિ માથાંબાંધેલી ગુજરાતી છે. પાનાના અંક બાંધેલા નથી. આમાં આખ્યાન તેમ પદો બન્ને છે.

અં. ૧૧૨-ખ પ્રકીર્ણ હિન્દી પદ પૃ. ૧-૨

સચીત્રનું પદ ૧, પરમાનંદનાં ૨ અને રસીકનું પદ ૧.

અં. ૧૧૨-ગ-નરસિંહ મેહેતાની હુંડી-પ્રેમાનંદ (૨. સં. ૧૭)-(લિ. સં ૧૮૬૮)-પૃ. ૧-૧૩

આરંભઃ-શ્રી ગણેશાએ નમઃ ॥ શ્રી શારદાએ નમાં ॥ શ્રી ગોકુલચંદ્રમાજીની કીરપાથી ॥ મેહેતા નરશેંહની હુડી લખી છે ॥

રાગ કેદારો ॥ શ્રી ગરૂગોવંદને ચરણે લાગુજી ॥ શુધ બુધ શારદા વાણી માંગુજી ॥
અંતરગતમાં ઈછા છે ઘણીજી ॥ ભાવે તે ભાખુ હુડી શ્રીમેહેતા તણીજી ॥

વલણ ॥ હુડી શ્રી મેહેતા તણી વરણવુ માહે ॥
ધંન મેહેતો નરશાંઇઆં ॥ જેણે જુનાઘઢ સ્વસ્થાન ॥ ૨ ॥

અન્તઃ-(રાગ ધંનાશી) આવી નરશઇઆને પગિ પડીઆ ॥ શાચો તાહારો શેઠ॥
વાંણોતર ને તુ ખરો ॥ બાકી શરવે દૈઇવની વેઠ ॥ ૧૧ ॥
નરશઇ મેહેતે કાંગલ વાંચ્યો ॥ જે લખો શ્રી માહારાજે ॥ ૧૨ ॥
ધંન માહારા નાથજી ॥ તુ વીના કોણ રાખે લાંજે ॥
છે વીરખેત્ર વડોદર ॥ ગુજરાંત મધે ગાંમ ॥
ચતુરવંશી ન્યાત બ્રાંમણ ॥ કવી પ્રેમાનંદ નાંમ ॥ ૧૩ ॥
એકમંને જે શાંભલે ॥ તેની પોચે આશ ॥
કર જોડી પ્રેમાનંદ વીનવે ॥ શેવક હરીનો દાશ ॥ ૧૪ ॥ કડવા ૭ ॥

ઈતીશ્રી હુડીશ્રી નરશઈ મેહેતાજીની શપુરંણ શામા પ્રતથી ઉતારી છે અખેર ભૂલોચુકો માફ કરવો ॥ લા. તુલશીદાશ દુલભ મેહેતા ગનાતે મોડ પીશા અંરાડજાવાશી ॥ શ્રી સુરત સેવક શ્રી દેવકીનંદનજી માહારાજ નાની એ ચોપડી છે શવત ૧૮૬૮ના વરખે જેઠ વદ ૧૪ વા. સોમે ને દીને શવારે પુરી લખી છે—

વિષયાદિ-૧ દ્વારકા જતાં પ્રવાસીઓના રૂપૈઆ લઈ જૂનાગઢથી નરસિંહ મેહેતાએ દ્વારકાંના શેઠ શામળશા(કૃષ્ણ)ના નામની હુંડી લખી અને તે શામળશાનું રૂપ લઈ પ્રભુએ સ્વીકારી, એ પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે.

૨. રાગ, ઢાલ અને વલણુથી પદબધ બાંધેલ છે કડવાં ૭ છે.

૧ વિશેષ—આ હુંડી બૃ કા બા ૨ જામાં પ્રકટ થઇ છે. મથાળા બાધેલી ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે તેમાં નોંધવા જોગ એક બાબત છે કે એક કડવામા 'ઢાલ' ને સ્થાને 'વલણ' છે, અને પાંચ કડવાંમા 'ઢાલ' પણ નથી

૨. આના પછી કવિ કહાનનાં બે હિન્દી પદો કૃષ્ણગોપીવિલાસનાં છે

અં. ૧૧૨-ઘ-શકુનાવલિ-(લિ. સં. ૧૮૬૪)-પૃ. ૧-૪

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમા ॥

૧	૨	૩	૪	૫
૬	૭	૮	૯	૧૦
૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫
૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦
૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫
૨૬	૨૭			

એ આંક ઉપર ચીતવીને શોપારી મુકીએ વલતે તેનો વિચાર લખ છે તે શહી સીધ છે.

૧ શ્રી વાસુદેવ પુછે ॥ વીદુર કેહે એણે શકનો કામ કંમ કરીએ ને શરવ કંમ શ્રીધ પામે શહી એ તે જાણજી ॥

૨ શ્રી નારદ પુછે શ્રી મહા પુરૂખ કેહે જે ॥ એણો શકનો મંન વાછ્ન કામ શીધી વરખે શહી જાણજી ॥

અન્ત-૨૬ શ્રી વાસુદેવ પુછે નારદ રૂખીશ કેહે એણે આંક જેવુ પુન છેએ તેવુ પાશે આપણુ દીનથી વાર જણુશે શહી.

૨૭ શ્રી રૂખમણી પુછે શ્રી ક્રશ્ણુ કેહેજે એણે આંક શુકંન મંનમા જેવુ ચીતવીએ તેવુ પામીએ શહી જાણજે

વિષયાદિ-મનની કામના સફલ અથવા સફલ જશે, તેનુ સૂચન કોઇ ને કોઇ દેવ કે ઋષિને નામે કરેલુ છે આ સહુ ગદ્યમાં લખેલુ છે.

વિશેષ-આ શકુનાવલિ મુદ્રિત થઇ નથી. સં. ૧૮૬૮ માં લખેલી છે.

અં. ૧૧૨-ઙ-સેવાફલ-(હિ. કા.)-સુરદાસ પૃ. ૧-૩.

કુલ કડીઓ ૨૫ છે આમા પ્રભુ-કૃષ્ણજીની નિત્ય પૂજાસેવા કરવાનો પ્રકાર અને તેનું ફલ કહેલુ છે

આની પછી એક ગુજરાતી લિપિએ લખેલુ અને બહુધા સસ્કૃત લાગતુ એક **કૃષ્ણસ્તોત્ર** ત્રુટક ૭॥ કડીનુ છે. જે ઠીક શુદ્ધ કરી નીચે આપ્યું છે.-

"ભજે વ્રજૈકમંડન, સમસ્તપાપખંડન, સ્વભક્તચિત્તરંજન, સદૈવ નંદનંદન ॥ ૧ ॥
સુપીચ્છગુચ્છમસ્તક, સુનાદવેણુહસ્તક, અનંગરંગસાગર નમામિ કૃષ્ણનાગરં ॥ ૨ ॥
નવીનગોપનાગર, નવીનકેલિમંદિર, નવીનમેઘસુંદર, ભજે વ્રજૈકમંદર ॥ ૭ ॥
સદૈવ પાપપંકજ મદારમાનસો નિજ દધિતિનદ-બાલક,

આની પછી રાગ બિલાવરના **'કૃષ્ણજન'**ના પાચ પાચ કડીના **બે હિન્દી પદો** છે, રાગ સારંગનુ એક અને આશાવરીનું એક એમ બે હિન્દી પદ **પરમાનંદદાસ**ના, સારંગનુ એક **કુંભદાસનનું** અને એક **ચત્રભુજનુ** એમ બે હિન્દી પદ કૃષ્ણ-ભક્તિના છે

અં. ૧૧૨-ચ-પ્રકીર્ણ ગુજરાતી પદ-પૃ. ૧-૨
રામાષ્ટક-સં. ૧૫૯૯-જીગનાથ

પ્રથમે ઈશના પુત્રને પાહે લાગું, કહું **રામનાં ચરિત્ર** ને બુધ માગું ॥
પેહેલા જે રખણ્યાં ગયાં રખપાળ, ત્યાંહા અસુરનીગ્રેહ કીધો જ સાર ॥૧॥
ત્રીકાલ ભણે સાભળે નર નાર તેહને અવીચલ પદ આપજે સાર ॥
શાકે ચૈ(ચૌ)દ ચોહોશેઠે શ્રુત કીધી, શ્રાવણ સુદ **એકાદશીહે** શુધ લીધી
કેહે **જીગનાથ** કુસે કષ્ટ ભાગુ, પ્રભુ રાઘવ તોરડે ચરણે લાગુ ॥

વિશેષ-સમનાય છે તેમ આ શાકે ૧૪૬૪ એટલે સ ૧૫૯૯ મા રચાયેલુ રામાષ્ટક છે. ભુજંગી છંદની ચાલ છે કવિનુ નામ જીગનાથ છે

પુરણ બ્રંમ પુરાણે પરખું નિગમ રૂપ નારાએણ નીરખું ॥
કરૂં પ્રણમિ ચરણ અવીનાશી ॥ શેખસુખાસન વૈકુંઠવાસી ॥૧॥
સરસ્વતી અતી કરે નીત રંગ ॥ અનુદીન ચરણ પખાલે ગંગ ॥
અગનીત ભગતાજન તમ સાથ, સોળે સેહેસ્ત્રપતી કમલાનાથ ॥૫॥
આદ અનાદ અનાથ અનંત ॥ **વિષ્ણુદાસ** હરીચરણ શેવંત ॥

આના પછી 'શારંગ'નું **પરમાનંદનું** એક અને રાગ 'અડાણા'નું **શામદાસનું** એક, એમ બે હિન્દી પદો બબ્બે કડીનાં છે.

અં. ૧૧૨-છ-ભવાનીનો છંદ-લઘુ નાકર-પ્ર. ૨-

આરંભ-શ્રી ભવાનીના છંદ લખો છે ॥

રાગ ગોડી ॥ જય જગદંબે નમો નમો ॥ અશુરસીદારણી સુરહિતકારીણી ॥

પ્રકટીત રૂપ મનોહરણા ॥ ભીન તીલક ચંરણુ શીરચંપીત ॥

હરતી પ્રાણુ મહીખાશુરણા ॥ ૧ ॥

જયે જગદંબે નમો નમો અંબે નમો નમો ॥ જેયે શહીવાહની

નમો નમો ॥ ૨ ॥

અન્ત-અર્ધપાદ પુજા પ્રભુ ॥ પ્રેમવંતી ચરણુ કમલ મમ શીશ ॥

કેહે લઘુ નાકર ઉછંગી અબલા ॥ ઝટાધર જુગદીશ ॥ ૫ ॥

જયે જગદંબે નંમો નમ ॥ અબે નમો નમ ॥ જે શહેવાસી નમો નમ ॥

વિષયાદિ-અંબાજીની સ્તુતિ છે. પાંચ કડી છે. કવિનું નામ 'લઘુ નાકર' કદાચ સં. ૧૬૦૧ વાળો વડોદરાનો દિશાવાળ વાણીઓ નાકર હશે એમ વિશેષ સભવે છે.

વિશેષ-આ છંદ પ્રકટ થયો નથી. લિપિ માથાંબંધેલી ગુજરાતી છે.

વિશેષ-આની પછી રાગ 'મારૂ'નું વામનચરિતનું, 'સૂર સુકીત'નું એક હિન્દી પદ ૯ કડીનું છે. પછી 'કાહાનડા'નાં 'પ્રેમાનંદ'નાં બે, 'રસિક'નું એક અને 'સૂર સુકીત'નું એક એમ ચાર હિન્દી પદ છે. પછી 'બીલાવલ'નું એક 'કરાનદાસ'નું, એક 'ગોપાલ'નું એક કુંભનદાસનું, એમ ત્રણુ હિન્દી પદ છે. પછી 'સારંગ'નું 'પ્રેમાનંદ'નું અને 'ટાડી'નું કુંભનદાસ'નું એમ બે હિન્દી પદ છે. આ ઉપરાંત પ્રેમાનંદ, વીશીદાસ, દ્વારકેશ, જગન્નાથ, નંદદાસ, કૃષ્ણુદાસ, માર્કંડસ્વામી, ચત્રભુજ, સગુણુદાસનાં પદો ૧૮ પૃષ્ઠમાં આપેલાં છે. તે પછી

નરસિંહ મેહેતાનું નીચેનું ૩ કડીનું પદ છે.

દેશાખ-બાલક આડવાં રે પરવત મેલ પાછો ધરણી,
કોમળ કર તાહારો કરમાશે તે શા કીધાં કરણી ॥૧॥
હવી આગળ અશકો લા(નાં)ખશે બોહે નહીં બલવંત ॥
બ્રીજવાસીને કાજે વાહાલા આવડી શી માંડી ખંત ॥૨॥
કોહોને કાજે વાહાલા કીજે રંચક દુધ દહીને કાજે ॥
ગોપી ગાલી દઈને ખીજે ॥ ૩ ॥
બાલક કહે શામલીઓ શાબલી માન પરઉપગારે લ્હુન ॥
નરશૈઆચો શામી શ્રી ગોકુલ રાખું વીખે થયા મુનીજન બાલક ૪

આની પછી કૃષ્ણુની બાલક્રીડાનાં પ્રેમાનંદ, કૃષ્ણુદાસ અને બિત્તસ્વામીનાં ત્રણુ હિંદી પદ છે, પછી બે પાનાં કોરાં છે.

અં. ૧૧૨-જ-સુદામાચરિત્ર-પ્રેમાનંદ-પૃ. ૧-૨૨ (તૂટક)

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમાં ॥ શ્રી પરમ ગરૂભ્યોએ નમા ॥ અથ ॥ શ્રી સુદામાચરીત્ર લખુ છે ॥ રાગ કેદારો ॥

શ્રી ગરગણ પ્રતી શમરૂ અબાંજી સ્વરસ્તી॥ નીરમલ મતી વીમલ વાણી આપીએ ॥ રંશ રામાંણ રૂદે રાખુ શ્રી ભાંગવંતલીલા ભાખું ॥ હરીરશ ચાખુ એમ કહીઉ શુખ સ્વામી રે ॥

વલણ ॥ શુખ સ્વાંમી કેહે ॥ શાંભલો રાજા ॥ પરીખત પુન પવીત્ર ॥
દશકંધ અશીમે કહુ ॥ સુદાંમા ચત્ર ॥

અન્ત-(કડવું બારમાથી તૂટક હોવાથી રીતસરનો અન્ત છે નહીં.)
(રાગ મેવાડાની ચાલ)

જો ચંદન કુબજાનું લીધુ ॥ તો રૂપ કમલાનું કીધું ॥
જો ભાજીપત્રનો કીધો હાર ॥ તો વીદુર તરો ભવશંશાર ॥
શ્રીહરી શહુને કરે પ્રતીહાર ॥ પણ માહારા કરમ કઠોર અપાર ॥
વીનેક આન શુદાંમે ગ્રહુ ॥ ધંને કરી મુજને મદ થાન—

વિશેષ-આ ચરિત બૃ. કા. દો. ભા. ૧ લામાં પ્રકટ થયું છે. પ્રતિ ૧૮૭૯ ની હોવાનું સમનાય છે, લિપિ માથાંબાંધેલી ગુજરાતી છે. નોંધવા જોગ વસ્તુ એ છે કે 'ઢાલ' કે 'ચાલ' આ પ્રતિમાં જણાતા નથી; માત્ર કડવા ૧ લામાં 'ઢાલ' ને સ્થળે 'વલણ' લખેલો છે, જે પ્રકાર પ્રાચીન પ્રતિઓમાં મોજુદ છે.

વિશેષ-આની પછી સાડાઆઠ પૃષ્ઠ(ચાર પાનાં)માં 'રણછોડ'નાં 'કૃષ્ણ રાધા-વિલાસ'નાં ૧૫ થી ૧૯ એમ પાંચ સુલલિત પદ છે. પછી ત્રણ પાનાં કોરાં છે. પછી નન્દદાસના બાર મહીના શરૂ કરી એક કડી લખી ત્યાંથી અધુરૂ મૂકી, 'સુરદાસ'નાં ત્રણ હિંદી અને ભગવાનદાસનું એક ગુજરાતી એમ ચાર પદ ઉતાર્યાં છે. પછી એક પૃષ્ઠ કોરૂ મૂકેલું છે.

અં. ૧૧૨-ઝ-બાર માસ નંદકીશોર-પૃ. ૧-૬

આરંભ-શ્રી ગણેસાએ નમા ॥ શ્રી શારદાએ નમાં ॥ શ્રીગુરૂભોએ નમાં અથ બારે માસ લખા છે ॥

કારતેક મારી કાંહાંનજી શાહેલી રે ॥ શે અપરાધે શાંમ ગયા મને મેહેલી રે॥ અવગુણ અમારા શેહેતા શાહેલી રે ॥ જે હરીએ ઉતારાં હેત ગયા મને મેહેલી રે॥

અન્ત-પ્રેમ હતો તો હમે મલા શાહેલી રે આ જોવા મલીઆ લોક લજા મેહેલી રે
જેમ રણમાં વૈદ્રભી વલવલે શાહેલી રે ॥ તમ પ્રભુ કરતી હાકાર ॥ લજા૦
પાયરણાં ફુલે ભરાં શાહેલી રે ॥ પ્રભુ સરજે મારો કાજ ॥ લજા મેલી રે ॥

શાગુનાં મહેણાં શહી શાહેલી રે ॥ ગોવીંદ તમારે કાજ લજા મેલી રે ॥
પ્રભુ પ્રેમે કરી આરતી ॥ શાહેલી રે ॥ ગોવીંદજીને લાગુ પાએ ॥ લજા૦
બારમાશ પુરણ થયા ॥

વિષયાદિ–ગોપીનો કૃષ્ણના વિયોગનો વિરહ વર્ણવેલો છે. ગરબીથી પદબંધ બાંધેલો છે. પદો ઘણાં સુંદર અને ભાવવાહી છે. ભાષા પણ લલિત છે.

વિશેષ–૧. આ બાર માસ પ્રકટ થયા જાણ્યામાં નથી. પ્રતિની લિપિ માથાં-બાંધેલી ગુજરાતી છે.

૨. આની પછી 'કેદારા'નું ૭ કડીથી અધુરૂં એક ગુજરાતી પદ છે. અધુરૂં હોવાથી કવિનું નામ નથી જણાતું. તે પછી એક પૃષ્ઠ કોરૂં રાખી ભગવાનદાસનાં બબ્બે કડીનાં બે હિંદી પદ છે. તે પછી વિષ્ણુદાસ, નંદદાસ, સૂરદાસ, ચતુરભુજ, પરમાનન્દદાસ આદિનાં હિન્દી છૂટક પદો એની પદરેકની સંખ્યા છે. પ્રત ખંડિત, ત્રુટિત અને ફાટેલી છે.

અં. ૧૧૩–ક–બારમાસ–(ગુ. કા.)–નંદકિશોર–(લિ. સં.)–પૃ. ૧–૫

આરંભ–શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ અથ માશ બારે લખ્યા છેઃ

કારતેગ માસે કાંહાનજી શાહેલી રે રેં અપરાધે શ્યાંમ ગયા મુને મેલી રે ॥૧॥
કારતેગ કઠણ કહાયો શાહેલી રે હોડા હંસ નંદકિશોર ગયા મુને મેલી રે ॥૭॥

અન્ત—

અશ્વનમાં સખિ આવશે વનમાલિરે । મારે થાશે હરિશું હેત આજ દિવાલિ રે ॥૧॥
પ્રેમે કરતિ આરતિ વંનમાલિ રે ॥ વલી વિચ દર્શાતિ આજ દિવા૦ ॥૬॥
અશ્વિનમાં આવિ મલ્યા વંન૦ ॥ હો જીવણ નંદકિશોર આજ૦ ॥૭॥
શ્રીઇતિ માસ બારે સંપૂર્ણ ॥૧૨॥

વિષયાદિ–૧. શ્રી કૃષ્ણની પ્રીતિ સંભારી તેના વિરહથી દરેક મહીનામાં જે શોક-સંતાપ તન અને મનને વિરહિણી ગોપીને થયા તેના બારે માસ સુંદર રીતે પણ સંક્ષેપમાં આમાં આલેખ્યા છે. આમાં ઋતુજ્ઞાન તથા તે પરત્વેનું અવલોકન પણ પ્રમાણમાં સારૂં દીસે છે.

૨ બાર પદ છે. દરેકની કડી ૭ છે.

વિશેષ–૧. અં. ૧૧૨–ઝ પૃ. ૨૪૭ માં આ બાર માસ પ્રકટ થયા છે, તે જુઓ.

૨. પ્રત કા ત્રિ. અં. માં આ માસ પ્રકટ થયલા નથી.

અં. ૧૧૩–ખ–પદ–(ગુ. કા.) કવિ રાજે–(પૃ. ૬–૯)

આરંભ—

શ્રી ॥ હું વારી જાઉં રે વિઠલા ઘેર આવો રે । માહારા હૈડાં ટાઢાં થાય હશી બોલાવો રે ॥૧॥
હું શેરિ બાહારી રાજ કરૂ ઘેર૦ હરિ ઉપર વેરૂ ફુલ હશી૦ ॥૨॥
ક્યાં કરો રે કાહાંનજી ઘેર૦ માહારિ વિનતિ માંનો નાથ હશી૦ ॥૩॥
રાજેના રશિયા નાથજી ઘેર૦ મણ પૂરો અમારિ આશ હશી૦ ॥૭॥ પદ ૧.

વહાલો વાટડી જોતા આવિયા શાહેલી રે ॥ શોત્કનિ કરવા સાર લજ્યા મેહેલી રે ॥૧॥
રાજેના રશિયા નાથજી સા૦ ॥ તે પૂરેણુ પ્રેમદયાળ લજ્યા મેહેલી રે ॥ ૭ ॥ પદ ૨

મારેગ મુકો મહાવજી ઘેર જાઉં રે ॥ મારે મારે માથે મહિનું માંટ ખોટી થાઉં રે ॥ ૧ ॥
રાજેના રશિયા નાથજી ઘેર૦ ॥ મારો પ્રાંણુ તમારી પાશ ખોટી૦ ॥ ૭ ॥ પદ ૩

બાઈ જાં બોલિ ઉઠિયાં વહુઆરૂ રે ॥ આવડી કાંહી લાગિ વાર સેવા સારૂં રે ॥ ૧ ॥
ચડ્યાં કલંક નહિ ઉતરે વહુ૦ ॥ પછે કરયો કોટિ ઉપાય સેવા૦ ॥ ૬ ॥
રાજેના રશિયા નાથજી વહુ૦ ॥ તે મુકે નહી નિરવાણિ સેવા૦ ॥ ૭ ॥ પદ ૪

સાસુજી! તમે સાંભળો આ વાટ રે ॥ તમો કાહો છો આવડાં વેણુ કહું તે માટે રે ॥ ૧ ॥
નવ લખ ગાયો નંદનિ આ૦ ॥ તેને વેહેતાં લાગી વાર કહું૦ ॥ ૪ ॥
બાયો ગોરંભા કરે આ૦ ॥ તે સામી માંડે સીંગ. કહુ૦ ॥ ૫ ॥
તે મેં કાનને કહુ જે હાંક આ૦ ॥ તમે લ્યો છો તેનું નામ. કહું૦ ॥ ૬ ॥
રાજેના રશિયા નાથજી આ૦ ॥ તમો કરજો અમારી શાય. કહું૦ ॥ ૭ ॥ પદ ૫

કાંમણુ કીધાં કાહાનજી કાંઈ અમને રે ॥ કાંઇય ન સુઝે હાંમ. સુ કહું તમને રે ॥ ૧ ॥
રાજેના રશિયા નાથજી કાંઈ૦ ॥ પ્રભુ પ્રાણુજીવન આધાર. સુ૦ ॥ ૭ ॥ પદ ૬

મથુરાં માંહિ તર્ગ્યો અવતરયા કાંનુડા રે ॥ પછે આવ્યા ગોકુળ માંહે ઢંગ રૂડા રે ॥ ૧ ॥
માખણુ ખાઈ માગિને કાં૦ ॥ ગરજે ચરાવિ ગાય. ઢંગ૦ ॥ ૬ ॥
રાજેના કાં૦ ॥ તે ભક્ત વછ્છસ ભગવાંન. ઢંગ૦ ॥ ૭ ॥ પદ ૭

મોહનજી તંમો મોરલિ હું વારિ રે ॥ અમ્યો ધરતાં તમારૂ ધ્યાંન આશ તમારિ રે ॥ ૧ ॥
રાજેના હું૦ ॥ તમો પુરો દુખનાં વાર. આ૦ ॥ ૭ ॥ પદ ૮

જાતાં વળતાં વાટમાં અમો દાડી રે ॥ નેણે બાંધ્યો નેહ મારિ માડી રે ॥ ૧ ॥
હસતાં રમતાં એકઠા અમો૦ ॥ તે સુખ શુ કહેવાય. મારિ૦ ॥ ૪ ॥
રાજેના અમો૦ ॥ સુખ સાગર કહેવાય. મારિ૦ ॥ ૫ ॥ પદ ૯

અમો સહિ સમાંણિ શાંચરયાં શરોવરિયે રે ॥ તાં કાંઠડે ઉભા કાહાંન પાણીડાં સહિયે રે ॥ ૧ ॥
સોના તે કેરૂ બેડલું, સરો૦ ॥ ઉઢણી રતન જડાવ. પાણિડાં૦ ॥ ૨ ॥
ભવનો ફેરો ભાગસે સરો૦ ॥ રાજેના રસિયા નાથ. પાણિડાં૦ ॥ ૫ ॥ પદ ૧૦

એક હસું ને હાથુ કોને કહિએ રે ॥ અબોલડીનાં આસ કેં' કેમ સહિયેરે ॥ ૧ ॥
રાજેના રસિયા નાથજીને દિઠા રે ॥ એ વાટ લાધું હેત લાગ્યા મિઠા રે ॥ ૬ ॥ પદ ૧૧

વાત કરો વેગળા રહિ શુંણુ વાહાલા રે ॥ પેલા દેખિ દુરિજન લોક એશા ચાલા રે ॥ ૧ ॥
રાજેના રશિયાશામજી આ વાટે રે ॥ તે મુકે નહિં નિરવાણુ કહુ તે માટે રે ॥૫॥ પદ ૧૨,

વિષયાદિ–ગોકુળમા કૃષ્ણની ગોપીઓ સાથેની બાલલીલા અને વિનોદ આ બાર પદમાં કવિ રાજેએ રસભરિત વાણીમા વર્ણવ્યાં છે. આમાં કલ્પનાનાં ઉડ્ડયન અને ચમત્કારા સારા છે.

અં. ૧૧૩-ગ-વાંસલીનાં પદ (ગુ. કા.)-હરિજન-પૃ. ૯-૧૩

આરંભ-પદ વાંસલીનાં લખ્યાં છ.

રાગ દેહરો ॥

હાં રે કાંઈ મનડાં વેધ્યાં માહારાં તારી મોરલીએ કાંઇ કાલ જ માહારાં છેદ્યાં. તારી ॥ ૧ ॥
વૃંદાવનમાંવેણુ વજાડી કરયો મધુરો સાદ ઘરમાંથિ ઘેદેલી થઈ મેં તજી સરવ મરજાદ. તારી ॥ ૨ ॥
જહિએ જિયે વાંસલીને તમો વજાડી પેહેલી રે
હરિજન પ્રભૂ પાતલા રે હું તદાંની થઇ ઘેલી, તારી ॥ ૪ ॥ પદ ૧

એણે લીધા હરિ અમ પ્રાંણ રે વેરણ વાંસલડી
સુણ શહીએર ચતુરસુજાણ વેધિ મારી વાંસલડી ॥ ૧ ॥
એણે હરિશું પ્રીત કરી જેમ આવે મછઠનો રંગ રે
હરિજન પ્રભૂ પાતલા રે એણે રાખી રૂદયા સંગ. વેરણ ॥ ૫ ॥ પદ ૨

મુને મારયા રે કટારીના ઘાયે તારી મોરલીએ (૧)
હવે એ ગત થઈ છે માહારી. તારી. ૬
મુને મારય મારે ૦ તેણે પ્રવેણ ॥ ૪ ॥ પદ ૩

મોં જાશે રે શહીએર કોય જમુના ઘાટડીયે ॥
વાહાલો મારે રે મોહોના બાણ એહુી વાટડીયે ॥ ૧ ॥
રાત દિવસ વિલખ્યાં કરૂં ને કેમ કરી રાખું ધિર રે
હરિજન પ્રભૂ પાતલાનાં લોચન લાગ્યાં તીર. એણે ॥ પદ ૧ (? ૪)

કેમ જીવું રે મોરિ માત મંનડાં વેધ્યાં રે
મુને લાગો છે કારી ઘાય કાલ જ છેદ્યાં રે ॥ ૧ ॥
દ્રવ્ય ચોર સહુકો લેહે પણ ન લેહે ચિતનો ચોર રે ॥
સનમુખ જોતાં શામલીયા રે કાંપે કાલજ કોર મનડાં૦ ॥ કેમ૦ ॥ ૧ ॥
હરિજનના પ્રભુ વાત લીયો રે પડયો અમારી કેડ મનડાં૦ પદ ૫

કેમ જીવૂં રે મોરિ માત। મોહન મન હરયું, મુને સુખ નહિ દિન ને રાત કાંઇ કામણ કરયું ॥ ૧ ॥
હરિજનના પ્રભૂ શનમુખ મલીયા રે ॥ પ્રેમ પ્રીત ને તોલો મોહન૦ ॥ કેમ૦ ॥ પદ ૬

હરિ કામણગારા કાહન તેં કાંઇ કીધાંજી ॥ હરિ સનમુખ જોતાં શામ ચિત હરી લીધાંજી ॥
સનમુખ જોતાં ચિત વિત ચોરયુ શ્રવણે સુણતાં વેણ રે।
રાહરહા મોહન મુખ ન્યાહાળું લાલચ લાગાં નેણ તે કાંઇ૦ ॥ ૨ ॥
મીટકી જોતાં મોહનજીના મેહેવલ યાપે વ્રજનારિ રે
હરિજનનાં પ્રભુ જુગ વશ કીધું તારી કીકી કામણગારી. તેં કાંઇ ॥ પદ ૭

હું તો ઘેલી થઇ રે ગોવિંદ નહી જાઉં સાસરડે ॥ હું તો પડી પ્રેમના ફંદ. નહી૦
રંગે એઠાં મુને શામલીયાનો પારા વરસાવશે લાગો રે
હરિજન૦ નહીં૦ હું તો૦૪ ॥ પદ ૮ ॥

નહિ જાયુરે મોરી માત મહીયર મન લાગુ ॥ અહીં આવ્યાગમનનું આજ માહારૂં દુખ ભાગું।

ચારારૂ માહારૂ શુલી શરખું મહીયર મોહનલેલ રે
નિશદિન હરિનું મુખડું જોતી વાવે રંગની રેલ રે ॥ નહીં૦ ॥ અહીં૦ ॥ ૧ ॥
મા મોહનજી સાથે શબનું મનડું બાધું રે
હરિજનના પ્રભુ સનમુખ મળીયા રત્ન, અમુલખ લાધું ।

॥ મહીયર૦ ॥ નહીં૦ ॥ અહીં૦ ॥ ૪ પદ ૯

વારિ જાયુ રે મીઠડા લાલ તાહારા મુખડા પર ॥
મારો જીવ કરૂ કુરબાન તાહારા લટકા પર ॥

અંબુજ વરણી રે આંખલડી ને મુખ પુનેમનો ચંદ રે
ચયલ ચાલ સોહામણી જોઈ શુધ ગઈ છૌં ભૂલી રે
હરિજન૦ વારી૦ ॥ માહારો૦ ૪ ॥ પદ ૧૦

અલબેલા રે આત્મારામ મિઠડાં સાં બોલો સલુણા રે સુંદરશ્યામ । મિઠડાં૦ ॥ ૧ ॥
આંખડલી અણીઆળી હરિની ફીકી કામણગારી રે ।
હરિજનના પ્રભુ હસી બોલતા તનમન નાખુ વારી રે ॥ મીઠડા૦ પદ ૧૧

એવો નાગર નદકુમાર મિઠડો લાગે છે ॥ એનાં મિઠડાં લોચનબાણ રૂદયામાં વાગે છે ॥
પિહેર ચાસર પણ સોહાવે સહીયેર સું કહું તુજને રે
હરિજનના પ્રભુ પાતલીયાની લે લાગિ છે મુજને ॥ મીઠડો૦ ॥ ૪ ॥ પદ ૧૨ ॥

વિષયાદિ–આ કૃષ્ણની બાળલીલા અને ગોપીઓ સાથેની દાણલીલા, આદિનાં પદો છે. આ પદો કવિ રાજેના રચેલાં છે.

અં. ૧૧૩-ઘ-સતીમાનો ગરબો-(ગુ. કા.)-નાનાસુત દુર્લભરામ-પૃ. ૧૩-૧૯

આરંભ–શ્રી ॥ શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી અબીકાજી સત્ય છે ॥

આકુ(ક)લ જુગમાં રે સતી મા જોર થયાં ॥ નાગરની ન્યાતમાં રે માન ભલાં જો શ્યાં
સરશ્વતિ માતને વિનવુ ને ગણપતિ લાગુ પાય રે ॥ સતી મા જોર થયાં ॥ ૧ ॥
સંવત ૧૭૯૭ના ભાદરવા વદ ચાર રે ॥ એકાદશી શુભ વાર ગરૂએ
શત ચડું નિરધાર ॥ સતી૦ ॥ ૨ ॥
જે દાંડાના સ્વામિજી પધારયા તે દાંડાનું જાણૂ રે દુધ પિઇને માંણુ જ રાખ્યો
ઘરમાં કોયે નવ જાંણૂ રે ॥ સતી૦ ॥ ૩ ॥
પેહેલાં પોહોરનું શત ચડું જે વારનો કાગળ વાચ્યો રે ॥ આપ રૂપ થઈ
પોતે બેઠાં એકા પુરવ જનમનો સાંધો રે ॥ સતી૦ ॥ ૪ ॥
સુરતમાં એવો શોર થયો જે નાગરમાં શક્તિ થાયે રે ॥ જતાં મોઠાં જોવે
શાંભળી સહુકો જોવાં જાય ॥ સતી૦ ॥૫॥

૩ રાગ અને વલણ દોહરાથી પ્રબંધ બાંધ્યો છે.
વિશેષ—આ માસ પ્રકટ થયા જાણ્યા નથી. પણ પ્રકટ કરવા જેવા છે.

અં. ૧૧૩-જ-સત્યભામાનો ગરબો-(ગુ. હા.)-વલ્લભદાસ- પૃ. ૩૭-૩૯

આરંભ—શ્રી ॥ રાગ ॥ શ્રી

મંદીર આવ્યા નારદ મુંન્ય કે સતભામા તણે રે લોલ ॥ ૧ ॥
અરચ્યા અર્ધપાત્ર રૂષીજન કે ચંદન અતી ઘણે રે લોલ ॥ ૨ ॥

અન્ત—લાવું પારજાતનું વ્રક્ષ કે। સ્વરગના નાથસુ રે લોલ ॥ ૬૯ ॥
ચતુરા ચોક ષણાવું ખાડ કે। રોપું હાથસુ રે લોલ ॥ ૭૦ ॥
અબલા લિધિ ઉરસું આપ કે ॥ તાપ ટલી ગયો રે લોલ ॥ ૭૨ ॥
કૃષ્ણ કહ્યું રસ ઉત્તમ ગાન કે। શ્રવણે જે ધરે રે લોલ ॥ ૭૨ ॥
તેહને હીપા કરે ભગવાન કે। ભવબંધન હરે રે લોલ ॥ ૭૩ ॥
સુક સારપાને દરસણ માહારૂં કે। દુલભ હારત (હ)રૂં રે લોલ ॥ ૭૪ ॥
વારો વાર વિનવે વલ્લભદાસ કે। ચરણે શીખવું રે લોલ ॥ ૭૫ ॥

વિષયાદિ—૧ નારદ મુનિએ સત્યભામાને મંદિરે જઈ અષ્ટ પટરાણીઓમાં રૂક્મિણીનું માન વધુ છે અને તારૂં ઓછું છે એમ કહી તેને ઉત્તેજી અને સ્વર્ગમાંથી પારિજાત વૃક્ષ લાવવાને કૃષ્ણને પ્રેરવા ઉશ્કેરી અને તેનાં મેહેણાંટાણાને અંતે શ્રીકૃષ્ણે પારિજાત લાવવાનું વચન આપી તેનું રૂસણું શમાવ્યુ, એ પ્રસંગ આમાં રસભર વર્ણવાયો છે.
૨. કડી ૭૫ છે. રાગ જાણીતો છે. આવાં રૂસણાં લોકપ્રિય વિશેષે હોય છે.

અં. ૧૧૩-ઝ-પદ (ગુ. હા.)-પ્રકીર્ણ-પૃ. ૩૯-૪૩

વલ્લભદાસનું એક પદ

વારે વનમાલિ મો છેડો કહું છો મુકો અમારો કેડો
વાહાલ વલ્લભના વનમાલિ નિતનીત દાસી દિન તમારિ ॥ ૧૪ ॥

નરસિંહનું પદ

નહિ મેલુ રે નંદલાલ છેડલો નહિ મેલું, તાહારિ સુંદર દિસે ચાળ. છેડલો ॥ ૨ ॥
ચાલો જેએ વૃંદાવનમાં કહિએ કોઉતુક ખેલ રે
તાહારૂં લગન તો મુને લાગું નરસઈઆે રંગરેલ. છેડલો ॥ ૬ ॥

કૃષ્ણાબાઈનાં પદ ૩ વૃંદાવનમાં ગોપીના વિરહના છે.

ભવાનીનું પદ ૧-૨

– આહિરડા ઓહેરો આવ રે એક વાત કહુ તારા કાનમાં
માહારા તનના તાપ શમાવ રે આવડો શો ભરો રે આભમાનમાં ॥ ૧ ॥
પ્રાણજીવન પ્રભુ પાતલા તમો હમારા કોડ
કારા ભવાની મહા રસ વાધ્યો મહીપો નંદ કિશોર રે ॥

હરિ તારે શરણે ચેટક છે રે મેં તો અશેત જોયા રે ઈવારી ને ॥
કાઈ તેમાં આવ્યું તેરે મે તો०
કરતા હરતા જાણિને કાંઈ ભકત ભવાની ભજેશે એં તો. ॥ ૩ ॥

ભગવાનનું એક પદ

હરિ અંગયિ અલગે રેહે રે જાણું છો ડાહો છે રે ॥
ભજે ભકત ભગવાન રે હરિ० જાણું છો० ॥ ૪ ॥

મીરાનું એક પદ–

જુલમ ન કરિએ એતા જલમ જુલમ ન કરિએ એતા
મીરાં કે પ્રભુ ગિરિધર નાગર બેર બેર કહુ કેતા ॥ જુલમ० ॥ ૩ ॥

સુખાનંદ કવિત (પદ)

૧ માહારૂ મન છે સુખડુ ન્યાવવાને તમો ઘુંઘટનો પટ શીદ કરો છો
„ ૨ નારિની મીતની રીત છે અતિત છે ચાહા કરે તેહેથી નાહાસ્તિ હીંડે

મીરાંનું પદ ૧

ઓછિ પ્રિત ન કીજિએ પ્યારિ બાંહે પકડી તો પાર ઉતારો રે
મીરાં કે પ્રભુ ગિરિધર નાગર ॥ તબ મેરા મન રાજી ઉપર ॥ ૩ ॥

નાથનો અંબાજીનો ગરબો પૃ.–૪૪–૪૬–(લિ. સ.–૧૮૭૬)

જે કોઈ અંબા માતને આરાધસે રે તેને પુત્ર પરિવાર જસ વાધસે રે
કરજોડિ ને નાથ વાણી વદે હું તો માગું છું અંબાજી રદે રહે

ઇતિ શ્રી ગરબો સપૂર્ણ થયો છે. લેખકને કસ્ય દોસ ન દીયતે ને વાંચે તેને લખનારના પરણામ વાંચવો સંવત ૧૮૭૬ આશ્વિન વદ ૮ રવિવાસરે લખ્યો છે.

અં. ૧૧૪–ક–ભ્રમરગીતા–(ગુ. કા.)–બ્રહ્મદેવ–(ર. સં. ૧૬૦૮)–(લિ. સં. ૧૭૪૪)–પૃ. ૧–૧૩

આરંભ–શ્રી ગણેસાય નંમ. ॥ શ્રી સારદાય નમ ॥ શ્રી કૃષ્ણાય નંમાં ॥ શ્રી નાથજી સત છે ॥ શ્રી ભંમરગીતા લષી છે.

પ્રભૂ તંમ યાચ્યૂ કરી પરણાંમજી । મોરઈ મૂક્ષ આ(લ)પુજી સુંદર શામજી ॥
ચાલ ઘણી છઈ ॥ મૂજનિ તમારીજી । રસનાથ રંસુજી મુકંદ મોરારીજી ॥
હેમસૂતાસૂતને ચરણે લાગૂંજી । કમલભૂતનયાની વાંણી સાગૂંજી ॥
બિહે કિહિ હરી આપુ મૂહનિ સાચૂંજી । ભ્રમરગીતાનિ ભાવિ કરી યાચૂંજી ॥
સદગુર કેરાં ચરણ ઉપાસીય । હરી ગુણ કેહતાં દુ આલવ હેચિ ॥
કાંઈયક ગોપીનાં ચરણ ઉપાસીય । વચતુ કાંયક ઉધવજીનિ કહીય ॥

ઢાલ ૧ એમ કહિ રે કૃષ્ણજી સુણો ઉદ્ધવ વ્રજ જાઓ વેગેં તમો ॥
બહુ દીક આંણઈ અગના જે તજીને આવ્યા અમ્યો
નિજ ગ્નાન દેઈને બુઝવો વ્રજનાર દુષ આણે ઘણેં ॥
કહીય કૃષ્ણજીય એમ કહાવીઉ જે વેહેલાં મલીશું દે સર્વે ॥

અન્ત-ઉધવ સાથિ સંધીઞિ કહાવીઉં તે હરી કેર મંન આતી ભાવીઉં ॥
કુરૂક્ષેત્ર માંહિ યા હારિ સહૂ આવીઉં હરિઞિ ગોપીનું મંન મનાવીઉં ॥

દૂઢ ॥ મનાવી મંન મંદધીનું કહીઈ તે રંગ ઞનૂ ઘણું ॥
યક્ષિ પૂરંણુ કરી હુ અધમ આનંદ કોટિ ભમરગીત તણું ॥
અરથ હૂં એક ન જાણૂં । તે બોલાવું તે કહું
જે નરનારી ગાય સાંભલિ । તેહનું કૂળ પાવન થયુ ॥
સંવત ૧૬૦૮ વૈશાખ શુદિ ૧૧ એકાદસી
સોમવારિ ગ્રંથ સૂંતુ હરિકથા મેરે મંનિ વશી ॥
કવિજંન કેરૂ કષ્ટ ભાગુ ચ્યંતામગન કરમાંહિ આવીઉં ॥
મહીદાસ સૂત બિદેહ કિહિ હરી કીધા કરી મુખિ કારાવીઉં ॥ કડવા ૪૦

રાગ વસંત ॥ સંવાદ ઉધવ ગોપી તણૂં જેહનૂં ભાઈગિ હુઈ તે સિ ન ભણૂં ॥
નહીતર પ્રેમ ધરી સૂંણો । રઢીયાલો રાસ સોહામણો ॥
હરી હીર સપર દોરી વંણી ॥ માંહિ વેધ્યાં મૂગતાફલ પાંત્ય કરી ઘણી ॥
રચી રચના ભંમર ગીતા તણી ॥ રઢીયાલો૦
બિશિ બાવન પદનિ બાર રાગ મૂકા ગીત જોઈ એકાદશ ભાગ ॥
ચાલિશી કડવાં કડવે સમાભાગ બિહિદે કિહિ ગાતાં ફૂલી કોડિ જાગ ।
કડવાં ૪૦ પદ ૧૦ અતી ભંમરગીતા સંપૂર્ણઃ ॥

સંવત ૧૭૪૪ વરષે માઘ શુદ ૭ વાર બુધે ગંથ મત જોઇને લખો છે લ. કલ્યાણજી જત પરી આંબા મૂકંદ ઝાલોલા ગ્નાત્રી લઘૂ શાષા શ્રીસેષવર મધે નિવાસં તેહના મત જે ॥ શભૂં ભવતૂં ॥

વિષયાદિ-૧ આ ભ્રમરગીતા છે. મથુરામાં શ્રીકૃષ્ણ આવી વસ્યા તે પછી તેમને ગોકુળ વૃંદાવનની ગોપીઓનું હેત સાંભર્યું અને તેઓ વિષમ વિરહદશા ભોગવતી હશે, એમ લાગ્યું, તેથી તેમનો મનસંતાપ શમાવવા અને જ્ઞાનોપદેશથી મન મનાવવા પોતાના ભક્ત ઉદ્ધવને ત્યાં મોકલ્યો અને તેણે તેમને વિવિધ પેરે સંસારની અસારતા અને પ્રેમ-મોહની અસાશ્વતતાનો બોધ કર્યો, પણ તેમનું મન માન્યું નહીં-એ પ્રસંગ આમાં વર્ણવ્યો છે.

૨ કડવાં ૪૦, ખરી રીતે ૪૧ છે. રાગ ૧૨, કડી કુલ ૨૫૨, તેમાં પદ ૧૦, છે. ઢાલને બદલે વચમાં 'દોઢ'-'દૂઢ' દેખાય છે. આ એક જૂની પદબંધ રીતિ છે.

વિશેષ-૧. આ ગીતા રસવાહિની હોવા ઉપરાંત ગુજરાતમાં વિશેષે પ્રચલિત છે. તેની પ્રતિઓ ઠામ ઠામ સાંપડે છે. આ પ્રતિ કવિએ ૧૬૦૮ માં રચ્યા પછી ૧૩૬ વર્ષને આંતરે ઉતારાયલી છે. તેમાં ખુબી એ છે કે પહેલાં ચાર કડવાં(સં. ૧૭૪૪)ની લેખનશૈલી, જે બહુધા પ્રેમાનંદના સમયની મધ્યકાળની છે, તેમાં ઉતારી, લહીઆએ તે ભાગ રદ કરી, જૂના ગુજરાતીનાં રૂપો અને જોડણીને જાળવી રાખનારી જૂની લેખન શૈલીમાં સળંગ પ્રતિ ઉતારી છે. આ એક નરસિંહ મેહેતાના સમયથી હાલની ગુજરાતી શૈલી ચાલી આવે છે એમ જે એક વાદ કરાયલો છે તેને તોડી પાડે છે અને નિરાધાર ઠરાવે છે.

૨ પ્રતિ સં. ૧૭૪૪ની હોવા છતાં કાવ્ય જૂની ગુજરાતીનાં રૂપો અને જોડણીનું પ્રતિબિંબ રજુ કરે છે. જો કે તેમાંયે લહીઓ પોતાના સમયની શૈલિના સંસ્કારને

ભૂલી શક્યો ન હોવાથી વચ્ચે વચ્ચે કેટલાંક સ્ખલનો થયાં છે. તેણે હ્રસ્વ કે દીર્ઘ 'ઇ'ની ચોકસાઈ રાખી નથી, તેમ હ્રસ્વ કે દીર્ઘ 'ઉ' લખવામાં પણ લિંગભેદને પણ વિસાર્યો છે.

૩ સં. ૧૮૩૦ માં આ ગીતાની એક પ્રતિ રા. રા. અંબાલાલ બુ. જાની પાસે છે, તેની શૈલિનો આ સાથે મુકાબલો કરવાથી નવીજૂની શૈલિનો ભેદ સ્પષ્ટ થઈ શકે એમ છે.

૪ રા. રા. અંબાલાલ બુ. જાની પાસેની પ્રતિમાં પદ ૨૫૨ ને બદલે ૨૮૨ હોવાનો ઉલ્લેખ છે.

વ્યર્સે બાહ્યારી પદ, ની બાર રાગ.

૪ બૃ. કા. દોહન ભાગ ૧ લાની નવી આવૃત્તિમાં આ કાવ્ય પ્રકટ થયલું છે. પણ તેમાં જુદી જુદી પ્રતોનાં પાઠાંતરોનું સંશોધન ખંતથી કરાયલું નથી. કેટલેક મહત્વનો પાઠભેદ તેમ શબ્દોના અર્થના અનર્થ કરનારાં રૂપાંતર તેમાં દેખા દે છે, તથા જૂની શૈલિમુદ્દામ ફેરવાયલી છે.

અં. ૧૧૪-ખ-રાસલીલા-(ગુ. કા.)-વૈકુંઠદાસ-(લિ. સં. ૧૭૪૪)-પૃ.-૧૪-૨૨

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમાઃ ॥ શ્રી વલ્લભનંદનાય નમાઃ ॥ **રાસલીલા પંચાધાઇની** ચૌપૈ ચાલઃ પ્રથમિ પ્રણમૂં શ્રી ગોકુલચંદનિ ॥ રસીકશીરોમણિ આનંદકંદનિઃ

પાર અગમ છિ જેહનો છંદનિ ॥ તે કંમ આવિ ઉર મતીમંદનિ : ॥૧॥

દૂહ મંદ મતી કયંમ વર્ણવૂં જે ઇસ બ્રહ્મા નવ લહિ ।
અકલ લીલા કૃષ્ણ કેરીઃ નિત નિત તે શુનિ કહિ ॥
સેષ સરવાને રચે સહસ રસનાએ સ્તવિ ।
તેહ ગુણ ન શકિ કહી તો દીન કવિતા કંમ કહિ ॥

* * * *

નારદાદિ શુકાદિ મધૂકરે પદમ પદમ કર મીચિ પ્રેમિ કહિ વૈકૂક પ્રથમિ પ્રણ(મૂ) ગોકુલચંદનિ ॥ પદ

હરીગૂણ કથીએ નીજ વાણિયિ બીજૂં મિથા એહવૂં જાણીયિ ॥
કહૂં તે લીલા વ્યાશ વિખાંણીયિ

દોદ વિખાંણી શુક વ્યાસ લીલા રાસ એ મનવતિ કરી
નીરખી નયણી નંદનન્દન મરુદ શોભીત મુરલી ધ.

... ...

પ્રીત પ્રમુદા પ્રતિ પ્રબની। કંમ કરીને વીખાણીયિ।
વેણુ વાયો નાથ વૈકુંઠતિ હરીગુણ કથીએ જાત નીજ વાંણીયિ ॥ ૨ ॥

અન્ત-ચાલ-કેટલી એક કહીયે સોભા રાસની। પૂરી મનસા ગોપીની આસની ॥
રૈયણી કીધી બ્રહ્માના માસની। શરદની પૂતમ પ્રકાશની ॥

દોદ ॥ પ્રકાશ દીસે સઘલો ભાંમની ॥ રંયણ કરવાને સર્વે કામની ॥
શ્રીકૃષ્ણ સાથે રમતાં ક્ષણ એક જાંણી નહીં
અવીચલ પદ મકરંદ એહના તે કેમેઇ ન વીસરેઈ ॥

તે રૂપસાગર સોહે ગોપી ઝીલે તે ભવ'રે ન વરેઈ॥
હવે રાત્ર વીતી રસ સોભે ગોપીકા ઘેર ઘેર ગઈ॥
કાર્ય કરતાં નીસાલીલા નીમેષ તે વીસરે નહી
કથા કેહેતાં આસ પોહોતી સકલ વૈકુંઠદાસની
એક રસના તો શું કરે કેટલીક કહીએ સોભા રાસની ॥ ૩૮ ॥
ચાલ રાસક્રીડા સુણે જે ગાએસે, અંગ અંગ તેહને સીતલ થાએસે,
અતી ઘણો સમાયેસ તેહને થાએસે.
દોહ ॥ સમાએસ કરી મંન રાખે નેહરેં ભગત હરીની વાઘ સઘલી હરી ॥
એમ કેહેસે પ્રાણપતી સુંદરી, એ કથા ગાય સાંભળે તે અનુકારે ગઈ કોટી કોટી

વિષયાદિ-૧ શ્રીમદ્ ભાગવતની રાસપંચાધ્યાયીના આધારે શરદ પુનમની રાત્રિની આ રાસલીલા વિઠ્ઠલ કવિએ વર્ણવી છે.

૨ પદ ૩૮ છે. દરેકની કડી ૬-૭ છે. વર્ણન રસીલું છે. તેમ ભાવ પણ મનહર છે.

વિશેષ-૧ આ રાસલીલા પ્રકટ થઇ નથી.

૨ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના વંશજો ગોસ્વામીશ્રીઓના પ્રતાપ અને પ્રભાવ ગુજરાતમાં સં. ૧૭૪૪ ની અગાઉથી પૂર્ણપણે જામ્યાનું આથી સમજાય છે.

૩ પ્રતિ વિષે જુઓ અં. ૧૧૪-ક-'વિશેષ ૨' પાનું ૨૫૬-૭

અં. ૧૧૫-ક-ગોકલનાથજીનો વિવાહ-(ગુ. ક. મ.)-(રા. મહાવદાસ)-પૃ. ૧૪ (તૂટક)

આરંભ-(પહેલાં પાંચ 'શોભન' નહીં હોવાથી આ કાવ્યનો રીતસર આરંભ સમજી શકાયો નથી.)

લમેં તણાં હરષશું ધવલ ગાયજિ
(મંગ)લ વરતેં તે જોઇનેં સહુઅને હરખ ન માયજિ ॥ ૧૪ ॥
(ચો)થું મંગલ જ્યાહારે વરતેં છે ત્યારે વરતુ સાલો ત્યાંહાં આવ્યોજિ
ગ્રહિ બિહોં વરજીના ચરણનો અંગુઠો જાણ્યો નિધિ ફાવ્યોજિ ॥ ૧૫ ॥
ચાચા હરિ વસજીએ બહુમૂલ વસ્ત્ર વર-સાલાનેં-દીધુંયિ
વરનો સાલો મન હરખિઓ ચોથું મંગળ પૂરૂં કીધૂંજિ ॥ ૧૫ ॥
સભા પૂરી વિઠલજીઅ બેઠા છે મંડપ માંહજી
પુત્ર બેઠા-(તા)ત વીંટીને સહુઅને ઉલટ ત્યાંહજિ ॥ ૧૭ ॥
× × × ×
બ્રાહ્મણે અભિષેક કીધો છે મંત્ર ભણી એમ બોલ્યોજિ
ચોરીનું કાજ થઈ રહ્યું આનંદે માહાવો ફૂલ્યોજિ ॥ ૨૧ ॥
॥ શોભન ॥ ૬ ॥

મધ્ય-મથુરા નગર માંહે રહ્યારે વિઠ્ઠલજી વર્ષ સાતરે ॥

નગરદશા વલી અતિ' ઘણી તેહેનિ ન કેહેવાએ વાત રે ॥૪॥
શ્રીગુંસાઇજીએ વસાવિઉં હરષેં તે ગોકુલ ગામ રે ।
નંદરાયનૂં રેષરિકસહિત કૃષ્ણજીને રહેવાનો ઠામ રે ॥૫॥
શ્રીગુંસાઇજી પરિવાર સાથ વસિઆ શ્રીગોકુલમાં હરે ।
દાહાડાં સવને આનંદ હવો નિસ હોએ ઉત્સવ ત્યાંહિ રે ॥૬॥
વિઠ્ઠલજીના કુંઅર મો(સો)હામણો સોહે શ્રીગોકુલનાથ રે
કૃપા કરીને શરણ રાખી દીન જાંણી ગુજરાતી સાથ રે ॥ ૭ ॥
દાઢો વલો ગુજરાતિનો વર પામ્યા શ્રીગોકુલરાય રે
શ્રી પુરૂષોત્તમ પ્રકટ હવા જે નંદનંદન કેહાય રે ॥ ૮ ॥

× × × ×

ધન્ય શ્રીગોકુલ ગામ રે ધન્ય ગુજરાતિય લોક રે ૯
જિય વર સાથે રમતાં રે સંસાર કીધો છે ફોક રે ॥ ૧૦ ॥

× × × ×

પાર્વતી વહુ સંગે પેસે શ્રીવલ્લભજી શ્રીગોકુલવાસ રે
માહુ બલિબલિ જાએ શ્રીવલ્લભજીના દાસનો દાસ રે ॥૧૨॥

॥ શોભન ॥ ૧૨ ॥

અંત—શ્રીગોકલ શોભા દેખી લાજ્યો માર વિવિધ લતાદ્રુમ સોહે છે સહકાર ૬
મોરકોકિલા ચાતક મધુર ઝુંકાર ભક્તહિત પ્રભુ ધરો મનુષાકાર ૭
વ્રજમાં એમ કરે નિત્ય વિહાર વ્રજ નારીના સદા એ આધાર ૮
કંઠે સોહે રત્નગુંજાહાર નિજ જનના તે ટલ્યા સર્વ વિકાર ૯
પ્રકટ કિધો છે પુષ્ટિરસ સાર પ્રગટ્યા છે એ વ્રજમાં નંદકુમાર ૧૦
પ્રાગટ લીલા કરે વિવિધ પ્રકાર પ્રગટ થઇને કીધો વિશ્વ ઉદ્ધાર ૧૧
કીધો સનાથ સર્વેએ સંસાર નિત્ય વિકારી માહવ પ્રભુ નિર્ધાર ૧૨

શોભન ॥ ૧૪ ॥

ઇતિ વિવાહ સમાપ્ત ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥

વિષયાદિ–૧ શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીના લાલબાવા વિઠ્ઠલનાથજી અને તેના લાલબાવા ગોકુળનાથજીના વિવાહ ગુજરાતના 'વણા' ભટની પુત્રી પાર્વતી સાથે થયા, તેનું વર્ણન રસ-ભરિત વાણીમાં વિવિધ રાગ અને ચાલમાં કરેલું છે.

૨ રચનાર કવિ વૈષ્ણવ મહાવદાસ છે. એ ગુજરાતી કવિ હતો. ગુજરાતી લોકે ગોકળનાથજીને ગુજરાતની કન્યા પરણાવી ધન્યધન્યતા પ્રાપ્ત કર્યાનું જણાવે છે.

૩ મહાવદાસે બીજી અનેક કવિતાઓ શ્રીમદ્વલ્લભીય સંપ્રદાય સબંધી કર્યાનું જણવામાં છે.

૪ કડવાંને બદલે 'શોભન' લખ્યાં છે. ૧૪ કુલ શોભન છે. માપમાં સરખાં નથી, કોઈ કડક મોટાં તો કોઇ કડક નાનાં છે.

વિશેષ-૧ આ કવિતા છપાઇ હોય એમ જાણ્યામાં નથી.

૨ પ્રતિ ખંડિત છે. પહેલાં પાંચ શોભન અને ૬ ઠ્ઠા શોભનની ૧૩ કડી નથી. પાનાના અંક પણ આપેલા નથી. પહેલાં બે પૃષ્ઠ શોભન ૬ ઠ્ઠાની ૧૪ થી ૨૧ અને શોભન ૭ માની ૮ કડી સુધીનો ભાગ જર્જરિત દશામાં છે.

૩ કવિતા સુંદર અને ભાવવાળી છે. ગુજરાતની કેટલીક રાજશાહી લગ્નક્રીડાઓ આમાં રસભર વર્ણવેલી છે. શ્રીગોકુલનાથજી અને તેમનાં વહુજી ચૉરીકર્મ થઈ રહ્યા પછી જે રંગખેલ ખેલ્યાં, તેમ લવણનો અને ચોખાના લોટનો એમ બે હસ્તીઓ ઉપર વિવિધ પેરે આરોહણ કર્યાં, એ સહુ વર્ણન તેમ શ્રીપાર્વતીજી સાથે શ્રીગોકુલનાથજીએ રંગખેલ ખેલવાને અંતઃપુરમાં કરેલી શોભાનું વર્ણન કવિ ગ્રીણવટ છતાં કલાકારને શોભે એવી કલાછટાથી વર્ણવે છે.

૪ પ્રતિ બાળબોધ લિપિએ લખેલી છે. કવિતામાં જૂની ગુજરાતીના કંઇક સંસ્કારો જળવાયલા છે અને તે ગોકુળનાથજીનાં લગ્ન થયાં તે કાલે કે કંઇક નિકટવર્તી કાલે રચાઈ છે. કવિતામાં રચનાસંવત, તેમ કવિના સ્થલનો કે કવિની ઓળખનો નિર્દેશ આપેલો નથી.

અં. ૧૧૫-ખ-રસસિંધુ-(ગુ. ગ. ૫)-(ર. મહાવદાસ)-
પૃ. ૧-૧૦ (તૂટક)

આરંભ-રસસીહુ ગ્રંથ લખીએ છે ગુજરી ભાષા. હવે એહેવું મન માંહિ ઉપજે છે જે એક અતિ રસિક ગ્રંથ કીજે શ્રીઠાકો જોઇએ છે ભગવદીની સંગત કીજે છે તેહે પણ સ્નેહ ઉપજતો નથી તે માટે જો સ્નેહ મંન ધરી સાંભલે તો સ્નેહ ઉપજે અને સ્નેહ વ્રદ્ધ પામે એહેવો એક ગ્રંથ શ્રીગોકુળવાસી મહાવદાસ કરે છે. ॥ ગ્રંથનું નામ તે રસસીંધુ સહસકૃતે ઘણાએક ગ્રંથ કીધા છે પણ તે સહસકૃતે સમજશે નહી તો માટે ભાખાએ કીજે છે ॥ કાંહીએક વાતો કરીને કેહેસુ ॥ કાંહીએક ચોપઇએ કરીને કહેસુ.

(આ પાટીએ ચોઆખરો, ગાહા, કુંડલીઆ, સવાયા, ચંદ્રાવલા આદિ બીજા રાગના ઉલ્લેખ કર્યા છે. વળી લખ્યું છે.)

ઉંચે સ્વરે ગાવું જોઇએ અને સ્નેહની વાત તો છાની રસપોખે તે માટે ઘણું વાતે કરીને કહેસુ ॥ ત્યાંહાં પ્રથમ મંગલાચરણ કેહેછે શ્રીવલ્લભજીના પ્રતાપરૂપીય દીવો કરીને વર્ણવીએ છે.

(પહેલું પાદ ઉપલા સવૈયામાં પડેલું લાગે છે.)

સવાયે-× × × × થાલુ તો કછપ જેહનું.

સેખનાગ દંડ જેહનો ફૃણચાહુ ધર તે કોડીયું છે જેહનુ
સાગર તેલ ભરયું મેર દીવટ જેહની, કાજલ તે આકારાનું
પતંગ અસુર પણ દામ તે કારણ જેહનાં
જગત ઉદ્યોત કરે દુઃખ ટાલે દેહનુ શ્રી વલ્લભ પ્રતાપ મોટો દીવો ત્રિલોચન માંહિ,
સોહે છે તો કરો હવે ભજન રે તેહનું. ૧

ચોઆખર-ગ્રંથ કરે છે માહવો રસસીધુ તેહનુ નામ
સ્નેહીને મન ગમતો આનંદ કેરું ધામ. ॥ ૨ ॥

સાંભળતાં સુખ વાધે હરીસુ નેહ
ઉપજાવિ બહુ વિરહનિ પરવસ થાયે દેહ. ॥ ૩ ॥

અન્ત-હે શ્લોકનો અરથ ॥ સરપે મોટી પરથવી વીટી તે પ્રથવીપે મોટા સમુદ્ર જેણે પ્રથવી વીટી છે સમુદ્રપે મોટા અગસ્ત મોટા જેણે એ સમુદ્ર અંજલીએ કરીને પીધો અગસ્તપે આકાસ મોટા જહાં અગસ્ત ઉગ્યો દીસતો નથી તે આકાસપે બ્રમાંડ મોટા યે જગદીસ મોટા જેહનું એ ડગવું ન થઈ તે જગદીસપે મોટા ભગવદીય ॥ જેણે સરવપે મોટા જગદીસ તે હૈયા માંહે રાખ્યા ॥ તે ભગવદીથી કોઈ હોએ મોટુ નહીં ॥ તેહેવું શ્રીમુખે કહુ તે મે સાંભલુ ॥ તે મોટા ભગવદી તે ઠાકોરનાં સ્વરૂપ છે ઠાકોરને ઘણું વાહાલા છે માટે ભગવદીય મોટા ॥ ને ભગવદીનાં પરકાર કહુ સાંભલો ભગવદી તે હસ્તીનો ગુણ જોઈએ જેમ હસ્તી તે સદામસ્ત હોએ છે કસી જેમ વસ્ત ખવરાવે છે તારે વીનતી કરીકરીને ખવરાવે છે ॥ એ ગુણ ભગવદીને હસ્તીનો જોઇએ વલી કેહે છે ॥

કુંડલીઆ ॥ મંત ગજ કેહેને નવ માને હોએ સદા બલહીર ॥
ઇછાએ વનમાં ચાલે છે મન અતી ગંભીર
છે મન અતી ગંભીર રમે જેમ સુખ ઉપજે
એહેથી ભ(ક્તિ) શર્વદા હરીજન તે હરીને ભજે ॥ ૧ ॥
હસ્તી તે મહા રસીઓ છે ॥ રસના કાંઇ ન ભાવે ॥ રસ

વિષયાદિ-૧ આ ગદ્યપદ્યમિશ્રિત ગ્રંથમાં શ્રીમદ્‌વલ્લભાચાર્યજીનો પ્રતાપ અને તેઓશ્રીએ પોતાના ભક્તો અને ભગવદીઓના મહીમાનાં કહેલાં વચનો નિરૂપેલાં છે. ચોપાઈ, ચોઆખર, કુંડલીયા, ચંદ્રાવલા, સવૈયા, વૃત્તબદ્ધ શ્લોક વગેરે વચ્ચે વચ્ચે ગાંઠીને ગદ્યમાં વાર્તા કહી છે.

૨ આ ગ્રન્થ પ્રાચીન જણાય છે અને પ્રેમાનન્દની મહેલાં વૃત્તો અને છંદો રચાતા અને ગદ્ય લખાતું તેની ઉજ્જ્વલ પ્રતીતિ કરાવે છે.

૩ શ્રીજીનાં વચનો રસભર અને ભક્તિરસનું નિરૂપણ આમાં હોવાથી કવિ મહાવદાસે તેને રસસિંધુ એ નામ આપેલું છે

વિશેષ-૧ આ પ્રતિ અપૂર્ણ છે. લિપિ જો કે ગુજરાતી છે, પણ માંહે બાળબોધ લિપિની લઢણે કેટલાક અક્ષરો લખેલા છે. શ્રીગોકળનાથજીના વિવાહનો અને આ રસસિંધુનો લહીઓ જૂદા છે.

૨ આ ગ્રંથ વલ્લભીય વૈષ્ણવોને જેમ ઉપયોગી છે તેમ ગુજરાતમાં વલ્લભી વૈષ્ણવ ધર્મે પ્રવેશ કેમ કેમ કર્યો તે પણ આથી જાણવાનું મળે તેમ હોઇને તેમને પણ ઉપયોગી છે.

૩ પ્રતિ ત્રુટક છે; વચ્ચે વચ્ચે પાનાં ખવાયાં છે.

અં ૧૧૬-વડોદરાની ગઝલ-(હિં. ક.)-દીપવિજય-
(ર. સં. ૧૮૫૪)-(લિ. સં. ૧૮૫૯)-પૃ. ૧-૪

આરંભ-અથ વરોદરાની ગજલ લિખ્યતે

દુહા ॥ સેવકને વરદાયનિ ભગનિશારદી ઉવલ
પ્રણમી વટપદ્ર નયરનિ કેહેસ્યુ એક ગઝલ ॥ ૧ ॥

વટપદ્ર—ગઝલ ।। વટપદ ક્ષેત્ર હે વીકતટણી વહેતહે નીરાક
ફીરતિ ગીરદ દો કોસાંક કર્યોં રહે શત્રુકિ હોસાંક ।। ૨ ।।
આગુ રાવ દામાજિક જૈસાન્યાઈ રામાજિક
ગેલાનોલસ સાધ્યાક કિલ્લા તેતના બાંધ્યાક
કીલા પુખ્ત હે ઉચા કસિ સાગાર સેં ।।
સીમ્યાક ગાડા વદસે ચોડાક ઉર્ચાં પુ બહે પ્રૌઢાક ।। ૩ ।।
બુરજેં નાલકીયાં લાંક નિરખત હોત હે ખાં લાંક
વીકા માન નવ ગજ્જાક દુજી બોહત હે સન્નક ।। ૪ ।।
ચ્યાસુચ્યાર દરવાજેક અલકા નયર કે લાજેક
ગાયકવાલ સીઆજીક ગંગા માત હે માજીક ।। ૫ ।।
ગોવંદરાવ હે રાજાંક જાકાં સૈંન હેં તાજાક
મયગલ ફુલ તે માંતક ગોપં તે સૈન્ય સોતાતેક ।। ૬ ।।
નીકે ચરનમેં તોડેંક મુડે કમલ કે ડોડેક
પાયરખુ વસુક લાતાંક ઘોડા લાખ ઠકુરાતાંક ।। ૭ ।।
પાટવી રાવ આનાજીક સેવક બોહોત મેલાંરેક
નીત્યે જાત દરબારેક દુજા રાવ કાંહા ન્યાજીક
જં લક્ષ્મીવિજય વીરક્ષેત્રે સંમાપતઃ શ્રી ।।

વિષયાદિ–૧ વડોદરામાં સંવત ૧૮૫૯ માં જૈન ગોરજી દીપવિજયજી ચોમાસું કરવા રહેલા, તે સમયે પોતે ત્યાંના કિલ્લા, કોટ, તેની સાજવારી, મેહેલ, પોળો, બજાર, ગાંધી, નેસ્તી આદિને ત્યાં વેચાતી ચીજો, બાગબગીચાનાં ફલ ફુલ આદિ જે જોયલું તેનું વર્ણન હિન્દી ભાષામાં કર્યું છે. આમાં માત્ર વસ્તુ આદિની ગણના નોંધવાજોગ છે. આમાં કવિત્વ નથી. તે વેળા વડોદરામાં રાજા ગોવિંદરાવ ગાયકવાડ હતા, અને તેના પાટવી આનાજી (આણંદરાવ) ગાયકવાડ હતા.

૨ કડી ૬૨ છે. બે દોહરા અને ૬૦ ગઝલની તુક છે.

વિશેષ–૧ પ્રસ્તુત ગઝલ પ્રકટ થયલી જાણવામાં નથી. આમાં સંવત ૧૮૫૪ ની વડોદરાની સ્થિતિ વર્ણવ્યાથી અને તે પાંચ વર્ષ પછી પ્રતિબિમ્બિત થયાથી, ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે.

૨ પ્રસ્તુત પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે, વચ્ચે વચ્ચે જૈની લઢણના 'ડ' 'ઝ' આદિ અક્ષરો દીસે છે. આ પ્રતિ કોઈ બીજી મોટી પ્રતિની અંગભૂત હશે એમ સમજાય છે. કારણ શરૂઆતમાં '૯૫' નો આંક છે.

૩ પ્રતિ ફા. ગુ. આ. હ. નામાવલિના ભાગ ૧ લા માં (અં. ૪૬-૧-૪૦ પા. ૨૫૧) વડોદરા સંબધી કવિતા પ્રકટ થયલી છે, તેમ "ગુજરાતી" ના ૧૯૨૬ ના સં. ૧૯૮૨ ના દિવાળીના અંકમાં રા. મંજુલાલ રણછોડલાલ મજમુદારે પણ એક બીજો

કિસ્સો સંશોધી પ્રકટ કરેલો છે. આ સહુ કિસ્સા વડોદરાની તે તે કાળની જાહોજલાલી અને નગરઘટના, લોકની રહેણીકરણી વગેરેનો ઠીક ખ્યાલ આપતા હોવાથી સંગ્રહણીય છે અને એકત્રિત કરી પ્રકાશનીય પણ છે.

અં. ૧૧૭-ક-શૃગાલપુરી-નાકર-(ર. સં.)-પૃ. ૪-૧૨

આરંભ-(પહેલાં ત્રણ પાનાં નથી તથા ચોથું ઘસાયું છે, એટલે તેનો રીતસરનો આરંભ,નથી.

આરંભ-(પહેલાં ત્રણ પાનાં નથી તથા ચોથું ઘસાયું છે એટલે તેનો રીતસરનો આરંભ નથી.)

તિહા ઉરતા કહિ અપાર ॥ મિશ્ર કિધૂ યગદાધાર ।
ઘૃત સંભાલિ તિહાં આપણું । દેખિ સર્વ સોના તણું ॥ ૩૧ ॥
ત્રાહિ ત્રાહિ રે યગદાધાર । રા આગનિ ઉભા દેવ મોરાર ॥
પૂછિ,હરિકા ક્ષત્રી કરણું । કારણ મુહુનિ ભણિ ત્રિકમ ॥ ૩૨ ॥
સ્વામી અંન દાન તાંન દીધું । ફોકટ ફિરો તે તાં કીધું ॥
હેમદાન દીધૂં અતિ ઘણું ॥ દીધું સર્વ સોના તણૂં ॥ ૩૩ ॥
અંન દાન સમું નહી સાર ॥ ક્ષુધા મુહુનિ પીડિ અપાર ॥
અંન વિના તાં ત્રપતિ ન હોય ॥ વિષ્ણુ વિના તા મૂગતિ ન હોય ॥૩૪॥
વલતા બોલ્યા યગદાધાર ॥ કાં હી કિહિનિ કીધો ઉદગાર ॥
સ્વામી મંદરિ આવ્યુ એક તી ॥ આલ્યૂં હેમ ન લીધૂં રતી ॥૩૫॥
કહિ બ્રાહ્મણો ભક્ષો અપાર ॥ કરિ કરી દેખાડ્યૂં સાર ॥
કૃષ્ણ ભણિ તમ્હો એમ કર ॥ એ આંગલિ તા મુખમાં ધરૂં ॥૩૬॥
મુખ માંહિ મેહેલ્યુ કર આપણે આવ્યું ઓડકતાં પંચામૃત તણો
જેહેરૂં દીજીએ તેહવૂં પામીએ । અંન વિના તાં દિન વામીએ ॥૩૭॥

અન્ત-

રાગ ॥ માગિ માગિ વર આપૂં બોલ્યા વૈકુંઠનાથ ॥
શ્રેષ્ટ સગાલનિ વાસીઉ નગર કાતિ સહીત ॥
જિહવાં મંદિર માલીયાં હૂતાં કાંતી માહિ ॥
એહવાં અંતરિ વાસીયાં અંતર પામીહાં ॥
શ્રેષ્ટ સગાલનિ ચંગાવતી ॥ ત્રીજુ ચેલઈઉ તંન ॥
પુષ્પવૃષ્ટિ સૂરનર કરિ ॥ અંતર આવ્યું તેહનિ ગમ ॥
એકમના જે ગાયસિ । તેહનિ ગંગાનૂં સનાન ॥
સંસારસાગર તારિ ભાજિ દૂખ શ્રી ભગવાન
એકમના જે સાંભલિ નર નિ વલી નારિ ॥

પુત્રવિયોગ ન પારિ પામિ પુત્ર નિ પરવાર ॥
દીસાવાલ કુલિ ઉપનો વીરક્ષેત્ર માહિ વાસ ॥
વીકાનુ સૂ(ત) વી(ન)વિ નાકર હરિનુ દાસ ॥
॥ ૭॥ શ્રી ॥ ॥ ઇતિ સગાલપુરિ સંપૂર્ણ

વિષયાદિ-૧. શેઠ સગાલ શાહનું આતિથ્યસત્કારનું વ્રત તાવવા શ્રી વિષ્ણુએ સ્વયં તેને દ્વારે બાવાને વેષે આવી તેના પુત્ર ચેલૈયાનું માંસ માગ્યું અને તે અર્થ આત્મસમર્પણ કરી પુત્ર પોતે મરવા તૈયાર થયો તથા શેઠ સગાળશા અને ચંગાવતીએ તેને ખાણીયામાં ખાંડયો; આખરે પ્રભુએ દર્શન દઈ તેની બાવટ ભાગી-આ પ્રસંગ પ્રસ્તુત આખ્યાનમાં રસભર વર્ણવેલો છે.

૨. રાગણી પદબંધ બાંધેલો છે. કડવું, ઢાળ તેમ વલણ કે ઉથલો કાંઈ જણાવેલું નથી.

વિશેષ-૧. મસ્તુત કાવ્ય પ્રકટ થયું નથી. તેનો રચનાર કવિ નાકર સંવત ૧૬૦૦ માં થઈ ગયો છે. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં રચનનો કે લિપિનો સંવત આપેલો નથી. પરંતુ તેની ભાષા, લેખનશૈલી અને કાગળો જોતાં પ્રતિ સંવત સત્તરમા સૈકાની હોય એમ સમજાય છે. લિપિ બાળબોધ છે, અને વચ્ચે વચ્ચે 'પડિમાત્રા'ની શૈલી દેખા દે છે. પ્રતિ જૂની અને જીર્ણ છે, વચ્ચે ખવાયલી છે પહેલાં ત્રણ પાનાં નથી.

૨. આમાં વિષ્ણુએ સગાળશા શેઠને તાવ્યાનું જણાવ્યું છે ત્યારે બીજા એક બે ચેલૈયા આખ્યાનમાં શંકરે એને તાવ્યાનું જણાવ્યું છે; જે બતાવે છે કે એક પ્રસંગને શૈવ કવિએ શૈવ ભક્તો માટે એક રીતે વર્ણવ્યો છે ત્યારે વૈષ્ણવ કવિએ વૈષ્ણવ ભક્તો માટે બીજી રીતે વર્ણવ્યો છે.

अंक ११७ स—जातकनक्षत्रसमुच्चय। (सं-ज्यो.) पृ १-२८

आरंभः—श्रीगणेशायनमः। विनायकं नमस्कृत्य बालानां हितकाम्यया।
उधृतं तु मया किंचित् शास्त्रगौरयकारणात् ॥१॥
छंदो लक्षणसंयुक्तं नक्षत्राणां समुच्चयं।
संक्षेपेन परं ज्ञानं रत्नकोशात्समुद्धृतं ॥२॥
सर्वेषु शुभकार्येषु कुयोगान् परिवर्जयेत्।
दग्धं विद्धं च नक्षत्रं तिथि दग्धा च या स्थिता ॥३॥

अन्त—संध्याकाले च मध्याह्ने गर्भो ।त निशिगोच ।र।
धिष्ण्यं च पर्वकालेषु क्षौरकर्म विवर्जयेत् ॥२९॥
हस्तं सर्वो-षु क्षौरं राजाज्ञा मृतसूतके।
मखदीक्षा मतादाने मोक्ष तीर्थामिसंग्रहे ॥३०॥
इति क्षौरकर्म प्रकर्णं॥

વિષયાદિ-પ્રસ્તુત ગ્રંથિકામાં જ્યોતિષ શાસ્ત્રને લગતાં કેટલાંક પ્રકરણો ઉતારેલાં છે. પ્રથમ કરણવિધિ ઉતારેલો છે જેના આદિ અને અંત ભાગ ઉપર ટાંકેલા છે. તેમાં ૧૭ શ્લોક "ગોચર પ્રકરણ"નાં, ૩ શ્લોક સીમન્ત

પ્રકરણના, ૬ શ્લોક અન્નપ્રાશન પ્રકરણના અને ૫ શ્લોક ક્ષૌરકર્મ પ્રકરણના, એમ મળી કુલ ૩૦ શ્લોક છે. આ પ્રકરણોમાં કીઆ મહીનામાં, કીયા વારે, કીયા નક્ષત્રમાં, કીયા યોગે, કીયે સમયે ઉપરનાં કર્મો કરવાં તે દર્શાવેલું છે.

૨ આ કરણવિધિના ૩૦ શ્લોકોની વચ્ચે ૨૩ મા શ્લોકના ત્રણ અક્ષર લખી, વચ્ચે પાનાના એક પાસામાં કોઈ એક પ્રાચીન આખ્યાનના ઉતારાનો આરંભ કરેલો છે, પણ તેના સ્તુતિભાગની માત્ર ૭ પંક્તિઓ જ ઉતારેલી છે; તેની ભાષા જૂની છે. એ પંક્તિઓ નીચે આપી છેઃ—

રાગ ધન્યાસી, મિરૂઆ ગણપતિ રે ગુણનિધિ ગુણ સ્તવૂં। ઉમયાસુતનિ રે વેગિ વિનવું।
સ્વામી સિધિ બુધિ રે બહુ અગના પૂત્ર બેહૂ પૂરિ રે મનોરથ મનના
ઋદ્ધિસિધિ બેહુ કિંકરી પ્રસ્તુતિ કરૂ મોષકવાહના
જેહનિ હિમાચલની સુતા માતાપિતા તુ શિરછ સહી
કર્પૂરી આરતી ભરૂ પુષ્પ ધરૂ હૂ પ્રેમશું
સુદ્ધિ લોઠાવિ બહુ વાલિ નાયક નમિયિ ને હશું
મત્સ, કૂરમ વેષ, વારાહ, નારસિંહો, તુ વામના
રામો, રામકેશવ, બુધ, કલંકી, નરહરિ વિશ્વવદના
અવતાર લીધા અસુરકારણિ દૈત્ય દુર્જન મારવા
તે વેલા તાહરી સ્તુતિ કરૂ બૂરના ભય ટાલવા

૩. આની પછી 'કરણવિધિ' ૨૩ માથી બાકીના શ્લોકો લખી સમાસ કરેલી છે. તે પછી ૧૧૭-ગ માં આપેલું 'રેવામાહાત્મ્ય'નું 'સ્વર્ણબિન્દ્રેશ્વર' સ્તોત્ર (પાનાં ૧ાા) અને તેની પછી ૧૧૭-ઘ 'કાશી વિલાસરાસ' (પાનાં ૪) છે. અને તેની પછી પાછું 'જાતક' પ્રકરણ ૩૨ મા શ્લોકથી ૫૬ પર્યંત ચાલુ કરેલું છે (પાનાં ૨) અને તેને પાછું, ત્યાંથી અધુરૂં મૂકી, વચ્ચે ઉભે પાને 'સ્વપ્નાધ્યાય' ૪૦ શ્લોકથી પૂરો લખેલો છે. અને તે પછી પાછું 'જાતક' પ્રકરણ ૫૭મા શ્લોકના ૭૫ શ્લોક પર્યંત લખેલું છે. ૩૧ થી ૬૨ શ્લોકનું 'યાત્રા-પ્રકરણ' અને ૬૩ થી ૭૫ શ્લોક પર્યંતનું 'કૃષિપ્રકરણ' છે. તે પછી 'ગૃહારંભ પ્રકરણ' ૪૨ શ્લોકનું, અને ગોઃ પ્રકરણ' ૩ શ્લોકનું, 'વસ્ત્રપ્રકરણ' ૧૨ શ્લોકનું, 'દેવપ્રતિષ્ઠા પ્રકરણ' ૩ શ્લોકનું, 'રાજાભિષેક પ્રકરણ' ૨ શ્લોકનું, 'વિવાહપ્રકરણ' ૩૦ શ્લોકનું, 'સુયોગવિયોગ' પ્રકરણ ૩૨ શ્લોકનું, 'મૂળ લક્ષણ' ૯૨ શ્લોકનું, 'અર્લાંત' લક્ષણ ૨૨ શ્લોકનું, 'દશાફલ' ૩૦ (૨૩ થી ૫૨) શ્લોકનું, 'કુંડલી પ્રકરણ' શ્લોક ૫૨ નું છે. પછી અહીં 'જાતક' પૂરૂં કરી 'સ્ત્રીજાતક વિશેષ' પ્રકરણ ૨૨ શ્લોકનું લખેલું છે.

૪. તે પછી ગોપીના શૃંગારનાં પદરેક કડીનું પદ એક છે. તેનો આરંભ આ પ્રમાણે છેઃ
રાગ દેશાખ ॥ મલિય છે તેત તેવડિ સર્વ ગોપીની તોલિ
ચિર પેરે આપાનું સોહે આછિ ચોલિ
ગૌર સ્યામ સુંદર બલિ બન્ને બિવલે માંન નવજોવના
મનમોહનિ છાનિ બહુ માન

૫. આની પછી 'ગોડી'નું કડીનું પદ છે. તે પછી અધૂરૂં પાંચ કડીનું રામલીલાનું પદ છે. ભાષા જૂની છે.

अंक ११७–ग–रेवामहात्म्य पृ १-२

आरंभ—श्रीगणेशाय नमः ॥ मार्कंडेय० ॥

ततः मोक्षांतरे तीर्थं स्वर्णविद्वाक्षमुत्तमं । पापदोषहरं पुण्यं धन्यं स्वर्गस्य साधनं ।
विद्यो धनपतिर्नाम जयंती संभवः पुरा । स्वर्णकोटिशमायुक्तो वृद्धस्तीर्थं रुचिर्वसौ ॥
रेवातीरमनुप्राप्य तत्र स्थाने युधिष्टिर । व्रतोपवासनिरतो जलाशी फलभक्षकः ॥

अन्त—तत्र स्नात्वा पितॄन् पार्थ तर्पयित्वा विधानतः । पिंडदानेन चैकेन तृप्ता स्युः पितरश्चिरं ॥
स्वर्णविन्दीश्वरं देवं भक्त्या संपूज्य मानवः । उद्धरेदात्मना सार्धं पुरुषा नेकविंशति ॥
इति श्रीरेवामाहात्मने सुवर्णविंदुतीर्थे ॥

विषयादि-१. नर्मदातटे એક વિપ્રે તપ આદરી, નિત્ય સુવર્ણનું જલબિંદુના પ્રમાણમાં દાન આપી, અને શંકર સ્વર્ણબિંદેશ્વરને પ્રસન્ન કરી, ૨૧ પિતૃઓને કેવી રીતે તાર્યા તેનો વૃત્તાંત આપેલો છે.

૨. યુધિષ્ઠિરને રેવામાહાત્મ્ય કોઈ ૠષિએ સંભળાવ્યું હશે, તેનો આ એક ખંડ માત્ર છે, એમ સમજાય છે.

વિશેષ-પ્રતિ પ્રાચીન છે. લિપિ બાલબોધ છે, અને વચ્ચે વચ્ચે "પડિ માત્રા" જણાય છે.

अंक ११७–घ–काशीविलास–देवद्विजराज (सं-गुर्जर अनुवाद) पृ १–६

आरंभः–પ્રણમીઇ ઢુંઢી વિનાયક તાં મન લાગૂ ધ્યાન
કાસીય નયર નીવાસિઅ હંસલુ ભાગિ દાણુ ॥

શ્લોક १ ॥ श्रीदुढीराजस्य पदप्रसादान् लब्धंतयानंत फलया चेतत् ॥
निर्विघ्न काशीवास सौख्यं । जोगं विना यत्र लभेत मोक्षं ॥१॥

આનંદવન અતિ સુંદર મંદિર તણે પ્રવેશ ॥
શિવો એ સ્થિર મન સ્થાપિ પાપીય નહીં પ્રવેશ ॥

શ્લોક २ ॥ श्री विश्वनाथ निजमंदिर सारभूतँ–म् । आनन्दकाननमिदं सुकृतं निधानं ।
तिष्टंति यत्र मुनयः सुरसिद्धसंघाः नैवात्र पातकि जनस्य पदप्रवेशः ॥ ४ ॥

કાશીય નગરનીવાશીય ધન ધન જનની પુત્ર ॥
ગંગામૃત નિત્ય પ્રાશીએ ત્રાસીયે ના યમદૂત ॥ ૫

काश्यां सदा संवसतां जनानां । धन्यासपीश्री कुलदीपकानां ।
पिबंति गंगामृतपुण्यपूरं यद्दर्शनाद्यापि (ति) यमोऽपिदूरं ॥

अन्त–કાશી રાસ ભણતાં ઉર સુણતાં પાતક જાય ।
પામીએ ઋદ્ધિસિધિ સંપતિ અંતે સદાશિવ થાએ ॥ ૪૧ ॥

શ્લોક—યે પઠંતીહ શ્રૃણ્વંતિ કાશીસ્તવનમુત્તમં ।
તે ભુક્ત્વા સર્વસૌખ્યાનિ શિવલોકે વસંતિ તે ॥૪૨॥
ગાશિ જે ગુણવંત વસંત સદાશિવરાસ
ત (તે) દુખ શોક સંતાપ પાપ નહી ગર્ભવાસ ॥ ૪૩ ॥
શ્લોક ॥ કાશીવિલાસસ્તવનં વસં ।ત । પૂજનં વિશ્વપાર્ત્તિવચોભિઃ ।
કુર્વંતિ નિત્યં પરમાર્થબુધ્યા । ત ભાવસિદ્ધા સુધિનો ભવંતિ ॥૪૪॥
દેવરાજ દ્વિજ એમ બોવે એ જોડે એને બેહુ હાથ ॥
કાશીના ગુણ જાણો એ માને શ્રી વિશ્વનાથ ॥ ૪૫ ॥
શ્લોક ॥ શ્રુત્વેતિ કાશ્યાં પ્રણતિં કરોતિ । દાસાનુદાસો દ્વિજદેવરાજઃ ।
ક્ષંતવ્યમેતન્ વિબુધૈર્મયોદિતં ॥ શ્રીવિશ્વનાથં પ્રણતોસ્મિ સર્વદા ॥૪૬॥
ઇતિ કાશીવિલાસઃ સમાપ્ત ॥ છ ॥

વિષયાદિ—આમાં કાશાપુરી અને તેમાં આવેલાં પવિત્ર તીર્થસ્થળોનું માહાત્મ્ય વર્ણવેલું છે. કવિએ પ્રથમ ગુર્જર ભાષામાં દુહો રચી તેજ ભાવને વિશેષ વિસ્તારથી સંસ્કૃત/શ્લોક/દ્વારા દર્શાવ્યો છે. બન્નેની કુલ સંખ્યા ૪૬ છે.

વિશેષ—આ કાશીવિલાસ પ્રકટ થયો જાણવામાં નથી. લિપિ, બાલબોધ અને પડિમાત્રાની છે; તેથી તેમજ કાગળ ઉપરથી પ્રતિ પ્રાચીન લાગે છે.

નં. ૧૧૮–પ્રકીર્ણ પદો–(ગુ. હિ. કૃ.)–કૃષ્ણભક્તિ અને વેદાન્ત–જ્ઞાન–(લિ. સં. ૧૮૬૦)

આરંભ–

રાગ પિરજ । ઘોંબી મળ્યા મારાં ભાગ રે નંદક વિણ નાણે ધુએ ધોતીઆં ૧
નિરભેરામ સદા ગુણ ગાએ રે સામળીયાનું સુહાગ રે ૪
પદ.૨. નંદનંદનસુ નેહ રે/સઈ ॥ કરસે તે જંત જાણુમે ૧
નરભેરામ સખિ વલખે રે આંસુડાં વહે જળ મહરે ૪

વિષયાદિ–૧. આ આખીયે પ્રતિ અનેક કવિઓનાં કૃષ્ણવિલાસ, વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનનાં વિવિધ પદોથી ભરપૂર છે. વળી એમાં કોઈ કોઈ પદો હિન્દી તો કોઈ ગુજરાતી છે અને કોઈ તો હિન્દી–મિશ્રિત ગુજરાતી છે. આ પદો ઉતારવામાં કોઈ ચોક્કસ સંકલના હોય એમ જણાતું નથી. મોટે ભાગે નરભેરામના પદ વિશેષે છે. સુરદાસ, પરમાનંદદાસ, કબીર, માનપુરી, મોહનપુરી, આદિનાં હિન્દી પદ છે. નરસિંહ મેહેતાનાં પદ પણ સારી સખ્યામાં છે મીરાંબાઈનાં પણ કેટલાંક છે. આમાંનાં પદ મોટે ભાગે હિન્દીમાં અને જુજ અશે ગુજરાતીમાં છે. ભાલણનું એક પદ છે. જેરાજદાસનાં પદ પણ સારી સખ્યામાં છે. રણછોડ, નદ, કાનપુરી, મૂલદાસનાં પણ છે. વળી પદોના રાગો પણ વિવિધ છે. જેવા કે પંજાબી, સીંધી હોરીની વિગેરે.

૨ પ્રતિ એક લહીઆને હાથે લખાયલી નથી. પણ જૂદા જૂદા લહીઆઓએ લખેલાં પાનાં ભેગાં કર્યાં હોય એમ લાગે છે.

પદોનો ક્રમ: ૨ પદ (ગુ) નરભેરામ; ૧ હરિદાસ (હિં.); ૪ નંદ (ગુ); ૧ કૃષ્ણદાસ (સિં).

રાગ કિલ્યાણ સિંધી: જવડે જવડે જવડે મીઠ ઠાકુરનો નાલો ।
જવડે જવડે જવડે મીઠ ગોવિંદનો નાલો ।
નાલો વઠ નારાયણનો ચોર પાંજી ચમ

૧ માનપુરી (હિં) રાસનાં કીર્તનઃ (પૃ. ૧-૯) ૧ નરોઠરિદાસ (ગુ.), ૬ કાનપુરી; ૧ હરદાસ (ગુ ૭-૨૧) ૧ હરિવલ્લભ:

રાગ હોસેની : હાં રે તું તો સાંભલને સણગાર મારી સજની રે
હું તો રમવા ગઇ'તી આજ વનમાં રજની રે ૧
શ્રીકૃષ્ણ કહો ને વાર હરી હરી વચને રે,
હાં રે એવા હરીવલ્લભના નાથ રદીયે રમને રે ૪૯

ઈતી શ્રી રાસ સંપૂરણ.

ધોળ : મારી વિનતડી અવિધારી નાથ નિહાલી રે
મારા નાથ તણો અપરાધ મ ગણુજે બાલી રે ॥ ૧ ॥
તારા મન માંહે જે મોદ એમ અનુચરજે રે
તુજ પાસેથી કૈયે ન જાયે એમ અનુચરજેરે ॥ ૫ ॥
ભણે નરસૈયો સુણ સાહેલી હરખે સુંદડો ભરજે
કેલ કલીરસ છે અતિમીઠો તે ચાખીને અનુસરજે ॥ ૬ ॥

સખી મલી કરે અનોપમ વાત ગોકલ ગરબો કીજે રે
આવા રૂડા સુંદર શ્યામ નંદકુમાર શેલામાં લીજે રે ॥ ૧ ॥
અંગો અંગ નચાવે તાન કુંવરબાઇ જોઇને વારી રે ॥ ૯ ॥

ગરબો–માધવદાસ (ગુ); ૧ રણછોડ (ગુ.) પછી ૭ નિરભેરામની કાફીઓ ૭, રાગ ખંભાતના પદ ૪, પછી નરસિંહ–

રાગ પ્રભાતિઃ
ધ્યાન ધર હરિ તણું અલ્પમતિ આલસુ જે થકી જન્મયા દુઃખ જાયે
નરસૈયા પ્રીતકર પ્રભુજીસું ખરી અવર વેપાર નહીં કૃષ્ણ તોલે ॥ ૫ ॥
આજ સોણલામાં જબકીને જાગી, જાણું મારા વાલાજીને કંઠડે રે લાગી
સઇ સમાણી રે બાઇ મારૂં સોણલું વિચારો. નરસૈયાચો સ્વામી મારે મિંદર પધારો ૫

રામકલી: હરીને પુછોને અબોલડા સ્યા લીધા, કહીને કામણગારી હરીજીને કામણ કીધાં ૧
આલીંગન લેતાં કઠન કુચ ખુતા સ્યા અપરાધ અમારા!
નરસૈયાચા સ્વામી મારે રૂઠડા મનાવો અટલા પાડ તમારા ૫

પછી બિહાગડાનાં ૨ પદ તુલસીદાસ (હિં), ૧ કૃષ્ણ (હિં); અને ૧ ધ્રુવાનંદ (હિં.),
પછી નરસિંહનું:

રામકલીઃ આવુ નઉતમ જોબન મારૂ તે તો તમે જોવાને સ્યાને નાવો મારા વાલા ૧
એવાં એવાં વચન સુણીને હરી હસિયા નરસૈયાચા સ્વામી મારે
રીદીયા વસીયા ૪
આજ ખાઈ મુને બેની લંછન લાગુ કેમ કરી અંબર ઓઢું રે હુ આઘું. ૧
નરસૈયાચો સ્વામીને સંગે રમતાં અનુભવીઆ રે રસ માણે ૩
આંખિ નિહુડિએ પરવસ કીધા સેજડીએ સામળીઓ આવ્યા
મેં તો સાંઇડા ન લીધા.
નરસૈયાચા સ્વામી રે કહુ તુજને હઇડા તે ભીતર જાગો. આખિ. ૩
પદ ૧ સારથી ગગ (હિં), ૧ પ્રાણજીવન (હિં), ૧ આસકરન, ૧ કુભનદાસ,
પરમાનંદ, જીવન, સિકસેન, અને સુરદાસ

બારમાસી–હરિ ખીમો–(ગુ. ક.) (ર. સં. ૧૭૯૬)–પૃ. ૧–૪

કારતકે ભુંડા તું ભુલો રે ફોક ફુલ્યો રે મન માંએ
ધન રે જોબન સત પરોણા દેખંતાં દોલાયે ૧
અવસર આવો નહી મલે દુર્લભ મનષો દેહ,
કેહે હરી પીમ ખંતે કરી સામનીયાસો સનેહ ૪
અધીક મહીને તે અનુભવે પાંચ તત્વ અપ્રમાન
પૃથ્વી અપ તેજ વાયુ છે આકાસે નિરવાણ ૧
સંવત સત્તર છનુંવે બોલ્યા બારે માસ
ગાયે સીખે ને સાંભળે હરષે હરીના દાસ ૩
કયે હરી પીમ ખંતે કરી સામળીયાસુ સનેહ ૪

વિશેષ–૧. દરેક માસની ચાર ચાર એમ તેર મહિનાની પર કડી છે.

૨. તે પછી પદ ૪ રાગ છતાળ 'નિરભેરામચા સ્વામી' સ્વામી (ગુ.); ૧, મૂલદાસ (ગુ); સોરઠ મલ્લાર આદિ ૧૮ નરભેરામનાં (ગુ) માંહે ઘણીકની કડી ૯–૯ છે, થોડાકની ૪–૪ છે.

કક્કો–અખો–પૃ. ૧–૫

ઓં નમો પરમાત્મા જે આદિ નીરંજનદેવ અગોચર ગોચર થવાને કહું
કકાનો ભેવ ૧
કુંદ ઉપેક્ષ્યો કેસનો મહેં ન નીકલે કાઠ, એહવૂં સૂષ સંસારનું સંત સૂણો
ક્ષ્રુ પાઠ. ૨

ખરો મેં ખોટો ઘોર ધરો સ્વજન કુટુંબ પરિવાર
ચિત્ત હરે સહુકો મહિ જયમ ભ્રમનો વીકાર ૩
ક્ષર્વરતે છેહુ નિપે મુર્ધામાં હંકાર
પર ચક્ર વેતા તે ધરા જોયનાં જાણણહાર ૩૫
કકા એ પુરા થયા સીખે શુણે ને ગાય
પરબ્રહ્મ તાં તે વસેં જેહ પ્રીછે મહીમાય ૩૬
એમાં જ્ઞાનભક્તિ વૈરાગ છે માંહે ગુરૂ સસ્કૃતી ભેદ,
શ્રી ગોર્વિંદજીના ચર્ણ પામે સત્ય માનો વેદ ૩૭
સજુ ગુરૂને નાયણે અખા જોઈ કરજો વિચાર
વિચારતાં વસ્તુ પાઇ સુખે તરો સંસાર ૩૮
ઇતિશ્રી અખેજીના કકા સંપૂર્ણ.

(પૃ. ૬-૧૫) ૧૨ હિન્દી તાલ અખાનાં; ૧ પદ અખો (ગુ.):-
મારૂ-દેહનાં કૃત્ય માંહા સઉએ ભુલા પડ્યા દેહ પ્રીછ્યો તેણે ના જાઇ
• ઉપાધ્યની ઓટ માંહાં સહુજ આવિ ગયાં વસતુસાનિધ્ય તેણે ન થાઈ ૧
મુલ સિદ્દય વ્યાપીને વિલસી રહી તે મુલગે પદ સરજે સમાએ
તે મુલગે પદ અખો રહો ઓચરી અલગો પડે તો જીવ થાએ. દેહ ૫

મીરાનું પદ (પૃ. ૧૬)

રામકલી-મોહના મન હરયો માઈ મેરો મોહના મન હરયો
કા કરૂ કિમ જાઉ સજની પ્રાન પરવસ પરયો ૧
દાસ **મીરાં** લાલ ગિરધર જાનત એ વર વરયો ૩

અખો (પૃ. ૧૭-૨૮) રાગ પ્રભાતી-

ઝીલ તું સંતસંગત રૂપી જાનવી, માનવી થાય મુકી જ મનનું,
જીમ નીપજે નવ પંડ પણ કામધનનું સતસંગ. ટેઢ.
ખીક જનમતી ટલે સ્વર્ગ આશા પલે તરત ત્રીકમ મલે ઘેર બેઠાં,
સંકલ્પ મનના ટલે મનોર્થ નવ દમે, એક હરી મૂળ ગમે કર્મ હેઠા. ઝીલ ૧
નિશ્ચલ સિલ સદા દગ ભગે નહી કદા, કારણ વિના મુદા દેવદર્શી
સંત ગંગા તણું ફળ તે એ હવે ઘણું કહે અખો સુંભળું જાન્ને પર્સી. ઝીલ ૫

વ્યાપી કિમ વેગલો થાએ જો રહ્યો છે રદીયા માંહે. ટેઢ.
અમે જાણ્યું અમે દ્વારકા જાસું, દરસણ કરસું દેવ અંતરજામી

ભાઈરે બ્રહ્મભાવ તે આણો સ્થિર પુરણ આતમા સઘલે પરમાણો ૧
ભાઈ મુગત્ય તેજ માનવી જે હોએ આલોક
અષે તે ઉરમાં ધરયુ જે કહ્યું ચતુર શ્લોક ૮

જોતાં રે જેમ છે તમ દીઠું વાગજાલ સઘલું ગયુ જે લાગ્યું'તું મીઠું ૧
જોતાં ભાઈ જ્ઞાની તેહજ જાણજો જે અણલિંગી ઓાવે
આપ મુએ આપ રહે અષા તેહને સહુ તોલે

જાવુ તે સદગુરને સરણે જે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણે
પ્રીછવે બોલે નહીં આપણે (૮ કડી)

આમાં કુલ ૧૧ પદ (ગુ.) અખાના છે પછી બે ગોપાલદાસનાં અને ૧ પ્રાણ-જીવનનું (૧૨ કડીનું) પદ છે.

માળાનો મરમ–ગોપાળદાસનું પદ, રાગ પરજ ૧૭ કડીનુ છે તેમા માળાના મણકા, દોરી આદિને તત્વજ્ઞાન પરત્વે તીર્થો અને દેવતારૂપે ઘટાવ્યાં છે અને તેના જપનારા હરિ, શંકર, શુકદેવ આદિની મહત્તા અને માળાજપનો મહીમા વર્ણવાયો છે. દૃષ્ટાન્ત

દોરી સબળ તાંત નહી તુટે રે સદા જેમતી છે, તેમ છૂટે રે ૨
સુતર અગમ નિગમે કરી ભાવો રે નાની ભાતના મણીઆની હારો[1]રે ૩
માળા બાજ ભીતર રિદા માંહે રે નવ પડે, નવ બલે પાએ રે ૪
માળાનું મરમ જે કોએ જાણે રે તેને વૈસ્નવ વેદ વષાંણે રે ૧૬
ગર સોમરાજે દયા કરી દીધી રે દાસ ગોપાળને માળા આપી સીધી રે ૧૭

૧. આના લખાણમાં 'ડ' ર, બ, ડ, ઞ, અને ણ એ સહુ અક્ષરોને સ્થાને કદિમદિ લખાયેલા છે

૨ તે પછી જ્ઞાનના ૨ પદ સુરદાસના (હિં) ને ૧ પરમાનંદનું (હિં) છે. પછી શૃંગારનુ ૧ અને કૃષ્ણ બાળલીલાનું ૧ એમ બે પદ (ગુ) નિરબેરામના છે અને ૪ જ્ઞાનના પદ જેરાજનાં (ગુ) છે પછી ૬ જ્ઞાનની કાફીઓ અને ૧૧ પદ (ગુ) અને ૧૩ પદ (હિં.) નરભેરામના અને ૧ પદ (ગુ.) જેરાજનું છે પછી ૨ પદ 'પ્રેમ' નાં નરસિંહનાં છે અને ૧ જ્ઞાનનું ભાલણનું છે

રાતલડી રમીને રે અમ ઘર આવિયા રે વચીયાસુ બારણ મ ઠેલ ૧
નરસૈયાચો સા(સ્વા)મી રે મિંદર પધારેયા રે રંગ ઘણો ને થોડી રાત. ૭
રાતલડી અંધારી રે વેરણ વહી ગઇ રે ઉગો ઉભો અતુલબીએ સૂર, ૧
નરસૈયાચો સામી રે મિંદર પધારેયા રે આનંદઘનનું આરામ. ૩
રૂડા રાઘવજીને સેવો રે પ્રાણી પ્રેમસુ રે જેને સેવે સવિ સુષ હોએ.
જમરા કંકર રે કેરા પ્રાણી ભેટે રે પીડા તેને કદી ન સકે કોયે ૧
ભાલણના પ્રભુ રે જે કોઈ ભજસે રે ભવને સાગરમાં દીએ હાથ ૮

૩. તે પછી ૬ પદ (હિં.) જ્ઞાનનાં નિરમેરામનાં, ૧ (હિં.) દેવાનું અને ૧ (ગુ.) અખાનું છે:

રાગ કારાઈડા : ભટ પિંઢત નિવેઢીઆ વૈશ્નવ ગર્બ(વં) કરો સુ ઘેલા
મનસુ વાત જુઓને વિચારી કોણુ ઉજલા, કોણુ મેલા. ૧
જો તું સિર્જીતા સર્જિત શ્રોવણુ કેરો તો આવત બીજી વાટે
મુંઢ મતની દેહ ન ધરતો પવિત્ર કયે(હ્યે) તે માટે ૨
સંતચરણરજ સદા પવિત્ર માન મુકી માથે નાવો
અવીચલ પદવી પામો અપો કહે એમ પરમ પદ પાવો ૫

૪. તે પછી ૪ કાફી (૧ હિં.+૩ ગુ.) નરભેરામની છે.

૫. દુકાળીયું વર્ષ ગણવાની રીત: "જે વરસ હોએ તેને ૩ ત્રણ ગણે કરવો તેમાં પાંચ ભેળવા સાતે પાતીએ ૫ અપુ વળી અપર વાધે તેવા ભાવ હોએ:
એકે ત્રકે આગમકાર સમતુલ હોએ તો પડે દકાલ,
બે ગણા સાર ચોકો પઠલે મેધ અપાર
પાચા પથે પાંચ સમુદ્રા છઠો ગાજે મેધ અનંતા.
ચૈત્ર સિતાત્॥ સંવત ૧૮૨૪ વર્ષે શાક, શાકે ૧૬૨૦ પ્રર્વત્યમાને"

૬ તે પછી ૪૫ (હિં) સુખદેવચરણુ, (હિં.) લખમીદાસ તુલસી અને સુરદાસનું છે.
તે પછી ૯ પદ અખાનાં (૧ ગુ. + ૮ હિં.) છે. (પૃ. ૧-૬)
રાગ કલ્યાણ–રામ જાણે તેને રામ ફસે દૂર જાણે તેને દૂર પલે છે.
કહરો જાણે તેને તીર પાટલે છે કરસાણુ જાણે તેહનું અંતર બસે છે. ૧
પોતાનૂં મત પોતે કહ્યો છે એ અખે પદમાં અપો રહ્યો છે. ૭

૭ પછી ૧ પદ ભાણુદાસનું (પૃ. ૬) છેઃ રાગ પ્રભાતી–
એક નિશ્ચે નિરધાર નર માનજે વેદવચને કરિ વાત માહરી
બિરદ સુરિત્ર તણો સંગ નિવારજો હુંકડાં નાવજો નિકટ નારી, ધ્રુવ.
કહે ભાણુદાસ વિવિધ પ્રકારનાં ભક્તિ ને મુક્તિ તો તેજ લહેસે ६

૮ તે પછી અખાનાં ૪ પદ છે; (૨ ગુ. + ૨ હિં.) ભૈરવ, ૩ પદ ગુ. રામગરી, ૧ પદ ગુજરી (હિં.) ૧ પદ દેશાખ (ગુ.), ૩ પદ (હિં.) સામેરી, (પૃ. ૬–૧૪)
નિરાધાર રહે તે સંત આધારે વલગાં રહે જંત ૧
પરોષ વાદતાં ન કરે અપો જે જેહવો તેહવો પારપો ૪
વસ્તુવિચારે વિશ્વ જ નથી ત્રિગુણુ ધૂઆડો કાઢ્યો કથી ૧
વાધે અપા છે બહુ ભાર આપ નહીં તાં સ્યો સંસાર ૫
આજ આનંદ મુને અદ્ભૂત પ્રગટયો મુજને માહેરો પાટ લીધો ૧ (૫)
વસ્તુને વિશ્વ કિસો નથી આંતરો અંતર દ્દષ્ટે અવિલોકી જેસા ૧ (૫)
ચેતને ચિદાનંદ વિલસી રહ્યો રે એ તો ચરમ દ્દષ્ટે કરી ચરમ દીસે (૫)
યોગ ને ધ્યાન જંજલ કરવો ટલ્યો મૂર્તવંતો જ્યારે માહાવ પામી ૧ (૫)

૯. તે પછી ૭ પદ (આસા) નરસિંહ (પૃ. ૧૪-૧૭); પછી પદ સામેરીનાં, ૧ લઘુ શ્રીધર; ૧ ગોવિંદદાસ; ૩ નરસિંહ (પૃ. ૧૮-૨૦); ૧૧ પદ (કેદારો) નરસિંહ (પૃ. ૧૯-૨૫); (શ્રીરાગ) ૨ નરસિંહ; ૧ અખો (પૃ. ૨૫-૨૬); ધન્યાશ્રીનાં પદ-૭ નરસિંહ (પૃ. ૨૭-૩૦): (રામગ્રી) ૧ નરસિંહ (૩૦-૩૧); અને ૬ (ગુ.) અખાનાં છે.

૧૦. પછી અખાનાં પદ (ગુ.) છે.-(સામેરી) ૧, (રામગ્રી) ૧, (મેવાડો) ૪, (મારૂ) ૭ (૫ ગુ.+૯ હિં.); (રામગીરી) ૬, (કલ્યાણ) ૧, (હિં.) (પૃ. ૩૪-૫૦). આમાં અખાનું નીચેનું પદ (પૃ. ૩૮-૪૦) દયારામનો 'પ્રેમરસ તેના ઉરમાં ઠરે' એ પદ સાથે સરખાવવા જેવું છેઃ

બ્રહ્મ અંશ તે પીયે રે જે બ્રહ્માઅંસી હોયે,
જે દૃષ્ટ નપુષ્ટ અનાંમ અપર પ્રતક્ષ પીવૂં સોયે.-ધ્રુવ.

× × × ×

સિંહણ કેરા દૂધને જીરવે તે સિંહનાં બાલ,
તે સાહ સોનાના પાત્ર વિના ફૂટી નીકળે તતકાલ. ૩
સ્વાન તે જીરવે નહી ગવરી તે મહિષીનું ઘી,
ત્યમ દેહદરસીને તત્ત્વદરસી સમજજો મન ધીર. ૪

૧૧. તે પછી હિન્દી પદો છેઃ ૧૦ પદ કબીરનાં (પૃ. ૫૦-૫૬) છે. તે પછી, ૫ સુરદાસનાં, ૨ માધાનાં, ૨ સુરનાં, ૩ દાસનાં (૫૭-૬૨), ૨ સુરનાં (હિં) અને ૧ નરભેરામનું (ગુ.) છે. પછી ૪૭ પદ નરભેરામનાં છે. તેમાં કોઈ કોઈ હિન્દી પણ છે.

૧૨. તે પછી ગોપીકૃષ્ણસંવાદ (બાર માસ) નરભેરામનો કડી ૨૫ છે (પૃ. ૧-૫):-

પરથમ સમરૂં ગણપતી, સારદાને લાગુ પાય રે,
કોએ આવ્યો રથ મથુરાં થકી તેને દેખીને ઉઠી લાએ. ૧

× × × ×

ગંગાનું ફલ પામસે સાંભલે એમ કે છે નીરભેરામ. ૨૫

૧૩. તે પછી ૭ પદ નરભેરામનાં છે. પછી 'ચાર દેશી ધોળ'માં બાર માસની ૧૫ કડી છે.

સંદેશો સામને જૈ કહજો રે કૌ છું સમ દેઈ સો સો વાર ૧

૧૪. તે પછી તિથિઓ, નરભેરામની ઉપલાજ રાગમાં છે; કડી ૧૭ છે.

ઓધ(વ) માધવને મનાવજો રે આવો આવોની ગોકુલ ગામ
પંનર તીથ પ્રેમે જે ગાસે રે વાસ વૈકુંઠનો તેને થાસે રે.

નિરભેરામની પૂરી સાલે

૧૫. તે પછી ૪ પદ નિરભેરામનાં છે. તે પછી ધોળની દેશી ૨૧ નરભેરામની ૧૭ છે. (પૃ. ૧-૯)

નં. ૧૧૮-અ-બારમાસી-નિરભેરામ-(ગુ. ૪.)-
(ર. સં. ૧૮૪૩)-પૃ. ૧-૧૪.

આરંભ-અથ બારમાસી લિખ્યતે

રાગ સોરઠ સામેરી ॥ સાખી ઉમગાસુત આરાધતાં મંગલ વરતે ચારઃ
વિઘન હરે, મંગળ કરે, એનો સેસ ન પામે પાર ॥ ૧ ॥

દેસી ॥

હું પ્રથમ સમરૂં આજ ગુણુપત દેવા રે એ સુધબુધનો દાતાર કરીયે સેવા રે
હું ધુપ કરૂં નૈવેદ આરતી ઊતારૂં રે, તારાં ચરણકમલ મન માંહિ અહુનીસ ધારૂં રે ૧
ગુરૂ ગોવિંદજીને પાયે સીસ નમાવું રે, હું પ્રીત ધરી મન માંહે સરણે આવું રે
દ્વાદસ માસની વાત પ્રણવા કોં છું રે, હું હરિના દાસનો દાસ થેને રોં છું રે ૨

× × × ×

શ્રીભાગવતકેરી વાત વ્યાસે વખાંણી રે તે કોં છું સાસ્ત્રપ્રમાણ જુગતે જાણી રે. ૩
હરિ જીમ બોલાવે બોલ તીમ મારે બોલુ રે એમ કહે નીરભેરામ પ્રેમે હું ડોલુ રે. ૪
સાખી ॥ રવિ આથમતે હો સખી દિઠો રથ મે કોકહ
નંદભુવન ઉભો રહ્યો તણે ઉપનો શોક

દેસી ॥

એમ ઉભી સર્વ નાર જોવા ચાલી રે, સૌયે દીઠો રથ અકરૂર રે છે ખાલી રે ૧
કે છે નીરભેરામથી સાંમ રમસુ રાસે રે, તમે જોજો વેલી વાટ ચૈતર માસે રે ૪

અન્ત-સાખી ॥ બાર માસ પુરૂ થયુ મલવિઠલ સંજોગ
કૃષ્ણગોપીનો સંવાદ છે ગાતાં પડસે ભોગ ॥ ૧ ॥

દેસી ॥

સખી બાર માંસું જે ગાય હરખ ધરીને રે, તે પાંછૂ ન આવે કોએ પુનરપ મરીને રે
જે સાંભલે સીખે ગાય ફલ બહુ ભારી રે, વીમાંને બેસીને જાએ નર ને નારી રે ૧
સંવત ૧૮ ત્રેતાલે પદબંધ કીધો રે, માહા સુદ પાંચમ રવી વાર લાયો લીધો રે
રાજુ કચ્છ દેશમાં ભુજ નગર બીરાજે રે, બીહદ મોટાં ચોફેર સમુદ્ર ગાજે રે ૨
તીઆં નારાયણ સર તીરથ સૌમાં મોટું રે, મરજન કરતાં સંસાર ભાસે ખોટુ રે
તે ભુજ માંહી નીવાસ કીધો હરખી રે, સદશાસ્ત્ર ને સતસંગ તે સહુ પરખી રે ૩
કોહે હોએ ઘાટ વધાડ ભુલ અમારી રે, મે મારી બુધ અનુમાન કથડે વીચારી રે
હૈડાની પુરી હામ નથી રહી વાંકી રે, હવે નીરભેરામ ગુણ ગાએ આનંદ પામી રે ૪

સંપુરણ બારમાસી.

વિષયાદિ-૧ શ્રીમદ્ભાગવતના દશમ સ્કંધમાંથી અક્રૂર કૃષ્ણને ધનુર્મખ માટે વ્રજથી મથુરા લેઈ જવા ગયા હતા તે પ્રસંગ લેઈ ગોપીઓનો બારે માસનો વિરહવિયોગ

કવિએ આલાપ્યો છે. ચૈત્રથી ક્રમ લીધો છે, અને અધિક મહીનો ફાગણ પછી ગણી તેર મહીનાની ગોપીઓની મનઃસ્થિતિ વર્ણવી છે.

૨ દરેક મહીનાની ૧ કડી સાખીની અને ૪ દેશીની મળી પાંચ પાંચ કડી છે. કુલ ૮૦ છે ૬૫ તેર માસની, પહેલી પાંચ પ્રસ્તાવનાની, બીજી પાંચ વિષયમંડનની અને છેલ્લી પાંચ ઉપસંહારની, એમ મળી કુલ ૮૦ છે.

વિશેષ-૧ કવિ નિરભેરામ કચ્છભુજનો છે. તેના સબંધી અન્તની ૩ જી કડી કરતાં કાંઈ વિશેષ જાણવામાં નથી તેણે સ. ૧૮૪૩ ના મહા મહીનાની પાંચમે આ માસ પૂરણ કરેલા છે. તેનું બીજું કાવ્ય તિથિઓનું સં. ૧૮૪૬ નું છે. તેની કવિતા સારી, મીઠી અને ઝડઝમકવાળી છે, તેમ કવિ સારો સસ્કારી છે. ગુજરાતમાં ગવાતી વિરહ બારમાસી, તિથિ, વાર આદિ સાથે આ સહુ સરખાવવા યોગ્ય છે.

૨ 'નરસો નાણું નાંખે રે જે ઠાકોરના ઠાકોરવાળો 'નરભો'-નરભેરામ અને આ નરભેરામ જૂદા છે.

૩ તે પછી ૫ પદ (હિં) જેરાજનાં છે. તે પછી નિરભેરામનાં પદ ૩ (ગુ), ૫ (હિં), અને ૫ (ગુ) છે. તે પછી પંદર તિથિ છે.

અં. ૧૧૮-ગ-પંદર તિથિ-નરભેરામ-પૃ. ૧-૩

રાગ સામેરી : પરથમ સમરૂ સારદા, સમરૂ તે ગણપત દેવ રે
પનર તીથિ પ્રગુવી કહુ, હું રાત દીવસ કરૂં સેવ રે. ૧
પીઉ કહે સુણો સુંદરી અમે ચાલસુ હવે આજ રે
રાખ્યા તે નહી રૈયે હવે, વણસે તે સરવે કાજ રે. ૨

ઉથલો ॥ પડવે તે નહીં દુ ચાલવા, કીમ કરી જાસો કંથ ॥ વાલા ॥
હાથ કાંકણ મેહદી કરી કુંણ જુએ જૈને પંથ વાલા ૩
અને હો વાલા માનો માનો અમારી વાત વાલા,
અને હો વાલા હવે પડી પટોલે ભાત વાલા,
અને હો વાલા રહી જાઓ આજુની રાત વાલા,

દૂહ પીઉ કહે સુણુ સુંદરી રે સમજી તે જાઓ ભેદ રે,
પ્રીત ઘણી ત્યાં દુખ ઘણું એમ કે છે ચારે વેદ રે, ૪

અન્ત-ઉથલો ॥ પુનમે નહી દુ ચાલવા રે હું તમને ઠીકાઠીક વાલા,
ચાલુ ચલાવુ પરહરો તમે કેની મન રાખો બીક વાલા, ૩૧
પીઉ કહે સુણુ સુંદરી રે રેવાવાનો આ છે હામ રે
પપવાડુ પુરૂ થયું એમ કહે છે નીરભેરામ ૩૨

વિષયાદિ-૧. આ તિથિઓમાં પતિને વિદેશ જતો અટકાવતાં પતિપત્ની વચ્ચેનો પંદર તિથિની દરેકે દરેક તિથિને ઉદ્દેશીને વિરહસંતાપ અને મનામણાં-દૂઝામણાં સંબંધી સંવાદ વર્ણવાયો છે.

૨. કુલ કડી ૩૨ છે.

૩ આની પછી આનંદઘનનું (હિં) ૧ પદ છે. તે પછી ૧ (હિં) કબીર અને ૧ (હિં.) જેશાજદાસનું છે. તે પછી ૧ (હિં) સમાધક, બદ્રીનાથ પંચરત્ન (હિં. ૫ કડી) અને નિરમલ પદક (હિં) છે. પછી પદ ૧ (ગુ) નિરભેરામનું, પછી પરમાનંદ અને સુરદાસનાં છુટક પદ (પૃ. ૩-૬) છે. તે પછી સંતદાસની સાખીઓ ૩૬ (હિં) (પૃ. ૬-૯) છે તે પછી છે:-

અં. ૧૧૮-ઘ-શરદ પુનમનો રાસ-નિરભેરામ-(ર. સં. ૧૮૪૬)-(લિ. સં. ૧૮૫૯)

સામેરીઃ પ્રથમ હું સમરૂં રે ગણપતિ દેવા રે ભવોભવ ભક્તિ તમારી લેવા

× × ×

એક સમે જોયું હરિએ વીચારીઃ તેડુ રે વનમાં વ્રજની નારી

× × ×

સંવત અઢાર છેંતાલો જાણો મહિનો ચૈતર સુદ પરમાણો

તીથ છે પંચમી રવી વારે મુરત જોઇને પ્રથમ ઉચારે ૧૦

વાચે સીખે તે સુખદાઇ નરભેરામ કહે ગુણ ગાઈ ૧૧

ઇતિશ્રી પંચ અધ્યાયનો રાસ સંપુરણ, સંવત અઢારસે ઓગણસાઠ ૫૯, ના કારતક વીદ ૧૦ સમ સનીવારનો લખ્યો છે.

તે પછી સુરદાસનાં બે હિન્દી પદ છે. તે પછી તુલસીદાસ, અગ્રદાસ આદીનાં રામાનુજાચાર્યની વધાઈના હિંદી પદ છે. તે પછી ૧ (ગુ) પદ રણછોડનું અને એક નરસિંહનું છે:

દેવગાંધાર-મનડાંના નિત નવલાં પરિયાણુ રે ક્ષણ ક્ષણ માંહે ચાતુ રે (કડી ૭)

તે પછી કેવળદાસ, રોહીદાસ, મોહન, તુળસી, અગ્રદાસ, સુરદાસ અને દેવાકરનું એકેકું હિંદી પદ છે. અંતે નરસિંહનું પદ છે:

રાગ રામગ્રી ॥ સસનેહી રે સજની સામલીયો અંગે પાતલીયો ॥ રસ ॥

વાલો નયણે નેહ જણાવે રે સજની ૧

નરસૈંયાચો સ્વામી ભલે મલીયો રમણરંગીલડો માણે રે ૪

અં. ૧૧૯-ક-નંદબત્રીશી-(ગુ. વા.)-સામળભટ્ટ-(ર. સં)-(લિ. સં. ૧૮૩૬)-પૃ. ૧-૨૫

આરંભ-શ્રીગણેશાય નમઃ અથ નંદબત્રીસી લખ્યતેઃ

ચોપાઇઃ શ્રી શારદાને નામું સીસ આરાધું ઉમયાપતિ ઈશ

શ્રી ગણપતના પુજું પાય જેહથી કાંમ સકલ સિદ્ધ થાય. ૧

શ્રી ઢીંગલમલ શ્રી રણછોડ આરાધુ તુને બે કર જોડ,
બટુકનાથ મોટો મહરાજ, લક્ષ વિશાઈ રાખેં લાજ ૨

× × × ×

દુહા પશ્ચમ દેશ, નંદ નગર, નંદસેન રાજન
રાજભાર અધિકાર છે વધલોચન પરધાન ૬

અન્ત– નંદરાયની કથા કહી કરી ચતુરાઈ જોડ
સોતા વકતા સાંભલે કોઈ મદે જ્યો ષોડ ૫૨
અક્ષાં સીષેં નંદરાયનું સુણે એ મહીમાય
વિજોગ ભાગે તેહના, આસ્યા પુરણ થાઈ ૫૩

× × × ×

શ્રી ગોડ ભરામણ સાંમકી શ્રી અમદાવાદમાં વાસ
નંદકથા તેણે કરી કહે કવી સામલદાસ ૫૬
સેવક સહુ કવી તણો સીવપુજન પ્રતાપ
સામળ ભટ કવિ કહેં આઈ ઉપાસી આપ. ૫૭
માત્ર પ્રગણે મોરબી સેહજ સકલ સુભ ગાંમ
કણબી કરણુ સમો વસે રવીદાસ જેહનું નામ ૫૮
તેણેં કાને સાંભલ્યું પસાય કરી પક્ષ લાભ
તેણે તેડું મોકલ્યું તીહાંથી આલી આબ્યાત ૫૯
કવી તેઓ કોડે કરી ઝાઝાં દીધાં માન
વસ્ત્ર આભુપણ અતી ઘણાં ભાવેં આપ્યાં ધરતી ધાંન ૬૦
સીગોડ માલવી સામકી વેગનપુરમાં વાસ
શ્રીનંદરાય તણી કથા કહે કવી સામલદાસ ૬૧
સામલ ભટેં સુભ કહ્યું નંદ તણું આખ્યાંન
સુણેં સીષે સાંભલે તેને ગંગાસ્નાન ૬૨
શ્રોતા વક્તા સહુ સાંભલો કહે કવિતા કરજોડ
સામલ ભટ સુધથી કહે બોલો જે જે શ્રીરણછોડ ૬૩

ઇતીશ્રી નંદબત્રીસી સંપૂર્ણઃ સંવત ૧૮૭૬ ના કારતગ શુદી ૧ લષીતં શુભં

વિષયાદિ–વાર્તાનો વિષય સુપ્રસિદ્ધ છે

વિશેષ–૧ આ વાર્તાનો પદબંધ દૂહા, અને છપ્પાથી થયેલો છે. કુલ કડી ૫૬૩ છે. અં ૭૨–કમાં કડી ૬૧૫ છે તેનાથી વધુ જૂની પ્રતિ અં. ૬૨–૮ છે. આ પ્રતિ કરતાં એમાં કેટલીક કડી વધુ જણાય છે.

૨ પ્રસ્તુત પ્રતિ બાળબોધ લિપિએ લખેલી છે, તે સં. ૧૮૭૬ ની છે અને તેમાં

પ્રાચીનત્વના સંસ્કાર કેટલાક જળવાયેલા છે. પ્રતિ વાર્તા રચાયા પછી ૫૦ વર્ષના અરસાની છે, અને જોડણીમાં લગભગ શુદ્ધ છે.

૩ બૃ. કા. દો. ભાગ ૧લામાં (ઇ. સ. ૧૯૧૫) આ વાર્તા પ્રકટ થયેલી છે. તેમ રા. હીરાલાલ ત્રિ. પારેખની સં. ૧૮૦૨માં લખાયલી પ્રતિમાં આ વાર્તા છે. તેમાં અને આ પ્રતિમાં ઘણો પાઠભેદ છે, કેટલેક મહત્વનો છે તો કેટલેક શાબ્દિક છે. બૃ. કા. દો. માં કડી ૬૩૨ છે.

૪ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં નથી તેવી, બૃ. કા. દો ની તેમ રા. હીરાલાલવાળી પ્રતિમાં આ કડી છેઃ

નંદરાય તણી કથા સુણી જે સંસ્કૃત માંહે
કરો પ્રાકૃત તમે પ્રીતશું ઇષ્ટ ઉપાસી આંહે (૬૭)

૫ રા. બ કેશવલાલ હ ધ્રુવની સં. ૧૭૯૩ ની પ્રતિમાં પણ આ વાર્તા છે; તેમાં અને આમાં કેટલેક પાઠભેદ છે. બધી પ્રતિઓના પાઠભેદો નોંધી એક સંશોધિત આવૃત્તિ પ્રકટ કરવાની અગત્ય વિશેષે છે

૬ જૈન કવિઓએ પણ નંદબત્રીશી લખી છે, તે સરખાવવા જેવી છે. સિંહકુશલે નંદબત્રીશી ચોપાઇ સં. ૧૫૬૦ માં લખેલી છે જુઓ 'જૈન ગુર્જર કવિઓ' (રા. મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઇનું) પાનું ૧૦૩. "બુદ્ધિપ્રકાશ"માં સને ૧૯૧૬ ના મે-જુન-જુલાઈના અંકમાં સ્વ. રણજિતરામ વાવાભાઈ મહેતાએ ડેક્કન કોલેજના હસ્તલિખિત પુસ્તક સંગ્રહમાંથી આ વાર્તા ઉતારી પ્રકટ કરી છે. તેની નોંધ વાંચવા જેવી છે. એનો કવિ હેમ વિમલ સુરિ હોવાનું તેમણે જણાવેલું છે. પણ ખરી રીતે હેમવિમલના શિષ્ય દમનશીલના શિષ્ય સિંહકુશલકૃત છે, (જુઓ "જૈન ગુર્જર કવિઓ" પા ૧૦૩-૪).

૭ કવિ નરપતિએ સં. ૧૫૪૫ માં નંદબત્રીશી લખેલી છે. (જુઓ જૈન ગુર્જર કવિઓ" પાનું ૮૮) રા મોહનલાલ દલીચંદ દેસાઇ આ કવિને જૈન માને છે, પણ તેનો સંતોષકારક પુરાવો તેઓ આપી શક્યા નથી. તેમ એ નરપતિનું 'પંચદંડ' (જુઓ "જૈન ગુર્જર કવિઓ" પા. ૨૯૧) સં. ૧૫૪૪ માં રચાયલું છે, તેની જૈન ભંડારથી અન્યત્ર (વડોદરા) ઉપલબ્ધ પ્રતિઓથી તે જૈન હોવાનું સમજાતુ નથી તેના રચનાસંવત સંબધમાં રા. મોહનલાલ શકાશીલ છે, પણ પ્રસ્તુત નામાવલિના અં ૭૮-કના વિશેષ-૨ (પા ૨૩૬) નો તેમજ તેમના ઉક્ત પુસ્તકના પાના ૨૯૨ થી ઉપરનો રચનસંવતનો ઉલ્લેખ સ્પષ્ટ રીતે વિક્રમ સંવત સૂચવે છે, અને તે સં ૧૫૪૪ નો સિદ્ધ થઇ શકે એમ છે.

અં. ૧૧૯-ખ.-સિંહાસનબત્રીશી-શામળભટ્ટ-(ર. સં. ૧૭૭૭)
(લિ. સં. ૧૮૩૬-૪૬)-પૃ. ૨૬-૮૨૯

વાર્તા ૧ લી-હરણની-પુતળી નંદા-પૃ. ૨૬-૨૯

આરંભ-શ્રીગણેશાય નમઃ અથ સીંઘાસન બત્રીસી લષતેઃ॥ પ્રથમ નંદા લષી છેઃ॥

દુહાઃ કહે નંદા સુંણ મહિપની રાજા ભોજ સુજાંણ
પંચ પાપ પ્રલૈ કરે સુંણતાં-વીક્રમ વાંણ. ૧

ચોપાઈ: ઉજેણી નગરી અતિ સાર જેહનું ઈંદ્રાસન અપાર
નવતેરી નગરિનું નામ શિક્ષવર્ત સહુ બાંધું ગામ. ૨
વર્ણ અઢાર વસેં સહુ વાસ વેદપાઠ પંડિત બહુ પાસ,
રાંજકુલી છત્રીસેં સુર રાજામાં ઇશ્વરનું રૂપ. ૩
અન્ત- કનકલતા રાય પુત્રી જેહ, વ્યાધિને પરણાવી ટેહ,
સુખે રાજ આસન અધિકાર, એહવો પરદુખભંજનહાર. [illegible]
નામ લિછઈ વિક્રમ તણું સીલ સુપ પામે તે ઘણું.
દાની થયો તે કલજુગને વિષે નહી એહને [illegible] [illegible]
નંદા કહે સુણ ભોજ રાજન પરદુખભંજન [illegible] [illegible]

૨. ગુજરાતી સાહિત્યપરિષદ બંડોળકમીટી તરફથી રા. રા. અંબાલાલ બુ. જાનીએ પહેલી ૧૫ વાર્તાઓ બે ભાગમાં આ જ પ્રતિ ઉપરથી સંશોધી, બીજી જૂની પ્રતિઓના પાઠ આદિથી શુદ્ધ કરી પ્રકટ કરેલી છે. તેમાં પાને ૨૬-૪૦ આ વાર્તા પ્રકટ થયલી છે.

૩ અન્ય પ્રતિઓનો ઉલ્લેખ "સં. ૧૮૩૬ માગસર સુદ ૨ રવિ" ને રોજ પૂરી લખાઇ રહેલી, રા. હીરાલાલ ત્રિ. પારેખની પાનીયાં પ્રતિ છે. એમાં સિંહાસનની વિક્રમને પ્રાપ્તિ વગેરે, ભોજમુંજનો ઉલ્લેખ આદિ છે. તેમ એ બધાં કથાનક પ્રચલિત પણ છે. બે છપ્પા અને બાકી દોહરા ચોપાઇ છે; માત્ર અંતમાં જ રખીદાસ માટે ૧૦ તુકો છે. આ વધારા માટે જુઓ "અં. બુ."વાળી 'સિંહાસનબત્રીશી'નું પરિશિષ્ટ નં. ૧, પૃ. ૪૧-૫૩.

૪ રા. બ. કેશવલાલ હ. ધ્રુવવાળી સં. ૧૭૯૬ માં લખાયલી લેખાતી પ્રતિ, તેમ રા. હી. ત્રિ. પારેખવાળીમાં 'સિંહાસનપ્રાપ્તિ'નો ભાગ હોવાથી તેની ૧૯૪ તુકો રા. અં. બુ. જાનીએ સંશોધી ઉપર્યુક્ત આવૃત્તિમાં પ્રથમ છાપી છે. છાપેલી પ્રતિઓમાં રખીદાસ આરંભમાં જ આવે છે, સ્તુતિભાગ આદિ બીજું કેટલુંક ઘણું વધારે છે. પ્રકાશકોએ હાળમાં પાણી બહુ જ નાંખ્યું છે.

૫ પ્રતિ ચોપડા ઘાટની લાંબાં પાનીઆંની છે. શુદ્ધ બાળબોધ અક્ષરે એક જ લહીઆને હાથે લખાયલી છે. જો કે સામાન્ય રીતે અક્ષરનો મરોડ અને ઘાટ એકસરખાં આખી પ્રતિમાં ચાલ્યાં આવ્યાં છે, પણ વચ્ચે વચ્ચે કઇક ભાગ ઝીણા અક્ષરે પણ લખાણો છે. પાને ૨૨-૨૩ લીટીની રાશ આવે છે, કદિમદિ ૨૬-૨૭ ની પણ ખરી, પણ તે બહુ નહીં. પાનું ૬ ઇચ પહોળું અને ૯॥ ઇચ લાંબુ છે; તેમાં બે બાજુ હાંસિયો પાડીને લખેલું હોઇને ૫ ઇચ પહોળા અને ૮॥ ઇચ લાંબા ભાગમાં લખાણ લખાયલું છે. કુલ પૃષ્ઠ ૧-૮૨૯ છે; વચમાં ૧૪ મી વાર્તા જૈન ધર્મીઓનાં મન દુભવે એવી હોઇને તે નહીં લખતાં લહીઆએ પાનાં ૨૧૧-૨૩૯ કોરાં રાખ્યાં છે. ૨૫ પાનાં નંદબત્રીશીએ, અને બાકીનાં બત્રીશ પુતળીએ રોક્યાં છે. નંદબત્રીશીના પૃષ્ઠના અંક પાછળથી લખાયલા છે. જૂની પદ્ધતિ બે પાસના પાનાને એક જ અંક આપવાની છે, ત્યારે અહીં બે પૃષ્ઠના બે અંક નોંધ્યા છે. ૫૮ પૃષ્ઠ છેવટે કોરાં છે.

૬ લહીઓ જૈન છે, છતાં એકંદરે નાગરી લઢણ તરવરે છે અને જૈન લઢણ ખાસ દીસી આવતી નથી.

૭. વાર્તા ૧ લીના અંતમાં લિ. સં.નો ઉલ્લેખ આમ છેઃ—

"સંવત ૧૮૩૬ ના કારતક શુદી ૧ લષીતં શુભં."

૭ મી વાર્તાને અંતે (પાને ૧૨૧) આ ઉલ્લેખ છે;

"સંવત ૧૮૩૬ ના માગશીર વદ ૧૧ વાર રવી લષીતં. કપડવણજ મધ્યે લષીતંગ પનાસ મીઠાના ચેલા જીવણ લષીતં"

૧૦ મી વાર્તાને અંતે (પા. ૧૬૨ મે):—"શ્રીકપડવણજ મધ્યે લષીતંમ જીવણજી."

૧૨ મી વાર્તાને અંતે (પા. ૨૦૩ મે);"સં. ૧૮૩૬ ના વર્ષે ચૈત્ર શુદિ ૫ પંચમી રવીવારારે લષીતં કપડવણીજ નગરે લષીતં."

૧૫ મી વાર્તાને અંતે (પા. ૨૫૫ મે); "સં. ૧૮૩૬ ના વર્ષે ફાગણ વદી ૧૧ વાર શુક્રે લષીતં પં. શ્રી ૧૦૮ શ્રીમીઠાજી શીષ્ય જીવણજી લષીતં."

૧૬ મી વાર્તાને અંતે (પા. ૨૮૩ મે): "સં. ૧૮૩૬ ના ફાગણ સુદી ૧૧ વાર ગુરૂ."

૨૦ મી વાર્તાને અંતે (પા. ૪૦૩ મે): "સં. ૧૮૪૫ ના ફાગણ સુદિ ૫ રવૌ.'

૨૩ મી વાર્તાને અને (પા. ૪૮૩ મે) "સં. ૧૮૩૭ નાં વર્ષે જેઠ શુદિ ૧૬ દિન."

૨૯ મી વાર્તાને અતે (પા ૬૪૭ મે). "સ. ૧૮૪૫ આષાઢી ૪૬ નાં વર્ષે ભાદ્રવા વદી ૧૦ વાર ચંદ્રે"

૩૨ મી વાર્તાને અતે (પા. ૮૨૯ મે) "સં. ૧૮૪૬ ના અષાઢ સુદિ ૨ વાર બુધે લખીત આષાઢાદિ"

૮. આથી જણાય છે તેમ પ્રતિ આખી લખતાં લહીઆએ ૧૦ વર્ષ, અને ૮ મહીના અને બે દિવસ લીધા છે, કદાચ સ. ૧૯૩૮-૪૪ ના વર્ષનો ગાળો પડેલો હશે (જુઓ ૨૩ મી અને ૨૦ મી વાર્તાના લિ સ. વચ્ચેનો અંતરાલ)

૯ ટુંકાક્ષરીનો ખુલાસો આ અં ૧૧૯ ખ. માં નોંધેલી ૩૨ વાર્તાઓમાં કેટલેક સ્થળે ટુંકાક્ષરી વાપરી છે, તેનો ખુલાસો -કે (દી ખ કેશવલાલ હ ધ્રુવની પ્રતિ સં. ૧૭૯૬ ની), આ (રા. હીરાલાલ ત્રિ પારેખની સ. ૧૮૩૪ થી ૧૮૩૮ ની), હી. (રા હીરાલાલ ત્રિ પારેખની સ ૧૮૦૧ અને તે પછીની), સા (છાપેલી, સાહિત્ય પરિષદ ભંડાળ કમીટી તરફથી સશોધીને પ્રકટ કરાયલી રા અબાલાલ બુ જાની વાળી પ્રતિ).

વાર્તા ૨ જી-વિધાતાની-પુતળી સુભદ્રા-પૃ. ૨૯-૪૧

આરંભ-અથ સિંહાસનબત્રીસી મધ્યે પુતળી સુભદ્રાની બ્રાંમણનો દીકરો જીવાડયો તેહની વાર્તા લખ્યતે:

દુહો: ભોજ રાય આનંદિયો વળિ સુમુહુરત લિધ
નગર ભોજ કરાવિયું રચના બહુ વિધ કિધ. ૧
ચંદન સોમિ છંટાવિયાં અતિસેં મેહેલ આવાસ
કુંકુમછડા દેવરાવિયા વેર્યાં પુષ્પ ચોપાસ. ૨

અન્ત-કહેં સુભદ્રા સાંભલ ભોજ નહિ વિક્રમ કેરાં સોજ
એહેવો કો થસ્યેં પરમાર તે બેસસેં એણે ઠાર. (૩૦)૮

દૂહા: કહેં સુભદ્રા સાંભલો મન ધરિ વિશ્વાસ,
વિક્રમહિમા સાંભલે તેહની પોહચેં આસ. ૯
સીંહાસન જો બેસીઇ જો હોઇ નિશ્ચય મન
હવે ધનદા બોલસ્યેં તે જોજે રાજન ૧૦
ગાય સીખેં ને સાંભલેં જે કરસ્યેં નર હાસ્ય
દ્રતીય કથા પુરણ થઈ કહે કવિ-સામલદાસ, ૧૧
ઇતિ સંપૂર્ણ:

વિષય-૧ પ્રસગ આમ વર્ણવેલો છે એકદા શિકારે ગયેલો વિક્રમ 'અહિસપુરિ' નગરીમાં આવી ચઢયો અને એક બ્રાહ્મણને ઘેર રાતવાસો રહ્યો ત્યાં મધ્ય રાત્રે એ બ્રાહ્મણની વહુએ પુત્ર જણ્યાથી છઠ્ઠી દેવી વિધાતા આંક લખવા આવી. વિક્રમે તેની

પાસેથી જાણી લીધું કે એ બાળક પરણતી વેળા વાઘથી મરશે જ મરશે. છતાં વિક્રમે તેને ગમે તે રીતે એમાંથી ઉગારવાનો સંકલ્પ કીધો. તત્કાળ તો વિક્રમે આ વાત મનમાં રાખી, અને ત્યાંથી વિદાય લેતાં બ્રાહ્મણને તેના પુત્રના લગ્નપ્રસંગે ઉજ્જેણ નિમંત્રણ મોકલવા વિનતિ કરી. પછી લગ્નપ્રસંગ આવતાં ત્યાં વિક્રમ રાજઠાઠ સાથે આવ્યો. અને ચોકી મૂકી એવો પાકો બંદોબસ્ત કીધો કે જેથી અરણ્યનો વાઘ ચૉરીમાં આવી જ ન શકે અને બ્રાહ્મણપુત્રને મારી ન જ શકે. પણ દૈવગતિ બલવતી હોવાથી ચોરીમાં ટાંગેલા ચિત્રમાંનો વાઘ તે સમયે સજીવન થયો અને બ્રાહ્મણનો પુત્ર મુઓ; વિક્રમે તેનું શબ રક્ષણ સાથે ઝાડે બંધાવ્યું અને પાછા આવવાને વર્ષનો વાયદો કરી, પોતે તેને માટે અમૃત લેવા નીકળી પડ્યો. માર્ગે જતાં વનમાં એક સાપે તેના પેટમાં રહેવાની માગણી કરી; વિક્રમે હા પાડી, અને તે પેસતાં પોતે ઉદરરોગિયો થયો. એક આપકમાઇમાં માનનારી રાજકુંવરીને તેના પિતાએ આ કાપડી-વિક્રમ સાથે પરણાવી. તેણે પેટમાંના સાપને મારી વિક્રમને ઉગાર્યો, પણ પરદુઃખભંજન વિક્રમે આશ્રિત સાપને માર્યો બદલ તેનો સામો તિરસ્કાર કર્યો અને એ મુએલા સોરિંગનાં અસ્થિ બાંધી પ્રવાસે વિચર્યો. ત્યાં અચાનક પેલા સાપના દર પાસે જઈ પહોંચ્યો અને પુત્રવિરહથી કલ્પાંત કરતી તેની મા પાસે તે બદલ ઘટતી શિક્ષા માગી. પણ તેણે અમૃત આપ્યાથી વિક્રમે સાપ અને સાથે પેલા બ્રાહ્મણપુત્રને જીવાડ્યો.

૨. દુહા, ચોપાઈ અને છપ્પાથી પદબંધ બાંધેલો છે. કુલ કડી ૩૧૩ છે. નોંધેલી ૩૧૨ (?) કડી છે. ૧ છપ્પય બાર લીટીનો, ૯૨ દુહા, ૨૪૦ ચોપાઈ છે.

૩. સ્તુતિભાગ અને રખીદાસનો ઉલ્લેખ નથી. જાણે સિંહાસન દર્યું અને તે ભોજે શણગાર્યું, અને તે ઉપર તે બેસવા તત્પર થયો અને પુતલી સુભદ્રા બોલી, એવો પ્રસ્તાવ છે.

વિશેષ–૧ સા. પ્રતિ ભાગ ૧ લામાં આ જ પ્રતિને આધારે આ વાર્તા છપાઈ છે; જુઓ પાનાં ૫૪ થી ૧૦૨ અને તેનું પરિશિષ્ટ પાનાં ૧૦૨–૧૧૮.

૨. કે. પ્રતિમાં કેટલાક વધારા છે, પણ મહત્વની બાબતમાં કાંઈ ફેર નથી.

૩. પા. પ્રતિમાં (લિપિસંવત નથી) આ વાર્તાનો ઉઠાવ જ ઓર છે. ૧૨૫ કડીમાં સ્તુતિભાગ, ભોજપ્રશંસા, રખીદાસનો ઉલ્લેખ, સિંહાસનારૂઢ થવાની તત્પરતા, વિક્રમની યોગ્યતા આદિનો વધારો છે. તે માટે જુઓ (સા. પ્રતિની પાદનોંધો તથા પરિશિષ્ટ અં. ૨ (પા. ૧૦૨–૧૧૮)

૪. છાપેલી (સં. ૧૯૪૯ ની શા. ગોકળદાસ નગીનદાસની) પ્રતિમાં આરંભ તેમ ઉપસંહારમાં રખીદાસનું નામ નથી. અને 'બત્રીશી' સંસ્કૃતમાંથી, ભોજપ્રબંધાદિમાંથી પોતે પોતાની ઉર્મિથી બાંધ્યાનું, પરમાર્થના હેતુથી રચ્યાનું જણાવેલું છે. એટલે તેમાં રખીદાસનાં નવાણુ કે વીરેશ્વર મહાદેવનો ઉલ્લેખ તો ક્યાંથી જ હોય?

વાર્તા ૩ જી–કમળની–પુતળી ધનદા–પૃ. ૪૧–૪૭

આરંભ–અથ સીંહાસન બત્રીસી મધ્યે કથા કમલની લખી છે.

દુહાઃ ભોજ રાય મન વિમાસીયું ભોજન કરાવ્યું ગામ
ગુરુ પુરણ યોગે કરી બેસણુ ધાલેં હાંમ. ૧

સુભ યોગ સાધી કરી, મેલ્યાં રાંણા રાય,
વાજે વિવધ વજડાવીયાં ઉછવ મંગલ થાય. ૨

દુહાઃ સિંહાસન ઉપર ઠરયો ચલાવેં ધરસૂત્ર,
પ્રજા પાસે પ્રેમસ્યું જિમ પોતાનો પુત્ર. (૧)૬૫
કોડ ક(કો)રજ્ય એહવાં કર્યાં તે જીભે ન કહાય,
નથી થયો અવની વીષેં વલી કો કાલે થાય. ૬૬
કહી વાત શ્રીભોજનેં ધનંદા જેહનું નામ,
એહવું પ્રાક્રમ જો કરો તો બેસ્પો આ ઠાંમ. ૬૭
એહવું કહીને ઉત્પતી અંતરીક્ષ આકાસ,
તૃતિય કથા પુરણ થઈ કહે કવિ સાંમળદાસ. (૧) ૬૮

ઇતિ તૃતિય કથા સંપૂર્ણઃ

વિષયાદિ–પ્રસંગ આમ છેઃ (કડી ૭ મીથી) એકદા મૃગયા રમતો રાજા વનમાં આવી ચઢયો, ત્યાં એણે એક કુવાની તેડે તારકપુરના રાજાનો પુત્ર રુદતો દીઠો. તેણે પૂછયાથી એ રાજાએ કહ્યું કે આ કુવામાંથી કમલ દર આઠમે નીકળે છે, પણ લેવા જતાં અર્ક થઇ જાય છે; માટે તે આણી આપો. વિક્રમે બીજી આઠમે કમળ મેળવવા કુવામાં ઝંપલાવ્યું; ત્યાં પાતાળની વાડીમાં એક રાજકુંવરીને દીઠી. તેની પાસેથી કમળ મેળવ્યું અને એ યુવતી પણ મેળવી. બહાર આવી રાજપુત્રને પેલું કમળ આપ્યું અને એ યુવતી પણ તેને પરણાવી.

૨ દુહા–ચોપાઇથી પદબંધ બાંધેલો છે. કુલ ૧૬૯ કડી છે; ૬૯ દુહા અને ૧૦૦ ચોપાઈ છે.

૩ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં સ્તુતિભાગ અને ઉપસંહારમાં ગ્રંથમહિમા, કવિઓળખ, રખીયલ, તેનાં પરમાર્થ કામ, નવાણુ, વીરેશ્વર આદિના ઉલ્લેખો નથી.

વિશેષ–૧. આ વાર્તા છપાઈ છેઃ જુઓ સા. પ્રતિનાં ભાગ ૧ લામાં પાનાં ૧૨૮–૧૫૬.

૨. કે. પ્રતિમાં આ વાર્તા ૧૭ મી છે. તેનો ૧૬૯ મી કડી પછીનો વધારો નોંધવા યોગ્ય છે. એમાં કવિએ રખીદાસના પુત્ર વેણીદાસની પ્રશંસા આમ કરી છેઃ

કવિ તેડો કોડે કરી વેણીદાસ વડ હથ,
ધન માન ડહાપણુ શુભ વાતે સમરથ.

આથી જણાય છે કે પાછળથી આ વાર્તા સુધારાયલી છે. કે. પ્રતિમાંના વધારા માટે જુઓઃ સા. પ્રતિ ભાગ ૧ લો, પરિશિષ્ટ પા. ૧૪૨–૧૫૬. કે. માં આ વાર્તાનું પૂર બારોબાર મળેલું છે.

૩. પા. પ્રતિમાં આ વાર્તા નથી.

૪. છાપેલી પ્રતિમાં સ્તુતિભાગ કડી ૫, સિંહાસનાદિ સંબંધી કડી ૧૦–૧૨ છે. ઉપસંહારમાં રખીયલ, વીરેશ્વર, આદિનું સૂચન છે; નવાણુની વાત નથી.

વાર્તા ૪ થી–સિહલ દેશની પદ્મિની–પુતળી માનવતી–

પૃ. ૪૮–૬૭

આરંભ–॥ ૬૦॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ॥ કથા પદ્મનિની સીંગલ દેશની પુતલી માનવતીની લપી છે.

ચોપાઇ–શ્રી સુખ સેવું સરસતિ સદા જે કષ્ટ ન વ્યાપેં કો કાલે કદા
હંસવાહની મોટિ માત જેહની વાંણિ વેદ વિખ્યાત. ૧
શ્રી ગણપત્ત દુંદાલો દેવ સીધ્ય સનંકાદિ કરે જે સેવ
... ... ૬

દૂહા–માત તાત ગુરુ ઇષ્ટને ચરણે નામું શીશ
વરણું વિક્રમરાયને ક્રિપા કરો જુગદીશ. ૭

અન્ત–ભોજ એ ભારથ સાંભલિ વિક્રમ તણો વિલાસ
પુરાણ લખ્યાં તિહાં પંડિતે કવીશ્રી કાલીદાસ (૫)૪૬
શ્રી ગોડ માલવી વીપ્ર સુભ વીરેશ્વરનો તન
સેવક શીવશક્તી તણો નિર્મલ રૂડુ મન. ૫૪૭
રાગ ન જાણું રાગણી ભગણ તગણના ભેદ
લઘુ દીરઘ લહુ નહીં વાણી વ્યાકરણ વેદ ૫૪૮
× × × ×
એમ કહીને પુતલી આપેં ગઈ આકાશ
ચોથી કથા પુરણ થઈ કહે કવી સાંમલદાસ. ૫૫૧
એ માનવતી પુતલી કહી કથા સુવિશાલ
આગળ હંશા બોલસ્યેં જે છે વાત રસાલ ૫૫૨
ઇતિ સીઘલ દેસની વાર્તા સંપૂર્ણઃ॥

વિષયાદિ–૧ પ્રસંગ આમ છેઃ–(૫૧ મી કડીથી) એકદા નિદ્રામાંથી વિક્રમ ઝબકી જાગ્યો અને અંધારપછેડો ઓઢી નગરચર્યા કરવા ઉપડ્યો. ફરતાં ફરતાં ગંધર્વ મસાણે તેણે એક ચિતા બળતી દીઠી અને માલવ દેશના બ્રાહ્મણને તેમાં પડતો અટકાવ્યો. તેના દુઃખની વાર્તા સાંભળી. એ બ્રાહ્મણે કહ્યુંઃ સ્વપ્નમાં સિંહલની પદ્મિનીને તેને વરવાની માગણી કરતી જોઇ, પણ પાસે જવા જતાં તે અદૃશ્ય થઇ, અને તે પરણવા માટે ન મળી શકતાં ચિતામાં તે ઝંપલાવતો હતો. વિક્રમ, એને તે આણી આપવાનું વચન આપી સિંહલ દેશ જવા નીકળ્યો. તે અગાઉ માતા હરસિદ્ધના પ્રતાપથી ત્યાંના વિકટ માર્ગનો ખ્યાલ તેણે લીધો હતો ત્યાં અત્યંત વસમી અને અદ્ભુત પાંચ ચોકીઓ હતીઃ ·૧ દૈત્યની ૨ અગ્નિની, ૩ સિંચાણાની, ૪ પથ્થરમય બનાવનાર પવનની અને ૫ હાથીની. વિક્રમે આ પાંચે ચોકીઓ વૈતાળ અને શક્તિ દેવીની સહાયતાથી નિર્વિઘ્ને વટાવી, અને સિંહલ નગરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં વાડીમાં માનનિઓ રમતી હતી. એક બાલિકાએ પુરૂષને આવવાની મના સંભળાવી, વિક્રમને પાછો કાઢવા માંડ્યો. પણ પાંચે ચોકીઓ વટાવ્યાનો સો

સાંભળી સિંહલ દેશ આવવાનું કારણ વિક્રમને વિચાર્યું; તેણે સ્વપ્નમાં બ્રાહ્મણે એક સુંદરીને પરણવાનું નોતરું દેતાં જોઈ અને તે અદૃશ્ય થઈ, તેથી તેને મરતો અટકાવી લેવાને સિંહલ માટે આવવું પડ્યું છે એમ કહ્યું. એ તો બારે સખીઓનો જુમલો હતો અને તેમને એક જ વરને વરવાનો ઓરતો હતો. વિક્રમ તેમને ખાડા સાથે પરણાવી ઉજ્જણી આવવા નીકળ્યો અને પાછાં ફરતાં અનુકૂલ થયેથી પેલી પાંચે ચોગીઓના રક્ષકો પાસેથી વિવિધ પ્રસાદીઓ અને સમૃદ્ધિઓ લઇ રાજનગર ઉજ્જેણ આવ્યો, અને લોભી બ્રાહ્મણને તે સઘળુએ આપીને સંતોષ્યો.

૨ વાર્તાનો પ્રબંધ દુહા અને ચોપાઇથી બાંધેલો છે. કુલ કડી ૫૫૪ છે. ૧૭૧ દુહા અને ૩૮૩ ચોપાઈ છે. છાપો એકે નથી.

૨ સ્તુતિભાગ્ર કડી ૭ છે, રખીયલનો ઉલ્લેખ નથી, ભોજપ્રશંસા છે. સિંહાસન અને પુતળીનું માત્ર સુંદર વર્ણન કડી ૫ માં છે પણ તેની પ્રાપ્તિ જણાવી નથી. માત્ર આટલું જ સૂચન છેઃ

> વાસવે સોંપ્યું વીરને વિક્રમ નર નરેશ
> કોયેક સંભવે તે ગયું પૃથિવી માંહે પ્રવેશ. ૧૫

ઉપસંહારમાં કવિની ઓળખ અને ગ્રંથના મૂળ વિષે ચાર કડીઓ છે, રખીયલ કે માતરનો ઉલ્લેખ જ નથી.

વિશેષ-૧ આ વાર્તા છપાઈ છે, જુઓ સા પ્રતિ ભાગ ૧, પાનાં ૧૫૬ થી ૨૨૪.

૨ પા પ્રતિ ઉપરથી પ્રતિને લગભગ મળતી છે. માત્ર ઉપસંહારમાં ૪ને બદલે ૧૮ કડી છે, તેમાં રખીદાસ અને તેના વંશજોનાં ગુણગાન વર્ણવ્યાં છે. પોતાના ગ્રંથોના ઉલ્લેખો પણ કર્યા છે. જુઓ છાપેલી સા પ્રતિનું પાનું ૨૨૪ મું.

૩ પા પ્રતિ ૧૮૩૪ના માગશર વદ ૭ વાર શનિની છે, તે ત્રવાડી પીતાંબરે નવતાડ ગામમા લખેલી છે. તેણે આ વાર્તાને 'પંચટમો' અધ્યાય કહી છે.

૪. જૂની છાપેલી પ્રતિમાં રખીઅલ ઉલ્લેખની ૧ કડી છે, પણ તેમાં તેના વંશજો સબંધી સૂચન નથી.

૫ કે. પ્રતિમાં આ વાર્તા ૧૪ મી છે અને પૂરણા પુતળી બોલે છે.

વાર્તા ૫ મી-પંચ દંડની-પુતળી હંસા-પૃ. ૬૭-૮૯

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ અથ સિંહાસનબત્રીસિ મધ્યે કથા પંચ ડંડની પુતળી હંસાની લપી છે.

દુહાઃ નમું માતા સરસતિ તુને પુજું લાગુ પાય
કરણા દૃષ્ટ જુઓ તમ્યો બુધી પ્રફુલિત થાય. ૧
ભોજ રાજા મન હરખીઉ મુહુરત રૂડું લીધ
સિંહાસનને પુજિઉં સોભા બહુ વિધ કીધ. ૨
× × × ×
ભોજરાજ તવ બોલીયો પુતલી પ્રતેં તે વાત,
કહો વર્ણાવું વિક્રમ તણાં સુણું જોડિ બે હાથ. ૭

અન્ત– એહ કથા જે સાંભલે કરે વિવધ પેરે દાન,
આ લોક જસ પામસ્યે પર લોક સનમાન. (૫)૨૬

× × × ×

સહુથી મોટો ધર્મ છે કરો વિચારી આપ,
વિક્રમે જસ દિગવીજે કરયો તે પુણ્ય તણો પ્રતાપ, ૫૨૮

× × × ×

રાંમકથા નવું ચરિત્ર સુણે નરનારિ જન,
એક એક અક્ષર સાંભલે રેવાનું દરસન. ૫૩૧
એહ પ્રાક્રમ જે કરે તે બેસે આસન,
કહિ કથી જે પુતળી સુણીઈં ભોજ રાજંન. ૫૩૨
એહવું કહીને પુતલી, હંસા ગઇ આકાસ,
આઇ કથા પુરણ થઇ કેહે કવિ સામલદાસ. ૫૩૩

ઇતિ શ્રી સીહાસનબત્રીસી કથામાં પંચ ડંડ સંપુરણઃ શુભં ભવતુ.

૧ શ્રી અભેદ ડંડ દેવદમનીને ઘેર છે. ૨ ઉડણ ડંડ ઉમયાદે નારી. ૧ અજીત ડંડ ૨ રાક્ષસને પાસે ૪ અજય ડંડ ૩ રતનમંજરી પાસે ૩ વીષધર ડંડ ૪ બ્રાહ્મણપુત્રી પાસે. પ્રતાપ ડંડ કોથી કંદોયણ પાસે ૫.

વિષયાદિ–૧ પ્રસંગ આમ વર્ણવેલો છેઃ (કડી ૧૬ મીથી) એકદા રાજા વિક્રમ રાજઠાઠમાઠથી નગરમાં સ્વારીએ ફરવા નિકળ્યો, દરમ્યાન દેવદમની ધાંબણું માળીઆ ઉપર વાસીદું વાળવાને પોતાની દાસીને વઢીને મોકલી અને તેથી વાદળપૂર ધૂળ ઉડતાં. સ્વારીના જોદ્ધાઓ ધૂળ ઉરાડનારને પકડવા તેના માળીએ ચઢી ગયા અને દાસીને મારી. આથી દેવદમનીએ ચીઢાઈ સ્વારીના આગલા ભાગમાં અભેદ દંડની આડ કરતાં અભેદ દિવાલ ઉભી થઈ ગઈ. અને સ્વારી ત્યાં જ અટકી. અને એ દિવાલ તોડાવા અથાગ પ્રયત્ન થવાં છતાં તે ન તૂટી તે ન જ તૂટી, અને વિક્રમ હતતેજ થયો. પછી દેવદમની સાથે વિચારતાં તેણે પંચડંડ પ્રાપ્ત કરવા રાજાને પ્રેર્યો અને વિક્રમ તેની છોકરી સાથે રાજા પાસે ચોપટ ખેલવા બેઠો. હરસિદ્ધિની કૃપાથી એ છોકરીને સ્વર્ગમાં નૃત્ય કરતી પકડી અને તેનાં આભૂષણ ખુંબાથી મેળવ્યાં અને તે પછી તેને હરાવી. પછી દેવદમનીની પ્રેરણાથી વિક્રમે સોપારાની બ્રાહ્મણી ઉમયાદેને જિતી ૧ 'ઉડણડંડ', દૈત્યને હરાવી ૨ અજિતડંડ, ત્રંબાવટિની રાજકુંવરી પાસેથી ૩ અભયડંડ, વીરભટની પુત્રી કનેથી ૪ વિષધરડંડ, અને કોથીકંદોયણ કનેથી ૫ પરતાપ કે જ્ઞાનડંડ એમ પાંચ ડંડ મેળવ્યા અને સિંહાસનને જડાવ્યા આમ સાત પ્રસંગોની આડ વાર્તાઓ કહેલી છે. ૫

૭. સ્તુતિભાગ કડી માત્ર ૧ છે, સિંહાસન બેસવાની તૈયારીની કડી ૭ (૨-૮) કે રૂપીવાસનો ઉલ્લેખ નથી. અને કવિની ઓળખની કડી માત્ર ૧ જ છે.

૪. કુલ કડી ૫૩૩ છે; દૂહા ૨૭૮ અને ચોપાઇ ૨૮૫ છે; એકે છપો નથી.

વિશેષ-૧. આ વાર્તા છપાઈ છે. જુઓ સા. મતિ ભાગ ૧ લો, પાનાં ૨૨૫ થી ૩૦૨.

૨. અહીં નોંધવાજોગ બાબત એ છે કે અંતે 'અણકથા પૂરણ થઇ' એવો ઉલ્લેખ મસ્તુત પ્રતિમાં છે,' ત્યારે તે ક્રમમાં પાંચમી આવે છે. આથી વાર્તાઓનો ક્રમ પાછળથી ખચિત થયાનો સંભવ દીસે છે.

૩ બૃ. કા. ભા. ૧ લામાં આ વાર્તા છપાઇ છે. તેમાં અને આમાં મહત્ત્વવાળો ફેર નથી.

૪. પા. સં. ૧૮૪૪ ની પાનીયાં પ્રતિમાં સ્તુતિભાગની ૮ કડી છે અને ઉપસંહારમાં સિંહાસનનું વર્ણન અને રખીદાસ અને તેના પૂર્વજો વિષે ઉલ્લેખ છે. કે. પ્રતિમાં આ વાર્તા ૧૨ મી હોવાનું જણાવેલું છે.

૫. નરપતિ કવિએ સં. ૧૫૪૧ પંચદંડની વાર્તા લખી છે; જુઓ અં. ૮૮ ક (પા મું) તેમ રા. મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઈ વાળા ગ્રંથ "જૈન ગુર્જર કવિઓ" જુઓ (પાનું ૨૯૨.)

વાર્તા ૬ ઠ્ઠી–અબોલા રાણીની–પુતળી ચિત્રાંગદા–પૃ. ૯૦–૧૦૮

આરંભ–શ્રી ગણેશાય નમઃ અબોલા રાણીની વાર્તાઃ પુતલી ચીત્રાંગનાની કથા લખ્યતેઃ ।।

દૂહાઃ શ્રી શારદાને નમું ગુણપતિ પુંજું પાય,
સિંહાસનબત્રીસમાં વર્ણવું વિક્રમરાય. ૧
સુકન્યો નાય ગોવાલીઈ જે થયું ભોજને જાણ
તે હેહલથી કાઢિયું સેંહાસન પરમાણ. ૨

અન્ત–એહવું કહીને ઉતપતી આપે ગઇ આકાશ,
છઠ્ઠી કથા પુરણ થઇ કહેં કવી સાંમળદાસ ૪૪૭
પહેલે પડદે પુતલી રમી ચતુર નર ચ્યાર
ભ્રાંમણ, સોની, સાળવી, ચોથો તે સુતાર. ૪૪૮

વિષયાદિ–૧ પ્રસંગ આમ વર્ણવેલો છે.-(કડી ૧૯ મીથી) ઉજ્જયિનીના મધ્ય બજારમાં તંબોલીનું એક હાટ હતું. ત્યાંથી રાત્રિને સમયે એક દાસી રોજ રોજ મહોર આપી પાન લેવા આવતી. તેને જોઇ તંબોલીને એની શેઠાણીને ઓળખવાનું મન થયું અને પોતાનો ગોર તેની પુંઠે પુંઠે મોકલ્યો. જંગલ, પર્વત વટાવતાં પેલો વિપ્ર દાસીની પાછળ ચાલતો આવતો એક ગુફા સમીપ આવ્યો અને દાસીની પહેલાં તેમાં પેઠો. ત્યાં તેણે ગાનતાન ગાતી, એક કુવામાંથી સોનાની ઘડયવાળા રહેંટથી પાણી કાઢતી અને અબોલાની આણ બોલતી સુંદરીઓને જોઈ. વિપ્રે તેમને અબોલા દેખાડવાનો અત્યાગ્રહ કર્યો. તેમણે કહ્યું કે અબોલા પુરૂષનું મુખ જોતી નથી. તેની એવી પ્રતિજ્ઞા છે કે એક રાતમાં ચાર પહોરની અંદર તે બેઠી હોય ત્યારે તેનું મૌન તોડાવી ચારે પડદા એક એક પછી એક તે પુરૂષનું મુખ જોતું અને તેની મૂલખરીદી દાસી થવું, પણ જે પુરુષ તેને જોવાની આતુરતાથી ત્યાં આવી ચઢે અને એક જ રાતમાં તેનું મૌન તોડાવી ન શકે તેને પ્રાતઃકાળે કારાગૃહે નાંખવો. પેલા વિપ્રે તો આ વ્રત જાણ્યા છતાં અબોલાને જોવાની

ભ્હોંસ કરી અને આત્મહત્યા કરવા તત્પર થયો ત્યારે તે બ્રાહ્મણ દોઇને તેને જતો કરવાની મનીષાથી તેને એક કુંડમાં ન્હાવા મોકલ્યો અને જેવો તે એમાં પડ્યો ચમત્કારથી આફ્રણીએજ પેલા તંબોલીના હાટ આગળ આવી પડ્યો. જાગી હટતાં જોયેલો દેખાવ યાદ કરી રડવા લાગ્યો, ત્યાં નગરચર્યા જોવા નીકળેલો વિક્રમ આવી ચઢ્યો અને તેનું વીતક સાંભળી તેની આતુરતા તૃપ્ત કરવા વચન આપ્યું, અને પછી એક રાતે તંબોલીની દૃષ્ટિ આવેલી પેલી દાસીની પાછળ પાછળ વિક્રમ અબોલાની ગુફાએ ગયો અને ચાર (પેટા) વાર્તાઓ કહી અબોલાનું અબોલપણું તોડાવ્યું. પછી તેના મુખેથી તેના જન્મની પૂર્વકથા સાંભળી અને બ્રાહ્મણ સાથે તેને પરણાવી વીસ ગામ સુંપ્યાં.

૨ કુલ ૪૫૪ કડી છે. તેમાં ૧૪૩ દુહા, ૩૦૭ ચોપાઈ અને ૪ (બારબાર લીટીના) છપ્પાય છે.

૩ સ્તુતિભાગ કડી ૧ છે, રખીદાસનો ઉલ્લેખ નથી; ગ્રંથમધ્યમાં છે, કવિ ઓળખનું માત્ર એકજ પાદ (૪૪૯) છે.

૪ અંતે ચાર પડદા પેટા વાર્તા તેનો સંક્ષેપ ૪૫૦–૩ એ ચાર કડીમાં આપેલો છે.

વિશેષ–૧. આ વાર્તા સા. પ્રતિ ભાગ ૧ લો, પાના ૩૦૨–૩૬૮ મે પ્રકટ થયલી છે.

૨. કે. પ્રતિ અને સં. ૧૯૦૧ નો ચોપડો હિ. પ્રતિ આ પ્રતિને લગભગ મળતા છે. હિ. માં ૪૫૦–૪ એ કડી નથી. સં. ૧૮૩૬ ની પા. પ્રતિમાં ૨ કડીમાં રખીદાસનો અને ૨ કડીમાં કવિની ઓળખનો ઉલ્લેખ છે. સં. ૧૮૬૯ વાળી પ્રતિમાં રખીદાસનો ઉલ્લેખ નથી.

વાર્તા ૭ મી–નાપિકની–પુતલી શ્યામિકા–પૃ. ૧૦૮–૧૨૨

આરંભ–શ્રીગણેશાય નમઃ । અથ સિંહાસનબત્રિસી મધ્યે વાર્તા નાપિકની પુતલી શામકની કથા લખ્યતે ॥

ચોપાઈ. પ્રથમ સારદાને કરૂં પ્રણાંમ મુઝ સુપ દેજ્યો સુંદર વાણિ,
ગાઉં હેતે વિક્રમચરિત્ર જે સાંભલ્યેથી થાઈ પવિત્ર. ૧
ઉજેણિ નગરીયે સુપ જેહમાં કંદ્રપના સરિખુ રૂપ,
તેહ તણું સિંહાસન સાર તે લાવ્યો ભોજ ન લાગી વાર. ૨

દુહાઃ સુણો ભોજ કહેં પુતલી એહવો વિક્રમરાય,
તેહનો મહિમા સાંભલે પાંચે પાતિક જાય. (૨) ૯૫
હરસિધ તો કીપા કરેં ટલે વ્યાધિ નેં શોક,
મનવંછીત ફલ પામસ્યેં જે કોય સુણસ્યેં લોક. ૨૯૬
ગાઈ, સીખેં નેં સાંભલેં તેહને નર્મદાનુ દર્શન,
પુન્ય ઉપર જે મન ધરે કોમલ રહેસ્યે મન. ૨૯૭
આક્રમી વિક્રમ થયો ભોજ સાંભલો કર્ણ,
એહવાં પ્રાક્રમ જો કરો તો ધરો સિંહાસન ચર્ણ. ૨૯૮

પરદુખભંજન સુંધિકરણ અજીત અભેદિ થાય.
એ સીહાસન ઇંદ્રનું બીજો ન ધરે પાય. ૨૯૯
એહવું કહીને પુતલી આપેં ગઇ આકાસ,
સપ્તમી કથા પુરણ થઈ કહે કવી સાંગલદાસ. ૩૦૦

ઇતિ સીહાસન બત્રીસી મધ્યે કથા નાપીકની સંપૂર્ણઃ શ્રીરસ્તુઃ શ્રીશુભં ભવતુઃ સંવત ૧૮૭૬ ના માગસર વદી ૧૧ વાર રવૌ લપીતંઃ કપડવણજ મધ્યે લપીતં પનાસ મીઠાજી ચેલા જીવણ લપીતં સુભં ભવતુ કલ્યાણમસ્તુ શ્રીરસ્તુઃ

વિષયાદિ-૧. પ્રસંગ આમ વર્ણવેલો છેઃ-(કડી ૧૦ મીથી) રાજા વિક્રમ એક વખત હજામ પાસે પગ ચંપાવતો હતો તે વેળા એક કાનફટો યોગી આવી ચઢયો. એ તેની પાસેથી, હજામને બહાર કાઢી, પરકાયાપ્રવેશનો મંત્ર શીખ્યો; વિક્રમે બહાર કાઢયાથી, હજામને મન વસવસો રહી ગયો અને ઘેર જઈ મરવા તત્પર થયો. નગરચર્યાએ નીકળેલા વિક્રમને તેની ખબર પડી. એટલે એ પરદુઃખભંજન રાજાએ તેને પરકાયાપ્રવેશનો મંત્ર શીખવ્યો. વિક્રમ તો એ વાત વિસર્યો. એકદા મૃગયા અર્થે રાજા વનમાં ગયો, અને મૃગને માર્યો, પછી પેલા મંત્રનો પ્રયોગ કરી જોવા અરૂપક જોયું અને કોઇને ન દીઠું, એટલે રાજાએ પોતાના ખોળીયામાંથી જીવ કાઢી મૃત મૃગના દેહમાં પ્રવેશ કર્યો. પરંતુ કર્મસંજોગે તેટલામાં પેલો લુચ્ચો હજામ ત્યાં આવી ચઢયો અને તે ઝટ દઇને રાજાના જ દેહમાં પેઠો. એટલે વિક્રમ તો છેતરાયો. તેનાથી પોતાના દેહમાં પાછા ન પેસી શકાયું અને હજામ વિક્રમ બની બેઠો; અને ઉલટો પેલા (બાંડા) મૃગને (વિક્રમ તેમાં પેઠેલો હોઇને તેનું કાસળ કાઢવા) મારવા દોડયો; પણ મૃગરૂપ વિક્રમ તે ચેતીને નાસી ગયો. એટલે વિક્રમ બનેલા નાપિકે કોઈ પણ મનુષ્ય પેલા (બાંડા) મૃગને મારે તેને ગામ આપવાનું જાહેર કર્યું; પછી તે ઉજેણી આવી વિક્રમનું રાજપાટ ચલાવવા લાગ્યો. પણ રણવાસમાં પટરાણી તેનાં ચિહ્નોથી કળી ગઇ કે એ રાજા ખરો વિક્રમ નથી, એથી તે એની અડારો પણ ન ગઈ અને પતિવ્રતાપણું જાળવ્યું.

આ પાસ એકદા એક પોપટને મરતો દેખી હરણની કાયા છોડી વિક્રમ તેમાં પેઠો અને પોપટ થઈ પ્રધાનને ત્યાં ગયો, અને તેને ચેતવ્યો કે ખરો વિક્રમ તો હું પોતે છું અને હાલ જે છે તે હજામ હોઈ બેઠો છે. પછી પ્રધાન, રાણી અને પેલા પોપટ મળી એક એવો સંચ રચ્યો કે એક મુઆ ઘેટાને રાજદ્વારે બાંધી રાણીએ તેને કહ્યું કે જો તું સાચો વિક્રમ હોય તો પરકાયાપ્રવેશ કરીને ઘેટાને જીવતો કર અને તેમ કરે તો હું તને મારો ખરો ધણી વિક્રમ માનું. ઓછીમત્તનો હજામ તેથી તેણે આપવડાઇ દાખવવા જેવો પેલા મુએલા ઘેટાના ખોળીયામાં પ્રવેશ કર્યો કે ઝટ દઈને પોપટના દેહે હાજર રહેલા વિક્રમે પોતાના મૂળ દેહમાં પ્રવેશ કર્યો. અને હજામને ઘેટાના દેહમાં ચુંમાઇને રહેવું પડ્યું. વિક્રમે પછી તેનું પાળીપોષી પૂરૂ જતન કરવા માંડયું. દરમ્યાન બનવાકાળ તે એક બ્રાહ્મણના જુવાનજોધ પુત્ર ઉપર વાઘે વનમાં તરાપ મારી, પણ દયા આવતાં તેને છોડ્યો ખરો, પરંતુ ભયનો માર્યો તે મરી ગયો. એના મૃતશરીરને બ્રાહ્મણ રાજ્યદ્વારે લાવ્યો. તેનું કલ્પાંત સુણી પેલા ઘેટાના દેહમાં રહેલા નાપિકને વિક્રમે બ્રાહ્મણપુત્રના દેહમાં પેસવા પ્રબોધ કર્યો અને હરામી હજામે વિક્રમની પુત્રી પરણવાનું અને વીસ ગામ લેવાનું વચન મેળવી, પરકાયાપ્રવેશ કરી, બ્રાહ્મણપુત્રને જીવાડ્યો.

૨ કુલ કડી ૩૦૧ છે; ૯૪ દુહા, ૩ છપ્પય, અને ૨૦૪ ચોપાઇ છે. પ્રતિમાં ૩૦૦ કડી નોંધી છે, પણ ૪૧ મીનો આંક બેવડાયાથી ૩૦૧ થાય છે.

૩. સ્તુતિભાગ કડી ૧ છે, રખીદાસનો ઉલ્લેખ, તેમ ગ્રન્થમહિમા કે કવિ-ઓળખ નથી.

વિશેષ:-૧. આ વાર્તા છપાઈ છે. જુઓ સા. ૫. બં. ની સિંહાસન બત્રીશી ભાગ ૨ જો, પાનાં ૩૬૯-૪૦૩.

૨ સં. ૧૯૦૧ નો ચોપડો હિ. આ પ્રતિને મળતો છે. સં. ૧૮૩૬ ની પ્રતિ પા. માં આ વાર્તાનાં પાનાં પડયાં છે. કે. પ્રતિમાં થોડોક વધારો છે, પણ તે ખાસ મહત્વનો નથી.

——:૦:——

વાર્તા ૮ મી-ધનવંત શેઠની-પુતળી લક્ષ્મણા-પૃ. ૧૨૨-૧૩૩

આરંભ: દુહા-એહા ભોજ સભા કરી તેડા વિપ્ર સુજાંણ,
સુહુરત સુભ આપો મુને જોતિક જોઈ પુરાંણ. ૧
પુષ્ય નક્ષત્ર પુરાણા તિથી સીધ યોગ ગુરૂવાર,
ધન લગ્નેં સુહુરત સુલેં અમૃત ચોઘડીયું સાર. ૨

અન્તા દુહા—નથી થયો અવની વીષેં સત્યવાદિ રાજન,
એહવો જે દાતા થસ્યેં તે બેસે આસન (!) ૮૫
સુણે બેસો ભોજ રાયજી દાતા એહવા થાયો,
પરકામ એવાં કરી નવિ સકો તો નવિ ધરસ્યો પાયો. ૮૬
એમ કહીનેં પુતલી આપે ગઈ આકાશ,
આઠમી કથા પુરણ થઇ કહે કવી સાંમલદાસ. ૮૭
એહ લક્ષ્મણા પુતળી કહી કથા સુવિશાળ,
હવેં કામાક્ષા બોલસ્યે આગળ વાત રસાળ. ૮૮

ઇતિશ્રી વીક્રમચરિત્ર કવી સાંમલદાશ વીરચિતે ધનવંત શેઠની વાર્તા સંપૂર્ણ શુભં ભવતુ. શ્રીયોરસ્તુઃ

વિષયાદિ-૧ પ્રસંગ:-એકદા વિક્રમે પોતાનો ગર્થભંડાર જાણવાની ઇચ્છાથી પૂછતાં પ્રધાને કહ્યું: જ્યાંસુધી તમારે પુણ્યનું કામ છે ત્યાંસુધી દામ જરૂરી છે. આથી તેણે ધન આણવા ઇષ્ટ-ઉપાસના આદરી. શંકરે તેને દક્ષિણ સાગરના બેટમાંના કદલી વનમાં એક અવધૂત રહે છે, તે તને કંઇક આપશે, જેથી તારા ભંડાર ભર્યા રહેશે એવું વરદાન દીધું. યોગિનીની મદદથી વિક્રમ ત્યાં ગયો. અને એક જડીબુટ્ટી કનકલતા પ્રસન્ન થઇને અવધૂતે તેને આપી કહ્યું કે ૫૬ તોલા કથીરમાં પા રતિ આ બુટ્ટી નાંખી તપાવ્યેથી બધું સોનું થશે અને આખીયે વાપર્યાથી ૫૬ કરોડ ટકા થતાં બારણે ધ્વજ ફરકશે અને ભેરી વાગશે. પણ બીજી વાર જો આ બુટ્ટી માગવા આવીશ તો પ્રાણ જશે. વિક્રમ તે લઇને ઉજ્જેણ

આવ્યો. તેણે ૫૬ કરોડ ટકા એ વડે પડાવ્યા. ઉજેણમાં એક ધનપાલ શેઠ ૫૬ ક્રોડીનો ધણી હતો. તેણે પોતાના દીકરાનો વિવાહ એવા જ ધનવાન શ્રીવંત શાહની દીકરી વેરે કર્યો. પણ તે પછી વિષમ દશા બેઠી અને સઘળું ધન, વ્યાપાર, માલ ધનપાલનાં ચાલ્યાં ગયાં, એટલે પોતાની દીકરીનો વિવાહ શ્રીવંત શાહે ફોક કર્યો, અને એક ધનાઢ્ય ભાનો ચાની પુત્રી વેરે પરણાવવા તત્પર થઇ ગામ ચોરાશી જમાડી. વિક્રમ નગરચર્યા જોવા નિકળ્યો તો ધનપાલનો દીકરો વિવાહ ફોક થતાં મરવા તત્પર થયેલો દીઠો. વિક્રમે તેને પોતાનું બધુંએ ધન સોંપ્યું અને તેને રાજપુત્રને યોગ્ય ઠાઠમાઠથી પરણાવ્યો.

૨ કુલ કડી ૨૮૮ છે; દુહાઃ ૧૦૪, છપ્પા ૫, અને ચોપાઇ ૧૭૯ છે. પ્રતિમાં કડી ૨૮૭ નોંધી છે. પણ (૨)૫૯ મીને બદલે (૨) ૬૦ લખાયાથી એક કડી વધુ નોંધાઇ છે.

૩ સ્તુતિભાગ નથી, ગ્રથમહિમા, કવિઓળખ, રખીયલઉલ્લેખ આદિ પણ નથી.

વિશેષ-વાર્તા છપાઇ છે. જુઓ સા. ૫. લ. ક. સિંહાસનબત્રીશી. ભાગ ૨ જો, પાનાં ૪૦૪-૪૪૨. કે પ્રતિ ઘણી ખરી મળતી છે. રા. હીરાલાલના ચોપડામાં આ વાત નથી, પાનીયાં પ્રતિ-૫૧. માં આરંભમાં ૧૫ કડી સ્તુતિની વધુ છે; તેમ રખીયલ-પ્રશંસાની કડી ૪ વધુ છે; એ પ્રતિ ત્રુટક છે; એમાં કેટલાંક દુહા-ચોપાઇ વધુ છે.

વાર્તા ૯ મી-હંસની-પુતળી કામાક્ષા-પૃ. ૧૩૩-૧૪૭

આરંભ: શ્રીગણેશાય નમઃ ।। અથ સિંહાસનબત્રિસિ મધ્યે કથા હંસની પુતલી કામાક્ષાની લખી છે.।।

દુહાઃ આદિ નમું ભેરવ તુંને ચરણે રાખું મન,
ક્રિપા કરે મહા વીર તું જાંણિ નિશ્ચેં મન. ૧
બટુક ભૈરવ પ્રસક્ષ છે નોંધારાં આધાર
જે કહેવાય તમ તણો કરો તેની સાર. ૨
આનંદ થયો મન ભોજને લીધું મુહુરત લગ્ન,
સિંહાસનને નિરખીયું થયું મોહ મન મગ્ન ૩

અન્તઃ-દુહાઃ ચરિત્ર એહવું સાંભળી દાતા આપો લાહાણ,
કિરપી તો માને નહી સુંમ તો છંડે પ્રાણ. (૩) ૪૫

× × × ×

એહવું સાંભળે હેતેં કરી કરે પુન્ય મહા ઠાંમ,
દ્રસે દર્શન નર્મદા તણું નાહ્યે ગંગાસ્નાન. ૫૦
નથી થયો અવની વિષે સસવાદિ રાજન,
એહવો જે દાતા થસેં તે બેસેં આસન. ૫૧
સુખે બેસો ભોજ રાયજી દાતા એહવા થાયો,
પરકાંમ એહવાં કરિ નવ્ય શકો તો નવિ ધરશો પાય. ૫૨

ખંભાતની આસપાસ ગર્દભ કરી આપ્યો, અને તેની કન્યા પરણ્યો. રાજમોહોલમાં રાત્રે પેલો ગર્દભ સુંદર પુરૂષ થઈ કન્યા સાથે રંગે રમતો અને દહાડે પાછો ગધેડો બનતો. તેણે આ ગુહ્ય વાત કોઇને ન કહેવાની પ્રતિજ્ઞા લેઈ કુંવરીને કહી. તેના પ્રધાન-ની પુત્રી પણ ગર્દભને પરણી, તેને ગર્ભ રહ્યો. માતાના પૂછવાથી તેને પોતાનો ધણી એ ગર્દભ નહીં ઇન્દ્રનો પુત્ર હોવાનું કહ્યું, અને રાત્રે તેને એ પ્રકાર દાખવ્યો. આખરે સ્ત્રીની જાત, એથી પ્રધાનની પત્નીએ જેવું પુરૂષનું રૂપ ગધેડાએ ઉતારી ધર્યું તેવું જ પેલું ખોળીયું બાળ્યું તરત જ પોતાની પત્નીઓને ચેતાવી ગર્દભસેન વિમાને ચડ્યો અને ચઢતાં કહ્યું કે તમે નાસવું હોય ત્યાં નાસો, ઘડીકમાં આ નગરનું દટ્ટવર થશે. એટલે તે સ્ત્રીઓ ત્યાંથી નાઠી અને પાંચેક કોશ પહોંચતાં ખંભાત ઉંધું વળ્યું. પેલી સ્ત્રી નદીતટે ઋષિને આશ્રમે ગઈ. રાજકુંવરીને વિક્રો અને પ્રધાનપુત્રીને પરભવ નામનો પુત્ર થયો. પરભવ મોટો થતાં વણજારા તેને વનમાં ફરતો હતો ત્યાંથી ઉપાડી ગયા, અને તે શકુનપરીક્ષા અને પક્ષીઓની શીખ્યો. વિક્રો મોટો થતાં શિકાર કરવા લાગ્યો તેથી બ્રાહ્મણો કચવાયા, એટલે વિક્રો ત્યાંથી પરભવની શોધે ચાલી નીકળ્યો. માર્ગમાં વણજારાની પોઠભેળો તે રહ્યો. અને એક ભવિષ્યભાખુ શણુત્રીએ પક્ષીજાલીથી પૂરથી ઉભરાતી નદીમાં તરતી શણગારભરી સુંદરીના શકુન કહ્યા. વિક્રો એ સાંભળી નદીએ ગયો અને મડદું બહાર કાઢ્યું અને ઘરેણાં લીધાં એથી વનચરોએ પ્રસન્ન થઈ તેને રાજા થવાની આશીષ આપી દીધી અને ભવિષ્ય ભાખ્યું કે સવારે વણજારાની પોઠ લુંગાશે. વિક્રાએ પોઠોમાં પેલા દાગીના ઘાલ્યા. અને પાસેના નગરના રાજા પાસે જઈ વણજારા પોતાના ચોર હોવાનું કહી રાજસેવકોને ત્યાં આણી મુદ્દામાલ પકડાવ્યો. રાજાએ તેને દંડ દીધો અને શણુત્રીને પોતાના ભાઈ તરીકે ઓળખી વિક્રાએ સાથે લીધો. ત્યાંથી તેઓ ઉજેણી નગરી આવ્યા, અને વૈતાળને મહાત કરી તેની મદદથી રાક્ષસને હણી, ઉજેણીનું રાજ્ય સોંપ્યું અને વિક્રાનો વિક્રમ થયો.

૨ કુલ કડી ૩૫૧ છે; દુહા ૧૫૦, છપ્પય ૧ અને ૨૦૦ ચોપાઇ છે. સ્તુતિમાત્ર કડી ૧ છે, રચ્યાઅલકુલ્લેખ કે કવિ ઓળખ આદિ નથી.

વિશેષ-વાર્તા છપાઈ છે; જુઓ સા. ૫. ભં. ક. સિંહાસનબત્રીશી ભાગ ૨ જો, પાનાં ૫૦૧-૪૦. પા માં કેટલોક વધારો છે, બીજી પ્રતિઓમાં ઝાઝો ફેર નથી.

———:૦:———

વાર્તા ૧૧ મી-કલશની-પુતળી-બાળા-પૃ.-૧૬૩-૭૬

આરંભ-શ્રીગણેશાય નમઃ અથ વાર્તા કલશની પુતલી બાલાની લષી છેઃ॥

દુહાઃ વાકવાદની પ્રણમું પ્રણવું ગણપતિ રાય,
કરુણા દૃષ્ટે અવીલોકતાં શુધી પ્રકુલીત થાય. ૧

× × × ×

ધાર નગરનો રાજીયો ભોજ રાય માહા સુર,
ચતુરસીરોમણ આગલો જેહમાં ઇશ્વરનું નુર. ૬

અન્ત-સંસ્કૃતમાં કાલીદાસે કહ્યું શુધી સાર સાંભલી લહૂં,
પ્રાકૃત વીદ્યા અહને ગમી પ્રબંધ બાંધ્યો પંડીતને નમી. (૪૦)૬

× × × ×

એમ કહીને પુતળી આપે ગઈ આકાશ,
અગ્યારમી કથા પુરણ થઇ કહે કવી શાંમળદાસ (૪૦) ૬
એ કનકા પુતળી કહી કથા શુવિશાળ,
હવે સીંહકા બોલસ્યે આગળ વાત રસાળ ૭

ઇતિશ્રી સીંહાસનબત્રીસી મધ્યે પ્રાકૃતપ્રબંધે કવી સાંમળદાસ વીરચીતે કળસની વાર્તા સંપૂર્ણઃ ॥ શ્રીરસ્તુ ॥

વિષયાદિઃ ૧ પ્રસંગઃ-વિક્રમના પલંગ તળેના ભોંયરામાં ચાર કળશ ૫૬ કરોડ ટંકાના મૂલ્યના મણિ આદિથી ભરેલા હતા. ચાર ચોરોએ મળીને ખાતર પાડી જંગલમાં જઈને દાટયા. વિક્રમે તે ગુપ્ત ચર્યાથી જાણ્યું. અને બીજે દિને ત્યાં જઇ તે એ કળશને ખોદી લાવી, ગાડીમાં ઘાલી, ઉજ્જયિણીમાં લાવતો હતો ત્યાં દ્રવ્યના અભાવે દુઃખી થતું બ્રાહ્મણકુટુંબ દેશવટે જતું દીઠું. તેની આગ્રહી આરજુથી વિક્રમે એ ચારે કળશ તેમને આપ્યા. બ્રાહ્મણે વિવાહ આદર્યો. દરમ્યાન પેલા ચાર ચોરને દાટેલા કળશ ન મળતાં બ્રાહ્મણને ત્યાં હોવાનું જણાતાં રતોવઇ ચોરી કરી, અછક ઉડાવી લીધા બ્રાહ્મણ એ કલશ ચોરાયા જાણતાં રાજદ્વારે આવી વિક્રમને ગળે પડી તેણે જ ચોરી કરાવી ઉપડાવ્યાનો આક્ષેપ મૂકયો. વિક્રમ ગભરાયો. તેણે જાતજાતના લોકોને શકથી તપાસ્યા, પણ કળશની ભાળ ન જ મળી. આખરે જુગારીઓની ટોળી બોલાવી અને ખુબીથી એક કથા કહી તે દ્વારા પકડવાની યુક્તિ આદરી એક વાણીયાનો પુત્ર અને બીજા વાણીયાની પુત્રી નિશાળમાં ભણતાં હતાં ત્યાં પેલી છોકરી પાસેથી વણિકપુત્રે વચન મેળવ્યું કે જો મારો પિતા તારી જોડે મને ના પરણાવે તો પરણેલ ધણી સાથે રહેવા જવા પહેલાં, તારી સાથે એક રાત્રિ આવી હું રહી જઇશ. વાણિકપુત્રી એવો પ્રસંગ આવતાં પોતાના ભવા શ્રીમંત ધણીની પરવાનગી મેળવી બનીઠનીને પેલા વણિકપુત્રને ત્યાં ગઈ. રસ્તામાં ચોર મળ્યા તેમને પ્રેમીને ત્યાંથી પાછા ફરતાં દાગીના આપવાનું વચન આપીને પેલા પ્રેમી શેઠને ત્યાં ગઇ. પ્રેમીએ વચન પળાયલું જોતાં બેન કહી તેને વચનમુક્ત કરી. રસ્તે વળતાં, દરમ્યાન ચોરોને લાભ મોટો થયાથી તે માટે એ સ્ત્રીને એમને એમ જવા દીધી. આમ સ્ત્રીનું વચન રહ્યું. ધણીની સાલસાઇ સચવાઇ, સતીનું શીલ સચવાયું અને ચોરોએ ઉદારતાથી પ્રકૃતિ વિરુદ્ધ સ્વભાવ દાખવ્યો. વિક્રમે આ ચારમાંથી સૌથી સારૂ કોણ એવો પ્રશ્ન કર્યો; અને જે ચાર જણે ચોરને વખાણ્યો, તેની ઉપર ચોરીની શકા લાવી, કળશ સોંપી દેવા તાપ આપ્યો, પણ તેમણે ન માન્યું સામું શિક્ષા ન કરવાનું અને ઉલટાં વીસ ગામ આપી વજીર બનાવવાની ખાત્રી આપી ત્યારે તેમણે એ ચારે કળશ સભામાં પાછા સોંપ્યા અને વિક્રમે તે પેલા બ્રાહ્મણને સોંપ્યા.

૧ કુલ કડી ૪૦૭ છે. દુહા ૮૫ અને ચોપાઇ ૩૨૨ છે.

વિશેષ-૧ આ વાર્તા છપાઈ છેઃ જુઓ સા. ૫ લં. ક. સિંહાસનબત્રીશી ૨ જો, પા. ૫૪૦-૫૮૩.

૨ પુતળી બાળા એવો આરંભમાં ઉલ્લેખ છે ત્યારે અંતમાં 'કનક' નામ આપ્યું છે. સ્તુતિભાગ ૪ કડી છે. કવિઓળખ ૧ થી કુલ ૨૯૫ કડી છે.

વાર્તા ૧૨ મી–કાવડીયાની–પુતળી સિંહિકા–પૃ. ૧૮૦–૨૦૩

આરંભ–શ્રી ગણેશાય નમઃ અથ સિંહાસનબત્રીસી મધ્યે પુતળી સીંહકાની વાર્તા.

દુહા–કમલજતનયા વર્ણવું માગું ઉતમ બુધિ,
વાસ કરો રસના વીષે તો બોલું અક્ષર શુધ. ૧
વર્ણવું વિક્રમસેનને તો બુધિ પ્રફુલીત થાય,
ધર્મબુધિ ઘણું ઉપજે ને પાપ સમુલું જાય. ૨

અન્ત–ચોપાઇ–અમદાવાદ મધ્યે છે.વાસ રહું છું રાજપરને પાસ,
શ્રીગોડ માલવી બ્રામણ જાતિ બહુચરપ્રતાપે શુભ સાક્ષાત. ૬૧
કીપા સારદા સીવજી તણી બટુકનામસ્યું પ્રીત જ ઘણી,
કરતાહરતા સર્વે છે ઈશ જશઅપજશ માનવને શીશ. ૬૨
× × × ×
કાષ્ટ તણી જિમ પુતલી રમાડે તે સુતાર,
તે વત હું તો જાણજ્યો મુજ ઈશ્વરનો આધાર. ૬૫
ભોજ પ્રત્યે કહે પુતલી જો સાહસીક એહવા થાઉ,
પરકારજ પ્રાક્રમ કરો તો સિંહાસન પાસે જાયો. ૬૬
ઈમ કહીને પુતલી વેગે ગઇ આકાસ,
બારમી કથા પુરણ થઇ કહે કવી સાંમલદાસ. ૬૭

ઇતિશ્રી કવી સાંમળદાસ વિરચ્ચીતે પ્રાકૃતપ્રબંધે કથા કાવડીયાની વિક્રમચરિત્રની સંપૂર્ણઃ સમાપ્તઃ શ્રીરસ્તુઃ કલ્યાણમસ્તુઃ શ્રીસંવત ૧૮૩૬ના વર્ષે ચૈત્ર શુદિ પંચમી રવીવાસરે લપીતં કપડવણીજ્ય નગરે લપીતં શુભ ભવ.

વિષયાદિ–૧ પ્રસંગ–ભોજ સિંહાસને બેસવા ગયો ત્યારે બારમી સિંહિમ પુતળીએ વાર્યો. એટલે તેને વિક્રમચરિત્ર સંભળાવવા તેણે કહ્યું, ત્યારે તે બોલીઃ– એકદા રાનમાં ગોવાળ ચોપાં ચરાવતો હતો, તેમાં એક ગોવાળે સીધી હાંકવા છતાં પોતાની વૃદ્ધ ગાય વાંકી વાંકી ચાલતી હતી તેથી લાકડીના પ્રહાર કર્યા અને તે કર્મસંજોગે મુઈ. એક બ્રાહ્મણપુત્રે તે દીઠું. તેણે એ વાત ગામમાં કહેવાની ટકોર કરી, ત્યારે ગોવાળે ચીઢાઇ તેને પણ માર્યો. આમ ગૌહત્યા અને બ્રહ્મહત્યા તેને લાગી. પછી તે રાત્રે ઘેર સુતો હતો ત્યારે તેના પેટમાંથી ગાય બોલી. ગોવાલણીએ જાગી જોયું તો ધણીના પેટમાં કીડા ખદબદતા જોયા. અને તે હત્યારો હોવાનું કળી જતાં તેને જાળો દેઈ, ગંગાતીરે દેહ પાડવા કાશી જવા પ્રબોધ્યો. એટલે તે કરવત મુકાવા કાશી ગયો. કરવતીયાએ તેની વાત સાંભળી ગૌહત્યા અને બ્રહ્મહત્યા કરવત મૂકાવ્યે નહીં ટળે એમ કહ્યું, ત્યારે પાસેના તપોવનમાં જઈ બળી મરવા તત્પર થયો. ત્યાં ચ્યવન ઋષિ આવ્યા અને તેમણે સુરપાણ નજીક ગૌતમ ઋષિના આશ્રમે જઇ તેમના પ્રસાદથી હત્યામુક્ત

થવા કહ્યું. ત્યાં તે એકલો ન જતાં ચ્યવનને સાથે લઇને તે સ્થળે ગયો અને ગૌતમ ઋષિએ તેને યથાવિધિ વિક્રમચરિત્ર કહી શુદ્ધ કર્યો. પછી ત્યાંથી પવિત્ર થઈને ગોવાળ ઘેર ગયો, તે દરિદ્રી મટી પ્રભાસપાટણનો ગોપાળ સંઘરાજ થયો; અને મરતાં કૈલાસ-વાસ પામ્યો, અને તે ભોજરૂપે ધારાનગરીમાં અવતર્યો.

પછી પેલી પુતળીએ વિક્રમના પરદુઃખભંજનની વાત કહી: એકદા ગંગાજળ ભરીને ઝાડખંડી વૈજનાથને ચઢાવવા કાવડ લેઇ જતા કાવડીયા ઉજ્જેણુ આવ્યા. વિક્રમે તેમને સંતોષી પોતે પણ કાવડ લેઇ અડસઠ તીર્થ કરવા મન ધર્યું, અને યાત્રાએ ચાલ્યો. ફરતો ફરતો કર્ણાટક આવી ચઢ્યો, અને રાત વાણિકહાટે રહ્યો તેનાં સપગલાંથી એ વાણીયો કમાયો, એટલે તેના આગ્રહથી બે દિન વિક્રમ વધુ રોકાયો. દરમ્યાન એ વણિકની પુત્રી કુંવારી હતી તે પરણવા યોગ્ય થઈ હતી છતાં પરણવામાં વિલંબ કરતી હતી તેથી એ સંબંધમાં તેને વાદ થતાં તેની ભાભીએ મ્હેણું માર્યું કે તારે તો વિક્રમને પરણવું હશે, માટે કોઇ વાણીયાને તું પરણતી નથી. આથી વાદે ચઢી તેણે બહોંશ કરી, એવું જ પણ લીધું. લેતાં તો શું તેણે એ લીધું, પણ વિચાર કરતાં એમ થવું અસંભવિત લાગતાં કુવે પડવા મધ્યરાત્રે પરવરી. વિક્રમ (કાવડીયો) પણ તેની પ્રાછળ પાછળ ગયો અને તેને કુવે પડતી અટકાવી પોતે છતો થયો, છાનો ગાંધર્વ વિવાહ કર્યો અને પોતાની પ્રતીતિ ખાતર એક દૂહો લખી આપ્યો તથા વીંટી આપી; અને તેનામાં ગર્ભાધાન કીધું. પછી વિક્રમ ત્યાંથી તીર્થયાત્રાએ ચાલ્યો. પેલી વણિકપુત્રીને ગર્ભ રહેતાં ઘરના તેમ બહારના સહુએ તેને વ્યભિચારિણી કહી વગોવી. એટલે તે ગામ બહાર શિવ-મંદિરે ગઈ અને તેના મહંતને આશ્રમે રહી. ત્યાં તેને પુત્ર અવતર્યો. પછી તે મોટો થઇ નિશાળે ભણવા લાગ્યો. ૧૨ વર્ષનો થતાં તેને કાકે નબાપો કહ્યો. આથી તેને રીસ ચઢી અને માને પોતાના બાપની વિગત પૂછી; પછી પેલો દૂહો અને વીંટી લેઈ વિક્રમને શોધવા અને પોતાનું રાજપુત્રત્વ સાધવા ઉજ્જેણુ ગયો. ત્યાં માલણઘેર રહી, ઘણીક ખુબી, તરતીબ અને સાહસિક હિમ્મતથી વિક્રમરાજાને હરાવ્યો. તેના બે પંડિતો, બે કંદોઈ અને એક ગુણકા અને ખુદ વિક્રમ એ સહુને મહાત કર્યા અને પછી ઉઘાડા થવાનું રાજ–આવ્હાન મેળવી, ભરસભા વચ્ચે ઉઘાડો થયો. વિક્રમે તેને ઓળખી, રાજપુત્રપદે સ્થાપ્યો. થોડોક સમય વીત્યા બાદ પાવનપુરનો એક વાણીયો તળાવ ખોદાવતાં પાણી નહીં ટકવાથી એક બત્રીસાનો ભોગ મેળવવા વિક્રમ પાસે આવ્યો અને તેના આ રાજપુત્રને ભોગ આપવા આગ્રહ ધરી પાવનપુર લેઈ ગયો. પણ માત્ર તેની વચલી આંગળીના લોહીથી દેવી અને વરુણદેવ પ્રસન્ન થતાં વધ વિના કાર્ય થયું અને રાજપુત્ર જીવ્યો. પછી તેને રાજપાટ સોંપી વિક્રમ પરદુઃખો ભાગવા લાગ્યો.

૨ કુલ કડી ૬૬૮; ૬૬૭ ની નોંધ ભૂલવાળી છે; બધાંયે દૂહા અને ચોપાઈ છે: ૨૧૯ દૂહા અને ૪૪૯ ચોપાઇ છે. સ્તુતિની ૧ કડી જ માત્ર છે. રૂપીવલ ઉલ્લેખ-નથી, ગ્રંથમહિમા અને કવિ-ઓળખ ટુંકાં છે. ઇતિશ્રીમાં "પ્રાકૃતપ્રબંધ" એમ્સજ્ઞા બત્રીસ પુતળીને અપાઇ છે.

૩ આ વાર્તામાં વિક્રમમહિમા સ્કંદપુરાણમાં હોવાનો નીચેનો ઉલ્લેખ નોંધવા, વિચારવા અને તપાસવા યોગ્ય છે:—

કહે ગૌતમઃ ઋષિ સૂણો પાપી થાય પવિત્ર,
નરમદા સાંનિધ્યે સાંભલે વાર વિક્રમચરિત્ર.૪૩

× × × ×

કલિજુગમાં એ વિક્રમ થયો, મનુષ્ય, દેવ ને ઋષિએ લહો,
પુત્ર આવ તે ઇન્દ્રજ તણો સ્કંદપુરાણમાં મહિમા ઘણો. ૪૪

વિશેષ-૧ આ વાર્તા છપાઇ છે: પાનાં ૫૮૪ થી ૬૬૧. હિ. ઘણીખરી મળતી છે. ફે. માં કેટલાક વધારા છે: સ્તુતિભાગ ૫ કડી છે. સં. ૧૯૧૫ ની અમીચંદ છ્વાભાઇની શિલાછાપની પ્રતિ અને સં. ૧૯૪૫ ની શિરાકાક્ષરે છાપેલી પ્રતિમાં કાંઇ મહત્વનો ફેર નથી, પણ સં. ૧૮૬૯ના એક ચોપડામાં લીટી ૮૫ વધુ છે. ૫૪ દુહા, ૧૦ છપ્પય અને ૨૧ ચોપાઇ. એ ચોપડો અંકલેશ્વરમાં લખાયલો છે. તેમાં છપ્પયની નીચેની લીટી નોંધવાજોગ છે.

સીંહાસન બત્રીસ કથા જે પંદર પહેલી,
કોડે શાંભલી કાન, અધીક થઈ અમ્રંતની હેલી.
સત્તર રહી વણુ સાંભલી ચંશકવ માંહે ધીરજ ધરે,
મનજીસુત રખીદાસ કહે માકેમ માંણે પુરાણ રે.

વળી ચોપાઇમાં આ પંકિત છે:-

લખતંગ માધવ સુત કરજોડ, હરીજન બોલો શીરણુછાડ.
કરજોડી કવીને કહ્યું રાહ્દાસ રાખ સુજાણ,
નવા ગ્રંથ નેહે કરો પરમારથપુરાણ.

તેમ છેલ્લી આ પંકિતઓ નોંધવા જોગ છે:—

શંવત્ત શતર છેનુ છતે આસો માસે અધીકાર.
સુંદર દશમી વીજીયા દીને ગ્રુણ ગરવો ગુરૂવાર.

——:૦:——

વાર્તા ૧૩ મી-સમુદ્રની-પુતળી-માદલાજી-પૃ.-૨૦૪-૧૧

આરંભ-શ્રીગણેસાય નમઃ ।। અથ સિંહાસન બત્રીસી મધ્યે કથા સમુદ્રનીઃ પુતળી માદલાજીની લખી છે ।।

દુહાઃ રાજા ભોજ હરખ્યો ઘણું તે વેલા બહુ દ્વિજ,
સિંહાસન બેંહા તણું કરવા માંડયું મજ. ૧
સમુહુરત સુલગ્ન ભલું આવ્યું જેણે દિસ,
સિંહાસન પુજી કરી પાગ નમાવ્યું સિસ. ૨.

અન્ત-દુહાઃ કહે માદલા ભોજને એહવો થયો તે રાય,
એહવા થાયો તમ્યો તો ધરો સિંહાસન પાય. (૧)૭૨
એમ કહીને ઉતપતિ આપેં ગઈ આકાસ,
તેરમી કથા પુરણ થઇ કહેં કવિ સામલદાસ. ૧૭૩

ઇતિ સમુદ્રની કથા સંપુર્ણઃ ।। શ્રી ।। ૧૩ ।।

વિષયાદિ-૧ પ્રસંગ:-વિક્રમે એકદા પંડિતસભા મેળવી પ્રશ્ન કર્યો કે "શાથી જશ થાય?" કોઈ-કોઇએ પુણ્ય, વ્રત, વિદ્યા, સત્ય, ઉદ્યમ, સદ્ગુરૂ, સેવા, ધન આદિ

આગળ ધર્યો. તેમાંથી ધનની સર્વોપરી મહત્તા સમજતાં વિક્રમે તે મેળવવાનો ઉપાય વિચાર્યો અને સમુદ્રપૂજન તદર્થે આદર્યું. અને યજ્ઞમાં આવાહન કરવા સમુદ્રને નોતરી તેડી લાવવા એક બ્રાહ્મણને મોકલ્યો. બ્રાહ્મણ આવે તે પહેલાં તો પૂજનથી કંચનનો મેહ પાંચ દિન વરસ્યો; અને વિક્રમે સહુ બ્રાહ્મણ, યાચકાદિને સંતોષી યજ્ઞકાર્ય આટોપ્યું અને પેલા વિપ્રને કાંઈ પણ દેવાનું ભૂલ્યો. યવા કાળ તે સમુદ્રને નોતરવા ગયલો પેલો બ્રાહ્મણ તેને તેડ્યા સિવાય ઉલટો અપમાન પામી રાજદરબારે પાછો આવ્યો અને સમુદ્રે અપમાન કીધાથી તેનું વેર લેવા અને વશ કરવા વિક્રમને સાગરતટે મોકલ્યો. વિક્રમે ત્યાં જઈ હરસિદ્ધિ દેવીની મદદથી સમુદ્રને જિત્યો અને સમુદ્ર કનેથી ઉપહારમાં પાંચ રત્ન લેઈ પાછો આવ્યો: એક રત્નથી ધાર્યાં અખૂટ ધનની, બીજાથી ધાર્યા વિચારની સિદ્ધિની, ત્રીજાથી અનુપમ આભૂષણની, ચોથાથી અમૃતમેવા અને ભક્ષ્ય-ભોજનની, અને પાંચમાથી મોક્ષની, એમ પાંચે મહત્વના પદાર્થોની પ્રાપ્તિ થશે એમ સમુદ્રે કહ્યું. ઉજ્જેણ આવી વિક્રમે પેલા વિપ્રને તેડી સમુદ્રવિજયની હકીગત કહી અને પાંચમાંથી એક રત્ન લેવા કહ્યું. પણ તેણે તો ઉલટાં પોતાના કુટુંબીઓના આગ્રહથી પાંચે રત્ન માગ્યાં અને વિક્રમે તે આપ્યાં.

૨. કુલ કડી ૧૭૩ છે: ૭૧ દૂહા, ૧૦૨ ચોપાઈ; સ્તુતિભાગ, રચ્યાવ્યલ-ઉલ્લેખ કે ગ્રંથમહિમા નથી.

વિશેષ-૧ આ વાર્તા છપાઈ છે. જુઓ **સા. પ. ભં. ક.** ગ્રંથ બીજો ૬૯૦-૭૦૨ પાનાં. હિ. માં આ વાર્તા નથી. કે. માં કેટલોક વધારો છે. પણ પા.(સં. ૧૯૩૪)માં મોટા વધારા છે. (જુઓ સા. પ. ભં. ક. ગ્રંથ બીજાના પરિશિષ્ટ ૧૩ નાં પાનાં ૬૯૦ ૭૯૨)થી એમાં રચ્યાઅગે સામળને સિંહુજ બોલાવી 'પરમારથપુરાણ,' 'વિક્રમચરિત્ર,' 'સિંહાસનબત્રીસી' લખવા પ્રેર્યાનું જણાવેલું છે. નીચેની કડીઓ જુઓ:

> ભોજપ્રબંધ જોયો બ્રાહ્મણે સાહસિક સુજાણ,
> સામલ ભટે વરણવું તે **પરમારથ પુરાણ**
> જેહવું **શ્રીમત ભાગવત** તેહવું **રામચરિત્ર**
> તેહવું **ચરિત્ર વિક્રમ** તણું પુરણ મત પવિત્ર.
> × × × ×
> પરમારથને પુન્ય ઘણું કવિની ચાતુરી ભેદ,
> પંડિત હશે તે પારખે વિખાણ પાંચમો વેદ.

છાપેલી મત (સં. ૧૯૪૯) કે. માં અને પ્રસ્તુત પ્રતિમાં આ ઉલ્લેખો નથી, એ નોંધવા જોગ છે.

વાર્તા ૧૪ મી-નૌકાની-પુતળી કાન્તા-પૃ.૨૧૧-૨૪૦

વિશેષ:-આ વાર્તામાં જૈન વરતીયાની ઉપકથા દ્વારા જૈન ધર્મ અને જૈન ધર્મની નિંદા હોવાને લીધે અનુમાન થાય છે તેમ લહીઆએ, પોતે જૈન ગોર હોતાં તે ન લખતાં ૧લા પાનાં કોરાં મૂકયાં છે; જેની કુલ કડી ૪૨૫ છે અને તે કે. પ્રતિમાંથી લઈ **સા. પ. ભં. ક.** ગ્રંથ બીજામાં પા. ૭૦૨-૩૯ છાપેલી છે. **પા.** માં પણ આ વાર્તા સાંપડતી નથી.

—:o:—

વાર્તા ૧૫ મી-મેના પોપટની-પુતળી વૃંદા-પૃ. ૨૪૦-૨૫૫

આરંભ:-શ્રી ગણેસાય નમઃ ॥ અથ સિંહાસન બત્રીશી મધ્યે પુતલી વૃંદા
વાર્તા મીનાં પોપટની લપી છે. ॥

ચોપઇ:-શ્રીગણપતના પુજું પાય શુદ્ધ બુદ્ધ સ્વાંમી રૂડો રાય
સીધિ દાતા સુપરૈયણુ દેવ સુરા કાંપે, સદાય શુભ સેવ. ૧

× × × ×

વાયુ વસ્યું તરણુ જિમ જાય તિમ કેહેવા માત્ર છે મારી કાય
કરતા હરતા ઇશ્વર આપ પરી વેદ પુરાંણે છાપ. ૪

× × × ×

સહેજે સ્પર્શે કરે જેટલે વૃંદા વાંણી કહે તેટલે
ભુપતિ ભોજ મ કર, તું ભાર વિક્રમ સરિષો નહીં દાતાર. ૭

અન્તઃ-એહવાં જે પ્રાક્રમ કરેં નીમેષ ન રાખ્યે પુન્ય
તે એ આસન બેસસ્યે કરે એહવાં જે પુન્ય. (૪૦)૨

ચોપાઇ:-કહ્યાં પુતલીઇં એહવાં વૃત લખ્યાં પુરાંણુ પંડીતેં પ્રત
સંસ્કૃત કાલીદાસેં કહ્યાં પ્રાકૃત કથાંતર તેહનાં થયાં ૪૦૩
શ્રીગુજર ગુંગુસાગર ગાંમ વાસ રૂડો વેગનપુર નાંમ
શ્રીગોડ માલવી ભારે ભ્રમ કરે કુલ આચારિ કરમ. ૪૦૪
તેહને બુધ રદેમાં ધરી પનર વારતા પેહેલી કરી
રૂડી ખ્યાત ચાલી તેહ તણી જેણે કથાતંતર કાને સુણી ૪૦૫
માતર પરગણું મોટા મણી સેહુજ ગામ ધોરંધરધણી
સંતોષી કરજોડી કહ્યું લક્ષણુ પુન્ય તણે જે લહ્યું
પનર વાત પેહેલી સાંભળી ભ્રાંત આપ રૂદેથી ટલી. ૪૧૧
સત્તર રહી તે પુરણુ કરો ધ્યાન સારદા કેરૂ ધરો.
વચન આપ ચઢાવું શીષ સંભારયા ઉમયાપતિ ઇશ. ૪૧૨
સંસ્કૃત માંહેથી સોધી જથા કહી પ્રાકૃત કવીએ કથા,
કવી કહે હું સહુનો અંક ક્ષેમા કરજો માહરો વાંક.
કહે પુતલી સાંભળ રે રાય, એહવા થાઓ તો ધરજ્યો પાય. ૪૨૦

દુહાઃ-ઇમ કહીને પુતલી પોતે ગઇ આકાશ
પનરમી કથા પુરણ થઇ કહે કવી સાંમલદાસ. ૪૨૧

ઇતી શ્રી શીહાસન બત્રીસી પ્રાકતપ્રબંધે વાર્તા મીના પોપટની સંપુર્ણઃ ॥શ્રીરસ્તુ કલ્યાણમસ્તુ સંભવતુ. સંવત ૧૮૩૬ ના વર્ષે શુભ ફાગુણ વદી ॥ ૧૧ વાર શુક્રે લખીતં પં. શ્રી ૧૦૮ શ્રી મીઠાજી શીષ્ય. જીવણજી લખીતં.

વિષયાદિ-૧ પ્રસંગઃ-એક સમે શિકારે ચઢેલો રાજા વિક્રમ વનમાં આવ્યો. ત્યાં દવમાં એક પોપટને પડતો દીઠો. તેને પડતો અટકાવી તેનું દુઃખ વિચાર્યું: એટલે તે બોલ્યોઃ રાજગ્રહી નગરીના નગરશેઠ પદમચંદ શાહનો હું પોપટ; હું ભવિષ્યવાદી હોવાથી મેં ભાવતીના શેઠ માનસંઘની પુત્રી પદમલોચનના સાથે તારો વિવાહ થશે એમ મેં તેને કહ્યું. તેજ પ્રમાણે પદમલોચનાની ભવિષ્યવાદી મેનાએ પદમચંદ શાહ સાથે તેનું લગ્ન થવાનું ભવિષ્ય ભાખ્યું. અને અંતે એ બન્નેનાં લગ્ન થયાં. સાસરે આવતાં મેનાને પદમલોચનાએ પોતાની સાથે આણી. અમે બે એક પાંજરે પૂરાયાં. પછી તેની સાથે મને પ્રીતિ ઉપજતાં મેં તેનો સંગ કર્યો. પણ એથી તે તો ઉલટી ચીઢાઇ અને મને શેઠ પાસે મારી નંખવવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી. શેઠે મને 'મેં અત્યાચાર કર્યો છે' કે 'મેનાએ તેમ કરવા પ્રેર્યો હતો,' એમ પૂછ્યું અને હું તેમાં મારી પોતાની પહેલ હોવાનું નામુકર ગયો. મેનાએ તે ન માન્યું અને મેનાએ પુરુષની દુષ્ટતાની એક વાત કરી; ત્યારે મેં સામી સ્ત્રીજાતિની દુષ્ટતાની ઉપકથા કહી. આખરે મેં ખરી વાત કહી અને મેના જે દંડ તરીકે જે કોઇ કાર્ય કરી આપવાનું કહે તે કરીને પણ તેને પ્રસન્ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી. ત્યારે મેના બોલી કે શેઠાણીને કર્મે શનિદોષથી સંતતિ નથી થવાની, તેથી તેને જો પુત્ર આવે અને જીવતો રહે, તેમ જ શેઠને ચાર માસ પછી કોઢ નીકળનાર છે તેમાંથી તે ઉગરે, એવું કાંઇ તું કરે તો તારી સાથે પ્રીતિ કરૂં. હુંયે એવું વચન આપી ત્યાંથી નિકળ્યો તો ખરો, પણ તે સફળ થવાની પેરવી નહીં જડતાં દવમાં બળવા તત્પર થયો છું.

વિક્રમે તેને નહીં બળવાની પ્રતિજ્ઞા લેવરાવી, તેનું ધાર્યું કરી આપવાની સામી પ્રતિજ્ઞા લેઇ, રાજમેહેલમાં આવ્યો અને પાંજરે ઘાલ્યો. પછી તે એકદા લશ્કર સાથે શિકારે ચાલ્યો. અને ઘોર અરણ્યમાં એક સાધુને તપ તપતો દીઠો. તેને કાંઇ માગી લેવા વિક્રમે આગ્રહ કર્યો ત્યારે સાધુએ પોતે પ્રસંગ પડ્યે માગે તે અને તેટલું ખાવાનું આપવાનું વચન તેની કનેથી લીધું અને વિક્રમ ઉજ્જેણમાં આવ્યો. એક સમે પેલા સાધુએ વિક્રમના પુત્રનું હરણ કરાવ્યું અને તેના દાગીના વેચવા બ્રાહ્મણને રાજધાનીમાં મોકલ્યો. રખવાળે તેને પકડ્યો. ત્યારે તેણે તો એ કૃત્ય પોતાના ગુરુ સાધુનું હોવાનું કહ્યું. વિક્રમ તેની સાથે ગયો અને સાધુએ તે છોકરાને પોતે ખાધાનું કહ્યું. વિક્રમે તેથી પ્રસન્નતા દાખવી. અને સાધુએ પોતાના ગુરુને જક્ષિણીના ઉપાસન અર્થે બત્રીસ લક્ષણા પુરુષનો ભોગ આપવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. વિક્રમ ત્યાં સંચર્યો અને પોતે ભવાનીનો ભોગ થવા તત્પર થયો દેવી પ્રસન્ન થયાં અને તેણે બે ફળ આપ્યાં, એકથી અપુત્રવતીને પુત્ર થવાનું અને બીજાથી કોઢ જવાનું જણાવ્યું. અને સાધુએ દીર્ઘાયુષ્યનો આશીર્વાદ આપ્યો. વિક્રમે ઘેર આવી પોપટને એ સુંપ્યાં અને શેઠશેઠાણીના ઘ્ય ગ્રહયોગ દૂર થયા અને વાંછના ફલી. એટલે મેનાએ પોપટને પોતાનો પ્રિયતમ કર્યો.

૨. કુલ કડી ૪૧૯ છે; દુહા ૧૪૬, ૩ છપ્પા, અને ૨૪૦ ચોપાઈ છે. સ્તુતિ-ભાગ ૫ કડી છે. કવિ-ઓળખ અને રખીયલ ઉલ્લેખ છે; વીરેશ્વર મહાદેવનો કે નવાણુનો ઉલ્લેખ નથી.

વિશેષ-૧. આ વાર્તા છપાઈ છે. જુઓ સા. પ. ભં. ક. ગ્રંથ બીજાનાં પાનાં ૭૩૯ ૭૭૨.

૨. આ વાર્તાના ઉપસંહારમાં શામળ બત્રીસ પુતળીની પહેલી પંદર વાર્તા બનાવી, રખીયલને ત્યાં માતરના ગામ સિંહુજે ગયાનો અને તેને ત્યાં રહી બાકીની સત્તર

સંસ્કૃતમાંથી પ્રાકૃતમાં પૂરી કર્યાનો ઉલ્લેખ છે, એ નોંધવાજોગ બાબત છે. ફે. અને પા. માં આ વાત નથી, પણ ૧૭ મી વાર્તાના પા. પ્રતિના ઉપસંહારમાં આ મુદ્દો લખેલો હોવાથી એને ટેકો મળે છે; તેમ બત્રીસમી વાર્તાનો ઉપસંહાર પણ તેને ટેકવે છે.

વાર્તા ૧૬ મી–કાષ્ટના ઘોડાની–પુતળી અમૃતલવા–પૃ. ૨૫૬–૨૮૩

આરંભ: શ્રી ગણેશાય નમઃ અથ સિંહાસનબત્રીસી મધ્યે પુતલી અમૃતલવાઃ વાર્તા કાષ્ઠના ઘોડાની લષી છેઃ ॥

દુહાઃ ગીરજાનંદન હું નમુ રિધસીધનાં દાતાર
સિંદુર અંગે સોભતો મોદિક અમૃતઆહાર ૧

× × × ×

કીપા કિધી છે સારદા આપિ રૂડી બુધિ
રસનાઇ આવાં વસી આપો બોલી સુદ્ધ. ૧૮
વાયુને વશ તરણુ જિમ દશ દશાઈ જાય,
સારદાવશ સાંમલ કવી કર્યકરવત કહેવાય. ૧૯
શ્રોતા વકતા સાંભલી લિસ્યેં અક્ષર વાર,
સુત કાહનદાસ કવિત કરે નહીં તેહનો વેહેવાર. (?) ૨૦

× × × ×

(ચોપાઇ) એક દિવસ વિચ્ચારૂં મન માગસીર વદિ ચતુરથી દિન,
ગણપતિનું વરત સહુકો કરે સંપત સાર પુજન આચરે. ૬૧

અંતઃ–દુહાઃ કહે પુતલી ભોજને એહવો થાયેં જો રાય,
તે સીહાસન બેંસસેં ધરસ્યેં જમણો પાય. (૭)૬૦

× × × ×

નગરપુર રાજમાં રહેવા સુંદર ગામ,
વિરેશ્વરસુત વીનવેં સાંમલજી સુભ નાંમ. ૭૫૭
શ્રીગોડ બ્રાંમણ માલવી કવીજન કેરો દાસ,
કિપા કિધી સરસ્વતિ અંબાઈ પુરી આસ. ૭૬૮
વિક્રમચરિત્ર એ વરણવ્યું સંખેપે સુભ જાંણી,
દિધી બુધિ જિમ સારદા રસનાઈ આપી વાંણી. ૭૬૯
એહવો જે દાતા હસ્યેં જે કરસ્યેં પરકામ,
તેહ એ આસન બેંસસ્યેં દેવ તણો એ ઠામ. ૭૭૦

એહવું કહીને ઉતપતિ આપેં ગઈ આકાસ,
સોલમી કથા પુરણ હવી કહેં કવિ સાંમલદાસ. ૭૧૧

ઇતિશ્રી સીહાસન બત્રીસી મધ્યે કથા કાષ્ઠના ઘોડાની સંપુર્ણઃ સંવત ૧૮૩૯ ની ફાગુણ શુદી ૧૧ વાર ગુરૂ લષીતં શુભં ભવતુ કલ્યાણમસ્તુ.

વિષયાદિ-૧ પ્રસંગઃ-માગશર વદ ૪ દિને ગણપતિ ચતુર્થીનું વ્રત હોઇને વિક્રમ હરસિદ્ધિ માતાને દહેરે ગણપતિનું પૂજન કરવા ગયો. ત્યાં એણે એક કનોજિયા બ્રાહ્મણને ખડગથી મરવાને તત્પર થયલો દીઠો. મહા મુશ્કેલીએ તેને અટકાવી, મનાવી વિક્રમે તેના દુઃખનો પાર લીધો બ્રાહ્મણે કહ્યુંઃ હું, કુંવારો અને મારી જ્ઞાતિમાં કન્યાની ખોટ હોઇને શોકાતુર રહેતો હતો. ત્યાં એક અતીત આવ્યો, અને તેને મેં સંતોષ્યો. તેણે કામરૂ દેશમાં વા દક્ષિણના સ્ત્રીયારાજમાં ઘણી ઘણી સ્ત્રીઓનો સદ્ભાવ અને પુરૂષોનો અભાવ હોવાનું કહ્યું. એટલે ત્યાં કોઈ નમેરી નાર હોય અને પુરૂષની પરવાયે ન કરતી હોય એવી હોય તો તે વિષે મેં એને પૂછ્યું. મને એણે એવી એક સ્ત્રી ત્યાં હોવાની અને શાથી તે પુરૂષને તિરસ્કારનારી થઈ છે તે વિષે એની કથા કહી. હું તો ત્યાં જવા લલચાયો અને ગયો પણ ખરો. પેલી સ્ત્રીને શોધી કાઢી. પણ તેણે એવું વ્રત લીધું હતું કે, રાત્રે ચાર પડદાની અંદર તે રહે અને જે મરદ સવાર પડતાં સુધીમાં સુરસ વાર્તા કરી એ ચારેય પડદા ભેદે તેને એ વરે, અને ન ભેદી શકે તો તેનાં નાકકાન વીંધી, માર મારી ગામ બહાર કાઢે છે. હું ત્યાં હુંસે ગયો ખરો, પણ તેના પદડાને ભેદી ન શકાતાં ઉલટો માર ખાઈ ગામ બહાર રડવડતો પડયો. ત્યાં હનુમાનની હાક સાંભળતાં હું નપુંસક થયો. એવી સ્થિતિમાં હું મારે ગામ પાછો આવ્યો અને નામર્દીથી ગામમાં રહેવું એ કરતાં મરવું વધુ સારૂં એમ સમજી અહીં આપઘાત કરવા આવ્યો છું.

વિક્રમે તેનું સાંત્વન કર્યું, અને એ જ સ્ત્રીયારાજની કન્યા તેને પરણાવવાનું વચન દીધું. પછી વિક્રમ તે દેશે ગયો અને એ નમેરી કન્યાને શોધી તેના પટાંગણે બેઠો. તેને ત્યાં ચાર પડદા તોરણ હતાં. પહેલે તોરણે પોપટ, બીજે મેના, ત્રીજે મોર અને ચોથે ઢેલ; એ ચારે જડ અને કનકનાં હતાં. બીજું કોઇ તે ઠામે આવ્યું નહી. એટલે તેણે વીર વેતાલને બોલાવી પોપટમાં પ્રવેશ કરાવ્યો પછી પોપટે વિક્રમનાં ગુણગાન કર્યાં અને પોતાની માલકીણ કન્યાનો અવિવેક વર્ણવ્યો અને રસીલી વાત કહેવા પ્રેર્યો. પણ વિક્રમે ખ્હોંસ કરી તેની માલકીણ કન્યા વાર્તા સાંભળવાની આતુરતા દાખવે તો જ વાત કહેવાની મનોવૃત્તિ જણાવી. પછી દાસીઓની સમજાવટથી એ કન્યાએ પોપટને હુંકારે વાત કહેવા તેને વિનવ્યો. અને વિક્રમે વાત ચલાવી:

કોકણના કોરવ પાટણના રાજાને ભગવાન સેવતાં પુત્ર થયો; તેને એક સુતાર-પુત્ર સાથે અગાધ અને અતૂટ પ્રીતિ બંધાઇ. સહુ કોઇ અને રાજરાણી પણ તેનાથી વહેમાયાં અને સુતારપુત્ર તે કળી જતાં વિદ્યા શિખવાને નિમિત્તે પરદેશ સંચર્યો. ત્યાંથી કાષ્ઠનો ઘોડો દોરીસંચાથી આકાશમાં અતિવેગે અને અતિદૂર નિકળી જાય તેવો લાવ્યો. એક સમે પેલો રાજકુંવર પોતાના ઘોડા સાથે શણગાર સજીને એકલો સુતારઘેર ગયો; અને ત્યાંથી રાજવાડીએ બંને સચર્યા. ત્યાં આગ્રહ કરી કાષ્ઠને ઘોડે રાજકુંવર ચઢયો અને ઉડયો, પણ હેઠે ઉતરવાની કળા નહીં જાણ્યાથી ગભરાયો અને ઘોડો આકાશમાં ઘણે દૂર અજાણ્યે દેશાવર જઇ ચઢયો. આ પાસ સુતારપુત્ર ગુંચવાયો ત્યાં રાજપુરૂષો

આવી તેને કેદ કરી દરબારે લેઇ ગયા અને તેને રાજપુત્રનો વધ કર્યાના ગુન્હાસર વગર તપાસે શૂળીએ દેવા તૈયાર કર્યો.

આટલી વાત કરતાં પહોર એક વીત્યો, અને પોપટ મુંગો રહ્યો. વૈતાળ બીજે તોરણે મેનામાં પેઠો. તેણે વિક્રમને વાત આગળ ચલાવવા કહ્યું. પણ માલકીણ કન્યાની પ્રેરણા સિવાય કાંઇ ન કહેવાનો આગ્રહ ધર્યો. દાસીઓને રસ પડયો હતો, એટલે કન્યાને સમજાવી વાત આગળ ચલાવી:

શાણા લોકોએ સુતારપુત્ર પાસેથી વાત જાણી લીધી અને રાજપુત્ર જીવતો હોવાથી અવશ્ય કો કાળે પાછો ફરશે, એમ રાજાને સમજાવી તેને કેદમાં રખાવ્યો. આ પાસ પેલા કુંવરે દોર મૂકી દેતાં કનકપુર પાટણના રાજાની વાડીમાં આવી પડ્યો; ત્યાં ઘોડાને સંકેલી તે વૃક્ષ તળે સુતો અને એક વંધ્યા રાજમાલણ તેને પુત્ર કરી પોતાને ત્યાં લેઇ ગઇ. પછી રાજાના અંતઃપુરમાં રાજકુંવરી સાથે તે પ્રેમમાં પડયો; તેને ગર્ભ રહ્યો અને પેલા કાષ્ઠના ઘોડે ચઢી બંને ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યાં. વાટમાં અરણ્યમાં પેશીને પુત્ર પ્રસવ્યો, એટલે રાજપુત્ર અગ્નિ, અન્ન, પાણી લાવવા પાછો ઉડયો અને અગ્નિ આદિ સાથે પાછો ફરતો હતો ત્યાં અગ્નિકણ ઉડતાં ઘોડાની દોરી બળી અને ઘોડો પણ બળ્યો. એટલે તે ભર સમુદ્રમાં પડ્યો. આ પાસ રાજકુંવરી ગુફામાં બાળકને રાખી ધણીને શોધવા નીકળી, પણ તે તો ન મળ્યો. દરમ્યાન શિયાળ તે બાળકને હરી ગયું.

અહીં બીજો પહોર થયો અને મેના મુંગી થઇ, એટલે વૈતાળ ત્રીજે તોરણે મોરમાં પેઠો; મોરે વિક્રમને આવકાર દઈ આગળ વાત ચલાવવા કહ્યું; પણ માલકીણના નિમંત્રણનો આગ્રહ કર્યો. તેણે પણ આખરે કહ્યું, એટલે વિક્રમે વાત આગળ ચલાવી:

કુંવરીએ ગુફામાં આવતાં પુત્રને ન દીઠો અને મુંઝાઇ, ત્યાં એક ડાકણ આવી તેને સમજાવી પોતાને ઘેર લેઈ ગઈ અને અલબત્ત રિદ્ધિસિદ્ધિવાળા હોવાથી રાજકુંવરીના ઠાઠમાઠથી તેને રાખી. આ પાસ શિઆળનું પેલા બાળકને લાવતું હતું ત્યાં વાઘ આવ્યો અને બાળકને પડતું મૂકી, શિયાળ દોડી ગયું. બાળક રણમાં પડ્યો હતો ત્યાં અચાનક એક અપુત્રિયો રાજા આવ્યો. અને તેને લેઈ ગયો અને રાજકુંવર કીધો. તે હછરી સોળ વર્ષનો થયો ત્યારે રાજાએ તેને પરણવાનો આગ્રહ કર્યો, પણ તેણે કહ્યું કે મારી મનમાનતી સ્ત્રી મળશે ત્યારે જ હું પરણીશ. પછી પેલી ડાકણને ઘેર રહેલી સ્ત્રી ઉપર તેને પ્રીતિ બંધાઇ અને તે સ્ત્રીએ પોતે પરણેલી હોવાનું કહ્યા છતાં તેની સાથે પરણવાની જીદ રાજપુત્રે લીધી. અને આખરે તેને ઘેર રહેવાને ગયો. આમ માતા સાથે આડો વહેવાર કરવા પુત્ર અજાણતાં તત્પર થયો.

અહીં ત્રીજો પહોર થયો અને મોર મુંગો રહ્યો. વેતાલ ઢેલમાં પેઠો અને વિક્રમને વાત આગળ ચલાવરાવવા આગ્રહ કર્યો. પણ અગાઉની પેઠે માલકીણનું નિમંત્રણ માગતાં તે જાતે આવી વિક્રમને પાયે પડી. પણ વિક્રમે તેને પોતાને સ્થાને બેસવા અને ઢેલના હુંકારા સાથે વાત કહેતા જણાવ્યું. તે પોતાને સ્થાનકે ગઈ, અને તેણે વાત ચલાવી:

પેલો પુત્ર માતા સાથે જારી રમવા ગયો ખરો, પણ તેની વાડીમાંના વાછડાને એમ બોલતાં સાંભળ્યો કે આ રાજકુંવર મા સાથે અજુગતું કામ કરવા આવ્યો છે. એ સાંભળી તે પોતાની રાજમાતા આગળ ગયો અને પોતાની ઉત્પત્તિ સાંભળી; એટલે પસ્તાઇને તેણે પેલી ડાકણને ઘેર રહેતી સ્ત્રીને બોલાવી અને તેની હકીગત જાણી પોતાની માતા હોવાની ખાત્રી કરી લીધી. પછી પ્રાયશ્ચિત્ત પૂછતાં બ્રાહ્મણોએ ચાંદ્રાયણ વ્રત કરી

કોળામાં ચાર રત્ન ઘાલી દાન દેવા કહ્યુ. રત્ન તો હતાં નહીં, પણ કાળસંજોગે એક વેપારી વહાણ સાથે આવી પહોંચ્યો અને વહાણમાંથી રત્ન ચાર મળ્યાં. વળી એ વ્યાપારી કર્મયોગે રાજપુત્રનો પિતા નિકળ્યો. તેણે પોતાની વીતી કહી. દરીયામાં પડ્યા પછી એક વહાણવટીને હાથ આવ્યો અને તે પછી વાણોતર થયો. રાણીએ પોતાની માને બોલાવી અને તેણે પોતાના ધણી તરીકે તેને પરખી લીધો. પછી રાજાએ એ વહાણવટી બાપને પોતાનું રાજ સોંપ્યું, પરંતુ તે પોતાનાં માબાપને મળવા સ્વદેશ કેરવપાટણ સીધાર્યો.

આ પાસ કેરવપાટણનો રાજા પોતાનો કુંવર ઘણાં વર્ષો લગી નહીં સાંપડતાં સુતારપુત્રને રાજ સોંપી, કાશી જવા તત્પર થયો. એટલામાં તેમને તેમનો પુત્ર આવી મળ્યો અને સહુ સુખી થયાં.

આ વાર્તા સાંભળી પેલી સ્ત્રીયારાજની કન્યા જિતાઈ અને વચન પ્રમાણે બંધાયાથી વિક્રમ તેને લેઈ ઉજ્જેણ આવ્યો અને પેલા કનોજિયા બ્રાહ્મણને પરણવા કહ્યુ. પણ તે તો નપુંસક થયો હતો, એટલે તેણે એને પરણવાની ના કહી. પણ હરસિદ્ધિ માતાના પ્રતાપથી ચુંવાળની બહુચરી દેવીનાં દર્શને તેને મોકલ્યો અને જેમ તેના માન સરોવરમાં ઘોડી ફીટી ઘોડો થયો હતો તેમ એ બ્રાહ્મણ પુરૂષ થયો અને એ કન્યાને પરણ્યો. વિક્રમે તેને ગામગરાસ પુષ્કળ દીધાં.

૨. કુલ કડી ૭૩૨ છે: બધાં દુહા અને ચોપાઇ છે; છપ્પો કોઇ નથી. રખીયલ-ઉલ્લેખ વા કવિ-ઓળખ નથી.

વિશેષ: આ વાત સંશોધાઈને છપાઇ નથી. સ્તુતિભાગ અને વિક્રમમહિમા સંબંધી ૬૦-૬૧ દુહા-ચોપાઇ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં છે, પણ છાપેલી પ્રતિઓમાં માત્ર ૭ જ કડી છે; પણ હિ. ચોપડા(સં. ૧૮૦૨ ના)માં આ વાર્તા છે, તેમાં એ સહુ કડી છે. કે. કે પા માં આ વાર્તા નથી.

૨. ઉપર કડી ૨૦ મીમાં 'સુત.કાંહનદાસ કવિત કરે' એ પદ છે, પણ હિ. માં 'સ્તુતિ કે નંદા જે કરો,' એમ છે, આથી લહીઆએ સમજવામાં ભૂલ કરી લાગે છે. એ પદ આમ જોઇએ: "સ્તુત કાંદાં નંદા કવિતા કરે!"

૩ આ વાર્તા વિશેષે કરીને પ્રસિદ્ધ છે.

વાર્તા ૧૭ મી-પંખીની-પુતળી પંકજનયના-પૃ. ૨૮૪-૩૪૪.

આરંભ:-શ્રીગણેશાય નમ: અથ સિંહાસન બત્રીસી મધ્યે વાર્તા પંખીની: પુતલી પંકજનયનાની લખ્યતે: ॥

દુહા:-સેવું શ્રીમુખ સારદા આનંદ રૂપ અપાર,
અભયદાંન આપો અતિ સિદ્ધ બુદ્ધની દાતાર. ૧

* * * *

અવતારિક કો અંશપતિ ભોજરાજ ભરપુર,
કલિયુગ માંહે કલપતરૂ નારાયણનું નુર. ૮

* * * *

જમણો પગ ભુગતે ધરે બેસવા કારણ રાય,
પંકજનયના પુતલી બોલી કહેવા નાય. ૧૧

* * * *

ચોપાઈ:–કહે ભોજ સાંભલ કામિની ભલી વાત કહો ભામિની,
ઘણાં પ્રાક્રમ કીધાં તે ઘોર જગત બાધાનું છુટ્યો જોર. ૧૭

અંતઃ–દુરમત્ય દેહ થકી છે તાજ્ય રામ સરીખું કીધું રાજ્ય,
રામચરિત્ર કે વિક્રમચરિત્ર પુણ્યાઇવંત તે હોય પવિત્ર. (૭) ૨૪

દુહાઃ એમ કહીને પુતલી આપેં ગઇ આકાસ,
સત્તરમી કથા પુરણ થઈ કહે કવિ સામલદાસ. ૭૨૫
એ પંકજનયના પુતલી કહી કથા સુવિશાલ,
હવે ઇંદુમતિ બોલસ્યેં આગળ વાત રસાલ. ૭૨૬

ઇતિશ્રી સિંહાસનબત્રીસે વિક્રમચરિત્રે વાર્તાં પંખીની સંપુર્ણઃ

વિષયાદિ:–૧ પ્રસંગ–એક સમે વિક્રમે શિવપૂજન કરીને પાછો ફરતો હતો ત્યાં વડવૃક્ષ ઉપર પોપટ–પોપટીને વાત કહેતાં સાંભળ્યાં. પોપટે કહ્યું કે દૂર દેશાન્તરથી મારો બાર વર્ષનો મિત્ર પોપટ દુઃખથી સંતપ્ત થતો આવ્યો છે. તે કહે છે કે મને એક અમરફળ લાધતાં એક રાજાને આપ્યું, તેણે પોતાની વાડીમાં તેનાં બી વાવી અસંખ્ય અમરફળ પકવ્યાં અને રાજસભા ભરી સહુને ખાવા આપ્યાં અને સહુ મૃતપ્રાય થયાં, તેથી એ રાજાએ પંખી માત્ર પર ચીડાઈ તેમને બાળવાનું વ્રત લીધું. એ સાંભળી મારો મિત્ર પોપટ ત્યાંથી નાસી આવ્યો છે, અને હવે કાશી જઈ દેહ પાડશે, માટે મારે પણ મરવું પડશે.

વિક્રમે તરત ત્યાં હાજર થઇ તે ત્રણે પક્ષીને તેનાં પાછા ફરતાં લગી દેહ નહીં છોડવાના સમ આપ્યા અને પોતે પેલા રાજાને ગામ જવા સંચર્યો. માર્ગમાં એક કોઢિયા રાજાને બત્રીસ લક્ષણા બ્રાહ્મણપુત્રની હત્યા કરતો અટકાવી દેવીની કૃપાથી કોઢથી મુક્ત કીધો. વિક્રમે એમાં અઢળક ધન બ્રાહ્મણોને ઉજ્જેણથી મંગાવી દેવરાવ્યું. વિક્રમ તે પછી ત્યાંથી પેલા પંખીને હણનાર રાજાને ત્યાં ગયો અને શિવને પ્રસન્ન કરી એક દેવી નાગને શોધી આશ્રયે અને તેની પાસે પેલાં ઝેરી થયલાં અમરફલનાં વૃક્ષને ડસાવી અમૃતમય કર્યાં, પણ નાગે વિક્રમને બદલામાં ડસ્યો. પરંતુ વૈતાલે તેને હિમાલયમાંથી 'મોહરો' આણી ઉગાર્યો. પછી વિક્રમે પેલા રાજાને અને તેની પ્રજાને બહુ બહુ આરજુથી સમજાવી અમર ફળ ખવડાવ્યાં અને સુખી કર્યાં. પછી પોતે ઉજ્જેણ આવ્યો અને પેલાં પોપટ–પોપટીને સોનાને પાંજરે રાખ્યાં.

૨. કુલ કડી ૭૨૬ (૭૨૫ ની નોંધ ભૂલભરી છે.) એ બધાં દુહા–ચોપાઇ છે. સ્તુતિભાગ કડી ૭ છે: રખીયલ–ઉલ્લેખ, કવિ–ઓળખ, કે ગ્રન્થમહિમા નથી. માત્ર ૭૨૪ મીની છેલ્લી અડધી પંક્તિ છે:

"રામચરિત્ર કે વિક્રમચરિત્ર પુણ્યાઇવંત ને પરમ પવિત્ર."

વિશેષ–૧ આ વાર્તા સંશોધાઈને પ્રકટ થઇ નથી. સં. ૧૮૭૦ (સં. ૧૮૬૯–૭૦) નો ચોપડો આ પ્રતિને મળતો છે. હિ.(સં. ૧૮૦૨ ના ચોપડામાં ખંડિત વાત છે, પણ છે તેટલી આ પ્રતિને મળતી છે. ફે. માં આ વાર્તા ૧૬ મી છે. તેમાં કંઇક કંઇક ફેર છે.

૨. ૫ા. પ્રતિમાં નીચેનો વધારો છે: (મૂળની ૭૨૪મી કડી પછી) છે:

શ્રી ગુજરધર દેશમાં વેગનપુરમાં વાસ
શ્રી ગોડ માલવી વિપ્ર શુભ કવિશ્રી શામલદાસ ૧

* * * *

ગુણુ તેહનો ગુજરાતમાં ચાલો દેશ ચોહો પાસ
માવર મગણા મોહો રવી સીહજ શારોમણી વાસ. ૨

* * * *

પુછે પંડીત સરવને તિમેય ન રાખી ન્યૂન
શાહાસ્ત્ર સકલમાં શોધતાં વાધૂ પરમારથ પુન્ય. ૫
કવિ તેણે કોડે કરી સૂંપીયું કુળસુધ કામ
ગ્રંથ કહો ગુણુ આગલો જેહનું નિરમલ નામ. ૬
શુધ બુધ રીધી સારદા રહાં રસનાયે રાજ
પરમારથ પુરાંણુ કહે કલીજુગ કૌતુક કાજ ૧૦

આ પ્રતિ સં. ૧૮૩૮ ના શ્રાવણુ સુદ ૫ ને ગુરવારે પૂરી ઉતરાયલી છે. તેમાં વાર્તાની ઈતિશ્રીમાં "અષ્ટાદશ કથા સંપુરણુ" એમ જો કે લખેલું છે, પણુ આરંભ તેમ અંતના પાનામાં '૧૭' નો આંક છે.

વાર્તા ૧૮ મી–વહાણુની–પુતળી ઈન્દુમતિ–પૃ. ૩૨૪–૩૪૫

આરંભ–શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ અથ સિંહાસન બત્રીસી મધ્યે વાર્તા વાંહાંણુની પુતલી ઈંદુમતીની લષી છે. ॥

ચોપાઇ:–શ્રી ગણાધીપત્ય તુઝને નમું શુભ કારજ આપેં જે સમું
વરદાયક લાયક ગુણુતીષ્ય સદા સરવદા આપેં સીષ્ય. ૧

* * * *

છપ્પો કવી તેડયો કવી કોડ જોડી દો પાંણ્ય જ પ્રીતે
પાનપાંન સનમાંન સંતોષ્યો રાજસ રીતે
સિંહાસનબત્રીસ કથા સત્તર પેહેલી
કોડે સાંભલ્યો કાંન્ય અધીક થઇ અમૃત શહેલી
પનર રહી અણુસાંભલ્યેં તે સંસ્કૃત મન ધીરજ ધરો
મોહનજીસુત શ્યામદાસ કહે પ્રાકૃતમાં એ પુરાણી કરો. ૮

ચોપાઇ સાંભલેં વચન ચઢાવ્યું શીશ આરાધેં ઉમયાપતિ ઇશ
વીશ્વે(રે)શ્વર મોરો મહાદેવ સમ્યક પ્રકારે કીધી સેવ ૯

* * * *

સીવવાસ સદા જિહાં ધાર નગર ધર્મવીર
ભોજરાજ ભરત પંડમાં વારૂ વડ હથ વીર. ૧૫

* * * *

છપ્પય) આણ્યાં ગંગોદક નીર સુભ સિંહાસન કીધું
ગામ કરાવ્યું ભોજ (મુહુરત પુષ્યારક લીધું)
(ભોજ કરાવ્યા ભંમ વિવિધ) સોભા થઈ વાસે
દીધાં ધન, બોહો લાપ પંડિત સહુ પ્રીત્યે પાસે ૪
પ્રદક્ષણા પ્રીતે કરી આસન મેલે જાહરે
કહે સાંમલ કૌતિક થયું કહું, સંપેપે તાહરે ૪૧

દુહો) સુજન સહુને સુપીયો સુપ્યો પુરપતી પાશ
શેઠ ગયો સ્વદેશમાં વીવીધ્ય સોભાઈ વાસ (૫) ૪૨
એહવો તે દાતા હસ્યેં જે કરસ્યેં પરકામ
તે એ આસન બેંસસેં દેવ તણો એ ઠામ ૫૪૩
વીક્રમમહિમા સાંભલે આંણી મનમાં ભાવ
ટાઢો ઉનો ચોથીયો સ્વપનેં નાવે તાવ ૫૪૪
એહવું કહીને પુતલી આપે ગઈ આકાશ
અઢારમી કથા પુરણ થઈ કહે કવી સાંમલદાસ ૫૪૫
એહ ઈંદુમતી પુતલી કહી કથા સુવીશાળ
હવે પ્રધુમ્ના બોલસ્યેં આગળ વાત રસાળ ૫૪૬

ઇતી શ્રી સિંહાસનબત્રીસી વીક્રમચરીત્ર કવી સામળદાસ વીરચીતાયાં વાતો વાંહાણની સંપુર્ણઃ ।।

વિષયાદિ-૨. પ્રસંગ-એક વખત રાજા વિક્રમ ભોજન કરવા બેઠા હતો, ત્યાં દુઃખીયાંની ધા સુણવા માટે નગરમાં રાખેલી ઘડીયાળ પર ઘા થયો અને બોલાવતાં એક વટમાર્ગુ આવી ચઢ્યો. તેને ખવરાવી પીવરાવી તેનું દુઃખ પૂછ્યું. તેણે કહ્યું કે હું બરાસકસ્તુરીનો વેપારી છું; દૂર દેશાવરના દમલપુર નગરના નગરશેઠ ભાનુની પુત્રી ભાનુમતી સાથે પરણવાના ઉમંગથી ૧૪ વહાણ ભરીને ગયો. પણ ભાનુમતીની મૈત્રિણી ગુણકા હતી, તેણે સ્રીચરિત્ર હું શીખી પાવરધો થાઉં તો એ કન્યા સાથે લગ્ન કરી આપવા વચન દીધું. એટલે હું મુનીમને મારો માલ સોંપી એક જોજન ઉપર એક ગામમાં ગયો. ત્યાં એક સ્રીએ રજપુત ધણીને પોતે જારી રમતી હોવા છતાં છેતર્યો અને સતીનો પરચો દેખાડ્યો, એ જોયું તે સ્રીને એના ધણીએ સાચું માનવા થાંભલે બાંધી; મધ્ય રાત્રે હજામડી આવી, તેને સ્થાને બંધાઈ જારી રમવા મોકલી. દરમ્યાન રજપૂતે જાગી તેનું નાક કાપ્યું. એટલામાં થોડી વારે રજપુતાણી આવી, અને પોતે પાછી થાંભલે જકડાઈ. હજામડીએ ઘેર જઈ મુખીથી ધણીને માથે નાક કાપ્યાનો આરોપ મૂક્યો; હજામે

તે આખું કર્યું. બીજી પાસ ઘણી જાગતાં રજપુતાણીએ નાક આખું દેખાડી સતી સાચી થઈ. આવું સ્ત્રીચરિત્ર જોઈ હું પાછો ગુણકાને ઘેર આવ્યો. તેણે બીજા અનેક કરતુકો કર્યાં. રાજાનાં ચાર રત્ન ચોરી મને તેનો ચોર ઠરાવ્યો અને રાજાએ મારાં વાહાણ લુંટી લઈ મને રઝળતો કર્યો. એટલે કાશી કરવત મૂકાવા જતો હતો ત્યાં માર્ગે તમો પરદુઃખભંજનનાં દર્શનાર્થે આવ્યો.

વિક્રમે તેનું સાંત્વન કર્યું અને પોતે ગોબર ગોળાઓથી ભરેલાં અઠ્ઠાવીસ વહાણો સાથે લીધાં અને દમલપુર જઈ ઉતર્યો. ત્યાં અનેક તરતીબો કરી, ગુણકાને છેતરી, (આવી તરતીબોની આડકથા મોટી છે). પેલા વેપારીનાં વાહાણ અને ત્રણ કુંવરીઓ (પેલી ભાનુમતી સાથે) લેઈ આવ્યો અને તેને પરણાવી સુખીયો કર્યો.

૨ કુલ કડી ૫૪૬ છે: ૭ છપ્પા, ૩ શ્લોક, ૨૧૫ દૂહા અને ૩૨૧ ચોપાઈ છે. સ્તુતિ ૩ ચોપાઈ અને ૪ છપ્પા; ૧ છપ્પા ૮ મી કડી, ૧૭ વાત સાંભળી બાકીની ૧૫ પૂરી કરવાની રખીદાસના પ્રેરણાનો, અને ૬ કડીઓ ચોપાઈની પોતાની નમ્રતાના દર્શનની, અને ૬૭ કડી (ચોપાઈ, દૂહા, શ્લોક, અને છપ્પા સાથે) ભોજમુંજપ્રસંગ, સિંહાસનપ્રાપ્તિ, વિક્રમમહીમા આદિની છે. ઉપસંહાર સાદો છે. રખીયલ–ઉલ્લેખ, કવિ-ઓળખ કે ગ્રંથમહિમા નથી.

વિશેષ-૧ આ વાર્તા સરોધાઈ છપાઈ નથી. હિ. માં પહેલું પાનું નથી, અને મધ્ય ભાગથી તૂટક છે; પણ છે તે આ પ્રતિને લગભગ મળતી છે. પા. પ્રતિમાં ૮ મી કડીવાળા છપ્પાની પહેલાં ૪ છપ્પા વધુ છે. તેમાં રખીદાસના જશ અને વીરેશ્વર મહાદેવના મહિમાનો ઉલ્લેખ છે. એકમાંની આ પંક્તિ નોંધવા જેવી છેઃ

> સાઠોદરા સીરદાર નાત શુભ નીરમલ નાગર
> પંડીત માંહી પરમાણ બોહો પ્રાક્રમ બુધ સાગર
> ઉદીચ અકલ અનૂપ, ભાટ પણ ભૂપત જેહવા
> પાટીદાર પરતાપ આપ તરતીબે તેહવા
> વીરજી આપ વખાણીયે બોહો પ્રાક્રમ ચેડા બહુ
> રાજસ સુત રખીદાસનો જાણે આદ સોભા સહુ ૮

તેમ ૮ મી કડીવાળા છપ્પા કરતાં બીજો આ એક ફેર છેઃ

> સહીયાસન બત્રીસ કથા જે પંનર પેહેલી
> કોડે સાંભલી કાન અધીક થઇ અમૃત એહેલી
> સત્તર રહી અણસાંભલ્યે તે સંસ્કૃત માંહેથી ધીરજ ધરો.

પા. નો ઉપસંહાર કાંઈ ખાસ જુદો પડતો નથી. એ પ્રતિ 'સં. ૧૮૩૮ ના વૈશાખ સુદ ૧૩ ને ગરેઉ' એ પૂરી ઉતારાઇ છે.

૨ સ. ૧૯૪૯ માં છપાયલી પ્રતિમાં આને બદલે 'રણુથંભર ઘડ'ની વાત છે. જોકે પા. પ્રતિમાં પણ આ વાર્તા છે, પરંતુ તે ૧૮ મી વાહાણની વાર્તા ઉપરાંતની છે. અંક વગરની છે. ગુ. વ સો. પ્રતિમાં પણ આવો પા. ના જેવો જ પ્રકાર છે (અં. ૯૧) મહાપચાશીના ઉપસંહારમાં બત્રીસ વાર્તાઓ અને પુતળીઓનો જે ક્રમ આપેલો છે તેમાં ૧૮ મી વાર્તા વાહાણની હોવાનો ઉલ્લેખ છે, અને રણુથંભોર ઘડની વાર્તાની નોંધ પણ નથી.

—:o:—

વાર્તા ૧૯ મી-ભાભારામની-પુતળી પ્રદ્યુમ્ના-પૃ. ૩૪૧-૩૭૭

આરંભ:-શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ અથ વાર્તા ભાભારામની પુતળી પ્રદ્યુમનાની લખ્યતે ॥

ચોપાઈ:-એવું આદ્ય માતા સરસતી આપેં વીદ્યા મહીમા મતિ
ભ્રામા ચ્યારેં વેદ જ ભણ્યો સરસતી પ્રતાપેં ગુણ સર્વ ગણો ૧
બાવન અક્ષર વીદ્યાનું બીજ બારેં રાશ રાજસગુણ રીઝ
અઢાર પુરાંણ એક રોમેં વસે તે વીદ્યા પણ ગુણ મસમસે ૨

* * * *

પ્રથમ શ્રી સરસ્વતી પ્રણમું વીક્રમાઋત વળતો વરણવું
સીંહાસનબત્રીસિ અતિ સાંભલતાં થાય નીરમલ મતી. ૮

* * * *

શ્રીમહારાજ નૃપ ભોજ ભડ આપ વીમ્યારૂં મન
પંચામૃત લેઇ પુજીયું અધિપત એ આસન ૧૨
પંખી હંસ ઉડેં જેટલેં અંતરીખ વચન થયું તેટલેં ૭૯૯
તાહરો વાધસ્યેં રૂડો વંશ તેહ થશેં દેવતાઇ અંશ
એહ વચન માનિ માહરૂં જુગમાં નાંમ રહેસ્યેં તાહરૂં ૮૦૦
એકત્રીસમી પેઢીઇ પ્રગટે પુત્ર માહા સત્યવાદિને ધરસુત્ર
ગુજર દેશ ઠેકાંણે ઠાંમ તેહનું નામ તે ભાભોરામ ૮૦૧
પુજાસ્યેં થઇને તે દેવ સકલ લોક કરસ્યે બહુ સેવ
ગેબી સબદ સાંભલીયો તેહ સીતલ થયો ભાભાનો દે ૮૦૨

* * * *

શેઠો જીહાર વીક્રમનો હરખેં ભાભારામની પુજા થસ્યેં
ધન્ય ધન્ય એ ઉજેણી ગાંમ ધન ધન દુઃખભંજન એ કામ ૮૦૯
ધન ધન કણબી ભાભોરામ ધનધન નવ ખંડમાં નાંમ
ધન ધન ક્ષીપ્રાત્રટતીર ધન ધન વીક્રમ નર એ વીર ૮૧૦
ધન ધન એ કણબી કુલ ઠાંમ ધન ધન રૂડો ઉજેણી ઠાંમ

* * * *

કહે પુતલી જ્યોગેં યથા કાલીદાસે કહી ભોજનેં કથા ૮૧૩
સંસ્કૃત વીદ્યા શાસ્ત્ર સુજાણ કસ્યાં પંડીતે તેહ પુરાંણ
જેહવી સુખ કરનારા કવી નીરખી વારતા તેવું નવી ૮૧૪

તે ઉપર એ ગ્રંથ જ થયો બુદ્ધ અનુસારે કહ્યો
પુરાણ પરમારથનું પુર નીરમલ કથા ન્યાયપરતું નુર ૮૧૫
* * * *
પાપી માણુસને પુરૂં સાલ અકરમી જનનેં એતો આલ
પાખંડી જનનેં મન પાખંડ દોષી માણુસને તો દંડ ૮૧૮
વીવેકી જનનેં એ વીચાર અજાંણ્યાનેં મન અન્યાય
ચતુર માણુસને ગન્ય ચરીત્ર પુણ્યવંતને મન એહ પવીત્ર ૮૧૯
દુહા પ્રીત્યેં પુતલીઈ કહ્યું વાર ભોજનીલાસ
સંસ્કૃતમાં કાવ્યે કરી કીધું કાલીદાસ ૮૨૦
બીજા કવી અનેક છે તેણે કીધાં કામ
આદિ મધ્ય નેં અંતથી છે બહુ ઠામે ઠામ ૮૨૧
શ્રી ગુજર ગુણ આગલો અમદાવાદ અધિદેશ
સાબરમતી સુખદાયની પાપ તણો નહી લેશ ૮૨૨
* * * *
શ્રીગોડ ગાલવી વીપ્ર શુભ વીરેસ્વર શુભ સુત્ર
સાંભલ નામ સીરોમણી પ્રતાપવંત છે પુત્ર ૮૨૩
ગુરૂકીપાથી ગુણ ઘણો પરીભ્રંમ શીવપરતાપ
કવીશગત યથાત્રીધિ અકલ પ્રમાંણે આપ. ૮૨૪
ચાલી ખ્યાત ચીહું દેશમાં પંડીત પુર પ્રમાંણ
માતર પ્રગણું મોહો રવી થયું જુગતેથી જાંણ ૮૨૫
સીહુજ ગામ સીરોમણી તેજપુંજ પ્રકાશ
પવીત્ર ભુમી તીરથ વડુ વીરેશ્વર શીવવાસ. ૮૨૬
કણબી છે કુળ ઉજલા લે ઉપાલાયક બીજ
કાઉજીકુળ ઉતપત હવો મનજીસુત મહારાજ ૮૨૭
રખીદાસ રાજસ વડો પ્રીછેં સઘલી પેર
ઘણા હેતથી તેડીયો કવી સાંભલજી ઘેર ૮૨૮
* * * *
ભાટ દસુંદી તેહુનો ગુણસાગર ગુમાંન
ગ્રંથ સુંપ્યો તેહને દેઇને ઝાઝાં માંન ૮૪૧
કર જોડીને કવીને કહ્યું સુણ્યાં શાસ્ત્ર શુભ રીત
પુરાંણ પરમારથ કરો વાધેં પુન્ય પવીત્ર ૮૪૨
સાચાનેં સોહામણું જુઠાનેં તો જમાંન
ગુણીઅલને મન ગુણ ભલો દાતાનેં તો દાંન ૮૪૫

એમ કહિને ઉતપતી આપે ગઇ આકાશ
ઉગણીસગી કથા પુરણ થઇ કહે કવી સાંમળદાસ ૮૫૧
એમ કહીને પુતલી પ્રદ્યુમના ગઇ આકાસ
સભારંજક હવે બોલસેં કહે કવી સાંમલદાસ ૮૫૨

ઇતિ સીહાસનબત્રીસે વીક્રમચરીત્ર સામલદાસ વીરચીતાયાં વાર્તા ભાભારામની સંપુર્ણં સમાપ્તઃ ॥ શ્રીરસ્તુઃ કલ્યાણમસ્તુઃ ॥

વિષયાદિ-૧ અપ્રંગ આમ વર્ણુવ્યો છે. (કડી ૨૪ થી) એક વખતે ચાતુર્માસમા વિક્રમ રાજા નગરચર્ચાએ નીકળ્યો. અઢારે વર્ણના આચારવિચાર જોતો જોતો કણુબી વાડે ગયો. ત્યાં ૯૫ વર્ષના ઘરડા ભાભારામને તેનાં સુખદુઃખ પૂછયાં અને કણુબીની ઉત્પત્તિ, કણુબીને બારે માસ ખેતી આદિના પડતાં દુખો, તેની ઉદારતા, સર્વ વર્ણનાં વસવાયાં આદિને તેમ રાજા અને તેના અમલદારોને પણ સતોષી, રહ્યુંખર્યું છોકરાને ખવડાવી, સતોષ માની, પ્રભુનું ચિંતન કરી, જીવન ગાળવાની રીતિનીતિ આદિનો ખ્યાલ મેળવ્યો. પછી વિક્રમે અનુકંપાથી તેને પૂછ્યુ કે તારે જે કાંઈ માગવાની ઇચ્છા હોય તે સુખેથી માગ અને હું પરદુખભંજન તારૂં માગ્યું આપી-અપાવીશ ભાભારામે કહ્યું અમે કણુબી કદિ કોઇ કદેકર ઓડીએ નહી, અમે તો સૌને આપવા સરજાયા છીએ, કણુ આપવા એ અમારૂ કામ અને બિરૂદ છતાં વિક્રમે કઇક માગવા તેને બહુ બહુ આગ્રહ કર્યો, ત્યારે તેણે કહ્યું કે મારે પુન ગર્ભવાસનું દુખ ન વેઠવું પડે એવુ કરી આપો પછી વિક્રમે મહેદેવે આવી હરસિદ્ધિનું પૂજન કર્યું અને ભાભારામની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવાનો માર્ગ પૂછયો તેણે સ્વર્ગમાં વૈતાલની સહાયથી ઈન્દ્ર કનેથી તે મેળવવા સૂચના કરી તે એટલે વિક્રમ ઈન્દ્ર સમક્ષ ગયો અને તેની પાસે એ માગણી કરી તેણે કહ્યુ હું બ્રહ્મલોકમાં જઈ બ્રહ્માને પૂછી આવું બ્રહ્માજીએ તેને મુક્તિનાં સાધનો ગણાવ્યા અને તેથી સતોષ ન થતા વિષ્ણુલોકમાં જઇ વિષ્ણુને પૂછી આવવા ગયો. ત્યાં વિષ્ણુએ વૈષ્ણવને મુક્તિ કેમ મળે તે જણાવ્યુ, પણ ખરૂ એક જ સાધન તો શિવલોકમા જઈ શિવને પૂછતા મળે, માટે ત્યા પોતે સચર્યા. શિવ સાથે પૃચ્છા થતા સવાદને અને કાશીપુરીમાં વાસ કરતા દેહ પડે તો મુક્તિ મળે અને ગર્ભવાસવેદના ન વેઠવી પડે, એમ જણાવ્યું પછી વિષ્ણુએ બ્રહ્માને, બ્રહ્માએ ઈન્દ્રને અને ઈન્દ્રે વિક્રમને કહ્યુ વળી વિક્રમે અગીઆરસે ભાભારામનો દેહ પડશે, એમ પણ જાણી લીધુ પછી ઉજ્જેણ આવી ભાભારામને તે એના સ્રીસંતાન સાથે કાશી લેઈ ગયો ત્યા ભાભારામનો દેહ પડ્યો અને તેનું ગર્ભવાસનું દુખ પાગ્યાની આકાશવાણી થઇ અને તેની સમી પેઢીએ એવો જ પુણ્યશાલી કણુબી અવતરવાનું પણ કહ્યું

૨ કુલ કડી ૮૫૨ છે ૩ છપ્પા કણુબીસ્તુતિના, ૩૭૬ ચોપાઈ અને ૪૭૬ દુહા છે સ્તુતિભાગ જરાકેક લાંબો છે: ૪ ચોપાઇ, ૩ છપ્પા અને પાછી ૪ ચોપાઈ એમ ૧૦ કડી છે વળી ઉપસહાર પણ કઇક લાંબો ખરો ૩૪ કડી છે એમાં ગ્રથમૂળ, કવિઓળખ, કવિ રક્ષિત, રખીદાસના પૂર્વજો અને તેનો પોતાનો મહિમા, તેના વંશજો પુત્રો અને બત્રીસીઓ, દસુંદી ગુમાન દ્વારા કવિને નિમત્રણ અને ગ્રથનિર્માણની વિનતી ગ્રથમહિમા આદિ વર્ણુવેલાં છે

વિશેષ-૧ આ વાર્તા બરોબર રૂપમા સંશોધાઇ છપાઇ નથી છાપેલી પ્રતિમા અને પ્રસ્તુત પ્રતિમાં આદિ મધ્ય તેમ અતમા કેટલોક મહત્વનો ફેર છે કેટલીક ચોપાઇ

વત્તી ઓછી અહીં તહીં છે, તો છપ્પા બે ત્રણ ઠેકાણે વધારે છે. પા. (સં. ૧૮૩૮ ના જેઠ સુદિ બીજ, બુધવાર) પ્રતિમાં સ્તુતિભાગમા છપ્પા નથી, તેમ ઉપસંહારમાં રખીયલ-ઉલ્લેખ માત્ર ૧૧ જ કડીનો (૮૩૨-૮૪૧) છે.

૨ રખીયલના વંશજો સંબંધી કંઇક વિસ્તૃત ખ્યાલ આ વાર્તાના ઉપસંહારમાંથી આવે એમ છે.

૩ આ વાર્તામાં કણબીના ગુણો અને શક્તિઓ તેમ લોકહિતસાધનાર્થે જ જીવન-ઉદ્દેશ આદિ નિરૂપેલાં છે. કવિનો મધુ આશ્રયદાતા કે ગુણશક્તિપરીક્ષક જે કહો તે રખીયલ, અને રખીદાસ જાતે કણબી પટલ હોઇને, શામળે પોતાનું જીગર વાર્તાના ઉઠાવમાં રેડ્યું છે અને કણબીના જીવનની મહત્તા અને સફળતાનાં યથાસ્થિત અને ઘણેક અંશે યથાર્થ પણ વર્ણન કર્યાં છે. એમાં રખીયલ કદાચ દેવાંશી અને આકાશવાણીના પરિણામે જન્મેલો હોવાનું સૂચન છે. કવિએ, પોતે આખાબોલો શ્રીગોડ બ્રાહ્મણ હોવા છતાં, જાત ઉપર ન જતાં, કણબીના દોષનું રંજ પણ સૂચન કર્યું નથી; પણ આશ્રયદાતાની સમગ્ર જાતિને અમર કરી છે. તે આ ગ્રંથને 'પરમારથપુરાણ' કહે છે, એની વાનગી, પરમાર્થે જીવન ગાળતા કણબીની જીવનનિર્વાહનીતિરીતિ આલેખીને શ્રોતાઓને ચખાડી છે. ઉપરાંત ભારતના નંદન વન સમા, સ્વદેશ ગુજરાત પ્રત્યેનું કવિનું સ્વદેશાભિમાન પણ તરવરી ઉઠ્યું છે.

વાર્તા ૨૦ મી-વૈતાલભાટની-પુતળી સભારંજની-
પૃ. ૩૭૭-૪૦૩

આરંભ:-શ્રી ગણેશાય નમઃ અથ સિંહાસનબત્રીસી મધ્યે વાર્તા વૈતાલ ભાટની પુતળી સભારંજની લખી છેઃ ॥

ચોપાઇઃ-શ્રી સુખ્ય આરાધું સરસ્વતી મયા કરો આપો સુભ મતી
કરૂણા વાસ રસનાઇ કરો બાલક જાંણિ બાંહેં ધરો. ૧
કરૂં ગ્રંથ રાખીજી લાજ, કરૂં આરાધન તેહનેં કાજ
સરસ્વતી જેહને મુખ વસી વલ તેહને ઉગ્યમ કસી. ૨

* * *

અનપુરણ આનંદકારણી કલીમલ કોટીક બંધહારણી
શ્રી ગરૂપદપંકજપરતાપ કરૂં શ્રેષ્ટ ધરછાઇ આજ. ૭

દુહાઃ શ્રી ભોજ ભુપલ ભલો શ્રી ધારાધર ધાંમ
શ્રીપતિસેવક સત્ય એ શ્રી નીરમલ શુભ નાંમ. ૮
આણ્યું આસન અભીનવું ધરણી ધરીયું ત્યાંહ
સભા સકળ સોભી રહી મહીપતિ બેઠા માંહ. ૯
સભારંજની બોલીયાં પુતલી આંણી પ્રીત
એ આસન વીક્રમ તણું રૂડી જેહની રીત. ૧૦

અંતઃ—અચિરત પામ્યા લોક સહુ ગુંણ વાધ્યો બહુ ગામ
વૈતાલેશ્વર લિંગનું પરઠ્યું નીરમલ નાંમ ૫૯૯
પ્રીતેં સહુ પુજા, કરેં કબૂલ કનોજ દેશ
સરગ વેતાલ સધારિયો વધુ છે જોબન વેશ ૬૦૦
લખ્યાં પુરાણ તે પંડિતે જે બેઠા વીક્રમ પાશ
તેહ કહ્યું શ્રીભોજને પુતલીઇ પરકાશ. ૬૦૧

* * * *

પાઠ કહે એ પુતલી સુણ્ય ભોજ નૃપ વાંણ
કાલીદાસ માર્ગે કરયાં પ્રાક્રમકથા પુરાણ. ૬૦૩
દુસમન તો ગંજે નહીં નહીં પીડા દે રોગ.
ધર્મ સપાઇયો જેહને તે પામેં અષ્ટ ભોગ. ૬૦૪
સહુથી મોટો ધર્મ છે કરો વીચ્યારી આપ
વીક્રમે જશ દીકવીજેં કર્યો એકેં દિન નહીં શોક. ૬૦૫
એહવાં પ્રાક્રમ જે કરે તે બેસેં આસન
કહિ કથા જે પુતલી સુણીઇ ભોજ રાજન ૬૦૭
એહુ કહીને પુતલી કરી કથા સુવીલાશ
હવે કપુરગોરા બોલસ્યેં આગલ વાત રસાલ. ૬૦૮

ઇતિ શ્રીવીક્રમચરીત્રે સિંહાસનબત્રીસે વાર્તા વેતાલભાટની વીશમી સંપુર્ણ સંવત ૧૮૪૫ ના વર્ષે ફાગણ સુદિ ૫ રવી લપીતં ॥ શ્રીરેસ્તુ કલ્યાંણમસ્તુઃ ॥

વિષયાદિ—૧ પ્રસંગ આમ વર્ણવેલો છેઃ (કડી ૮–૩૧) એકદા વિક્રમ રાજા સભા ભરી બેઠા હતો ત્યાં 'ભૂપવત' વૈતાલ ભાટ આવ્યો, અને તેના આશિર્વાદથી પ્રસન્ન થઈ અનર્ગલ દ્રવ્ય તથા અન્ય રાજસંપત્તિ આપી દીધી. એ ભાટની ઉત્પત્તિ, તેનું ઔદાર્ય અને અજાચિકપણાની વાર્તા આ પ્રમાણે છેઃ કનોજ દેશમાં ભીમ નામે એક સમૃદ્ધિ-વાન ભાટ રહેતો હતો. તેને પુત્ર નહતો. તેણે વનિતાની પુત્રપ્રાપ્તિની આતુરતાથી વનમાં જઈ શંકરને આરાધ્યા અને ઘેર આવ્યો. શતચંડી, મહારૂદ્રો આદિ, યજ્ઞો વર્ષભર કર્યો, અને પાછો વનમાં ગયો અને શંકરનું આરાધન કર્યું, છતાં તેના કર્મે અને ભાગ્યમાં તેને યોગ્ય પુત્ર ન હોવાથી શંકરે તેને પુત્ર ન આપ્યો. દરમ્યાન એક મચ્છીમારને માછલી (શિવના) બાણ સાથે પછાડતાં એ જ શિવે (બાણે) તત્કાળ તેને પાંચ પુત્ર આપ્યા. આથી ભીમે ક્રોધ ભરાઈ પોતાનો દેહ જ સમર્પવા માંડયો; તત્ક્ષણ શંકરે પ્રગટ થઈ તેને તેનું ભાગ્ય સમજાવી વરદાન આપ્યું કે તારે એવો દાતારી પુત્ર આવશે કે જે દાન દેતાં અચકાશે નહીં અને તું જ્યારે તેને દાન દેતાં અટકાવીશ ત્યારે તે તરત જ તારે ઘેરથી ચાલ્યો જશે. પછી શિવકૃપાથી તેને વૈતાલભાટ નામનો પુત્ર થયો. તે સમર્થ પંડિત અને અપૂર્વ દાતારી થયો અને તેણે ભીમની અઢળક સંપત્તિ યાચકોને આપી દીધી. આથી આકળા થઈ ભીમે તેને ઠપકો દેતાં તે સાધુ થઈ ઉજેણી ચાલી નીકળ્યો. ત્યાં એણે એક ગુમાની લાખા ગુણકાને પોતાના વજકઠોરથી જિતી તેનું માન ખંડન કર્યું અને રાજા વિક્રમ પાસે જઈ,

તેને આશિર્વાદ દીધો અને સિંહલદ્વીપથી આવેલી દ્રવ્ય મણિ, ગજ, રથ આદિ સંપત્તિ મેળવી ગુણકાને આપી, પોતે વનમાં ચાલ્યો. ગુણકાની પ્રેરણાથી રહુ ત્યાં વનમાં આવ્યાં અને તેને બીજું ધન લેવા સમજાવ્યો. પણ પોતે યાચક નથી એમ કહી કશુંએ ન લેવાનો આગ્રહ કર્યો. વળતી વિક્રમના પ્રધાન વાણીઆએ તેને સંતોષી પાન બીડા દ્વારા અઢળક સંપત્તિ સમર્પી. એ લેઇ તે વનમાં ગયો. ત્યાં ગરીબ બ્રાહ્મણ આવ્યો, તેને વૈતાલ પણ સઘળુંએ સોંપવા તત્પર થયો. પણ દાનમાં લીધેલું પેલા વિપ્રે સ્વીકારવા ના પાડી; અને પરબાર્યો વિક્રમ પાસે સંચર્યો. વિક્રમે બન્નેનું મન મનાવ્યું. પછી વૈતાલે પોતાના પિતાને અનર્ગલ સંપત્તિ સોંપી. પ્રભુ પ્રત્યે ચિત્ત ચોટ્યું અને કેટલેક કાળે વૈતાલેશ્વર મહાદેવ સ્થાપી અદ્રશ્ય થયો.

૨ કુલ કડી ૬૧૦ છેઃ ૩૫ છપ્પા, ૨ ચરૈણ, ૩૧૦ દુહા અને ૨૪૩ ચોપાઈ છે.

૩ સ્તુતિભાગ ૭ ચોપાઈ છે. અંતમાં રખીયલ-ઉલ્લેખ ગ્રન્થમહિમા તથા કવિઓળખ નથી.

વિશેષ-૧ આ વાર્તા સંશોધાઇને છપાઈ નથી. ૫ા પ્રતિ(સં. ૧૮૩૮ ના જેઠ સુદ ૩)માં રખીયલ ઉલ્લેખની ૩ અને કવિઓળખની ૧ કડી છે, પણ તેમાં કાંઈ ખાસ મહત્વનું નથી.

૨ અહીં વાર્તાક્રમ આદિ સંબંધમાં એક નોંધવાજોગ બાબત એ છે કે ૧૯ વાર્તાઓ લગી ઉપસંહારની ઉલ્લીથી એક અગાઉની લીટીમાં વાર્તાક્રમની સંખ્યાનોંધનો ઉપક્રમ વટ્યો છે, અને 'એહ' (૬૮૦) એવો ઉલ્લેખ થયો છે, જો કે ઇતિશ્રીમાં 'વીસમી' એમ નોંધ્યું છે. તેમ કઈ પુતલીએ વાત કહી, એવો ઉલ્લેખ પણ નોંધાયો નથી. આ પ્રકાર અહીંથી એટલે ૨૧, ૨૨, અને ૨૩ માં ચાલુ છે; તેમાં તો વાર્તાક્રમની સંખ્યાને બદલે----લીટીઓ મૂકી છે. ઉપરાંત ૨૧, ૨૨, અને ૨૬ માં કઈ પુતલી બોલી અને કઈ ઓલરી તેની કડી પણ નથી. પાછું ૨૪ મીથી મૂળ પદ્ધતિનું ચાલ્યું જાય છે. લહીઆને કદાચ સંખ્યાક્રમનો કે પુતલીક્રમનો ભેદ લાગ્યો હોય અને તેણે એમ કર્યું હોય તો રામ જાણે.

૩ આ વાર્તા ભાટનું દેવાંશીપણું, ઉદારતા અને અજાચિકપણું છતાં ટેકીલાપણું અપૂર્વ રીતે દાખવે છે. ભાભારામની વાર્તા જેમ કણબીની અસાધારણતા દાખવવા યોજાઈ તેમ રખીયલના દસોંદી ભાટ ગુમાન, જેણે શામળ ને રખીયલનો આશ્રય અપાવ્યો અને ગુણ ગાઈ પ્રસિદ્ધ કર્યો, તેના ઉપકારના બદલા તરીકે ભાટ જ્ઞાતિને પ્રશંસવા કવિએ આ યોજેલી છે, એમ સમજાય છે. છપ્પયની સંખ્યા ૩૫ છે, તેમાં તથા ચોપાઇ-દોહરા અને ચરેંટમાં કવિચાતુરી પુષ્કળ દાખવવામાં આવી છે.

૪ વિક્રમાદિત્યના દરબારમાં ૮ મહાન કવિરત્નો હોવાનો સુપ્રસિદ્ધ શ્લોક છે. ધન્વતરી ક્ષપણકઃ-તેમાં વેતાલ ભટ્ટ પણ એક મહાન કવિરત્ન એમ જણાવેલું છે. એ વેતાલ ભટ્ટને શામળ કવિએ ભાટ લેખી પોતાની ચાતુરીથી વખાણ્યો છે, એમ સમજાય છે.

વાર્તા ૨૧ મી-પાનની-પુતળી-કર્પુરગૌરા-પૃ. ૪૦૩-૪૩૫

આરંભ-શ્રીગણેસાય નમઃ અથ સિંહાસનબત્રીસી મધ્યે વાર્તા પાનની પુતલી કપુરગૌરાની કથા લિખ્યતેઃ ॥

દૂહાઃ પ્રથમ સીવસુત પરણમું ગુંણપત્ય ગુંણનિધી નામ
દુંદાલો દુષભંજણો કરેં મનવંછીત કાંમ. ૧

× × × ×

વાણિ રૂડી વર્ણવું વાર વિક્રમચરિત્ર
શ્રોતા વિગતેં સાંભલો પુરણ મંન પવિત્ર.
ધરણિ માલવ ધીરધર રૂડું ભોજનું રાજ
દિસ સામેં દાતા ઘણો પ્રીતેં કરેં પરકાજ. ૮

... ...

પગ દક્ષણ જમ પરઠવેં જાચિક જય જય કહેં
કપુરગૌરાઈ કહ્યું: હાં હાં રાય! વેગશેં રહેં. ૧૫

• • • •

માલવમુષ ઉજેણિ ગામ ક્ષીપ્રાતટ રહેઠાંણ
ભુપતિ રાજ્ય કરેં ઘણો તે વિક્રમ વિર સુજાંણ. ૨૫

• • • •

પ્રથવીનો પલ ભારે ભૂપ ધર્મધોરંધર ધર્મસ્વરૂપ
બેઠા સભા ભરીનેં તેહ દેવરૂપ દેવાંસી દેહ. ૩૫
તિહાં એક તંબોલી આવીયો બીડાં છાબ ભરી લાવિયો
મેહેલ્યો કાથોચૂનો ભરી કેસર કૃષ્ણાગર ભારેં ભરી. ૩૬

અન્તઃ ભરી સભા ભુપતિ હસ્યો દીધાં મેહની માન
જે બોલ્યો તે પાલીયું પ્રીતેં આપ્યાં પાન. ૭૩૩

* * * *

કહેં પુતલી ભોજ સુણ કરયાં કોટિકા કામ
તાહરેં દુષભંજન થયો નવ ષંડ માંહિ નામ. ૭૩૫
પુરાંણ લષાણાં લષ્યા કિધાં કાલીદાસ
સંસકૃતમાંથી સોધીયું વિવધ વીવેક વિલાસ. ૭૩૬
ગુરુસાગર ગુર્જરધરા સેંદ્રજ ગામ સુજાંણ
કાઉજીકુળ કણબી વડો મનજીસુત મહેરાંણ. ૭૩૭

* * * *

બાહ્મ દસુંદી તેહના ગુણ ગાડે ગમાંન
કિરત રૂડી કુળ તણી ગુણ રૂપ સુભ ગાંમ. ૭૪૧
ભણ્યું વચન માટે ભણું સુથ રૂડા રષીદાસ
કવી એક કાલી સમો વેગનપુરમાં વાસ. ૭૪૨

* * * *

પુત્ર પ્રતાપીક વરો, વડહથ વેણીદાસ
આવ્યો અમદાવાદમાં પંડિત કેરે પાસ. ૭૪૪

કવિને તેડયો કોડથી અલપત આપી અરથ
પુરણ અન પસાયતાં ઘણો ઘણેરો ગરથ. ૭૪૫
કર જોડિ કવિને કહ્યુ જે શાસ્ત્ર સકળ સુજાણ
નવો ગ્રંથ થાએ તે કરો પરમારથ પુરાંણ ૭૪૬
પ્રીત ઉપજે પુન્યપર ધર્મ ઉપરિ રહે ધીર
બુધ્યથી બત્રીસ કરો વર્ણવો વિક્રમ વીર. ૭૪૭
સુંપો ગ્રંથ પુરણ કરી અખુટ લજે આથ
કિ(દિ)ધો તેહ દશોંદીને હેત ધરીને હાથ. ૭૪૮

* * * *

રામચરિત્ર રસ સાંભલે પુરણ મન પવિત્ર
તેહ સમોવડ જાણજ્યો વારૂ વિક્રમચરિત્ર. ૭૫૧

* * * *

કહે પુતલી ભોજ સુણ્ય, તેહવો થયો તે રાય
એહવાં પ્રાક્રમ જો કરો તો ધરો સીહાસન પાય. ૭૫૪
એમ કહીને ઉતપતી પુતળી ગઈ આકાસ
————કથા પુરણ થઈ કહે કવી સામલદાસ ૭૫૫

ઇતિ સીહાસનબત્રીસી મધ્યે કથા પાનની સંપૂર્ણઃ શુભં વઃ લપીતં પરોપકારાય ગોરજી મીઠાજી સીષ્ય જીવણજી લપી કૃતં શુભંઃ

વિષયાદિ–૧ પ્રસંગ આમ વર્ણવેલો છેઃ (કડી ૭૫ મી થી) એક વખત વિક્રમ સભા ભરીને બેઠા હતો ત્યાં એક તંબોલી છાબ ભરીને પાનબીડાં લઇને આવ્યો અને સહુને વહેંચ્યાં; પછી રાજા જેવુ તે ખાવા જતો હતો તેવો જ આકાશમાંથી ગેબી નાદ થયો કે એ ખાઇશ તો તું મરીશ. સહુ ખંચકાયા; વળી પાછું બીજી વાર બીડુ મોંમાં મૂકવા જતાં એવો જ સૂર નીકળ્યો માળીને પૂછતાં તેણે કહ્યુ કે બાર જોજન દૂર આવેલી મારી વાડીમાંથી પહેલી વાર ફળેલી નાગરવેલનાં પાન આણી તેનાં બીડાં રાજાજી માટે પૂર્ણ આદરથી મેં આણ્યાં છે. પણ આ આકાશવાણીથી મારી નિંદા થઈ તેથી શું મોંઢુ લઇને હું ઘેર જાઉં. તેનું દુઃખ સમજાતાં વિક્રમે, તેણે ના કહ્યા છતાં, બીડાં ખાધાં અને તેની બત્રીસ દેવાંશી દેહ થઈ. સભાજનોએ એથી પરિહાસ કર્યો અને રાજાને મહેણાં પણ માર્યાં કે પોતાને એકલાને એવાં અનુપમ બીડાં ખાવાં હતાં માટે જ એણે એવી તદબીર કરાવી અને પોતે ખાઈ ગયો. રાજાને ખોટું લાગ્યું અને માળીને સાંઢણી આપી વાડીએ જઈ, બીજા પાન લેઈ આવવા કહ્યુ. તે ગયો અને ઠાલી હાથે પાછો આવી બોલ્યો કે નાગરવેલ તો સુકાઈ ગઈ છે. વિક્રમે મહેણું ટાળવા એ વાડીએ જઈ નાગરવેલને પાછી તાજી કરી બીડાં લાવવાની અને સભાજનોને ખવડાવવાની પ્રતિજ્ઞા કરી તે પછી ઉજ્જેણીથી ઉપડ્યો. માર્ગમાં એક બ્રાહ્મણ મરતો ઝુરતો દીઠો. તેની આરત ભાગવા એક પદ્મિની અને તેની ત્રણ ચારે સખીઓને ત્યાં ગયો અને મહાનગી સિદ્ધ કરી તેમના, દરેકના ચારચાર અટપટા સવાલો ઉકેલ્યા અને પેલા બ્રાહ્મણને એ ચારે કન્યાઓ પરણાવવાની તૈયારી કરી. પછી પોતે વાડીમાં

નાગરવેલને જીવતી કેમ કરવી તેનો વિચાર કરતો ઉંઘતો હતો ત્યાં સ્વપ્ન આવ્યું કે વાઘણનું દૂધ જો તેને સીંચે તો તો તે સજીવન થાય. પછી પોતે પર્વતની ગુફામાં ગયો અને પોતાના પાંચ શેર લોહી બદલ સવાશેર દુધ વાઘણનું લાવ્યો અને નાગરવેલને સીંચી તેનાં પાન મેળવ્યાં તથા સહુને ખવડાવ્યાં. તેમ પેલા બ્રાહ્મણને જીવાનજોધ નવલોહીયો કર્યો.

૨ કુલ કડી ૭૫૫ છે. બધાં દુહાઓ પદો છે. છપ્પો એકે નથી.

૩ સ્તુતિભાગમાં ૭ કડી દુહાની છે. ઉપસંહારમાં રખીયલ-ઉલ્લેખ અને કવિ-ઓળખની કડી ૨૦ છે.

વિશેષ-૧ આ વાર્તા બૃ. કા. દો. ભાગ ૩ જામાં છપાઈ છે. પણ તેમાં આ પ્રતિની પેઠે ૨૦ કડી રખીયલ-ઉલ્લેખ આદિની નથી. માત્ર ચાર પાંચેક કડી વિક્રમપ્રબંધને ઉદ્દેશીને લખેલી છે. પા.પ્રતિમાં (સં. ૧૮૩૮ શ્રાવણ સુદ ૭ શુક્ર) માત્ર બે જ કડી રખીયલ-ઉલ્લેખની છે. જૂની છાપેલી પ્રતિમાં છપ્પાઓ વધારાના છે; રખીયલ-ઉલ્લેખ છે ખરો, પણ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં છે તેવો નહીં.

૨ જુઓ, વાર્તાક્રમ આદિની નોંધ વિષે વિશેષ ૨, વાર્તા ૨૦ મીનું પાનું ૩૧૫ મું

વાર્તા ૨૨ મી-કામધેનુની-પુતળી સુભગા-પૃ. ૪૩૬-૪૫૨

આરંભ-શ્રીગણેસાય નમઃ ॥ અથ સિંહાસનબત્રીસી મધ્યે પુતલી સુભગા : વાર્તા કામધેનુની લખ્યતે :

છપ્પયઃ શ્રી શીવ સરીષો તાત માત ઉમયા છે જેહની
લખ્ય લાભ શુભ પુત્ર રીધ્ય વૃધ તનયા જેહની
ષેમકુ(શ)લ જામાત્ર પાત્ર અષ્ટસીધ્યહલ દાસી
ત્રીસદશ આદ્ય દેવ સેવન નવ નીધ્ય ઘર દાસી
પીતા પંચાનન પ્રભુ ષડાનન વાધિ ઘણું
ગજાનન ગુંણ આગલો પ્રથમ ધ્યાંન ધરૂં તેહ તણું ૧

દુહાઃ ગીરજાનંદન ગુંણનીધિ બુધ્યસાગર બલવીર
દાતા દિવ્ય દયા દલેં ધરમ ધ્યાંન દ્રઢ ધીર. ૨

* * * *

પ્રણુમી પ્રીતથી કરૂં પુરણ થાતું પવિત્ર
પુરાંણુ પરમારથ કરૂં વારૂ વિક્રમચરીત્ર. ૮

* * * *

પંચ પ્રદક્ષણા પ્રોતેં કરેં જમણો પગ ધરણીપત્ય ધરેં
જોવા મેદની ઝાઝી મલી એટલે એક બોલી પુતલી. ૨૦

* * * *

સભા ભરી સિંહાસને બેઠા છૈ એક દિસ
એટલે ગોર પોતા તણો અતિ દીધી આસીસ. ૨૬

અન્તઃ ચોપાઇ

એહવો થયો તે વિક્ર(મ) વીર રાખ્યું નામનું નીરમલ નીર
કહ્યાં પુતલી વીર વષાંણુ લખ્યાં પંડિતે એહ પુરાંણુ. ૪૦૦
સમર(ક) પ્રકારે ભોજેં સુણ્યાં ભાવે કાલીદાસેં ભણ્યાં
જેણે હઠથી જીતી હોડ લષીયાં તે કવીઈ કરી કોડ. ૪૦૧

દૂહાઃ શ્રીગુજર દેશમાં સેંહજ સીરામણ ગાંમ
કાઉછીકુલ મનજી તણો રવિદાસજી નાંમ. ૪૦૨

* * * *

પ્રમારથ પ્રીતેં કરેં નીરમલ નીર નીવાંણુ
પ્રતાપ પણેરો પ્રગર્ણું હરીચંદ્ર હીત હેવાંણુ. ૪૦૫
કીરત શુણી કવી તણી હરખ્યો મહીપતિ મન
માંન દેઇને મોકલ્યો તરતીબ ભલેરી તન. ૪૦૬
દાન માન ધન ધાન્ય શુભ પાંનપાંન અતિ પાંસ
કરજોડી કવીને કહ્યૂં ભાગી મનની ભાંસ. ૪૦૭

* * * *

મન માગ્યાં મન વાંછીત મળે સીષ્ય માત તે સફલેં ફલે
કહે પુતલી સાંભળ રાય એહવા થાયો ધરજ્યો પાય. ૪૧૪

દૂહાઃ—ઇમ કહીને ઉતપતિ આપેં ગઇ આકાશ
———————— કહે કવી સાગળદાસ. ૪૧૫

ઇતિ શ્રી સીહાસનબત્રીસી પ્રાકતે કથા કામધેનુની સંપુર્ણું સમાપ્ત શ્રીરસ્તુઃ

વિષયાદિ ૧ પ્રસંગ આમ વર્ણવેલો છેઃ—(કડી ૨૬ મીથી) એક સમે રાજા વિક્રમ દરબાર ભરી બેઠા હતા ત્યાં એના ગોરે આવીને કાશી જતાં આશિર્વાદ દીધો અને વિપ્ર અને ગાયનું પૂજન કર્યે સઘળા મનોરથની સિદ્ધિ થશે એમ આશિષ દીધી. વિક્રમે તેથી ગાયો રાખવા અને પૂજવા માંડી. તેનું જોઈ નગરલોક પણ ગૌપૂજક થયા. રાજા ગાયને રોજ સ્નાન–પાન–ધાન–શૃંગાર આદિથી સુપ્રસન્ન રાખતો એક સમયે એ ગાય વનમાં જઈ ચઢી અને વાઘે તેની ઉપર તરાપ મારી. એટલામાં તે ત્યાં જઈ ચઢયો અને વાઘે પોતે, પોતાની વાઘણ અને પુત્ર ભૂખ્યાં હોવાથી તેને નહીં છોડવાની જીદ્દ કરતાં આખરે વિક્રમે પોતે, પોતાની રાણી અને પુત્ર એ ત્રણની દેહ સમર્પવાની પ્રતિજ્ઞા કરી ગાયને વાઘમુખથી છોડવી. પછી ઉજ્જેણ આવી ગાયને ઠેકાણે બાંધી. અને એ ત્રણે જણ વાઘ પાસે મરવા ગયાં. પણ વાઘ તો શિવ સ્વરૂપ હતો અને વિક્રમનું પારખું જોવા વાઘનું રૂપ લીધું હતું. એથી પ્રસન્ન થઈ વિક્રમને વરદાન આપ્યું અને તેને દરબારે કામધેનુ સ્વર્ગની ગૌમાતા નિત્યે રહેશે એવું કર્યું. પછી સમય જતે કનકકુંજનો

એક નાગર બ્રાહ્મણ કાશી કરવત મૂકાવવા ગયેલો તે ત્યાં વિક્રમની પરવાના થોડી લેવા આવી ચઢયો. વિક્રમે તેને વીતક પૂછી. તેણે રાજાની પુત્રીને પરણવાની કામનાથી ઇંદ્રાણીનો હાર અને શેષ નાગની નાગણની 'ઝાલર' આણી આપવા પ્રતિજ્ઞા કરી હતી અને તે આણવું શક્ય ન હોવાથી કાશી મરવા ગયો હતો. વિક્રમે તેને શાન્ત પાડી, માતા હરસિદ્ધિની ઉપાસના કરી. ત્યારે તેણે કહ્યું કે 'કામધેનુને વિનવવાથી સઘળા મનોરથ ફળશે.' એટલે કામધેનુને આરાધી અને તેની પ્રેરણાથી ઇન્દ્રયજ્ઞ કરી ઇંદ્રાણીનો હાર અને નાગયજ્ઞ કરી નાગદેવીની ઝાલર મેળવી એ નાગરને સંતોષ્યો; તેમ તેના લગ્નપ્રસંગે બત્રીસ લક્ષણા પુરુષનું માથું પણ આપવા વચન આપ્યું. પછી લગ્ન થતાં વિક્રમ ત્યાં માથું આપવા જઈ ચઢયો અને સહુ મંગળ કાર્ય સર્યું. પણ પેલા નાગરનો બાપ આંધળો અને કોઢીયો હતો, તેની મા ક્ષયરોગી અને બેન લુલી હતી. એ બધાંને કામધેનુએ ધાર્યું આપીને સંતોષ્યાં.

૨ કુલ કડી ૪૧૬ છે: ૧૫ છપ્પા, ૧ પાવ(ધ?)ડી છંદ (૮ લીટી), ૧૫૬ દુહા અને ૨૪૪ ચોપાઈ છે.

૩ સ્તુતિભાગની કડી ૮ છે, તેમાં એક છપ્પય છે. ઉપસંહારમાં રખીયલ-ઉલ્લેખ, કવિ-ઓળખ અને ગ્રંથમહીમાની ૧૫ કડી છે. પા.(સં. ૧૮૩૮ ભાદ્રપદ સુદ ૫ ગુરૂ)માં કાંઈ મહત્વનો વિશેષ નથી, પણ તેની ઇતિશ્રીમાં "વાર્તા ૨૪ મી" એમ છે, જ્યારે મથાળે "વાર્તા ૨૨ મી" એમ છે.

વાર્તા ૨૩ મી–ભદ્રાભામિની વા કસ્તુરચંદની–પુતળી સંકટહરણા–પૃ. ૪૫૧–૪૮૩

આરંભ–શ્રી ગણેસાય નમઃ ।। અથ સિંહાસન બત્રી મધ્યે વારતા કસ્તુરચંદની પુતલી સંકટાહરણાની કથા લખ્યતેઃ ।।

છપયઃ–શ્રી ગુરૂ વંદુ ચર્ણ શરણ રહું શુભ રીતેં
બ્રહ્મા વીષ્ણુ ને ઇશ દેશપત્ય પુર્ણ પ્રીતેં.
શ્રીપત્ય ગુંણપત્ય સત્ય મનથી માંન જ માગું
આદ્ય શકત ઉમયા આય(ઇ) પાય લક્ષમીને લાગું
કવિ લક્ષધા કોટિધા મયા કરો માગું મતિ
સામલ કહે સિધ પામિઇં જો સાર કરે મા સરસતિ. ૧

* * * *

રામકથા રસ પરમ પવિત્ર વર્ણુવ એહવું વિક્રમચરિત્ર. ૪

* * * *

માહરાજાધીરાજા રાજસ્વરૂપ ભોજરાજ ભડ ભારે ભુપ. ૬

* * * *

લાવ્યો એક સિંહાસન વડું રત્ન અમુલ્યક હીરે જડયું. ૧૪

* * * *

સમુહુરત રાજાઈં સાંધીયું પ્રીત્ય કરી આસન પુછીયું
ચતુર પરઠેં છે જમણા ચર્ણ ગેબી શબ્દ સાંભલીયો કર્ણ. ૨૨
સંકટહરણા છે જેહનું નામ બોલી પુતલી તેણે ઠામ
ભોજ મ કરય સિંહાસન ભાર વીક્રમ સરીખો નહીં દાતાર. ૨૩

* * * *

ત્રંબાવતી નગરી ગુણ ગામ, નિરમળ ચ્યાર છે તેહનાં નામ
કનકાવતિ ને રૂપાવતિ, ત્રીજું નામ તે ત્રંબાવતિ. ૪૯
પંભાવતિ ચોથું એ નામ આદ્ય ભોમિ દેવસ્થળ નાંમ.

અન્ત–કસ્તુર મલ્યો માબાપનેં હેતપ્રીતની હોડય
અરસપરસ કથા કહી પોહોતા મનના કોડ. ૭૭૯
વગત્ય જે બાર વરસની આપ આપણી આપ
કુલવહુને વીતી બહુ તે કહી માત ને બાપ, ૭૮૦

* * * *

ધન અવતાર વિક્રમ તણો ધન્ય પરમારથ કાંમ
ધન્ય કણબી રપીદાસનેં રહ્યું નવ ખંડે નાંમ. ૭૮૩
ધન એ ભાટ શુમાનને ધન્ય એ સીહુજ ગાંમ
ધન્ય લક્ષણ લેઉઆ કુલેં ધન્ય વીરનામ શીવનાંમ. ૭૮૪

... ...

શ્રીગૌડ માલવી વિપ્ર શુભ વિરેશ્વર શુષ ધાંમ
સાંમલજી સુત તેહનો નિરમન રૂડું નાંમ. ૭૯૨
તે સીષ્ય શ્રીગોડનો ગુરૂકીપાથી ગાંમ
ચરણ રેણુકા પદને દેવી દીધુ દાન. ૭૯૩
કવિશ્રી શામલદાસ તે તરતીમે તેડયો તિહાં
વિરેશ્વર વિશ્વપક્ષ છેં જ્યોત જાગતિ જિહાં. ૭૯૪
સીંહજ ગામ સીરોમણી શુભ સાહો(ઠો)દર બ્ર(બ્રા)હ્મ
સૈંધુ બાધા સાસ્રના જાણે સઘળા મર્મ. ૭૯૫
કુલ–સુદ્ધ કણુબી. વસ્રે. લેઉઆ.મોં. વસ્રુ. શા.જ

... ...

ગુમાનંદ દસુંદી તેહનો ભાટ ભલેરો ભૂપ. ૭૯૭
કીરત કરી તેણે કવી તણી ગુણીજન તેઓ ઘેર
પુરણ પરમારથ કરો પ્રીત ધરીને પેર. ૭૯૮
કાલીદાસ કવિઈ કહ્યુ સંસ્કૃત માંહે સુજાણ
કવિ સામલ કોડે કરયું પ્રાકૃત માંહે પુરાણ. ૭૯૯

પાગે પરવત જિમ ચઢે કિડી જીતે ગજ
તિમ હું તમ આગળ કવિ જિમ ઘણું રેણુ રજ. ૮૦૨
સામલ કહે સંસ્કૃતમાં સમઝણુ નહી સમરથ
વિવેક નહી કાંય વેદમાં, અકલ ન આવે અરથ. ૮૦૩
શ્રોતા વકતા સાંભલો કહું તમને કરજોડ
સાંમલ કહે સહુ બોલજ્યો જય જય શ્રીરણછોડ. ૮૦૪
ઇમ કહી તે પુતલી આપે ગઈ આકાશ
– – – – – કથા પુરણ થઇ કહે કવી સાંમલદાસ. ૮૦૫

ઇતિ શ્રીવિક્રમચરિત્રે સિંહાસનબત્રીસે ભોજપુતલીસંવાદે કવિશ્રી સાંમલદાસવિરચીતે વાર્તા કસ્તુરચંદની **પચવીસમી** સંપુર્ણઃ સમાપ્તઃ શુભં ભવતુઃ કલ્યાણુ મસ્તુઃ શ્રીરસ્તુઃ શ્રીશુભં ભુયાત્ શ્રીશ્રી **સંવત ૧૮૩૭** ના વર્ષે જેઠ વદી ૧૩ દીને લપીતં ગોરજી શ્રી ૫ શ્રી મીઠાજી તત્ સીષ્ય જીવજી લપીકૃતં ભગ્નપૃષ્ટી કટીગ્રીવા ઉર્ધદૃષ્ટી અધોમુખં કષ્ટેન લપીતં વાર્તા યત્નેન પરિપાલયેત્ ૧ શ્રીશુભં ભવઃ

વિષયાદિ-પ્રસંગ આમ વર્ણવેલો છેઃ (કડી ૪૯ સુધી) ત્રંબાવટીમાં દંતોશા શેઠ કોટિધ્વજ વહાણવટી રહેતો હતો. તેને કસ્તુરચંદ નામનો પુત્ર હતો. સોળ વરસનો પરણવા યોગ્ય થવા છતાં સ્ત્રીની સાધુતામાં અશ્રદ્ધા હોઇને પરણતો ન હતો. માબાપના આગ્રહથી એણે કહ્યું કે જે કોઈ સ્ત્રી મારો 'ધાવ'–દૂહો અર્થપૂર્ણ કરે તેને પરણું. એમ કહી, તેણે એક ધાવ લખી બ્રાહ્મણને આપ્યો અને તે એ લેઇને પૂરણી માગતોમાગતો દેશવિદેશ ફર્યો, પણ કોઈ બાલા તે પૂરો કરી શકી નહીં. આખરે ખંભાત પાસેના વીસ ગાઉ ઉપરના ગંધાર ગામના વનોચંદ શાહની પુત્રી ભદ્રાએ તે પૂરો કર્યો અને કસ્તુરચંદ તેને પરણ્યો. એણે ત્યાં એક મોટો મહેલ અને સાથે શિવાલય રચાવી ભદ્રાને રાખી, અને પોતાની સાથે તેને લેઈ ન ગયો. થોડોક સમય વીતતાં કસ્તુરચંદ દંતોશા શેઠનો 'દુબળી' નામનો મુનીમ હોવાનું જણાવી વનોચંદને ઘેર નોકર રહ્યો અને તેને હોંશીયારીથી અઢળક ધન રળાવી આપ્યું, અને ભદ્રાનું પારખું જોવા એક વણજારા લાખાને ચળાવી તેની પોઠો બદલમાં મેળવવાની શરતે ભદ્રા સાથે એક રાત રંગ રમવા જવાની ગોઠવણ કરી. પણ કુશળ ભદ્રાએ વછનાગની ગોળી ખવડાવી, ઘેનમાં આખીયે રાત રાખી, વગર રંગ રમાડયે વણજારાને કાઢયો. એ બિચારો વગર રંગ રમ્યે પોઠો હાર્યો, તેથી કાશી કરવત મૂકાવા ગયો. આ પાસ કસ્તુરચંદ, ગામ જઈ પિતાને ભદ્રા એકલા તેડવા જવા દેવાનો આગ્રહ કરી, વ્હેલ જોડાવી, ગંધાર ગયો. મધ્ય રાત્રે ખંભાત આવતાં માર્ગમાં ભદ્રાનું નૂપુર પડ્યું અને તે પાછું લેવા જતાં જે એક તસ્કરને હાથ તે ચડ્યું હતું તેણે આવી ભદ્રાને એ નૂપુર આપી વ્હેલ હંકારી મૂકી. ત્યાં ખંભાતના રાજાએ એ વ્હેલ કસ્તુરચંદની ઓળખી અને તેમાં ભદ્રાને જોઈ. એટલે તે ચોરને દમદાટી દેઇ, તેના હાથમાંથી રાશ મુંદાવી, પોતે વ્હેલે ચઢયો અને મેવાસમાં હંકારી ગયો. એટલે તસ્કર કાશી કરવત મૂકાવા ગયો. રાજાની દુષ્ટ બુદ્ધિ હતી, તેની દાનત ભદ્રાને પોતાની કરવાની હતી. પણ તેને

થાપ આપી, પોતાના શિવાલયવાળા મહેલમાં ભદ્રા રહેવા ગઈ અને ત્યાંથી ભોંયરાવાટે સસરાને ઘેર જઇ પુગી. રાજા આમ ભદ્રાને ગુમાયેલી સમજતાં કાશી કરવત લેવા ગયો. પેલો કસ્તુરચંદ પણ ભદ્રા હાથ ન આવતાં કાશી આવ્યો. અહીં ચારને પરસ્પર ખુલાસો થતાં સહુનું મન માન્યું અને પોત પોતાને સ્થાનકે આવ્યાં અને સુખે રહેવા લાગ્યાં.

ભદ્રા અને કસ્તુરચંદ પૂર્ણ સુખ ચેનથી રહેતાં હતાં, બાપકમાઇ ખાયાં કરવાનાં મહેણાંટોણાંથી કસ્તુરચંદ ચીડાયો અને રળવાને વહાણો લઈ જવા ગયો. માર્ગમાં શરદપુનમની રાત્રે હંસની પ્રેરણાથી તે તેની ઉપર સ્વાર થઈ, ભદ્રાને મહેલે આવ્યો અને રંગ રમી, પાછો હંસે ચઢી, વહાણે આવ્યો. આ પાસ વખત જતાં ભદ્રાને ગર્ભ વાધ્યો અને સસરાએ તથા બાપે પરહરી અને ગાઢા જંગલમાં તેના બાપે એને મોકલી દીધી. ત્યાં પેલો લાખો પાછો આવી ચઢયો અને બેન કરી ભદ્રાને રાખી. પણ બીજા વણજારાએ એક ગુણકા દ્વારા તેને ત્યાંથી ઉપડાવી લેવરાવી. ગુણકાએ તેને પોતાને ત્યાં રાખી. ગર્ભ અવતરતાં સુધી વેશ્યાકર્મ ન કરવાનું જણાવી ભદ્રા, નિશ્ચિતપણે રહેવા લાગી. પછી રત્ન છીંકતો પુત્ર તેને અવતર્યો. ગુણકાએ પાછો જારી રમવાનો આગ્રહ કર્યો અને પેલા કુંવરને છાનોમાનો હરાવી કુવામાં નાંખવા રણે મોકલ્યો. દાસી તેને કુવે નાંખવા લેઈ ગઈ. પણ દયા આવતાં થાળામાં જીવતો મૂકી પાછી આવી. એ પુત્રને એક દાનવ હરી ગયો. આ પાસ ભદ્રાએ વિક્રમસેનને ચીઠ્ઠી મોકલી અને તેણે આવી સોકટાંબાજીમાં ગુણકાને હરાવી તેની પાસેથી ભદ્રાને લેઇ ઉજ્જેણ ગયો.

દરમ્યાન પેલા કસ્તુરચંદને ગુલતાન બંદરની ગુણકાએ પ્રપંચથી હરાવી તેનાં વહાણ હરી લીધાં. એટલે દુઃખી થતો ખંભાત આવ્યો. ત્યાં હંતાશા શેઠ ભીખારી થવાનું અને સદા વ્રતથી પેટ ભરતા હોવાનું જાણ્યું. એટલે તે ત્યાંથી ઉજ્જેણ ગયો અને ત્યાં દેહ પાડવા તત્પર થયો. વિક્રમે તેને સર્વ રીતે સુખી કરવાનું કહી, પેલી ગુલતાન બંદરની ગુણકાને ત્યાં ગયો અને તેને વૈતાલની મદદથી હરાવી, કસ્તુરચંદનાં વહાણ મેળવ્યાં. પછી ભદ્રાના રત્નગર્ભ પુત્રને માતા હરસિદ્ધિ અને જક્ષિણની મદદથી આણી આપ્યો અને ભદ્રા કસ્તુરચંદ તથા પુત્ર મળ્યાં, તથા હંતાશા શેઠનો ગર્વ પણ પાછો આપી સહુને સુખીયાં કર્યાં.

૨ કુલ કડી ૮૦૫ છે, દોહરા ૨૬૫, છપ્પા ૬૦ અને ચોપાઇ ૫૮૦ છે.

૩ સ્તુતિભાગ ૪૩ કડી છે. ઉપસંહારમાં કવિઓળખની ચાર કડી છે અને વીરેશ્વર, સિંહુજ, કાઉજી, રખીયલ, ગુમાન બારોટ, ગ્રંથ કરવાની વિનતિ આદિની કડી ૫ છે.

વિશેષ ૧ આ વાર્તા બૃ. કા. ભા. ૨ માં છપાઇ છે. છપાયલી પ્રતિ અને પ્રતિમાં આરંભમાં, કંઇક પહેલમાં, અને ઉઘતમાં, બરાબર ફેર છે, ઉપસંહારમાં નહી જેવો ફેર છે. આ બહુ લોકપ્રસિદ્ધ અને લોકમાન્ય વાર્તા છે.

"જીવતો નર ભદ્રા પામસે મુવા પછી કો નહીં મળે"

એ પંક્તિ તો જૂના સાહિત્યના સંસ્કારી, લગભગ સહુયે નીતિવાનોને મુખે જ છે.

૨. હિ. (સં. ૧૮૦૧) પ્રતિ પ્રસ્તુત પ્રતિ પ્રમાણે જ છે. પા. પ્રતિની આ વાર્તા પ્રાપ્ત નથી.

૩ આ વાર્તા અને નેમીવિજયના શીલવતીના રાસમાં ઘણું સામ્ય છે,

વાર્તા ૨૪ મી—ગુટિકા—પુતળી ચન્દ્રવદના—પૃ. ૪૮૪-૫૦૩

આરંભઃ—શ્રીગણેશાયનમઃ ॥ અથ પુતલી ચંદ્રવદના વાર્તા ગુટીકાની લખ્યતે ॥

દુહાઃ આદ્ય શ્રી ઉમયાપતિ અધિપત્ત અધિક અિશ
જયકારી જગત વિષે જુગપતિ તું જુગદીશ ૧
સરસ્વતી મતી અતી ઉતપતિ રતી ગતી છતપતી છેક
ઈતી પતી નીતી શ્રુતી શતી અદભુતી અકલી એક ૨

* * * *

છંદ ચોપાઈઃ માત મયા કરો બરદ બાંહે ધરો સર્વ સંકટ હરો ઇશ આતા
મોજ ભાવે ધરો દિલ રાખો ખરો ઠેઠ ઠામે તરો સુખ સાતા
નેહ આણો નરો પરલ કહી કરો એહ છે આશરો માન માતા
સાચ સાંમલ ભણે વેદવાયક તણે આપણે એક દિલ દેવ દેતા ૪
પ્રેમથી પૂજીઇ, સ્નેહથી સુઝીઇ, જોરથી ઝુઝીઈ દેત દાટી
મેહેરથી માંણિઇ, અંતરે આણિઇ, યુક્તથી જાણીઇ ચીત્ત ચોટી
પ્રીત વરણીઈ, વીશ્વ વખાણીઈ, આણીઇ નહીં દિલે ખાંત ખોટી
સામલ કહે સેવીઇ દેવીને દિવ સમોવડ ગાજતી માત મોટી ૫

... ...

દુહાઃ શ્રીધરણીપતિ ધારાધણી ધરી વાતમાં ધોજ
ભારે જશ ભરતખંડમાં ભુપતિ મોટો ભોજ *

... ...

માલવ મખ્ય ઉજેણીપતિ વડો વીર વીક્રમવીર
અરીગંજણુ રંજણુ સજણુ નિરમલ ગંગા નીર ૧૫
નીશિ ચરચા જોવા કારણે નીકળ્યો રાય રાતે બારણે. ૨૮

અન્તઃ ચોઃ-પાંગો સિદ્ધ કહે સુણુ પુરપતિ જેહની કરમ જોરાવર રતી
તે પાંમે નરમદાનું નીર જે વેલાં જીવ છંડે શરીર. (૪)૬૮

... ...

દુહાઃ-ગુટિકા આવે હાથમાં તો તે સુખીયો થાઉં;
આ વેલાં આણી ઘડી રેવાતીરે જાઉં. (૪)૭૦

... ...

મહીપતેં ગુટીકા સુખ ધરી વારૂ કહીને વીખ્ય
સમરી હરસિધ માવડી પાસે લીધો સિધ. (૪)૭૫

... ...

એક પલકે ઉજેણુમાં આવ્યો વીર વડહથ
દાનેં, માનેં ડાહાપણું શુભ વાને(તે) સમરથ. (૪)૮૦
... ...
પ્રીતે બોલી પુતલી ભોજ સુણું તે કાન
તે કવી કાલીદાસજી એ પુરાણુ લખીયાં પાંન. (૪)૮૫
તે (શ્રી)ગુર્જર દેશમાં અમદાવાદેં અરથ
વાસેં મહાલક્ષ્મી વર્શે ઘણા પુન્યથી ગરથ (૪)૮૬
શ્રીગોડ માલવી વીપ્ર શુભ વીરેશ્વર સુખધાંમ
સામલજી સુત તેહનો નીરમળ શ્હું નાંમ. ૪૮૭
સંસકૃત માંહિથી સોધીયું દોહન લીધું દાધ
સાર સાર (તે) જોઇને વેદપુરાણે સાધ. ૪૮૮
ભલા ભલાને ભાવીયું પરમારથનું પુર
શાસ્ત્રવટ સાચા તણું ન્યાવટ કેરૂં નુર. ૪૮૯
... ...
એમ કહીને પુતલી આપેં ગઈ આકાશ.
ચોવીસમી કથા પુરણ થઈ કહે કવી સાંમળદાશ. ૪૯૪
એ ચંદ્રવદના પુતલી કહી કથા સુવીલાશ
સુગંધના હવે બોલશેં આગળ વાત રસાળ. ૪૯૫

ઇતિશ્રી સીંહાસનબત્રીસિ મધ્યે કથા ગુટીકાની સંપુર્ણ ॥ શ્રીરસ્તુ ॥—કલ્યાણમસ્તુઃ ॥

વિષયાદિ-૧ પ્રસંગઃ (કડી ૨૮ થી) વિક્રમ રાત્રિચર્યા કરતો એક નગરશેઠ પ્રધાનને ત્યાં જઇ ચઢયો, અને તેની પુત્રી રાણગરાઇ બીજા નગરશેઠના પુત્રને ત્યાં જારકર્મ અર્થે જતી જોઇ. તેની પુંઠે એ ત્યાં પહોંચ્યો. એ વણિકપુત્રે રાજા વિક્રમની ન્યાયશીલતાથી બીનીને તેને નકારો દીધો, પણ અત્યાગ્રહ થતાં વિક્રમનું શિર આણતાં તે કુંવરીને સંતોષવાનું વચન દીધું. તેમને ત્યાં જ છોડી રાજા બીજે સ્થળે ગયો. ત્યાં એક જાર-તસ્કર પોતાની પ્રિયતમાને મળવા જતાં તે સ્ત્રીએ પણ રાજાનું માથું મળતાં જારી રમવાની હા પાડી. ત્યાંથી ત્રીજે સ્થળે જતાં એક શેઠ પુત્ર પ્રતાપચંદ અમુંઝાઇ પેલી પ્રધાનપુત્રીના પ્રિયતમ વણિકપુત્રને ત્યાં જતો હતો તેની પુંઠળ પરવર્યો. પ્રતાપચંદે રાણી સાથે સુખભોગવવાની મનિષા દાખવી કહ્યું કે રાજમહેલ હેઠળથી જતાં મને રાણીના મનોહારનું મોતી માથે વાગ્યું અને હું લોભાયો છું. પેલા વણિકપુત્રે પોતે જ નગરશેઠની પુત્રીને પાછી કાઢયાની વાત કરી, અને પોતાને ત્યાંથી એને ધકેલી કાઢયો. આ પાસ પેલી શેઠપુત્રી મસાણમાં જઇ એક અપંગ સિદ્ધને મળી અને તેની પાસેથી. પરત આપવાની શરતે મનઉંડત ગુટિકા મેળવી ઘેર આવી. પ્રતાપચંદ તેની પાસે આવ્યો અને રાજાનું શિર કાપી લાવવાનું વચન આપ્યું, જો તે રાણીનો સંગ કરાવી આપે તો. શેઠપુત્રી રણવાસમાં ગઈ અને વાંઝણી રાણીને પુત્રપ્રાપ્તિના લોભે લોભાવી, અષ્ટ વાયુમાર્ગે

પ્રતાપચંદ તેની પાસે આવે તો એ સાચી વાત માની તેનો સંગ કરી, પુત્ર પ્રાપ્ત કરવા સમજાવી અને ઘેર આવી. પછી તેણે પ્રતાપચંદને રાણીની પાસે મોકલ્યો. તે ત્યાં જઈ સુખ ભોગવી સુતો. ત્યાં બીજો વિચિત્ર બનાવ બન્યો. પેલો તસ્કર પેલા અપંગ સિદ્ધને મળ્યો અને તેની કનેથી ધાર્યું આણનારા અક્ષત મેળવી રાજાનું માથું લેવા રાજમહેલે જઇ ચઢ્યો. ત્યાં રાણીને જાર પ્રતાપચંદ સાથે સુતેલી જોઇ તેને જ રાજા માની, તેનું માથું કાપી પોતાની જારિણીને જઇ મળ્યો. પણ એ તો રાજાનું માથું નથી એમ જણાતાં ભોંયમાં દાટ્યું અને રાજા હવે મારશે એવા ભયથી તે અને તેની રખાત કલ્પાંત કરી મરવા તૈયાર થયાં. રાજાએ મહેલમાં જઇ પેલી ગુટિકા હાથ કરી લીધી. પેલી વણિકપુત્રી પ્રતાપચંદને મુવો જાણી દેહ પાડવા તૈયાર થઇ. રાણી જાગી ઉઠતાં જારનું માથું-કપાયલું જોઇ, બારીએથી તેનું દાટ્ડું નદીમાં ફેંકી દીધું અને મરવાને સંકલ્પ કર્યો. પેલા (પહેલાં) વણિકપુત્રને પોતાની પ્રેરણાથી પ્રતાપ મુવો એમ જણાતાં તે પણ કલ્પાંત કરવા લાગ્યો. પ્રતાપનાં માબાપ પણ વાંઝીયાં થતાં મરવા તત્પર થયાં. વિક્રમે આ સહુને દુઃખથી છોડવ્યાં વણિકપુત્રના મનનું સમાધાન કર્યું, ત્યાંથી તે સીધો પ્રતાપનાં માબાપને ત્યાં પરવર્યો. તેમને બ્રાહ્મણો પાસે ગ્રન્થ જોવડાવી, પ્રયોગ કરાવી, પુત્ર પ્રાપ્ત થાય તેવો યોગ કરી આપ્યો. ચોરને ત્યાં જઇ તેને અને તેની જારિણીને જમીન આપી ખેડુ બનાવી સંતોષ્યાં. વણિકપુત્રીને પેલા (પહેલા) વણિક પુત્ર સાથે પરણાવી. અને રાણીને ચાંદ્રાયણાદિ વ્રત કરાવી, પાપથી મુક્ત કરી, પુત્રપ્રાપ્તિનો યોગ કરાવ્યો. પછી સીધો ગયો સિદ્ધ પાસે. સિદ્ધ મરવા તલપતો હતો તેને શાંત પાડી, રેવાજીનું માહાત્મ્ય પાવન થયેલાં પ્રાણીઓના દાખલા સાથે સવિસ્તર સાંભળ્યું પછી પોતે તેને ખોળામાં બેસાડી રેવાતીરે ઉડ્યો. ત્યાં સિદ્ધ રેવાનાં દર્શનથી ને પુણ્યદાનથી મરણ પામી, સ્વર્ગલોકે સંચર્યો અને રાજા ઉજ્જેણ આવી રાજ કરવા મંડ્યો.

૨ કુલ કડી ૪૯૫ છે દુહા: ૧૪૦, ૩ છંદ ચોપાઈ, ૧ શ્લોક અને ૩૫૪ ચોપાઈ છે.

વિશેષ-૧ વાર્તા રીતસર છપાઈ નથી. સ્તુતિભાગ ગણપતિ, સરસ્વતી, અને ભૈરવની ૭ કડી છે. રખીઅલ-ઉલ્લેખ, કવિઓળખ અને ગ્રંથમહિમાની કડી ૧૨ છે. (૪૮૫-૪૯૫). પ્રસિદ્ધ પ્રતિઓમાં થોડોક ફેર છે; તેમાં રખીયલ-ઉલ્લેખ આદિ નથી, જ્યારે ઉપલી પ્રતિમાં છે.

૨ પા. પ્રતિ "સ. ૧૮૩૮ ભાદરવા સુદ ૧૩ ગુરૂ"ની છે. "ત્રયોવિંશતિ" ૨૩ મી વાર્તા એવો ઉલ્લેખ છે; તેમ ૨૫ મી વાર્તા કોણ બોલશે તેનું સૂચન નથી. પા માં રખીયલે શામળને બોલાવ્યાનો, પ્રમાન બારેટિ આપ્યાનો, વીરેશ્વર મહાદેવ અને ચોખાના સવામણ લાડુનો, શામળને પસાયતું આપ્યાનો ઉલ્લેખ છે; (૧૦) આ કડીઓ ઉપલી પ્રતિ કરતાં વધુ છે.

૩ આમાં રેવા નદીનું માહાત્મ્ય અને નર્મદાના તટે અમરકંટકેશ્વરથી માંડી ભૃગુ ક્ષેત્ર પર્યંતનાં તીર્થો અને તેમનાં માહાત્મ્ય વર્ણવ્યાં છે. આ માટે કવિએ સ્કંદ-પુરાણના રેવાખંડનો સાર લીધો છે.

૪ એક જ છાપેલી પ્રતિમાં વાયુ પુરાણમાં વિક્રમની ખ્યાત વર્ણવ્યાનો ઉલ્લેખ છે,

વાર્તા ૨૫ મી-જોગણીની વાર્તા-પુતળી સુગંધના-પૃ. ૫૦૪-૫૨૨

આરંભઃ-શ્રીગણેશાય નમઃ ।। અથ પુતલી સુગંધના વાર્તા જોગણીની લખ્યતેઃ ।।

છપયઃ શ્રીસુપસાગર ધાંમ નાંગ શ્રીસારદ દેવી
કોટિ કોટી દ્યુતી કાંમ શાંમ શીવ સરવે સેવી
સકલ ગુંણનીધિ ગ્રાંમ ઠાંમ સચરાચર ઠરતી
પૂરેં મન રીત કાંમ ક્રમિ મન ચીતવ્યાં કરતી
વાંમ કમંડલ કર ધરયું, પાંણ દક્ષણ પુસ્તક વતી
નાંમ નાંમ યૂગ સહસ્ત્રધા સાંમલ કહે સેવો સરસ્વતિ. ૧

ચોપાઇઃ એક સમેં શ્રીધારાધીશ સમરણ કીધું શ્રીજીગદીશ
સિંહાસન પૂજ્યું સરસ્વતી આસન બેસવાનું મન મતી. ૨

... ...

નગ્ર ઉજેણી માલવ મુખ્ય ગાંમ, દેવસ્થલ સકળના ઠાંમ
રાજ્ય કરે તિહાં વીક્રમ વીર, સુંદર વહે ક્ષિપ્રાનાં નીર. ૭

... ...

એક સમેં ઉજેણી માંહે પુરુષ એક આવ્યો છે તાંહિ. ૧૦

અન્તઃ-ચોપાઇઃ

કોડ પસાય પ્રધાન જ કીયો આ જ પુત્ર તે નૌતમ દિયો
પ્રાક્રમ વીક્રમનાં છે ઘણાં સંકટ ભાગ્યાં દુખીયાં તણાં. (૩)૭૬

... ...

ભામીનીઇ વચન એ ભખ્યાં પૂરાંણ પંડિતે લખ્યણ લખ્યાં
પરમારથ એ છેં પુરાંણ સમજે શાણા શાહ સુજાંણ. ૩૭૮

પ્રાક્રમ કથા કહી જે નવી શ્રીગોડ માલવી શામલ કવી
ગુર્જરદેશ પવીત્ર પાસ ચારૂ વેગનપુરમાં વાસ. ૩૭૯

... ...

(દુહા) એમ કહીને પુતલી આપેં ગઇ આકાંશ.
પચવીશમી કથા પુરણ થઇ કહે કવી સાંમળદાસ ૩૮૭
એહ **સુગંધના** પુતળી આપે ગઇ આકાશ
હવે **અઘનાશા** બોલશે આગળ વાત રસાળ. ૩૮૮

ઇતિશ્રી સીંહાસનબત્રીસી મધ્યે કવી સાંમળદાસકૃતે વાર્તા જોગણીની સંપુર્ણઃ

વિષયાદિ ૧ પ્રસંગઃ-(કડી ૮ થી) ઉજેણીમાં એક ઘેલો દેખાતો જુવાન આવી ચઢયો અને અણબોલ્યો તંબોળીની દુકાને રહેવા લાગ્યો. વિક્રમની સભામાં એ ઘેલાની પેર કાઢવાની હોડ થઈ અને રાજાએ તેની પાસે જઈ તેનાં ચિહ્ન ઓળખી તે બત્રીશ લક્ષણો હોવાનું કળ્યું. પછી પોતાને મહેલે આણી પેરે પેરે તે કોણ છે એનો પાર પામી લીધો તેણે વિક્રમને કહ્યું. "રતનપુરીનો હું રાજકુમાર છું. મારો પિતા વિરૂર્ભના રાજાની ચઢાઇ આવતાં રાજ મૂકી નાશી ગયો. મારી અપર માતાના મહેલમાં એકદા મારો દડો ગેડીથી ઉછાળતાં જઈ પડ્યો. તે લેવા હું ત્યાં ગયો, એટલે મારા યૌવનથી લપટાઇ તેણે મને પોતાની સાથે રંગ રમવા કહ્યું, મેં ના કહી, એટલે મારે માથે છીનાળાનો આરોપ મૂકી, મારા પિતાને એવો પત્ર પાઠવ્યો. તેણે કાંઈ પણ તપાસ ના કરતાં મારા કટકા કરવા પ્રધાનને આજ્ઞા મોકલી. પ્રધાને પોતાની પુત્રી દ્વારા મારૂં શીળ તપાસાવ્યું. હું એ પ્રધાનપુત્રીનો લપટાવ્યો ન લપટાયો. પ્રધાનની ખાત્રી મારા ચારિત્ર્ય માટે થઈ; તેણે એને મારી સાથે પરણાવી તેના આવાસમાં રાજાથી છાના ગુપ્ત રહેવા કહ્યું. સાસરે રહેવું યોગ્ય ન લાગતાં હું રતોવાઇ ઘોડે ચઢી ત્યાંથી ભાગ્યો. માર્ગે એક બીજા રાજા સબળસંઘની પુત્રી એક રાજપુત્રી સાથે લગ્ન લેવાયલાં અને જાન આવવાની હતી છતાં તેને પરણવાનું મન ન હોવાથી પોતાના પ્રિયતમ વેલચંદ વાણીયાને લેઇને સાંઢણીએ ચઢી નીકળી હતી, તેનું 'જેર' પડયું અને સાંઢ ખડી કરી વાણીઆને તે લેવા મોકલ્યો. વાણીઓ રાજાથી બીધો હતો, એટલે કુંવરીને માર્ગે જ રહેવા દેઇ, 'જેર' લેઈ પાછા આવવાને બદલે ઘેર જઇ સૂતો. મારે હાથે એ 'જેર' આવ્યું અને તે લેઇ, દેવા માટે હું વાટે પેલી રાજકુંવરીને મળ્યો. દૂર નીકળી તેની સાથે ગાંધર્વ વિવાહ કરી તેને મારી રાણી કરી. પછી આગળ ચાલ્યાં. વાટમાં ગામે ઉતરી એક ફકીરનો, તેને ભંડાર કરવા રૂા ૧૦૦૦ મળે તે માટે સોદાગરને ત્યાં, વેચ્યો વેચાયો. પેલો સોદાગર મને વહાણે ચઢાવી દૂર દેશાવર લેઇ ગયો. ત્યાંના રાજાને રત્નપરીક્ષા કરાવવી હતી; તેમાં સોદાગરની વતી કરી ત્યાંના રાજાએ પોતાની પુત્રી મને પરણાવી અને સાસરવાસો કરી મારી સાથે વહાણે ચઢાવી. વાટમાં સોદાગરની બુદ્ધિ બગડી. તેણે મને ભર દરીએ નાંખી દીધો, મચ્છ ગળ્યો અને એક ઢીમરને હાથે તે ચઢતાં તેણે મચ્છને કાઢયો અને હું જીવતો નીકળ્યો; આથી સારવાર કરી તેનું મન મનાવી તીર્થયાત્રા કરતાં ઉજેણી આવ્યો છું. હવે મારી સ્ત્રીઓ મને મળે, એમ ન હોવાથી હું દેહ પાડીશ." વિક્રમે તેને સમજાવી છ મહીનામાં એની સ્ત્રીઓ આણી આપવાનો કોલ દીધો. સંજોગાસંજોગ ત્રણ જોગણીઓ એક પછી એક ઉજેણીમા આવી ચઢી. તે મુંગી મંત્રમુગ્ધ હતી. તેને કોઇ બોલાવી શકતું નહીં. વિક્રમે પોતાની સભાના આગ્રહથી તેમને બોલાવવાનું માથે લીધું. પછી હરસિદ્ધિના વરદાનથી તેણે જાણી લીધું કે એ તો પેલા ઘેલા લાગતા બત્રીશ લક્ષણા રાજકુંવરની સ્ત્રીઓ છે. આમ જાણી તે વાડીએ તે ત્રણે પાસે ગયો. અને તેમના વીતકની વાત પ્રકારાન્તરે કહી. એટલે એ દરેકે પોતાનું દુઃખ રાજાને જણાવ્યું અને પોતપોતાનો ધણી મેળવી આપવા તેને ઘણી-ઘણી આરજુ કરી. આમ તે ત્રણે બોલી, એટલે અનુક્રમે પેલા ઘેલા પાસે મોકલી રાજા ત્યાં ગયો અને ત્રણેને પોતાના ધણી સાથે મેળવી કૃતાર્થ થયો. પછી એ રાજકુંવરને પોતાની એક કુંવરી અને બીજી ત્રણ પ્રધાનપુત્રીઓ પરણાવી. અને પોતાના પ્રધાન સાથે તેના બાપને ગામ મોકલ્યો. ત્યાંનો રાજા પુત્રવિયોગથી મરવા તૈયાર થયો હતો. તેને પુત્ર મેળવી આપી સંતોષ્યો અને પુત્રે પોતાના વીતકની વાત કહી.

૨ કુલ કડી ૩૮૮ છે. દુહા: ૧૫૨, છપ્પા ૨૬ અને ચોપાઈ ૨૧૦ છે. સ્તુતિનો માત્ર એક જ છપ્પો છે. અંતમાં કવિઓળખની ૧ કડી છે, રચ્યાસ્થલ-ઉલ્લેખ નથી; તેમ માતર વગેરેનું પણ સૂચન નથી.

વિશેષ—આ વાર્તા રીતસર પ્રસિદ્ધ થઈ નથી. છાપેલી પ્રતિ પ્રસ્તુત પ્રતિ પ્રમાણે છે. ડી.(સં. ૧૮૦૧)માં ઉપર પ્રમાણે છે માત્ર છેલ્લી બે કડી પચવીસમીની નોંધવાળી નથી. રા. હીરાલાલની પાનીયાં પ્રતિ પા "સં. ૧૮૩૮ના શ્રાવણ વદ ૧૪ વાર શનિ"ની છે. તેમાં રચ્યાસ્થલ-ઉલ્લેખ પંક્તિ ૩૭૯ થી પંછીના ક્રમે પાંચ કડી છે: તેની છેવટની આ પંક્તિ છે:

> સામલ ભટે વરણવું વીર વિક્રમચરિત્ર
> રામકથા રસ અતિ ભલું પુરણ પરમ પવિત્ર.

વાર્તા ૨૬ મી માધવાનળની-પુતળી અઘનાશા-
પૃ-૫૨૨-૫૪૯

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ॥ અથ પુતલી અધનાશા વાર્તા માધવાનલની લખ્યતે:

દુહા:—શ્રી સમરૂં સુભ સારદા અલપત તું અપાર
વેણાપુસ્તકધારણી બુધી તણો દાતાર. ૧

* * * *

શ્રીગણપતિને નાંમું સીસ આરાધું ઉમયાપત્ર ઈશ
શ્રી ધારા નગરનો જે ભુપ રાય ભોજ રાજન [illegible] ૬

* * * *

ભાનુચંદ સા વીવિધ વીવેક નીરમલ નામે [illegible] એક
ભાનુચંદનો ભાર જ ઘણો વાણોતર [illegible] [illegible] તણો. ૧૧

* * * *

ચોપાઈ:—અધનાશા ઇમ ઉચરે અધિપતિ સાંભળ [illegible]
કરયાં પ્રાક્રમ કોટિધા કહું સંક્ષેપે [illegible]. ૮૭

* * * *

મુકતીક્ષેત્ર મહીમા ઘણો [illegible] [illegible] કામ
સાક્ષાતકાર તે મુક્તિપદ [illegible] [illegible] ઠામ ૯૨

અન્તઃ એક વીપ્રને કારણે [illegible] [illegible] ઉપન્ન
એહવો દુખભંજન [illegible] [illegible] ભોજ [illegible] રાય [illegible]

... ...

શ્રીગુર્જર ગુણ [illegible] [illegible] [illegible] દેશ
ભાગ્યશાળી [illegible] [illegible] [illegible] અમદાવાદ
શાખરતટ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
અમદાવાદ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

શ્રીગોડ માલવી વીપ્ર સુભ વેગનપુરમાં વાસ
તેહને પ્રસન સરસ્વતી પ્રીત ઘણેરી પાસ (૫)૨૯

... ...

એક સમે સિહેજમાં બેઠા પરસ સહુ પંચ
કદાપણ શાંણપણ અધિક ચાતુરી સઘલી શોભા સંચે (૫)૨૮

... ...

રપીદાસ રાજસ વડો મનજીસુત મહરાજ
કવી તેડો કોડે કરી સુંપ્યું રૂડું કાજ
ગીરૂયો ગ્રંથ તમો કરો જેહમાં પરમારથ હોય (૫)૪૦
નેહ સહુને ઉપજે નંધા ન કરે કોય ૫૪૧
કવીઈ વીચ્યાર્‌યું કોડથી સારદા દીધ શુદ્ધ
પરમારથ પ્રીતે કર્યું સહસ્ર સારથી શુધ ૫૪૨
ભાટ દશુંદી ગામનો ગુંણસાગર ગમાન
ગ્રંથ સૂંપ્યો તેહને દેઈને ઝાઝાં માન ૫૪૩
સામળ ભટને સંતોષીયા પુરણ આણી પ્રીત
પ્રથ્વી કરી પસાયતે રાજસ રૂડી રિત ૫૪૪

* * * *

એમ કહીને પુતલી આપે ગઇ આકાશ
છવીસમી કથા પુરણ હવી કહે કવી સાંમળદાસ ૫૫૨
એ અઘનાશા પુતલી કથા કહી સુવીલાસ
હવે તરૂણી બોલસેં આગળ વાત રસાળ ૫૫૪

ઇતિ શ્રીસિંહાસનબત્રીસી મધ્યે પ્રાકૃતપ્રબંધે વાર્તા માધવાનળની સંપુર્ણ.

વિષયાદિ ૧. પ્રસંગઃ (૯૫ થી) મુક્તિપુરી કાશીમાં થોડોક કાળ નિવાસ કરવાની વૃત્તિથી શંકર આવ્યા. પાર્વતી કેટલેક કાળે તેમને જોવાને પાછળ રંભારૂપ ધરીને આવ્યાં અને જંત્ર વગાડ્યું. આથી મહાદેવને કામાંધ થતાં વીર્યસ્ખલન થયું. તરત પાર્વતી પ્રકટ થયાં અને શંકરે જલકાંઠે નાલમાં એ વીર્ય મૂક્યું, જ્યાં એક સુંદર, રૂપરૂપનો અંબાર પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. તે બન્ને તરત કૈલાસ ગયાં. થતા કાળ તે એક અપુત્રિયો શિવદત્ત બ્રાહ્મણ ત્યાં આવ્યો, તેણે પોતાને ઘેર તેને લેઇ જઈ પુત્ર કરી માધવાનલ 'નામ પાડ્યું. ૧૧ વર્ષની ઉમ્મર સુધીમાં તે અનેક વિદ્યાઓ, ચાતુરીઓ અને કલાઓ શિખ્યો. ઉમ્મરે આવતાં ઈન્દ્રના શ્રાપથી કાશીમાં પુતળી થઈ પડેલી અપસરાને તે પરણ્યો. રાત્રે ચાર ઘડી માધવાનલ સાથે સેજમાં સુઇ સ્વર્ગે જાય અને ત્યાં નૃત્યક્રીડા કરે. એક દિવસે માધવાનલના આગ્રહથી તેને ભમરો બનાવી કંચુકીમાં ઘાલી સ્વર્ગે ગઇ, ત્યાં ઇન્દ્રસભામાં નાચવેળા કંચુકીમાં તેનું મન જતું જોઈ ઇન્દ્રે શાપ આપ્યો કે ગુણકા થઇને પૃથ્વી પર પડ. આથી માધવાનલને પ્રિયાનો વિછોહ થયો અને સંગીત કરતો કરતો ઘેલો થઈ નગરમાં ફરવા લાગ્યો. તેના રૂપ અને સંગીતથી સ્રીઓ અંજાતી અને તેમના ગાભ ગળતા.

આથી નગરજનોએ રાજા પાસે જઈ એવી ફર્યાદ ઉઠાવી. રાજાએ તેની ખાત્રી કરવા એક જલસો કર્યો અને પોતાની રાણીઓને તેનું સંગીત સંભળાવ્યું અને તેમાં માધવાનલના સંગીતથી તેઓ ગલિત થઇ; તેમના બેસણુ નીચે રાજાએ તલ વેરાવ્યા હતા, એટલે રાણીઓ ગલિત થતાં તેમનાં વસ્ત્ર ભીંજ્યાં અને તલ ચોંટયા. રાજા એથી માધવાનલની અજબ મોહિની કળી ગયો અને તેને દેશવટો દીધો. તે ફરતો ફરતો એક બીજા રાજ્યમાં ગયો. ત્યાં પણ ગર્ભગલનના આક્ષેપ તેની સામે થતાં તેને દેશવટ કાઢયો. આવું બે ત્રણેક રાજ્યોમાં થયું. આખરે પેલી કામકુંડલા ગુણકા થઇ અવતરેલી અપ્સરાવાળા રાજ્યમાં તે દૈવવશાત્ આવ્યો. સંગીતવિશારદતાથી બન્નેનું મળવું થયું અને રાજાને તેમ અન્ય કામુકોને બાઇબાપ કહી માધવાનલ સાથે કામકુંડલાએ પ્રીત જોડી. રાજાએ તેને દેશવટ કાઢયો. એટલે તે ફરતો ફરતો ઉજ્જેણ આવ્યો. વિક્રમે મહાકાલી હરસિદ્ધિના દેવળમાં તેને જોયો, પરીક્ષા કરી અને તે કામકુંડલા વિના મરવાને તૈયાર થયલો જાણી તેને ધીરજ દીધી; કામકુંડલા જેને ત્યાં હતી એ રાજાને લશ્કરથી હરાવ્યો. દરમ્યાન કામકુંડલા વિરહથી મરણ પામી તેનું મરણ થયલું જાણી, માધવાનલ પણ મરણ પામ્યો. વિક્રમ વિમાસણમાં પડયો; દેવીની કૃપાથી પાતાળમાંથી અમૃત મંગાવી બેને સજીવન કર્યાં અને પરણાવ્યાં. પછી માધવાનલને કાશીએ વિદાય કરી ત્યાંનું રાજ્ય અપાવ્યું.

૨. કુલ કડી ૫૫૫ છે; જો કે પ્રતિમાં ૫૫૪ નો આંક છે: ૨૧૬ દુહા, ૩૦૦ ચોપાઇ અને ૩૯ છપ્પા છે, તેમાં એક છપ્પો બાર લીટીનો છે.

વિશેષઃ ૧ આ વાર્તા રીતસર છપાઇ નથી.

૨ સ્તુતિભાગ કડી ૮ છેઃ તેમાં ત્રણ છપ્પા છે. રખીયલ-ઉલ્લેખ, કવિ-ઓળખ અને ગ્રન્થમહિમાની કડી ૨૯ છે. શામળને રખીયલે આશ્રય આપી વિક્રમમહિમા લખવાને કરેલી પ્રેરણાને સવિસ્તર ઉલ્લેખ છે. પા. પ્રતિમાં આ વાર્તા છે; સં. ૧૮૩૬ના આષાઢ સુદ ૧૫ વાર બુધની છે; એમાં અંત ભાગમાં ઉપર જણાવેલી ૨૯ કડીને બદલે માત્ર રખીયલ-ઉલ્લેખની ચાર જ કડી છે.

૩ પ્રસ્તાવમાં ભોજને સિંહાસન પ્રાપ્ત થવાનો પ્રકાર સામાન્ય રીતે જાણીતા પ્રકારથી કંઇક જૂદો છે. પહેલી વાર્તાનો વર્ણવેલો પ્રસ્તાવ અને આ વાર્તાનો પ્રસ્તાવ સરખાવવાથી એ ભેદ જણાય છે.

૪ માધવાનલદોગ્ધકમાં આ વાર્તાનું મૂળ છે. એ પ્રાચીન કથાનક રા. બ. હરગોવિંદદાસ કાંટાવાળાએ "સાહિત્ય" માસિકમાં જૂની પ્રત ઉપરથી પ્રકટ કર્યું હતું.

વાર્તા ૨૭ મી–શતબુદ્ધિ, સહસ્રબુદ્ધિ, લક્ષબુદ્ધિ અને કોટિબુદ્ધિની–પુતળી તરૂણી–પૃ. ૫૪૯–૫૮૭.

આરંભ–અથ પુતલી તરુણીની વાર્તા શતબુધી સહસ્રબુધી લક્ષબુધી કોટિબુધીની લખ્યતે ।

ચોપાઈ:–શ્રી શારદાને નામુ સીસ આરાધુ ઉમયાપતિ ઇશ

બેઠી બહુ ગુંણ ભમા તણી મોટિ મમત્ય તણી જે મણિ, ૧

* * * *

શ્રીગરૂજીના વંદું ચરણ આદ્ય નિરંજન અસરણસરણ
ગુરૂ બ્રમાને ગુરૂ તે ઇશ, ગુરૂ વિષ્નુ ગુરૂ જાુગદિશ ૧૧
* * * *
પુન્ય પરમારથ કહ્યું પવીત્ર, વર્ણવુ રુડું વીક્રમચરીત્ર ૨૦
* * * *
કવી કહે કહું તેહની કથા સિંહાસનબત્રીસી જથા
ભુપતિ ધારાપતિ શ્રી ભોજ પરી વાત તણો એ ખોજ ૨૨
* * * *
ગુણસાગર છે માલવ દેશ પાપ તણો તિહા નહીં પરવેશ
નગર ઉજેણી અતી અનુપ વીક્રમ સરીષા ભારે ભુપ ૬૭
* * * *
સીધ દેશ સીરોમણી મોહો જિહાં મહેરાણ
રાજરીધ રાજા વડો સકલ જિહાં સુજાણ ૬૨

અન્ત–કથા કામ એહવાં ગુણ ઘણાં પાળ્યાં લાડ તે પ્રજા તણાં
એહવો રાય સત્યવાદી હોય જેહને દેશ દુઃખીઆે નહી કોય (૯)૮૨
* * * *
શ્રીગુર્જર દેશ વખાણું વાદ અધીક સીરોમણ અમદાવાદ
મહિમા મોટો બારે માસ વાર શુભ વેગનપુર વાસ (૯)૮૮
* * * *
વીક્રમમહિમા સાંભલે પુરણ મન પ્રસન
પુણ્ય ચંદ્રાયણ વર્તનું રેવાનું દર્શન ૧૦૦૧
એહવુ સાભલી જે કરે અનવસ્ત્ર દક્ષણા દાન
આ લોકે જશ વાધશે પર લોકે મહુમાન ૧૦૧૨
સીષ્ય નાહાના ભટ તણો પરસોતમનો તાત
સેવક શ્રી અખા તણો આયા વેદ વીખ્યાત ૧૦૦૩
એમ કહીને પુતલી ઉડી ગઇ આકાસ
સતાવીસમી કથા પુરણ થઇ કહે કવી સાંમલદાસ ૧૦૦૪
એહ તાઙણી પુતલી કથા વચન વીલાસ
હવે પદ્માસના ઓતરયેં આગળ વાત રસાલ ૧૦૦૫

ઇતિ શ્રી સિંહાસનબત્રીસિ મધ્યે કથા શતબુધી સહસ્ર બુધી લક્ષ બુધી કોડ બુધી એ સંપુર્ણ ॥

વિષયાદિ–૧ પ્રસંગ (કડી ૯૨ મી) સિંધ દેશના નગરમાં ઉત્તમચંદ નગર શેઠને ચાર પુત્ર હતા. શતબુદ્ધિ, સહસ્રબુદ્ધિ, લક્ષબુદ્ધિ અને કોડબુદ્ધિ એ સહુ બુદ્ધિશાલી, આજ્ઞા અને પિતૃસેવાનિષ્ઠ હતા બાપે મરતી વેળા ચારેને બોલાવી પોતાના મરણ પછી

મિલ્કતવહેંચણીમાં કશોયે ટંટો ન થાય તેમ પુંજી વહેંચી લેવાની સલાહ આપી અને ચાર રત્ન ઓરડામાં ચોક્કસ ઠેકાણે હોવાનું જણાવી, મુંગામુંગા એકેક લેઇ લેવા આજ્ઞા કરી. પછી પિતા મરણ પામ્યો. બાદ રત્નની પેટી ઉઘાડતાં રત્ન એક ઓછું સાંપડ્યું. હવે કલહ ન કરવાની પિતાની આજ્ઞા વિચારી, ચારે જણ રાજા વિક્રમ પાસે ન્યાય ચૂકાવવા ગયા. ચારે અક્કલમંદ હતા. તેમણે વિક્રમના કાજી, અને ખુદ વિક્રમની યોગ્યતા વિષે શંકા ઉઠાવી. વિક્રમે તેમની પરીક્ષા લીધી. ચારેને અટપટા અને બુદ્ધિ તથા તપાસણી શક્તિને તાવે એવા ચાર કજીયા સોંપ્યાં. તેમાં દરેકે સૂક્ષ્મ તપાસણી અને ઝીણી અક્કલનો પરિચય કરાવ્યો. પછી એક એક કાગળ લખી પોતાના ભાયાત તેમ જ વિદેશી એવા ચાર ઠાકોરને રાજા હને મોકલ્યા અને તેમાં ઝેર, તરવાર કે અગ્નિથી મારી નાંખવાનું લખ્યું હતું. તેમાંથી યુક્તિથી તેઓ છૂટી ઉજ્જેણ સહીસલામત પાછા આવ્યા. પછી વિક્રમે ચારે તો પાકા હુશિયાર અને ખંધા છે તો કોની પાસે રત્ન છે તે વિચારવા એક વિચિત્ર, ચાર બનાવોની વાત કહી અને પેરે પેરે સવાલના ઉત્તરથી જાણી લીધું કે, રત્ન શતબુદ્ધિએ ચોર્યું છે. પણ તેની પાસેથી તે આંચકી ન લેતાં એક ગુણકાને તે કાર્ય સોંપ્યું અને તેણે પાછી તરતીબથી તેને લટપટ કરી રત્ન કઢાવ્યું, અને લોપ થઇ ગઈ. ચોરની મા કોઠીમાં મોં ઘાલીને રૂએ, તેમ રત્ન અચ્છક હરાયું છતાં વાત જાહેર ન થાય અને પોતાનું પોલ ઉઘાડું ન પડે માટે શતબુદ્ધિ મુંગો રહ્યો. પછી એક રાત વિક્રમે ચારેને અકેક પહોર પોતાની રક્ષા કરવાનું કામ સોંપ્યું. શતબુદ્ધિ પહેલે પહોરે સાપને માર્યાથી ખડગ લોહીયાળું થતાં તે સ્હોતો જણાયો, એટલે રાજાએ વૈર માટે પોતાને મારવાને ખડગ સ્હોતો હોવાનો વ્હેમ ખાઈ, બીજા ત્રણેને તેના વારામાં મારવાનો હુકમ કર્યો. તેમણે ત્રણેએ સાહસકર્મ ન કરવા બોધ દેઇ અકકેકી વાર્તા કહી. આખરે રાજાને તપાસને અંતે જણાયું કે રાજાનો જીવ ઉગારવા શતબુદ્ધિએ સાપને માર્યો તેથી ખડ્ગ લોહીયાળું થયું અને તે એ સ્હોતો હતો. રાજા આ જાણી સાહસકર્મ ન કર્યો માટે નિરાંત પામ્યો. પછી ચારેને પેલાં રત્ન વહેંચી આપ્યાં; ખૂટતું રત્ન ગુણકા દ્વારા શતબુદ્ધિ પાસેથી મળ્યું હતું તે પૂરું કર્યું. પછી ચારેની બુદ્ધિની છેલ્લી પરીક્ષા લેઇ સહુને આનંદ અને સતોષ અને બક્ષીસ સાથે તેમને ગામ વળાવ્યા.

૨. કડી ૧૦૦૫, દૂહા ૩૮૦, ચોપાઈ ૬૦૯ અને છપ્પા ૧૬ છે.

વિશેષ-૧ આ વાર્તા રીતસર સંશોધીને પ્રકટ થઇ નથી. પ્રમાણમાં બીજી વાર્તાઓ કરતાં આ વાર્તા વધુ અટપટી અને અનેક ઉપવાર્તાઓથી ભરેલી છે; અલબત્ત કેટલાક કામભોગના પ્રસંગો હોઇને વર્તમાન કાળે પ્રચલિત થઇ નથી, એમ સમજાય છે. બાકી ચાતુરી અને કળામાં તે ઉંચે નંબરે આવે તેવી છે.

૨ પંચતંત્ર અને હિતોપદેશમાં આ નામના ચારે ભાઇઓની આવી વાત આવે છે. તેનો આધાર લેઇ શામળે ઘણા પ્રસંગો લોકકથાંમાંથી લેઈ બહેલાવ્યા છે અને કવિચાતુરી પોતાના જમાનાને યોગ્ય દાખવી છે. અને લોકરૂચિને પોષવાની કલામાં પોતે પાવરધો હોવાનું સિદ્ધ કર્યું છે.

૩ સ્તુતિભાગ કડી ૧૦ છે. ગુરૂમહિમા અને ગુરૂસ્તુતિની કડી ચાર (૧૧-૧૪) છે. શક્તિ પહેલી પછી દેવ, એ વિધાનની ચાર જાણવા જોગ કડી છે (૧૫-૧૯) શામળે સ્ત્રીનિંદા જ કરી છે એમ કહેનારાઓના મોંઢામાં ફાચર મારે એવી એ પંક્તિઓ

છે. વાર્તાનો ઉઠાવ કડી ૨૦ મીથી થાય છે. ભોજને સિંહાસન મળ્યાનો ઉલ્લેખ પણ પ્રકારાન્તરે જાણીતી કથાથી કંઈક જૂદો મહારી કર્યો છે. ઉપસંહારમાં ગ્રંથમહિમા, રખીયલ-ઉલ્લેખ, અને કવિ-ઓળખની કડીઓ ૨૧ છે. બત્રીશીને કવિ "પરમારથ પવિત્ર પુરાણ" અને રામકથાથી અધિક રસવન્તી કહે છે. (કડી ૬૯૭). છેલ્લી કડીઓમાં કવિ પોતાના ગુરુ, પુત્ર અને ઈષ્ટ દેવનો ઉલ્લેખ કરે છે.

૪ છાપેલી પ્રતિમાં છપાએ નથી. તેમ કેટલાક દુહાઓ પણ નથી, પણ આ સહુ મુખ્યત્વે નીતિબોધ વગેરેના ટુંક નિબંધોની કડીઓ છે. તેમ રખીયલ-ઉલ્લેખ, કવિ-ઓળખ નથી, ગ્રંથમહિમા ટુંકો છે. વળી પ્રસ્તાવમાં પણ સ્તુતિભાગ કમી છે, ગુરુમહિમા નથી, તેમ શક્તિના વિશેષત્વનું નિરૂપણ પણ નથી.

—:o:—

વાર્તા ૨૮ મી-શુકસારિકાની-પુતળી પદ્માસના-પૃ. ૫૮૭-૬૧૧

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ અથ સિંહાસનબત્રીસી મધ્યે પુતળી પદ્માસના કથા સુકશારીકાની લખ્યતેઃ

ચોપાઈ: શ્રી ગુણપત્યને નામું શીસ આરાધું ઉમયાપતિ ઈશ
સરસ્વતિના પુજું પાય જેહ પ્રતાપે ગ્રંથ જ થાય ૧
* * * *
સોની બ્રામણ રમવા ગયા બાર સંવસર વેગેં થયા ૩
* * * *
એક સમે વિક્રમ ગયો ક્ષીપ્રા કેરે તીર
દાંન પુન્ય કીધાં ઘણાં નાહી નીરમલ નીર ૧૮

અન્ત-પાંજરાં કરાવ્યાં કનક જ તણાં હીરારતનજડાવેં ઘણાં
સહુકો રખ્યા તેણી તીર અમૃત મેવા ફલ દલ નીર (૬)૨૨
વીજયોગ ભાગ્યો તેહ જ તણો મેલો થયો તે હરખ જ ઘણો
તેહ પ્રાણી પમાડ્યાં સુખ ટાળ્યાં મહા દુખીયાનાં દુખ (૬)૨૩
જેહવું દોહન વેદનું જેહવું રામચરીત્ર
પરમારથ તેહથી ઘણું વારૂં પુન્ય પવીત્ર (૬)૩૨
* * * *
ભજન એક ભગવાનનું બીજું પરમારથ પુર
ત્રીજું તત્ત્વ એહથી નથી સાણપણ સઘલું સુર (૬)૩૬
* * * *
સતીયાને મન સોહમણું ઘેહેલાને મન ગીત (૬)૩૯
પંડિતને મન પારખું વિદ્યા મન વીવેક
ધેપાં ગણનાં ભાષ છે, ભાષર છે અરથ જ એક (૬)૪૦

કવી શામલે કોડે કહ્યું એ રૂડું આખ્યાન
અંબા આશા પુરશે જે સુંણશે એ કાન (૬)૪૧
શીષ્ય એ નાંહાના ભટ તણો પરશોતમનો તાત
સેવક શ્રીઅંબા તણો આશા વેદ વીખ્યાત (૬)૪૨
શ્રીનગરમાં શ્રી ગોડ છે **વીરેશ્વર** શુભ નાંમ
શામલ ભટ સુત એહનો એહુ કર્યું આખ્યાંન (૬)૪૩
ગરીબ તણો હું ગરીબ છું રાંક તણો હું રાંક
ગુંણ અવગુણ હોયે ગ્રંથમાં ખીમા કરો મુઝ વાંક (૬)૪૪
ગાઈ સીખે ને સાંભલે ભણે ગણે ને ગાય
પુન્ય ચાંદ્રાયણ વ્રતનું રેવા દર્શન ફલ થાય (૬)૪૫
ભોજ પ્રત્યેં કહી પુતલી આપેં ગઈ આકાસ
અઠાવીસમી કથા પુરણ થઇ કહેં કવી શામળદાસ (૬)૪૬
એહ પક્ષાસના પુતલી કથા કહી સુવીશાલ
એ હવેં **શીલવતી** બોલશેં આગળ વાત રસાલ (૬)૪૭

ઇતિ શ્રીવીક્રમચરીત્રે સીહાસનબત્રીસિ મધ્યે કથા શુકસારિકાની સંપુર્ણ ॥ શ્રીરસ્તુ કલ્યાણમસ્તુ શ્રીયોરસ્તુઃ શ્રીઃ

વિષયાદિ–૨. પ્રસંગઃ (કડી ૧૮ થીથી) વિક્રમ એકદા ક્ષિપ્રામાં સ્નાન દાન અને હરસિદ્ધિની પૂજા કરી પ્રાસાદે પાછો ફરતો હતો ત્યાં વટે શુકસારિકાના જોડાને વઢતું, અન્યોન્યની પાંખ વીંખવતું દીઠું. વિક્રમે તે બન્નેને તેમ કરતાં અટકાવી ન્યાય કરી સમાધાની આણવાની ઉત્સુકતા દાખવી, છૂટાં પાડ્યાં. પછી વઢવાનું કારણ પૂછ્યું. સારિકાએ શુકને પોતાનો પરમ માનીતો ગણી સેવા કર્યાનો ઉલ્લેખ કરી કહ્યું કે હું પવનના ઝપાટાથી મારો માળો હેઠો પડતાં શુકના માળે રક્ષણઅર્થે ગઈ, પણ તેણે મને સંઘરી નહીં અને મને આખી એ રાત ટાઢ વાયરામાં ગાળવી પડી. આથી પ્રભાતે શુક જેવો માળામાંથી બહાર નીકળ્યો કે અમે બન્ને લઢીવઢી પડ્યાં. પોપટ પણ એમજ બન્યાનું કહ્યું. વિક્રમે હવે બન્નેને હળીમળીને ચાલવા પ્રબોધ્યાં. પણ પોપટે સ્ત્રીજાતિ અવિશ્વસનીય હોવાનો આગ્રહ કરી તેમ કરવા ના પાડી. અને પોતાના આગ્રહના સિદ્ધાન્તના સમર્થનમાં સ્ત્રીની નિમકહરામી અને ક્રૂરતાના દૃષ્ટાંતમાં એક વાત કહીઃ સિંધના એક રાજા પોતાના પ્રાણથી પણ વહાલી રાણી સર્પ-દંશથી મરતાં કાવડ કરી તેના મૃતદેહ સાથે તીર્થયાત્રાએ નીકળ્યો અને રણમાં મહાદેવ-પાર્વતીએ તેને દીઠો. પાર્વતીની જીદોસથી મહાદેવે તેને રાજા પાસે અર્ધું આયુષ્ય અપાવી જીવતી કરી. પછી પોતાના રાજ્યમાં પાછા ફરતાં એક ધનિક શેઠ સાથે લપટાઈ રાજાને છોડીને રાણી નાઠી. રાજા તેની પાછળ ગયો અને ઘણી તકરાર થઈ. અંતે પચ સમક્ષ ઠર્યું કે રાણીએ રાજાના હાથમાં પાણી મૂકી તેનું અર્પેલું સઘળું પાછું આપવું. તેમ કરતાં રાણી અર્ધું આયુષ્ય પાછું આપતાં શબ થઈ પડી. પોપટની આ વાત સામે પોપટીએ પુરૂષની નિમકહરામી અને નીચતાની વાત કહીઃ સોરાષ્ટ્રના સિંધુકર ગામનો એક બ્રાહ્મણપુત્ર કન્ય ન મળતાં દક્ષિણમાં નાઠો. ત્યાં તેને એક સાધ્વી કન્યા સાથે

મુશ્કેલીએ લગ્ન થયાં. ત્યાંથી સ્વગામે પાછાં ફરતાં માર્ગમાં એક ઠાકમની સ્વારી જતી હતી તે ભેળાઈ ગયાં. ઠાકેમે લપટાવી લલચાવી બ્રાહ્મણ પુત્ર કનેથી પેલી સ્ત્રીને વેચાતી લેઈ છૂટી પડાવી. બ્રાહ્મણ પૈસા લેઈ સ્ત્રીને ઉતરીને બીજે માર્ગે ચાલી ગયો. ઠાકેમે ઘણુંઘણું સમજાવી પણ તે સ્ત્રી નમાની થઈ અને એકમતી થઈ પ્રાણ છોડ્યો. પેલો બ્રાહ્મણપુત્ર ઘેર જતાં રસ્તે લુંટાયો અને ઠાકેમે આપેલાં નાણાં ખોયાં. પછી વિક્રમે કોઈ પ્રકારે આ કજીયો મટતો હોય તો તેનો માર્ગ દેખાડવાનું પૂછતાં પોપટીએ કહ્યું કે મારો માળો તૂટતાં ચાર બચ્ચાં ક્ષિપ્રામાં તણાયાં છે તે જો તમે આણી આપો તો પોપટ સાથે મારૂં મન માને અને પોપટ પોતાનો પુત્ર ચોરાયલો પાછો આણી આપતાં પોપટી સાથે સંસાર માંડું, એમ કહ્યું વિક્રમે હરસિદ્ધિની પૂજા કરી, વૈતાળની મદદથી એક રાજાને દ્યુતમાં જિતી પેલા પોપટનો પુત્ર આણ્યો; પછી ક્ષિપ્રામાં તણાયલાં પોપટીનાં ચાર બાળ એક બેટમાં ઉગર્યાં હતાં ત્યાંથી તેમને મંગાવ્યાં અને શુકસારિકાનાં મન મનાવ્યાં.

૨ કુલ કડી ૬૪૬ છે. બધાએ દૂહા ચોપાઈ છે, છપ્પો એકે નથી, ૪૨૭ ચોપાઈ અને ૨૧૯ દૂહા છે.

વિશેષ-૧. આ વાર્તા રીતસર સંશોધાઈ પ્રકટ થઈ નથી. સ્તુતિભાગ ૨ કડી છે. સિંહાસનપ્રાપ્તિનો અને સિંહાસનરચનાવર્ણનનો ઉલ્લેખ કડી ૬ (૬૩-૯) છે. અંતમાં રૂખીયત-ઉલ્લેખ નથી પણ કવિ-ઓળખ કડી ૩ (૬૪૧-૪૩) છે. આમાં પેટા વાર્તા ત્રણ છે.

૨ છાપેલી પ્રતિ લગભગ ઉપર પ્રમાણે છે. માત્ર કવિ-ઓળખ નથી.

——:૦:——

વાર્તા ૨૯ મી-સ્ત્રી-ચરિત્રની-પુતળી શીલવતી-પૃ. ૬૧૧-૬૪૭

આરંભ:-શ્રી ગણેશાય નમઃ ।। અથ સિંહાસન બત્રીસિ મધ્યે પુતળી શીલવતીઃ વાર્તા સ્ત્રીચરીત્રની લપી છેઃ

ચોપાઇઃ શીવદા તું સાચી સરસ્વતિ માતાજી આપો [માહામતિ
અધીક મનની પુરો આશ કરો માતા રસનાઈ વાસ ૧
દીજીઈ મન મનોહર મતિ શુભ અક્ષર બોલાવો સતી
એક સમે ધારાપતિ ધીર ભોજરાજ ગુણવંતો વીર ૨

* * * *

ઉજેણી નગરીનો ભુપ વીક્રમસેન તો અતી અનુપ
શુભ ઉજેણી નગરી સાર નવતેરી નગરી વીસ્તાર ૧૦

* * * *

વીક્રમચરીત્ર પુત્ર નીજ નામ ગુણવંત કીધું બાધું ગામ ૨૫
ચરીત્ર દેષાડીને તાતને ગુણ ઉશંકલ થયા માતને

* * * *

દુહા સવાઇ વીક્રમાજીતથી વષાણે વીક્રમચરીત્ર ૩૨
ચરીત્ર જોયાં તે ચતુર નર આપ વીચ્ચારી મન

પડો વજડાવ્યો પુર વીષેં રીઝ થકી રાજન ૩૩
આજ થકી કો નમમાં ત્રિયચરિત્ર કહે નામ
વર્ણાણે ચરીત્ર વનીતા તણું તો ફેડું તેહનો ઠામ ૩૪

અન્ત–દુહા કોડ સોક દેવતાં કહ્યૂં પ્રેમદા પુરણ પવીત્ર,
વીક્રમચરીત્ર થકી વધ્યું સાચું સ્રીનું ચરીત્ર (૮)૨૮
રાજા રીઝયો રૂદયા વિષેં ધન્ય નીરમલ કુલ નાર
તન મન ધન રહ્યું સરવ વહુ વરાં કરૂં બલીહાર (૮)૩૩

ચોપાઇ કહે રાજા સાંભલ્ય કુળવહુ તાહરે વશ વરતેં છે સહુ
તું કહે તે કરૂં સહુ કાજ તું કહે એમ ચલાવું રાજ (૮)૩૬

* * * *

હરામી તો કરશે હાસ્ય સતવાદી કહેસ્યેં શાબાસ
સુરાને મન સારૂં વસે હરી જ હેતેં હરષેં હશે. (૮)૮૫
સત્યવાદિ સાચું જાણસ્યેં અન્યાઇઓ અંતર આણસ્યેં
સંસ્કતમાં કાલીદાસેં કરી તે અનુસારે મેં ઉધરી (૮)૯૪
રૂડી તરતીબ રપીયલ તણી રાજરાજેશ્વર રૂપ
તેણે કવીને તેડીયો અકલવંત અનુપ (૯૦)૮
શ્રી ગોડ માલવી વીપ્ર સુભ ગુજરાતમાં ગુણનીધ્ય
વાસી વેગનપુર તણો વર્ણાણુ વડેરાં વીધ (૯૦)૯

* * * *

રપીયલ પુન્યપ્રતાપથી કીધો છે એ ગ્રંથ
ધર્મ, કામ ને મોક્ષ મુખ્ય પુન્ય પરમારથ પંથ (૯)૧૨
ગમાન ભાટ દર્શાદીયો જેહવો વીવેક વૈતાલ
સુંપ્યો ગ્રંથ તે ભાટને આણી અધીકો વાહાલ (૯)૧૩
સીંહાસનબત્રીસનો કર્યો ગ્રંથ ગુણ ગેહ

* * * *

ઉગણત્રીસમી કથા પુરણ હવી કહે કવી સામળદાસ (૯)૨૪
એ **શીલવતી** પુતલી કહી કથા સુવીશાળ
હવે સરસ્વત્યા બોલસેં આગળ વાત રસાળ (૯)૨૫

ઇતિશ્રી **પ્રાકૃતપ્રબંધે** વીક્રમચરીત્રે સિંહાસનબત્રીસી મધ્યે કથા સ્રી ચરીત્રની સંપુર્ણઃ ॥... સંવત ૧૮૪૫ આસાઢી ૪૬ ના વર્ષે ભાદ્રવા વદી ૧૦ વાર ચંદ્ર લષીતં જીવણજી પરોપકારાય શુભંઃ ॥

વિષયાદિ. ૧ પ્રસંગઃ (કડી ૨૫ મીથી) વિક્રમ રાજાને વણિકપુત્રીથી પુત્ર થયો હતો, તેનું નામ વિક્રમાજિત પાડ્યું હતું. (જુઓ વાર્તા ૧૨ મી કાપડીયાની) એકદા વિક્રમને ઉગી આવ્યું કે વિક્રમચરિત્રથી સ્રીચરિત્ર પણ ન ચઢે, અને એથી તેણે ઢુંઢી ફેરવાવી

કે 'જે કોઈ વિક્રમચરિત્રથી સ્રીચરિત્રને ચઢીયાતુ કહે, છતાં સ્રીચરિત્રને ચઢીયાતું પુરવાર ન કરી શકે તો તેને બ્રહ્મહત્યાનુ પાપ' (કડી ૪૦). આની હુંડી ફેરવનો માણુસ શહેરમાં ત્રિલોચન શેઠના મહેલની અટારી નીચેથી જતો હતો ત્યા તેની બાર વર્ષની પુત્રી બહાર નીકળી અને હુંડીવાળાને બોલાવી સ્રીચરિત્ર વિક્રમચરિત્રથી ચઢીયાતુ હોવાનુ કહી વિક્રમની નિંદા કરી આથી હુંડીવાળો માનભગ થતાં રોતો કકળતો દરબારમા આવ્યો અને સઘળી વાત કરી વિક્રમે એ છોકરીનો નાદ તોડવાનું અને પોતાના કુવર વિક્રમાજિત સાથે પરણાવી તેનો તાસીરો જોવાનું પગ લીધું પછી શેઠ ત્રિલોચન મળવા આવતા આગ્રહભેર તેની એ છોકરીનું માગુ કર્યું અને પોતાના પુત્ર વિક્રમાજિતના ખડ્ગ સાથે તેના લગ્ન કર્યા પછી એક અઘોર, વસ્તીથી દૂર સ્થળે મહેલમા તે સ્રીને રાખી, પોતાના પુત્ર કને તેનું મોઢું સરખુયે નહીં જોવાની ઉત્કટ પ્રતિજ્ઞા લેવડાવી, અને એ પુત્રવધુને કોઇ સાથે વાતચિતનો પણ સપર્ક ન રહે એવી પાકી વ્યવસ્થા કરી, માત્ર ખાવાનુ મળે તેવી ગોઠવણ રાખી લાગ જોઇ એક કુલીન દાસીને વિશ્વાસમા લેઇ પેલી પુત્રવધુએ પોતાના પિતાને પત્ર પાઠવ્યો અને તેની સાથે પિતાના ઘરથી તે પેલા મહેલ સુધી એક ઉંડી સણુગ ખોદાવરાવી પછી તે વાટે પોતે બહાર નીકળી તે વેળા વિક્રમાજિત (વિક્રમપુત્ર) પરદેશમાં હતો તેથી પોતે તે સ્થળે ક્ષાણણીયણુ રબારણુને વેષે ગઇ ત્યા મીઠુ મધુર દૂધ દેનારી ગાય રાખી, મનોહર વૈભવશીલ તબુડેરા નાખ્યા અને કસ્તુરીમિશ્રિત અનુપમ દૂધ તૈયાર કરી, મહા મોઘે મૂલે વેચવુ ઠરાવ્યુ રાજપુત્રે તેના દુધની ખ્યાતિ સાભળી અને તે પાર્ષદ પાસે મગાવ્યુ રબારણે તે ન આપ્યુ અને તોર દાખવ્યો પછી તેણે ધીરે ધીરે વિક્રમાજિતને લપટાવ્યો અને એક દિવસ લાગ જોઇ તેની સાથે ક્રીડા કરી ગર્ભાધાન કરાવ્યું પછી તેના નામાંકિત શસ્ત્ર તેમ રાજચિહ્નો પડાવી તે જ રાત્રે અછક થઈ ગઈ અને રાજપુત્રે જાગતા પોતાનું સર્વસ્વ લુટાયલુ જોયુ અને પેલી રબારણુ પણ ઓચિંતી અદૃશ્ય થયલી જણાઈ પેલી રબારણુ–ત્રિલોચનની પુત્રી પિતાને ઘેર આવી અને દશ મારો પુત્ર જણ્યો તે પછી થોડેક મહીને તેણે પાછો ઉજ્જેણમા જોગિણીનો વેષ લીધો અને રાજા આદિ સઘળી પ્રજાને પોતાના ચમત્કારથી વશ કર્યાં. દરમ્યાન સાપના દંશથી એક સ્રી સતી થવા નીકળી, તે પેલી જોગિણી પાસે આવી અને તેણે એને સૌભાગ્યવતી તથા પુત્રવતીનો શુભ આશિર્વાદ આપ્યો પણ તેણે કહ્યુ કે મારો તો પતિ મરણ પામ્યો છે, એટલે તુ જૂઠી જોગિણી છે આમ કહી તે પતિના શબ સાથે સ્મશાને ગઇ અને ચિતામા પેઠી પેલી જોગિણીએ પાર્વતીના પ્રસાદથી તેના પતિને જીવતો કર્યો અને ચમત્કારનું પારખુ દેખાડયુ આથી રાજા આદિ સૌ વિસ્મય થયા અને વિક્રમાજિત (વિક્રમપુત્ર) તેનામાં લપટાયો જોગિણીએ તેને ભોળવી મોહમુગ્ધ કરી, તોષાખાનામાથી રત્નોનો અબાર મગાવ્યો અને તેની સાથે પરણી તેને સજીવિની વિદ્યા શીખવી, પતિપત્ની બની સસાર ભોગવવાની આશા આપી આ રાજપુત્ર વચન પ્રમાણે અમૂલ્ય રત્નો લાવ્યો, જોગિણી તેને પરણી અને ગર્ભાધાન થયુ પછી તે ત્યાથી રત્નાદિ સાથે અછક થઈ ગઈ વિક્રમાજિત પાછો ઉતરાયો તે બાદ દશ માસે તેને એક પુત્ર અવતર્યો પછી ત્રિલોચનની પુત્રીએ પોતાના મહેલમાં રહેવાનું શરૂ કર્યું અને પેલી સરગ પૂરાવી દીધી બાદ યોગ્ય સમય આવતાં વિક્રમને તેણે કહાવ્યુ કે હું હારી છું અને સ્રીચરિત્ર વિક્રમચરિત્રથી ઉતરતુ છે એમ કબૂલ કરૂ છું, માટે મને મહેલમાંથી બહાર કાઢો કેટલીક કારાપારી પછી વિક્રમે તેને બહાર કાઢી તો તેની સાથે બે પુત્રો હતા એટલે તેને સહુએ ધુત્કારી. પણ તેણે ભર સભામા વિક્રમાજિતથી બે પ્રસગોએ એ પુત્રો થયાનુ સિદ્ધ કર્યું, અને સ્રીચરિત્ર ચઢીયાતુ સાબીત કર્યું

૨ કડી ૯૨૫ છે: ૫૫૪ દૂહા, ૩૨૧ ચોપાઈ ને ૫૦ છપ્પા-એક બાર લીટીનો.

વિશેષ-૧ આ વાર્તા રીતસર સશોધાઈ છપાઈ નથી. પણ અતિશય પ્રચલિત છે; શામળે વખતોવખત પ્રસંગ મળ્યે બદલી હશે; છપ્પાનું વિશેષ પૂર તેમ કેટલાંક નીતિ-ઉપદેશનાં ભારોભાર કથનો આવા અનુમાનને ટકવે છે.

૨ સ્તુતિભાગ ૭ કડી છે. ઉપસંહારમાં રખીયલ-ઉલ્લેખ અને કવિ-ઓળખ છે: સિંહુજ કડી ૮૯૯ મી, વીરેશ્વર-ચોખાનો લાડુ ૯૦૦; કાકજી અને રખીયલ ૯૦૧; પાંચપુત્ર ૯૦૩; ૧ ઝવેર, ૨ ગમાદાસ, ૩ શામજી, ૪ માધવ અને ૫ ઉદ્ધવ ૯૦૪-૫, પુત્રપ્રશંસા ૯૦૬-૦૭; કવિને નિમંત્રણ ૯૦૮; કવિઓળખ ૯૦૯-૧૦; કવિસત્કાર ૯૧૧; ગ્રંથકૃતિ ૯૧૨; ગમાનને સોંપણી ૯૧૪; ક્ષમાયાચના ૯૧૫; પછી ગ્રન્થ-મહિમા વગેરે.

૩ છપાયલી પ્રતિઓનું પૂર નાનું જણાય છે, પણ ઉપસંહારમાં કાંઇ ફેર નથી. કે. પ્રતિમાં આ વાર્તા છે; પણ તેમાં ઘણાંક પાઠાંતરો છે; તેમ બીજા કેટલાએક ફેર છે.

વાર્તા ૩૦ મી-ભરથરીની-પુતળી સરસ્વતી-પૃ. ૬૪૮-૬૭૩.

આરંભ-ચોપઈ-શ્રીગણપતિ ગુંણગંભીર ધરમધોરંધર ધારકધીર
શ્રીપારવતી કેરો પુત્ર ચિંતામણી કેરાં ધરસત્ર ૧
કરૂં ગ્રંથ શાહાબ્બને શૂલ માંડી વાત કહું એ મુળ
ગુર્જરદેશ ગુંણુ નીરમલ નાંમ સિંહુજ સિરોમણ રૂડું ગામ ૧૩
તેણે સંતોષ્યો સાંમલ કવી કર્યો ગ્રંથ વાનો સુભ નવી
સંસ્કૃતમાંથી સોધી યથા કહી પરમ મનોહર કથા ૧૪
ધાર નગર કેરો એક ધીસ દાતા ભોજ પ્રગટ્યો તે દિશ ૧૬
* * * *
મહીમંડલ માલવ વીષે આદિ ઉજેણી ગાંમ
વીક્રમરાય વસુધાપતી નવે ખંડમાં નાંમ ૧૮

અન્ત-આવ્યો અવની અધિપતિ નાહ્યો ક્ષીપ્રાનીર
શીવપુજા સંધ્યા કરી સુંદર સુધ શરીર (૬)૧૦
શ્રીગુજર દેશે ગુણનીધી અમદાવાદ અમુલ્ય
સાબરતટ સોહામણી શ્રીગંગાને સમ તુલ્ય ૬(૧૧)
સંસ્કૃતમાંથી સોધીયું પ્રાકૃત કરયું પુરાણ
માઘ કાલીદાસે કરયું તે મેં લખીયું જાણ (૬)૧૭
એમ કહીને પુતલી આપે ગઇ આકાશ
ત્રીસમી કથા પુરણ થઇ કહે કવી શામલદાસ (૬)૨૧

વિષયાદિ-૧ પ્રસંગ: (કડી ૧૮ મીથી) ઇન્દ્રપુત્ર ગર્દભરૂપે ખંભાત(ત્રંબાવતી)માં અવતર્યો હતો (જુઓ વાર્તા ગર્દભસેનની ૧૧ મી). તેનાથી તાંના રાજાની પુત્રીને ...

થયો તે વિક્રમ, પ્રધાનપુત્રીને પુત્ર થયો તે રાણુવી અને તેની સાહેલડીને પુત્ર થયો તે ભર્તૃહરિ. ઓછી મત્સની પ્રધાનપુત્રીએ પોતાનો પ્રિયતમ ગર્દભ નહીં પણ ઇંદ્રપુત્ર હોવાનું પોતાની માતાને કહેતાં તેણે રાત્રે, ઇંદ્રપુત્રે ગર્દભ ખોળીયું છોડી મનુષ્ય રૂપ લેતાં બાળી નાંખ્યું. આથી પોતાની ત્રણે પત્નીઓને બને તેટલા વહેલાં ખંભાતથી નાશી જવાનો પ્રબોધ કરી સ્વર્ગે સંચર્યો. પછી પેલી સ્ત્રીઓને મહુતના આશ્રમમાં પુત્રો થયા અને કાળે કરીને તે મોટા થયા. તેમાંનો મોટો ભર્તૃહરિ અને નાનો વિક્રમ ફરતા ફરતા ક્ષિપ્રા-તટે ઉજ્જેણી આવ્યા. ત્યાંનો રાજા અપુત્રીયો હતો તેથી હાથિણી કળશ જેની ઉપર ઢોળે તેને પુત્ર કરી રાજ્ય આપવું એમ ઠરાવ્યું;અને તેમાં ભર્તૃહરિ ભાગ્યશાળી નીવડતાં રાજા થયો; અને તેણે વિક્રમને પ્રધાન કર્યો. ભર્તૃહરિ પોતાની રાણી અનંગનયનામાં અપૂર્વ મોહમુગ્ધ થયો. એકદા રાણીએ ખાર રાખી વિક્રમે પોતાની ઉપર કુદૃષ્ટિ કર્યાનું આળ મૂકી તેને દેશવટો રાજા પાસે દેવરાવ્યો. પછી સમય જતે એક બ્રાહ્મણ અમરફળ લઈ રાજાને આપવા સભામાં આવ્યો અને આશીર્વાદ દઈ ભેટ કર્યું. મોહ-મુગ્ધ ભર્તૃહરિએ સ્ત્રીને ભેટ કર્યું. તેણે પોતાના અશ્વપાલને, અશ્વપાલે પોતાની ગુણકાને અને ગુણકાએ રાજાને અર્પ્યું. આથી રાજાને રાણીના પાતિવ્રત્ય વિષે શંકા ગઈ અને તપાસ કરી પોતે જ રાજપાટ છોડી જોગી થઈ ચાલી નીકળ્યો. ક્ષિપ્રાતટે વસતા વીર વૈતાલે રાજ્ય કબજે કર્યું અને સહુ પ્રજાને પીડવા માંડી. પાછો વિક્રમ પોતાના સાવકા ભાઈ રાણુવીની ભવિષ્યવાણીથી પ્રેરાઈ ક્ષિપ્રાતટે આવ્યો, હરસિદ્ધિને પ્રસન્ન કર્યાં; પછી ઉજ્જેણમાં પેઠો. વીર વૈતાલને જિત્યો અને રાજ મેળવ્યું. પછી એકદા તેને પોતાના ભાઈ ભર્તૃહરિને જોવાની ઇચ્છા થતાં તીર્થયાત્રાએ ચાલી નીકળ્યો. માર્ગમાં ભાઈનો ભેટો થયો તેને પાછા આવી રાજ્ય સંભાળવા પ્રબોધ્યો. પણ તે એકનો બે ન થયો અને બે એક ઉપકથાઓથી ગૃહસ્થાશ્રમની મહત્તા અને શ્રેષ્ઠતા સમજાવી ઉલટો વિક્રમને ઉજ્જેણ જઈ રાજ કરવા પ્રેર્યો. તેનું કહ્યું માની વિક્રમે રાજ્ય ચલાવ્યું. તે પછી ચાર જૂદાં જૂદાં સ્થળનાં દુઃખીયાં જૂદાં જૂદાં દુઃખને આગળ કરી આવ્યાં અને વિક્રમે હરસિદ્ધિની કૃપાથી તેમ વીર વૈતાલની સહાયથી અપૂર્વ અંગભોગ આપીને સાર્યાં અને પરદુઃખ-ભંજન બિરૂદને વર્યો.

૨ કુલ કડી ૬૨૧ છે: ૩૬૯ દુહા, ૨૧૯ ચોપાઈ અને ૨૩ છપ્પય છે.

વિશેષઃ-૧ આ વાર્તા રીતસર સંશોધાઇને છપાઇ નથી. સ્તુતિભાગ ૧૧ કડી છે તેમાં ૩ છપ્પા છે અને તે વિદ્યાની મહત્તાના છે. બીજી વાર્તાઓ કરતાં (૧૭ મી બાદ કરતાં) આરંભમાં જ કવિને રખીયલની પ્રેરણાનો અને બત્રીશી પૂરી કરવાની તત્પરતાનો ઉલ્લેખ છે. (૧૧-૧૫) ઉપસંહારમાં કવિ-ઓળખની બે કડી છે અને ગ્રંથ-મહિમાની ત્રણ છે. આરંભમાં ભોજમુંજપ્રસંગ વિસ્તૃત છે, તેમ સિંહાસનપ્રાપ્તિનો ઉલ્લેખ છે, પણ પ્રસિદ્ધ કરતાં કંઈક અવનવો છે. ગોવાળીયાને બદલે ખેડુતો અને તે સ્થળે સસલાનું વાઘ હાથી વગેરેથી વિશેષ અસામાન્યબળ હોવાનો ઉલ્લેખ છે.

૨ વાર્તા જનસમૂહમાં વિશેષ પ્રચલિત છે. આરંભ અને મધ્યમાં ચોપાઈ વધુ છે અને છપ્પા માત્ર આ બે ભાગમાં જ છે. અંતમાં છપ્પા જણાતા જ નથી; આથી કવિએ પહેલા બે ભાગનું પુનરાવર્તન કરેલું અને છલ્લો ભાગ એમ ને એમ રહેવા દીધેલો લાગે છે.

વાર્તા ૩૧ મી-રૂપાવતીની-પુતલી રેણુકા-પૃ. ૬૭૪-૭૧૦

આરંભ-ચોપાઇ શ્રીવીદ્યા સેવું સરસ્વતી મયા કરી આપો મહામતી
કમલભૂતનયા કમલવત નયણુ વેદ ચ્યાર વાંણી શુભ વરણુ ૧

* * * *

જયોગ્ય વાત બોલાવો જથા કહું પુન્ય પુરાંણુ **પરમારથ** કથા
ચારૂ ચતુર **શ્રીરામચરીત્ર** પરમ મનોહર પરમ પવિત્ર ૧૮
રૂડા પુરુષ તણે મન રીઝ સુધી ગ્રંથ તણું કહુ બીજ
શ્રીનગર ગુજર ગુણુનીધ્ય વાસવ પુરવત રીધ્યસીધ્ય ૧૯
ધાર નગર તણો જે ધણી ભોજરાજ મહીપતિનો મણિ (૨૨)

* * * *

કહે રેણુકા સાંભલ્ય રે રાય મહીપલ વીક્રમો કહું મહિમાય
પ્રથમ કાલીદાસેં લષ્યાં ભાંમીનીએં જે વાચક ભષ્યાં. (૧)૧૦

દુહા-માલવમાં એક મહીપતિ નરસીંગ પલ નીજ નાંમ
સત્યવાદિ સીરોમણી સીહાસીક સુ જાંણુ (૧)૩૦

અન્ત-પોતાના શોભીત સણુગાર આમલા પ્રમાણે મોતિહાર
ત્રાંબાપત્રે લેષ જ લષી પાંસઠ પ્રગણાં માંડાં સુષી ૭૭૬
જાંન બોલાવી દીધાં માન પાસે રાષ્યાં તે કરી પ્રધાન
જે આવ્યા'તા જાંન માંહે આપી અશ્વ બોલાવ્યા તાંહે ૭૭૭

દુહા-**રામચરીત્ર** **જેહવું રમણુ** સાંભળતે સુષ થાય
પુરાંણુ વેદ એ પાંચમો જે ગુણુદાતાના ગાય ૭૮૫
ગીતા ગ્રંથથી ગુણુ ઘણો પરમારથ પુરાંણુ
પુરૂષ તો તે મેલશેં સમઝે ચતુરસુજાંણુ ૭૮૬
પુરાંણુ જે પરગટ થયું કહ્યું સંષેપે સાર
પુરૂષ તો સુખે મરડશે દિલ રીઝે દાતાર ૭૮૮
સુંપો ગીરૂવો ઘણું વીશ્વ બાધે વીખ્યાત
શામળ ભટ કવીઇ કરયો તે જાણું ગુણુ ગુજરાત્ય ૭૮૯
એમ કહીને પુતલી આપેં ગઇ આકાશ
એકત્રીસમી કથા પુરણુ થઇ કહે કવિ સાંમલદાસ ૭૯૨
એહ રેણુકા પુતલી કહી કથા સુવીશાલ
હવે ઇંદ્રાણી બોલશેં આગળ વાત રસાળ ૭૯૩

ઇતિશ્રી સિંહાસનબત્રીસિ મધ્યે પરમ(મારથ) કથા પુરાણે...

વિપયાદિ-૧ પ્રસંગ-(કડી ૧૩૦, માથી) માળવાના નરસિંઘ રાજાને એક સુંદર રૂપરૂપનો અંબાર પુત્રી હતી. તેણે એને એક વિદ્યાનિધિ વિપ્રની નિશાળે ભણવાને મૂકી. ત્યાં તે સંગીતાદિ અને કલાઓ શીખી. એ ગુરૂને એક કાલોધેલો ૧૫ વર્ષનો પુત્ર હતો. તેણે એકદા એક સમસ્યા લખી પેલી રાજપુત્રીની ચોપડીમાં ઠેસવી; અને તેણે એ વાંચી અચરજ પામી એ સમસ્યા લખનારને જ પરણવાનું મન કર્યું. અને વિશેષ પરીક્ષા કરવા એક બાજી સામી સમસ્યા તેણે લખી બ્રાહ્મણપુત્રે તેનો લેખી ઉત્તર વાળ્યો. આવી અનેકાનેક સમસ્યાઓ રાજપુત્રીએ લખી અને બ્રાહ્મણપુત્રે તેનો લેખી ઉત્તરો વાળ્યાં કર્યા. અંતે રાજપુત્રીએ તેને જ વરવાનો નિશ્ચય કર્યો. બ્રાહ્મણપુત્ર અને તેનો પિતા આ વિચાર જાણી ગભરાયા. રાજપુત્રીએ પોતાને મેહેલે તેની રાહ જોઇ અને તે ન જ આવ્યો ત્યારે સ્ત્રીહત્યા આપી મરવાનો નિર્ણય તેણે જાહેર કર્યો. એટલે તે ન છૂટકે તેને ત્યાં ગયો અને કેટલાક વાદવિનવણી પછી એની સાથે ગાંધર્વલગ્ન કરી પરણ્યો અને સુખ ભોગવ્યાં. આમ કેટલોક સમય ચાલ્યું. દરમ્યાન કેટલીયે પરીક્ષાઓ ચતુરાઇથી રાજપુત્રીએ તેની લીધી અને તેને તાવ્યો. પછી રાજાને પુત્રીના શરીરનાં ચિહ્ન બદલાયાં લાગ્યાં. તેણે તપાસ કરી. તેમાં આઠ દિવસની અવધિમાં બ્રાહ્મણપુત્ર પકડાયો. તેને રાજાએ શૂળીએ ચઢાવવા ફરમાવ્યું. તેને શૂળીએ લઇ જવામાં આવ્યો ત્યાં નગરશેઠનો જુવાનજોધ પુત્ર આવી ચઢયો અને તેને એક રાતની મહેનતે છોડાવ્યો, અને તેને પેટ પ્રતિહારોને રત્નો વગેરેની લાંચ આપી. બ્રાહ્મણપુત્ર જો સમયસર શૂળી ચઢાવવાના સમયે ન આવે તો શેઠના પુત્રે પોતે શૂળીએ ચઢવાની બાંહ્યધરી લીધી હતી. બનવા કાળ તે બ્રાહ્મણ-પુત્ર વેળાસર ન આવ્યો અને શેઠના પુત્રને શૂળીએ ચઢવાનો વારો આવ્યો. તેનાં માત. પિતા વચ્ચે પડ્યાં; અને પોતે ચઢવા તૈયાર થયાં એટલામાં પેલો બ્રાહ્મણ આવ્યો, પણ તેને અટકાવી રાજકુંવરી શૂળી ચઢવા તૈયાર થઈ; તરત બ્રાહ્મણનાં માતપિતા આવ્યાં. તેઓ પણ મરવા તૈયાર થયાં. રાજાને ખબર પડી એટલે તે ત્યાં આવ્યો. તેને તો ધર્મસંકટ આવી પડ્યું. હવે માર્ગ શો કાઢવો અને પ્રતિજ્ઞા કેમ પળે તેના વિચારમાં પડ્યો. આવી સ્થિતિમાં ફરતો ફરતો તીર્થયાત્રાએ નીકળેલો વિક્રમ ત્યાં આવી ચઢયો, અને પોતે જ સહુની વતી શૂળીએ ચઢવા તત્પર થયો. રાજાએ તેમ કરવાની ના કહી. પછી આખરે રાજાએ કહ્યું કે જો જગજીવન પ્રત્યક્ષ થઇને બ્રાહ્મણપુત્રને બીન ગુન્હેગાર જાહેર કરે તો સહુ છૂટે અને મારૂં વચન પળે. વિક્રમે આઠ દિનમાં એ પરચો બતાવવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી અને પૂરી કરવાને હિમાળે ચાલ્યો. માર્ગમાં અનેક દુઃખીયાં પોતાનાં દુઃખો ફેડવાની વિનતિ કરતાં વિક્રમને મળ્યાં. તે સહુને વળતી વેળાએ દુઃખો ભાગવાનું વચન આપી તે આગળ વધ્યો. એટલામાં આઠ દિવસ પુરા થયા એટલે લાકડાં સળગાવી મરવા તત્પર થઈ અને હરસિદ્ધિને સમરી. તત્કાળ ચતુર્ભુજ વિષ્ણુનાં દર્શન થયાં અને વિક્રમે ઘણી ઘણી સ્તુતિ કરી. ત્રિલોકનાથે તેને પ્રસંગ આવ્યે હાજરાહજુર થવા વરદાન આપ્યું ત્યાંથી વિક્રમ પેલે સ્થળે પાછો આવવા નીકળ્યો અને માર્ગમાં અગાઉ મળેલાં દુઃખીયાંનાં દુઃખો હરિકૃપા અને શક્તિમેહેરથી ફેડતો મૂળ સ્થળે આવ્યો. ત્યાં શૂળી ઉપર શ્રીજગજીવન દેખાયા અને નરસિંહ રાજાનું મન માન્યું પેલા બ્રાહ્મણ પુત્રને કુંવરી રાજાએ પરણાવી, વિક્રમે તેને પ્રધાન બનાવ્યો, અને સુખી કર્યો.

~ ૨ કુલ કડી ૭૯૩ છે, ૪૫૮ દુહા, ૨૭૦ ચોપાઈ અને ૬૫ છપ્પા છે.

વિશેષઃ-૨ આ વાર્તા, રીતસર સંશોધાઈ છપાઈ નથી. સ્તુતિભાગ ૧૬ કડી છે. વિવિધ દેવતાઓની સ્તુતિ છે. આરંભમાં ભોજરાજની દાનપ્રશંસા વર્ણવતાં એક સમસ્યાના આઠ અર્થ ભોજરાજ, રાણી, પુત્ર, પ્રધાન આદિએ કરતાં એ મૂર્ખ બ્રાહ્મણની સ્ત્રીએ લખી આપેલા કરતાં દરેકે સવા સવા લાખ તેને આપ્યા, એ પ્રસંગની ૧૦૯ કડી છે. ઉપસંહારમાં ગ્રંથમહિમા નોંધવાજોગ છે. ૭૬૯-૮૮ કવિ-ઓળખ માત્ર એકજ કડી છે અને અંતમાં રખીયલ-ઉલ્લેખ નથી.

૨ પા. માં ૨૦ મી કડી પછી રખીદાસના કુટુંબની અને કવિ-કદરની ૧૧ લીટી છે; તેના ઉપસંહારમાં કાંઈ મહત્વનો ફેર નથી. છાપેલી પ્રતિ પા. ને મળતી છે.

વાર્તા ૩૨ મી-મહાપચીશીની-પુતળી ઇન્દ્રાણી-પૃ. ૭૧૧-૮૨૯

આરંભ-છપ્પયઃ-ગુરૂ ઇષ્ટ ગુરૂ દેવ ગુરૂ પીતા એ માતા
ગુરૂ શકતી શીવ સેવ ગુરૂ સુખદેયણ શાતા
ગુરૂ તીરથ ગુરૂ ગંગ ગુરૂ ફુલ કહાવે કાશી
ગુરૂ જગત ગુરૂ જાગ ગુરૂ પુરણ પુજા ઉપાશી
ગુરૂકૃપાથી ઉધરેં ઇકોતેર શતથી ઘણાં
શાંમલ સેવ ગુરૂ ચરણચીત **નીરમલ નામ નાના ભટ તણાં** ૧૩
ઉલપાવી ઇણે અંબ આદ્ય અનપુરણા શક્તિ
શેવન કીધું શેવ ભાવીભ્રમ વિષ્ણુભક્તિ
સરસ્વતિ માત સાક્ષાત વાસ રસનાઈ કીધો
રામચરિત્ર રસરૂપ લાહો લાખેણો લીધો
કરૂણા અનપુરણા તણી દૈવતકોડ દેવ છે
સામલ કહે ઇષ્ટ માહરે શીવ શકિત સદગુરૂ સેવ છે. ૧૪
પરમ મનોહર પરમ પવીત્ર વાર વીક્રમચરીત્ર
ગુંણનીધી દેશ રૂડો ગુજરાત વીશ્વમાંધી માંહે વીખ્યાત ૧૬
લાયક લેઉવા માંહે કણબી કુળ કાઉજી કહીએ
ધાનમાન સનમાનથી તેણે સંતોષ્યો સામલ કવી ૨૦
ભોજપ્રબંધ મેં ભાળીયો ચાળી જોયો અંત
નીહાળી જોયું નેહથી કીધું કોડ કવિત ૨૯
મહીમાંથી માંખણ કાઢીયું **પરમારથ પુરાંણ**
એહથી બીજું નહીં સમજે સાર સુજાંણ ૩૦
પવીત્ર દેશ પુરવ વીષેં ધાર નગર શુભ ધામ
રાજ્ય કરેં તિહાં રાજવી નરવર ભોજ નૃપ નાંમ

* * * *

ઈંદ્રાંણિ બોલી એટલે હાં હાં કહી હુંકાર
પાગ્ય મ ધર રે રાયજી ભાશ્યો એ રણુકાર ૯૮

* * * *

વસુધા પુરવની વાશીઈં કહું વાત જે થઇ કાશીઈં
અડસઠ તીરથની અધીપતી કાશીપુરી માહા મુક્ત અતી (૧)૫૭
કાશી માંહે એક બ્રાહ્મણુ વસેં ધરમ મારગ ઉપર તે ધસેં
શાસ્ત્રી વચન સંધ્યા સાવળે રૂડી રીત્યે રઘુપતિ રાચવેં (૧)૬૧

અન્ત–ગયો વીપ્ર તે કાશીઈં મલ્યાં માત ને તાત
કથા કહી કરતુતની વીતકની જે વાત
આશીશ દિધી તેણેં અતી ઘણી પરસન ઉમયાઇશ (૧)૫૮; (૨૭૮૯)
અમને જેહવું તેં કર્યું તુજને કરજ્યો જુગદીશ ૧૬૦

(અહીંથી ભોજનું વખાણ, સિંહાસનપ્રાપ્તિ અને આરોહણની તૈયારીનો એક, પુતળીએ બેસતાં અટકાવ્યાનો એક અને તે પછી બત્રીસે પુતળીએ અનુક્રમે કહેલી વાર્તાના નિર્દેશના ૪, મળી કુલ છપ્પા છે. તે પછી આ દુહો છેઃ)

દુહો–એહવું પ્રાક્રમ જો કરો તો ધરો સિંહાસન પાય
નહીંતર ચંદન અક્ષતવડે પ્રીત્યેં કરો પુજાય ૧૬૮
તે સંસ્કૃતમાંથી શોધીયું સામલ ભટ કવીરાજ
વીક્રમચરીત્ર વરણુવ કર્યું તે પરમારથ કાજ ૧૭૨
શ્રીગોડ માલવી વીપ્ર શુભ વીરેશ્વરનો તન
પંડીત વડાઉવો પ્રેમજી માહાદેવ ઉપર મન ૧૭૩
આનંદબાઇનો અરભકો લાધાજી કેરો ભ્રાત
પીતા પુરૂષોતમ તણો ઇષ્ટ અનપુરણા માત ૧૭૪
શીશ તે નાંહાના ભટ તણો વાસ વેગનપુર ગાંમ
દાસ દાસ કરીયાં તણો સામળ ભટ નીત(જ)નામ ૧૭૫
માતર પ્રગણા માંહે મણી સિંહજ સીરામણ સાર
રષીદાસ રાજેશ્વરી તેઓ પંડિત પ્રીત
કરો પુરાંણ કવીતા તમ્યો જે રામકથાની રીત્ય. ૧૮૬
જોયાં પુરાંણુ જુગતે કરી નીહાલ્યાં સહુનાં નીર
એક થયો અવની વીષેં તે તો વીક્રમ વીર ૧૮૭
ગ્રંથ કર્યો એ ગુણનિધી રષીદાસ પરતાપ
ભણાવ્યો ભાટ ગમાનને એહ દશોદિ આપ ૧૮૯
ગાઇ સીખે ને સાંભલે પુરણ મન પરસંન

* * * *

સિંહાસનબત્રીસની કથા કહી કરજોડ
શ્રોતા વગતા શુભ કવી કોય મ દેજ્યો ષોડ ૨૦૩
ગુણ ભેદ, ગુણ ચાતુરી દાનમાંન સનમાંન
સાંભલતાં સુષ ઉપજે ધરમ ધ્યાંન ધનધાન્ય ૨૦૪
બત્રીસિ એ બહુગુણે તેહમાં છેહલી પચીસ
પુન્ય પરમારથ વષાણીયું જેહથી રીઝેં ઇશ ૨૦૫
સંવત સતર સીતોતરેં કરવા માંડયો ગ્રંથ.
પનર વાત પંચાસિઇં પુરણ કીધો પંથ. ૨૦૬
સિહજપાલ શ્રીરષીયલેં કોડે તેઓ કવીરાજ
સતર વાત સંભલાવિઇં મોટા છો મહારાજ ૨૦૭
ઇશ્વિરની ઇછા થકી શીવક્રિપાથી સુજાણ
સરસ્વતિસેવન થકી પુરણ કરવું પુરાંણ ૨૦૮
સંવત અઢાર એકલંતરે પચીસિ પુરણ હોય
અક્ષર અક્ષરેં અમૃત અધીક જાંણે જવ(ર)લો કોય ૨૦૯
વૈશાષ માસ શુભ શુક્લ પક્ષ અક્ષય તૃતીયા રવીવાર
રૂડું નક્ષત્ર રોહીણી શુભ કૃત યોગ એ સાર ૨૧૦
સામલ ભટ સાચું કહેં સાંભલજ્યો લક્ષ લોક
મહીમાં ત્યાં ફલ પાંમશે સુપનેં નાવેં શોક ૨૧૧
સાંમલ ભટ કવી કહે અંતર ધરજ્યો આખ્યાંન
પાંચ પદારથ પાંમશે જે વાંચસ્યે વાષ્યાંન ૨૧૨
શ્રોતા વગતા સમજતા કહેં કવીતા કરજોડ
સાંમલ ભટ કહે બોલો સહુ જય જય શ્રી રણછોડ ૨૧૩

ઇતિશ્રી સિંહાસનબત્રીસિ વિક્રમચરિત્રે વારતા વૈતાલપચિસી કથા પચવીસમી સમાપ્તઃ ॥ ૨૫ ॥ ઇતિશ્રી વાર્તા બત્રીસેં સમાપ્તઃ ॥ ॥

૩૨ ॥ સંવત ૧૮૪૬ના આષાઢ સુદિ ૨ વાર બુધેં લષીતં આસાઢાદિ લેષકપાઠકયો શુભં ભવતુ ॥ કલ્યાંણમસ્તુઃ ॥ શ્રીઃ ॥

વિપયાદિ-પ્રસંગ' (૩ કડી ૧૫૭ માથી) કાશીનો એક ગરીબ બ્રાહ્મણ હતો. તે અપુત્રિઓ હોવાથી તેણે એક સિદ્ધ પાસે પુત્રની માગણી કરી; તેણે વરદાન દીધું કે તારે બે પુત્ર થશે, પણ તેમને સાત વર્ષના થાય ત્યારે મારે ત્યાં ચૌદ વિદ્યા, ચાર વેદ, ષટ્ ભાષા, આગમનિગમ આદિ શિખવાને મૂકવા અને તે શિખી રહે ત્યારે ... વર્ષ થાય ત્યારે તેમાંથી એક પુત્ર તારે ગમે તે લેવો અને બીજો મને સોંપવો. ... ગરજુએ હા કહી. પછી સમય જતે શિવપ્રતાપથી તેને બે પુત્રો ...

ઉમ્મરના થતાં સિદ્ધને સોંપ્યા. એકને એ સિદ્ધે મુરખ અને અલમસ્ત રાખ્યો, બીજાને વિદ્યાકલાનિપુણ કર્યો અને તે ચિંતાક્રાન્ત થતાં દુર્બળ રહ્યો. ત્યારે વર્ષે માતપિતા તેમાંના એક પુત્રને લેવા આવ્યાં. પેલા બુદ્ધિશાળી પુત્રે તેમને ચેતાવ્યાં કે જો તમે મને માગી નહીં લ્યો તો આ સિદ્ધ મને મારશે અને અહીં સિદ્ધ જેણે, ૧૦૬ સિદ્ધ બુદ્ધિશાળી વિદ્યાર્થીઓની વલે કરી છે તેવી જ એ મારી કરશે. એની ઇચ્છા ૧૦૮ સિદ્ધ વિદ્યાર્થીઓને મારી દૈવી અમર શક્તિ મેળવવાની છે. આથી તેમણે નાના સુજ્ઞ પુત્રને માગી લીધો. સિદ્ધ ચેત્યો. તેણે આમ પોતાના પંજામાંથી આબાદ છટકેલા એ ચતુર શિષ્યને કબજે લેવા વિવિધ લઘુલાઘવી વિદ્યાઓ વાપરી, તેમ તેના છટકામાંથી પેલો શિષ્ય પણ તેવી જ વિવિધ વિદ્યાકળાથી છટક્યો. અનેક જીવ-અજીવ રૂપે તેણે ઉપરાછાપરી વેશપાલટ કર્યા, છતાં ગુરુના પંજામાંથી ન જ ઉગરાયું. આખરે ગુરૂને ક્ષિપ્રાતટના ગાંધર્વ મશાણમાં જાય તો મરણ થવાનો શાપ હતો તેથી તે સિદ્ધ વડ ઉપર શબ-પ્રેત થઈને લટકાયો. આથી સિદ્ધ વિક્રમ રાજા પાસે ગયો અને પેલું શબ લેઈ આવવા તેને વિનવ્યો. વિક્રમે તે કામ પરદુઃખભન્જન અર્થે કરવા હા કહી. સિદ્ધે તેને એ શબને લાવવામાં રહેલી મુશ્કેલીઓ જણાવી, અને કહ્યુ કે એ શબમાં રહેલો પ્રેત ચકોર અને બુદ્ધિશાળી છે, તેથી તે અનેક યુક્તિઓ, અને પ્રપંચો કરી તારા હાથમાંથી આબાદ છટકશે, માટે તેનાથી ન લોભાતાં ચેતતો રહેજે. પછી હરસિદ્ધિનું નામ લેઈ વિક્રમ વૈતાલની સહાયથી એ સિદ્ધવડનાં પિશાચ અને ભૂતોની દરકાર ન રાખતાં ત્યાં ગયો અને પેલું શબ ઉપાડ્યું. શબમાં રહેલા પ્રેતે માર્ગમાં તેને બોલાવવા સમશ્યાભરી કૂટ વાર્તા કહી અને અંતે સોગન આપી તેનો ઉકેલ માગ્યો. વિક્રમને સત્યવાદી હોઇને બોલવું પડ્યું અને તે જેવો બોલ્યો કે લાગલું શબ પાછું પેલા સિંદ્ધ વડે જઈ લટક્યું અને વિક્રમ નિરાશ થઈ પાછો ફર્યો. આમ પહેલો દિવસ અફળ ગયો. પછી બીજે દિવસે વિક્રમ પાછો ત્યાં ગયો અને તે વેળાએ પણ માર્ગમાં બીજી એવી જ ચતુરાઈભરી વાર્તા કરી તેને બોલવાની ફરજ પાડી અને શબ અધવચથી સિદ્ધવડે જતું રહ્યુ. આમ ચોવીસે દિવસે નિરંતર બન્યાં કર્યું. શબનો પ્રેત દરરોજ અટપટી વર્તા કરી, સોગન આપી, સત્યવાત વિક્રમને કંઈ ને કંઈ યોગ્ય ઉત્તર આપવાની ફરજ પડે એવી સ્થિતિ એ પ્રેત આણતો. આખરે પચીસમે દિવસે વિક્રમ નહીં જ ડગે એમ જણાતાં એ પ્રેતે વિક્રમને માર્ગમાં પોતાની સ્થિતિ સમજાવી અને કહ્યુઃ "આ ખંધો સિદ્ધ મને તો હવે અચૂક મારશે - અને જોઇતા ૧૦૮ માટે તેમાં ખૂટતો એક પૂરો કરવા હે વિક્રમ! તને પણ તેલની કઢામાં હોમતાં સિદ્ધ નહી ચૂકે, માટે તેમ ન થવા દેવા તારે ચેતતા રહેવું, અને જેવો એ સિદ્ધ તને કઢામાં હોમવા જાય તે પહેલાં જ તારે એ સિદ્ધને જ હોમી દેવો અને પછી તેમાંથી મૃત-સંજીવિની શક્તિ તને મળશે; એ વડે તારે અમો બધાને ઉગારવા." પછી વિક્રમે એ શબ લેઈ પેલા સિદ્ધને આપ્યુ અને સિદ્ધે પેલા પ્રેતે કહ્યા પ્રમાણે તેને કઢામાં નાંખ્યો અને વિક્રમે પોતાને પણ તેમાં નાંખવાની સિદ્ધની તદબીર જોઈ સિદ્ધને જ તેમાં નાંખ્યો. પછી સંજીવિની મળતાં સિદ્ધ અને ૧૦૭ વિદ્યાસંપન્ન સિદ્ધ વિદ્યાર્થીઓને પણ જીવતા કર્યા અને તેમનાં માતપિતાને ત્યાં સંપત્તિ આપી વિદાય કર્યા.

૨ કુલ કડી ૨૮૫૫ છે; છપ્પા ૬૫-૭૨ છે: બાકીના દુહા અને ચોપાઇ છે, તેમાં દુહાનો ભાગ વધુ છે.

વિશેષ-૧. આ વાર્તા બૃ. કા. દો ભા. ૬ ઠ્ઠામાં પાનાં ૪૮૪-૬૭૮માં પ્રકટ થઈ છે. શિલાછાપમાં સં ૧૯૨૯ માં આ વાર્તાની બીજી આવૃત્તિ મુંબઈમાં છપાઈ હતી. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં તેના કરતાં કેટલાક છપ્પા, અને દુહા તથા ચોપાઈ વધુ છે: જો કે બૃ કા. દો માં કુલ સંખ્યા નથી આપી; શિલાછાપવાળી પ્રતિમાં ૨૮૯૬ની નોંધ છે. પણ તેમાં ઘણીક ખોટી છે; વચ્ચે છપ્પાની બે ત્રણ જગ્યાએ ૧ ને બદલે ત્રણ કડી નોંધી જણાય છે.

૨ બૃ. કા. દો.માં આ વાર્તાનો રચનસમય આમ આપેલો છે:

સંવત સતર પચોતરે કરવા માંડ્યો ગ્રથ
બત્રિશ વાત પંચાશીએ પુરણ કીધો પંથ
સિહુજ પટેલ રખીયલ વડો કેડે તેડયો કવીરાજ
સત(૨) વાત સંભળાવીએ મોટા છો મહારાજ.
(આની પછી બેજ કડી છે.)

શિલાછાપની પ્રતિમાં (સં. ૧૯૨૯ ની મુંબાઈની) તેમ સં. ૧૯૪૯ની અમદાવાદની બે જુદીજુદી છાપેલી પ્રતિઓમાં ઉલ્લેખ આમ છે:–

સંવત સતર સતોતરે કરવા માંડયો ગ્રન્થ
પંદર વાત પંચાશીએ પુરણ કીધા પંથ(૫)
... ...
શંત (? સતર) વાત શંભલાવીએ મોહોટા છો મહરાજ.

પરંતુ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં સં. ૧૭૭૭ છે તેમ માસ વૈશાખ, તિથિ, વાર, યોગ આદિ આપેલાં છે, કે જેનો ઉલ્લેખ બૃ. કા. દો. ૬ઠ્ઠાની પ્રતિમાં નથી.

વડોદરાની સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીના હસ્તલિખિત પુસ્તકસંગ્રહમાંના ગ્રંથમાં પ્રારંભના શ્લોકો અને રચનસંવતનો આમ ઉલ્લેખ છે:

સીંઘાસન બત્રીશની કથા કહી વીસ્તાર
શોતા વીગતા બહુ કવિ કોઇ માં રેશો ખોડ
* * * *
સંવત સતર શીતોતરે કરવા માંડયો ગ્રન્થ
પંદર વાત પાંચીશીએ પુરણ કીધો પંથ
શતર વાત સંભળાવીએ મનો મોટા મહારાજ
ઇશ્વર તણી ઇચ્છા પડી શીવકીપાથી સુજાણ
સરસ્વતીના શેવન થકી પુરણ કર્યું પરમાણ
સંવત અરાડ ઈકોતરે પચાશી પુરણ હોએ
અક્ષર અક્ષર અમૃત અધીક જાણે જવલો કોએ
વઇશાક માસ શુકલ પક્ષે અક્ષે ત્રીતીયા ને રવીવાર
રૂડું નક્ષત્ર રોહેણી શુભ ક્રત યોગ એ સાર

આથી બૃ કા. દો ૬ઠ્ઠાના સંશોધકે સમજફેરથી કંઈક આડું ફૂટી માર્યું છે અને બત્રીશ કથા સંવત ૧૭૮૫માં પૂરી થયાનું લખ્યું છે, તેમાં 'સત' નહી પણ 'સતર' એમ વાંચવું; વળી મહીનો દિવસ તેમાં નથી, જ્યારે ઉપલી વડોદરાવાળી તેમ જ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં તે સહુ નોંધેલું છે.

૩ આ બત્રીસે વાર્તાઓનો સંગ્રહ ગુજરાતી સાહિત્યપરિષદ્‌ભેરોળ કમીટી તરફથી શ્રી. શ્રી. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની પાસે સંશોધાવી પાઠાંતરો સાથે પ્રકટ કરાવવાનો ઉપક્રમ વર્ષોથી યોજાયેલો છે અને તેના બે ભાગ પહેલી પંદર વાર્તાના પ્રકટ પણ થયા છે. આ સંશોધન સભાની પ્રસ્તુત પ્રતિ ઉપરથી જ મુખ્યત્વે શ્રી. અંબાલાલ જાનીએ કરેલું છે.

અં. ૧૧૬–વડોદરાની ગઝલ–(હિં. ક.) દીપવિજય*

(અનુસંધાન પાનું ૨૬૫ માની લીટી ૧૮ મીનું)

અન્ત–સીઆ બાગ હેં વઝાંક ફેત્તે બાગ હેં અઝાક
મસ(સ્ત) બાગ હેં મોતાક વાકા ઊર્ધ્વે હે કોટાક ૫૫
સેહેતુ તઝમર ખાંક કેલે પોસ્ત કમરખાંક
ઇક્ષુ અનાર અન્નાસાક શ્રીફલ નિંબુ કૃન્નાસાક ૫૬
ચંપક જુહેડી અંબાક મોગર કેવડા લિંબાક
મરૂઆ માલતી જાઇક દમણા ગુલનેં રાઇક ૫૭
બંગલે બાગમે ચારૂક પગ પગ બેઠકાં ચારૂક
.વા મેં રેહેત અરમાંનીક જોતો ખોહોત પરમાનિક ૫૮
કા(કો)ટે પાસકી વસ્તીક ચીજાં મલત હે સસ્તીક
બેઠે સીપ કંસારાક પુંથી કસત ઉતારાક ૫૯
એસે વરણુ અઢારાક કૌલહે નસરકાપારાક
બંરોદા નયર નમીનાક પાવન ચરનસેં કરનાક ૬૦
ચાહે મેહજે મોરાક કાહે ચંદ ચકોરાક
તું સંઘ સબ કરત અર્વાસાક આના પૂજ્ય ચોમાસાક ૬૧
જે સાલીક કાયરન્યાક દેખ્યા બરોદા બરન્યાક
ગુંનીજન હાસીન કરણીક ગઝલ દીપનેં બરનીક ૬૨
કલસ દુહા પુરન કીધ ગઝલ યવલ અઢારસેં બાનચિત .

ઉલોસેં થાવર વાર મૃગસીર માસ તીથી પ્રતિપદ પક્ષ ઉજાસેં ઉદયો ભલે પા પાટ ઉ(દે)યસુરી પાટહ લક્ષ્મીસુરીજી મલાંનું આકાસેં પ્રેમેંરતા સમાંન એ ચરન સેવક દીપવીજે ય ઈમ ભાસે ૧

ઇતીશ્રી વરોદરાની ગજલ સંપુરણ સંવત ૧૮૫૯ વરષે માઘ સર સુદ ૧૧ દીને વાર રવી લષીતંગ લક્ષ્મીવિજય વીરક્ષેત્રે સંમાપતઃ ॥ શ્રી

---

* આટલો નીચેનો કટકો ૧૧૬ અંકવાળા વિષયની નોંધ છપાવતી વેળા ભૂલમાં રહી ગયેલો હતો, તે અહીં છાપ્યો છે. અં. બુ. જાની.

નં. ૧૨૦–વૃદ્ધ ચાણાક્યનીતિ–(સં. ગુ. નીતિ)–(ર. સં.)–
(લિ. સં. ૧૭૫૩) પૃ. ૨–૪૯ (તૂટક)

આરંભ–(પહેલું પાનું નહી હોવાથી રીતસરનો આરંભ અને પહેલી ૨॥ કડી નથી.)

ભણિ સાંભલિ જાણિ સર્વતત્વપણું પામીઈ ॥૩॥

मुर्ष शिशो(मूर्ख)शिष्योपदेशेन । दुष्ठा(ष्ट)स्त्रीभरणेन च ॥

द्विपता(र्ता) संप्रयोगे(ण) पेताहितो (पण्डित्तोऽप्यव)सीदती ॥४॥

"ભરણુ પોષણિ વૈરીની સંગતિ કરે ડાહુ પુરૂષ સીદાય ॥૪॥

दुष्ट भार्या शठं मित्र भृत्या शो(श्चोत्त)त्तरदायका(:) ॥

स.. (सर्पे) च गृहं(हे) वासो । मृत्युरेव न संशयः ॥५॥

યેહના ઘર માંહિ દુષ્ટ કલત્ર । મુર્ષ મિત્ર । ઉલગૂ અંતરદાયક । યેહના ઘર માંહિ સર્પનો વાસ તેહને મરણ જાણવું । તેહનુ મરણનુ સંદેહ નહી ॥૫॥

आपदा(द)र्थे(र्थे) धनं रक्षे(द्) दारार(रान्र)क्षे(द्) धनैरपि ।

आत्म(ा)नं सततं रक्षे(द्) दारैरपि धनैरपि ॥६॥

ડાહિ પુરષે । કષ્ટને અર્થે ધંન રાષવૂં । ધંનિ કરી સ્ત્રી રાષવી ॥ આપણુપું(પૂં) નિરંતર । ધંનિ પિ કલત્રાપિ આપણુપુ(પૂં) રાષવૂં ॥૬॥

... ... ॥૧૭॥

ઇતિ વૃધચાણાક્યે રાજનીતિશાસ્ત્રે પ્રથમોધ્યાય

અન્ત—प्राज्ञानुक्त(प्रज्ञागुप्त)शरीरस्य किं करिष्यति शत्रवः (संहताः)

छत्रोपानद्युक्तस्य वारिधारा निवार्यते ॥१४॥

(અહીં પાઠ બીજો આમ છેઃ गृहीतहस्तशस्त्रस्य वारिधारा इवारयः)

પ્રજ્ઞાવં પુરૂષનિ વિરીશુ કરિતે કિહિની પરિ યમ માથિ છત્રીડી પગિ પાસડા તેહનિ તડકો વરસાત શુ કરિ ॥ ૧૪ ॥

आर्तानामार्त(र्ति) संवार्य । प्रीतिविश्रामकारणं ।

केन रत्नमिदं सृष्टं मित्रमित्यक्षरद्वयं ॥१५॥

આર્ત પીડાનિ પ્રીતિનું વિશ્રામ સ્થાનક । મિત્ર એહવા બિ અક્ષર રૂપીયું રત્ન કહિણી શરયુ ॥

न राज्ञा सह मित्रत्वं न सर्पो निर्विष(:) क(क)चित् ।

न कुलं निर्मलं तत्र स्त्रीजनो यत्र यायति ॥१६॥

રાજા સાથિ કિહિનિ મૈત્રી નુહિ । સર્પ નિર્વિષ નોહી । યાહા સ્ત્રીજંન ઘણુનિ કુલ નિર્મલ નોહી ॥

इति वृधिचाणाक्ये राजनितिसात्रे अटमो ध्याय ॥

- વિષયાદિ-રાજ્યનીતિ અને સંસારવ્યવહારનીતિના ઉપદેશથી ભરેલા વૃદ્ધ ચાણક્યનીતિ નામના સંસ્કૃત ગ્રંથનું સરળ ભાષાંતર ગદ્યમાં કરેલું છે, અને મૂળ શ્લોક પણ સાથે સાથે ઉતારેલા છે.

વિશેષ-૧ આ ભાષાંતર પ્રકટ થયું જાણવામાં નથી; નવમા અધ્યાયથી તૂટક છે, એટલે રીતસરની 'ઇતિશ્રી' નથી, તેમ 'લિપિસંવત' આદિ પણ નથી. પરંતુ આના સમોવડિયા અં. ૧૨૧ ના ગ્રંથને અંતે જે લિપિસંવત આપેલો છે, તે ઉપરથી એ જ સવતમાં પ્રસ્તુત ગ્રંથ પણ ઉતારાયલો હશે, એમ તેનું કદ, લેખનશૈલી, અક્ષરશ્રેણી, વ્યવસ્થા, અને પાનાના અનુક્રમ, એ સહુથી સમજાયછે. વળી સમજાય છે તેમ પ્રસ્તુત (અં. ૧૨૦) ગ્રન્થનાં ૫૦ થી ૧૧૦ પાનાં ખોવાયાં છે.

૨ પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે; છતાં 'ડ' 'દ' 'ધ' 'અ' આદિ કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ ગુજરાતી લિપિનો છે. વળી લહીઆએ જ્યાં લીટી પૂરી થાય છે, ત્યાં હ્રસ્વ 'ઇ'નું ચિહ્ન િ માત્ર લખીને તેનો લગાયત અક્ષર બીજી લીટીમાં લખ્યો છે.

૩ આ ગ્રંથ મસ્કત(અરબસ્તાન)માં એક વણિક સજ્જનને હાથે લખાયલો જણાય છે. એથી અક્ષરચૂકમાં લેખનની અશુદ્ધિ પ્રવેશેલી સમજાય છે.

૪ પ્રસ્તુત ગ્રંથની ભાષા સંવત ૧૭૫૩ માં ઉતારાયલી હોઇને જૂની ભાષાના નમુના રૂપ છે. પ્રતિનાં પાનાં છૂટાં પડી ગયાં છે; તેમ કાગળો પણ ખવાયલા છે. ભાષાની દૃષ્ટિએ આ ગ્રંથ તપાસવા અને વિચારવા જેવા છે.

૫ ગુજરાતમાં ઇંગ્રેજી શિક્ષણ દાખલ થયા પૂર્વે સત્સંસ્કાર અને શુભ આચાર-વ્યવહારની નીતિના શિક્ષણ ઉપર સવિશેષ લક્ષ રખાતું હતુ, અને મહાત્મા ગાંધીજી કહે છે તેમ લોકો લખવાવાંચવાના શિક્ષણમાં કાચા હોય છે, પણ સંસ્કારમાં, વ્યવહારૂ જ્ઞાનમાં તો પ્રખર હોય છે, તેનો દૃષ્ટાન્ત આ અને આવા ઘાટીના ગ્રંથો પૂરા પાડે છે.

અં. ૧૨૧-લઘુ ચાણાક્યનીતિ-(ર. સં.)-(લિ. સં. ૧૭)-૫૩ પૃ. ૧૧૧-૧૫૨

આરંભઃ—श्रीकृष्णाये नमः ॥ सरस्वतै नमः ॥

प्रणम्य सं(शं)करं देव ब्रह्माणं च जगद्गुरं(रु): ॥

विष्णो (विष्णुं) प्रणम्य शिरसा । विक्षा(वक्ष्या)मि शास्त्रमुत्तमम् ॥१॥

- તેહવુ સિરસા મસ્તકિ ॥ સંકર શ્રી મહાદેવ । અને વીસ્વનો ગુરૂ । પિતા બ્રહ્મા ॥ અને વિષ્ણુ । આદિ વિષ્ણુ । પ્રણમીને નમસ્કાર કરીને ઉતમ શાસ્ત્ર બોલુ ॥૧॥

चाणाक्येन स्वयं प्रोक्तं ॥ नीतिशास्त्रं समुचयां(च्चयं) ॥

तदहं संप्रवक्षा(क्ष्या)मि । नराणां बुधिवर्धनं ॥२॥

તેહવુ ઉતમ શાસ્ત્ર । ચાણાક રાજાયે સ્વયે આફ્ણીયે બોલુ । તે નિતિ-સાસ્ત્ર ન્યાય સમુહ । નર પુરૂષને બુધિ વધારવાનિ કારણુ બોલુ ॥૨॥

अनो(तोऽ)र्थं पच्यते शास्त्रे कीर्तिर्लोकेषु जायते ॥
कीर्तिमान् पु(पू)ज्यते लोके,परत्रेह तु मानवा(वः) ॥३॥

येहना કારણે તું યે સાસ્ત્ર ભણુતે કીહા કારણ। યે લોકમાં હિ કીર્તિ પાંમીયે। કીર્તિવંત પુરૂષ। ઋિ હિ લોકયનિ પરલોકય માનીએ પુછ્યે ॥૩॥
(પ્રથમો અધ્યાય)

અન્ત–प्राप्ति(प्त)र्व्ये(म)र्थं(र्थं) लभते मनुशो(ष्यः) दैवोऽपि तु लंत(घ)यितुं न शक्य(:)
तस्मानशोचा(चो)न च विस्मयो मे ॥ यदस्मदीय(य) न ह(हि) तत्परेषाम् । १

મનુષ્ય પ્રાપ્તવ્ય અર્થ પામિઈ। તે પ્રાપ્તવ્ય અર્થ દૈવિઈ પરહુર્ંકિ ન સકિ। એ કારણુ શોક વિસ્મય ન આણુવુ ॥૧॥

वने रणे शत्रु जा(जला)ग्नि मध्ये महार्णवे पर्वतसंकटे (मस्तके) वा ॥
सुर्मे प्रमत्त(त्तं) विषि(ष)म स्थितं वा रक्षंति पुण्यानि प(पु)राकृतानि ॥१२॥

એ સાતે વિષય સ્થાનકનિ વિષિ। પુરાકૃત કર્મ રાષે ॥ તે કીકાં સાત સ્થાનક। એવાં ના આ હિ રિણ સંગ્રામિઈ॥ અનિ ત્રિરીને વિષિ। મહાર્ણવ સમુદ્રાન વિષિ। અગ્નિ મધ્ય વૈશ્વાનર માહિ। જલ માહિ॥ અનિ પર્વતના શંકટ માહિ। એ સાત વિષય સ્થાનકનિ વિષિ। તે પેલા જન્માંતરતુ પ્રાચીન પુણ્ય હુએ તુ રાષિ ॥૧૨॥

इति लघु चाणाक्ये राजनीती शास्त्रि अष्टमो ध्याय ॥
यादर्शं पुस्तके दृष्टा। तादृशं लषीतं मया। यदि शुधिमशुधं वा मम दोषा न दीयते॥

શંવત ૧૭૫૩ વર્ષે ભાદ્રવા સિદિ અષ્ટમી રવઉએ સંપુર્ણ। મશકત મધ્યે લં। હા. વીઠલદાશ દુઆરિકાંદાસ

વિષયાદિ–આ, ચાણાક્યના નામથી સુવિજ્ઞાત રાજ્યનીતિજ્ઞે રચેલો, સંસારવ્યવહાર અને રાજ્યનીતિ સંબધી વિવિધ પ્રકારનો વ્યાવહારિક શિખામણોનો સમૂહ છે. આ તેનુ ગદ્ય ભાષાંતર છે.

વિશેષ–૧ આ સમગ્ર પ્રકટ થયેલા નથી, ભાષા જૂની છે.

૨ કાગળો જીર્ણ થવાથી ખવાયા છે. લિપિ બાલબોધ છે પણ 'ણ' 'દ' 'અ' 'ષ' 'ઠ' આદિ અક્ષરોને મરોડ ગુજરાતી લિપિનો છે. પ્રતિ અશુદ્ધ છે. પ્રતિ સં. ૧૭૫૩માં મસકત(અરબસ્તાન)માં લખાયલી હોઇને પ્રાચીન છે તેથી ખાસ નોંધવા જેવી છે. આમાં જે કાંઇ અક્ષરચૂક કે લેખનદોષ જણાય છે, તેનું કારણ વણિક સર્જને પોતે ઉતારી છે તે હોઇ ઘટે છે. પણ દેશાવરમાં જતા હિન્દિઓ પોતાની સાથે આવા નીતિગ્રંથો પોતાની માતૃભાષામાં લખાયલા લેઇ જતા અને તેનો પાઠ કરતા તેનું આ એક અમૂલ્ય ચિહ્ન છે.

૩ 'વૃદ્ધચાણાક્ય' અને પ્રસ્તુત લઘુચાણાક્ય એકજ હસ્તાક્ષરે લખાયલાં છે અને પાનાનાં ક્રમ ચાલુ છે. વચલાં પાનાં નાશ થયલાં જણાય છે.

અં. ૧૨૨-ક-ભાગવતસાર-દેવીદાસ-(ર. સં.)-(લિ. સં. ૧૮૬૧)-પૃ. ૧-૨૬

આરંભ-શ્રી ગણેશાએ નમાઃ ॥ શ્રી શારદાએ નમાઃ ॥ શ્રી ગરૂમોજ નમાઃ ॥ અરથ શ્રીભાગવંત લખુ છેઃ ॥

શરશંત શાંમને વીનવુઃ ॥ ગેણુપત લાગુ પાએઃ ॥
ચરચા ચંદન બાવંનાઃ ॥ સુણો શારદા માએઃ ॥
શ્રી ભાગવંતકથા પાઠે કહુઃ ॥ તે તુ જટલી આંણુઃ ॥
રૂખી બેઠા છે વનને ઠામઃ ॥ રાએજી પધારા તેને ઠાંમઃ ॥
નઠી આશંન નહી દીધાં માંનઃ ॥ ગલે ગાલો મુઓ શાંપઃ ॥

અન્તઃ-જમ સુધનવાની કીધી શાંહેઃ ॥ દુશ દુરજોધંન દુશાંશંનઃ ॥
ભરી સભા મુઝારઃ ॥ હરી તુ મુજને રાખજેઃ ॥
જમ રાખી દ્રુપતી નારઃ ॥ વીખ ટાંલી વીખઆ કરીઃ ॥
ઉગારો ચંદ્રહાંશઃ ॥ હરી તુ મુજને રાખજેઃ ॥
જેમ પાછું આપુ રાજઃ ॥ કરજોડી દેવીદાશ કેહેઃ ॥
હરી હરીને ચરણે નમોઃ ॥ અડશેટ તીરથ નવડાવીએઃ ॥
કુલ ખેતર કરીએ જોગઃ ॥ અવની વીખે દંન કરો તેએ શક્કે કાજઃ ॥

શ્રી ભાગવતકથા પરીપુરણ કીધી છેઃ કરતા શ્રીગોવંદ કરેઃ ॥ નીમીત માત્ર અવીધાંન ॥ શાંપુરન છેઃ ॥ શ્રી બાલકરીનજીની કીરપા છેઃ ॥ શ્રી ગોપાલજીની કીરપા છેઃ ॥ શ્રી લાલજી મહરાજની કીરપા છેઃ ॥

વિષયાદિ:-પાઠક નિત્ય પાઠ કરી શકે તે હેતુથી લેખકે શ્રીમદ્ભાગવતની કથાનો સાર સંક્ષેપમાં રચ્યો છે.

વિશેષ-૧ પ્રસ્તુત સાર લોકમાં ઘણો જ પ્રિય છે અને કુલીન સ્ત્રીઓ, એક વખત એવો હતો કે, તેનો નિત્ય પાઠ કરતી. પ્રતિ લગભગ અર્વાચીન છે, ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે, વચ્ચે વચ્ચે લહીઆને હાથે કેટલીક લીટીઓ તેમ કડીઓ પણ પડેલી જણાય છે.

૨ પ્રસ્તુત સાર લખ્યાનો લિપિસંવત અન્તમાં આપેલો નથી, પરતુ તે પછીના એક પાનામાં નીચે પ્રમાણે લખેલું છેઃ—

શંવત ૧૮૬૧ ના વરખે કારતગ શુદ ૪ વાર શોમે.

અં. ૧૨૨ ખ-પદ (વગેરે) ભીખો, અને રણછોડ-(ર. સં.)-(લિ. સં. ૧૮૬૧)

કક્કો (તૂટક)-'ડ' થી 'અ' સુધીનો શ્રીકૃષ્ણના ચરિતને ઉદ્દેશીને લખેલો છે. રચનારનું નામ નથી, કારણ કે તે તૂટક છે.

નને નરકાસુર મારો એહ ॥ બેહેન દેવકી પરણાવા એહ ॥
આઠમો ગરભ તુને મારે શહી ॥ નંનો તાંહાં દૂભેલો થઈ ॥ ૫ ॥
ચેચે તો છત્રપતી આપ ॥ અઆરનું કોણ લેશે પાપ ॥
બેહેન દેવકી જે મારૂં શહી ॥ ચચાજીની ચોપેટી થઈ ॥ ૬ ॥

કીરતન-પાંચ રણછોડનાં છે. શ્રીકૃષ્ણજીનો મહીમા લલિત પદોમાં વર્ણવાયો છે; લિપિ ગુજરાતી છે.

પદ પાંચ ભીખાનાં છે; કેદારો, સોરઠી વગેરે રાગમાં પદબંધ છે. લિપિ બાલબોધ છે. પદનો વિષય, બ્રાહ્મણ અને જાતિ પ્રબોધ એ છે; અને એ બે પદ હરિભજનની ચેતવણીનાં છે.

अं. १२३–हरिविजयविलास (ऐ. का.) बाहरोट व्रज–(र. सं. १९१५)
पृ. १–६ (तूटक.)
(प्रति अपूर्ण)

.... मोय ॥ १ ॥

छंद त्रोटक–अथ राजदुवार वर्णानु अति । पुनियं सुखभोग विरंभपती ।
नृपधाम विशेक बनाव करे । तवता बहु काच दिवाल धरे ।
कर मार हिं गोर सुरंग कहुं । सुरचीत्र अनेक लिपाय चहुं ।
झुकीयं तक चोमल धाम जरू । धनधाम अविचल ताय घरू ।
नत और चिलोलिय ठामबंधे विरचे अत तेज प्रकाश वधे ।
झगहि यग गोप अहानं मझु की । मनुदेव पुरी छ विआय रुकी ।
सवराज ती रांणीय ताय सती सुप भोगवती सब भागवती ॥ १ ॥

अन्तः–साइ सत्त साइर तणी करे कलम बनराय
तरपि चरित्र हिसापको लेके कोण लगाय ॥ १४ ॥
थावर जंगम आप दये सब घट आप निवास
चेतन लिनो आपहि कहे भयो घट नास ॥ १५ ॥
थावर जंगम जलहि थल महितूल घर आकास
ल.प चोरासि थांण लप चेतन आप प्रकाश ॥ १६ ॥

इतिश्री हरिविजयविलास ग्रंथे वारोट व्रजविरचिते ग्रंथ उत्पत्तनो नाम प्रथमो विलाश ॥ संपूर्ण ॥ श्रीरक ॥

વિષયાદિ–ગોહિલ વંશના ભાવનગરના રાજા જશવંતસિંહના દરબારનું વર્ણન આમાં પૂરી છટાથી કર્યું છે. દિવાન ગવરીશંકર ઓઝા આદિ બીજી મુસદ્દીઓ, તથા ગવરીશંકરના પુત્ર વજલભાઈ, શામલદાસ પરમાનંદદાસ વગેરેનાં ગુણલક્ષણ વર્ણવી,

હરિ-વિષ્ણુના મહિમાનો સંવાદ આલેખ્યો છે. ૧૯૧૫ ના આસો સુદ ૧૦ ની દરબારનું વર્ણન આમાં છે.

વિશેષ—આ માત્ર પહેલો વિલાસ છે, તેમ આરંભમાં પણ ત્રુટક છે.

અં. ૧૨૪-ક-દશમલીલા-વિપ્ર પરમાનંદ-(ર. સં.)-(લિ. સં. ૧૮૮૨)-પૃ. ૮

આરંભ—શ્રીગણેશાએ નંમા ॥ શ્રીઅરથ શ્રીદશંમલીલા લખુ છે ॥

શ્રીગરૂચંરણ કમલ રૂદીઆ રાંમજી ॥ સંખેપે દશંમલીલા હરીગુણ ગાવાજી ॥

શકલ વઇશનવ જંન કરૂણા કીજીઆઃ
માતા શ્રીશર...તી વાંણી શુભ દીજીએ ॥
ગુણ ગોવિંદના ગાઉં...મન ર દ્રવી ॥
વરણ કવી ભંપારી નથી કો...કવી ॥
ભાખું ભંમલીલા ગોકુલ ગમજી ॥
......ગુણ કહારે કેશવ રામજી ॥
ભુતલે ભાર... અશુરા વાધીઆ ॥
વાશુધારા શરગે... આરધીએઃ ॥
ધશવર ઇંદર અજર અમર તોલ ચાંલ ॥
દુઃખ શ્રીદઆલ જે કેવા હેતરં પાગ ॥

અન્ત—બીજમાં વાલા વીઠલઃ શ્રી શારદા લખાં ॥
ગોપી ગોવંન લીલા વંરણવી રંશ ન રાખો ॥
તે હેતેશુ વરણવી શખં(પે)ઃ માનુશ પાંમર પાંણી ॥
એહેવી હા દવા બુધલીલાઃ શ્રીરામે વાદ વાખાંણી ॥
પોતાનું સુણુધ સારૂં ઃ વંરણવી કશણકથા ॥
શુણ તુ માણ અંણુભાવં ઃ જા ઝાં તે નીજાનમા જથા ॥
પુરવ પવીત્ર રદાશુ ઃ દાશને દાશજી ॥
કંઈ ગુણ ગોવીંદની કવિતા કહીએજી ॥
વદે વીપર પંરમાનદ ઃ ચાંરણ કહીએજી ॥
કથા એ કશણની કરી શુણા આ(એ)ક્ષાનજી ॥
તેને શનમુખ છે ઃ શ્રી ભગવાનંજી ॥

ઇતિશ્રી દશમલીલા શમાપુરંણ ઉતારી છે શવત ૧૮૮૨ ને વરંખે પોશ વદ ૮ વા. જુમે તે શતે શંમપુરંણ કેરી છે લખનારંને દોશ નંહી દીજીએઃ

ભુલચુક જોઇ તપાસી વાંચી લાઇજે જેને જંઓ કોઈ વાચવા લઇ ને આંની રાખે તાને માથે બાર ગામ ભાગનુ પાપ છે દા. શા. હરગોવનદાશ ગોવંનદાશની છે એ જાંણજો ગીનાંતાં વાંચેઆ વીશો પરંવાડની ચોપડી છે વાંપારંભ કશીએ છે.

વિષયાદિ-૧ આ શ્રીમદ્‌ભાગવતના દશમ સ્કંધના રાસપંચાધ્યાયી સુધીના ભાગનો સારોદ્ધાર છે; શ્રી કૃષ્ણના બાલચરિતથી આરંભી રાસલીલા પર્યંતનું ચરિત વર્ણવેલું છે.

૨ ગરબાની લઢણે પદબંધ બધેલો છે. પદસંખ્યા આપેલી નથી.

વિશેષ-૨ આ લીલા પ્રકટ થયલી જાણ્યામાં નથી. કવિનું નામ પરમાનંદ છે. આથી વિશેષ ઓળખ કવિ વિષે આપેલી નથી. પરંતુ તે મહાકવિ પ્રેમાનંદની હોવાનું સમજાય છે. બીજી પ્રતિઓ સાથેની સરખામણીથી આ અમાન તારવેલું છે.

૩ પ્રતિ સંવત ૧૮૮૨માં લખાયલી છે, લિપિ ગુજરાતી છે, પાનાં જીર્ણ છે અને આરંભમાં કરપાયલાં છે. અશુદ્ધિ વિશેષ છે; એક વણિક સજ્જને તે લખેલી છે એટલે તેની લેખનશૈલિને અંગે લેખનદોષ જણાય છે.

અં. ૧૨૪ ખ-શુકનાવલિ-(ર. સં.)-(લિ. સં. ૧૮૯૨)-પૃ. ૩

આરંભ-શ્રી ગંણાશહે નમાઃ શ્રી શારદાઆ નમાઃ શ્રી સીધ માતાજીની કીરપાથીઃ શરશતી પરશંન થજેઃ શ્રી ગુરૂપરંણ પરતઆથી શુકનાવલી લખી છે.

પરથમે શ્રી રાંમા પુછેઃ શેહેદેવ કેહેઃ પચરતન લાભ હેશેઃ ઉમંદ શફલ છેઃ શરીરે શુખ લાભ ઘણાં હોશેઃ ૧॥ બીજે નારંદ પૂછેઃ શ્રી માહાદ્દ(વ) કહે છેઃ ચીતવે લાભા ધણોઃ ઉદ્દમ કરજોઃ કારજ થશેઃ ધણુ પણુ દાંરાં પામશોઃ હનુમાને પુજા કરેજોઃ ૨॥ તીજે પારવતી પુછેઃ શ્રી માહદેવ કેહે છેઃ કાંમમાં શંકા છે પરીતાબ બહુ માહા વીરધ છેઃ પોતાના શત્રુ સાથે માંન કરે છેઃ પંણુ ધરમ શાહાયઃ ૩॥

અન્ત-એકતીશમે રાજા અરજુન પુછેઃ શ્રી કરશંણા કેહે છેઃ લાભ છેઃ પાછુ કાંલ હાયમા અવશેઃ પશુ વાહન પરાપતી છેઃ શુખ મીત્ર શમાગમઃ ૩૧॥ બતરીશંમે રાજા માનધાતા પુછેઃ ગાશવ રૂખી કેહે છે; વિલખ છે ॥ પણુ કારજ શીધ છેઃ ॥ સંતાપ રાખો દીને ૧૩ પછી લાભ છેઃ ॥ શુખ છેઃ ॥૩૨॥

શુકનાવલી શમપુરંણા શમાપતઃ ॥ શંવત ૧૮૯૨ ના વરખે દુતી આશાડ શુદ ૫ વા. શુમે શવરે શમપુરંણ ઉતારૂ છે ભુલાચુક તાપાશીને વાંચજો દા. ચોકશી હરગોવંનદાશ ગોવંનદાશનીઇ છે ઓ ચોપડી વાચવાન શારૂ લઈ જા અને ઓલવે તેને બારગામ ભાગાનુ પાપ છે તો જાણજો.

વિષયાદિ-આ શુકનાવલીમાં એકથી બત્રીસ આંક ટાંકી પ્રત્યેક આંકનું ફલ કહ્યું છે. મનમાં કામનો વિચાર કરીને પ્રત્યેક પૃચ્છક બત્રીસમાંથી ફાવે તે આંક ઉપર

આંગળી મૂકી, તેનું ફળ પાછીથી વાંચવું, એવી સામાન્ય પદ્ધતિ આવી શુકનાવલિ સંબંધમાં હોય છે.

વિશેષ–આ શુકનાવલિ પ્રકટ થઈ નથી. પ્રતિ સંવત ૧૮૯૨ ની છે, તેની લિપિ ગુજરાતી છે.

અં. ૧૨૪–ગ–પદ્માવતી–શામળભટ–(ર. સં.)–
(લિ. સં. ૧૮૮૨)–પૃ. ૧–૩૯–(ત્રુટક)

આરંભ–શ્રી ગણેશસાએ નમાઃ ॥ શ્રી શારદાએ નમાઃ ॥ શ્રી ગરૂભોએ નમાઃ ॥ અખાંન શ્રીપદમાંવતીતુ લખુ છેઃ ॥

જે જે પારવતીના નંદનઃ ॥ વંદન શુર તેતરીશઃ ॥
એક દંત ઊજવલ જેહેનેઃ ॥ પ્રથમે નામુ શીશ; ॥
અસ્ટ કમલ માંહા છે રે ફરશીઃ ॥ ભુજા ચાર તાંહે શોહેઃ ॥
સીંદુર શોભીત રંગ રાતોઃ ॥ ઊર શેવતરા હારઃ ॥
ચરંણકમલ ચાલતાં વાગેઃ ॥ ઘુઘરીનો જમકારઃ ॥
ગજવંદન મોદીક અતી વલભઃ ॥ મુખશ તંણુ વાંહંનઃ ॥
અક્ષાંણ કહુ પદ્મમાંવતીનુઃ ॥ શતી શ્રીરોમંણુ જેહેઃ ॥
પુસ્પશેન રાએ વરીઃ ॥ વરંણુવ કરૂ જેહઃ ॥

અન્ત–(છેવટનો ભાગ તુટક હોવાથી રીતસરનો અંત નથી.)

દોહોરા ॥ શાંમા કેહે રાએ શાંભલોઃ ॥ નીરમળ તાહારૂ નામઃ ॥
ભાટ મોકલવાં નહી પડેઃ ॥ થાએ તંમારૂ કાંમઃ ॥
પુરમાં પુસપશેન તમને પાહવુઃ ॥ તો શ્રી આપો મુને લાહાંણુઃ ॥
શાંભલતાં વીસ્મે થઓઃ ॥ રાઝા ચતુરસુજાણુઃ ॥ ૫૨૫ ॥

ચોપાઇ ॥ મહીપતી કેહે જે માંગે તુ; ॥ વચંન મારૂ જે આપુ હુઃ ॥
સોંપુ શોલે શણુગારઃ ॥ હોરી હેમ ભારે ભંડારઃ ॥

વિષયાદિ–૧ પુષ્પસેન રાજા કેવાં અદ્ભુત કાર્યો કીધા પછી પદ્માવતીને કેવી રીતે વરવા પામ્યો તેની વાર્તા છે.

૨ દોહરાચોપાઈથી પદબંધ બાંધેલો છે. કડીની ગણુના આમાં બરોબર આપેલી નથી, પરંતુ કેટલેક બે કે તેથી વધુ દોહરા કે ચોપાઈનાં 'જુથ' જાણે એક કડી હોય તેમ તેની ગણુના આપેલી છે.

વિશેષ–આ વાર્તા બૃ. કા. દો. ભાગ ૧ માં પ્રકટ થઈ છે. પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. પ્રતિ ૯૦ વર્ષની જૂની છે. કાગળો છૂટ્ટા અને ખવાયલા છે. પ્રસ્તુત વાર્તાનો અન્તનો થોડોક ભાગ તુટક છે. આસપાસનાં લખાણુથી તેનો લિપિસંવત ૧૮૯૨ પછીનો જણાય છે,

---

અં. ૧૨૪-ઘ-મેનાપોપટની વાર્તા-શામળભટ-પૃ. ૧-૬૩ (તૂટક)

આરંભ-શ્રી ગણુશાએણુમાં ॥ શ્રી ગરૂસોએ ણુમાં અથ શ્રીધાંશને બત્રીશી ॥ મેનાપોપતની વારતાં લખી છે ॥

આંરાધૂ ઉમઆંપત એ ॥ શરસ્વતીનાં પુજુ પાએ ॥
કરૂ વીનતી નાંમી શીશ ॥ કીપા કરો મુજને જુગદીશ ॥ ૨॥
બેહુ કરજોડી લાંગુ પાએ ॥ તંમ્મો પ્રતાંપે ગ્રથ પુરંણુ થાએ ॥ ૩॥
જીભાં આવી વાંશ જ કરો ॥ શેવક ઝાંણી બાંહે જ ધરો ॥ ૪॥
શદા મંન રાખોજી પવીત્ર ॥ વરણવુ હરખે વીક્રંમચરીત્ર ॥ ૫॥
માલવમુક્ષ શુભ ધારાં ગાંમ ॥ પવીત્ર ભોજ રાજાનુ નાંમ ॥ ૬॥

અન્ત-કેહે પુતલી ભોજ સુજાંણુ ॥ શાંભલ રાયે જોડીને પાંણુ ॥
સુઠા માંહે સુઠી હોયે જેમ ॥ શંખેપે કહૂ છઉ તેમ ॥ ૩૮॥

દૂહો ॥ આયે ચરીત્ર જે શાંભલે ॥ મંનમાં થઈ પ્રશંન ॥
પૂન્ય ચંદ્રાયે(ણુ)વ્રતતુ ॥ રેવાતુ દરશન ॥ ૪૧॥
યેક પહોર યેક પદ જે ॥ શુણે શીખે ને ગાયે ॥
વીજોગ ભાંગે તેહ તંણો ॥ યાંસ્યા પુરણ થાયે ॥ ૪૨॥
......વીધ્યા પાંમશે ॥ નીરધન પામે ધંન ॥
કૂયારો કં

વિષયાદિ-૧ સિંહાસન બત્રીસીમાંની વાર્તા, પદ્માસના પુતલીએ ભોજરાજાને કહી છે. મેના અને પોપટ વચ્ચે મેનાના પતિવ્રત(પણા) સંબંધમાં ચાલેલા કલહનો નિર્ણય વિક્રમે કેવોક આત્મભોગ આપીને કરી આપ્યો તેનુ વર્ણન આ વાર્તામાં કરેલું છે.

૨ દોહા, ચોપાઈ અને છપ્પા, એથી પદબંધ બંધેલો છે. પદ ૧૩૪૧ છે; જો કે વચ્ચે વચ્ચે ગણના પ્રત્યેક પંક્તિની પણ પદસંખ્યામાં સમાવેલી છે.

વિશેષ-૧ આ વાર્તા છપાઇ છે. પણ ઘણી અશુદ્ધ રીતે. પ્રતિ સંવત ૧૮૯૨ ના આસપાસની છે, ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. પ્રસ્તુત વાર્તાનું ઉતર્યું પાનું અન્ય કોઈ પ્રાચીન પ્રતિનું હોય એમ તેની લેખનશૈલી અને મરોડ આદિથી સમજાય છે. પ્રતિમાં 'જ'નો મરોડ બાળબોધ લિપિનો છે. માત્ર ચોડીક જ અન્તની કડીઓ મળે છે; આથી લિપિસંવત કે પ્રતિ-ઓળખ વિષે કંઈ માહિતી મળી શકતી નથી.

अं. १२४-ङ-प्रकीर्ण पद-हिन्दी पृ. १-२.

दरवाजे दरवाजे अनहद झीणी वाजे । अलीतमा दरवाजे

વિષયાદિ-પદ-પંચરંગનાં સ્નાન (શ્રીકૃષ્ણ સંબંધી) વર્ણવ્યાં છે. પૃ-૧-૨ લિ. સં. ૧૮૮૭.

નં. ૧૨૫ ક–ગોવર્ધનદાસ, હરિદાસ, તથા કનૈયો–
પૃ. ૧–૬; ૧–૬.

આરંભઃ-શ્રીગણેશાયે નમઃ ॥ અથ કીરતન ઓછવનાં લખ્યાં છે ॥ ગોરધનના ॥
શાખી ॥ શ્રી ગુરૂને ચરણે નમુ માગુ એ નીજ ગનાન ॥
સ્મરણ કરવા કરણનું ॥ પ્રભુ ગોવરધનનુ ધ્યાન ॥
ચાલ ॥ હાં રે શ્રી ગોવરધનનુ ધાન ॥ એમ બોલા શ્રીભગવાંન ॥
આપણે ઈદ ઓછવને તજીએ ॥ શ્રીગોવરધન ભજીએ ॥

અન્ત—હનીહાં રે ॥ વરશે અંખડી રે ધાર ॥ દુખ નહી પાંમે કાંઈ રે લગાર ॥
ગીરી થઓ તાંતો રે અંગાર ॥ તેહને જલસ્પરશ નહી લગાર ॥
ચાલ ॥ એહવી અકલ ગત ગોવંદની ॥ રાંગ રંગ ન ગર્નાન મધુરાં ॥
બલહારી હરીનાં છંદની ॥ જુગલ જુજારાંરા ખેલે દ્યુધરી ॥
ચરણે જમકાર કરે ॥ કર ત્રીજે ગીરી સ્થંભો ॥ કર ચોથે મોરલી
અધુરધરરે ॥
શેશ પાતાલથી મોહી રહા ॥ હુરીદાસ ગુર એમ ઓચરે સ્વર
બેહનિ અચરત થઈ રહાં ॥

આરંભ—(ગોવર્ધનદાસ)
રાગ કેદારો ॥ રાત મધને શમે જશોદાજી કલૌ અપાંર ॥
રખે શંધાર વાળતો પરવત ધરણી મેલ મોરાર ॥
ચાલ હાંરે હાવે જશોદાજી કેહે કુઅરને પરવત મેલ ધરણી ॥
તાહારો વેદ ન જાણે ભેદ રે પ્રભુ તહારાં કરણી ॥
... ...
અન્ત— હારો ઇન્દ્ર કેહેવાએ ॥ અહીં જીતાં તે જાદવ રાએ ॥
જે ઇન્દ્રને કાધો પશાંએ ॥ મલી મોટે મને શરાં કાજ ॥
જે શીખે શાંભળે ને ગાએ ॥ તેહનાં ભવનાં પ્રાંતીક જાએ ॥
કહી ચરણે કનૈઓ દાશ ॥ ગોવરધન ગાંએરે રાશ ॥
ગોવરધન રાંશ સપુરણ ॥

વિષયાદિ–૧. શ્રીકૃષ્ણે ઇન્દ્રની વૃષ્ટિનું નિવારણ કરવા ગોવર્ધન પર્વત તોળ્યો, અને ઇન્દ્રને નમાવ્યો તેનું વર્ણન પ્રસ્તુત પદોમાં કરેલું છે.

૨ હરિદાસનાં પદનો પદબંધ સાખી અને ચાલથી બાંધેલો છે. કુલ પદ ૧૫ છે અને દરેકમાં ૪–૫ કડીઓ છે; ત્યારે કનૈયાનાં ૧૩ પદનો રાગ કેદારો અને ચાલ તેમ સાખી અને ચાલથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ–પ્રતિ કંઇક અર્વાચીન જણાય છેઃ લિપિ ગુજરાતી છે. પદની સંખ્યા તેમજ લિપિસંવત લહીઆએ નોંધેલાં નથી.

અં. ૧૨૫-ખ-બાલલીલાનો કકકો-પૃ. ૧-૩-(તૂટક)

આરંભ-શ્રી ગણશાયે નમાં ॥ શ્રી ગરૂભોયે નમાં ॥ અથવા બાંલલીલાંનો
કકકો લખો છે ॥
કકે લીજે રે શ્રીક્રસ્ણજીનુ નામ્મ ॥ અવીચલ પદ આંપે ભગવાંન ॥
ભવનાં બંધન છોડે જેએ ॥ કકો લીલા કહીએ તેહ ॥
ખખે ખંડ વીચાંરી ભ્રંમ ॥ પાંપે પડવુ છે નીરવાણ ॥
મોહો માયા મછર પરહરો ॥ અમો તો વળી પાસે ખરો ॥
અન્ત—(તૂટક હોવાથી રીતસરનો અન્તભાગ નથી.)
ધધે ધરજા ફીયુકા સહી ॥ બેન મલી પણ મળી નહી ॥
કંકાસુરે હેવી વાણી કહી : ધધો એમ બોલે છે દાહી ॥

વિષયાદિ-શ્રી કૃષ્ણનું બાલચરિત અને કંસના વધનું પરાક્રમ પ્રસ્તુત કક્કા દ્વારા વર્ણવેલું છે.

વિશેષ-પ્રસ્તુત કકકો પ્રકટ થયો જાણવામાં નથી. પ્રતિ કંઇક અર્વાચીન છે, લિપિ ગુજરાતી છે.

અં. ૧૨૫-ગ-કકકો-(ગુ. તત્વ૦)-પૃ. ૧-૪ તૂટક.

આરંભ-કકા કરણી કરની શાર ॥ ફરી નહી મનશા અવતાર ॥
ભુ ભુંડલ ભરયખંડ જેહ ॥ કલીમાં કારણ છે એહ ॥
શતગુરૂ શરણે જનમ શધાર ॥ કકા કરણી કરની શાર ॥ ૧ ॥
ખખા શરવે ખોટુ જાણ ॥ શત હરી શાચા પરમાંણ ॥
શપન જેમ આવે ને જાએ ॥ જાહાથી ઉપતુ તાહા શમાએ ॥
ચોરાશી લખ ને ચારે ખાણ ॥ ખખા શરવે ખોટુ જાણ ॥ ૨ ॥
અન્ત—(પ્રતિ તુતક હોવાથી રીતસરનો અન્ત ભાગ નથી.)
રરા રૈણનો ઉતારો ભાર ॥ હરી ભજીને ઉતરો પાર ॥
ચોરાશીના ખોતો ખ્યાલ ॥ માયા મંનથી પાછું વાર ॥
શરવે શારનું એ છે શાર ॥ રરા રંણનો ઉતારો ભાર ॥ ૨૭ ॥
લલા લાભ લેવાનો લાગ ॥ હરખ શોક એ મનથી ત્યાગ ॥
ચીલ(ત) સંતોશ શમજનું કામ ॥ ચંચલ ચીતને રાખો ઠામ ॥

વિષયાદિ-વૈરાગ્ય અને તત્વજ્ઞાનનો પ્રબોધ પ્રસ્તુત કક્કા દ્વારા આપેલો છે.

વિશેષ-પ્રસ્તુત કકકો પ્રકટ થયો નથી; તેની શૈલી અને વિચાર માર્મિક છે; માત્ર છેવટનો ભાગ 'વ'થી 'હ' પર્યંતનો પડ્યો છે. પ્રતિ અર્વાચીન છે, લિપિ ગુજરાતી છે.

अंक १२६–दानमनोहर–(सं. पे. का.)–पृ. २–८–१

आरंभ— मा: ॥

अनवद्यगुणग्रामो गौडवंशोतिविश्रुतः ॥६॥
अथ भार्गवगोत्रं च यजुर्वेद......तु ॥
माध्यंदिनी शुभा शाखा देवी नारायणी तथा ॥७॥
तदन्वये तु संजातो नागराज......मः ॥
तस्मात्प्रतापमार्तंडो धर्मराजर्षिको भवत् ॥
विश्वस्याश्वासको वीरो वि......र्षिकः ॥
ततः शत्रुषु प्रबलत्वाच्च॰ राजर्षि प्रबलस्ततः ॥८॥
हरिवपुष्टो यस्मा...दारण... ॥
हरि प्रबल राजर्षिस्तस्मादाविर्बभूह ॥१०॥

अन्त—हिरण्यगर्भं त्वथ गोसहस्रं...भूत घटाण्यं ददानं ॥
आचार्यवर्यं खलु पाठकेन्द्र दत्ते विधिज्ञं प्रविधाय स ॥६४॥
राजाश्रितो द्विजश्रेष्ठो हरि शकर रावल ॥
तज्ञो गणपतिश्चिव गौडवं......र्णयत् ॥६५॥

इति गणपतिरावलोत्तयः ॥

अन्त—भारत–से विशिष्टेभ्यश्च यच्चाश्नाथि दिने दिने।
तत्ते वित्तमहं मन्ये शेप कस्यापि रक्ष।

शतपथश्रुतिः ॥ तरेन्नयं चिशिष्ये दमं दानं रयायेति ॥ आयासशः पाणिभ्यो पिं गरीयसः। गतिरेकैव वित्तस्य दानमन्या विपत्तयः न्यायेनाजर्नमर्थाना वर्धनं च...सत्राये प्रतिपत्तिश्च सर्वशास्त्रेषु पठ्यते । आकम्य द्विजे युं—

વિષયાદિ–૧ આ સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયલું ઐતિહાસિક કાવ્ય છે. ગૌડ વંશના રાજા મનોહરે શોલાપુર આગળ, મોગલ દરબારમાંથી પાછા ફરેલા શિવાજીને હરાવ્યો, તેથી તેને શોલાપુર પ્રદેશનો રાજા દિલ્લીપતિએ બનાવ્યો, અને તેને અંગે રાજા મનોહરે સં. ૧૭૧૧ માં ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ ગણપતિ રાવલને સુવર્ણતુલાનું દાન આપ્યું, એ પ્રસંગ પ્રસ્તુત કાવ્યમાં શ્લોકબદ્ધ વર્ણવેલો છે. વળી તે સાથે ભટ્ટ મહાદેવને દાન આપ્યાનો પ્રસંગ પણ વર્ણવેલો છે.

૨ આરંભમાં રાજા મનોહરની તેના ગૌડવંશીય પૂર્વજોથી આરંભ વંશાવલિ આપેલી છે, અને રાણા પ્રતાપનો તે વંશજ હોવાનું જણાવેલું છે. દાનમાહાત્મ્ય દર્શાવવા મહાભારત, શતપથ બ્રાહ્મણ, આદિમાંથી અવતરણો નોંધેલાં છે.

૩ આ કાવ્ય પ્રકટ થયું જાણ્યામાં નથી.

વિશેષ–પ્રતિનાં પાનાં આઠ છે. તેમાં ૮ મું પાનું અલગ પડે છે. પહેલું પાનું એટલે કે આરંભના ૭ શ્લોક જેટલો ભાગ નથી, તેમ ૮ મા પાના પછીનો ભાગ નથી.

નં. ૧૨૭-ક-આદિપર્વ-(ગુ. આ.)-વિષ્ણુદાસ-(ર. સં.)-
પૃ. ૧૦૩-૨૦૮ (તુટક)

આરંભ-(પહેલાં ૧૦૨ પાનાં ન હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

ઢાલઃ-જન્મેજયે ॥ પરીક્ષત રાયેનો તંન ॥
કુલ એક રાખ્યૂ ન... આસ્તીક રુખી પાવન ॥ ૩ ॥
તે કથા કહુ શર્વે ધર થકી.........આણી આજ ॥
જે સાંભલે દુખ વાંમીએ ॥ પાંમીએ સૂખ ॥ ૪ ॥
એક વાર પરીક્ષત શાંચરો ॥ વેન વીખે મ્રગયા શા...॥
પ્રધાન શેગે પ્રાક્રમી ॥ શાહાસીક નર શર્વ કોએ ॥ ૫ ॥
બહુ મ્રગ...રા વન વીખે રે ॥ એક મ્રગ નાઠો તાંહિ ॥
તેને શોધતો પાછલ...॥ ગહ આવીઓ વન માંહે ॥ ૬ ॥
તારે શાંત પાંમો પરીક્ષત ॥ જોવાને લાગો શાંમે ॥
ગૈઉ વ્રદમાં ફ્રીણુ ચારતો ॥ એક વીપ્ર દીઠો કોએ ॥ ૭ ॥

... ...

ઉથલો-સુખ નાગ પાંમા શોએ ॥ એ આસ્તીકની ઉતપત કહી ॥
વીષ્ણુદાશ કેહે તે શાં...॥ શૌનક રૂખી બોલ્યા શહી ॥ ૯૦ ॥
કડવાં ૧૫॥ રાગ દેશાખ ॥ કડી ૮૪૫॥

અન્ત-પછી પાર્થે ક્રોધ ધરી તે ઉપરે ॥ દશ અધા મેલ્યાં બાંણુ ॥
મારી છેદ કરો ત્રાહો હાંમે ॥ કપટ મારે તે જાંણુ ॥ ૩૭ ॥
પછે બાંણુ ધર્વ એ શૂરપતી સાથે મંડુ...અપાર ॥
તેણી .(સ)મે વાધો પાર્થ તે ॥ શૂરપતી તેણી વાર ॥ ૩૮ ॥
મેધવણી છેદૂ પવનાંઅસ્ત્રે ॥ દૂર કરી જલધાર ॥
વીદ્દુત નાશ કરીને નીરમલે ॥ કીધુ ગર્ગન અપાર ॥ ૩૯ ॥
પછી શીતલ વાર્ય વાએ એક ॥ મંડલ શહી નીરમલ થઉં જાંણુ ॥
એવે પ્રકારે ખાંડવ વંનને ॥ અગ્ની દેહ નીરવાંણુ ॥ ૪૦ ॥
એણે કરીને ભૂવન ત્રણ્યમાં ॥ જે પાંમૂ શ્રવ કોએ ॥
ભૂવંન ત્રણુના નાદેથી હાક ॥ અમર ભયાંતર હોએ ॥ ૪૧ ॥
આંનંદ પાંમો પાર્થવી ॥ મન કંપો શૂરપતી મંન ॥
હવે વનના આણી વીચારે ॥ આપણુ હણીએ કીસ્ણુ અરજૂંન ॥ ૪૨ ॥

ઉથલો ॥ આપણુ હણીએ કીસ્ણુ અરજૂન ॥ એવૂ વીચારે મનશુ રહી ॥
કડવું ૬૯ ॥

... ...

વિષયાદિ-આ શ્રી મહાભારતના આદિ પર્વનો સારોદ્ધાર છે. રાગ અને ઊથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં કડવાં ૬૫ થી ૬૯ છે.

વિશેષ-૧. આ પર્વ પ્રકટ થયેલું નથી. પ્રતિ જીર્ણ તેમ જ જૂની છે. પહેલાં ૧૦૨ પાનાં પ્રસ્તુત પ્રતિમાં નથી, અને ૧૦૩-૧૩૪ પાનાં કરપાયલાં તેમ જ વચ્ચેથી ખવાયલાં હોઇને કેટલોક ભાગ પડ્યો છે. પ્રતિની લિપિ ગુજરાતી છે. લેખનશૈલી જોતાં પ્રતિ ઘણી જૂની જણાય છે. દરેક કડવાને અન્તે રાગનું નામ તથા કડીસંખ્યા આપેલાં છે. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં જનમેજયની મૃગયાના આરંભથી તે અર્જુને ખાંડવ વન બાળ્યું ત્યાં સુધીનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. પાનાં પાણીથી ભીંજાવાથી તેમ વચ્ચે વચ્ચે ચોંટવાથી પંક્તિઓ ઉકેલવી ઘણી જ મુશ્કેલ થઈ પડે છે. પ્રતિ સુરતથી મળેલી છે, તે કદાચ આગમાંથી બચી હોય. પ્રસ્તુત પર્વનાં છેવટનાં પાનાં ૧૨ ને આશરે પડેલાં સમજાય છે.

૨ પ્રસ્તુત પર્વ પછી મહાભારતના કોઇ એક પર્વના સારનાં બે પાનાં બાંધેલાં છે, તે જીર્ણ અને કરપાયલાં હોવાથી તેનો સંખ્યાક્રમ નથી જણાતો.

અં. ૧૨૭-ખ-ઉદ્યોગપર્વ (?)-(ગુ. આ.)-વિષ્ણુદાસ (?)-(ર. સં.)-પૃ. ૨૨૦-૨૨૮ (તૂટક)

આરંભ-(પહેલાં બે એક પાનાં ન હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

...હી પતી નીલધ્વજ ॥ વીરવર્મા રાએ ॥ ૮॥
દંડ ધીર જે તે વલી પ્રહસેન ॥ માહા શુભટ જે હોએ ॥
વલી બીજા નૃપ અનેક મીત્રી ॥ તેડાવીએ શ્રવ કોએ ॥ ૯॥
માહારે પુરોહીત એક છે શહી ॥ ગુણસીધૂ ભણીએ જેહ ॥
ધૃતરાષ્ટ્ર દરજોધંન ભણી ॥ મોકલીએ આંથી તેહ ॥ ૧૦ ॥
એવૂં શાભલી વચન દ્રુપદ તણું ॥ શ્રી ક્રીસ્ણ કરે વખાંણ ॥
ધનધન રે શોમવંશના કુલ ॥ દીપ રાએ શુજાંણ ॥ ૧૧ ॥
જેમ દરજોધંન છે ભીશ્મ દ્રોણ્ શહાએ ॥
તેમ પાંડુપુત્રને શરવથા ॥ એક તમો દ્રુપદ રાએ ॥ ૧૨ ॥
જેમ કાર્ય કરવૂ ઘટે તેમ કરજો તમો અવશ્મેવ ॥
હવે હુ તો વલીશ દારીકો ॥ એમ કેહે દેવાધીદેવ ॥ ૧૩ ॥

... ...

ઉથલો ॥ શેન આપૂ તાંહે રાજા શગલ હરખ મનમાં ધરે ॥
તેણે શમે શ્રી ક્રીસ્ણજી ॥ અરજૂંન પ્રતે એમ ઓચરે ॥ ૩॥
કડી ૬૨ ॥ કડવાં ૨ ॥ રાગ ગોડી ॥

અન્ત-(૨૨૮ મા પાનાથી તૂટક હોવાથી રીતસરનો અન્ત નથી.)

કડવાં ૭ ॥ રાગ દેશાખ ॥ કડી ૨૩૯ ॥

એણી પેરે ઉચરા રે ॥ વાએક વીદૂર પ્રતે ભૂપાલ ॥
રજની વહી ગઈ રે ॥ એમ કરતાં થઈ પ્રાતૂકાલ ॥ ૧ ॥
સીઘ સભા રચી રે ॥ શંજે તેડાવો ક્ષેણુ માંહિ ॥
પ્રેમ રૂદે ધરી રે ॥ રાએ ધૃતરાષ્ટ્રે પૂછ તાંહિ ॥ ૨ ॥

ઢાલ ॥ પ્રેમ ધરી ધૃતરાષ્ટ્રે પૂછ ॥ ધંન શંજે મત તાહારી ॥
જે કાંઈ કહાવૂં હોએ અરજૂને ॥ તે મૂજને કેહે વીસ્તારી ॥૩॥
વલતો શંજે એણી પેર બોલો ॥ થશુ કે(કો)રવપત વાણી ॥
પ્રથમ કુશલ પૂછ છે પાંડવે ॥ પ્રેમ પ્રીત મેન આણી ॥ ૪ ॥
પછે અરજૂને વાએક કહુ છે ॥ શૂભટ શાંભલો તેહ ॥
ભલા હોએ તો રા.................

વિષયાદિ–૧. મહાભારતના ઉદ્યોગપર્વનો સારોદ્ધાર છે. કડવાં, રાગ, ઢાલ અને ઊથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે, પ્રસ્તુત પ્રતિમાં કડવાં ૨ થી ૮ (અધરૂં) છે, કડી ૨૩૬ ઉતારેલી છે.

વિશેષ–૧. આ પર્વ છપાયલું જાણવામાં નથી પર્વનું નામ 'ઉદ્યોગ' પણ વિષય-સંકલનાથી જણાય છે. પ્રતિનો આરંભનો તેમ જ અન્તનો ભાગ પડેલો હોવાથી કવિની ઓળખ, રચનાનો કે લિપિનો સંવત પણ જણાતો નથી. લિપિ ગુજરાતી છે. પ્રતિ જૂની અને જીર્ણ છે. પાનાં કરપાયલાં તેમ ખવાયલાં છે. આનો રચનાર ખભાતવાળો વડનગરો નાગર કવિ વિષ્ણુદાસ હશે, એમ પ્રતિના આદિપર્વ આદિના ભાગ સાથે શૈલીની સમાનતાથી સમજાય છે.

૨. પ્રસ્તુત પર્વનું પહેલું કડવું તથા બીજા કડવાની ૭ા કડીવાળાં પાનાં પડેલાં છે.

અં. ૧૨૮–વિનેચટની વાર્તા–(ગુ. વા.)–પૃ. ૧–૫૫

આરંભ–શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ અથ વીનેચટ મુરખની વારતા લખી છે ॥

દોહરો ॥ શરશ વચંન દો શરશતી ॥ ॥ હુ લાગુ પાએ તુને માત ॥
આંપો બુધી શારદાં ॥ જેમ ગરથ પુરણુ થાએ ॥
વીનેચટ ગુણ ગાંઈશુ ॥ માતા દો મુને આશ ॥
હુ મુઢમતી અગેનાન છઉ ॥ રશનાંએ કરજો વાશ ॥
જે કોઈ સરશતી ચીત ધરે ॥ શરશે તેહેનાં કાજ ॥
જે દરશંન ઇછે માહારૂ ॥ પુરૂ મનોરથ આજ ॥

ચોપાઇ ॥ જંબુદીપ માહે જે શાર ॥ ભરથખડનો ના ખડુ પાર ॥
શોભપુરી શેહેર શોહાંમણી ॥ વીવીધ પેરની શોભાં ઘણી ॥
વશે છે લોક તાંહાં પુનવંત ॥ રૂદે માંહે રાખો ભગવત ॥

કો પરની નીંદાં નવ કરે ॥ નીશ ધરમ અધીક આચરે ॥
શોમપાલ ત રાઅનુ નાંમ ॥ તેહ તણુ હુ શુ કરવું વીખાંણુ ॥
વન,વકિ નવ ડંડે લોક ॥ નાંમ રાજાનુ પુનશલોક ॥
વેહેપારી વેપાર જ કરે ॥ જોડ જ(ઠ)પાટક કોને નવ અડે ॥
તે નગરનાં વેહેવારીઆ ॥ શેઠ રીખવદંત જગતે જાણીઆ ॥
તેનાં ધન તણો નહી રે પાર ॥ પુત્ર પાંચશુ પ્રેમ અપાર ॥
રૂખમાદંત અશતરીનું નામ ॥ શકલ કર્લા રૂપગુણનીધાન ॥
નીશદીન પીઉની શેવા કરે ॥ અનુદીન શુખ નીરગમે ॥
જેસ્ટ પુત્ર શ્રી ધંદંત નાંમ ॥ બીજો રતનદંત કરે કોટીક કાંમ ॥
લખમીદંત ત્રીજો છે શાર ॥ ચોથો એકદંતે કરે વેહેપાર ॥
વમળદંત તે પાંચમો શહી ॥ ભ્રમ અખર મુખ ચઢે નહી ॥
મુરખચંદ ધરું અભીધાંન ॥ જુડી બુધી માટે પડુઉ નામ ॥

અન્ત–ઢાલ શોમ નગરનુ રાજ ભોગવે આણંદશું રેઃ રેહેતાં વીનેચર
વીર મન ગોવીંદશું રે

... ...

વીલાશી કુમર વીલાશી તણો૦ ॥ મણીરતન મહા રૂપ૦ ॥
રૂપકુઅર લીલાવતી તણો૦ ॥ શરશ કુઅર માહા ભુપ ॥
પુત્ર ચારે પરણીઆ: શરખા શરખી જોડ:
પુત્ર વહુને નરખતાં: પેહોતાં મનનાં કોડ:
રાજા અભિષેક સુતેને કરી: પેહોતાં મુગતી મોજાર:
એ કથા જે શાંભળે: એકમનને નર નારઃ
આશાં પોહોચે મન તણી: પામે ભવનો પાર:
સુરત શેહેર શોઆંમણુ: વીલંદાવાહમાં વાશ:

ભદ્રશંકરે આ ગરથં લખો છેઃ વીનેચદ રાએનોઃ ધતી શ્રી ગરથ શ્રમ પુરણુ થઓ છે.

વિષયાદિ–૧. રીખવદંત નગરશેઠનો પાંચમો પુત્ર વિમલદંત ઉર્ફે મુરખચંદ દૈવયોગે પાગલ સોમપુર રાજના પ્રધાનપુત્રની પ્રેરણાથી તેની પુત્રી વિદ્યાવિલાસીની સાથે છેતરીને પરણે છે અને પાહેરા સેવે છે. વિદ્યાવિલાસીની તેને ખરા રૂપમાં ઓળખતાં તેની સાથે બોલતી ચાલતી નથી, આખરે તે મણિરતન રાજાની પુત્રી સાથે પરણે છે અને તેની નૃત્યકલા, વિદ્યાભ્યાસગ આદિ જોતાં તેને પતિ તરીકે વિદ્યાવિલાસિની સ્વીકાર કરે છે અને આનંદમાં દિવસ નિર્ગમન કરે છે.

૨. દોહરા ચોપાઈથી પદ્યબધ બાંધેલા છે, વચ્ચે બે સ્થાને ઢાલ પણ છે, જે કંઈક નવીનતા દર્શાવે છે.

વિશેષ–આ વાર્તા વિસ્તૃત રૂપમાં બૃ. કા. દો. ભાગ ૩ જામાં વિદ્યાવિલાસિનીને નામે પ્રકટ થઈ છે. એ વાર્તા કવિ શામળની રચેલી છે, જ્યારે પ્રસ્તુત વાર્તામાં રચનારનું નામજ નથી; વળી છપાયલી વાર્તામાં નીતિ આદિના તેમ ચાતુરીના છપ્પા છે ત્યારે પ્રસ્તુત વાર્તામાં તે નથી પ્રસ્તુત વાર્તા સંક્ષિપ્ત છે, કદાચ તેનો વિસ્તાર હોય. પ્રતિ અર્વાચીન છે, લિપિ ગુજરાતી છે, રચનનો કે લિપિનો સવત નથી, વાર્તાનું પૂર નાનું છે.

અં. ૧૨૯–ક–અર્જુનગીતા–(ગુ. અ.)–ધનદાસ–(ર. સં.)–પૃ. ૧–૩

આરંભ–શ્રીગણેશાએ નમા ॥ શ્રીશારદાએ નમા ॥ શ્રીગરૂભ્યોએ નમા ॥ શ્રીમાતા શરશતીની કીરપા થકી અખીઆન અરજુન ગીતા લખી છે ॥

શ્રીગરૂપરતાપે ગાએ ॥ કીરપા તે સાધુજન ॥
પારે બરમા મારે આત્મા ॥ મને તે અરજુન ॥
અરજુન શુણો ગીતા શાર ॥પંડવ શાંભરો નીરધાર ॥
અરજુને એમ જ કાવીઉં ॥ શાંભલો વર્ત–

અન્ત–(પાનાં કરપાયલાં હોવાથી અન્ત ભાગ ઉડયો છે.)

વિષયાદિ–જુઓ નોધ અ ઉપરની ૯૦ ની પાનું ૨૭૬

વિશેષ–આ ગીતા પ્રસિદ્ધ છે પ્રતિ કંઇક અર્વાચીન છે, લિપિ ગુજરાતી છે, દરેક પાનાનો અર્ધ ઉપરનો નીચલો ભાગ કરપાઈ ફાટી ગયો છે

અં ૧૨૯–ખ–ધર્મગીતા–(ગુ. અ.)–(ર. સં)–પૃ. ૧–૩

આરંભ–શ્રી ગણેશાએ નમાં ॥ શ્રી શારદાએ નમા ॥ શ્રી ગુરૂભ્યોએ નમા ॥ અથેશ્રી માતા શરવશતીની કીરપા થકી આખીઆન ધરમગીતા લખી છે ॥

પરથમ પરનામ કરૂ ગુરૂરાએ ॥ બેહુ કરજોડીને લાગુ પાએ ॥
શુધ બુધ મા કરજો શાએ ॥ શેવક જનની પુરજો આશાએ ॥
કરૂ વીનતી બેહુ કરજોડી ॥ જમગીતા કહો વીશતારી ॥
જુગજીવન કીરપા કરી ॥ શુભ અશુભ કહો વીશતારી ॥
રશનાએ રામ નામજ કહુ ॥ હરી નામનો નવ પાર ના લહુ ॥
કેહે શેવક વીનતી આધાર ॥ એક મુને ઉપજો વીચાર ॥

દુતવચન ॥ હરી જન તે કેમ જાણીએ ॥
ધરમરાઇ વચન ॥ તાહારે ધરમરાઈ તા વાણી ભણે ॥

પરથમ કરે બરામણુની શેવાએ ॥ ને પુજે જે નારાંએણુ દેવ ॥
વચન વીપરનું ચીત ધરે ॥ તે ઉપર અતી આનદ કરે ॥
જેને હરી શાથે શનેહ ॥ ભગતી લખણુ કહીએ તેહ ॥

પરતીવંતા જેને ઘેર નાર ॥ શતવાદી જેનો વીચાર ॥
સુખાને શંનોપે જેહ ॥ જગતી લખણુ કહીએ તેહ ॥

અન્ત–ક્યાં જઈ રહેવું તેના ઉત્તરમાં ધરમરાઈ વચન ॥
અણગાલુ જે પીએ નીર ॥ ધુવાડાના જાલા બહુ કરે ॥
બેઉ હાતે જે માથુ ધરડે ॥ તેને ઘેર અણચીતા પડે ॥
ધરમાં ભાર નહીં લગાર ॥ આલશમાં કાડે અવતાર ॥
કરોલીઆનાં જાલાં બહુ કરે ॥ વલી તેના ધરના આજ્ઞે ધણી ॥
બોલ સાચાને બોલે આવ ॥ ટુકારી બોલા વેવાર ॥
શશરો દેખી નવ ઢાંકે શીશ ॥ તેના ઘર પર પાડજે ચીશ ॥
ધરમે વચન કહ્યાં જે શાર ॥ દુત મનમાં આનંદ અપાર ॥
ઉતમ કથા જમગીતા જેહ ॥ હરી ભગતને વલંભ તેહ ॥
એ કથા જે નીતે ભણે ॥ દુત નહી તેને આંગણે ॥
શરવે શુણજો એકે મંન ॥ શરગ લોક પામે તે જન ॥
જે જે રામ શીતારામ ॥

અથે શ્રીધરમ–જમગીતા શમપુરણ શમાપતે થઈ છે ॥ શ્રીરશતુ ॥ શ્રી ॥ કલ્યાભમશતુ ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥

વિષયાદિ–પ્રસ્તુત ગીતામાં દૂતના, બે પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં યમે (ધર્મરાજાએ), હરિભક્તનાં તેમજ તેના દૂતે દુષ્ટોના અપહરણ અર્થે પ્રવેશ કરવા યોગ્ય સ્થાનો નિર્દેશેલાં છે.

વિશેષ–આ ગીતા પ્રકટ થયલી જાણવામાં નથી. લિપિસંવત અન્તે આપેલો નથી. પણ પ્રસ્તુત પોથીના અન્યત્ર લિપિ સંવતથી તે સંવત ૧૯૨૦ હોવાનું સમજાય છે. પ્રતિ અર્વાચીન છે લિપિ ગુજરાતી છે. પ્રતિ તેલવાળી થવાથી મલીન થયલી છે, તેમ ફાટેલી પણ છે.

અં.–૧૨૯–ગ–કક્કો–(૨. સં.)–(લિ. સં.)–પૃ. ૧–૨.

આરંભ શ્રી ગણેશાએ નમા ॥ શ્રી શારદાએ નમા ॥ શ્રી ગરૂભોએ નમા ॥ અથે શ્રી માતા શરશતીની કીરપા થકી વડો કક્કો લખો છે ॥
કકે લીજે શ્રીકરશનજીનુ નામ ॥ અવીચલ પદ આપો ભગવાન ॥
ભવના બંધન છાડે જેહે ॥ કકો તો વશી કહીએ તેહ ॥ ૧ ॥
ખખે જોગ વીચારે ખાણ ॥ પાપે પડવું છે નીરવાણ ॥
મોહો માયા મછર પરહરો ॥ ખખો તો વશી યારો ખરો ॥ ૨ ॥

અન્ત–હહે હરજીની શું પેર ॥ નંદ જશોદા મુકા ઘેર ॥
કુબજાને ઘેર વાશી રહા ॥ હહો એમ બોલીને ગયા ॥

અરજુન સાથે પરીતજ કરી ॥ હસનાપોર આવેવા શ્રીહરી ॥
ભરી શભામો કીધો શમેધ ॥ દરપદને આનંદ વેદ ॥ ॥ ॥
પાંડવ ઉપર કુરણા કરી ॥ ચારથી થઈ બેઠા શ્રી હરી ॥ ॥
રાશપરોણો લીધા દાન ॥ જીતાડો પાંડવને શાથ ॥
નારદ રૂખીએ વાણી રે કહી ॥ પાંડવની ઇછા પુરી થઈ ॥
એ કકો શીખે ને ગાએ ॥ મનની ઇછા પુરણ થાઈ ॥

અથે વડો કકો શમપુરણ શમાપંત થઓ છે શ્રીરામજી શ્રીરશતુ ॥

વિષયાદિ–પ્રસ્તુત 'કક્કા'માં શ્રીકૃષ્ણના બાલચરિતથી આરંભી પાંડવોને મહાભારતના યુદ્ધમાં સહાયતા આપ્યા પર્યંતના પ્રત્યેક ચરિતનો બોધ 'ક' થી 'હ' પર્યંતના દરેક અક્ષરમાથી ફલિત થતો ઉપજાવેલો છે

વિશેષ–આ કક્કો પ્રકટ થયો જણ્યામાં નથી પ્રતિ વિષેની માહિતી માટે ઉપર જુઓ અ. ૧૨૯–ગ ની નોંધ.

अं. १२९–घ–पदो–हिन्दी पृ. ९

मोहनदास (मुलारामनां बे पद); अज्ञात कवि (यम फारगतीनुं पद); कबीर भजनो अने रेखतो.)

આ પદોને અન્તે પ્રતિના લિપિસંવત આદિની માહિતી આ પ્રમાણે છેઃ–

સંવત ૧૯૨૦ ના અખાડ સુદ ૧૧ અગીઆરશ ને વાર શુકર ॥ તારીક ૧૫ મી ॥ શને ૧૮૬૪ ને દને પુરી થઇ છે॥ પરત પરમાણ જેવી હતી તેવુ લખુ છે ॥ લખનારને દોસ મો દેશો ॥ દશકત વરષ ખોટ ઉમેરીને વાંચજો ॥ સાધ શતની વીનતી મોરી ॥ તેની અકશર લેજો જોરી ॥ શત શાહેબ ॥ શ્રીરશતુ ॥ કલાણમશતુ ॥ ચોપડી રતન જદુ ડેલાડવાળાની છે ॥ જો કોઇ......તેમને ગોપાળ વીશરામની દુવાઇ ॥ ભૂલ ચુક ॥

અં. ૧૨૯–ઙ–શિવકથા–(ર. સં.)–(લિ. સં.)–પૃ. ૧૮

વિશેષ–શિવરાત્રીની કથા છે, લિપિસંવત અર્વાચીન જણાય છે, બીજા કોઈ લેખકે પાછળથી અર્ધ બાલબોધ અને અર્ધ ગુજરાતી લિપિમાં લખેલી છે. ઘણી જ અશુદ્ધ છે, તેમ વચ્ચે વચ્ચે 'પદ' અને રાગોનું ઠેકાણું નથી તેમાં રચનારનું નામ નથી, તેમ લિપિસંવત પણ આપેલો નથી

અં ૧૩૦ પંચતંત્રનું ભાષાંતર (ર. સં.) (લિ. સં.)
પૃ. ૧૧–૧૮૦ (તુટક)

આરંભ–(પહેલાં દશ પાનાં નહોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

तत्र कश्चिदुत्थाय यमुनातटमुपपेदे तत्र मरकतसदृशानि शष्पाण्याणि भक्षमाणः

અથ (અર્થ):–એહેવે ત્યાંહાં પિંગલક નાંમે વન માહે સિંહ મૃગજાતિ પરવ-રયો થકો તૃષા વ્યાકુલ થકો ઉદક પીવાને યમુનાકાંઠે આવ્યો એહેવે સંજીવક ત્રાડયો તેહનો ગંભીર શબ્દ સાંભળીને સિંહ બિહવા લાગ્યો પણ બિહવું કો આગલ જણાવે નહિ પછે વડનાં વૃક્ષ હેઠો મંડલિ કરિને બેઠો એહેવે તે સિંહને શિયાલ બે આગે પ્રધાન હુતા તેહેને દેશવટો હુતો પણ તેહેની પૂઠે સદા બે વેગલા હિડતા તે પ્રધાન બેહો માંહોમાહે મંત્ર કરવા લાગા તેહે નામે એક દમનક એક કરટક તે માંહે દમનક કરટક ને કેહે છે કરટક સાંભલ એ તો આપણો સ્વામી પિંગલક સિંહ ઉદક પીને જાતો હુતો પછે ન જાંણિએ સા માટે તરશ્યો થકો પાછો વલીને મંડળી કરીને બેઠો છે મન માંહે વ્યગ્ર છે પણ એ કેહેતો નથિ વલતો કરટક બોલ્યો ભાઈ દમનક આપણે ધણી વાતે સુ કાર્ય છે એ વ્યાપાર આપણો તો હોય જેહેને જે વ્યાપાર ન ઘટે તેણે તે વ્યાપાર ન કરવો.

શ્લોક—अव्यापोरेषु व्यापारं यो नरः कर्त्तुमिच्छति ॥

स एव निधनं याति कीलोत्पाटीव वानरः ॥१॥

અન્ત—ને ચડકલો ચડકલી બે ત્યાંહાં રેહેતાં હતાં પછે ઇમ કરતાં બેસી રહેતાં હતાં એહેવા માંહે માહાવઠું ગલવા લાગ્યું પછે કોઇ એક વાંનર ટાઢે આકલો થયો પછે દુઃખીઓ થઇને દંત કરડવા લાગ્યો ધ્રૂજવા લાગ્યો પછે તેં વાંનર સમડીનેં મૂલેં આવિનેં બેઠો પછે તેહની તે અવસ્થા દેખીનેં તે ચડકલી બોલી ભાઇ વાંનરા તું હાથપગનો ધણી દેખીએં છૈયે અને પુરષ સરખો દેખાએ છૈયે તો કિમ ટાઢે ધ્રૂજે છે ઘર કિમ કરતો નથિ પછે તેહ—

વિષયાદિ–પંચતંત્રના પહેલા તંત્ર મિત્ર ભેદનું ભાષાંતર છે. પહેલાં દશ પાનાં નથી: પિંગલક સિંહ સંજીવક વૃષભથી બીને છે ત્યાંથી તે વાનરે ચકલીને મારી ત્યાં સુધીની વાર્તાનું ગદ્ય. ભાષાંતર છે.

વિશેષ–આ ભાષાંતર શિલાછાપવાળા પુસ્તકમાં પ્રકટ થયું છે. પ્રતિ અર્વાચીન નથી; લિપિ ગુજરાતી છે. પ્રતિનાં પાનાં પાણી અને શાહીથી ચોટેલાં છે. વચ્ચે મધ્ય ભાગે કરપાયલાં પણ છે. અક્ષર અશુદ્ધ અને લખાણ પણ શુદ્ધ છે. ભાષા પણ કંઇક જૂની છે.

અં. ૧૩૧–શ્રીમદ્‌ભાગવત–(ગુ. પુ.) વલ્લભ ભટ–(ર. સં. ૧૭૬૩–૬૪)–(લિ. સં.)–પૃ. ૩૬–૭૭ (ત્રુટક)

આરંભ–પૃ. ૩૫ નહીં હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી;–

ને કેહો ॥

મુગતી તત્પર પ્રભુની સેવાં વીશે ॥ સદાં કાલ તાંહાં રેહે ॥ ૧૦ ॥

જે કો પુરસ સંસારી સરે ॥ ઈછા મુગ્તી માંરગ આચરે ॥

જેહે ને હરી દરસંન જોવાનું મંન ॥ ઉપાએ એક...જંન ॥ ૧૧ ॥

સમસ્ત પ્રાંણીને સમાંન લેખે ॥ સમાંન ચીત દસ્ટી કોને નવ ઊવેખે ॥
શત્રુને સરખાં લેખે મન માંહે ॥ તંત્રી અ...સી માંરગ કેહેવાંએ ॥૧૨॥

... ...

ઈતીશ્રી ભાગવતે માંહાંપુરાંણે ॥ શુકપરીક્ષીતસંવાદે ॥ તૃતીય સ્કંધે ॥ અગણીનીક્ષોહ અધ્યાયે રે ॥ ૨૯ ॥

મધ્ય–એ તેત્રીસ હધ્યાં ગ્રંથ પુરંરણુ ॥ અશ્લોકની સંક્ષાં ગણી ॥
સાંતસે પંચાંશ ઉપર ॥ એકવીશ અગ્રણી ॥ ૩૨ ॥
સવત સતર ત્રેસેઠાં માહે ॥ જેષ્ઠ માંસ નીધાંન ॥
પુર્ણમાંસી બુધવારે ॥ સંપુરંણુ હવુ આંક્ષાન ॥ ૩૩ ॥
ઓદીચ ગ્નાંતી ટોલકીઆં ॥ દ્વિજ સુર્જપુરમાં વાસ ॥
ગુણ દીપીકાં ક્ષેત્ર ગામે કર્યા કીધી ॥ ગુણ વર્ણવ્યા શ્રીઅવિનાસ ૩૪
ભટ સુકદેવ સુંત નાંહાંના ભટ ॥ તેનાં સુત વંલભ નાંમ ॥
સાંધુર્જન હરીકીપાંથી ॥ વર્ણવીયા શ્રી ગુણગ્રાંમ ॥ ૩૫ ॥
સંસાંરસમુદ્ર અથાંગ માંહે ॥ શ્રી રાંમનાંમ છે નાંવ ॥
તે જંન તરી પાર ઊતરસે ॥ જે મંન રાખે ધડ ભાંવ ॥ ૩૬ ॥
ધડ ભાંવ જે રાખે પ્રાંણી ॥ તો તે સેજે વૈકુંઠ જાંએ રે ॥
કર જોડી વીપ્ર વંલભ કંહે ॥ પુર્ણ હવી ત્રતીય સ્કંધ કર્થાએ રે ॥૩૭॥

ઇતીશ્રી ભાંગવતે માંહાંપુરાંણે ॥ સુકપરીક્ષતસંવાદે ॥ ત્રતીય સ્કંધે ॥ થઆં પુર્ણ તેત્રીસ હધ્યાંઆરે ॥ શ્રીકૃષ્ણાય નમઃ ॥ સંમપુર્ણ ॥ સમાપ્તી ॥

શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી સાંરદાય નમઃ ॥ શ્રીકૃષ્ણુ પ્રમાંતમંનય નમઃ॥
પ્રથમે પ્રણુમુ શ્રી ગણુપતી ॥ હંશવાહની શ્રી સારદાં સરસ્વતી ॥
સુભ મતી દેજો સરવદાં ॥ કીપાં કરી ટાંલો દુરમતી ॥ ૧ ॥
ચાલ ॥ સદાં (દા) કીપા કરી સુભ મતી દેજો ॥ વીઘ્નહર્યુ સુખકારી ॥
ગજાંનંન પાંવંન સુખ ઊજવલ ॥ કર અ(આ)યુધ ફરસી ધરી ॥ ૨ ॥

... ...

એ શ્રીમડ(દ)ભાંગવત કથા મનોહર છે ॥ ચતુરર્થ સ્કધ વર્ણન ॥
અધ્યાં અંકત્રીસ કહાં પુરાંણે ॥ તે સુણજો તાંમાં જંન ॥ ૫ ॥
અન્ત–અસાંવરી ॥ પ્રાચીનબરહી રાંએ નારદને ઉપદેસે નીરધાર ॥
વૈકુંઠગતીને પામો ભુપતી ॥ તેને ત્રુઠાં દેવ મોરાર ॥ ૭ ॥

... ...

જાહાં જુવે તાંહાં વક્ષ દીસે સનીધ પત્ર ગંભીર ॥
વનસપતી સગલે દેખીને

વિષયાદિ-૧ આ શ્રીમદ્‌ભાગવતના ત્રણ સ્કંધોનો કવિતાબદ્ધ-સાર છે. તેમાં ત્રીજા સ્કંધના ઓગણત્રીસમા અધ્યાયની ૧૦ મી કડીથી તે છઠ્ઠા સ્કંધના અધ્યાય ચોથાની સાતમી કડી છે.

૨ આ આખ્યાન લોકોમાં પ્રચલિત છે. પણ પ્રસ્તુત ઘણી જ અશુદ્ધ છે. વચમાં કેટલાંક સ્થલોએ શાહી ઉપટી જવાથી અક્ષરો ઝાંખા થયા છે. પાના ૭૩ માનો અને ૭૪ માનો પાછલો ભાગ કોરો છે; છત્રીસમો અધ્યાય કડી ૬૫ થી અને ૨૭ મો કડી ૫ સુધી, એટલો ભાગ, અને છઠ્ઠા સ્કંધનો પહેલો અધ્યાય કડી ૫ થી તે ૨૨ મી કડી જેટલો ભાગ તૂટક છે.

વિશેષ-૧ આ આખ્યાન કવિ વિપ્ર વલ્લભનું છે. એ સુરતનો વતની છે. તે ગણદેવી પાસે કાખેર ગામમાં પણ રહેતો હતો. કવિએ પોતાની ઓળખ ઉપર કડી ૩૪-૩૬ માં આપી છે.

૨ "ગુજરાતી પ્રિન્ટીંગ" પ્રેસનું પદબંધ ભાગવત પ્રકટ થયલું છે તેમાં વિપ્ર વલ્લભના આ સ્કંધ પ્રકટ થયા છે. પરંતુ જણાય છે તેમ પ્રસ્તુત પ્રતિ કરતાં, આ છાપેલી પ્રતિમાં ઘણીક કડીઓ વિશેષ દેખાય છે, તેમ કેટલુંક પાછળથી ઉમેરાયલું પણ સમજાય છે. અને પાઠાંતરો પાર વિનાનાં છે. કવિના સ્થાન આદિ સંબંધમાં ઉપર આપેલી ૩૪ મી કડીનું બીજા પાદ છાપેલા પદબંધ ભાગવતમાંની એની કડીના બીજા પાદથી જુદું પડે છે. જુઓ:

ગણદેવી પાસ કાખેર ગામમાં વર્ણવ્યા ગુણપ્રકાશ. ૩૭

પ્રસ્તુત પ્રતિમાં ૩ જા સ્કંધના ૩૩ મા અધ્યાયની ૩૮ કડી છે, જ્યારે પ્રસિદ્ધ પ્રતિમાં ૪૩ છે, તેવો ફેર બીજા સ્કંધોના અધ્યાયોની કડીસંખ્યામાં પડે છે. તૃતીય સ્કંધ કવિએ સં. ૧૭૬૩ ના જેઠ માસની પુનમે, ચોથો સ્કંધ સં. ૧૭૬૪ ના અષાડ સુદ ૧૦ મે, પાંચમો સ્કંધ સં. ૧૭૬૪ ના ચૈત્ર વદ ૫ મે પૂરો કર્યો છે. આથી સમજાય છે તેમ કવિએ ચોથો સ્કંધ પાંચમા અને છઠ્ઠા સ્કંધ પછી રચ્યો છે. છાપેલી પ્રતિમાં જે દશમ સ્કંધ છે તે પ્રેમાનંદ અને સુંદર મેવાડાનો છે અને ૧૧ મો તથા ૧૨ મો જોકે વિપ્ર વલ્લભની મુદ્રાવાળો ગણ્યો છે. પણ તેમાં મધ્ય કે અંત ભાગમાં વલ્લભના નામનો ઉલ્લેખ ક્યાંયે જણાતો નથી, તેમ તેની પ્રથા પ્રમાણે આખ્યાનનો રચનસમય અને સ્વઓળખનો નિર્દેશ નથી, તેથી તે કંઈક સંશયગ્રસ્ત લેખી શકાય.

૩ પ્રતિ ગુજરાતી લિપિએ લખાયલી છે, પણ તેમાં કેટલાક અક્ષરોના મરોડ બાળબોધ લિપિના છે; વચમાં કોક પંક્તિ બાળબોધ લિપિએ પણ લખેલી છે. અમદાવાદી કાગળ આડો બેવડો વાળી તે ઉપર લખેલું છે. કાગળો જૂના હોવાથી લહીઆને અક્ષરોની શાહી ફેલાઇ જવાનો ભય લાગેલો ક્વચિત જણાય છે. પાછલા ભાગમાં ઘણાં પાનાં કોરાં છે.

અં. ૧૩૨-ક-ભાગવત પ્રથમ સ્કંધ-(ગુ. આ.)-વિપ્ર વલ્લભ-પૃ. ૧૪-૨૬-(તુટક)

વિશેષ-૧. પહેલા સ્કંધના અગીઆરમા અધ્યાયથી તે અઢાર અધ્યાય સુધીનો ભાગ આ પ્રતિમાં છે. ૧૯ મો અધ્યાય પડેલો છે. એટલે રચનારનું નામ કે રચનસંવત જણાતાં નથી.

૨ "ગુજરાતી પ્રિન્ટીંગ" પ્રેસના "પદબંધ ભાગવત"ની પ્રતિ જોતાં આ પ્રતિ તેને મળતી આવે છે; જોકે કોઇક કોઇક કડીનો ફેર છે, તેમ પાઠાંતરો ઘણાંક છે, પરંતુ કવિ વલ્લભની આ કૃતિ હોવાનું સમજાય છે.

૩ કડીસંખ્યા નોંધેલી નથી, તેમ રાગનું નામ પણ નોંધેલું નથી. પ્રતિ ઘણા જ ચોખ્ખા છુટા અને મોટા અક્ષરે લીટી દોરીને લખેલી છે.

અં. ૧૩૨-ખ-રામાયણ-(ગુ. આ.)-વિષ્ણુદાસ-પૃ. ૨૬-૧૦૧

આરંભ-શ્રીગણેશાય નમઃ ।। અથ રામાયણ લખું છે ।।

ધંન્યાશ્રીઃ પ્રથંમે વર્ણવુ ગુરૂ ને ગંણપતી, ભજતાં ભાવશું રે સુરીનર સર્વકો ધાએ ૧
ધાએ સુરીનર સર્વકો, હરીભગતનો ઉપદેશ મન તણા મનોરથ પૂરજો ગૌરીપુત્ર ગણેશ ૨

હુ અલ્પબુધી આદર ધરીને પ્રેમે કરૂં પ્રણામ
રઘુનાથજીનાં ગુણ બોલવા મારી પુરણ કરજો ચીત હામ ૩
હંશવાહની હરખે સ્તવુ, મનધરીને અતીઓ હોલાસ
મુને માતાજી કરજો ક્રપા કરજોડી કેહે વીષ્ણુદાસ ૪
હવે અજોધ્યા કાંડની પાવંન કથા બોલીશું જેહ
નરનારી જે શ્રવણે ધરે ગ્રભવાશ ન આવે તેહ ૫

× × × ×

આદે કવી વાલમીક રૂષી તેહને કરૂં નમસ્કાર
શતકોટી રામાએણ તણો તેણે કરો વીસ્તાર ૭
વાલ્મીક રૂષીને આશ્રમે પધાર્યાં નાર્દ રૂષી એક વાર,
આવર્જના કીધી ઘણી મંન પ્રેમ ધરી અપાર ૮

અન્ત-(ધંન્યાશ્રી) રથે બેશી પછે ભર્થ શત્રુઘંન શીઘ્રે તાંહાં શધાવ્યા
શેન્ય સુભટ્ શરવકો સાથે નદીગ્રામ માંહાં આવ્યા ૨૧

× × × ×

રામકથાથી જનકોટીનાં કારણ દુરીત થાંયે
ધર્મ અર્થ ને કાંમ મોક્ષ તે ચ્યાર પદારથ પાંમે ૨૯

ઉથલોઃ ચાર પદારથ પાંમે જે કો રામકથા ચીત માંહાં ધરે
વીષ્ણુદાશ કેહે તેહને શ્રી રઘુવીર ક્રપા કરે ૩૦ ॥ કડવા ૩૮ ॥
ઇતીશ્રી અજોધ્યા કાંડ......શ્રી રામચંદ્ર દેવ ॥ માહાપાતકનાશનં ॥

વિષયાદિ-૧ આ વાલ્મિકી રામાયણના અયોધ્યા કાંડનો સાર છે. રામ વનવાસ ગયા પછી ભરત અને શત્રુઘ્ન તેમની પાછળ મનાવવા ગયા. પરંતુ રામની આજ્ઞાથી તેમની પાદુકાને રાજ્ગાદી ઉપર મૂકી, રાજ્ય અમલ ચલાવવાનું ઠરાવી, પાછા આવી ભરત નંદીગ્રામમાં રહ્યા, એ પ્રસંગ આમાં તરવાયલો છે.

૨ કડવાં ૩૮ છે. કવિ વિષ્ણુદાસના આખ્યાનને અંતે એક કડવામાં બધાં કડવાંના રાગ અને વિષયનું સાંકળીયું તારવવાની પરિપાટી જાણીતી છે, પરંતુ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં એ પરિપાટી જળવાયલી જણાતી નથી. તેમ કુલ કડીસંખ્યા કવિઓળખ અને રચન-સંવત આદિ અંશો પણ નોંધેલા નથી.

વિશેષ-૧. પ્રતિ મોટા મોટા અક્ષરે લીટી દોરી લખેલી છે. તે સમયના પ્રમાણ-માં જોડણીનો મુદ્દો અલગ વિચારતાં, પ્રતિ શુદ્ધ છે;

૨ આ આખ્યાન પ્રકટ થયું નથી. લહીઆએ પ્રતિને સુશોભિત કરવા કડવાં અને રાગ લાલ શાહીથી લખ્યાં છે; તેમ આખ્યાનના આરંભમાં અને અંતમાં લાલ શાહીથી પૂલો પણ કાઢયાં છે. ૧૪થી ૩૮ સુધીનાં કડવાંમાં લગભગ દરેક કડવાને અંતે વિષ્ણુદાસનું નામ મુદ્રિત છે.

૩ કવિની વાણી સરળ અને કંઇક રસભર પણ છે.

નં. ૧૩૨-ગ-અરણ્યકાંડ-(ગુ. આ.)-વિષ્ણુદાસ-(ર. સં.)-પૃ. ૧૦૨-૨૭-(તૂટક)

આરંભ-શ્રીગણેશાય નમહાં । શ્રી શારદાય નમહાં ॥ શ્રી ગુરૂભ્યો નમહાં ॥
પ્રથમે વીનાએક વીનવુ શૈલસુતા તમને સ્તવું,
જેમ કવું રામગુણ વીસ્તાર રે. ૧
દુદાલ દેવ દયા આંણી નીજ શેવક મુજને નાંણી,
મુખ વાંણી આપો પર્મ ક્રીપા કરો

ઢાલ-ક્રપા કરી દયા આંણો મુખ દયા કરી દેવેશ
શુભ કાર્જ પ્રથમે આરાધુ ગૌરી તે પુત્ર ગણેશ

× × × ×

શાંભલતાં સુખ શર્વે પામીએ કહે સેવક વીષ્ણુદાસ ૪
માતા કેરે વચને સંમજી નીજ ભરા . કીધું મંન
લક્ષ્મણ ને જાનકી સંઘાથે જઈ વશા તે માહા વંન ૫
ચીત્રકુટ ગીરી જઈ રહા શ્રી રામજી મઠ વાંસી ૬

અન્ત—રામનાંમ શાંભળતાં પંખી આવ્યો માર્ગ ઝટાએ ૨૩
જુવે તો જાનકી હરીને લંકાં ભુપ લઇ જાએ ૨૪
પાંખ હલારી રજા રાખો પછી પંખી બોલ્યો એમ
અરે પાપી જાંનકી હરી મુજ આગળ જાઇશ કોહે ૨૫
× × × ×
બીજી પાંમે જાની છત્ર ક્ષણુ માંહા ધર્મ જતાં નાહાશ
રાવણુ કેરી ગદા ચુકવી તવ ઉગ્યો આકાશ ૨૯
દાશ નંદે શત બાંણુ પાઠવ્યાં માહા તીત્ર તાંહાં જેહ

વિષયાદિ-૧. આ રામાયણુના અરણ્યકાંડનો સાર છે. આમાં પંચવટી અને દંડકારણ્યમાં રામ વનવાસ રહેલા હતા ત્યાં મરીચીને સુવર્ણમૃગ કરી, સીતાનું મન લોભાવી, રામચંદ્રને તેને મારવાને પ્રેરાવ્યા અને રાવણુ એકદમ આવી સીતાને હરી ગયો, એ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. જટાયુ પક્ષી રાવણુને સીતાને હરી જતો અટકાવવા મથે છે, ત્યાં સુધીનો ભાગ લખાયલો છે પછીથી પ્રતિ તૂટક છે.

૨. કડવાં ૧૪ની કડી ૨૯ સુધીનો ભાગ છે.

વિશેષ-પ્રતિની નોંધ માટે જુઓ ઉપર અંક ૧૩૨-ખ

અં. ૧૩૩-ક-કર્ણપર્વ-(ગુ. આ.)-વિષ્ણુદાસ-(ર. સં. ૧૬૫૫)-(લિ. સં. ૧૭૧૩)-પૃ. ૧૨-૭૭-(તૂટક)

આરંભ-(કડવાં ૫ ને ૬ કાની ૬ કડી પછીથી રીતસર આરંભ નથી.)
પ્રભાત કાલ હવો સહુ ચાલ્યા કરવા માહા સંગ્રામ
દુર્યોધન પાંડવ જીત્યાના કરી હદિશૂ હામ લાજ
ત્યારિ કર્ણ કિહિ માહારી વીદ્યાનું સકલ કાર્ણ દેખાડું
કિ પાંડવ મુઝનિ મારિ કિ હુ તેહનિ નાશ પમાડુ ॥૮॥
યાગિ ઈંદ્રિ ધનુષ સમર્પ્યું ફરશુરામનિ હાથિ
તે હવાગ્ય કરિ ગ્રહી યુદ્ધ કરવું પાંડવ સાથે ॥૯॥
× × × × ×
દુર્યોધન કિહિ અહો શલ્ય તૂં સાંભલ્ય સત્ય ઉપાય
તે માહિ હવિ કર્ણ તણું સારથીપણું કરવ્ય રાય ॥ ૫૭ ॥
રૂદ્ર રૂપ કર્ણ ભયિણિજ તૂં તે વીરંચી સમાંન્ય
તેણિ ત્યાંહાં કરયૂં તિમ ચિં કરવં કાર્ય નીદાંન્ય ॥ ૫૮ ॥
તે માહિ વલી સાંભલ તુઝને કેહુ એક અ(ઇ)તિહાસ
દુર્યોધન રાજા ઇમ બોલિ કિહિ સેવક વીષ્ણુદાસ ॥ ૫૯ ॥
કડવાં ॥ ૬ ॥ ॥ ૫૬ ૨૬૪॥

અન્ત-કર્ણ રણમાં પડ્યો જાણી પાંડુના દલ માંહિ
નીસાંણ બહુ વીધી ગડગડિ જય શબ્દ વર્ત સાંહિ ॥ ૨૩ ॥
રજની વીધે વીશ્રાંમ કીધો આશ્રાંત થયા તતખેવ
એહનિ કર્ણપર્વ તણી કથા પૂરણ હવી અવશ્યમેવ ॥ ૨૮ ॥
એકમના એ સાંભલિ આદર કરીનિ એહ
બ્રહ્મહત્યા આદિ દેઈ નિ પાપ છૂટે તેહ ॥ ૨૯ ॥

ઉથલો-સર્વ પાપ છૂટિ તે હરે તેહમાં કાંઈ સંધે નહીં
વીષ્ણુદાસ કેહે એહવી બુદ્ધમાંને મિ લહિ ॥ ૩૦ ॥

કડવાં ॥ ૩૭ ॥ ૫દ ॥ ૬૩૦ ॥

રાગ પ્રભાત-સંજે બોલ્યા સાંભલ્ય રાય સાર પછી શો થયો ઉપાય ૧
શલ્ય યુદ્ધ કરશે ઘણું સાંપ્રત સૈન્ય કરો આપણું ૮
એહવી યુધીષ્ટરની સુણુનાં વાંણ્ય ગોદ્ધ સર્વ આવ્યા નીર્વાંણ્ય ૯
થશે યુદ્ધ દારૂણ અતિ ત્યાંહિ શલ્ય રહી ભડશે રણ માંહિ ૧૦
તે શલ્ય પર્વમાં કથાસબંધ કવીતા કિહે બાંધીશ પ્રતિબંધ ૧૦
સંવત સોલ પંચાવન સાર પેષ્ટ સુદ ચોથ્ય શનવાર ૧૨
તે દીન પૂર્ણ થઇ એ કથા બુદ્ધયમાંને બોલીશ સર્વથા ૧૩
ગાઇ સાંભલે તેહને વૈકુંઠવાસ બેહુ કર જોડી કિહિ વીષ્ણુદાસ ૧૪

કડવાં ॥ ૩૮ ॥ ॥ ૫દ ૧૬૪૪ ॥ ઇતિશ્રી મહાભારતે કર્ણપર્વની કથા સંપુર્ણ ॥ ॥ સંવત ૧૭૧૩ વર્ષે ચૈત્ર શુદ દ્વીતીયા વાર શુકરે ॥ લષીતં ગોપાલ ગીર સંન્યાસી.

વિષયાદિ-૧ આ મહા ભારતના કર્ણ પર્વનો સાર છે. સોળમે દિને દ્રોણ ગુરૂ પડ્યા પછી બે દિવસ કર્ણે દુર્યોધનની સેનાનું સેનાપતિપણું ગ્રહી, અર્જુન સાથે માંડેલો અને મચાવેલો દારૂણ રણસંગ્રામ, કર્ણનું અર્જુનને હાથે પતન, અને શલ્યે ૧૭ મા દિવસે કર્ણનું લીધેલું સેનાપતિપદ-એ પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે.

૨ કડવાં ૩૮ છે, કુલ કડી ૧૩૪૩ છે; પહેલાં પાંચ કડવાં અને છઠ્ઠા કડવાની ૬ કડી, એટલે ૨૧૧ કડી છે. એમ છઠ્ઠા કડવાને અંતે નોંધેલી કડીસંખ્યાથી જણાય છે. રાગ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે.

૩ ભાષા સરળ અને સુરસ છે' તેમ જૂની ગુજરાતી છે. પ્રતિ ૧૭૧૩ ની ગોપાલગીર સંન્યાસી(દશનામી ગૃહસ્થી સાધુ)ની લખેલી હોઈને રૂપાખ્યાનોની જોડણીમાં લગભગ શુદ્ધ અને ચોક્કસ છે. બાકી તત્સમ શબ્દોના ઈકાર દીર્ઘ વચ્ચે વચ્ચે જણાય છે, લહીઆ તેમાં અચોક્કસ છે. પરંતુ પ્રતિ એમ સ્પષ્ટ નિર્દેશે છે કે વિષ્ણુદાસના સમયની લેખનશૈલિ જૂની ગુજરાતીની હતી અને તે સાધુ-સંન્યાસીએ, નહીં કે જૈન વા શ્રાવક લહીઆએ, લખ્યાપી, વ્યાસીઅરી કે જેની લિપિનો ધખારો નિરાધાર અને નિર્ભ્રાન્ત કરે છે.

વિશેષ–૧ પ્રતિ સ્પષ્ટ બાલબોધ અક્ષરે લખેલી છે. દરેક પાને ૧૩-૧૩ લીટીની રાશ આવે છે. વળી સારી દેખાય તે માટે લહીઆએ કડી છટ્ટીની આસપાસ લાલ લીટીઓ કરી છે તેમ રાગના નામના અક્ષરો પણ એક કાળો તો બીજો લાલ એમ લખ્યો છે.

૨ આખ્યાન રસભર અને વિષ્ણુદાસનું આખ્યાન થોડું હોવાના ભ્રમનો નિરાસ કરે છે. આ કવિએ આખુંયે મહાભારત લખ્યું હોવાનો પાકો સંભવ સમજાય છે.

૩ પ્રતિ બાંધતાં બંધારાએ ૪૧–૪૩ બે પાનાં ઉંધાં બાંધ્યાં છે. પ્રતિ જુની છે, વચ્ચે વચ્ચે પાનાં ખવાયાં છે અને કોરેથી કરપાયાં પણ છે.

અં. ૧૩૩–ખ. યુદ્ધકાંડ–(શુ. આ.)–વિષ્ણુદાસ–(ર. સં.)
પૃ. ૧–૩૧– (તૂટક)

આરંભ–શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ શ્રી રઘુનાથનું ચરીત્ર જુધકાંડની કથા ॥

રાગ કેદારોઃ પ્રથમે વીનાએક વીનવું ચરીત્ર નીસંગ અનુંભવું ॥

ગુણ સ્તવું સ્વામી સુભ મતી પામવા રે ॥ ૧ ॥

રામકથા જેમ વીસ્તરૂં તવ ચરણે

હું ચીત ધરૂં સ્તવન કરૂં ભવશંકટ જે ભાજવા રે ॥૨॥

હજો જૂધકાંડની કથા શંત જન સાંભલજો શ્રવણોએ ॥૬॥

તાતવચનથી વન વશા રે લખમણ નિ રઘુવીર

રાવણ સીતા હરી ગયા રે છેદૂવા થઆ રણધીર ॥૮॥

× × × ×

તણે શમે શ્રીરામચંદ્રનૂ શેન સબલ જેહોએ રે

ટોલે મલીને જૂધ કરવા ચાલુ શ્રવ કોએ ॥૫૯॥

ઉથલોઃ ચાલુ તે શ્રવકોએ રામરાગણ હે માહા આક્રમ બળહારી

કહે વીષ્ણુદાસ વડા સુભટ તે વાત કહુ વીસ્તારી ॥૬૦॥ કડવું ૧॥

અન્ત–(બાંધનારે આ ભાગ પહેલો બાંધ્યો છે અને પાનાનો ક્રમ પણ ઉલટો છે)

શ્રી વીરણ કહે દસરથ તણા કુલે અજ......માહ

.તત જાણ્યા જેમે અજથી અવતાર લીધો તાહ ॥ ૪૬ ॥

જો ચતુર દાક...હી બહૂ કારજ કરવા શોય

તે મે રીછ વાનર આજથી જાઓ અ શ્રવકોય ॥ ૪૭ ॥

મુને એહવૂં કહી નાર વલા શતમાનને પ્રતીમોધ

જો કુશલ રીછે રાણે છતો મેહેલ મનથી ક્રોધ ॥ ૪૮ ॥

ઊથલો–મેહેલ મનથી ક્રોધ ભાઇ કુંભકર્ણે વાણી કહી

વીરણા દાશ...અવતરા તે રઘુપતી જાણે રાહી ॥ ૪૯ ॥ કડવાં ૧૨

વિષયાદિ-૧ આ, રામાયણના યુદ્ધકાંડનો સાર છે. રામ, સુગ્રીવ આદિ વાનરોની મદદથી સેતુબંધ રામેશ્વર પુગ્યા અને સેતુ બાંધી રાવણ સામે યુદ્ધ આરંભ્યું, એ પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે. પ્રતિ તૂટક છે. કુંભકરણને જગાડી રણમાં આણવા મોકલે છે ત્યાં સુધીનો પ્રસંગ આ પ્રતિમાં છે. કુંભકરણ અને રાવણની ઉત્પત્તિનું કથાનક અધુરૂં રહેલું છે.

૨ યુદ્ધકાંડનાં ૧૨ પર્વ છે. રાગ અને ઉથલાથી પદબંધ બાંધેલો છે. પ્રતિ તૂટક હોવાથી કુલ કડવાં, કડીસંખ્યા, રચનસંવત વગેરે ઉલ્લેખ મળી શકયા નથી.

૩ ભાષા જૂની ગુજરાતીના અવશિષ્ટ સંસ્કારવાળી છે. અઢારમી સદીના અંતમાં લખાઇ હોવી સંભવે છે. પ્રત ગુજરાતી ભાષાબાંધી લિપિએ લખેલી છે. "શાહ દ્વારકાદાસ રૂપજીએ લખી છે." એવો ઉલ્લેખ પહેલા પાનાના મથાળે છે. કર્ણ પર્વ પછી એક પાનું કોરૂં છે. અને તે પછી આ આખ્યાન લખાયલું છે વચમાં પાનાં ૧૩-૧૪-૧૫ ઉધાં બાંધેલાં છે, તેમ છેવટનાં બે પાનાં ૨૯-૩૦ ફાટેલાં હોઈને બંધારાએ (કર્ણપર્વ) પહેલાં બાંધી લીધાં છે.

અં. ૧૩૪-૬-આખ્યાન-(ગુ. આ.)-પ્રેમાનંદ-(ર. સં. ૧૭૪૨) (લિ. સં. ૧૮૦૭)-પૃ. ૧૪-૧૦૩-(તૂટક)

આરંભ-(કડવાં ૧૩ ને ૧૪માની ૨૦ કડી પછીથી રીતસર આરંભ નથી.)

આ વનમાં જન કો આવ્યો છે......(ભીલી કરે આ) કાવેજી ॥ ૨૧ ॥

ઉથલો-આ કાળે ... ...જુએ વનમાં ફરી ફરી

હં.(સ)......વ્યો હલવત સુ વર્ણવું તે સુંદરી રે ॥ ૨૨ ॥કડવાં ૧૪ ॥

રાગ ધન્યાશી-ભુપ મે દીઠી ગીરવીષ્ટ ઘેલડી ॥ શપી બે મધે ઉભી અસબેલડી ॥

કંદલીરથંભા જુગ્મ સાહેલડી ॥ વીએ વૈદરભી કનકની વેલડી ॥ ૧ ॥

દોહ ॥ વેલ જાણે હેમની અવેલ ફુલેફુલી ચકીત ચીત થઉં તવ ભાહાકૂ ગયો દૂતતવ ભૂલી ॥ ૨ ॥

અન્ત-કરકોટક ને નલદમયંતી સુદેવ રીતુપર્ણ રાયેજી ॥

એ પંચ નાંમ લીજે સુતાં જાગતાંથી કલીજુગ જાયેજી ॥૪૧॥

વીરક્ષેત્ર વડોદરા મધે ગરડ દેસ ગુજરાતજી

કૃષ્ણાસુત કવી પ્રેમાનંદ વાડવ ચોવીશા ન્યાતજી ॥ ૪૨ ॥

સંવત ૧૭૪૨ વર્ષે પોશ સુદ બીજ ગુરૂવારેજી ॥ ૪૪॥

દ્રીતીઆ ચંદ્ર દરશણની વેલા થે કથા પુરંણ વીસ્તારજી ॥

મધ બાલક નરનારી જોવંન સ્નેહે કથા શાંભલો શારજી ॥ ૪૫ ॥

તે નર અંતે પાંમે પદને વૈકુંઠ કેરો વાશજી

બ્રમહત્યાદીક પાતીક જાશે દેહે રહેશે હરીને પાશજી ॥ ૪૬ ॥

ઉથલોઃ રાધાવર પદ પાંમશે સાંભળતાં પદબંધ રે

શ્રોતા જંન હવે હરી જપો એમ કહે ભટ પ્રેમાનંદ રે ॥ ૪૭ ॥

કડવાં ૬૫ ॥ ઇતી શી રાજા નલનુ આક્ષાંન શપુર્ણ ॥ થઉ છોા ચોપૈ ૧૪૮૦ ॥
સંવત ૧૮૦૬ ના વરસે શાવણ સુદી ૧૫ વાર શુકરે આખ્યાન નળનુ સપુર્ણ ॥

વિષયાદિ-૧ આ, મહાભારતના અરણ્ય(વન)પર્વની નળ રાજાની કથા છે.

૨ કડવાં ૬૫ અને કડી ૧૪૮૦ છે. બૃ. કા. દો. ભાગ ૧ લામાં (પા. ૧૧૪-૨૧૬) આ આખ્યાન પ્રકટ થયું છે. તેમાં અને આમાં મુખ્યત્વે એક કડવાનો ફેર છે. આમાં ૬૫ કડવાં છે ત્યારે બૃ. કા. દો. માં ૬૪ છે. છાપેલામાંના ૬૦ મા અને ૬૨ મા કડવાની વચ્ચે, પ્રસ્તુત પ્રતિમાં ૬૧ મું કડવું વધારે છે. તેનો આરંભ અને અંતઃ

રાગ કેદારોઃ આસંન મુકી આવવા ઉઠી નમી ચર્ણે જોડી હાથ

વપરીત વેષ મુકો મારા શંમ ઓલખ્યા હો પ્રાંણનાથ ॥ ૧ ॥

ઉથલોઃ દાશી ગઈ રાજા ભંણી લેવાને વધાંમણી

કેહે ભટ પ્રેમાનંદ હવે કથા કહું તેહ તણી ॥ ૯ ॥

૨ વળી છાપેલી પ્રતિ કરતાં કડીઓમાં કેટલોક ફેર તેમ પાઠાંતરો પણ ઘણાં છે. દા ત. છેલ્લા કડવાની ૪૬-૪૭ ની કડી બૃ. કા. દો. ભા. ૧ લામાં નથી, તેમ એ પ્રતિમાંની બે ત્રણ કડી પ્રસ્તુત પ્રતિમાં નથી.

વિશેષ-૧ પ્રતિ માથાબાંધી ગુજરાતી લિપિએ લીટીઓ આંકીને સ્પષ્ટ અક્ષરે લખી છે; છતાં કેટલાક શબ્દોનો મરોડ બાલબોધ લિપિનો છે. માત્ર પહેલાં ૧૩ પાનાં નથી, તેમ ૧૪મું પાનું કરપાયલુ છે.

૨ પ્રતિના આરભમાં નરહર કાહાંનનો આ હિંદી છપ્પો છેઃ

સરસર હંસ ન હોત રાજગજ લાજ ન દર દર ॥

તે પછી આ દોહરો છેઃ

જાતે બનારશ કારશ કહાશે કહુ પરમુલક જાઅકે હજારાં વાત કહીએ;
બેર બેર બર જુતુ મેરો કહાં માન કાહાન નોકદારને તો શુ ખબરદાર રહીએ.

પછી આ આખ્યાનના અતમાં આ કવીત અધુરૂં છેઃ

કદનમઠ ગીરી પર ચડી અબધ છોડ રઘુનાથ

ઉપરાંત એક ચરણ, અને ચૂડા ઉતારવા લાકડાને બાવાનો રસ લખ્યો છે.

અં. ૧૩૪-ખ-અભિમન્યુ આખ્યાન-(ગુ. આ.)-પ્રેમાનંદ-(ર. સં. ૧૭૨૮)-પૃ. ૧૦૪-૧૬૦

આરંભ-શ્રીગણેશાહે નંમઃ......અથ આક્ષાંન અભીમંનનુ લીપતે ॥

રાગ કેદારો-શ્રી શંભુસુતને રૂદે ધરી વર માગુ વેગે કરી

શ્રી હરી ગાવાની ગત આવડે રે ॥૧॥

કમલાસના કુઆંરી વાંણી દાતા તું પરી વાઘેસ્વરી
વીધા તમ જોતાં જડે રે ॥૨॥

ઢાલ ॥ જડે વીધા નીરમલી ॥ શરસ્વતી હોએ વુદ્દમાંન
પદબંધ કરવા છઉં છૌ અભીમનુનું આક્ષાંન ॥૩॥

અન્ત—વૈશંપાયન બોલીઆ સુણુ જનમેજે રાય
પણુ એ અહીથી પુરણુ થઉ અભીન(મ)નુ આક્ષાન ॥૨૭॥
એકાંવન કડવાં રાગ શતર ચાલ છે છતરીશ
પંણુ પદબંધ ચોપૈની શંક્ષા એક શેહેશ્ર ને પાંતરીશ ॥૨૮॥
વાડવ ગ્યાતી ચતુરવંશી વીપ્ર પ્રેમાનંદ
એકવીસ દિવસે ક્રષ્ણકીપાથી બાંધીઓ પદબંધ ॥૨૯॥
કવતા કવીતા કૃષ્ણુજી નિમિત્ત માત્ર તે હુંઅ
પણુ આશરો અવીનાશનો કવીજન જોડે શુંઅ ॥૩૦॥
મહીમા શ્રી કૃષ્ણુજીનો શાંભળો થૈને પવીત્ર
મહાભારથ ઉદ્યોગ દ્રોણપર્વે અભીમનુનુ ચરીત્ર ॥૩૧॥
શંવત શતર અઠાવીશે શાવણુ સુદી દ્વીતીઆહે
તે દાઢે પુરણુ થઉ અભીમનચરીત્ર મહીમા એહ ॥૩૨॥

વલણુ ॥ ચરીત્ર મોટુ અભીમનનું પૂછ્યું છે પ્રેમે કરી
ભટ પ્રેમાનંદ એમ ઓચરે તાં બોલો જે શ્રીહરી ॥ ૩૩ ॥
એ આક્ષાંન જે સાંભળે શીખે ભણે ને ગાએ
તેહને પુત્ર જ એટલું નીત્યે પુજે હરીના પાએ ॥ ૩૪ ॥
ક્રષ્ણુજીની કીપાએ કરીને નીછ્ચે વૈકુંઠ જાએ ॥ ૩૫ ॥ કડવાં ૫૧ ॥

વિષયાદિ–૧ અભિમન્યુએ કોઠાયુદ્ધ કૌરવ પક્ષના દ્રોણ આદિ સાત અતિરથી યોદ્ધાઓ સામે લડતાં પ્રાણ સમર્પ્યો, એ પ્રસંગ મહાભારત દ્રોણપર્વના આધારે વર્ણવ્યો છે.
૨ કડવાં ૫૧, કડી ૧૦૩૨ છે, ૧૭ રાગ અને ૩૬ ચાલ છે. બૃ. કા. દો. ભા. ૨ માં આ આખ્યાન પ્રકટ થયું છે તેમાં અને આમાં કેટલીક કડીફેર તો પાઠાંતરભેદ પણ છે. તેમાં કડીસંખ્યા આદિનો ઉલ્લેખ આમ છેઃ

સુગમ છંદ એકાવન કડવાં એક પદ ત્રણુ સવાય
પંચ સાખી એક કડખો એક પંચ દુહાય
રાગ સતર બીજી ચાલ છે ચોવીશેએ સંક્ષેપ સાર
અગીઆરશે ચોપાઈ એની જાણુજો નીરધાર

આ કથનને સરખાવો ઉપરની ૨૮ મી કડીઓ સાથે; ક્યાં ૧૦૩૫ ને ક્યાં ૧૧૦૦; ૩૨ મી કડીમાં 'સંવત સત્તર અઠાવીશે' અને "શાવણુ સુદ દ્વીતીયા" છે, ત્યારે બૃ.

કા. દો. ભાગ ૨ માં "સંવત સતરશેં સતાવીશમાં" અને "શ્રાવણ સુદી પચંમીએ" છે; વળી ૩૪-૩૫ બૃ. કા. દો. ૨ માં નથી, ૩૯ મું કડવું (બૃ. કા. દો. ૨ પા. ૧૭૩) આ પ્રતિમાં નથી, કડવું ૪૦ અને ૪૧ પાના ૧૭૬-૮૦ ની પાદનોંધમાં આપ્યાં છે તે આ પ્રતિમાં ૩૯-૪૦ છે. બૃ. કા. દો. મૂળમાં છે તે કડવાં આમાં નથી, તેમ એ કડવાંની કડીસંખ્યા ઘણી જ ઓછી છે. ૩૯ માને મથાળે છંદ ભુજંગની ચાલ છે, બૃ. કા. માં રાગ મારૂચાલ ત્રસરી છે; ૪૦ માને મથાળે જ્યારે છંદ ત્રેહેતાલો છે ત્યારે બૃ. કા. માં 'રાગ મારૂ' વગેરે છે. આવાં કેટલાંક કડવાફેર છે. હિંદી કડવું પ્રસ્તુત પ્રતિમાં નથી

વિશેષ-૧ પ્રતિ ગુજરાતી માથાબાંધી લિપિએ લખેલી છે; પીણ વચમાં પાનાં ૧૯ થી ૩૧ બાલબોધ લિપિએ લખવાનો જો કે લહીઆએ પ્રક્રમ કર્યો છે છતાં ગુજરાતી અક્ષર માથાબાંધી લિપિએ લખાઈ ગયાં છે. પાનાના આંક ૧૦૪ અને ૧ થી શરૂ કરી ૧૩૧ અને ૩૩ સુધી આંકી પછીથી પાનાના આંક લખ્યા નથી.

૨ આખ્યાનને છેડે ૯ 'ગીનાન' લખ્યાં છે:

ગેત લેહેણ એક ૧) ગીનાન, ગોપ લખ્ર અભે ૨) ગણીજે
ગંગ નીરમલ કહુ મોહે ગુણ પંત ચોખંડ ૪) ભણીજે
પાપહર જુએ પંચ ૫) પનાખર ૬) કેવલપાસ
તતેં સતકુવ તાર ૭) તપન અડેરા રતતાઆ ૮)
વાગવટ પરણ ૯) નવતરણ જુગ ભખ ફરણ
શત જુઓ શાર બંધ કવિત રચુ આ ભણે

એ. ૧૩૪-ગ-સુદામાચરિત્ર-(ગુ. આ.)-પ્રેમાનંદ-(ર. સં. ૧૭૩૮)-પૃ. ૧-૧૮

વિશેષ-બૃ કા. દો ભાગ ૧લાને મળતુ છે. રચનસવતની તિથિ સબંધમાં એ નોંધવાજોગ છે કે બૃ કા. માં "તિથિ તૃતીયા ને ભર્ગુવારે" છે, ત્યારે પ્રસ્તુત પ્રતિમાં 'ગુરૂવાસર' છે.

એ. ૧૩૪-ઘ-કૃષ્ણભક્તિનાં છૂટક પદો-હિં. તથા ગુ.-પૃ. ૧-૭

વિશેષ-હિંદોળાનાં પદ છે: ખમાયચી (હિં) કુમનદાસ કડી ૨; ૨ કાફી, (હિં) રસિક કડી ૧૦; રાગ અડાણો (હિં) સૂરદાસ, કડી ૨; ૧ રાગ અડાણો (હિં) ગદાધર, કડી ૩; ૧ રાગ કલ્યાણ, (હિં) કૃષ્ણદાસ, કડી ૨.

રાગ બીલાવલ, નરસિંહ મહેતા
ઝૂલે હિંડાલે પ્રેમસુ ॥ બેહુ સરપે તે સરપ જોડ રે ॥ઝૂ૦॥
ઝૂલે છે રાધાજી પાતલા રે સામળિયાસુ કરતી હોડ રે ॥ઝ૦॥૧
સહુ ગોપી ધાસે ધૂમણી રે તે કરતી મોડામોડ

હિંદોળો ગગને ચડયો રે રખે પડતા શ્રીરણછોડ રે ા ઝૂ ાારા
તમે નીરધીની કૃષ્ણ કોડામણા છો એહેની પ્રભુ તામારે નથી કોઇ ખોડ
ચરણે તમારે રાખજો રે નરસૈયો કેહે કરજોડ ાાઝૂળાા૩ાા

૧ રાગ સોરઠ, (હિં), મગનિદાસ કડી ૬; રાગ કાફી (હિં), કૃષ્ણદાસ કડી ૪; ૨ રાગ કેદારો (હિં), રસિક, કડી ૨-૨; ૨ રાગ કેદારો, (હિં), કુમનદાસ; ૧ (હિં) ગદાધર, નરસિંહ મેહેતો

રાધી શાવણ માસ શોહામણો, શોહામણો, ધીજ સરવ સાથ,
પરમ શોહાગન શાંમાંજી કોડામણો છે પ્રાણનાથ ાા૧ાા રાધી
શદા રમણ વૃંદાવન શોભે નીત પત રાશ વીલાશ (કડી ૭ છે.)

... ...

૧ રાગ જેવતી (હિ) નંદદાસ; ૨ ખમાયચી (હિ) કિશોરીલાલ; ૩ (હિં) રૂપલાલ; ૧ (હિં) કવિનું નામ નથી; ૧ (હિં) માલકોસ જીવન ગિરધર; ૨ (હિં) બિહારીદાસ; ૧ (હિં) જીવન ગિરધર.

રાગ મારૂ (નરસિંહ મહેતો)

૧ હિંદોલે હીચે રે રંગે સુંદર સામલીયો ને રૂપમાં શોભતા સંગે ૧

... ...

ભણે નરસિંહો બહા લુલા તે વનિતાએ વસ કીધો ૫
૨ હિંદોલે જોવાને ચાલો થંભ ઘણું રે સોહામણો

... ...

દેવતા સઘલા વીસમે પામા તાંહાં દીસે નારસિંહો દાસ ૫
૩ હિંદોલે હિંચતાં રૂડા બેહોડી મોડાવીને મચકા કરૂં રે
ખલકાવું ચુગે રે ાાહિાા૧

... ...

નારસિંહાચો સ્વામી ભલે મલીયો નાગર નંદકીસોર ાા૫ાા
૪ હિંદોલે હિંચતો સામલીયો સામલડી સોહની રે

... ...

ભણે નારસિંહો અંગોઅંગ ફુલી નીરખી નારી નાથ સબલો રે
૫ ઝૂલે હિંચોળે મારો વાહાલો

પદ ૩ જી કડીથી અધુરૂં છે.

અં. ૧૩૫-ક-અભિમન્યુઆખ્યાન-(ગુ. આ.)-પ્રેમાનંદ-(ર. સં. ૧૭૨૭)-(લિ. સં. ૧૮૩૬)-પૃ. ૫-૯૭ (તૂટક)

આરંભ-(કડવાં બે આખાં અને ત્રીજાની ૭ કડીઓ નહીં હોવાથી રીતસરનો આરંભ નથી)

ડાં થયો જુધનો આરંભ ॥૮॥
તાંહા ખણુ ખેડાં અને ફરશી ઝલકતી તરવાર
જુગદીશના પ્રેરા જાદવ કરે મારોમાર ॥૯॥

× × × ×

વલણુ-લુટી લીધૂ નાર (નયર) નાઠી એક દાનવની નાર રે
તેના ઉદર માંહે ગ્રભ હુ તો તે ગઈ પીહેર મુઝાર રે ॥૪૦॥
કડવાં ॥૩॥ પદ ૫૦॥

અન્ત-જુગમ છંદ એકાવંન કડવાં પદ એક ત્રણુ શવાએ
પંચ શાખી એક કડખો પંચ દૂહા ગાંઆ ॥૩૦॥
રાગ શતર ને તેહની ચાલ છે ચોત્રીશ
પદ ચોપૈઇની સંક્ષા કહીએ એકશેહેસ્ર ને પાંતરીશ ૩૧

× × × × ×

વલણુ-પ્રાક્રમ કથા અભીમંનની તે કવી છે પ્રેમાનંદ કરી
જંન પ્રેમાનંદ ઓચરે શેતાજંન બોલ્યો હરીહરી ૩૨॥ ॥કડવાં ૫૧॥

ઇતિશ્રી અભીમંનનું આક્ષાંન શંપુરંણુ શંમ્પાપ્રત થઈ છે......સાદાસ્રી જેહવી પ્રત હુતી તેહવૂં લખુ છે. કડીબંધ ની બેશે તો ગાલ મો દેશો...પછીએ કહ્યું જે જેવો એમા લખેલું છે તેવૂં લખશો અજાણુ બૂધીએ લખૂ છે કામદેવજ-વાશી ટલાટી નથુ જગદીશે લખુ છે...એ ચોપડો કામદેવજવાશી ગોની જમ-જીવન નથુનો છે...શા. ૧૮૩૬ના ફાંગણુ શુદી ૭ સોમવારે

વિષયાદિ-જુઓ અં. ૧૩૪-ખ.

વિશેષ-અંક ૧૩૪-ખ પ્રતિને મળતી આ [illegible] ર. સં. ૧૭૨૭ છે, અં. ૧૩૪-ખ નો ર. સં. ૧૭૨૮ ભૂલભર્યો છે, [illegible] ર. સં. ૧૭૨૭ [illegible] કદાચ આષાઢી સંવત અનુસાર લખ્યું પણ હોય, [illegible] બુ. કા. દો. ભા. ૨ જાની પ્રતિના સંબધમાં "જુગમ છંદ" [illegible] છે તે આમાં પણ છે પરંતુ પદની સંખ્યા ૧૦૩૫, જ્યારે બુ. કા. [illegible] છે. [illegible] અં. ૧૩૨-ખ સાથે નથી. પહેલાં ૪ પાનાં નથી અને [illegible] વચ્ચે ૮૬-૮૧-એ ચાર પાનાંમાં [illegible] નાર કવિનું નામ તેમાં અંતે આવતું નથી.

ગ્રં. ૧૩૫-ખ-સુભદ્રાહરણ-(ગુ. આ.) વલ્લભ (? પ્રેમાનંદ)-(ર. સં. ૧૭-)-(લિ. સં. ૧૮૩૬)-પૃ. ૯૮-૧૬૨ (૧-૬૫)

આરંભ-શ્રી ગણેશાએનમં । શ્રી શારદાએનમં ॥ શ્રી ગરૂઓએનમ શ્રીગર પ્રજાપત સોએનમ ॥ શ્રી માહા લક્ષમીજીની કીપાથી આક્ષાંન શોભદ્રાહરણનુ લખુ છે.

રાગ કેદારો-શ્રી ગંણપતી ગુણ રાએ સ્તવૂં શૂત ગીરીજાએ ॥
વીઘનહરણ તમ વડે જડે રે ॥
હંશવાહની શરસ્વતી ॥ દેવ ત્યો દુરમતી ॥ ગુદ્દમતી
ઇછું માન તમ વડે રે ॥

ઢાલ ॥ તમ વડે ઇછિ માતા માહારી ॥ ને કરો મુજ કરણાંએ ॥
દઆ આણી જો રંક છેઉ તાહારો રેહેજો રૂદઆ માહે ॥ ૩ ॥
માહાભારથે આ પેહેલુ આદ પરવ છે ॥ પાંડવનાં ચરીત્ર
શાત્યા શુધ મંનેશાએ સાંભળે પવીત્ર થાએ પીડ પવીત્ર

અન્ત—વૈશપાએને કેહે જંનમેજે ॥ થઉ પુરંણ શોભદ્રાહરંણ ॥ ૯ ॥
એ આદે પરમ કથા અતી ઉતંમ અરજુનનું ચરીત્ર ॥
સીધ મંને જે કોઇ શાંભલે તે પ્રાણી થાએ પવીત્ર ॥ ૧૦ ॥
કડવાં એકત્રીશ પરબંધ છે ॥ પદ આઠેરેંહું ચાલીશ નીધાન
શુકલ પક્ષ દશમી શોમવારે પુંરંણ થઉ આક્ષાંન ॥ ૧૨ ॥
સુરજતાપી (દ)ખણ ત્રટ તાંહાં કવી કરો વાશ
શ્રીગુરૂંચરંણપરતાપથી પાંમુ ગ્યાંનપ્રકાશ ॥ ૧૩ ॥
શ્રી સુરજપુરમાં પુરણ કીધુ ગુણ ગોવંદનાં વીસતાર
ચતુરવંશી ગ્યાંતી બ્રામણ વંરંણ ગ્નાતે સાર ॥ ૧૪ ॥
શ્રી અંબાજીનો દાશ નીરમલ વીપ્ર વલભ નીધાન
શ્રી શરસ્વતીની પુરંણ કીપાથી પરબંધ કરૂ આક્ષાંન ॥ ૧૫ ॥
સ્નેહ કથા જે સાંભલે ॥ બાલક મધ નર નાર ॥
તેને કીપા કરે શ્રીકરંણજી ॥ જીવન જુગદાધાર ॥ ૧૬ ॥
કહે કવીતા હુ નીમીત માત્ર છેઉ ॥ તે કરનારો ભગવાંન
શતજંન કો ખોડ માં દેશો કરી કથા શુખ નીધાન ॥ ૧૭ ॥
એકમંને જે કો શાંભલે ॥ શોભદાહરંણ ॥
તેને કીપા કરે શ્રીકરણજી ॥ સ્વાંમી અશંણશરંણ ॥ ૧૮ ॥

શુભમસ્તુ ॥ કલ્યાંણમસ્તુ ॥ કલ્યાંણકારી ॥ જેએ માંગલ હરીનું નામ
લક્ષ્મી વર ર્ના પદને પામે ॥ જે ગાએ ગોવંદના ગુણગ્રાંમ ॥ ૧૯ ॥

વલણ ॥ શ્રીગોવંદજી કીપા કરે અંતર ધરી આનંદ રે
કર જોડી કેહે વીપ્ર વલભ હરી ભોજંન ગોવંદ રે ॥ ૨૦ ॥
॥ કડવાં ॥ ૩૧ ॥

ઇતી શ્રી શોભદ્રાહરંણ સમપુરંણ ॥-સ્તુ ॥ સંવત ૧૮૩૬ ના ૩ડો માસ છે ચૈઈતર શુદી ૬ સોમવારે સંમપુરંણ લખું છે ॥ લખનાર કાંમણેજ કશબાવાશી ટલાટી નભુભાઈ જગદીશ ॥ એ લ્ખાવનાંર શોની જગજીવન શુ ॥ લ્ખનારને દોસ મો દેશો ॥ બાલક બુધીએ લ્ખું છે ॥ અક્ષર વધ ઘટ હોએ તે ચલા ॥ લેજો ગાત્ર મો દેશો ॥ અબાજી માતે બુધી આપી ત્યારે લ્ખું ગઉ ॥ છે ॥ ગીપોલજી ॥

વિષયાદિ- ૧ શ્રી કૃષ્ણની બેન સુભદ્રાનું અર્જુને સંન્યાસી થઇને કરેલું હરણ, એ પ્રસંગ આમાં વર્ણવાયો છે. વસ્તુ સહુને પરિચિત છે.

૨. કડવાં ૩૧ છે, પદબંધ ૮૪૦ નોંધેલાં છે. રાગ અને ઢાલથી પદબંધ બાંધેલો છે.

વિશેષ-૧ આ આખ્યાન રા. અબાલાલ જાનીએ ગુ. વ. સો. તરફથી કવીશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઇ સ્મારક ગ્રંથમાળાના પહેલા અંક તરીકે પ્રકટ કર્યું છે. તેની દ્વિતીય આવૃત્તિ થયેલી છે. એમાં પ્રસ્તુત પ્રતિનો એમણે સભાના માનદ મંત્રી સ્વ. તનસુખરામ મ. ત્રિપાઠીની પરવાનગીથી ઉપયોગ કર્યો છે.

૨ આ પ્રતિમાં ઉલ્લેખ એવા છે કે આ આખ્યાન વિપ્ર વલ્લભે લખ્યું છે (જુઓ અંતની કડી ૧૫ મી; તેમ જ કડવા ૧૮, ૨૫, ૩૦ અને ૩૦ ની અંતની કડી), જ્યારે સામાન્ય રીતે આ આખ્યાન પ્રેમાનંદની કૃતિ હોવાનું લેખાયું છે. પરંતુ પ્રસ્તુત પ્રતિથી જ સાબીત થાય છે કે આ કૃતિ વિપ્ર વલ્લભની નથી. એનાં કારણો આ છેઃ

પ્રસ્તુત પ્રતિમાં, અને સં. ૧૮૨૬ ની રા. તનસુખરામ મ. ત્રિપાઠીની પ્રતિ, તથા પ્રા. કા. ગ્રંથમાળાની પ્રકટ પ્રતિમાં, જે બે પ્રાપ્ય પ્રતિઓને આધારે સંશોધિત છે તેમાં, એ ત્રણે (કુલ ૪) પ્રતિઓમાં આ આખ્યાનના પૂર સંબધમાં કે વસ્તુવર્ણનાદિ સંબંધમાં કાંઈ મહત્વનો ફેર નથી. માત્ર પ્રસ્તુત પ્રતિમાં કડવા ૧ લામાં ૬૨ પંક્તિનો (જુઓ છાપેલી *અં. સુ પ્રતિની કડવા ૨ જાની ૬૩-૬૬ ને બદલે પાનુ ૪ થી ૭*) વધારો છે, તેમ (૭૫ થી ૮૦ ને બદલે જુઓ પા. ૮ થી ૯) બીજો વધારો ૨૦ પંક્તિનો છે. આ બે વધારા આખા આખ્યાનની વર્ણનશૈલી શોધતાં અનોખા પડે છે અને તદ્દન શુષ્ક અને ફીક છે, તથા તે ન હોય તોએ સર્વથા નભી શકે છે. વળી આખ્યાનના અંત ભાગમાં ઉમેરો કાંઈ નથી, તેમ પ્રેમાનંદને બદલે વલ્લભનું આખ્યાન ગણાય તેવો કોઈ બીજો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ, નામફેર સિવાય, નથી.

ઉપરાંત ૧ લું, ૧૮ મુ, ૨૫ મું, ૩૦ મું, અને ૩૨ મું એ કડવાંને અંતે છાપેલી પ્રતિમાં પ્રેમાનંદને બદલે પ્રસ્તુત પ્રતિમાં વિપ્ર વલ્લભ છે.

પરંતુ અંત ભાગમાં નોંધવાજોગ એક તત્વ છે. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં ૩૧ મા કડવાની કુલ કડી ૨૦, પંક્તિ ૪૦ છે, જ્યારે છાપેલી પ્રતિમાં ૩૮ છે. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં ૧૧ મી કડીની બીજી અને ૧૨ મીની પહેલી એમ બે પંક્તિઓ પડી છે, જેથી રચનસંવતનો ઉલ્લેખ સાંપડતો નથી. બીજો કશો ફેર નથી. કડી ૧૪ માં "ચતુર્વંશી ન્યાતી બ્રાહ્મણ વરણ" એ પંક્તિ છે. આ પ્રેમાનંદની જ્ઞાતિનો જ ઉલ્લેખ છે, કારણ વલ્લભ તો ઔદિચ્ય ટોળકીયો હતો.

ઔદિચ્ય જ્ઞાતિ ટોળકીયા દ્વિજ રકને વાણી હવી
નાના ભટ સુત વલ્લભે આ કથા હરિગુણની કવી
(પદબંધ ભાગવત ગુ. પ્રે. વાળું પાનુ ૧૩૩, ષષ્ઠ સ્કંધ)

ઉપરાંત પદબંધ ભાગવતનાં પૃષ્ઠો ૨૩, ૪૭, ૮૦, ૧૦૭, ૧૩૩, ૧૮૬, ૨૩૧ માં તે ઔદિચ્ય ટોળકીયા બ્રાહ્મણ હોવાનો તેમ સુરત અને ગણદેવી(કાખેતાર)માં રહ્યાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. વળી તે પોતાના ભાગવતમાં સ્થાન ગણદેવી, પિતા આદિ પોતાની ઓળખને લગતી અનેક બાબતોના સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ કરે છે, જે અત્રે નથી જણાતા વળી કડી ૮૪૦ હોવાનું આમાં જણાવેલું છે, જ્યારે વાસ્તવિક રીતે ૮૮૧ થવી જોઇએ છે (વધારાની ૪૨ કડીઓને લીધે) તેમ નોંધવાજોગ એ છે કે દ્રૌપદીના સાધુવેષી અર્જુન સાથે નાસી જવાના ઈરાદાનો પ્રસંગ આ પ્રતિમાં કાયમ છે. પ્રકટ પ્રતિમાં અને આ પ્રતિમાં માત્ર ઉપર જણાવેલા ૮૨ લીટીના વધારા સિવાય કોઈ મહત્વનો ફેર નથી.

અં. ૧૩૬–પારસી સ્ત્રી ગરબા લગનસરાનાં ગીતોનો સંગ્રહ–(ગુ. કા.)–ર. ને સં. શેરાબજી હોરમજી–(છા. ઇ. સં. ૧૮૭૯)–પૃ. ૧–૪૭૪

આરંભ–દીબાચો–આએ ગરબાના પુશતકનો છપાવનાર વાંચનારની જનાબમાં એલતેમાશ કરેચ જે દર એક જીવજંત પરાણીને ખુદરતી ગાએણનો શોખ હોએ છે એ તો શરવે કોઇ જાણીતું છે અને તેજ પરમાણે રેખતા, ગજલ, ખેયાલ અને લાવણીના ગણા ચોપાણીઆ તથા પુશતકો છપાઇ બાહેર પરીઆ છે તથા અજી પરે છે. પણ આજ લગી પારશી અશતરીઓમાં શરઅવશરે લગનશરામાં બેઠાબેઠા ગાવાના ગીતો તથા ગરબાઓ જે હાલમાં પારશી અશતરીઓ લગનશરામાં ગાએ છે તેવા ગીતોનો શંગરહ કાઇબી પુશતકની મારફતે છપાઇ બાહેર પડીઓ નથી. તેથી ઘણી તરફથી એવા પુશત(ક)ની અગત જણાવીઆથી સઘલી જાતના ગીતો ગરબાનો એક શંગરહ કરીને આએ પુશતક છપાવી બાહેર પારીઉં છે–એમાં શઘલી જાતના શહવેનાના, તથા શમીશાંહાંજના બેઠા બેઠા ગાવાના ગીતો, શઘલી જાતના મોશારાના ગીતો, લગનની વખતે ગાવાના ગીતો તથા પરણતા છોકરાછોકરીઓને પરણીને વરાવતી વખતે ગાવાનાં શઘલાં ગીતો અને આપણા લોકોમાં

શર અવશરે ગવાતુ મોહોતુ. આતશનું ગીત વગેરે તરેહવાર ગાવા લાએક નવા તથા જુના ગરબાઓ ફ્રરીથી શુધારીને આશરે શવાશો (૧૨૫) તથા ગીતોનો શંગરહ કરવામા આવ્યો છે.

× × × ×

પારસી સ્ત્રી ગરબા તથા બેઠા બેઠાના ગીતોનો શંગ્રહ

મુંબાઇના ગવરનર શર બારટલ ફ્રીઅરનો ગરબો

વાંચનારી બાઇઓ આએ ગરબો મુંબાઇમાં શને ૧૮૬૨ના શાલમાં શર બારટલ ફ્રીઅર નામે ગવરનર થઇ ગયો છે તેનો છે. એ ગરબો કેમ ગાવો તેની રાહા જેમ આપણે "શર જમશેદજીની કીરતી ઘહણી શાઆરી"નો ગરબો ગાઇએચ તેહ રાહે ગાવું**

જાંહાં હાવા (☞) હાતની નીશાની આવે તેની પાશેનાં બે બોલ લબાંણુ શાહાદે ગાવું. પુલકી આગળ પુરો કરવો.

શર. બારટલ. ફ્રીઅરની. કીરતી. ઘણી. શાઆરી* બજાવેઓ. હોંધો. તેને. ભાહારી–ફ્રીઅરની. કીરતી. ઘહણી. શાઆરી. ઇશવી શને. અધાર શો. ચઉદના. શાલમાં* તારીખ–૨૪ મીને. જુન. મહીનામાં* (☞) તું. જનમીઓ. શેહેર. કઇ. વેલાતમાં–ફ્રીઅરની. કીરતી. ઘહણી* શાઆરી. કઇ. નાહાનપણુથી. તાહારે. થેડો. મીજાશ, તાહારો. હશમુખો. ચહેરો–ઘણો. મીથાશ* (☞) કઇ. નબલા. બાંધાનો. છે. ચીકાશ–ફ્રીઅરની.

તુંએ. છોરીઉં. બારે. શેહેર–મુંબઇતું* શંને. અધારશો. શરશતનાં. શાલનું* (☞) તારીખ ૫ મી. મારચ. માશનું–ફ્રીઅરની...* શંને. અધારશો. અરશતનો–શાલ. પરે. એ. ગરબો. શોરાબજી–તું. જેરે. (☞) શઉ. ગાનારી. લોકોને. શવલ. કચરે–ફ્રીઅરની. બજાવેશો, ઓધો, તેને ભારી...... **

અન્ત–લવજીભાઈ નશરવાનજી વાહારીઆની કીરતીનો ગરબો.*

વાંચનારી બાઇઓ આએ ગરબો જેમ આપણે "શર જમશેદજી જીજીભાઈ ભલુ મેળવીઉં નામ રે મુંબાઈ શેહેરમાં" કરીને ગાઇએચ તે રાહાએ ગાવું. જાંહાં હાતની નીશાની આગળથી પુલકી શુધી બોલ છે તાંહાં લવજીભાઈ ભલુ મેળવીઉં નામ કરીને છે તે જગે શેઠ લવજીભાઈ ભલુ મેલવીઉં નામ રે મુંબઈ શેહેરમાં કરીને ગાવુ.

શેઠ. લવજીભાઈ. ભલુ. મેલવીઉં. નામ રે–મુંબઈ. શેહેરમો.* તાહારાં. બાવાજીનું. નામ. છે–નશરવાનજી*તે વંન, અશલી. સુરત. શેહેરના. રેહેવાશી* (☞) મુંબઇ. આવીને. થઆ. શુખવાશી રે–શેઠ લવજીભાઈ–ભહલું. મેળવીઉં. નામ રે. કોઈ. દઅહલી. છરોપીઆંન. અંગરેજ. આવી* તેને શોધીઓ.

મીશનરી. વદારીઓ. ગોદારી. તેને. સુરતમે. કાઆગજ. લખી. કાદારી* તાંદાથી. લવઝ. વદારીઆને. તેએરીરે–શેઠ......નામ રે. તેવન. સુરતથી મુંબઈ. આવે છે.*

* * * * * *

તેદ્દને. શાઅબી. પોઆેતાની (૧)–કાદારી છે* (☞) તે. શોરાબજી. વાહારીઆને. બેહેત. આપી. છે. શેઠ. દોશાભાઇ. ભદલું. મેલવીણ નામ રે* તેને. શેકીન. બેકીન. લઇને. ચાલતી. કરી* વાહારીઆનાં. ચઅકલાંપર. બીહીર. ભાહારી* જગ. લોકો. જોઇ. તેહેવી. એ જુગતી. જો ઓરી* (☞) એ ગરબી શોરાબજી છાપગરે જોરી રે–શેઠ, દોશાભાઈ. ભદલું. મેલવાણ. નામ. મુંબઇ. શેહેરમાં.

સમાપત છે

વિષયાદિ–આરંભમાં દીબાચામાં આ સંગ્રહના વિષય, વસ્તુ અને હેતુ, આદિ સ્પષ્ટ છે. આમાં ૧૨૫ થી વધુ ગરબીઓ, લાવણીઓ વગેરે છે. પારસીઓમાં લગ્ન, સીમંત આદિ પ્રસંગોમાં ગવાતાં પારસી ગીતો ઉપરાંત નરસિંહ મેહેતાની પુત્રીના સીમંતનું પ્રેમાનંદનું મામેરું, નરસિંહની પ્રેમાનંદકૃત હુંડી, નરસિંહ મેહેતા, રઘનાથ આદિ અન્ય કવિઓનાં પ્રભાતીઆં, અને કૃષ્ણલીલાનાં પદ, મુંબાઇના ગવરનર, હિંદના વાઈસરોય, તેમ તે જમાનાના અન્ય નામાંકિત અધિકારીઓ, અને ઉજ્જ્વલ કીર્તિવાળા પારસી નરોના ગરબા અને ટપ્પા ખ્યાલ પણ છે. બીજા કવિઓનાં પદો અને આખ્યાનો ઉપરાંત શોરાબજીએ પોતે જોડેલા ગરબાગરબીઓ પણ આપેલાં છે.

વિશેષ–૧. આ પારસી ભાષાનો નમુનો સને ૧૮૭૯ નો છે. આ છાપેલું જૂનું પુસ્તક છે. તેમાં ગાનારાઓને માટે સૂચનાઓ અનેક સ્થળે આપી છે; ઉપર ટાંકેલી સૂચનાઓ જેવી સૂચનાઓથી સંગ્રહકર્તાએ સંતોષ નથી લીધો. કુંવરબાઇના મામેરા જેવા લાંબા આખ્યાનના કડવે કડવે 'હવે થોડું છે,' 'ધીરેથી ગાઓ' વગેરે વગેરે કહ્યું છે.

૨. આ ગ્રંથની પહેલાં સાંકળીઉ આપેલું છે. પણ તેનાં ૭–૮ એ બે પાનાં ગયાં છે. વિષયોનો નમુનો નીચે આપ્યો છેઃ

૩. ઈ. સ. ૧૮૭૨ માં ગુજરાત જીલ્લામાં મોટી રેલ આવી તેનો ગરબો. હુરરવાડીના કેશનો ગરબો. અને સતીના મરણનો ગરબો. ઓધવજીના સંદેશાનો ગરબો. નંદના છોકરાની ચુંદરીનો રમુજી ગરબો (નરસિંહ મેહેતાની પા. ૬૧). રાણા અંધેરનો ગરબો.

૪. ગુજરાતી કવિઓ પારસીઓમાં કેટલા પ્રચલિત અને તેમનાં આખ્યાનો અને લોકગીતો કેટલાં આવકારને લાયક થયાં હતાં, એ આ સંગ્રહથી જણાય છે.

અં. ૧૩૭–હારમાળાનાં પદ–(ગુ. કા.)–નરસિંહ મેહેતો–

પૃ. ૯–૪૦ (તૂટક)

આરંભ–(પહેલાં ૧૯ પદ પચ્યાં હોવાથી રીતસર આરંભ નથી)

રાગમારૂ–શાધન હોએ રે શ્રીપાત સાધન હોએ રે

અનેક ધરમ બીજા ભગત વિના રે તરો નથી કોઇ રે ॥સીપાતા॥૧
કો શંનાશી શરણુંઝ પાંમો ને ડંડી ઝટ ભેખ ધારી રે
તમો વૈશ્ણવની નંદા કરો છો નરકના હેતકારી રે ॥૨॥
તમારી અસ્તી મરે ને ખાવા ટલે રે તારે ભણુઆ પેરો રે
પ્રેમભગત અનુરાગ વીના રે તમે મીથા વાદે ડેલો રે ॥૩॥
ઓહંકારનું કરો અથાંણુ માહારે કંદાવન ચાવો રે
ભણે નરશહીઓ મેલો ડંડકમલ મુઝ પુઠે તાલ વઝાડો રે ॥૪॥
પદ ૨॥

અન્ત–રાગ સોરઠ–શામલીઓ ગોપીમાં ફરતો તુ રેહે રે ઘેલાઇ કરતો
તું તો આવ ને વાહાલા ધાઇ તારાં ચરણુ રહો છૌં સાહી ॥૧॥
તુને ઘણા ડાહાડાનો વલગો પ્રભુ હું કેમ થાઉં અલગો
તુ કેમ ઝાત કુઝાત કાહાવે તુતો આહીડાં ઘેર આવે ॥૨॥

... ...

હાવે રઝની થોડી થાએ તાહારો નરશૈઓ પીડાએ
એને પરધાને પેર કહી તેણે હાર બાંધો છે રહી
રાજાએ દીધુ છે તાલુ તેનું મોહો કીધું ઝોઇએ કાલુ

... ...

પાંચેને બીડી આપી ઝખ મારશે પેલા પાપી
તેની ઝભા લાખું કાપી ઝે તમને ઉઠે સરાપી
તમો મુને વેચાતો લીધો કાચે તાંતણે બાંધો ઝાઉં ॥૭॥
બ્રહ્માદીકને વશ ન થાઉં ઝક્ષ વીષ તાંહાં નવ–(પદ ૧૧૨)

વિષયાદિ–૧. જુનાગઢના ઉલ્લા રાહ મંડલિકના દરબારમાં નરસિંહ મેહેતાને દામોદરજીની પાસેથી હાર મેળવવાને પડકાર થતાં પ્રભુસ્તુતિ કરી હાર મેળવ્યો, એ પ્રસંગ આમાં વર્ણવેલો છે.

૨ પ્રતિ ત્રુટક છે, કંઈક જૂની પણ જણાય છે. પહેલા પદ ૧૯ નથી, તેમ અંતમાં ૧૧૨ પદ સુધી છે, ૧૧૨ મુ પણ એકાદ કડી અપુરૂં લાગે છે છૂટ અક્ષરે પ્રતિ લખેલી છે. દરેક પાને ૧૬–૧૭ લીટીની સરા આવે છે.

વિશેષ–૧ હારમાળા તો ઘણે સ્થળેથી પ્રકટ થઇ ચુકી છે કોઇમાં પદોના ક્રમ અને સંખ્યા એકસરખા નથી, આમાં ૧૧૨ પદ છે. અને એમાં મહેતાજી કુંવરબાઇને સાસરે જવાની શીખ દે છે અને મહેતાજીની સ્રીમડળી મેહેતાજીને હાર આપવા વીનવે છે, તે પર્યંતનો ભાગ સમાયલો છે. એટલે હજી બીજાં મહેતાજીની દામોદરજીને વીનતિનાં, દામોદરજીએ મહેતાજીને વ્હારે ધાયાનાં અને ઉપસંહારનાં મળી ૪૦–૫૦ વધુ હોવાનું સંભવે છે.

૨ પ્રા. કા. ત્રિમાસિક, જૂ. કા. ભાગ ૬, નરસિંહ કાવ્યમાળા, આદિ પ્રકટ પ્રતિઓમાં સામાન્ય રીતે ૧૪૦–૧૫૦ ના પૂર જેટલાં પદો છે. બાકી કેટલીક પ્રતિઓમાં તો સંખ્યા ૨૦૦ અને તેથી પણ વધુ હવે પુગી છે.

૩ હારમાળા કોની કરેલી એ પ્રશ્ન વિચારાયો છે ઘણો, પણ યોગ્ય દૃષ્ટિબિંદુથી તેનાં વાંચન અને વિચારણ બિલકુલ થયાં જ નથી. હાર સમાનાં ૫૬ નરસિંહ મેહેતાનાં, તેનું કદાચ સંન્યાસીઓ સાથેના વાદ સાથે કંઈક સંકલન મેહેતાજીએ કર્યું હોય તો એ મનુ જાણે! કે જેમ હુંડી, મોમેરા અને શામળશાહના વિવાદનાં પદસંગ્રહમાં થયું જણાય છે. પણ તે (મહેતાજી કર્યું હોય તો તે) પછીથી તો ભારોભાર પદોનો ઉમેરો થતો જ ગયો છે. અને ઉત્તરોત્તર કવિઓએ તેમ રસિક ભક્તો અને લહીઆઓએ મહેતાજીના આર્તનાદના સમાન ભાવવાળાં પદો ઉમેરવામાં, સંખ્યા કે શૃંખલાબદ્ધ પ્રસંગનિભાવણીનો પણ કશોયે વિવેક રાખ્યો નથી. જૂનામાં જૂની પ્રતિઓ લેઈને એક નવી પ્રતિનું સંકલન થવું ઘટ છે.

૪ પાટણના કવિ વિશ્વનાથ જાનીએ (સં. ૧૭૦૮) કરેલા સંકલનમાં ૫૬ ૮૪ છે; એમાં મહેતાજીનાં ૫૬ (શ્રીમુખનાં ૫૬ એવા માનસર્યા ઉલ્લેખથી) તેણે સ્પષ્ટ નોંધ્યાં છે. સં. ૧૭૨૦ ની શા. તનસુખરામભાઇની પ્રતિમાં (ત્રુટક હોવાથી) ૬૭ ૫૬ છે, એટલે સમજાય છે તેમ પ્રેમાનંદના સમય પૂર્વે હારમાળા સંકલિત કરેલી હયાત હતી અને તેનું પૂર ૮૪ પદોના આશરાનું હતું

૫ નરસિંહ મેહેતા કાવ્યમાળા(ગુજરાતી પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ)માં હારમાળાની કર્તૃત્વ સંબંધી મનનીય ઉહાપોહ કર્યો છે તે જોવો અને વિચારવો ઘટ છે.

અં. ૧૩૮-ક-ગરબાગરબી-પ્રીતમ-(ગુ. કા.)- પૃ. ૨-૨૯ (ત્રુટક)

આરંભ-(પાનું ૧ લું તેમ ૫૬ ૧ લું નથી. એથી રીતસર આરંભ નથી.)

જમદુત વરાતિ(સિ) આવસે રે ॥ દેહને ॥ ઉઠી ચાલવું છે આજ કાલ રે દેહ.
કાલે ગ્રહ્યા કેસ તાહેરા રે ॥ દે. ॥ તે તો કરસે ઘડીમાં ઘાત રે દે.

* * * * * *

મોહો માયાના મોટા મોરચા રે દે. જાત રૂપ જોબેતીનું જોર રે દે.
કેહે પ્રીતમ કોઈ જંન ઝીતસે રે દે. જેને સદગુરૂ અંકોર રે દે. ૮ ૫૬ ૨

અન્ત-અથ રણછોડજીનો ગરબો લખ્યો છે.

રણછોડ રંગીલા રે નટવર નાગર છો । ગીરધર ગુણ ભરીયા સુખના સાગર છો । ૧
એક નાંમ જે નંદ રે ડાકોરમાં રહેતો । હરીમારગ કેરો રે મહીમાં નામ નબ્ય લેહેતો ૨

* * * *

આશા મુકી આબ્યાની રે ગુગલી પાછા ગયા
ગ્નાનનો પ્રીતમનો સ્વાંમી રે કીધી ડાકોરે દયા ૬૫

વિષયાદિ-આમાં પ્રીતમે રચેલા અધ્યાત્મ ઉપદેશ, અને કૃષ્ણભક્તિ આદિનાં છૂટક ગરબા-ગરબીઓ છે. ઘણી ગરબીઓ રસથી છલકાતી પ્રસાદવતી છે. કોઇક કોઇક ગરબી પ્રકટ થઈ છે.

વિશેષ-પ્રતિ બાળબોધ લિપિએ લખેલી છે. ૩૨મા ભાગના કાગળના કદની છે. દરેક પાને તેર તેર લીટી છે. પાનું ૧લું નથી. ચોક્કસ રાગનાં પદોના સમૂહ બાંધેલા છે. પા. ૨-૪ માં ચાર પદ છે; પાનું ૧લું નહીં હોવાથી તેનો રાગ જણાતો નથી. પા. ૪-૭ ગરબા કાફીની દેશીનાં ૪૫ પદ છે. ૭-કાફીની દેશીનાં બે પદ છે. પા. ૭-૧૫ રાગ 'ગેરબી' પદ ૮ છે. પા. ૧૫-૧૭ રાગ ગરબી ઢાલફેર-પદ છે. પા. ૧૮-૨૦ ગરબાનાં ૪ પદ છે

પછી રાસ છે તેનો 'રાગ હિંચ' છે. પદ ૬ છે.

નંદજીનો લાલ સોહામણો રે સખી સાંભળો સોહાગી રે કડી ૮ પદ ૧
નેહ ઉપજાવ્યો નેણુમાં રે સખી પ્રેમરસ પાયો રે
વસ કિધાં રસવેણુમાં રે „ ૧ કડી ૮ પદ ૨
વાલે વાસલડી બજાડી વનમાં રે મારૂં ચીત્ત હરી લીધુ રે ક. ૮ પદ ૩
મંન જોવા માનુની તણૂ રે બોલ્યા છેલ છબિલો રે
વાંકાં વચન સાખ્યાં ઘણૂં રે „ ૧ ક. ૮ પદ ૪
બાલા બોલી પ્રેમ મિતસું રે પ્રભુપ્રેમ સનેહી રે ક. ૧૦ પદ ૫
વાહાલ જેવું કીજનારનું રે રંગરાસ વીહારી રે, ક ૧૩ પદ ૬

તે પછી પા. ૨૪-૨૯ રણછોડજીનો ગરબો છે, જેના આદિ અને અંત ઉપર આપેલા છે. કડી ૬૫ છે. રાગની પસંદગી સારી કરી છે, સુરાવટ પણ ઠીક છે.

અં. ૧૩૯-ક-ચિંતામણિ-પ્રીતમ-(ગુ. આ.)-પૃ. ૨૯-૪૩

આરંભ-અથ ચેતાંમણી લખી છે

સમરણ કરય તૂ સીતાવરનૂ બાકી બીજું થોટુ
જનમમરણનું જોખમ તાહારે માથા ઉપરય મોટુ, ૧

* * * *

જન્મ ઉદક આતિ શાગરમાં અચલ થયું તે આપે
કોટી જન્મની ટલિ કલ્પના પ્રીતમ ગુરૂપ્રતાપે ૧૬
સીખે ગોખે ગાય સાંભલે ધારણ ધરી સરીરે
સબ્દસ્વરૂપી નૌકા તેણે તરીને આવી તીરે ૧૭ ચેતામણી૧

અંત-સમઝય મન સીષાંમણ કહૂ છું ગુણનાં વેણ ગૃહેવાનેં
કર્યાં કર્મ ભોગવવાં પડસેઃ દુષસુષ સર્વે સેહેવાનેં૧

* * * *

ભાવ કરિને હરિને ભજીયેં આનંદ રૂપી સેહેવાનેં ૧
પ્રિતમના શ્વાંમીને સમરો જોઇછો સુખ લેવાનેં ૬ ચેતામણી ॥
ચિંતામણી સંપુર્ણ ॥

વિષયાદિ–આ આધ્યાત્મિક તેમ આ સંસારની અસારતાના બોધનાં ૧૧ પદોનો સમૂહ છે. ભાવ ઘણો સારો અને અસરકારક છે. લોકોમાં આ પદ પ્રચલિત છે તેમ પ્રસિદ્ધ પણ થયાં છે. ૧ લાની ૧૭, ૨ જાની ૧૮, ૩ જાની ૧૩, ૪ થાની ૧૦, ૫ માની ૧૧, ૬ ઠાની ૬૧, ૭ માની ૧૫, ૮ માની ૧૬, ૯ માની ૭, ૧૦ માની · અને ૧૧ માની ૭ મળી કુલ ૧૮૨ કડી છે.

વિશેષ–પ્રતિ માટે જુઓ ઉપર અં. ૧૩૯–ક ની નોંધ 'વિશેષ'.

અં. ૧૩૯–ખ–પંચીકરણ–(ગુ. ક.)–પૃ. ૧–૨

આરંભ–શ્રી રામાએ નંમ ॥ અથ પંચીકરણ લક્ષ સતે ॥

નીરાલંબ પરીબ્રંમ અપાર જેહેનો આંદ અંત દીસે નહી પાર
મન બુધી ઇન્દ્રી ગંમ નહી કરે કેહી આવ કવીજન બુધી બલ ધરે
જગતનું કારણ માઆ તે માહી જેમ જલમાં બુદબુદા ભાસે નાહી ॥૧॥
કાલ કરંમ સુભાવ આનુરૂપ ॥ અનુભવી અનુભવ કરી
ઓલખો અરથ ॥ ૨ ॥

અન્ત–માહા પદ માહી કલપું તુ દ્વીત તે પંચીકરણ સમઝે થયુ અદ્વીત
અહં બ્રંમ એ વાણી વીના તે સમજે વેતા સરવ આપના ૧૦૩
ઇતી પંચીકરણ ભેદ પ્રકાર ॥ આંતંમ વીતકની વીવા ॥ સમાપત સંપુર્ણ ॥ સી હરી ॥

વિષયાદિ–પંચમહાભૂતમાંથી દેહનું બંધારણ, તેના પાંચ કોષો, સંસારની અશાશ્વતતા વગેરેનો આધ્યાત્મિક બોધ આ કવિતામાં સમાવેલો છે. કવિનું નામ જણવામાં નથી. સાધારણ સારી કવિતા છે.

વિશેષ–કદ વિષે ઉપર જુઓ. પ્રતિ ગુજરાતી અક્ષરે લીટી વાંકી લખી છે; દરેક પાને ૮ થી ૯ લીટી છે.

અં. ૧૩૯–ગ–પ્રકીર્ણ પદો–મીઠો–પ્રીતમ–વગેરે–પૃ. ૧–૨

રાગ ગરબી–રામી શાંજના કાં ગાતા બાલા લેહેર રમઙુ રજની કે ને મંદીર રચાતા લાલ ૧
૧ હું તો પુરણ વદને પામી લાલ મલીઆ મીઠાનો સ્વામી લાલ. ૧૩
ઢાલ ફેર–ચાલો વેગે વંદાવંન જોએ વાલાની વેણ વાજે છે
૨ પીતમના સાંમીની પાસે આવી મનમોહાને નેન ભાવા ૧૦
૩ તમે શુંદરી વચાર શો કીધો રે કાંમની કેમ આવા
(પ્રીતમ કડી ૭)
૪ પ્રીતમ કડી ૮, ૫ ગરબી પ્રીતમ કડી ७
૬ હરીરાંમ રામે હરીરાંમ રામે જપો જાનકી જીવન મેઘ સ્વામ,
દ્વીપાસાગરે માધવે શ્રીમોરારી અજહોધાપુરી નાંમ આનંદકારી ૧ ॥

× × × ×

જેહેવા નામ છે તેહવા (કા) નાં કીજે લખમીદાસને છુટતાં માંહે દીજે (આશરે કડી ૧૦ છે)

૭ પ્રથમે ગણપતીનો જાપ ॥ તાંહાં ચાર પાંખડીનુ ચક્ર અખેર ચાર ॥ આધાર ચક્ર ॥ ૧૧ ॥ ઘડી બે અને પલ અડતાલીશ માંહાં ॥ એકશેહેઅનુ ધાંન ॥ એ ચક્ર છખ ॥ જાપ એક હજાર એકવીશ ને છસો.

(આમાં માનવ શરીરમાં રહેલાં મુખ્ય ૭ ચક્રનાં અને સંખ્યાબંધ પેટાચક્રોનાં વર્ણન, જાપની વિગત વગેરે આપેલું છે.)

૮ રામ ભજંન છે રૂડું શાધુ રામ ભજન છે રૂડું જેને નામે અવાતારી તેહેમાં નથી એ કુડુ ॥ ૧ ॥

કબીરને ઘેર હાંક લાલા નરશૈયાનાં દોસી હુડીના રૂપૈઆ આપા કાંહાને લખેણુ પોથી ૧૪ ॥

નામદેવનું છાપરૂ મોઇ ગાએ જીવાડી મીરાનું વખ અમરત કીધુ ગાએ દવારકા દાહાંડી ૧૫ ॥ ચેનવણી.

૯ રાગ પરભાત-વહાલાપણું રે વાહાલાજીનુ વાહાલપણુ જાણુ ૧ કેહે છે નરશૈના શામીને મુખ મીઠો દલ કુડો રે ॥ ૪ ॥

૧૦ „ મેરે તો શ્રી રાંમ નામ ઓર નહીં કોઇ ૧ મીરાકે પ્રભુ લગન લગી હોની હોએ શો હોઇ ॥ ૩ ॥

૧૧ રાંમ મંત્ર રાંમ મત્ર આરતી કીજે શંકર શેનકા દીઆ દીએ હીરંગ શ્રીજે રાંમ-૧

કહે કબીર શમજ ધીર એસો લોં લાય ચરણુ કે રઘુનાથજીકી નીરખે પદ પાસ ॥ ૪ ॥

૧૨ પદ-જશવંતરામનું:

નાહાંની નાહાંના નાહાંની કનંકખાન ક. ૩

૧૩ પદ-સુરદાસ-ગોવંદકો પુરા બધ જેકના વીશાદ (ક. ૩)

૧૪ રાગ ઘોલ-શજની ચાલોની નાહાઇએ આપણ ગુણ રે ગોવદનાં ગાએ (ક, ૭)

૧૫ ગોવીંદજી આપોને હાર મારો મને આવે ભરોશો તમારો

(ગોવિંદજી-કડી ૫,) બીજાં મળી કુલ પાંચ પદ છે.)

અં. ૧૩૯-ઘ-શ્રી વલ્લભી સંપ્રદાયનાં સ્તુતિપદો (ગુ. કા.) કેસોદાસ આદિ

વિશેષ-૧ આ પુસ્તકમાં હિંદી તથા ગુજરાતી પદો છે. ચોરાશી વૈષ્ણવનાં નામ ઠામનું દયારામનું પદ, તથા માધવદાસનાં ગુજરાતી હિંદી પદો છે.

૨ આ પ્રતિ અન્યત્ર ઉપયોગમાં ગયલી હોવાથી તેની વિગત પાછળ આપવાની ગોઠવણ નક્કી કરવી પડી છે.

ગ્રં. ૧૪૦–ક–ખોજા, આંડીયા–મુસલમાની સાહિત્ય–(ગુ. મુ. સા.)–પૃ. ૮–૫૩–(તૂટક)

ક. (પાનાં ૭ ન હોવાથી વસ્તુનું મૂળ સમજાતું નથી.) પૃ. ૧(૮ ચાલુ આંક)

આરંભ–જીવનો જીવન છે. તીનું સરૂપ અથણુ અલગુ નહી મુકીએ શ્રી સામાજીની સીહુર રંગી સાડી છે સાંમ જડાવનો કચવો છે. લીલી બાપતો ચરણીઓ છે.

અન્ત–આપણા આતમા કોરા કોટ કલાણ થાએ ॥ શ્રીદેવચંદજી સત છે ॥

વિશેષ–પ્રતિનાં આગલાં પાનાં ઘણાં જ કચેર્યાં ફાટેલાં તથા કરપાયલાં છે. પાનાનાં આંકવાળા ભાગ જ કાપેલ છે. અક્ષર ઘણા જ કાચા અને ઢંગ વગરના છે, લીટી દોરી પ્રતિ લખી છે. લાલ શાહીથી ત્રણ પાનામાં અને પછી કાળી શાહીથી બાકીનાં પાનામાં બે બાજુ લાલ લીટી આપી હાંસીઓ પાડેલા છે. તેમ ॥ આવી રેખાઓ કરી પ્રત્યેક વિચારપદ છૂટું પાડેલું છે. ૨૨–૨૩ લીટીનો આશરો દરેક પાને આવે છે. પ્રતિ બેથી વધુ હાથે લખાયલી સમજાય છે. પાછલા ભાગની અક્ષર લઢણ આગલા ભાગની લઢણથી જૂદી પડે છે.

ખ. રાગ ધનાશ્રી મેં તો જાઓ પલ છોહો ન જાએ, અબ છલબલ મો પુંકયા કરે.

વિશેષ–પદ અપૂર્ણ છે. હિંદી–મિશ્ર ગુજરાતી છે. પછીનાં પાનાં પડ્યાં લાગે છે. પૃ. ૧ લું (૮)

ગ. આરંભ–(આગલો ભાગ પડ્યો છે.) હો ઓર અલથલ મે પાંચ સીવ હે તાંન કે નામ પ્રેમ સીવ ॥ બ્રમ સીવ ॥ સદા સીવ ॥ નાદ સીવ ॥ ઓર પાંચ સીવ કહે ॥ ઓર ઇતરી સુમંગલા શકતી હૈ ॥ એ તો સબ-લીક સુભાવ કહે ॥

અન્ત–ઓર ઇત હિ તીન અસ્થાન હે જાગ્રત સુપંન એ સુસુપત ॥ ઓર ઇતહી તન તરકે વૈસર ઉપજત પપત હે શ્રીજી સત હે ॥

વિશેષ–આ સર્ગની ઉત્પત્તિ હોવાનું સમજાય છે. કદ પાનું સવા છે.

ઘ. આરંભ–બ્રમાંડકી ઉતપત લખી હે ॥ પ્રથમ શ્રીરાજજીકી આગલે સત સરૂપકે અવાક્ત સુભાવ । મે પ્રક્રતી રૂપમાં હે આ ધરણી ઉપજે ॥ તાકરકે અપંને સરૂપકી વીસમરતી ભય ॥

અન્ત–સન્તનુરનો જોમો પાંચ નુરની અજાર । લીલી અતલસનો ચર-ણીઓ ॥ સીદુરીઓ રંગ જડાવકી સાડી સાંમ જડાવકી કંચુકી અધેંત લાહી હી મેં રાખીએ.

વિશેષ–આ ભાગ પણ તૂટક છે. બ્રહ્માંડની ઉત્પતિ અને તેમાં નટવર અને ઠકુ-રાણીજીના રૂપ, વસ્ત્રાદિનું વર્ણન છે. પાનાં ૨ (૩–૪) છે.

૭. આરંભ-શ્રીજી સત છે ધોલ લખુ છે ॥ રાગ ધાંનાસરી ॥
સાધુસંગ નીરમલ જલમાં હું પણ જૈને નાહી રે
તે દાદાની વાલાજીની સાથ કીધી છે સગાઇ રે
સતગુરૂ માહારો વેશ કીધો પાંમા પુરણ ધામ
વેલુ જીવી પુરણાનંદન કરા પ્રણામજી ॥

વિશેષ-કડી ૧૦ છે. આ ખોજાપંથી અધ્યાત્મરહસ્યનું પદ છે; આમાં શ્રીવલ્લભસંપ્રદાયીઓની ભાવનાને અનુસરતી સ્ત્રીજન્મની ઉત્તમતા વર્ણવી છે. પાનું ૧ (૫) છે.

૨-તારતમ્યવિતક-પૃ. ૧૩-૨૯ (૬ થી)

આરંભ-શ્રીરાજજી સત હે ॥ શ્રીઠકરાણીજી સત હે ॥ શ્રી તારતમકી વીતક લખી છે। ઇતિ ઈમામ.

જેબ નહી પાંચ તંત્વ તીન ગુન। થાવર જંગમ। ચૌદે લોક। ચાર પંડ બ્રંહ્મંડ। એ સંસાર કછ નથી ॥ કયાંથી ॥ ધાંમ ઓર પ્રેમધાંમ। એહે હીકાંણુ અપડ હે। અપની બોલીપે કેત હે। અપેર ઓર અખરાયતીના કુરાનકી બોલીમે કેત હે। અસર ઓરસ અજીમરા નુર જમઈલ ઓર નુરજલાલ ઓ અખર ભગવાનજીકો। સરૂપ સોહેકે બ્રસ સતરકો હે। ઓર લખમીજીકો બ્રસ પાંચકો હે ઓર ચાર ચાર બ્રસકી પુખપુસાલી આહે। સો અખરજી લાલ લીલાકૃત હે। સો બાલલીલા કેસી હે।

અન્ત-એક સો બારે બરસ મથુરા દસકાંકો રાજ કરકે ॥ વૈકુંઠ પધારે ॥

શ્રીજી સત છે। તારાતમકી વીતક સત પુરનજી। લખીતંગ બ્રમદાસ ભરૂચી ॥ બાર હજીર સતરસપન કોટ કોટબર પ્રતમ અવીધારજોજી ॥ શ્રીરામજી સત છ શ્રી ઠકુરાજાજી સત છ।

વિશેષ-આમાં કૃષ્ણરૂપે ખોજાપંથી નકલંકી ખુદાની બાલલીલા, રાધારૂકિમણી આદિ સાથેના ખેલ વગેરે લીલાઓનું વર્ણન છે. આ, ખોજા લોકોમાં પ્રચલિત સાહિત્ય છે. ભરૂચના બ્રમદાસે કોઈ પ્રતિ ઉપરથી આ આખી પ્રતિ ઉતારેલી લાગે છે.

---

૭. શ્રીપેગંબર સાહેબજીકી વિતક-પૃ. ૨૯-૩૨

આરંભ-શ્રીરાજજી સત હે। શ્રીઠકુરાનીજી સત હે। શ્રીદેવચંદજી સત હે। શ્રીપેગંબર સાહેબજીકી વીતક લખી હે। રાસલીલા ખેલકે આએ બરાબર સાંમ ॥ બ્રમાંડકે ધીર માતાકો નામ બીબી એમનાં ॥ પતાકો નાંમ અબદલા પાંડે ॥ રાજકો હુકમ ॥ સોજે સકોસરૂપ। પગાંબર સાહેબ આએ ॥ અવતાર ધરે ॥ જબ પ્રગટે તબ બુતપાંનેકા કાંગુકાગીરે ॥ ઓર સાડેતીન સેખરકી

આગ બુજ ગઈ ॥ જબ તીન બરસકે—કે જાએ ॥ તબ બરકે નમ ।—કે નમે પસનગ—ગએથ । જબ રાઈલને આનકે તુરસે પુરકીઆ ॥ જબય—॥ ચાલીસ વરસ—કે ભયે તબ પેગામરી ઉતરી ॥ બીબી એમનાં કે ઘરમે કાલી ॥ કામલી ઓઢ કે સુતેથે ॥ તાંહામે રાજહુઆ સાતમા અસમાંન છોડા નુરમે મુકાંમ છોડે ॥

અન્ત-જબ પેગબર શાહેબ પગાબર સાહેબ ॥ ત્રસઠ વરસ કે જાએ તબ સીફર કીઆ ॥ શ્રીપેગમબર સાહેબકી બૈંત સપુરન જાય ॥

વિશેષ-પાક હઝરત શ્રી પેગંબર સાહેબ મહમ્મદના જન્મ, જીવન અને ઇસ્લામ પ્રચાર સંબંધી આ હકીકત છે.

---

૪. નક-પૃ. ૩૨-૩૫

આરંભ-શ્રીજી શત છે ॥ નક લખી હે ॥ નક સેહેકે દશખરાસત આદર એતો કામ દનીઆકા ॥ ઓર આખરતકા શુમાર ॥ અવલતોએ હે કે શાથ હકકે શારા શેરહેના ॥ શાઓર શામ ખલકકેની શાપ શેરહેના ॥......
.........................તીન ચીજ (પા. ૩૩) તુ રાખ પાશ અને ઇન તીનુ કે તૈ હાથશે મત દેએ ॥ અવલ એઆ અકેદમેર ખતુ ॥ જો એ દીલ તેરા હાથસે ન જાએ ॥ ઓર દુસરી જબાંન કેદમા રખ । એ છપા ભેદ તેરા ન જાએ ॥ ઓર તીશરી ઉજીરો રહો ॥ જે નીમાજ તેરી હાથસે ન જાએ ॥ કે ઇઆર માફક પડન કુરાનકા ઓર એક્ષમ બેતમા ફકીરાકે હે ॥

* * * * *

અન્ત-ઘુશા થા હોતા પેટભર ખાસયે સે ॥ મેહેમત માગનાકા હોશે હોતા હે ॥ આપસે દુનીયાકસે ॥ ગીવત નઆને ગીલા સાથ બરોકે બૈઠસે ॥ બલ એક પેટ ભરઆ એસે હોતા હે ॥ નકબ હૈક ॥

વિશેષ—આ ઓજા પંથીને માટે શિખામણનેજ઼ુ લખાણુ લાગે છે. લહીઆનો મરોડ કંઇક વિચિત્ર છે તથા અડબંધી લખાણુ એવું અટપટુ છે, કે તેનો ઉકેલ મહા મુશ્કેલીએ થાય છે.

૫-બિહિસ્તમાં કોણુ જાય? પૃ. ૩૬-૩૭.

આરંભ--એક રોજ હજરત રસલ તાપના અસેઅલીએ અલપે સબંધ બીચ મશીત મદીને કે બેઠ હતે ॥ આસેને પુછા ॥ કે આ રસુલઅલી કોઈ એસે હોવેગે કે તમારી બગર સીફાએત જાય ભીસ્તકે જાવેગે । તબ પેગંબર સાહેબને ફરમાયા કે જાએગે ॥ સાત સકસં અવલ તો પાદશાહે અદબ હોવેઃ દુસરા પઢા હોવે ઇલમ અપને પર અમલ કીયા હોવેઃ ॥...... ॥ તપસીલેઃ પાતસા અદલ ન હોવે તો એસા હે કે બદલી હે પ્રબર શતી નહીઃ પઢા હુઆ અમલ નહી કરતા હે તો એસા હે કે ય રામ હે રોશની નહીં...

અન્ત-હજરત અલીને પૂછા મહુમદ સાહેબકુ કે નીસાંની મોમનકી કાહા હે । તબ કહા મહમદ સાહેબે ॥ આટલી નીસાની મોમનકી બોહોત હે ॥ અબસ તો એહ કે નીગા રખતે હે હેકે તાંઇ ॥ ઓર દુસરી નીશાની એહ હકે હમેસાં ફીકરમે રેતે હે ॥...ઓર ચોદમી નીસાની એહ કે માફક અલાહે કે હો તેહે ॥ ઓર પનરમી નીસાની એ હે કે નજર કરતે હે અબ કરની ગરસેની નક્ષ સમપુરન નાજી ॥

. વિશેષ-આમાં ઇલમ-જ્ઞાનનું મહત્વ વર્ણવ્યું છે તેમ શિખામણના તથા એક ખરા મુસલમાનનાં પંદર લક્ષણના બોલ લખેલા છે.

અ. ધોળ-(પૃ. ૩૭) શ્રીરાજી સત છે ॥ ધોલ લખું છે ॥ રાગ ધનાંસરી ॥

સાધુસંગ નીરમલ જલમાં હુ પણ ગઈ ને નાઈ રે

તે દાદાની વાલાજી સાથે કીધીછે સગાઈ રે

ટ-ભાગવતમનોરથ-પૃ. (૩૭-૪૫).

વિશેષ-આ શ્રીમદ્‌ભાગવતના રાસપંચાધ્યાયીમાં વર્ણવેલા ગોપીવિરહ અને શ્રીકૃષ્ણના રાસખેલનું સંક્ષિપ્ત અનુકરણ છે.

ઠ-દેહસ્વરૂપ-પૃ. ૪૫

વિશેષ-આમાં પાંચ તત્ત્વ અને દેહના બંધારણનું ટૂંકું વર્ણન છે.

ડ-શ્રદ્ધાનું વર્ણન-(લિ. સં. ૧૮૨૬)-પૃ. ૪૬-૪૮

વિશેષ-આમાં ચૌદ લોકનું વર્ણન છે.

ઢ-કર્તાનું સ્વરૂપ-પૃ. ૪૮-૪૯

ણ-વૈરાગ્યનાં છૂટક પદો છે-પૃ. ૫૦-૫૪

અં. ૧૪૧-ક-બભ્રુવાહન આખ્યાન-(ગુ. આ.)-વિપ્ર હરિરામ-(૨. સં. ૧૬૯૬)-(લિ. સં.)-પૃ. ૨૦-૭૨-(તુટક)

આરંભ-(આરંભનાં પાંચ અને છઠ્ઠા કડવાની પાંચ કડી નથી.)

જોવનાસ્વ રભકાવતી ભુપાલ

સુવેગ સુદેવ બેહુ મીત્ર ભલા, બેઠા સભા માંહં બહુ રાજા મલા ૬

આવી બેઠા પ્રદુમાંન તણી તેહેને જુધ કરવાનું માંન

ભીમ પ્ર(પુ)ત્ર સુત બેઠો છે મેઘવંશુ તેહેવો જોધ નહીં કો કણુ ૭

... ...

સેના કરટે પડી તેણી વાર ચઢો ક્રોધ અતીશે આંગાર

વૈષકંપાએને કેહે વીશતાર હવે જુધ થાસે અતી સાર ૧૮

એણી પેરે કેહે વીપ્ર હરીરાંમ ગાતાં સુણતાં વૈકુંઠ ધાંમ ૧૯

॥ કડવાં ૬

અન્ત-હાવે એ કથા પૂરાંણુ થઇ બભ્રવાહૅાન અવતાર રે
સાંખેપે તૂઝને કહો મહીમા શ્રીભગવાંન રે ૮

... ...

તે માટે સીતા જંન સહુ કાંઅ એહેવો કરવો વેપાર રે
જે મહીમા હરીજંમ (ન) તાંણો અર્થે ભરા ભાંડાર રે ૧૨
સાંવત ૧૬ છંનુંઓ ઉતંમ ભાદરપદ માશ રે
સુદી પંચમી ગરૂવારે પૂરાંણ ગ્રંથ પ્રકાશ રે ૧૩
સકળ નગ્રશીરોમણી સુરત પૂર અવીચંન રે
કવીતા વાસ વસે હરીપૂર માંહ ઉદીચ ગનાતે પ્રકાસ રે ૧૪
શ્રી ગરૂ બ્રંમણુ વીરનવ જંન કવીતા સહુ કેરા દાસ રે
વીરમનો શુત વીનવે હરીરામ હરીનો દાશ રે ૧૫

વિષયાદિ–૧ આ, ગુજરાતમાં શ્રીવ્યાસના મહાભારતના અશ્વમેધને બદલે વિશેષ પ્રચલિત જૈમિનીએ રચેલા ભારતના અશ્વમેધ પર્વનો એક પ્રસંગ છે. આ બભ્રુવાહનાખ્યાન છે. પ્રસગ આ છેઃ અર્જુનના નાગકન્યા ઉલૂપીથી થયલા પુત્ર બભ્રુવાહને પાંડવોના અશ્વને રોકયો, પછી મામે તે જણાવતાં તેણે જાણ્યું કે અર્જુન મારો પિતા છે, છતાં ક્ષત્રિયવટ ખાતર યુદ્ધ કરવું જોઇએ, એ પ્રતિજ્ઞાના પાલન અર્થે તેણે સંગ્રામ આદર્યો. એમાં અર્જુન પોતાના પુત્રને હાથે મરાયો, શ્રીકૃષ્ણે પાતાળમાંથી નાગ કનેથી અમૃત લાવી તેને જીવાડ્યો અને પિતાપુત્રનું સમાધાન થયું.

૨ કવિતા સાદી છતાં રસવતી છે. આમાં કંઈક બુદ્ધિના ચમકારા કવિએ દાખવ્યા છે ખરા. કડવાં ૨૩ છે. પહેલાં ૫ આખાં અને ૬ ઠ્ઠાની કડી ૫ પડી છે, તેમ અંતમાં ૨૩ મા કડવાની પણ થોડીક લીટીઓ પડી છે, એટલે ઉપસંહાર તૂટક છે, તેમ લિ. સં. જણાતો નથી.

વિશેષ–૧ આ આખ્યાન છપાયલું નથી. રા. ભાનુસુખરામે પ્રેમાનંદકૃત 'બભ્રુવાહનાખ્યાન' (?) પ્રકટ કર્યું છે. તેની પ્રસ્તાવનામાં (પાને ૩ જે) વડોદરા સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાં કવિ હરિરામની બાવીસ કડવાંની પ્રતિ હોવાનું નોંધ્યું છે અને ટીકામાં (પાને ૮૧) તેના અંતનો ભાગ ઉતાર્યો છે. એ અંત ભાગ પ્રસ્તુત પ્રતિના અંત ભાગ સાથે મળે છે, માત્ર ર. સં. ૧૬૯૫ તેમાં છે, તે મળતો નથી પણ કદાચ '૫' '૬' ને બદલે ઉકલ્યો હશે કે લહીયાનો હસ્તદોષ કે ઉકેલદોષ હશે.

૨ પ્રતિમાં વચ્ચે ૩૦–૩૧ મા પાનાના અકેક ભાગ કોરા છે, સંદર્ભ તૂટતો નથી. પાનાનો ક્રમ ૭૨ પછીથી નોંધ્યો નથી. લેખન પણ કાના માત્રાની ચૂકવાળુ તેમ ભૂલભર્યું પણ છે. પાનાના છેડા કરપાયલા છે.

૩ જુઓ અન્ય કવિઓનાં બભ્રુવાહન આખ્યાનઃ ભુજના કવિ જેરામનું નં. ૫૯–ક; વિષ્ણુદાસનું નં. ૬૬-ગ, અને નં. ૧૦૨-ડ.

પદ-રાસલીલા-દયારામ.

સખી રાશ રચ્યો બાસીબટ ફુ(લે)વન માંહ જીમંને તીરે
મુને વસ કરી કાંમ વીઉ કીધ રે હલધર વીરે
તાંહાં તો આંજ સખીઓ રાચે છે મદન નટવર રૂપે ભાસે છે.
તાંહ રચી વરસો છે રે વસલડીએ ઘંણા ફુલ ફુલાં વેલડીએ
તાંહાં દમ્યા સખી છે એલડીએ સખી.
માહારૂં માંન મોહુ વસલડીને કાંહાંન કાલા
એને કરીને કર માંહ લીધી છે ઘણું દામ્યા સખીને દીધી છે. મારૂં.

અં. ૧૪૨–ખ–નંદબત્રીસી-(ગુ. વા.)-શામલ-પૃ. ૧-૩૪ (તૂટક.)

આરંભ—શ્રીગાંણેશઆએ નામઃ । શ્રીસાલ(ર)દાએ નાંમઃ । શ્રીરાધાવલભજીની કીપા થાઇ શ્રીનાંદબત્રીસી લખી છેઃ

શ્રીસાલ(ર)દાને નાંમુ શીશ આરાધૂં ઉમયા પ્રતી ઇસ

અન્ત—પ્રધંન તો ઓશીઆળો થયો મન માંહ દુખ ધરીને રહો
રાંમતાંસુ પડી બહુ શરાંમ એ ત્રણુ આગળ માહારો ભાગો ભ્રંમ
વીચાવા લાગો હુ માંન પછે રાત પડી સુતા સહુ જંન

વિષયાદિ–વસ્તુ સુપ્રસિદ્ધ છે. પ્રતિ તૂટક છે. પ્રધાન ચોપટ ખેલતાં બેઠો પડી જંગલમાં ચાલ્યો જાય છે ત્યાં સુધીનો પ્રસંગ આ પ્રતિમાં ઉતરાયલો છે. બૃ. કા. દો. ભા. ૧ માં આ વાર્તા છપાઈ છે. તેનાથી આમાં પાઠાંતર કેટલાંક વધુ સ્પષ્ટ ભાવવાળાં છે. પ્રતિ તૂટક હોતાં ર. સં., કે લિ. સં. નો ઉલ્લેખ સાંપડતો નથી. આ વાર્તાની પ્રસ્તુત નામાવલિમાંથી અન્ય પ્રતિઓ માટે જુઓઃ અં. ૬૨–ક; અં. ૮૩-ક; અને અં. ૧૧૯–ક.

અં. ૧૪૩–ક–નિત્યનિયમનો કાગળ–શ્રીસહજાનંદ–પૃ. ૧–૫૦

આરંભ—શ્રીસ્વામી નારાયણાય નમઃ । શ્રીસ્વામિ પુરૂષોત્તમાય નમઃ । સ્વસ્તિશ્રી સતસંગ મહાશુભ સ્થાને પૂજ્યારાધ્યે સર્વ શુભ ઉપમા યોગ્ય પરમ હંસ મુકતાનંદ સ્વામિ । ત૦ ભાઇ રામદાસજી । ત૦ સમસ્ત પરમહંસ । ત૦ શ્રીપાત દેવાનંદ સ્વામિ । ત૦ સમસ્ત શ્રીપાત । ત૦ બ્રહ્મચારિ જેરામ । ત૦ મૂલજી । ત૦ સમસ્ત બ્રહ્મચારિ ત૦ કર્મયોગી નાનાભાઈ ત૦ સમસ્ત કર્મયોગી બાઇ ત૦ સમસ્ત કર્મયોગી ભાઇ ત૦ સાંખ્યયોગી બાઇ જીવૂબાઇ ત૦ રાજબાઇ ત૦ સાંખ્ય યોગીબાઇયું સમસ્ત અત્ર શ્રી અનિર્દેશથી લખાતંગ સ્વામિશ્રી ૬ સહજાનંદજીના જે સચ્ચિદાનંદ વાંચજો । બિજું લખ્યા કારણ એમ છે॥ જે ભજનનો કરનારો જે જીવ તે ત્રણ અવસ્થાથિ પર જે સાક્ષિ તેને

માંનજો તે સંગે વાત અતિશે કરવિ । બીજુંનૂં એ છે જે તીન અવસ્થા રૂપ તેને ષટચક્ર ભેદાનિ રીતને ષટચક્રનો સ્વરૂપ તે તો જોવો આત્માનંદ સ્વામિ છતે વાત થાતિ તેવિ વિચારીને કરવિ ॥

अन्त—स महात्मंडे । एव यो(यो)द्वयोपि कृष्णस्य परमात्मनः

महाविष्णुः स विज्ञेयः सर्वाधार(:) सनातनः ॥ इति ॥

पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोथ सहस्रशः

नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतानि च ॥ २ ॥

આ કાગલ પ્રમાણે બ્રહ્મનિરુપણ સર્વ શાસ્ત્રને વિષે સર્વ શ્રુતિને વિષે કરજો એ વિના બીજી રીત્યે કરશો માં એ વિના જે નિરૂપણ કરે તે વેન જેવો જાંણુવો ॥ આ પત્રને સર્વે નિત્ય એક વાર પાઠ કરશો ॥ આ કાગલને અતિશે હેતે કરિને ન પ્રવર્તાવવે તે વચનદ્રોહી જાંણુવો ॥ અમારા નારાયણ વાંચજો ॥ આ કાગળ નારાયણે લખ્યો છે ॥

ઇતિ શ્રીનિત્યનિયમનો કાગલ સંપૂર્ણ ॥ ॥ ॥

વિષયાદિ–૧ વિષ્ણુમાર્ગી શ્રીસ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના આચાર્ય શ્રી ૭ સહજાનંદજીએ પોતાના ભાવુક ભક્તો, સત્સંગીઓ સંપ્રદાયીઓને બ્રહ્મનું નિરૂપણ કરનારો પત્ર લખ્યો છે. આમાં સામાન્ય રીતે તો રામાનુજી વિશિષ્ટ અદ્વૈતના સિદ્ધાંતની પરિપાટી અનુસરાઈ છે. વળી પરમ શ્રીમદ્‌ભાગવત, શ્રીમદ્‌ભગવદ્‌ગીતા, તેમ શ્રુતિ, સ્મૃતિ અને પુરાણોમાંથી સમર્થન કે વિશદ અર્થ અર્થે પ્રમાણો ટાંકેલાં છે. એ બ્રહ્મ તે શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર, દેવકીથી અવતરેલા તે એ નિષ્કર્ષ છે.

૨. ગદ્ય સરળ છતાં સચોટ છે. શાસ્ત્રી લોકોની સંકુલ શૈલી અને બહુલ શબ્દભારનો એમા અભાવ છે.

વિશેષ–૧ સ્વામી શ્રીસહજાનંદજીએ આવા ઘણાક પત્રો અધ્યાત્મશાસ્ત્ર, અને વેદાન્ત સિદ્ધાન્તને લગતા પોતાના સત્સંગીઓ–ભેનો તથા ભાઇઓ–ને લખેલા જાણવામાં છે. તેમ તેઓશ્રીનાં વચનામૃતો પણ પ્રસિદ્ધ છે.

૨. તેઓશ્રી પોતાના સંપ્રદાયીઓને કેવી રીતે સ્મરે અને અપનાવે છે તે આ તેમજ આવા બીજા પત્રોની લઢણ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે.

૩. મંદિરોમાં આવા પત્રોનું સત્સંગીઓ, અને સાધુઓ નિત્ય પઠન પાઠન કરે છે તથા બીજો ભાવિક સત્સંગી બેનો તથા ભાઇઓને સાયંકાળે મંડપમાં સંભળાવી સમજાવે છે.

૪. આવા પત્રોમાં એ સંપ્રદાયના સાધકોની જે વિવિધ કોટીઓ આપી છે, તે એ સંપ્રદાયના વિકાસ અને વિસ્તાર જાણવામાં સાધનભૂત થાય એમ છે.

૫. પ્રતિ બાલબોધ અક્ષરે શુદ્ધ લખેલી છે; હ્રસ્વદીર્ઘાદિ ઉપર ચિત્ત્રટાઈભર્યું ધ્યાન અપાયલું જણાય છે. પ્રતિ પોથીના આકારે છે. પાનાં કંઇક લાંબાં, નાનાં અને હાથમાં ઝાલી પાઠ કરવાને સુતર થઈ પડે તેવાં છે. દરેક પાને સાત સાત લીટીની રાશ આરે છે, શ્લોકની પંક્તિઓ સામાન્ય અને ક્વચિત્ ચાર ચાર છે. આખીયે પ્રતિમાં શ્રીસહજાનંદી સંપ્રદાયનું સાહિત્ય ઉતારેલું છે.

૬. આ પ્રતિમાં પહેલાં ચાર પાનાંમાં બીજી પ્રકીર્ણ બાબતો લખેલી છે. માત્ર પહેલા તથા ચોથા પાનાનો મજકુર બાળબોધ લિપિમાં છે, બાકીનાનો ગુજરાતી લિપિમાં છે.

પાને ૧લે "..... એને ભગવાંન વૈકુંઠ લોકનિ પ્રાપ્રી કરાવે છે જેને ભગવાંન ધાર્યામાં સ્રી આદિ તેનો સુપથ થાય છે. બિજું ઉત્તમ ભક્ત તે જે વેરાટનો અંતર્યામિ... સાક્ષી તુરીયાતર(ની)ત તેને વિષે જે સ્વાભિમાની જીવ ઇંદ્રિયોને અંતઃક... (બાલબોધ લિપિમાં છે.)

પાને ૧૦૩: રાગ ગરબી.

૧ હુ ગઇ એકલડી આજ જમનાને તીરે માહાન લલીત મુકાડી લાજ હલધરને વીરે,
 મારી પુરણ પુરે આશ જમના, રશ પીએ **રણછોડદાસ.** હલધર.

૨ હરી ઉભશ્યા જમુનાને તીર જુએ રંગ રાધાનો નરખે હલધીરનો વીર. જુએ૦
 કૈરાંબી વન જાવેલ જુએ૦ કહે **રણછોડ** રંગભરેલ જુએ૦

પાને ૩ જે: રૂડા રામ તણા ગુણ ગાઓ રે હો પંખી પ્રાણી રે,
 મેહેતા **રામકૃષ્ણ** સ્વરૂપ બધન રાખેરે. (કડી ૧૧ છે.)

પદ રાગ કાફી ૪ હરી નહી અલગો રે ગોવિંદ છે ઘટમાં,
 ૫ માંહે જેમ પ્રગતે રે દહની લાકડમાં હરિ નહીં.
 ભણે **આહીતરામ** વસ્તુ વીચારતાં કલ્પી દરશે કાએ,

પાને ૪ થેઃ હિત સર્વે ક્રિયાને વિષે લેવું ગ્રાગ્રો ગ્રાગ્રો લેવા જે અતિરો જે લેશે તેને જે પુરૂષોત્તમનો ધામ તે દેહ શતે દેષસે થોશે તે તો મુવા ટાંણે દેયસે જામિશે સહિત જે પરસ્પર જે પ્રતિ પાવન નહિ કરે તેને દેહ રૂપ જાણવા ગુરૂદ્રોહિ જાણવા વચનના દ્રોહ—

यस्यास्ति वित्तं એ શ્લોક છે.

પછી પાનાં બે કોરાં છે.

પાને ૫૨ મે પ્રેમાનંદનું ૭ કડીનું પદ છે:
 બલીહારી છે કૃષ્ણ દીનેશ પગતા પુરત્વમાં.

પછી બે પાનાં કોરાં મૂકી નીચેનું બે પાનામાં અષ્ટક લખેલું છે.

ध्येयं सदा परिभवघ्नमभिष्ट दोहं । तीर्थास्पदं शिवविरंचिनुतं शरण्यं ।
भृत्यार्तिहं प्रणतपाल भवाब्धिपोतं वन्दे माहा पुरुष ते चरणारविन्दं ॥

અં. ૧૪૩-ખ-ધર્મતત્ત્વસાર-(ગુ. ગ. પત્ર)-
શ્રીસહજાનંદજી-પૃ. ૧-૬.

આરંભ—સ્વસ્તિ શ્રીસત્સંગ સમસ્ત મહા શુભ સ્થાને પુજ્યારાધે વિરાજમાન ઉત્તમોત્તમ સર્વ શુભ ઉપમા યોગ્ય પરમહંસ સમસ્ત તથા સાંખ્યયોગી બાઇભાઇ સમસ્ત તથા કર્મયોગી બાઇભાઇ સમસ્ત એતાન શ્રીનારાયણ સમીપથિ લિષાવિતંગ સ્વામી શ્રીજી સહજાનંદજિના નારાયણ વાંચજો અપરંગ લિખવા કારણ એમ છે જે ભગવાંન કેવા છે ને સદ્‌ગુરૂ કેવા છે એ જન્મ ધરતે થકે પણ અજન્મા છે અને દેહ મુકતે છતે પણ અજર અમર છે અને મધ્યકાલને વિષે દેહ છે તે પણ અનિ(લિં)ગ છે અને અરૂપ છે....

અન્ત–નારાયણને વિષે જે મરણભાવ કલપે છે તેને અનેક દેહ ધરવા પડે છે ને નરકમાં પણ જાવો પડે છે અને જે નારાયણને વિષે અજર અમરપણું સમજે છે તે અનેક દેહ થકિ ને અનેક કર્મ થકિ ને અનેક ચોરાસિ થકિ મુકાઈ જાએ છે માટે આ સત્સંગિ સર્વે ભગવાંનનિ મુર્તિયું જે થૈ ગૈયું ને હમણાં છે ને આગલ થાસે તેને વિષે મરણભાવ કોઈ કલપસો માં. અને આ અમારિ વાતનિ પુષ્ટિને અર્થે કાસિથિ આવિ છે જે અર્પે ગિતા તેનો અને ધર્મતત્વસાર તેનો વિચાર કરજો અને આ કાગલ સૌ લપિ લેજો ॥

વિષયાદિ–શ્રીસહજાનંદજીએ અં. ૧૪૧–ક માં આપ્યો છે તેવી ધાટિનો આધ્યાત્મિક જ્ઞાનનો પત્ર છે.

વિશેષ–૧. આ પત્રના અન્ત ભાગથી સમજાય છે તેમ શ્રીસહજાનંદજીના સત્સંગી શિષ્યો તેઓશ્રીના આવા પત્રો લખી લેતા અને અરસપરસ તેમાં રહેલા રહસ્યને સમજાવતા.
૨. પ્રતિ આદિ માટે જુઓ અં. ૧૪૧–ખ. વિશેષ.

અં. ૧૪૩–ગ–છૂટક પદો–પૃ. ૧–૧૧

પદ રાગ ગર્બિ ॥ નારાયણ નાંમ લે નિ તું પ્રાણિરે બદ્રિનાથ પ્રગટ જગ જાંણી નારા૦

૧ કાયા માયા છે જોતાં હરિ કાચી રે તેને રંગે રહેતો તું રાચી રે
બ્રહ્માનંદ કહે વાત સાચિ । નારાયણ ૫

૨ બદ્રિનાથનું લે સરણું રે મિટે માહા દુઃખ જન્મ મરણનું રે
કથા હરિનિ સાંભલજે તું કાંને રે બ્રહ્માનંદનું કહુ સત માનો બદ્રિ૦ ૫

૩ ઓલે બદ્રિનાથને તુ રેહેને રે નર સહિત નારાયણ કેહેને રે । ટેક
કર પ્રીત તું સંત સમાજેરે જેમાં પ્રગટ હરિ જિત રાજે રે
બ્રહ્માનંદ કહે તાહારે કાજે ॥ બદ્રિ૦ ॥૫॥

૪ પ્રાંણિ નરદેહ સુંદર પાંમી રે ભજ નરનારાયણ સાંમિ
હવે જિતિ બાજિ મત હારે રે બ્રહ્માનંદનું કહ્યું હૈએ ધારે પ્રાણિ૦ ૫

વળી ભૂમાનંદનાં ત્રણ ત્રણ કડીનાં ચાર પદ છે.

પછી બ્રહ્માનંદનાં કડી ૫–૫ નાં પાંચ, ૩–૩ નાં ૩ પદ બાળબોધ લિપિએ લખ્યાં છે:

૧ આવોને ઓરા છબિલામાં રિસે રિમિએ
૨ પધારો નાથ વાત(ટ) જોઇને ઉનિ કાંરની
૩ છબિલા છેલ દુર ફરો છો સિદ ડોલતા
૪ રસિલાં કાંન અરજિ ખમાં એક સિજિયે
૫ વાલિડાં વેરો કિધો રે કુંજવિહારિ
૬ વાલાજિ વેલા આવો રે પિતંમ પા(ધા)રા
૭ જિવન તમને જોનાં છેલ ગુમાનિ
૮ સાંમલિયા સામું જોજો રે મથરાંના વાસિ

ઘ માળા-નારદ-પૃ. ૧-૨

ભજો ભાવ અખંડ માલા રે માલા હાલે છે મન કેરા ચાલા રે । ૧
નરનારાયણ દેવે માલા દીધી રે પ્રેમે નારદે ચડાવી શીરા લીધી રે ૧૮
આ માળા ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે.

ઙ ધુન-પૃ. ૧-૨

નારાયણ કૃશ્ણ હરી ભજ લએો પ્રાંણી । નારા૦
. હરિ ગુરૂ વચન કોઇ હેતે હી કહે નારદ સુનો વિગ્નાંની નારા૦ ૧૪
ચ પદ-ભરમે અખર લાખા ભુશી શરપંડખ જેમ મોહોરો મૂકો રે વિશ લીધુ સુશી । એો. ।
"શિવરાજ કહે ભરમને શેવો રે ફરી જમને જબાપ ન દેવો એો. (કડી ૭)

अं-१४३-क. पदसंग्रह-(हिं. का.)-पृ. १-९

रामभक्ति-पद. ३, कडी ३-३, देवाकर.
कृष्णभक्ति-पद-१, कडी २, किशोरिदास पद-१, क. ५.
वालकृष्ण स्वरूप-सुरजी; पद-१, क. ९- परमानंदः पद-१, क. ४, माधोः पद-२, क. ४. केशो पद-१
मुरलीधर-पद-१, क. ४, परमानंद. पद-१, क. ४, कृष्णदास. पद-१, क. ४, वींशंभर.
गोपीमोह-पद-१, क २, कल्यान, पद-१, क. २, नंदनंदन. पद-१, क. २, पद-१, क. ५, त्रिलोक. पद-१. क. ९, परमानन्दः पद-१, क. ११, चत्रभूज. पद २, क. ३-३, परमानन्दः मळी कुल २० पद गोडीमां वालबोध लिपिए लखेलां छे.

વિશેષ-પ્રતિ જૂની છે. કાગળો જૂના છે. લેખનશૈલી પણ જૂની છે. હિંદી પદો, ભગવદ્‌ગીતા તથા હારમાળા બાળબોધ લિપિમાં લખેલાં છે. તેમાં શરૂઆતમાં હિન્દી પદોનો લહીઓ ભગવદ્‌ગીતાના લહીઆથી જુદો છે. ભીમનાં પદ મિશ્ર ગુજરાતી-હિંદી છે તેમ બાલબોધ લિપિમાં લખેલાં છે. કુલ ત્રણ લહીઆઓના હાથ લાગે છે. પ્રતિ સં. ૧૭૨૯માં લખાયલી લાગે છે. કુલ પૃષ્ઠસંખ્યા નોંધેલી નથી. એમાં ભગવદ્‌ગીતાનાં પાનાં આડાંઅવળાં બંધાયાં છે. પાનાં કરપાયલાં તેમ જીર્ણ છે.

પદ-૮ ભીમ ઠાકોર-પૃ ૧-૪.

૧ મુજને ભાવે રે શામલીઆનો સંગ. ક-૩
૨ આવે આવે રે માહારો ગીરધારી ક-૩
૩ કોહો કેમ રહીએ રે કાંહાંનુડા પાખે ક-૪
૪ ભલે પધારો રાજ આનોજી ભોવન તમારૂં ક-૪

૫ હું તો તેણે મોહી રે કાંહાંનજી કામલીવાલે ક–૪
૬ હું વારી રે ગીરધારી પર વારી ક–૪
૭ કાંહાનડ બોલી રાજ બોલપણ નત્ર કીજે ક–૪
૮ મુને ગીરધારી ભાવે બીજો મારે ચીત્યે ન આવે ક–૪

हिन्दी पद–२, कवीर, पृ. १. सारंग रागनाः–हिन्दी पद–१, परमानन्द; १, माधो; १. परमानन्द ४, सूरदास; ३, परमानन्द. अने १ नाम वगरनुं अपूर्ण (हिन्दी पदो) राग गूजरीनांः १ कूलनदास, २ परमानन्द १ मीरां, १ सूरदास. अने २ कवीर. हिन्दी पदो २२ राग सारंगनां १ कवीर अने १ तुलसीदासनां आमां वच्चे वच्चे छे तेम भगवद्गीतानां १४, ८, ९ अने १२–१३ पानां आमां बंधायलां छे.

અં. ૧૪૩–ખ–ભગવદ્ગીતા–(ગુ. ક. ભા.)–રામભક્ત–(ર. સં. ૧૬૬૦)–(લિ. સં. ૧૭૨૯)–પૃ. ૮–૨૧–(તૂટક.)

(પૃ. ૧૪, ૮–૯, ૧૨–૧૩, ૧૫-૩૧. આ ક્રમે પાનાં બંધાયલાં છે:)

આરંભ–...ભીમાંત

મન બુદ્ધિ ઇન્દ્રી તેહના નહી ઠાંમ તાંહાં રહી દૃષ્ટ કરાવે કાંમ
તે માટે ઇન્દ્રીય વશ કરો સો ગુણને રાષો પરો
એ જીતેં જીત્યોં સંસાર અરજુન એહવૂં જ્ઞાન વિચાર
જ્યોગ સાહાસ્ત્ર બ્રહ્મ વિદ્યાય કર્મપ્રસંસા ત્રતીયોદ્ધાય શ્રી । ૩

અન્ત–એ યોગ શાહાસ્ત્ર નર નારી ગાએ તેહનાં બ્રંહ્મહત્યાદીક પાતીક જાએ

× × × ×

રહીત કાંમના મિં સ્તુત્ય કરી.........
વેદાંત મત ગીતાનું જ્ઞાન તે ઉપર કીધૂં આક્ષાંન
શ્રીગુરુચરણકૃપાયેં કરી અમૃત હરીરસ મુકો ભરીં
જ્ઞાન વતી કરી પીસે જેહ મુક્ત રૂપ નર જાણીએ તેહ
સંવત પોહસ સાઠોતરે આસો માસ પક્ષ ઉજલે
દીન દ્વાદસી નિ રવિવાર કથા હવી પુરણ વીસ્તાર
જ્યોગ સાહાસેં બ્રંમવીદ્યાય શંન્યાસયોગ અષ્ટાદશોધ્યાય.

ઇતીશ્રી ભગવતગીતા સંપુર્ણં શુભં ભવતુ । કલ્યાંણમસ્તુ । સંવત ૧૭૨૯ વર્ષે કારત્તગ વદિ ૪ ભોમે લપીતંગ ભગવતીદાસ શીરંગજી નાગર વંભાયતી પટલ દેશવ અર્જુનનેં વાંચવાને અર્થે જોહાં વાંચો તાંહાં સંભારસો ઘાઠી વાંચજો બાંધી મુકસો માં. यादृष्टं पुस्तकं मैं दृष्टा... श्री.

વિશેષ-૧ આ ગ્રંથની વસ્તુ, રચનાર આદિ સંબધમાં જુઓ અં ૫૨ ચ-નાં વિષયાદિ, અને વિશેષ; ઉપરાંત જુઓ અં. ૫૪-છ પાને ૨૧-૨૨ મે; અને અં. ૯૦-૪ તથા અં. ૯૭-ગ.

૨ ૩ જા અધ્યાયના અંત ભાગથી તે ૧૮ મા અધ્યાયના અંત સુધીનો ભાગ આ પ્રતિમાં લખેલો છે.

અં. ૧૪૩-ગ-પદ હારસમેનાં-નરસિંહ મેહેતો પૃ. ૧-૪ (તૂટક)

વિષયાદિક-

રાગ રામગ્રી-૧ સદા તુ દયાલ હું દીન દામોદરા ઇંદ્ર નાથ તું જો એહેવું વીચારી.
એહેવું નાંમ જાણી નરસઈઓ જપે હર્બે રાક્ષસ રણે રચે બીજ લાગે. ક. ૫.
૨ માહરે તાહરા નામનો આસરો તું વ્યના સાર કોણે લે રે માહારી.
૩ વ્યભચારાશું પ્રીતડી તું તો શ્રીરંગ રાતો.
કેદારો-૪ કોણ આગલ્ય જઇ વીનવું વીઠલા કંથ કમળા તણા શું વીચારો.
૫ દયા આણી દાંમોદરા સીગ્ર સેવક તણી તું રે માહારો ધણી વીશ્વ જાંણ્યો.
૬ પરણીને પારકે હાથ્ય શું ભાલબ્યાં બીજ નાવી રે કંથ તું(જ)ને.
૭ તમો કસા ઠાકુર હું કસો સેવક જો કર્મચા લેખ લખ્યા ન જાએ.
૮ હારને કાજે શું હઠ કરો સાંમલા યાચવાને તાહારે દ્વાર આવો.
૯ નંદના નંદ કાં વાર લાગે ધણી દૂરીજંન લોકને શું હસાવે.
૧૦ પ્રથમ પ્રીત્ય માંડી હાવેં શું રહો સાંભલી ન્રુન તાહારે હવે થઇ રે આજ.
૧૧ હારને કાજે શું વીલંબવારમાં ધણી વોહે રે વૈડૂર્યે કૌસ્તભમાલા.
આસાવરી-૧૨ ઠાકુરે માહારો દમોદર જેણે સાથ કરી સંભાલ રે.
૧૩ શ્રીદાંમોદરજીના ગુણને ગાતાં તે જન દુખીઆ ન હોયે રે.

વિશેષ-૧ નરસિંહ મેહેતાની સાચી કૃષ્ણભક્તિ જાણવાને જૂનાગઢના છેલ્લા હિંદુ રાજા મંડલિકે દામોદરજીના મંદિરમાં દરબાર ભરી એક રાતમાં દામોદરજીની મૂર્તિ પોતે પોતાના કંઠમાંનો ફુલનો હાર પહેરાવે તો તું સાચો ભક્ત, નહીં તો તને જીવથી મારીશ એવી પ્રતિજ્ઞા કરી અને નરસિંહ મેહેતાને પ્રભુએ હાર પહેરાવ્યો, એ પ્રસંગનાં આ પદ છે.

૨. હાર સમેનાં પદ એ નામે જે પ્રતિઓ મળે છે તેમાંની આ એક જૂની પ્રતિ છે. હારમાળાને નામે પ્રકટ થયલી પ્રતિઓમાં જેવી આખાયે પ્રસંગની શૃંખલાબદ્ધ સકલના મળે છે તેવી સંકલના આવી હારસમેનાં પદવાળી પ્રતિમાં સામાન્ય રીતે નથી હોતી. પણ 'હારસમેનાં પદ'માં માત્ર નરસિંહ મેહેતાએ જ હારના સમે કાઢેલા અંત કરણભર્યા ઉદ્ગારો ગોઠવેલા હોય છે. આવી ઝીણવટથી બન્ને જાતની જૂની જૂની પ્રતિઓ અવલોકી નિસ્તાર કાઢવામાં આવે તો 'હારમાળા' અથવા અને 'હાર સમેનાં' પદ એ (બે) જૂદી જૂદી ધાટિની કૃતિઓ લાગશે અને આ સવાલનો ઉકેલ સમજપૂર્વક આણી શકાશે

નં. ૧૪૪–ગુરૂશિષ્યસંવાદ–જીવનદાસ–(ગુ. અ. કા.)–
(ર. સં. ૧૭૯૮)–(લિ. સં. ૧૭૯૮ ?)–પૃ. ૧–૩૬.

આરંભ–શ્રીગણેશાય નમઃ અથ શ્રીગુરૂ...... (શિષ્ય સંવાદ લખ્યો) છે. રાગ ધન્યાશરીનો ઢાલ,

પ્રથમે પ્રણુંનિ ગુરૂ......(દેવજી) મુલ પ્રકૃતિ કરે જેહેનિ શેવજી ૧
માયા વડે બહુ ભાસે રૂપજી પોતે નિર્ગુણ અકળ અરૂપજી ૨
ગુર શિષ્ય પોતે પરમાનંદજી જુજવું ભાસે માયાદંદજી ૩
પંચ બ્રહ્માંડ સઘલે પોતેજી ન મીલે કાંઇએ જોતેજી ૪
નામ આરાંક્યા શીશ સુજાંણજી ગુર પરમાત્મા છે પરમાણજી ૫
બુદ્ધ પરમારથ નિવર્તિ ગ્રંથજી ગુરૂક્રિપાયિ પામુ અર્થજી ૬
નિરમલ બુદ્ધિ આપો નાથજી પૂછું પ્રસ્ન જોડી હાથજી ૭

ઉથલો: } પુછુ પ્રશ્ન ગુરદેવ સ્વામિ સંસારનિ ઉત્પત્ય કોહો
શિષ્યોવાચ } સ્થિતિ નાશ તે કયમ થાયે જીવભાવ કોણ ગ્રહિ રહ્યો ૮

અન્ત–ગુરૂ પરમહંશે કૃપા કરી તાહરે અનુભવ ઉપનો માંહ્યથિ
કેહે દાસ જિવન સમજી સખ્યા એ બ્રહ્માનન્દ સ્વરૂપથિ ૫૧
સંવત સત્ર અઠાણુંએ સ્રાવણ શ્રુધ બિજ· દિંન
ગુરૂવારે ગ્રંથ પુરણ થયો કો સમજે હરીના જંન ૫૨
એ ભાવ પ્રિસરૂં જે કો સાંભલે ગુરૂશિષ્ય કેરો સંવાદ
તે સકળ તીરથ ઘેર્ય બેઠાં નાહે ઉપજે મન આનંદ ૫૩
એ કડુઆં બાર ને ચર્ણું ચ્યારશેં દશ અર્થ કરી સમજે નર જેહ
તે નિશે ગ્નાંનગંગા માહાં ઝીલે ફરી ધરે નહીં દેહ ૫૪
ભાવ દેહ ધર્યો તે થયો સફળતા નિત્ય સંતસંગત્ય શેવા કરી
જે નરનારી જંન ગાય અનૂભવે તો ભવસાગર સહેજે તરે
નગ્ર વૈરાટ ને ધોલકા મધ્યે વાસે પાસે હરીજંન
ગુરૂ ગોવિંદની ક્રીપા થકી તે બોલ્યા દાસ જીવંન ...

કૃતઃ ભક્ત જીવનદાસઃ લષિતંગ દાસનાદાસ
રાંમજી સત્ય છે રામાનમઃ રાંમજીઃ–

વિષયાદિ–૧. આ અધ્યાત્મજ્ઞાન, આત્મયોગ અને ૨
સંવાદ દ્વારા કવિએ ૧૨ પ્રશ્નોના ઉત્તર સરળ તેમ જ રસભ
છે: ૧ સંસારની ઉત્પત્તિ, ૨ યથાર્થ બુદ્ધિ કેમ થાય, મન
આત્માનો અનેકરૂપે આભાસ. ૪ બ્રહ્મ અદ્વૈત છે તો જુજવાં

૨. આના કડવાં ૧૨ અને કડીઓ ૪૧૦ છે. રાગ ધન્યાશ્રી આખાએ ગ્રંથનો છે, એમ સમજાય છે.

વિશેષ-૧ કવિ ધોળકાનો છે. આ ગ્રન્થ છપાયો જાણવામાં નથી.

૨. આ લાંબી પાનીયાં પ્રતિ છે. કુલ ૩૬ પાનાં છે, તે કરપાયલાં તેમ છતું છે; બાલબોધ લિપિમાં લખેલાં છે. કોકોક પાનામાં બાજુએ ગ્રન્થની પુનર્વાચના થતાં કાંઈક કાંઈક સુધારેલું અને ઉમેરેલું જણાય છે.

૩. ગ્રંથ સારો, સરળ, બોધક અને પ્રકટ કરવાયોગ્ય છે.

અં. ૧૪૫-જ્ઞાનગીતા-(ગુ કા.)-નરહરિ-(ર. સં. ૧૬૭૨)-(લિ. સં. ૧૭૬૭)-પૃ. ૧-૨૯

श्री गणेशाय नमः ॥ श्री पुरुषोत्तमाय नमः ॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥ ज्ञानगीता प्रथ लिख्यते

परात्परं परं धामं परं ज्योतिः परं पदं । परमात्मा परं तत्त्वं नमस्ते पर्मकारणं ॥ १ ॥

विश्वेश्वरं विश्वनाथं विश्वात्मा विश्वतोमुखं विश्वंभरं विश्वरूपं विश्वमूर्तिनमो नमः ॥ २ ॥

રાગ ધન્યાશ્રી ।। પ્રથમિ પ્રણમૂં નીરંજન દેવજી મૂલ પ્રકૃત્ય કવિ જેહની સેવજી
સહાંથી ઉપનો પુરૂષ અહંમેવજી સરજિ સંવરિ તે અવશ્યમેવજી ।।૧।।
ઢાલ ।। સરજિ પાલિ સંવરિ તેહનિ ક્ષણુ ન લાગિ વાર
મૂલ પ્રગત્ય પરબ્રહ્મથી ઉપનો ત્રીગૂણું અહંકાર ।। ૨ ।।
સત્વ ગુણુ તે વિષ્ણુ કહીયિ, રજો ગૂણુ બ્રહ્મા રૂપ
તમો ગૂણુ તે રુદ્ર કહીયિ, એ સગૂણુ બ્રહ્મસ્વરૂપ ।। ૩ ।।
તમો ગુણુ થકી હવો સ્થૂલ સૂક્ષમ ભૂત વીસ્તાર
રજો ગૂણુથી ઉભય ઈંદ્રી ઉપનાં નીર્ધાર ।। ૪ ।।
સત્વ ગૂણુથી અંતઃકર્ણુ મન બૂદ્ધ ચીત્ત અહંકાર
એ તત્ત્વ ચોવીસે કરી હવો સ્રષ્ટિનો વીસ્તાર ।। ૫ ।।
શ્રીજ્ઞાનગીતા ગ્રંથનો એ આદિ મંગલાચર્ણુ
ગુરુ બ્રહ્મ ચૈતન્ય પ્રસાદિં પામ્યો નીરંજન શર્ણુ ।। ૧૧ ।।
કવિ નરહરિ સહૂ સાંભલો એ યથાર્થ પ્રગટ કર્યું
ગુરુભક્તિ કરતાં સંતસંગિ અનૂંભવીએ પદ લહ્યું ।। ૧૨ ।। ।। કડવું ૧
અન્ત-સીદ્ધાંતનૂં સીદ્ધાંત એહ જ જે કીજે કૃષ્ણચિંતન
ગુરુ બ્રહ્મ ચૈતન્ય તણિ પ્રસાદિ પામ્યો તે રામરતંન ।। ૧૭ ।।
એ જ્ઞાનગીતા હવી પૂરણુ હરી ગુરુ સંત પસાય
પદ બત્રિસ ત્રીસ નિ કડવાં સત્તર સાંભલિ દુઃખ જાય ।। ૧૮ ।।

દ્રુપદ માંહી સત્તર સુંદર ઉત્તમ શ્લોક પચવીશ
એ એકાગ્રંથે અનુંભવિ તેહનિ સદા મલિ જગદીશ ॥ ૧૯ ॥
સંવત સત્તર બોહોતરયો શુકલ પક્ષ કાર્તિક માસ
પ્રતિપદા ગુરુ વાસરિ હવો પૂરણ ગ્રંથ પ્રકાશ ॥ ૨૦ ॥
કહિ નરહરિ રહિ રાપયો એ અર્થ જ્ઞાનગીતા તણો
પરમ પદ તો સુખિ પામો જે એ રાસ પરબ્રહ્મનો જાણો ॥ ૨૧ ॥
કડવાં ૧૭ સંપૂર્ણ ॥

શ્લોક-पठितो वा श्रुण्वतो वा चिंतितो वा पुन. पुन ।
तेन तन्मयतां याति मिदं स्तोत्र च (स्तोन चैदिद)मभ्यसेत् ॥ २९ ॥

દ્રુપદ ॥ રાગ ધન્યાશી ॥

કરતાં નીર્મલ ભકત્ય તાપ તે ત્રણ્યં વામિયિ એ ॥ ૧ ॥
કીજિ કીજિ દૃષ્ટિ સમાંન માંન મછર હુંતૂ ટાલીયિ એ
સદગુરૂ સંતનિ સંગિ કેવલ કૃષ્ણ નિહાલીયિ એ ॥ ૨ ॥

*   *   *   *

એમ કહિ નરહરિદાસ મુહુનિ વાસ તે ચરણે આપીયિ એ ૬ પદ ૧૬

રાગ ધંનાશી ઢાલ વધામણાનો ॥

શષી આનંદ અંગય ન માય કૃષ્ણજીએ કીપા કરી એ ॥
મુહનિ આપી રે નીરમલ મત્ય સાર જ્ઞાનગીતાએ ઉચ્ચરી એ ॥ ૧ ॥
બ્યંસિ ઉપરિ પદ ત્રીસ જગદીસિ ઉપજાવીયાં એ

×   ×   ×   ×   ×

અજ્ઞાન અંધારી રાત્ય જ્ઞાનગીતા શસી ઉદયો એ
રમતાં હરીશું રાસ ત્રાસ ભરમ સઘલો ગયો એ ॥ ૬ ॥
પાંમ્યો પાંમ્યો ધરણ શ્રીકાંત હરીગુરુ સંતિ કીપા કરી એ
નરહરિ નામી શીશ તજો રુદયાઇ રહેયો શ્રીહરી એ ॥ ૭ ॥
વલી વલી કરૂ પરણાંમ સ્વામી વીનતી ધરીયિ એ
ઇમ કહિ નરહરીદાસ મુહુને સ... લિયિએ ॥ ૮ ॥ પદ ૧૭ ॥

इतिश्री ज्ञानगीता स्तोत्र ब्रह्मविद्या निरूपण वेदान्तो शास्त्रोक्तं संपूर्ण । समाप्तम् ॥
संवत् १७६७ वर्षे जेठ वदि ३ बुधे.

વિષયાદિ-૧. આ જ્ઞાનગીતામાં બ્રહ્મવિદ્યાનું નિરૂપણ વેદાન્તશાસ્ત્રની રીતિએ કવિએ સરળ અને રસભર વાણીથી કર્યું છે.

૨. કડવાં ૧૭, પદ ૨૩૦, દ્રુપદ (પદો) ૧૭, અને શ્લોક ૨૫ (વેદાન્તના પ્રમાણસૂત ગ્રંથોમાંથી લીધેલા) છે. આ ગ્રંથની પદબંધની રીતિ આ છે: એક દ્રુપદ રાગ ત્રણથી ચાર કડી; પછી પદ સંખ્યા, પછી એક શ્લોક, પછી 'દેશી ચાલની' એક કડી, પછી ઢાળ અને તેની સામાન્ય રીતે ૯ થી ૧૦ કડી. કદિમદિ ૧૨–૧૨ અને ૧૬–૧૬ કડીઓ પણ હોય છે.

વિશેષ–૧. આ ગ્રંથ છપાયો જાણ્યો નથી. આ કયા નરહરિની ભગવદ્‌ગીતા પ્રા. કા. ગ્રંથ ૩૧ માં પ્રકટ થયલી છે. અત્યારે એ પુસ્તક ઉપલબ્ધ ન હોવાથી કવિ નરહરિ સંબંધમાં કાંઈ વિશેષ જણાવી શકાતું નથી. ગ્રંથ સં. ૧૬૭૨ માં રચાયો છે. નરહરિ, ગોપાળ અને બૂટા એ અખાના ગુરુભાઈઓ લેખાય છે આથી તે ત્રણ ત્રણેના ગ્રંથોના રચનસમય ઉપરથી અખાનો સમય નિશ્ચિત કરી શકાય એ સંભવિત છે. નીચેનો પ્રાસ્તવિક દોહરો વિચારવાયોગ્ય છે:

> અખે કીધો ડખો, ગોપાળે કીધી ઘેંસ,
> નરહરિએ કીધી રાબડી, બુટો કહે શિરાવા બેસ.

૨. પાનીયાં પ્રતિ છે. પાનાં ૨૯ છે. દરેક પાને ૮–૮ લીટી છે. બાલબોધ લિપિએ પ્રતિ લખેલી છે. અક્ષર સુંદર અને મોટા છે, મરોડદાર છે. શૈલી લગભગ શુદ્ધ છે. નામ અને ક્રિયાપદ આદિનાં રૂપોની જોડણીમાં હ્રસ્વ, દીર્ઘ, અનુસ્વાર અને વરડુ ઉપર ધ્યાન અપાયલું છે, જ્યારે કેટલેક સ્થળે શબ્દોનાં હ્રસ્વદીર્ઘમાં ચિવટ જોઇએ તેવી નથી રખાઈ. પ્રતિ કરપાઈ ગઈ છે. પાનાં ખવાયાં તેમ જર્જરિત થયાં છે. પ્રતિ પુનઃ લખાવી લેવા જેવી છે.

૩ ભાષા જૂની છે, અને તેના સરકારો, રૂપાખ્યાનો સામાન્ય રીતે મૂળ રૂપે જળવાયલા છે. લિપિસંવત પણ અઢારમા શતકની ત્રીજી ચોકડીનો છે

૪. આ ગીતા સટિક છપાવવા યોગ્ય છે. કવિનું વેદાન્તશાસ્ત્રનું જ્ઞાન રસભરિત અને વાંચકને છક કરી નાંખે એવું છે.

ग्रं. १४६–प्रेमरत्नाकर–(हिं. फ.)–रतनपाल दत्त–(लि. सं. १८३९)–पृ. ७–८, १३–२८ (तूटक)

आरंभ–(પહેલાં ૬ પાનાં નથી એટલે રીતસર આરંભ નથી.)

> रीझो आवे मत रीझे बुहेरो कियारयौ यह कयौ हुने हुच्यौ कयौ
> यहे प्रेम मत वारयो याप सगयत बारो
> मन रिच मन विच कावे करि वाहित न कैं धुकयौं
> वाही एक ज्योंने नहि आने मत तब वाकी
> वहे जाने यह पारिगति हैं चुरयौं ॥ ३१ ॥
> लभ्यौते ए कंगो दुसरोः
> जगपननीको भाव कृष्णदेव कनहीं कह्यौं
> तुमरी मोपें आव सूरको प्रेम सावर घरमसो ॥ ३२ ॥

अन्त–जूगजूगकी रति बढायें वेर्वी राजानकी सभामें पूठायें वे कों आठो गून·
प्रेमी न क्यों प्यारयो है फपारयो इन काहुहीकों [गायु हैः
जगत भगत सूनी सबको सुनायो हैं
सूरजीके वंस राजा सगरको सगरेनि
सत्व जूगमांहि जेंसें सागर घना थुहैं
त्यांही कूल मांहि सोम वंसके रापूत
भइया रतनजू के प्रेमरतनाकर बनायो है १७४
येही प्रेम धरमपाल जुके रतनपाल जूकी
मदन गोपाल जू श्रीपाल रहेयो करोः १७५

यइतीश्रीमन्महाराजकुमार जदुवंसावतंस यै श्री रतनपाल जु निरचते प्रेम रतनाकरें पंचमस्तरंगः५ः प्रेम रतनाकर समपूरणः लपीतंग गढवी हरनाथ वरसडा जे वांचे ते रांम रांम माहाकाली जेयोः समत १८ योगण चालीस चइत्र वदे ७ वार बुधे संपूरण लषो भरुच मधे ।

विषयादि–१. આ હિંદી કાવ્ય છે. આ એક પ્રકારની પ્રેમગીતા છે. કવિ તેને પ્રેમરત્નાકર કહે છે. એટલે તેને અનુસરીને આ કાવ્યના પાંચ તરંગ કરેલા છે. બીજા તરંગની (પહેલા તરંગથી ચાલી આવતી સંખ્યા પ્રમાણે) ૩૧ મી કડીની પંક્તિથી પાંચમો તરંગ પૂરો ૩૧ થી ૧૭૫ કડી એટલો ભાગ આ પ્રતિમાં છે. સમજાય છે તેમ ૨ જા તરંગમાં નીર અને સુરજનો પ્રેમ, ૩ જામાં ચકોર અને ચંદ્રનો, ૪ થામાં ભ્રમર અને નલિનીનો, સમુદ્ર અને વડવાનળનો અને પાંચમા તરંગમાં દુધ પાણી, સીગી મછ, પારેવા આદિના પ્રેમ વર્ણવ્યા છે.

૨ કડી ૩૧ થી ૧૭૫ છે. પાંચે તરગમાં પહેલા તરંગથી આવતો ૩૧ સંખ્યા ક્રમ ચાલુ છે.

૩ પ્રવીણસાગર સાથે આ પ્રતિનો વિષય મેળવવા જેવો છેઃ કઇક કંઇક સામ્ય જણાય છે. સોમવંશી સગરવંશજ રતનપાલે રચેલો આ ગ્રન્થ છે.

વિશેષ–૧ પ્રત તદ્દન છે. બાળબોધ લિપિએ લખેલી છે. પણ ભાષાબાંધી ગુજરાતી લિપિનો મરોડ ઘણો ખરો દેખાય છે. (વરડુ)ની સહા પણ કદિમદિ 'ઋ'કાર (૮) જેવી છે. તેમ મધ્યે મધ્યે અક્ષરના મરોડનું ઠેકાણું જ નથી રહ્યું. આરંભમાં કડીસંખ્યાનું ઠેકાણું પણ વચ્ચે વચ્ચે જણાતું નથી. પ્રેમગીતા પૂરી થાય છે તે પછીનાં પાનેથી સંખ્યા તો નોંધેલી નથી અને તે પછીની સહીઆની લેખન હથોટી પણ વચ્ચે વચ્ચે બેધારી થઈ ગઈ છે.

૨. આ પ્રેમગીતા પછી ભરૂચ, આમોદ વગેરેના સંવત ૧૮ અને ૧૯ મા શૈકામાં નામાંકિત થઈ ગયેલા ઠાકોરો, પટેલો આદિની પ્રશંસા ને શૌર્યનાં છૂટક છૂટક કવિતો છે. જો કે આ કવિતો મોટી મોટી રાજભક્તિઓનાં નથી. પણ તે સમયની સ્થાનિક ઐતિહાસિક વિગતોમાં સાંકળની ગરજ સારનારાં થઈ પડે એમ છે. અને એ દૃષ્ટિથી એ માર્ગદર્શક છે.

અં. ૧૪૬-ખ પ્રકીર્ણ સવૈયા, કવિત્ત આદિ પૃ. ૧-૪

૧ કાલિકાઃ ગઢ બોધ હુતું સદાસૌંર્ય ભાંજણ ગર્જા· કાંઇ મુલખ દલે ન જ
કર્લઅુ વાહણ હતુ પગ ખેરી હરાઃ ઢાલ વરાટરી પાન ઢર્લઅુઃ ૧
લયાં રાવરીસણ વેર ભાંજણ લયાંઃ આંમાના દાર પેંડ નરદ અહૈડાંઃ
જાહરાં માલં ભીક દેસં દાજ સાસાઃ જોધ હર્વથી અ્ન રાંન જહૈડાંઃ ૨
દધ કાવણ લગા બર્લ હતુ પુર્જા ધજાઃ કારણા પરસખંડ સરસ કહ્ઈઅુઃ
નીપણાં તણાં એહ તુક સાસનઃ ભાવ ભાવતં અમાર જુધ વહ્ઈઅુઃ ૩

નોંધ આ ચારણી ભાષાનો સવૈયો છે.

પછી પ્રવીણ સાગરમાંનાં ૫ કવિત્ત છેઃ

૧ બંધે પરેચ જુદે પિંજરા દોઉ એકકોં એક ધરિ વિસનાં
૨ બનકી જો લતા કે હેરાંન લગી ગેહેરાંન લગી સો ઘટા ઘનકી
૩ પાનીકા જંતુ કાંહા પેહચાનત ગ્રીષમકો તપકી ગરદીકી
૪ સુર સસીન મરીચ પ્રકાસિતિ આગંહુનો મર હેં ઉજીયારો
૫ રાગદ ન્યાયુ ચલૌં સોગીલુ ચલ. સાગર કયો તરિ હેં કરિ જ્યૌરા

૨. રૂપક હામેદખાંનૂ(૩, ચારણી ભાષાનાં છે):

વર્જ રોર્જ પરબાંધસા સર્જ આકરવટાઃ બરદવર્ત રર્જ કલ તણા બાંનાંઃ
ચાઅુર્ન દાઉરા આજ અર્ધ કે ચડા **બાબીઆંરા** ઉરા અસા વાંજા. ૧
તે વહાર્વ રાજ જોધ આભ તણા મરદ મરદાં ઘણાં બ(બા)ર માસાઃ
કરાં બર્લ વદીતામાલ આપણ કવાં **પાંન હાંમદ** તણા ચાલ પાસાઃ ૨
સાર્ય કો બંસરા ઉજાલણ સહીએ કહીએ અ્ આરાં અર્ચ જ કેહાઃ
નાહરાંથી અ્ આકુત દાનરાં આજ બાહાદર તણાં ઘરાં એહાઃ ૩

૩. કિસનનાં ૨ હિંદી કવિત્તો છેઃ

૧ કારી કારી કારી લાષકી કરારિ જોરી
૨ ઉકતિઉ પાંઇ પેતી ઉમગ ચાંઈ કીનન

૪. કેશવનું ૧ હિંદી કવિત્ત છેઃ

હરનાથ કે નાંમ અનાથ અુધાર બારન તારાં સો બાત સતીમેં.

અં. ૧૪૬-ગ-પાવાના ધણીની વંશાવલિ (ઐ-ચા. ગર) પૃ ૧-૪ (તૂટક)

આરંભ-વંશાઉલી પાવાના ધણીની.

પ્રથમ રાજા ચત્રભજઃ વછઃ કછ. નલઃ બાહવઃ વીક્રમઃ વણવીરઃ ચાંગડ;
સોમ; સાંતલ; સંજલઃ કરણઃ બંદેશાલઃ માલદેઃ પ્રથીરાજઃ પ્રથીરાજની માતા

કરમેતી બાઈ તૂઅરે મીહર અનંગપાલની દીકરી તે કરમેતી બાઈ ત. રાજલોક પ્રથીરાજનાં ત. બીજાં રજપૂતાની ત્રીઆં સતાવીસ હજાર જમ. હરે ચડીઆુઃ ત. રાજા પ્રથીરાજે પાતસાહદીના સાર્થ સાકો. કરો એંસી હજાર સાતર્સ રજપૂતાં સ. કામ આર્વ્યા.

મધ્ય-સવત ૧૨૯૬ સાવણુ સૂદિ ૫ ગઢ ભેદુ હમીરના કૂઅર બે કાઢા નરબદ બૂદીર્મ્ં રહો રતનસી ગઢ ગાગરેર્વિ આવુ...અચલદાસના કૂઅર ત્રણ કાઢા પાલણસી પાવે આવાઃ સારાં ચારસેં અસવારા સ. ચાંપાનેર ચાંપો ભીલ રાજ કરે તેની તણુ જોઇ ઠકરાતે સોના રૂપાને બેડે પાણી આર્ણુ તેવી નગર હાટ તેવા સુહેલ જલૂરા રાજાના જેવી તારે પાલણદે તરસા આર્વ પાણી હાજરે નુતૂં તારે પાધરા ચુરે આવા તે પાણી પીધૂં ને વળતુ પૂછૂ જે કીઆરા રાજાની ઠકરાર્ત તારે કેહેજે ચાંપા ભીલની જગો છે તે પીધા થકી રાવળ નામ ધરાવૂ ચાંપા ભીલની દીકરી પદમણી... પાલણદે પરણા ચાંપા ભીલને મારીને ઠકરાર્ત લીધી તે પાલણદેને પૂત્ર આવુ તેનૂં નાંમ ગંગાદાસઃ નુ રઘનાથઃ......જેસંગદેઃ નુઃ પતાઈઃ પતાઇની માતા હીરાંજી બારરીઆંણી;

અન્ત-રાવલ પતાઇ ચઉદ હજાર બર્સ રજપૂતા સુ કાંર્મ આઆઃ સમત ૧૫૪૧ પોર(સ) સૂદ વદિ આદીર્ત પાતશાહ મેમંદ બેગડાસૂ સાટુ કર......રાએસંગ માંડવગઢના પાતસાર્ન મલીર્ન...મેમદાવાદ આવીર્ન બાધી બેગડા કર્ન વેર લીધૂ તે રાએસંગને કુઅર બે પ્રથીરાજ ત મૂગર પ્રથીરાજ ચહુઆંણ ગેઆ મૂગર બારીએ ગઆઃ એથી વંચણુ થઇ મૂગરઃ નુ રાજધર નુ રાએસંગઃ નુ વજેસંગઃ નુ માનસંગ; નુ પ્રથીરાજ; નુ રાજધર; નુ ગંગાદાસ નુ ગભીરઃ નુ સાહેબસંગઃ નુ જશવંતસંગ.

ચહૂઆંણુ પ્રથીરાજ નુ વસનઃ નુ લપધીરઃ નુ ત્રંબકઃઃ નુ રાએસંગ; નુ હમીરઃ નુ અભેસંગઃ

વિષયાદિ-૧. આ, ચહુઆણુ વંશના પૃથ્વીરાજની પૂર્વના ૧૫ પૂર્વ પુરૂષોથી આરંભી એ વંશમાંથી ઉતરેલા પાવાગઢના રાવલ રાજાઓની વંશાવલી વિગતવાર આપેલી છે. એમાં આપેલી કેટલીક સંવત સાલો મહત્વની છે, અને આને આ વંશની પ્રસિદ્ધ વંશાવલી સાથે સરખાવવા જેવી છે. ભીમ સાથેના પાણીના વ્યવહારથી ચહુયાણ વંશજ **રાવલ** કહેવાયા, અહીં નોંધવાજોગ છે.

૨. ગુજરાત કરણઘેલાથી તૂટ્યું તે અરસામાં જ પૃથ્વીરાજના વંશજ પાલણે દેએ ચાંપાનેરમાં રાજ્ય ચલાવ્યું, એમ આ વંશાવલિથી જણાય છે. વળી આ જ રાવલ વંશના રાજાઓ હાલ બારૈયે રાજ કરે છે, એમ પણ આથી સમજાય છે.

૩. પ્રતિની લિપિની લઢણ કંઇક વિચિત્ર છે, ઉકેલતાં મુશ્કેલી પડે છે. ભાષા જુની અને નવા કાળના ગુજરાતીની ભેળસેળવાળી છે.

૪. પ્રતિ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે.

અં. ૧૪૬-ઘ પ્રકીર્ણ-છંદ, કવિત્તો આદિ (ઐ. ચા. કા) પૃ. ૧-૧૪

વિષયાદિ-

૧ જાદવરાણા (આમોદના)નાં ૩-૩ કકડીના બે છંદ છે. સામાન્ય પ્રશંસા છે. પૃ. ૧॥

૨ વખતેશ રાણાના ઉદાર આતિથ્યનો ૩ કકડીનો એક છંદ છે. પૃ. ૦॥

૩ વાત સિંહ અને સૂઅરની: છંદની ૩૮ કડી છે, ચારણી ભાષામાં છે. સિંહ અને સુઅરનો સંવાદ છે, કંઈક રસિક છે. પૃ. ૨॥

૪ લેઉઆ પ્રાગદાસનાં કવિત્ત તાપીના કાંઠાની આસપાસ મોગલાઈ કાળમાં, સુબાઓ સાથે બાથ ભીડી ઝઝુમનાર પટેલ પ્રાગદાસનાં પાંચ કવિત્ત છે. તેમાં દલુ પાદરીઆની પણ પ્રશંસા છે. પાનાં ૧॥

૫ દલુ પાદરીઆનાં કવિત્ત છે. એ પણ તાપી તરના કોઈ એક પ્રદેશનો, ઠાકરડો છે.

૬ અંબારામ દેશાઈનાં ૩ કવિત્ત છે.

૭ વડાલીના તખ્તેશનાં ૪ કવિત્ત છે.

૮ જાદવ કુલના ભગવાન સિંહનું ૧, ૯ દેહજવણી માવસંગનું ૧, ૧૦ દેહવાણના સોઢાનાં ૩, ૧૧ આમોદના પરતાપરાણાનાં ૩, ૧૨ ગુહિલ વાંકા રજપૂતનાં ૩, ૧૩ વડાલીના પીથલ રાણાનાં ૩, ૧૪ સાદિગઢના રાણાનાં ૩, ૧૫ ગુહેલ રાણા ભોજરાજનાં ૩, ૧૬ રાઉ મલેકનાં ૩, ૧૭ સીગામવાળાનાં ૩, ૧૮ દીપાનાં ૩, ૧૯ ચહુઆ ભાઈજીવાળાનાં ૩, ૨૦ રાઉ મલારનું ૩, ૨૧ આમોદનાં વખતાબાઈનાં ૩, ૨૨ કેસરાબાઈ, ૨૩ જેસલમેરનાં રાણા અને ૨૪ સધરાજ એ સહુનાં કવિત્તો છે.

વિશેષ-આ કવિતામાં ભાષા ચારણી અને લિપિ પણ અણઘડ હોઇને ઉકેલવી મુશ્કેલ પડે એમ

અં. ૧૪૭ કાવ્યો, પદો અને કીર્તનનો સંગ્રહ-ભક્ત કવિ રાજે-(ગુ. હિં. કાવ્ય)-૩૨૭ પૃ. ૧-૩૨૮ (તૂટક)

આરંભ-શ્રી રામજી સત છે અમાર એ છત છે॥ ચુસરા લખા છે (પૃ. ૧-૯) ॥ ચાલ ઝકતી ॥ ભાખા ગોજરાતી

સતગુરુને પરતાપ સંભારૂ સામર્ના એ જીભડીએ જસ ગાઉ સધારૂ કામર્ન
કહે રાજે રૂઘનાથ રૂદમાં રાખીએ એ ભગત આપ ભગવંત ભવો ભવ
દાખીએ ॥ ચુસરા ॥ ૧ ॥

એ ભગત વીના ભગવાંન અફલ અવતાર છે। જે જાંણ્યું નહી જગદીસ
પસુ નરનાર છે

કહે રાજે રઘનાથ ભજીને માંગીએ । પણ બીજી એક વાત હૈએ નવ
આણીએ ॥ ચુસરા ॥ ૨॥

વિશેષ-૧. આ આખોયે ચોપડો કવિ રાજેનાં કાવ્યો, પદો અને કીર્તનોનો છે. આધ્યાત્મિક જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, વેદાંત, કૃષ્ણ અને રામભક્તિ, તેમ જ કૃષ્ણની બાળલીલા, રાસલીલા વિગેરે લીલાઓ, ધર્મ અને નીતિનો સદુપદેશ, આદિ વિષયો આમાં સમાવેલા છે.

૨ આ ચોપડામાં રાગ કે છંદ અનુસાર વિભાગ પાડી તેને લગતાં પદો, કીર્તનો ક્રમ સાખડા તારવેલો છે; જો કે એ સંખ્યાક્રમ જોઇએ તેવો ચોક્કસ નથી, જેમ કે ચુસરા, ચોખરા, કુડલીયા, છપ્પા, કવિત્ત એની અલગેથી કઢીને પૃથક પૃથક પદમાં ગણી છે ત્યારે ૩-૩, ૫-૫, ૧૦-૧૦ અને એથી પણ વધુ કડીવાળા આખાયે પદની એક જ સંખ્યા ગણી છે. એટલે કડીઓ ગણીએ તો કુલ સંખ્યા પદસંખ્યાથી લગભગ ચારપાંચ ગણી બણી સકાય.

૩ પ્રતિ લીટી દોરી ગુજરાતી લિપિએ લખી છે. આખો ચોપડો એકધારીએ લખ્યો નથી; આરંભનાં ૫ પાનાં લગાર છૂટથી લખાયાં છે, તેમ એ પાનાની પહોળાઇ પણ ટુંકી છે, ત્યારે પાછલાં પાનાં (૫૪-૩૧૬) વિશેષ સંકડામણથી લખ્યાં છે. તેમ પાનાંની વધુ પહોળાઇ છે. છેવટનાં ૧૦ પાનાં ટુંકા છે અને છૂટથી લખાયાં છે.

૪ આખાયે ચોપડાના લખાણની જોડણી શુદ્ધ છે, માત્ર હ્રસ્વ 'ઇ' જેવી વસ્તુ લહીઓ જાણતો હોય એમ લાગતું નથી. કોઇક પાને છેવટના ભાગમાં કાગળ બરોબર ન હોવાથી પૂરી લીટી લખી નથી, એક બે પાનાં કોરાં પણ છે, છતાં સંદર્ભ તુટ્યો નથી.

૫ પાનાં બાંધવામાં કંઇક આડુંઅવળું અંત ભાગમાં થયું છે. વચ્ચે પાનાંમાં ૨૪૭ પછી અંક બેએક પાનાનો નથી, તેમ ૨૫૦ અને ૨૫૧ મું એ બે પાનાં નથી. ૩૧૩-૩૨૧ પાનાં પહેલાં બંધાઈ ગયાં છે સમજાય છે, તેમ ચાર પાંચ ચોપડાઓમાંથી ઉતારીને આ એક ચોપડો લખાયેલો છે.

પાને ૨૩૨ મે આ નોંધ છે: "ચુપડુ પોરણુ વળી બીજા ચુપડાની વીગત **આંબડાના પોહાવાળું......**"

પાના ૨૩૫ની પાછળ આ નોંધ છે. "ચુપડુ બીજુ પોરણુ તરીજી ચુપડીનું વિસ્તાર લખુ——સુધી નાંહાંની આંબડાના પોહાવાળી."

પાને ૨૩૫ મે નોંધ છે; "ચુપડી પોરણુ ॥ **મસરૂના** ચુપડાની વીગત લખી છે ॥ "**ચુપડુ ચોથું**"

પાને ૨૩૯ મે આ નોંધ છે; "ચુપડુ પોરણુ ॥ **ચુપડા આરથી આ** ॥ મોટા ચુપડાની વીગત લખી છે" ॥

પાને ૨૪૬ મે નોંધ: "જમલે સરવ ॥ ૫૫૯૨ ॥ "

પાને ૨૪૭ માંની પાછળ ॥ ૫૬૬૦ ॥ "

૬ પદોની અનુક્રમણિકા, દરેક પદની પહેલી પંક્તિ સાથે રાગવાર, વિભાગ પાડી નોંધેલી છે: જુઓ પાનાં ૨૨૯-૨૪૯; પણ તે અધુરી છે,

છે. પાને ૨૨૯ મે નીચેની નોંધ છે:

"પદ પૂરાં આઠસેં અઠ્ઠાસી લખાં બાવાશ્રી રાજેજીની વાણીની વીગત લખી છે ॥ ચુપડુ પેહેલુ **આંબડાના** પોહાવાળુ ॥ રાગ રામલી ॥ જાગુ મેરે પ્રાણ પીઆ - સોર ભઈ ॥ ૯ ॥ રાગ રામગી ॥ કોહાં રમી રજની રસીઆ ॥ ૪ ॥ રાગ ધનાસી ॥ હરી હાવે તમ આધારે રેહેવૂરે ॥ ૨ ॥ વગેરે"

૭ દરેક પાનાને મથાળે વિભાગનું નામ લખેલું છે, જે પાને એક પૂરો થઈ બીજો વિભાગ શરૂ થતો હોય તે પાને બે વિભાગની નોંધ છે.

૮ રાજે કવિ 'સતગુરૂ' હતા અને તેમના સંપ્રદાયના ભક્તો તેમનાં પદકીર્તનો ગાતા; તેવા એક ભાવિક ભક્તે સતગુરૂ રાજેનાં પદો અને કીર્તનોનો કરેલો આ એક અમૂલ્ય સંગ્રહ છે.

૯ આ કવિની **પ્રકાશગીતા** (અં. ૬૬-થ) અને **"સતશીખામણ"** (અ. ૬૬-દ) જોવા જેવાં છે; સ ૧૮૦૫ અગાઉ આ કવિ થઇ ગયો છે. અન્ય પદસંગ્રહ માટે જુઓ, આ જ પુસ્તકના અં. ૧૧૩-ખ, અં. ૧૧૩-ડ.

૧૦ આ ચોપડાનાં છંદો, કવિત્ત, સાખી, કીર્તનો, પદો, વગેરેની તારવણી નીચે આપી છે:

૫૦-૫૦ ના ચાર **ચુસરા** અને **ચુધારા** છે. (પા. ૧-૩૮) કુલ ૨૦૦ છે. પહેલાં ત્રણ સંસારની અસારતા વગેરેના અને ચોથો શ્રી કૃષ્ણની બાળલીલાનો છે.

પછી **૧૦૭** સવૈયા હિન્દી છે. માનસમુ, નરવાણી, વિજોગી અને વાતકલી પા. ૩૮-૫૪)

પછી કવિત્તો ૫૦ હિંદી છે; (૧૦૮ થી ૧૫૭) પાનાં ૬૪-૭૪.

પછી ગુજરાતી પદો છે: (પા. ૭૪-૧૪૬) બીલાવલ, ગુડી, માલવ, પરજ, કાફી, કેદાર, મારૂ, મારૂપાઆ પરજ. મલાર, માલવ પંજાબી, રાંમગ્રી ગરબા, ધવલધનાશ્રી, કલ્યાણ, કેદાર ચાપાધરી, સોરઠા, પરજ, રાગ કનક ગરબા, કનડી ગરબા, સામેરી, મલાર ચુતાલ, પરજઆપાધરી, પરજ, રાગ ધના આપાંન, ખભાતી, માલવ, સારંગ, સારંગ યા ગરબા, કેદાર યા હુસેની, અને કેદાર, ૨૯૩ (૧૫૮-૪૫૦).

પછી કીવત (કવિની) છપૈ (હિંદી) ૫૦ છે (૪૫૧-૫૦૦) પાનાં ૧૪૭-૧૫૪

પછી 'કીવત છપૈ ભાષા ગોજરાતી' ૫૦ છે (૫૦૧-૫૫૦) પાનાં ૧૫૪-૧૬૨

પછી કુંડલીઆ ભાષા ગુજરાતી ૧૦૦ છે (૫૫૧-૬૫૦) પાનાં ૧૬૧-૧૭૬

પછી ગુજરાતી પદો રાગબદ્ધ છે: સામેરી, ચાલ પાધડી, માલવ, સાખી રામગ્રી, મારૂ, સારગ, ચંદોલ ગરબા, કેદાર, મલાર, પરજ્યુ, કેદાર, કેદાર ગરબા, ધનાસી ગરબા, કેદાર ગરબા, ધનાસી, ધવલ ધનાંસી, ધનાંસી ચાલ મલાર, સામેરી, માલવ ગરબા, મેવાડુ ધનાંસી, દેવગાંધાર, સોરઠી, મારૂ, સાખી, વસતની મળી કુલ ૨૩૮ (૬૫૧-૮૮૮) છે. પાનાં ૧૭૭-૨૨૮

પછી રાજેની વાણી વિગત પાનાં ૨૨૯-૨૪૯.

પછી પદો ગુજરાતી છે: પરજ, સારંગ, પરજ પચમ, કેદાર, રામગ્રી, બીહાગડુ, કેદાર, મલાર, સામેરી, મલાર, કેદાર ગરબા, આસાવરી, રામગ્રી, દેવગાંધાર, મેવાડુ, ધનાસી, પરજી, મલાર, કાફી, સોહેણી, મારૂ, માલવ પંજાબી, કેદાર કુલ ૨૪૧ (૯૦૩ થી ૧૧૫૪) વચમાં ૮૮૯ થી ૯૦૨ સુધીનાં પદો ગુમ થયાં હશે, એમ લાગે છે.

આ ઉપરાંત નોંધ વિનાની બે કહીવાણુ એક પરભાતીઉ પણ રાજેનું છે.

૧૦ આ આખોયે ઘણો કીમતી અને અપૂર્વ છે. સતગુરૂ શાજે જેવા અનેક ગુરૂઓ આપણા ગુજરાતમાં થઈ ગયા છે, જેમનાં ગુજરાતી ભાષાનાં પદો, કીર્તનો આદિના સંગ્રહો થાય અને તેમાંથી જો અનેક કાવ્યસાહિત્યબિંદુઓ વિચારાય તો ઘણું ઘણુંક જાણવાનું અને તેમ સામાજિક વિષયોને લગતું પણ મળી શકે એમ છે.

અં. ૧૪૯-ક-અખેગીતા-અખો-(ગુ. તત્ત્વ. કા.)-(ર-સં. ૧૭૦૫) (લિ. સં. ૧૯૧૪)-પૃ. ૧-૭૦

આરંભઃ-ૐ શ્રી ગણેશાય નમઃ ।। શ્રી સચ્ચિદાનંદાય નમઃ ।। અથશ્રી અષેગીતા લિખ્યતે ।।

ૐ નમો ત્રિગુણપતિ રાયેજી સર્વે પેલો તે પુજાએજી
અગમ અગોચર જેને વેદ ગાએજી તેહના ચરણ ચીતવી હૂં લાગુ પાએજિ

ઉથલો ગ્યાણ ચિંતવિ અસ્તુતિ કરૂં ચિદસક્તિ બ્રહ્માનંદની
અણછતો અષો અધ્યારોપ કરે તે કથા નિજાનંદની ।। ૨ ।।

અન્ત—પદ દસ ને ચાલીસ કડવાં છે પરમ પદની વાટ
સંસારસાગર ઉપરે સંતે બાંધ્યો ઘાટ ૬

* * * * * *

બાર ઉંણા પાં(ચ)સ છે અષે ગીતાનાં ચર્ન(રણ)
ચર્ને ચર્ને આતમવીદ્યા અસણું કેરૂં સર્ણું ૭
નામ નીરંજન ગ્રંથ કરતા અષો તે નીમત માત્ર
જેમ વાજુ દીસે વાજતું પણ વજાડે ગુણ પાત્ર ૮

* * * *

સંવત સતર પચલોતરે શુકલ પક્ષ ચૈત્ર માસ
સોમવાર ને રામનોમી હુવો ગ્રંથ પ્રકાશ ૧૧
કહે નીરંજન અષે ગીતા નિજ સ્ફુરણ હોયે તે સંતને
અષાને સીર નીમત દેવા ઇચ્છા હુતિ અનંતને ૧૨ ।। કડવાં ૪૦
રાગ ધન્યાસરી ઢાલ વધામણીનો ।। પદ ।। ૧૦ ।।
અભીનવુ આનન્દ આજ અગોચર તે ગોચર હવુએ

* * * * *

કહે અષો રે આનન્દ અનુભવી જે લેવા તણોએ
પુરણ પરમાનંદ નીત સરાઓ અતિ ઘણોએ ૮ અભી,

ઇતિશ્રી અખેગીતા સંપૂર્ણ છે ॥ શ્રી રસ્તુ ॥ શુભં ભવતુ ॥ શ્રી કલ્યાણમસ્તુ ॥ છે ॥ સ્તુ ॥ સંવત ૧૯૧૪ ના ॥ વર્ષે ॥ અશ્વન માસે કૃષ્ણપક્ષે અષ્ટમ્યાં તીથૌ ॥ ૮ ॥ મનુવાશ્રે ॥ છે ॥ લખિતં ત્રવડી ॥ પ્રભુ ॥ ઉથ ॥ ભીમજી ॥ આ પુસ્તક ત્રવાડી । નાગજી । વસનાથે પોતાને ભણવાને અર્થે લખાવ્યું છે ॥ શ્રી રસ્તુ ॥

વિષયાદિ–૧. જીવશિવનો વિવેક, માયાપ્રપંચનું મિથ્યાત્વ, ત્રિગુણાત્મક સૃષ્ટિ અને પ્રકૃતિનો પસારો અને તેને તરવાની જરૂરત આદિ અનેક આધ્યાત્મિક તત્ત્વજ્ઞાન તથા વેદાન્તનાં તત્ત્વોનું નિરૂપણ આ ગ્રન્થમાં જ્ઞાની અખાએ કર્યું છે.

૨ કડવાં ૪૦; કડીઓ ૪૮૮ છે. વિવિધ રાગોથી પદબદ્ધ છે. ૧૦ સરસ પદોથી અન્વિત છે. આ ગ્રન્થ બૃ. કા. દો. ભા. ૨ માં (પાને ૨૯૯–૩૪૭) છપાયો છે. 'સસ્તું સાહિત્ય ગ્રન્થમાળા' અખેવાણીમાં પણ આ ગીતા છપાયો છે; પરંતુ તેમાંથી ૧૦ પદો કાઢી નિરાળાં છાપેલાં છે.

વિશેષ–૧. આ ગ્રન્થ ઘણોજ લોકપ્રિય છે. જો કે આ ગીતા સુખત્વે શાંકર વેદાન્ત અદ્વૈતવાદને ટેકવે છે, છતાં અખો બહુશ્રુત તેમજ સચોટ તત્ત્વદર્શનનો હિમાયતી હોઇને તે એ મતબંધનની મર્યાદામાં પૂરતો ચુસ્ત નથી રહી શકયો.

અં. ૧૪૮–ખ–પ્રકીર્ણ (સંસ્કૃત) સ્તોત્રો અને પદો (ગુજરાતી અને હિંદી)

વિષયાદિ–૧ પાને ૭૧ મે, નિરંજન અષ્ટક, પા. ૭૨ મે નિર્વાણ સ્તોત્ર, પા. ૭૨–૪ મે સિદ્ધાંતબિન્દુસ્તોત્ર, પા. ૭૪–૫ મે મદાલસા અષ્ટક (માર્કંડેય પુરાણ), પા. ૭૫–૮ મે હસ્તામલક સ્તોત્ર, પા. ૭૮–૮૦ મે ગોવિંદાષ્ટક, પા. ૮૦–૧ મે જગન્નાથાષ્ટક, અને પા. ૮૧–૨ કાશી પંચક, એમ પ્રચલિત સંસ્કૃત અષ્ટકો અને સ્તોત્રો ભક્તિ અને તત્ત્વજ્ઞાનનાં વ્યાસ હરજીવનનાં લખેલાં છે.

૨ પછી ચાર ધોળ આત્મારામના શિષ્ય ભીમભક્તનાં છે. (પા. ૮૨–૮૫):

૧ ધન આત્મારામ અંતરના જામિ રે સતગુરુ સ્વામી ॥

... ...

સંવત ઓગણીસેં વિશના વરષે શ્રાવણ માસ દસમ શુકલ પક્ષે
ભક્તભીમ મળ્યા ગુરુને લક્ષે૦ ધન૦ ૪

૨ હાં રે મલ્યા આત્મારામ સંસાર સમુદ્ર અથા જલ પાર ઉતાર્યો. ક. ૫
૩ હાં રે ગુરૂ સંત મલતેઃ શિસને સુધ વિચાર અંતરમાં આવે ઘણું ક. ૪
૪ ગુરૂ પુરણ મલ્યા ભવબંધન છુટો રે જીવનમુક્ત કરી. ક. ૬

પછી આત્મારામનાં હિંદી ૪ અને ૧ ગુજરાતી પદો છે (પા. ૮૫–૯૨)

૧ મુરસ્યદ મુજ કું ભેદ બતાયા મન; કામકા મેરંપાયા રે મુરસ્ય ॥ ટેં૦
કાસી જગંનાથ મકા મદીના ઢુંઢત ઢુંઢત થાકા રે ક. ૫

૨ સતકા સૌદા કીના મેં તો જૂઠ છોડ સબ દીના ક. ૪

૩ મરમ સમજ મન મેરા તોએ રામાસ હોવે તેરા રે ક. ૪

અથ ભિલા ભગતનિ લાવનિ તથા પ્રભાતલિ લખી છે ॥ અથ લાવિની

૪ આતમરામ અભેપદ દિનાં દિલબર દરસન મે કીના ક. ૪

૫ પ્રભુ તેરી અપાર ગતિ કહો કસે કર જાને ક. ૬

પ્રભાતિઃ જાગ રે જીવ તુ જનમના આંધળાં કાળના મુખમાં કેમ સુતો ક. ૭

૨ પછી હિન્દીમાં રાગ પચીશી છે (પા. ૯૨-૧૦૪) સપ્ત પદી સપ્તપ્રક્રિયા પ્રારંભ

સોરઠાઃ ૐ નમો આદિ દયાલ ગુણાતિત ગુરૂદેવકું

સંવત ઓગનિ સાપટ માહિ **ચૈતર માસ** ।હ **સાર**

તિથી ત્રયોદસી પદ સુભગ સપુર્ણ **બુધવાર** ૭૧

પુરી સદામા મધ એહ રચ્યો ગ્રન્થ અતિ સાર

રામક્રિયા તે **કાનરામ** કહે યુથા બુદ્ધિ અનુંસાર

ઈતિશ્રી **રામપચીસી** સપ્ત પછી સપ્ત પ્રક્રિયા કાનરામ કૃત સંપુર્ણ.

કુલ પદ ૭, સોરઠા અને દુહા મળી કુલ ૭૨ કડી છે. આધ્યાત્મિક પ્રક્રિયા અને વેદાંત તત્વબોધનું તારણ છે. સં. ૧૯૦૬ માં રામભક્ત **પોરબંદર** (સુદામાપુરીમાં) **કાનરામે** રચ્યો છે.

૪ પછી અખાનાં પદ હિંદી છેઃ

૧ રાગ નટઃ મન રે તું વાંઝકા પુત સંસારા વાંકી તુ જો ઉમેદ છોડ દે
લેખ ન પાયા પદ સમાયા ગયા **સોનારી** સરના ક.-૫

૨ રાગ ગોડીઃ પદ નિરવાણ મલ્યો જૈ મનવા તનના તિમર ત્રસાના
તો કાયી લવ લેસ કલેસ ન લાગે આપ **અપો** એ સુઝે ક.-૫

૩ સાંભલ સજનિ કહું રતિ વાત હોજીઃ હું તું સગલો સનો સાથ હોજી

૪ સાંધન સર્વે વિચાર બુધ વડે જોને સોધી

૫ હું તો વળી વળી લાગુ પાય અખંડ પદ રાય

કહે **અખો** એ અવીચલ પદના સદ્દગરૂ દાતા સોય ક.-૯

પછી પ્રાસાદિક તથા જ્ઞાનના ચાર શ્લોક છે અને એક પ્રસિદ્ધ વેદાંતસ્તોત્ર છે.

વિશેષ-૧ પ્રતિ મોટા અને છુટા બાલબોધ અક્ષરે લખેલી છે. પાનાની બે બાજુ લાલ લીટીએ હાંસીયા પાડી તેમ વચ્ચે વચ્ચે અર્ધું અને પૂરી કરીને અંતે આ બે માત્રાઓ તેમ રાગ અને તેનું માપ રાતી શાહીએ લખ્યાં છે. દરેક પાને ૯-૯ લીટી છે. જોઇએ તેવી જોડણી શુદ્ધ નથી.

૨. અપેગીતા સિવાયનો ભાગ (પાનાં ૭૧-૧૧૬ માં જેમાં ૧૦૪ સુધી અંક છે) નાના બાળબોધ અક્ષરે લખ્યો છે અને તેની ૧૦-૧૦ લીટી દરેક પાને છે તેમ લાલ શાહીનો શૃંગાર તેમાં દીસતો નથી.

અં. ૧૪૯-ક-પદો, મહિના, વાર વગેરે પૃ. ૧-૧૨૮

વિષયાદિ-૧ પ્રીતમઃ અષ્ટક, છંદ(ભુજંગી)ની ચાલ (પા. ૧-૨)

હવે હરિ ભજતો રયે જિવડા રે નહિ દેહ મનુસ મલે વારે વારે
પ્રભુ ભજે તેહને પ્રીતમ બલિહારી ભજે. ૯
આવ્યા સરણ લીધા અનેક ઉગારી ભજ

૨ ત્રણ પદ કબીરનાં છે (પા. ૩-૫) હિંદી, પણ તેમાં ક્વચ્ચિત્ ગુજરાતીની છાંટ પણ જણાય છે ખરી.

૧ મંગળઃ સદગર દીન દયાલ અભેપદ દીજીએ
૫ ચાલો સદગુરૂજી કે હાટ જ્ઞાન બુધ્ધ લાઇએ
૩ અખંડ રામજી કો નામ ઔર સબ ખંડ હે

૩ પ્રાગજી ભાઇના મહીનાઃ (પા. ૬-૧૪)
આરંભ-કારતકે મળસે સંગ સદગરૂ કેરો રે
માહારા જનમમરણ દુખ જાઅ ફાવે ફેરો રે ૧
અન્ત-આ નિત્ય કરજો અભ્યાસ મહીના ગાજો રે
કહે પ્રાગ રે ગરૂપ્રસાદે નીરમલ થાજો રે
માસ ૧૨ ॥ ઇતીશ્રી પ્રાગજીભાઇના માસં સમપુર્ણ.

૪ પ્રાગજી ભાઇની તથોઃ-હિન્દી (પા. ૧૫-૧૭):
પંડે પડવે પડેગા રોગી જોબન નારીઆં
દિન બાર પીછે ઔર પુસમ વેલેગિ તાલિઆં ૧
પુનમે પુરા જાઆ સદગુર કીન્હે મયા
પ્રાગા પૂતલી લુણકી સો સમુદ્ર પરસન ગયા ૧૫

૫ પ્રાગદાસની તથોઃ ગુજરાતી (પા. ૧૮-૨૧)
અમાસે નથી સોધતો હલા ઉંડુ વિચારી આપ રે
બોલે ચાલે સાંભલે ને કોણ જપે છે જાપ રે ॥ ૧ ॥
પુનમે પુરણ વીચારી લે ચારમાં રહુ તે કુણ રે
પ્રાગદાસ બ્રહ્મ અખંડમાં જ્યમ ગલ્યૂ ઉદક લુણ રે ॥ ૧૩ ॥

૬ પ્રીતમની તિથિઓ (પાઃ ૨૨-૨૩):
રૂડા રામ સુમર દિન જાય છે પેહેલેરો દિન હજીએ પેહેલેરો દિન
પુરવે પુન્યે પાંમ્યો દેહડી કરિ લે કાંઇ સાધંન રામ. સુમર ૧
પુનમે પ્રભૂના ભજન થકી પામ્યાં પરમ નિધાંમ
કેહે રે પ્રીતમ પાછા ન ફરા પોહોચા અવિચલ ઠાંમ ॥૧૫॥

વિશેષઃ આ તિથિઓ સુપ્રસિદ્ધ અને ભાવિક સત્સંગીઓ હજીયે રોજ ગાય છે.

૭ પ્રીતમની તિથિઓ: હિન્દી: (પા: ૨૩–૨૫):
હરિ સમરન નિસ દિન કીજે પ્રેમે પ્રેમસુધારસ પીજે.
તનમન સતગરૂને દીજે હરિ ૧
પડવે પડવાનિ કાયા ડાહાપણ નહિ ચાલે ડાહ્યા મૂકી દે મંન
તણી માયા હરિ ૨
કેહે પ્રીતમ પુરણ પ્રીતે રે નીરમલ નામ જપો નીત્યે સતસંગ
કીજે સુધ્ધ ચીતે હરી ૧૭

વિશેષ: આ તિથિઓ અર્ધ હિન્દી અને અર્ધ ગુજરાતી છે. એ સમયમાં આમ વાપાભેળ ચાલતી હતી અને લોકો તેથી ટેવાયલા હતા, તેમ લહીયાઓ પણ આવો ગોટાળો કરતા હતા.

૮ રણછોડ: પદ ૩ (પા. ૨૬–૨૯) રાગ ગરબી:
૧ આજ માહારે દિવાલી સરખુ નૈણે નરહરિને નીરખુ ક. ૪
૨ હરિ ગુણ ગાવો રે ગાવો રે અવસર નહિ આવે આહાવો ક. ૫
૩ હરીથી ડરી ડગલાં ભરીએ રે માંન ગુમાંન તે ન કરિએ ક. ૫

૯ પ્રાગજીભાઈનાં પદો (પા. ૩૦–૩૩).
અમસ્ સાંમલીઓ મેહેલી ગયા । અમો રોતાં રહ્યાં ન્રીજનાર રે
મંનમથ માંનુનીને પીડસે । કોણ કરશે વાહાલાજી વીના વાહાર રે
અમને તજી જીવનજી કયેમ ગયા । ઓ ઓધવજી રે ૧
પડવે તે પરણા પીઊને પરહરી બાંધ નંદના નાંધડીઆસ્ નેહ રે
તેહને દુખે રે દેહી દૂબલી દિધી છેલછબીલે અમને છેહ રે અમને. ૨
પુનમે પુરણાનંદને પ્રીછવજો જો જે જરૂર કરજો જાંણ રે
પ્રાગાના પ્રભુજી પધારજો નહી તો પ્રેમદા તજશે પ્રાંણ રે અમને. ૯

(અહીંઆંથી વચમાં લખતી રહી ગયલી ત્રણ કડીઓ પાછળથી કોઇએ લખી આ પદ પૂરૂં કર્યું છે.)

૧૦ પ્રાગજીભાઇનો કક્કો (૧) (પા. ૩૪–૪૪):
નામુ ગરૂને બે કરજોડ કક્કા કેહેવાનો છે કોડ
કકા કારીગર કિરતાર જેણે નિરમ્યો આ સંસાર
દષ્ટારથ સક્તિને થઈ તતક્ષણ પાયા ચેતન થઈ
જમ અંબુ કેરાં લોહ ચેતન થાય કકાનું કારણ કહેવાય. ૧
કીપા કરિને કેહેજે તમો એકમને સાંભલસૂં અમો
હરિ ભજવાનો કોહો ઉપાય કરજોડી હૂં લાગુ પાય
અનૂભવ કક્કો સાંભલ રાય હરિ પદ પાંમ્યાનો મહીમાય ૩૪

વિશેષ: ૩૩ (વ્યંજન) અક્ષરની ૩૩ અને એક ઉપસંહારની એમ ૩૪ કડીઓ છે. આ કક્કામાં વેદાન્ત–વૈરાગ્ય પરત્વે મુખ્યત્વે કરીને ઝોક છે. આ કક્કામાં અસાર સંસારને ત્યાગવાનો પ્રબોધ, માયાની ઉત્પત્તિ, સ્વરૂપ અને જૂઠાપણું વર્ણવી જીવને હરિપદ પામવાનો માર્ગ સરસ રીતે વર્ણવ્યો છે. કવિ બહુશ્રુત છે, સાંપ્રદાયિક બંધનથી બદ્ધ નથી. એ જમાનામાં કવિઓનું આ એક ખાસ લક્ષણ હતું, અને તેમની લોકપ્રિયતાનું કારણ પણ આ છે.

૧૧ પ્રાગજીભાઇનો કક્કો (૨): (પા. ૪૪–૫૮)

કકા કેવળ કારણ રૂપ સાંભળજો પુરંજય(ન) ભૂપ
જેણે સરવે ચાલે પંડ અજર અમર પદ આદ અખંડ
તે વીના ઠાલો નહી ઠામ, ઘટઘટમાં વ્યાપિક છે રાંમ
તે પદને રાજા તું સાધ્ય કકા કલિમય જાસે બ્યાધ ૧
હહા હદ્ય વલિ રે આજ જોતામાં જોનારો જાય
તૂ રાજા નિકાલે નથી કૃષ્ણ રમે છે જોને કથી
પુરંજન કરે પ્રણાંમ સ્વામી હું પામ્યો સુખ ધામ
કૃષ્ણ કેહ્યા કયેમ જાયે દૂર હહા હરિમાં દીઠાં ભરપુર ૩૨
કકો કરતા શ્રી અવિન્યાસ નિમિત્ત માત્ર તે પ્રાગોદાસ
કકો ભણતાં કારજ થાય જનમ મરણ તણું દૂખ જાય
આનંદરામે કિધિ દયા ત્યારે પ્રાગદાસે કકા થયા
શ્રીગુરુ દેવકીપાયે કરિ કહે પ્રાગો સમરો શ્રીહરી ૩૩

વિશેષ: ૧. આ કક્કાનો વિષય પ્રચલિત કક્કાઓ કરતાં કંઇક વિલક્ષણ છે. સામાન્ય રીતે આ યુગના કવિઓ તત્ત્વજ્ઞાન–વેદાન્ત પરત્વે સર્વસામાન્ય હૃદયભાવ વર્ણવે છે, પણ આ કક્કામાં પ્રાગજીભાઇએ વેદાન્ત–વૈરાગ્યને પોષનારો વિષય જ પસંદ કર્યો છે. તેણે વસ્તુ તરીકે શ્રીમદ્ભાગવતના ચોથા સ્કંધના પુરંજનાખ્યાનને વાસ્તવિક અને તેમ સુયોગ્ય રીતિએ ગ્રહ્યું છે; અને તેને આધારે આધ્યાત્મિક તત્ત્વજ્ઞાન આ કક્કામાં કવિએ ગુંજ્યું અને ગુંથ્યું પણ છે, પુરંજન–દેહી આખરે નિજભાન થતાં ખોટા સંસારને ત્યાગી પરમાત્મસ્વરૂપમાં ભળી જાય છે, એ આ કક્કાનું તાત્પર્ય છે.

१२ सुंदरदासकी चेताम(णी): (पा: ५९–६६)

आय निरंजन है अविन्यासी ॥ जीन आ वहूं विधि सृष्टि प्रकाशी
अय तूं पकड उसीका चरना समस्त देप नीचे करि गरना ॥ १ ॥
जजूरा कोई ददन न पावे होय अमर जो ब्रह्म समावे
सुंदर और कोउ नहि उवरनो समस्त देप नीचे करि मरना ४०

વિશેષ: કવિ સુંદરદાસ ગુજરાતી જનતામાં તત્ત્વબોધ અને વૈરાગ્યોપદેશ માટે લગભગ સદ્ગુરૂ વા મહાત્માની પ્રતિષ્ઠા પામેલા છે. તેમનાં બીજાં સદુપદેશભર્યા કાવ્યોની પેઠે આ હિંદી ચેતામણી પણ ગુજરાતી ભાવિક જનતામાં પ્રચલિત છે આ ચેતામણી આધ્યાત્મિક તત્ત્વબોધથી ભરપૂર છે, સચોટ અને સરળ ભાષામાં ગભીર રહસ્ય નિરૂપેલું છે.

૧૩ ગુરુગીતા-પ્રીતમ (પા. ૬૬-૭૫)

પ્રથમ નમૂં ગુરુ દેવને જેણે આપ્યું નીજ જ્ઞાન
જ્ઞાને ગોવિંદ ઓલખ્યા ટલ્યૂં દેહાઅભીમાન ૧

છંદ મોતીદામઃ હરિ ગુરુ સંત સદા પદ સેવું જેહનું નીત નામ નીરંતર લેવું
ગરુ ગોવિંદ એક રૂપ જાંણો રખે બીન ભાવ રૂદામાં આણો ૩
પ્રીતમ પ્રતીત ઉધારંણુ નાંમ જ્ઞાતા કાંઈ કોટિ પામ્યા નીજ ધામ ૬૭

સાખીઃ સત નામ પ્રભૂ તમ તણું સત્ય સીદ પુરૂષ વીચાર
કેહે પ્રીતમ નીજ ભાવસૂં દીજે નીત દેદાર ૧ (૬૮)
ગાયે સીખે ને સાંભલે ધરે નીરંતર ધ્યાંન
કેહે પ્રીતમ નરનારમાં નહિ કોઈ તેહ સમાંન ૨

વિશેષઃ—આ ગીતા ઘણી જ પ્રચલિત છે અને તેનો નિત્ય પાઠ થતો હોઇને પ્રસિદ્ધ પણ થયલી છે; છંદો વિશેષ છે, એ અહીં નોંધવાનો મુદ્દો છે.

૧૪ પદસંગ્રહઃ રણછોડ, નરસિંહ મેહેતો, પ્રાગદાસ, અખો, પ્રીતમઃ (પા. ૭૫-૭૯; ૮૬-૮૮)

૧ ઓલખીને લેજો રે અનૂભવી આતમા રે રખે તું તો છકણલ કરતો રે કાંઈ (રણછોડ કડી ૪)

૧ આવ્યા અલબેલો રે આજ માહારે આંગણે રે હરખ તો હેરાફેરા થાય (પ્રાગ. ક. ૪)
૨ પ્રેમી જન પીયો રે અમ્રીત રસ ઝરે ઝરે વૃંદાવન મોઝાર રે (રણછોડ કડી ૪)

નરસિંહ મેહેતો (પા. ૭૯-૯૦) પદઃ ૮

૧ રાતલડી રમીને કાંહાં થકી આવીઆ રે બલીયા માહારૂં બારણૂં માં ઠેલ ક. ૫
૨ રાતલડી અંધારી રે મેહેરણ વહી ગઈ રે ઉગ્યા ઉગ્યા અગોચરના રે સુર ક. ૩
૩ જાગીને જોયું તો જક્ત દિસે નહી ઉંઘમાં અટપટા ભોગ દેખે ક. ૪
૪ સંતકરૂણા થકી સકલ કારજ સરે દૃષ્ણકરણા થકી દૃષ્ણ નાસે ક. ૩
૫ નંદના નંદસૂં નેહ જેહને નહી સો તો માંનવ પશુ સ્વાંન તોલે ક. ૩
૬ તાહરા દાસના દાસની નીત્ય સંગત વિના ભ્રષ્ટ થાયે બુધરા મંન માહારૂં ક. ૪
૭ સમર મંન શ્રીહરી મેહેલ મમતાપરી જોનિ વિચારિ હલા મૂલ તાહારૂં ક. ૪
૮ બીલાવલ રાગઃ આજ માહારાં નઈણાં સફલ થયાં જોયા નાથને નીરખી ક. ૭

પ્રાગદાસઃ પદ ૨ (૪-૫)ઃ પા. ૮૬-૮૮

૪ સંતનો સંગ તે સાર સંસારમાં જે થકી કોટ કલ્યાંણ થાયે કડી ૪
૫ સદગુર શ્રીહરી જેહને કીપા કરે તેહને સંતનો સંગ આપે કડી ૪

कबीरः राम भरोसा राखीए अपने मन माहि (क. ४) પા. ૯૦-૯૨

નરસિંહઃ ૧ કેદારોઃ માનજે મેન તું વાત વીઠલ તણી તરત કર નાથજી વીશ્વ્યાપી ક. ૫

અખાનાં પદ-(પદ ૭:) પા. ૯૧-૧૦૦

૧ સમજ સીધાંતનુ સાર ગ્રહી થા સુખી બેસ પુરો થઈ નીજ લાસે
૨ નીરગુણ કથતાં કબિરને પ્રભવ્યો સગુણ ગાતાં નરસૈં રે મેહેતો ક. ૫
૩ રામ દુલભ સદા રામ દુલભ સદા રામ દુલભ સદા સહુ જ કહે છે ક. ૫
૪ લોભે લાગો અભીલાષની ધરે ભોગ ઈછે કે ભગવાન ઇછે ક. ૫
૫ વાહાણુ વાયુ નર તાહારે તુ જાંણજે જ્હારે શ્રીગુરુરૂપી તાહારી રાત જાયે
૬ તેજ અવની પર વીર કહીએ ધરા બ્રહ્મ અગ્રી જેએ સાંહામા ચાલે ક-૫.
૭ ઉદે હવો આત્માસૂર સાચો સદા અજ્ઞાનની રાતે ગઈ અંધારી ક-૫.

નરસિંહ મેહેતાઃ કેદારો (પા. ૧૦૦-૧૪૪): પદ ૧૨ (૯ થી ૨૦)

૯ દેવા આદ તું અંત તું મધ્ય તું શ્રી હરી એક તું એક તું એક પોતે ક. ૫
૧૦ જાગીને જોઉં તો જક્ત દીસે નહીં ઉંઘમાં અટપટા ભોગ ભાસે ક. ૪
૧૧ તાહારી કેમ પુજા કરૂં કૃષ્ણ કરુણાનીધી સકલ આનંદ તે કહ્યો ન જાયે ક. ૬
૧૨ અખોલ ભોવનમાં એક તું શ્રીહરી જુજવે રૂપે અનંત ભાસે ક. ૩
૧૩ ધ્યાંન ધર ધ્યાંન ધર નેત્રમાં નાથ છે અંતર ભાવને એક સુરતી ક. ૫
૧૪ જે ગમે જક્તગરુ નાથ જુગદિસને તેજ ધરૂ ધરધરો ફોક કરવો ક. ૬
૧૫ સમર મન શ્રીહરિ મેહેલ મમતા પરી લેને વિચારી હલા મૂલ તાહરું ક. ૪
૧૬ વરણનાં ધરમનાં કરમ કરતાં ટલાં મરમ જાણો તાહરે ભ્રમ ભાગ્યો ક. ૫
૧૭ નાંમ પામ્યો પણ રામને નવ લહ્યા વૈષ્ણવ કેરહુ બરદ ધારે ક. ૫
૧૮ રઝલતી રાંડનાં રડવડતાં છોકરાં કોણ શીક્ષા દેઈ ઠોર આંણે ક. ૪
૧૯ તેહ તું તેજ તું જેહને જાતો ફરે આતમ અનુભવે જો વિચારી ક. ૪
૨૦ સ્વાંમીનું સુખ હતું મ્હારે જહાં (અપૂર્ણ)

વિશેષઃ પદ ઉપરનાં પહેલાં ૮ પાનાં ૯૦ સુધીનાં લેતાં ૨૦ થાય છે, ત્યારે લહીઆનો આંકોડો ૧૮ આવે છે

૧૫ પ્રકીર્ણ હિન્દી પદોઃ પાનાં ૧૧૫-૧૨૦: માધો ૧, કબીર ૧, નામદેવ ૨, સુરદાસ ૧, અને તુલસી સરણ ૨.

૧૬ પ્રીતમઃ ગરબી (પાઃ ૧૨૦-૨૫) પદ ૪:

૧ રામ રામ રટ પ્રાંણી આંણી પુરણ પ્રીત જોને ક. ૫
૨ સંતકીપા થકી છુટે માયા કાયા નીરમલ થાય જોને ક. ૫
૩ સંતસમાગમ જે જંન કરસે આંણી પુરણ પ્રેમ જોને ક. ૬
૪ હરીનો મારગ છે સુરાનો નહીં કાયેરનું કામ જોને ક. ૬
(આની પછી સુરદાસની રાગ ભૈરવની આરતી છે. પા. ૧૨૬-૨૬)

૧૭ મીરાંની થાળ: (પા. ૧૨૬-૨૮)

જમો જમીને જુગદાધાર જુગતે જમાડુ સામળીયા સરજન હાર ક. ૯
પછી એક પદ પોસે પોસને મહા બ્રહ્મરસ પડે'ની એક કડી છે.

વિશેષઃ આ થાળ ઘણી પ્રસિદ્ધ છે અને ઘણાક ભક્તજનો હજીએ રોજ ભોજનવેળા ગાય છે. બૃ. કા. દો.માં છપાઇ છે. કવિ લીંબડી તરફનો છે.

અં. ૧૫૦-વિક્રમના પુત્રની-સામળ-(ગુ. વા.)-
(લિ. સં. ૧૮૫૪)-પૃ. ૧૧-૪૭ (તૂટક)

આરંભઃ-(પહેલાં ૧૦ પાનાં નથી; એટલે ૧૧૨ આખી કડી નથી.)

૨ વાધે છે તેમ

ઉતરા એશુ જેમ વાધે સુર તેમ કૂએરનું વાધે છે નૂર ૧૩
શ(સા)ત વરશનો સુત તે થએો ભણુવા નીશાલે તે ગએો
નગરમા આવે ને જાએ દેખી માતાને હરખ ન માએ ૧૪

અન્ત સાંભલી કરશે દાંન આ લોકે સુખી પામશે પર લોકે શનમાંન
એહેવુ કહીને પુતલી આપે ગઈ આકાશ
એ કથા પુરણુ થઇ કહે કવી શામળદાશ
શોતા વીગતા શાંભળી રહેજો સહુ કર જોડ
શામલ ભટ કેહે બોલજો જેએ જેએ શ્રીરણુછોડ ॥

ઇતિશ્રી વારતા વીક્રમના છોકરાની શંપુરણુ શમાપત પરત પરમાંથે લખી છે ભુલચુક શંભારીને વાંચજો લખનારને દોશ નહી ॥ લખતંગ ગજર ભગવાનંદાની લખેલી છે ॥ એ ચોપડી ઓળવે તેને માથે સતાશીઆનું પાપ ॥ શમત ૧૮૫૪ ના વરખે પરમલ શાવણુ વદી ૧૦ સોમેને દીને સંપુરણુ લખી છે ॥ શ્રીરામજી સત છે.

વિશેષ-૧ જુઓ અં. ૧૧૯ ના વિષયાદિ પાનું ૨૮૬ અને વિશેષ પાનુ ૨૯૮ મું

૨ કવિ સામળ ભટ સબધી કોઈ માહિતી આ પ્રતિની આ વાર્તાના અત ભાગમા આપેલી નથી, પરંતુ અન્ય પ્રતિઓમા તે મળે છ

૩ પ્રતિ પ્રમાણુમા જૂની લેખી શકાય, સામળના અવસાનકાળથી ૩૦-૩૪ વર્ષે પ્રતિબિંબત થઇ છે તેની પ્રતિ ગુજરાતી લિપિમા લીટીદારી લખેલી છે. દર પાને શરા ૧૩ લીટીની આવે છે અક્ષર છૂટા અને ચોખ્ખા છે, વચ્ચે વચ્ચે બબ્બે લાલ માત્રાઓ સાથે કડીસખ્યા લખેલી છે પ્રતિનાં પાના કરપાયલા છે તેમ કીડ એ પણ ખાધેલી છે.

પૂરવણી

(પાને ૩૯૨ મે જણાવ્યા પ્રમાણે આ ગ્રન્થ ક્રમપ્રાપ્ત થયો નહીં હોવાથી અહીં છેવટ તેની વિગત આપવી પડી છે)

અં. ૧૩૯-શ્રીમદ્વલ્લભાચાર્યજીનાં પદ-વૈષ્ણવ કવિઓ-પૃ ૧-૨૨

(જુઓ ગ્રન્થક્રમ માટે આ ગ્રન્થનુ પાનું ૩૯૧ મું, જ્યાં છાપભૂલથી ગ્રન્થક્રમ ૧૩૯-ને બદલે ૧૩૮-૫ લખાયો છે તેની નોધ છપાતી વેળા આ ગ્રન્થ બાકી રાખવો પડ્યો હતો)

કેશોદાસ: ધોળ: ધન ધન શ્રી જમનાજીનું તીરજી ધન ધન વૃંદાવન હાહીરજી
તમ સરણે ગતિ પ્રાણહાધારજી જન કેસો જાએ છે બલિહારજી
ચોપાઈ ૨૨ પૃ. ૧-૩

રસિક: આજ માહારે આનંદ ઉર ન સમાયોજી શ્રીવીઠલનાથજીને વારણે જાઉંજી
વારોવાર એહ વીનતી કીજેજી દાસ રસીકને અભેદાન દીજેજી
પૃ. ૩-૪

,, આજ માહારે આનન્દ ઉર ન સમાયેજી પ્રગટા શ્રીવર વલભ સકુમારજી
પૃ. ૪-૫

હરિદાસ: ધન ધન શ્રીવલભકુળ અવતારજી ધન ધન કરી જીવ કરવા હોધારજી
પૃ. ૫-૮

વિશેષ: શ્રીવલ્લભકુળનો વિસ્તાર આમાં આપ્યો છે.

રસિક: હરખે શ્રીવલભ ગાઉજી શ્રીવીઠલનાથને ચરણે જાઉંજી પૃ. ૯-૧૦

પછી પાનાં અઠી કોરાં છે.

દયારામ: ચોરાશી વૈષ્ણવનું ધોળ પૃ. ૯-૧૪ આ ધોળ સુપ્રસિદ્ધ છે.

ધોળ-શ્રી પુરૂષોત્તમજીનું ધોળ:

ભલે પ્રગટા શ્રી વલભદેવ પુરૂસોતમ ભુતલ કરીજી પૃ. ૧૫-૨૧

દાસ: સામેરી: જે કોઇ સંધ્યા કરીને ગાએ રે તેનું સ્થીર પલવ મન થાએરે
(ત્રુટક છે) પૃ. ૨૧-૨૨

પછી જમનાદાસના પદની ૫ મીથી ૮ મી કડી છે.

પછી શ્રીવલ્લભના પ્રાકટ્યનું પદ: પૃ. ૨૩-૨૫.

પછી માધવદાસનું શ્રીનાથજીનું પદ પૃ. ૨૬-૨૭:

વાંકે અંબોડે શ્રીનાથજી રે સુંદર સામ સરૂપ

પછી શ્રીવલ્લભનું પ્રાકટ્ય છે. કડી ૧૭.

પછી એક ખંડિત ધોળ છે પાનાં ૨.

પછી પાનાં થોડાંક કોરાં છે.

પછી ચોપડીની બીજી બાજુએ સામળ(?)નો રણછોડજીનો શલોકો અધુરો છે.

વિશેષ-પ્રતિ ૧. શ્રી વલ્લભાચાર્યજીના પુષ્ટિમાર્ગી સંપ્રદાયીઓને ઉપયોગી છે. કારણ આમાં શ્રીમાન આચાર્યજી અને તેમના શ્રી બાલ લાલજીઓ વિષે હકીકત અને સ્તુતિ છે, તેમ જ કેટલાક સાંપ્રદાયિક વૈષ્ણવ મહાજનોની પણ સ્તુતિ છે.

૨. પ્રતિ નાનાં પાનીયાંની, જુની અમદાવાદી કાગળ ઉપર લખેલી છે. બે ત્રણ હાથે નાને મોટે અક્ષરે લખાયલી છે, વચ્ચે પાનાં કોરાં છે; કેટલોક ભાગ ખવાયલો છે અને જો કે તેનો લિપિ સંવત આપ્યો નથી, પરંતુ તે ઓગણીશમા શતકના પાછલા ભાગમાં લખાયલી સમજાય છે.

ઇતિશ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની
સવિસ્તર નામાવલિનો
પ્રાચીન કવિતાસાહિત્ય આદિનો ગ્રન્થ ભાગ ૨ જો
૫૧ થી ૧૫૦ પુસ્તકોનો સંગ્રહ સંપૂર્ણ

ગ્રંથાનુક્રમણિકા

અ

બ

ભ

ય

ર

શ

હ

જ્ઞ

મુદ્રણાદિ દોષ-શુદ્ધિ અને કંઇક 'વિશેષ'ની વૃદ્ધિ

(આમાં મહત્વની દોષશુદ્ધિ જ આપેલી છે.)

અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પાનું-લીટી
પ્રા. કા.	પ્રા. કા. ગ્રં. ૧૭	૨-૨૭
૫૩-ક	૫૨-ક	૨-૩૦
પ્રા. કા. ત્રિ. અં.	પ્રા. કા. ત્રિ. અં. ૧, વર્ષ ૩ જું, (૧૮૮૭) પા. ૨૭-૪૨	૩-૧૨
૫૩-ખ	૫૨-ખ	૩-૧૩
ત્રિ. અં.	ત્રિ. અ. ૩, વર્ષ ૫ મું, (૧૮૮૯)	૪-૨૯
પ્રા. કા. ત્રિ.	પ્રા. કા. ત્રિ. અં. ૩, વર્ષ ૭ મું, (૧૮૯૧)	૬- ૨
૫૩-જ	૫૨-જ	૮-૧૯
૫-ખ	૫૩-ખ	૧૦- ૪
(ઉમેરો)	લિ. સં. (૧૭૧૬ ?)	૧૦- ૫
આપેલાં	આપેલાં.	૧૧- ૫
હરિલસ	હરિદાસ	૧૩-૨૪
પ્રા. કા. ત્રિ	પ્રા. કા. ત્રિ. અં. ૩, વર્ષ ૫, (૧૮૮૯)	૧૫-૧૧
૫૫-ઙ	૫૪-ઙ	૧૯- ૭
(કવિનું નામ નથી.)	ગોપાલદાસ	૧૯-૭
વિશેષ	બૃ. કા. દો. ૮ માં છપાયું છે.	૧૯-૮
૫૫-ચ	૫૪-ચ	૧૯-૨૪
૫૫-છ	૫૪-છ	૨૧- ૮
૫૫-જ	૫૪-જ	૨૨-૨૨
છપાયલી જણાતી નથી.	બૃ. કા. દો. ૨ માં છપાઈ છે. કવિ સં. ૧૭૮૭ માં હયાત હતો.	૨૩-૧૩
૫૫-ઝ	૫૪-ઝ	૨૩-૧૪
૫૫-	૫૪-ઞ	૨૪-૧૫
૨. સં. નથી	૨. સ. ૧૭૦૮	૨૫-૨૨-૨૩
(ઉમેરો)	(લિ. સં. ૧૭૫૯)	૨૭-૨૬
વિક્રમચરિત્ર	વિક્રમચરિત્ર-સ્રીચરિત્ર	૩૫-૧૫
શા. સા.	હિ. બ.	૩૮-૩૦
૨. સં. નથી.	સ. ૧૭૫૦	૪૩-૩૧
કેરે	કરે	૪૬-૨૩
સં. ૧૯૧૫	સં. ૧૯૨૫	૪૯-૧૧

વૈરાટ પર્વ	વિરાટ પર્વ	૬૦-૨૨
ર. સં. નથી	ર. સં. ૧૬૨૪	૫૬-૨૫
૬૨-થ	૬૨-ત	૬૩-૨૪;-૩૪
ભીમદ્	શ્રીમદ્	૬૮- ૩
છપાયલું નથી.	અમદાવાદમાં છપાયું છે.	૬૮- ૮
૬૮-ખ	૬૬-ખ	૭૩-૨૪
૬૮-ખ	૬૬-ખ	૭૩-૨૫
લિ. સં.	લિ. સં. ૧૮૦૨	૭૭-૧૮
અહીં પ્રાપ્ત થવાથી	નહીં પ્રાપ્ત થયું હોવાથી	૭૮-૨૮
લિ. સં.	લિ. સં. ૧૮૦૨	૭૮-૩૧
લિ. સં.	લિ. સં ૧૮૦૨	૮૦-૧૮
લિ. સં. ૧૮૨૦	લિ. સં. ૧૮૦૨ (?)	૮૨-૨૧
સંવત ૧૮૨૦	સવત ૧૮૦૨ (?)	૮૩-૧૭
(ઉમેરો)	૩. આ ચોપડામાંનાં આખ્યાન-નાં આગલાં તેમ પાછલાં આખ્યાનો સં. ૧૮૦૨ માં લખાયલાં હોઇને ૧૮૦૨ ને બદલે લહીઆએ ભૂલથી ૧૮૨૦ લખ્યું હોવું સંભવે છે.	૮૩-૨૭ પછી
(ઉમેરો)	૩. વીરવર્માનું નાકરકૃત આખ્યાન પણ છે. તેની સ. ૧૮૩૦ ની પ્રતિ રા. રા. અંબાલાલ બુ. જાની પાસે છે.	૮૩-૩૫ પછી
(ઉમેરો)	૪. આ આખ્યાન પછી અશ્વ-પ્રયાણનો ક્રમ જોતાં ચંદ્રહાસા-ખ્યાન આવવું જોઈએ, પણ પ્રસ્તુત પ્રતિના સંગ્રહકર્તાએ તે લીધું-સંગ્રહ્યું જણાતું નથી, અને તે પછીનું બભ્રુવાહનાખ્યાન લીધું છે.	૮૫-૨૧ પછી
(ઉમેરો)	૩ કવિ ખંભાતનો છે, શિવદાસનો સહાધ્યાયી છે, કારણ બન્નેના ગુરૂ બાલકૃષ્ણ છે.	૮૭-૧૦ પછી
ગોપરામાં	ગો(ગોપી?) (બ્રહ્મ)પરામાં	૮૮-૨૩
(ઉમેરો)	રા. અંબાલાલ બુ. જાની પાસે સં. ૧૮૩૦ લખાયલું ૨૫ કડવાનું વિષ્ણુદાસ કવિનું ઉદ્યોગ પર્વ છે.	૯૧-૧ (છ-પછી)

અં. ૬૮	અં. ૬૬ ફ.	૯૪
૬૬-૮૧	૬૬-૮૫	૯૬- ૫
(ઉમેરો)	જુઓ પા. ૯૦-૯૧	૯૬-૫ ('વિશેષ' પછ
પ્રા. કા. ત્રિ.	પ્રા. કા. ત્રિ. અં. ૧, વર્ષ ૩, (૧૮૮૭)	૯૯-૨૯
પ્રા. કા. ત્રિમાસિક	પ્રા. કા. ત્રિમાસિક અં. ૩, વર્ષ ૩, (૧૮૮૭)	૧૧૯- ૬
લિ. સં. ૧૮૨૪	લિ. સં. ૧૯૨૪	૧૨૭-૨૬
રશમે હેલી	રશ મેહેલી	૧૩૩-૧૬
શામાલાની	શા(શ્રી)માલીની	૧૪૧-૩૧
લખાયલી	રચાયલી	૧૪૩-૨૫
૩૬-૩	૭૭-૩	૧૫૧-૨૧
૭૭-૪	૭૭-૩	૧૫૧-૨૮
શામળ	શિવદાસ	૧૫૫- ૧
ર. સં. ૧૬૬૩	ર. સં. ૧૬૭૩	૧૫૯- ૨
વિશેષ...આવતી નથી.	આ આખ્યાન બૃ. કા. દો. ૮ માં પા. ૬૮૧ થી ૭૦૫ માં પ્રકટ થયું છે. કવિ સુરતનો છે; એ પ્રખ્યાત ભોજોભક્ત નહીં, પણ બીજો. (જુઓ 'વૈરાગ્યવીર ભોજોભક્ત,' બૃ. કા. દો. ૮ પ્રસ્તાવના, લે. નટવરલાલ ઇ. દેશાઈ.)	૧૫૭-૧૧, ૧૨
પાનું ૩૧૨	પાનું ૧૧૭-૮	૧૫૯-૨૮
૧૯૨૫-૨૬	૧૭૨૫-૨૬	૧૬૬- ૬
(ઉમેરો)	શ્રીવલ્લભકુલભૂષણ શ્રીહરિરાયજીએ શ્રીરણછોડરાયજીના પૂજનનો વિધિ નક્કી કરી આપી પૂજારી, મેવાડાઓનો ટંટો પતાવ્યાનું સુપ્રસિદ્ધ છે; એટલે આ મૂર્તિ તેમના સમયમાં હયાત હતી, એમ જણાય છે. પછી પેટલાદવાળા શ્રીઇચ્છારામભટ્ટજીએ પણ એવો ટંટો પતાવ્યો હતો શ્રીદયારામના સમયમાં.	૧૬૮-૩૧ પછી
અં-૮૯	અં-૮૯-ધ	૧૭૬- ૧
લિ. સં. નથી.	૧૮૧૯ માં છપાયો છે.	૧૮૬-૨૭
(ઉમેરો)	લિ. સં.··	૧૯૧

લિ. સં. ૧૯૩૬	લિ. સં. ૧૮૩૬	૧૯૨–૨૬
૧૯૩૯	૧૮૩૯	૧૯૪– ૪
૧૭૩૭	નથી.	૧૯૯–૨૬
લિ. સં. ૧૭૮૯	લિ. સં. ૧૭૮૨	૨૦૧– ૨
પા. ૬૩ મું	પા ૬૨ મું	૨૦૫– ૯
જૂ. કા. દો.	જૂ. કા. દો. ૪ થો	૨૦૫–૧૦
સ્વર્ગારોહણી	સ્વર્ગારોહિણી	૨૦૯– ૧
(ઉમેરો)	૩. આ આખું આખ્યાન શા. અંબાલાલ બુ. જાનીની સં. ૧૮૩૦ ની પ્રતિમાં ઉતારેલું છે.	૨૧૦– ૬ પછી
ર. સં. ૧૭૨૫	ર. સં. ૧૭૨૫ (?) ૧૬૭૫	૨૧૦–૪
(ઉમેરો)	૨. શતર પંનોતરા, એમ જો કે અન્ત ભાગમાં છે,પણ વિષ્ણુદાસનો સમય જોતાં સં. ૧૬૭૫ જોઇએ.	૨૧૨–૬ પછી
પ્રા. કા. ત્રિ.	પ્રા. કા. ત્રિ. અં. ૩, વર્ષ ૬,૧૮૯૦	૨૧૫–૨૭
(ઉમેરો)	લિ. સં. ૧૮૮૫	૨૧૬– ૧ પછી
અબોલા	ચબોલા	૨૧૯–૭
અબોલા	ચબોલા	૨૧૯–૨૯–૩૧
લિ. સં. ૧૮૩૮	લિ. સં. ૧૮૯૬	૨૨૧–૨૩
(ઉમેરો)	૪. સં. ૧૭૩૭ની પ્રતિ ઉપરથી આ પ્રતિ ઉતારેલી છે.	૨૨૩–૧૭ પછી
૧૭૮૧	૧૭૪૭	૨૨૬–૨૩
૧૭૬૦	૧૬૬૦	૨૨૮–૨૯
(ઉમેરો)	સં. ૧૭૬૩ની પ્રતિ ઉપરથી આ પ્રતિ ઉતારેલી છે.	૨૨૯–૮
(ઉમેરો)	(ઉર્દૂ)	૨૩૬–૧૬ માં
૧૭૬૮	૧૭૮૬	૨૨૯–૨
લીટીના	લીટીની	૨૩૭–૧૨
લિ. સં. ૧૮૬૮	લિ. સં. ૧૮૬૪–૬૮	૨૪૨–૧૧
૧૮૬૪	૧૮૬૪–૬૮	૨૪૩– ૪
૫૧૨	૨૫૧	૨૫૧– ૧
(ઉમેરો)	(નડીઆદનો નાગર)	૨૫૫–૧૩ પછી

શુદ્ધિ-વૃદ્ધિ

(ઉમેરો)	જુઓ અનુસંધાન પાનું ૪૪૮ લીટી ૫	૨૬૨-૧૭ પછી
લિ. સં. ૧૮૬૦	લિ. સં. ૧૮૫૯	૨૬૭-૧૮
ર. સં. ૧૭૭૭	ર. સં. ૧૭૭૭ થી ૧૮૦૧	૨૭૯-૨૯
શ્રીવલ્લભાચાર્યજીનો પ્રતાપ	શ્રીવલ્લભાચાર્યજીના ચતુર્થ પુત્ર શ્રીગોકુળનાથજીનો પ્રતાપ	૩૧૬-૧૮
૨૬૫	૨૬૨	૩૪૮- ૬
લિ. સં. ૧૮૮૨	લિ. સં. ૧૬૮૨	૩૧૬-૧૮
(ઉમેરો)	કૃષ્ણકીર્તન	૩૫૮-૧ માં
૪૬૭	૩૬૭	૩૬૭ (મથાળે)
રામાયણ	રામાયણ (અયોધ્યા કાંડ)	૩૭૧-૧૨
આખ્યાન	નળાખ્યાન	૩૭૬-૧૩
૧૮૦૭	૧૮૦૬	૩૭૬-૧૪
(ઉમેરો)	લિ. સં. ૧૮૦૬	૩૭૭-૨૯ માં
(ઉમેરો)	લિ. સં. ૧૮૦૬	૩૭૯-૨૦ માં
(ઉમેરો)	રા. અં. બુ. જાનીએ છાપેલી પ્રતિમાં 'આઠસેં પાંત્રીસ પદ-પ્રબંધ' એટલે ૧૬૭૦ પંક્તિઓ હોવાનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં 'આઠસેંહે ચાલીશ પદ' એટલે ૧૬૮૦ પંક્તિઓ હોવાનું જણાવેલું છે, જ્યારે ખરી રીતે છાપેલી પ્રતિમાંની ૧૭૪૪ પંક્તિઓ અને પ્રસ્તુત પ્રતિમાંની ૮૬ (૬૨+૨૦+૪=૮૬) વધુ પંક્તિઓ ઉમેરતાં ૧૮૩૦ પંક્તિઓ થાય છે; એટલે ૧૫૪ પંક્તિઓ વધુ હોવા છતાં પ્રસ્તુત પ્રતિમાં, વલ્લભ કવિ 'આઠસેંહે ચાલીસ પદ' હોવાનું કહે છે, પણ 'નવસેંહે પાંત્રીસ' કે 'એંશી કે બ્યાશી' કહેતો નથી, એ શું વિચિત્ર અને વિષમ લાગતું નથી? આ કારણે પણ આ આખ્યાન વલ્લભનું હોવું સંભવતું નથી, પણ કોઈ વલ્લભપ્રશંસકે આવી ધાલમેલ કરી સમજાય છે.	૩૮૪-૧૪ માને બદલે.

અં. ૧૩૯-ક	અં. ૧૩૮-ખ	૩૮૯-૧૮
અં. ૧૩૯-ખ	અં. ૧૩૮-ગ	૩૯૦- ૭
અં. ૧૩૯-ગ	અં. ૧૩૮-ઘ	૩૯૦-૨૩
અં. ૧૩૯-ઘ	અં. ૧૩૯	૩૯૧-૨૮
(ઉમેરો)	૩. આ પ્રતિના આદિ, અંત, ને વિષયાદિ માટે જુઓ પા. ૪૨૪	૩૯૧-૩૩ પછી
વિશેષ.	પ્રણામી.	

"આ ખોલપંથીને બદલે પ્રણામી પંથનું અધ્યાત્મ રહસ્યનું પદ છે," એમ વાંચવું. ૩૯૨-૧ માં

તાપી તરના	તાપી તટના	૪૧૧-૩૯૩-૬-૧૧
આમાદના પરતાપ	આમોદનાં પરતાપ	૪૧૧-૧૬
રાગ પચીશી	રામ પચીશી	૪૧૬- ૭
ઓગનિ સાષટ	ઓગનિ સો ષટ	૪૧૬- ૯
રાજભક્તિઓના	રાજશક્તિ મરાવનારાઓનાં	૪૦૮-૩૩

સાંકેતિક શબ્દો

हिंदि=हिन्दी	र. स=रचननो सवत	र. पं=रचनार पंडित
ऐ=ऐतिहासिक	र. श=रचननो शक	सं=संस्कृत
का=काव्य	लि=लिपिकृत	म=मराठी
प=पद्य	पृ=पृष्ठ	गु=गुजराती
लो=लोकगीत	ग=गद्य	सा=साहित्य
वृ=वृत्तान्त	वा=वार्ता	ह.=हकीगत

સાંકેતિક શબ્દો

हिंदि=हिन्दी	र. सं=रचननो संवत	र. पं=रचनार पंदि
ऐ=ऐतिहासिक	र. श=रचननो शक	सं=संस्कृत
का=काव्य	लि.=लिपिकृत	म=मराठी
प=पद्य	पृ=पृष्ठ	गु=गुजराती
लो=लोकगीत	ग=गद्य	सा.=साहित्य
वृ=वृत्तान्त	वा=वार्ता	ह.=हकीगत